PHILIPPE FOREST

SECOLUL NORILOR

colecţie coodonată de Dana Ionescu

BABEL

Philippe Forest s-a născut în 1962 la Paris și este unul dintre cei mai importanți romancieri și eseiști francezi. A predat în mai multe universități din Anglia și Scoția. Este critic de artă și profesor conferențiar de literatură comparată la Universitatea din Nantes. A publicat mai multe eseuri și texte critice în revistele L'Infini și Art Press. În 1997 apare prima sa carte, *L'Enfant éternel*, care obține Premiul Fémina pentru roman de debut. Urmează *Toute la nuit*, în 1999, *Sarinagara* (Prix Décembre 2004 pentru cel mai bun roman – *Sarinagara*, Editura Nemira, 2006), eseul *Tous les enfants sauf un* (2007) şi romanul *Le Nouvel Amour* (2007 – *Iubirea din nou*, Editura Nemira 2008). Cel mai recent roman al scriitorului este *Le Chat de Schrödinger* (2013).

PHILIPPE FOREST

SECOLUL NORILOR

traducere din limba franceză
Georgeta Cristian

NEMIRA

Acest volum a apărut cu sprijinul Institutului Francez din România.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
FOREST, PHILIPPE
Secolul norilor / Philippe Forest ; trad.: Georgeta Cristian. - București: Nemira Publishing House, 2015
ISBN print: 978-606-579-496-2
ISBN epub: 978-606-758-254-3
ISBN mobi: 978-606-758-255-0

I. Cristian, Georgeta (trad.)

821.133.1-31=135.1

Coperta: Ana NICOLAU, Cristian FLORESCU
Redactor: Mihaela STAN
Tehnoredactor: Irina POPESCU
Lector: Monica ANDRONESCU
Tehnoredactor ebooks: Mihai Eftimescu

Cuprins

„Dar fiecare spectator căuta
în adâncul său copilul miraculos
Secol, o, secol al norilor."

Guillaume Apollinaire,
O fantomă de nori

Prolog

Tantaene animis caelestibus irae? [1]
VIRGILIUS

Coborau din înălțimi azurii, lăsând să crească în jos forma fuzelajului, desenând ușor o dâră printre nori. Vâjâitul celor patru motoare, cățărate pe vârful aripilor, creștea vibrând în aer, răsunând până la pământ. Pântecele lor atingea în sfârșit suprafața apei, aruncând în dreapta și în stânga o trâmbă puternică ce se făcea din nou spumă, lovind totul în jur cu vârtejuri mari, care mișcau bărcile legate de mal și urcau mult pe marginea țărmurilor.

Era vară, de bună seamă. Vacanța începuse deja. Își culcase bicicleta pe iarba arsă în întregime de arșiță. Poate că aștepta lungit pe pământ sau stătea așezat pe vreun ponton, balansându-și picioarele deasupra curentului foarte lent. În zări, cerul întins și senin anunțând vreme bună se așternea peste lume. Privea cum cobora spre el semnul în formă de cruce făcut de carlingă și de aripi. Când avionul lovea apa, șocul îl încetinea brusc. Își săpa dâra între țărmuri, forând în fluviu o tranșee imaterială, săltând puternic din față în spate, legănându-se pe o parte, apoi și pe cealaltă, balansându-se pe cele două flotoare până când, în fine, se oprea: rotund, cu pântecele mare ca al unei balene, o apariție ciudată printre penișe și vase de agrement, neclintit ca un bizar pachebot ancorat tocmai în mijlocul pământurilor.

Istoria spune că veneau din Anglia, de la Londra sau de la Southampton, apoi își reluau zborul pentru mai departe, *via* Marsilia și Brindisi, înspre răsărit și înspre sud, Cairo, Cape Town, Bombay și Sydney. Imperial Airways alesese acest loc ca escală pentru hidravioanele companiei, fiindcă autonomia aparatelor cerea această oprire în mijlocul unui tărâm de nicăieri. Era nevoie să fie acest punct foarte precis dintr-o provincie franceză, de bună seamă indicat la întâmplare pe hartă, pentru a face să treacă prin el toată rețeaua de linii aeriene care duc până la principalele destinații din Commonwealth. Transportând încărcătura și curierul, aparatele nu luau decât câțiva pasageri pentru care, cât timp mecanicii își făceau treaba noaptea, se făcea rezervare în oraș, la „Hotelul Europei și al Angliei“, pentru camerele cele mai luxoase. Un vapor mic venea să-i ia pe pasageri și îi ducea până la debarcader. Acesta se afla pe cheiul din Breuil, la doi pași de birourile companiei. Acolo îi aștepta un taxi, înconjurat de puzderia de curioși, de domnișoarele venite să vadă toaletele și podoabele doamnelor, de bărbații tineri care voiau să admire mecanica motoarelor și să copieze alura aviatorilor.

Într-o zi de martie 1937, *Le Capricorne*, aflat la primul zbor, acel *maiden flight* de acum câteva luni, se pierduse în vânt și în zăpadă. Ceața acoperea toată țara. Vijeliile erau atât de puternice, încât dezorientau aparatul care, de multă vreme, pierduse complet direcția. Piloții au survolat Mâcon fără măcar să deslușească forma orașului de sub ei. Și, pe urmă, puțin mai departe, aparatul s-a zdrobit de munții din Beaujolais, aproape de o culme care se numește Crucea din Fufret. Avionul începuse să piardă altitudine.

Ancheta n-a putut stabili motivul. Chiciura afectase, poate, motoarele și instrumentele. Sau comandantul de bord căuta valea pentru a trece pe sub nori. Neavând vizibilitate, a coborât prea jos. Aripa dreaptă a lovit vârful a doi copaci, coca s-a izbit de sol și aparatul s-a pierdut aproape de desișul de pini. N-a fost decât un singur supraviețuitor, aproape neatins, radiotelegrafistul, un anume Cooper, dârdâind, stupefiat în peisajul alb unde se prăbușise *Le Capricorne* rănind mortal sau ucigând pe loc singurul pasager de la bord, o domnișoară care se chema Betty Coakes, în drum spre Indiile de Vest, și apoi tot restul echipajului.

Îl revăd pe el, pe tatăl meu, ajuns la bătrânețe și vorbind uneori despre naufragiul vieții. Nu se plângea. N-avea, cred eu, ce să regrete din viața lui. Era altceva. De fapt, nu-i venea să creadă. Că totul trecuse atât de repede și era de-acum împlinit. Că se petrecuse toată această acumulare de clipe înainte de a aștepta sfârșitul. În jurul lui, căuta pe cineva care să fie martor la uimirea lui. Și nu se găsea nimeni, firește. Eu unul nefiind mai mult decât altcineva. Nimeni, întrucât experiența este de fiecare dată atât de personală, că nici cel în cauză nu reușește s-o înțeleagă și de aceea este cu neputință să o comunici, să o transmiți cuiva. În cel mai bun caz, lași urmașilor un semn pentru mai târziu, ca să-și amintească de asta atunci când, în urma ta, au aceeași surpriză și când descoperă că și peste ei au trecut anii și că, la fel ca tine, nu găsesc pe nimeni cu care să împartă evidența uimirii lor. Nimeni, fiindcă cei care au știut nu mai trăiesc, iar pentru ceilalți n-a venit încă momentul să afle.

Singurul cuvânt pe care l-am auzit la el vreodată: bătrânețea, un naufragiu. Nicidecum trupul care se mai uzează odată cu vârsta,

pofta de a trăi care se veștejește, osteneala simțită la ridicarea din pat, așteptarea tristă a serii și a somnului, neîncetata descurajare dinaintea lumii, enervarea în fața stupidei și insistentei imobilități a lucrurilor inutile din viață. Nici măcar sentimentul de a-ți fi lăsat norocul să treacă, de a-ți fi ratat viața, de a nu fi fost la înălțimea a ceea ce ți-ai imaginat cândva despre tine. Doar atât: certitudinea tardivă că totul se sfârșește mereu cu cea mai desăvârșită șovăială și că încheiem rătăcind, ca într-un peisaj de brumă și zăpadă, unde un obstacol mărunt te face să cazi deodată, te miri unde, într-un loc oarecare, pe care o panoplie de ruine îl va marca o clipă pentru curiozitatea trecătorilor.

Sau atunci: altceva. Numai timpul care se învârtoșează brusc și care capătă subit adevărata consistență în sânul căreia vine să se cuibărească toată suma de întâmplări trecute, cu forma lor ciudată care te împiedică să le crezi pe deplin. Nu-ți mai amintești nimic și te simți complet singur. Atunci, lunga vorbărie impersonală a lumii începe iar, îți povestește viața ta alături de toate celelalte și le varsă printre aceleași istorii din care mai rămâne, o clipă, rumoarea legendei răsunând în van.

Își imagina, pesemne, întrucât avea cincisprezece sau șaisprezece ani, că aventura începea abia atunci când deja se apropia de sfârșit. Generația hidrovioanelor Imperial Airways era cea de pe urmă. Sau aproape. Hidroavioanele Donier și Latécoère traversaseră Atlanticul de Sud cu câtva timp înainte. Insulele din Pacific și apoi cele din Caraibi serveau, de puțin timp, drept ponton pentru aparatele Pan American. În curând, războiul avea să ducă la închiderea tuturor

liniilor. Oricum nu mai erau prea rentabile. Se pierduseră deja multe aparate, ca acela al lui Mermoz, cu câteva luni înainte, în marele vid al oceanului, izbind placa dură a valurilor, împrăștiind fragmentele de fuzelaj în valurile unduitoare de după furtună, sacii de curier marcând simplu locul impactului ca niște geamanduri duse la întâmplare de curenți, pentru ca apoi să fie și ei înghițiți. Iar restul va sfârși în curând la fier vechi.

Nu sunt mai mult de douăzeci de kilometri între Mâcon și Ouroux, locul unde căzuse avionul și zăcea aproape de copaci, cu trupul frânt în mod comic, ca al unui om care trecuse prin fereastră, cu gâtul sucit, și ale cărui membre luaseră pe pământ o poziție imposibilă de paiață. Lovindu-se de pantă, aparatul alunecase pe mai multe sute de metri înainte de a se așeza din nou pe albul zăpezii, la marginea unei păduri. Urma lăsată era la fel de vizibilă ca aceea a unei sănii prea grele. De o parte și de cealaltă a drumului croit prin frig și piatră, se găseau fragmente din aparat pe care șocul le împrăștiase și le proiectase într-o parte, uneori foarte departe: elicele, motoarele, rezervoarele, unul dintre flotoare, o bucată din ampenajul vertical. Structura aparatului rezistase cât de cât. Doar aripa dreaptă cedase. Însă violența șocului trebuie să fi fost foarte mare ca să producă un asemenea măcel instantaneu.

Vestea se răspândise foarte repede. Se adunase un grup mic de oameni alertați de presa locală. El se uita, ca și ceilalți, cu fascinația pe care o ai când te trezești în fața unui dezastru. Se urcase în mașina unuia dintre colegii lui. La ieșirea din oraș, drumul șerpuia printre coline și podgorii. Zăpada îngreuna circulația. În plus, nimeni nu

putuse spune cu exactitate unde căzuse aparatul. După un viraj, au zărit mai multe mașini înșiruite într-o poiană. Un drum urca puțin mai sus. Jandarmii stăteau în jurul rămășițelor pentru a le proteja de fotografi și de grămada de curioși. Cadavrele fuseseră deja întinse pe pământ și acoperite cu o pânză, până când aveau să fie luate de ambulanța care nu mai reușea să ajungă la locul accidentului. Se vedea îndeosebi pântecele avionului, așezat la vedere, obscen, ca acela al unui mare pește mort, scos din apă și agonizând pe malul râpos. În engleză se zice: *flying boats*. Adică: „vapoare zburătoare". Un naufragiu, într-adevăr: năruirea produsă la întâmplare, întâlnirea recifurilor, lama lor de piatră care crapă fuzelajul printr-o singură alunecare, coca plesnește și, la urmă, împrăștierea epavei care se risipește în toate direcțiile.

Și, totuși, dacă ar fi vrut să-și spună povestea, dacă ar fi găsit pe cineva care să-l asculte, neștiind de unde să înceapă, sigur nu s-ar fi gândit nicidecum să evoce această zi de martie 1937, de care, probabil, nici măcar nu-și mai aducea aminte. De altfel, vestea n-o aflase decât atunci când a plecat de la liceu, după recreație și după orele în care și-a făcut temele, după ce și-a încheiat traducerea din Virgiliu, pe când cobora din nou cheiurile unde se aflau casa, laboratorul, magazinul, și așa a dat peste un coleg care i-a spus surescitat despre dezastru, precizând că trebuie să se fi întâmplat din cauza vremii urâte, că unul dintre hidravioanele Imperial Airways se zdrobise de munte în primele ore ale după-amiezii, că erau victime, că se vorbea și de o încărcătură prețioasă (aur!) care dispăruse. Sau, mai curând: va fi aflat de asta doar din ziarele apărute a doua zi, *Le Progrès*, *Le Nouvelliste*, aduse de la Lyon, care făceau din accident știrea zilei și pe care le-ar fi zărit de dimineață, la masă, așezate pe

mușamaua ce acoperea masa din bucătărie, lângă boluri și căni, înainte de a se îndrepta spre școală, având în ghiozdan tema făcută de cu seară, vreo douăzeci de versuri extrase din prima carte a *Eneidei*, a căror traducere nu i-ar fi fost prea greu s-o verifice în orice ediție obișnuită din Virgiliu, dacă n-ar fi ținut să-și arate măiestria, fiindcă era cel mai bun elev din liceu la limba latină, traducându-le singur în franceză, doar cu ajutorul noului său dicționar Gaffiot.

Și chiar dacă și-ar fi amintit de ziua aceasta de martie 1937, chiar dacă ar fi găsit pe cineva care să-l asculte povestind despre brumă și zăpadă și cum acestea acoperiseră numaidecât regiunea cu o pătură groasă și opacă sub care se pierduse avionul, dispărând deasupra orașului unde el, în acest răstimp, se căznea să deslușească enigma unui exercițiu de trigonometrie puțin mai dificil, tot nu s-ar fi priceput să dea evenimentului măreția epică despre care, totuși, musai să fi știut ceva datorită lui Virgiliu: toate vânturile ivite deodată din flancul scobit al muntelui, Eurus, Notus, Africus, trimiși de un zeu, norii nelăsând să se vadă nimic, în timp ce, tocmai în miezul zilei, se așterne o noapte adâncă, iar vapoarele sunt spintecate de valuri, prăpăstiile se deschid și apare vârtejul în care începe să se rotească întreaga conștiință a lumii, universul înghițindu-i pe cei vii.

Dacă cineva i-ar fi povestit de asta, mai degrabă s-ar fi mulțumit să indice despre ce model era vorba, un Short Empire, puțin surprins că a regăsit în memoria lui amintirea acelui accident la care nu fusese martor și despre care, chiar și atunci, avusese sentimentul că nu-l privea pe el, că era treaba aviației engleze și a conducătorilor de hidravioane, toate astea aparținând, deci, unei alte povești decât a

lui – povestea lui care, totuși, nu începuse încă, fiindcă nu împlinise șaisprezece sau șaptesprezece ani, dar despre care nu se îndoia că va fi complet diferită, căci avea de gând să se facă pilot, dar unul mai bun, mai iscusit și mai fericit. Și, una peste alta, ar fi avut mai multe șanse să-și amintească nu atât de accident, cât mai degrabă de unele din străvechile versuri latinești, *Tanæne animis cælestibus iræ?* [2] , pe care sfârșise prin a le ști pe dinafară tot încercând să deslușească cum se împreunau în propoziții cuvintele moarte, dintr-o limbă moartă, cu toate cazurile și declinările lor.

N-ar fi știut de unde să înceapă. N-ar fi avut grija asta. Începutul este o neliniște pentru cine este poet. Să te întrebi prin arbitrariul cărui prim cuvânt trebuie să rupi liniștea în care sunt adunate toate poveștile, să deschizi burduful pentru a da drumul vântului de propoziții mai puțin distrugător și să te lași astfel purtat la voia întâmplării în direcția în care suflă. Să te întrebi fără a ști – astfel încât trebuie să implori ajutorul unei divinități, să ceri de la orice ficțiune din cerul vid, pentru a primi de la ea – indiferent ce ar fi, divinitate, ficțiune – cuvântul care lipsește și care se va potrivi la fel de bine ca un altul, *Musa, mihi causas memora…* [3] , extrăgând atunci din întunecimea amnezică a timpului ceva ce-aduce cu o povestire. Dar fiindcă istoria se încheiase sau, cel puțin, era pe punctul de a se încheia, pesemne și-ar fi spus că nici n-avea rost să fi început vreodată.

Eu sunt cel care își amintește, *Arma virumque cano* [4] . Altcineva decât el pune cuvinte în această istorie și o scoate din vidul în adâncul căruia nu cerea decât să dispară ușor, alăturându-se tuturor celorlalte în sânul nedeslușitului murmur, unde se amestecă în cele

din urmă. Eu sunt cel care caută neîndemânatic cu ce să înceapă, „Coborau din înălțimi azurii…“, crezând că astfel calculez emfaza corectă pentru propoziții, „vâjâitul celor patru motoare“, pentru a-i da alura de epopee, „Istoria spune…“, la ceea ce n-a fost până la urmă decât un roman ca toate romanele, acela al unui bărbat foarte tânăr, îndrăgostit de cer, și a cărui traversare a norilor a avut ca singură particularitate faptul că s-a petrecut în timp ce izbucneau cam peste tot în lume aceleași furtuni de oțel. Eu sunt cel din a cărui manie nesocotită acest roman este lipsit, puțin și inutil, de uitarea la care aspiră și de odihna în care, cu toate acestea, se va cufunda în final.

Așadar, altfel ar trebui să încep. Căci văzusem un Short Empire – cum ar fi zis el, identificând fără ezitare modelul aparatului –, la Duxford, într-un hangar de la Muzeul Aerului (Imperial Air Museum), unde mergeam uneori duminica după-amiază, când locuiam la Cambridge. Fusese așezat acolo pentru a servi ca dovadă și pentru a ilustra vechea aventură a avioanelor Imperial Airways parcurgând lumea. Fotografii vechi lipite pe panouri, tăieturi din presa engleză sau franceză arătau aparatul oprit la escala din Mâcon. Carevasăzică acolo, acum douăzeci de ani, trebuie să-mi fi zis eu, neîndoios că așa mi-am zis, el și ea văzuseră acest același avion, exact acum o jumătate de secol, cu ocazia vreuneia dintre escalele lui, în decursul celor trei scurți ani când linia a fost folosită în mod regulat, în pofida accidentului despre care nu știam încă nimic – căci accidentul nu a dus la desființarea escalei – și înainte ca declarația de război să conducă la întreruperea definitivă a rutinei zborurilor comerciale.

Într-o zi de arșiță – „era vară, de bună seamă" –, imaginile arătau mulțimea pe cheiul unde domnișoare și cavaleri se îmbulzeau să vadă aparatul șiroind de apă, cu motoarele oprite, la vreo zece sau cincisprezece metri de malul râpos, iar toți acești tineri – băieți și fete – erau cu spatele la fotograf, fiindcă priveau aparatul imobil al cărui echipaj se pregătea, desigur, să debarce, astfel că în fotografie nu se putea desluși niciun chip, iar el, apoi ea, ar fi putut să fie oricare dintre curioșii ce stăteau în fața aceluiași avion unde acum, când fusese scos din apă pentru a deveni o relicvă, acest fitecine, care eram eu, se afla la rândul lui – în picioare și ca să-și ocupe timpul cu ceva, printre rarii vizitatori de duminică din Duxford –, uitându-se la o epavă eșuată pe pământ, îmbălsămată ca un obiect de muzeu, semănând nu cu o operă de artă, ci cu rămășițele împăiate cu grijă ale unui mare animal dispărut, vestigiu al unei specii stinse de multă vreme. Ceva greu de imaginat: ca un fel de pește zburător de mărimi uriașe, un soi de balenă albă cu înotătoarele curios de întinse, ce purta numele de Cambria sau Canopus, dar care s-ar fi cuvenit mai mult să se cheme Behemoth sau Leviathan, ca monștrii aceia cu formă de hipopotam sau dragon, despre care legenda povestește că s-au născut în vremuri imemoriale, în urma unirii, împotriva firii, a îngerilor cerului cu pământence și că au supraviețuit potopului pentru a servi ca mărturie și pentru a le reaminti celor vii legendara dezordine a haosului din care au ieșit cu toții.

Numai că animalul acela nu avea nimic amenințător, nu avea înfățișarea înspăimântătoare a unui prădător, ci mai degrabă arăta ca o creatură blajină, pe care numai disproporția ei o va fi făcut treptat

improprie vieții. „Himeră“ este cuvântul: ceva dintr-un mascul, apoi dintr-o femelă, semănând deopotrivă cu marile reptile zburătoare și cu plesiozaurii din preistorie, ezitând îndelung între cer și apă, jumătate pahiderm și jumătate cetaceu, cu fantasticele aripi albe și deschise ale unei păsări marine crescute pe corpul unei balene uriașe.

Toate acestea aparțineau deja unor timpuri legendare, la fel ca și zmeii-oameni, montgolfierele, dirijabilele, aparatele cu alura de liliac, bicicletele înaripate, giroplanele, tot bestiarul destul de fabulos al formelor care ar fi putut prinde viață sau s-ar fi putut dezvolta, dacă în locul lor nu s-ar fi impus avionul, făcând numaidecât ca toate celelalte creaturi zburătoare să pară niște aberații sortite să dispară încă de când au fost concepute, condamnate dinainte de legile evoluției aeronauticii, însuși hidroavionul neexistând decât ca o verigă dintr-un lanț, menită să marcheze trecerea la o altă epocă, la care, fără să o știe cu adevărat, el asista – culcat pe iarba arsă sau așezat pe ponton sau în picioare pe chei –, observând, pe când războiul avea să izbucnească, cum treceau ultimele aparate ale liniei, înainte de a începe, odată cu povestea lui, o istorie nouă.

Fiindcă el nu-și putea închipui că istoria de dinainte se apropia deja de încheiere, că timpul experimentatorilor și al pionierilor, al acrobaților și al bricolerilor era pe sfârșite, că cei mai mulți dintre exploratorii de ieri se stinseseră și că aceia care supraviețuiseră erau pe punctul de a se omorî între ei, în lupte la care nici măcar nu li se dădea ocazia să participe cu adevărat. Nu putea bănui că ultimul dintre aceștia se va lăsa să moară enigmatic, la comenzile inutile ale

unui aparat de recunoaștere pentru a arăta mai bine că aventura înceta odată cu el și că, dacă epopeea trebuia, cu toate acestea, să continue, avea s-o facă într-un mod atât de diferit și de nerecunoscut, încât cei care au participat la ea – iar el se va număra, desigur, printre ei – ar îndrăzni cu greu să se mai considere parte din ea.

M-am apropiat de aparat cu dorința de a-l atinge. Îmi amintesc că am pus mâna pe pântecele acela perfect rotund. Părea să fie lăcașul unei sarcini cu travaliu misterios și, în spatele laturilor grozav de umflate, parcă se agita vag tot tumultul de visuri pe care le puteam auzi dacă îmi apropiam destul urechea – cum credem că auzim marea în adâncul unei cochilii unde răsună simplu pulsațiile propriului sânge. În orice caz, este ceea ce mi-am zis povestindu-mi mie însumi că tot timpul era închis, tasat, în a carlingii cocă, și că atunci se năștea, că întreaga istorie și comerțul ei de rămășițe se aflau în pântecele matern al unui monstru care va regurgita totul, pe Tată, pe Fiu, chiar și pe Sfântul Duh, și că trecutul stătea acolo așteptând, pentru a veni pe lume, doar să rostească cineva deasupra lui un cuvânt potrivit.

Mi-am pus mâna pe pântecele avionului. Și mi-am zis, foarte precis, că probabil, odinioară, se întinsese pe patul de nisip și de apă al râului Saône, chiar cel lângă care el și ea – tatăl meu și mama mea – crescuseră la umbra bătrânului secol douăzeci, fluviul curgând atât de domol înspre sud, încât nimeni, alt autor latin spune asta, n-a știut niciodată să-i perceapă mișcarea, nici să spună încotro se îndrepta, ca și cum el, fluviul, aluneca nepăsător spre presupusul lui izvor sau spre posibilul lui estuar, amontele și avalul indiscernabili, trasând un fel de buclă nesfârșită, fără început și fără sfârșit, în

interiorul căreia se mișcau ușor undele lungi și lente ale uneia și aceleiași istorii.

Căci asta ni se întâmplă tuturor foarte târziu, odată ce am trecut de mijlocul vieții, această dorință stupidă de a ne întoarce spre noi înșine și de a măsura toată acumularea de timp care apasă deja pe spatele nostru, pe umerii noștri, și care ne aruncă pe cealaltă pantă, cea care coboară spre nicăieri, acolo unde nimic nu ne mai reține. Evenimentul nu ascunde nicio taină. A fost o clipă și atâta tot, în care ordinea zilelor s-a inversat brusc. Acum, trebuie să coborâm și viteza crește trăgându-ne în jos. Inerția timpului devine forța negativă care îi sortește pe cei vii întunericului. N-are rost să facem caz de asta, desigur.

De altfel, el nu pomenea mai deloc despre asta. Doar lăsa să îi scape câte ceva. Vedea acum dispărând în jurul său tot ce însemnase viața lui. Să zicem că el cobora n-ar fi de-ajuns. Mai curând se rostogolea de pe-o culme invizibilă. Nu mai avea energia care i-ar fi trebuit pentru a rămâne în picioare și pentru a se opune marii gravitații ce îl aspira înspre genunea lucrurilor. Un fel de toropeală îi cuprinsese trupul, făcându-l incredibil de greu și de lent. Nimic nu-l mai putea scoate cu adevărat dintr-o melancolie nemărturisită și adâncă. O ceață opacă se așternuse de mult peste lume. Și dacă el cobora în felul acesta era poate și pentru a găsi mai jos, sub nori, adăpostul dintr-o vale largă ori pentru că, fără să vrea s-o spună, își fixase ca

țintă în adâncuri obstacolul de care să se zdrobească și care îl va elibera de plictisitoarea povară a unei vieți mai lungi.

Bătrânețea: un naufragiu. Era, însă, doar un cuvânt. Și chiar dacă mi-l amintesc bine spus de el, asta nu înseamnă că îl pronunțase mai mult de o singură dată. Nu își schimbase părerea despre nimic. Toate convingerile îi rămăseseră neatinse. Dacă își spunea părerea, privea lumea cu aceeași bunăvoință pozitivă ca altădată, cu optimismul neatins al unui om de pe vremea lui, convins că cele mai neînsemnate stări de spirit, bunăvoința, munca, inteligența, onestitatea, sunt de-ajuns pentru a acționa asupra realității și permit să o îmbunătățești, să o transformi. Firea lui dintotdeauna nu îl părăsise: cu o minte de inginer, ofițer, pilot, îndărătnic în legătură cu visurile inutile, alungând numaidecât dialogurile interioare prea lungi, având înclinație pentru lucrurile concrete ale lumii, închipuindu-și-le ca pe o problemă care trebuie rezolvată și fără ca măcar să își imagineze vreodată că, uneori, aceasta nu s-ar putea rezolva. Dar, în străfundul lui, propriile convingeri încetaseră să-l mai privească pe el. Căpătaseră consistența bine conturată a trecutului atunci când acesta devine atât de îndepărtat, încât până și cel care ai fost sfârșește prin a semăna cu sinele tău la fel de mult ca un străin și când trebuie să faci un efort de imaginație pentru a-ți închipui că a fost o vreme când omul acela erai chiar tu.

Sinele tău: omul acela. Sau mai degrabă: copilul acela, greu de imaginat și miraculos, precum cel pe care fiecare îl caută în sine când se uită la tot spectacolul din trecut și când încearcă să îl salveze de pustiirea secolelor, spunându-și „Da, eu eram el”, înduioșat și agasat

de fantoma aceea ivită timid de după nori, cu care nu mai are nimic în comun, în afară de voce, ochi, și care mai curând decât să semene cu el, s-ar asemăna deopotrivă cu tatăl sau fiul celui care a devenit, mai apoi, o făptură ireală, un figurant puțin plauzibil într-o istorie pe jumătate ștearsă, istorie din care n-au mai rămas decât amintiri nesemnificative, în care de-acum îți va fi atât de greu să crezi, încât orice reprezentare a propriei vieți sfârșește prin a valora tot atâta cât o alta, astfel că îți este complet egal să afli ce ai făcut sau ce nu ai făcut într-o îndepărtată zi de martie 1937, din care numai în cronica locală se mai păstrează încă, pentru puțin timp, o urmă.

Și dacă nu povestise niciodată cum, adolescent fiind, avea obiceiul să meargă pe cheiul din Breuil de câte ori putea, pentru a pândi coborârea aparatelor Imperial Airways, mereu curios să afle cum avea să se descurce pilotul, de astă dată, la șocul cu apele râului Saône și neîncrezător în fața miracolului mereu repetat al operațiunii, făcându-și de lucru atât de des pe lângă birourile de escală încât, într-o zi, a obținut de la unul dintre angajați permisiunea de a urca la bord cu echipa de mecanici, de a se așeza pe scaunul pilotului, de a-și pune mâinile pe comenzile inerte ale hidroavionului, de a-și pune picioarele pe palonier, dacă nu povestise niciodată anecdota asta sau alta, la fel de adevărată sau de falsă ca aceea, catastrofa suferită de *Le Capricorne*, epava pe care o văzuse sau nu în zăpadă, nu era de teamă că nu va găsi pe cineva căruia să-i încredințeze amintirea asta, ci și mai simplu, fiindcă avea sentimentul că trecutul acesta încetase deja să mai fie al lui.

În starea de moleșire a spiritului specifică vârstei, cum ne vine rândul la toți, viața lui căpătase alura unui vis descusut despre care nu putea să spună cum începuse, fiindcă păstra din el mai mult decât o pânză de imagini, plină de găuri, însăși urzeala timpului destrămându-se complet și scămoșându-se în toate direcțiile: un fel de zdreanță, de cârpă, pe care era sigur înfățișat chipul miraculos al vieții lui, însă alterat, deșirat, ilizibil. Uitarea, iar nu memoria, fiind substanța trecutului. Astfel încât uitarea nu întrerupe accidental firul a ceea ce am fost, intercalând pe alocuri albul provizoriu al unei absențe în succesiunea de evenimente trăite, ci constituie în mod sigur însuși elementul unde, atunci când totul este pierdut, subzistă uneori excepția singulară a unei amintiri izolate, dintr-o falsă amintire, despre care nu reușești să înțelegi ce anume o leagă de celelalte și care este locul ei exact printre acestea.

Iată de ce aceluia care își amintește – despre sine – nu-i rămâne decât să reconstituie un roman, propriul roman, pornind de la rămășițele desperecheate ale trecutului, acceptând ipoteza neverificabilă că o intrigă trebuie totuși să existe, care unește toate aceste momente și le integrează în coerența unei povestiri cât de cât sistematice și logice, împrumutându-și psihologia actuală, atât cât este în stare să știe despre asta, personajului care a fost cândva și despre care nu mai cunoaște nimic. Și, din clipa aceea, romanul se citește fatalmente pe dos, fiindcă ultimele pagini sunt cele cu ajutorul cărora se inventează primele, dând un aer melancolic poveștii, căci, așa cum înțelegi asta chiar atunci, ea începe, de fapt, întotdeauna cu sfârșitul.

Fuseseră bărbatul acela și acesta, apoi și celălalt, atât de diferiți, încât, privindu-i pe toți, abia ai sesiza de la unul la altul un fel de vag aer familial – aceiași ochi, aceeași voce, însă toate aceste chipuri ar fi putut la fel de bine să aparțină unor indivizi diferiți, fiind ale tuturor și apoi ale nimănui. Așa încât, oricine, în fond, ar putea să povestească orice istorie, ca și cum ar fi a lui, făcând presupuneri despre cel mai bun mod de a asambla amintiri, care oricum nu mai spun deja nimic nimănui și pe care le putem face să însemne, fără nicio diferență, totul și opusul lui, fiindcă e de-ajuns numai scamatoria unui cuvânt potrivit pentru ca totul să înceapă imediat a prinde glas.

El însuși trebuie să fi sfârșit prin a nu mai ști nimic despre cel care fusese mai înainte cu o jumătate de secol – tânărul distras de la traducerea lui din Virgiliu sau de la problema lui de trigonometrie de trecerea pe cerul opac a unui cvadrimotor zburând, de bună seamă, prea jos și al cărui vâjâit stins se pierdea în depărtări. Iar cel care ar povesti acum viața lui n-ar ști nici mai mult, nici mai puțin, și ar fi nevoit, deci, să inventeze tot sau aproape tot, plecând de la câteva frânturi neverificabile de amintiri și povești, rămășițe adunate ca fragmentele împrăștiate pe care le aduni împrejurul unei epave – motorul, o bucată de derivă, cele două flotoare, un fragment din aripa dreaptă căzută la pământ – și cu care construiești o ipoteză plauzibilă, care să dea seama despre ceea ce, totuși, va rămâne mereu de nedeslușit ca și adevărul, când îl descoperim la fel de brutal precum vârful unui munte ce se ivește de după două bancuri de ceață. Și, adunând aceste crâmpeie îndoielnice de memorie, cel care ar povesti nu ar avea de ales decât să facă din ele, la rândul lui, subiect de roman, știind foarte bine că acesta este și romanul lui. Fiindcă pe umerii lui, adică pe umerii mei, va începe acum să apese însăși povara timpului, aceea care te grăbește înspre ziua următoare

făcând să crească în tine pofta prostească de a arunca o privire în urmă, dorința cu adevărat stupidă de a găsi pe cineva pentru a-l lua ca martor în fața unei evidențe, din clipa când ți-a venit vremea să te minunezi fără rost în fața vitezei și a vacuității vieții.

Contemplând un trup – căci întotdeauna așa se sfârșește totul –, prăbușit sub cerul liber pe un trotuar parizian, inima oprindu-i-se fără motiv, neclintită în hotărârea de a nu-și relua bătăile regulate, de vreme ce toate eforturile făcute pentru a-l readuce la viață nu serviseră la nimic, iar la spital trebuiseră să se limiteze la constatarea decesului și să plaseze trupul în compartimentul de la morgă special prevăzut. Peste câteva zile, l-au scos de acolo pentru a-l etala în ceremonia obișnuită de doliu, puțin cam înghesuit în cutia de lemn expusă sub draperiile de doliu, sub statui, simboluri, printre flori și lumânări, și apoi l-au trimis degrabă în flăcări și în pământ.

Spunându-ne, deci, că, deși habar n-avem cum începe totul, măcar știm bine cu ce se încheie totul: un bărbat care a mers până la capătul zilelor lui, căzând cât era de lung pe stradă, cu fața la pământ, inert și incredibil de greu, o masă închisă și suficientă, de-aici înainte ca o pietricică inutilă, pierdută prin norodul incalculabil al pietrelor, un mort printre morți, trecut dintr-o singură lovitură în rândul lor, astfel încât totul dispare odată cu el, suma nenumărabilă a amintirilor, și adevărate, și false, și că, dacă le pasă, sarcina le revine celorlalți, urmașilor lui, aceea de a desluși taina, de a se întreba, în fond, ce a putut însemna o viață.

Contemplând trupul acesta, constatai evidența obișnuită a dezastrului, nicidecum mai emoționat decât se obișnuiește în fața unei astfel de morți, aceea a unui om care mersese regulamentar până la capătul unei vieți de aproape optzeci de ani, spunându-și totuși că trupul acela neînsuflețit nu era de-ajuns, că lipseau cuvinte – fie ele neînsemnate ori nepotrivite. Căci nu prin trup începe totul sau se sfârșește totul, ci prin cuvintele care se rostesc deasupra lui. Cuvinte, aceleași pentru a-i primi pe cei vii în lumină și pe urmă pentru a-i trimite spre întuneric. Cuvinte ale unui preot sau ale unui poet, dar pe care, în lipsă, oricine, chiar și primul venit, le poate rosti, căci nu depind nici de autoritatea, nici de talentul celui care le spune, cuvinte emfatice care cheamă patetic în ajutor orice divinitate, orice ficțiune din cerul vid, așa încât o istorie există totuși, chiar dacă știm că nu este adevărată: nu în speranța de a învinge uitarea și de a obține de la ea o amânare, ci doar pentru a arăta o dată, numai o singură dată, că ceva va fi fost și că, atunci când timpul îl va fi șters, nici măcar acesta din urmă nu va fi putut face nimic – absolut nimic – pentru a-l împiedica să existe.

Așadar, spunându-mi în sinea mea toate acestea sau, cel puțin, dacă nu asta, ceva asemănător, contemplam trupul acela, într-o zi oarecare de noiembrie 1998 – iar când scriu aceste rânduri, se împlinesc zece ani de atunci – totuși, fără să fi văzut nici cadavrul, nici trupul prăbușit pe trotuar pe care au încercat zadarnic să-l resusciteze, nici atunci când ambulanța cu sirena urlând îl ducea, dintr-o ultimă datorie, până la spitalul cel mai apropiat. Nu am participat nici la incinerare, nici la ceremonia în cursul căreia, peste mai multe luni, s-a deschis, în fața unei delegații de piloți și de ofițeri, vechiul monument funerar, seif colcăind de viermi și ruginit atât cât poate fi

piatra, mâncată de ploaie și frig, plin ca un ou, și în care pesemne fuseseră sfărâmate câteva sicrie ale strămoșilor și osemintele lor devenite pulbere pentru a face puțin loc urnei cu cenușa nou-venitului. Neputând, deci, cu adevărat contempla trupul acela, poate doar pe fugă, în capelă, înainte de închiderea coșciugului, de altminteri fără a avea chef de asta, eram convins că trupul lungit în cutia lui de lemn conta mai puțin decât cuvintele care îl vor însoți în neant.

Începând astfel să mă rog în gând, să rostesc vechea orațiune funebră sau, mai curând, să născocesc în capul meu ceva care trebuia să amintească de ea, fiindcă rugăciunea asta, dacă vreodată aș fi știut-o, de multă vreme o uitasem complet, înălțând elogiul acesta înspre un cer vid, necrezând deloc că e undeva cineva care să-l audă – o divinitate, o ficțiune –, și sigur nu cel pe care moartea îl făcuse de-atunci la fel de surd ca un obiect sau ca un zeu. Rugându-mă în tăcere, dar nu pentru mine. Neașteptând nicio consolare din rostirea cuvintelor. De altfel, neavând nevoie să fiu consolat. Știind că nu există niciun ajutor care să vină de la ele. Dar care, totuși, trebuie să fie rostite – fie și sub forma mută a unei rugăciuni spuse de oricine și pentru nimeni.

Când? Nici în timpul ceremoniei oficiale, atunci când câțiva piloți aflați la pensie, câțiva ofițeri în rezervă au parcurs lungul drum până la cimitirul din Vieu-d’Izenave pentru a depune pe mormânt placa pe care fuseseră trecute titlurile, insignele, medaliile lui, nici la slujba de înmormântare de la biserica Saint-Jean-Baptiste-de-La-Salle, cu tot spectacolul sincer și demn dimprejurul sicriului. Și nici măcar în cursul acelei zile de noiembrie 1998, devenite la fel de neverificabilă

ca și cea din martie 1937, când a căzut brusc și fără motiv pe trotuarul de pe Strada Procesiunii, în arondismentul cincisprezece din Paris, la numai câțiva metri de intrarea în blocul unde locuia, pe când își plimba câinele. Pentru că, din toată ziua aceea, în afară de zbârnâitul telefonului care mi-a dat vestea, nu mai păstrez nicio amintire, iar dacă ar trebui să o povestesc, aș începe o istorisire despre care aș ști că nu mai are nimic din ceea ce a fost cu adevărat – zece ani care fac cât cincizeci sau cinci sute și sunt de-ajuns pentru a șterge tot –, că ar fi doar un fel de semn făcut în gol.

Un semn? Da, în cele din urmă. Nici cel de la botez, primit acum multă vreme, nici ultima împărtășanie pe care un preot acceptase, la rugămintea mamei mele, să i-o dea pe targa unde zăcea deja mort, pe unul dintre culoarele spitalului. Ci poate acel sacrament căruia Biserica îi zice „miruire săvârșită de un laic" și despre care vechiul catehism spune că, dacă este nevoie, oricine îl poate rosti, fără măcar să fi fost botezat ori doar credincios, și chiar peste multă vreme când, în principiu, este prea târziu sau în alte împrejurări decât cele pentru care este prevăzut. Și asta pentru că Sfântul Duh nu este prea pretențios, nu le prea are cu formalitățile și îi este suficient să facă cineva cât de cât gestul care trebuie, lipsindu-se de rituri, necrezând deloc în ele sau aproape, pentru a se pogorî, totuși, într-o bătaie de aripi, nevăzut, întruchipat în porumbel parizian, de la plonjonul lui silențios în picaj căzând din înălțimile de unde vine și spre care se întoarce numaidecât, făcând doar să strălucească, pentru o clipă, slava nevăzută a pogorârii lui pe scena neînsemnată unde un medic și câțiva voluntari ai ambulanței se agită în jurul unui trup întins, a cărui inimă a încetat brusc să mai bată.

Atunci când? Acum? Da, fie și-acum, dacă trebuie să începem. Pe fruntea fiecăruia dintre noi, a celor doi frați ai mei, a celor două surori ale mele, a mea, pe creștetele noastre de nou-născuți, când ne-a putut lua pentru prima oară în brațele lui, cum povestește mama, a făcut de fiecare dată același gest discret cu mâna dreaptă, cu degetul mare trasând ca un semn de cruce vag, marcându-ne astfel pentru cazul în care moartea ne-ar fi rezervat gluma proastă de a ne răpi înainte ca vreun preot să se fi putut ocupa de noi potrivit rânduielii. Și, deci, a-i întoarce gestul acesta era cel mai mărunt lucru acum, când el trecea în celălalt sens hotarele care separă neantul, nici cu mai multe păcate, nici cu mai puține decât în prima zi, fiindcă pata originară de a se fi născut atârnă cu o asemenea greutate, încât toate viciile sau toate virtuțile unei vieți nu îl fac cu adevărat nici mai ușor, nici mai greu. Nu ca un muribund care a primit ultima împărtășanie pe când se înălța la ceruri – căci el cunoștea mai bine ca oricine drumul acesta și, cu siguranță, mai bine decât mine. Ci, mai degrabă, ca un fel de mare și derizoriu cuvânt de compasiune a cărui valoare nu depinde, deci, nici de cel care îl rostește, nici de cel căruia i se adresează, căci, la drept vorbind, îi privește deopotrivă pe toți cei vii, cuprinzându-i laolaltă în milostiva sa îndurare, și arată celor neprihăniți, ca și celor păcătoși, aceeași iertare inutilă pentru păcatul mic de a fi trăit.

Capitolul 1

17 DECEMBRIE 1903

Ochii noştri au văzut primii
Norii mai jos decât noi.
LOUIS ARAGON

Până și în ce zi s-a născut exact am uitat. În certificatul de naștere scrie: 17 septembrie 1921.

El, care, în toată ultima parte a carierei, se va afla la comenzile unui aparat Boeing 747, dintre acelea care, cu câteva mici modificări, constituie încă cea mai parte mare a flotei de lung-curiere de astăzi, el, căruia doar limita de vârstă îi va interzice să devină unul dintre primii piloți ai unui Concorde, compania nefiind prea dornică să formeze pe acest nou aparat un comandant de bord care în curând trebuia să iasă la pensie, spectator entuziast și puțin invidios al cuceririi spațiului, pentru care s-ar fi oferit fără ezitare voluntar, dacă ar fi avut calificarea și ocazia, el, care, spre sfârșitul vieții, ar fi putut avea propriul calculator și propriul telefon mobil, ca toată lumea de-acum, dacă nu l-ar fi părăsit dintr-odată curiozitatea față de tehnică, după ce cumpărase, în parte pentru copiii lui și în parte pentru el, din toată gama noutăților de ultimă oră aduse din America sau din Japonia – prima mașină de calculat, prima consolă de joc, prima cameră video: toate aceste obiecte, de multă vreme inutilizabile, asta

dacă au funcționat vreodată cu adevărat, însă cu sfințenie păstrate într-un dulap și căpătând sub praf, în douăzeci sau treizeci de ani, o înfățișare la fel de preistorică precum primele pietre cioplite de om–, așadar, el, care a cunoscut lumea în care încă mai trăim. Se născuse pe vremea când primele uzine ale industriei aeronautice– de altfel, nu erau uzine, ci mai degrabă ateliere unde se înșirau unele lângă altele mesele de lucru ale unor bricoleri– fabricau aparatele cu forme atât de extravagante încât, pentru cine se uită la ele astăzi, par să aparțină începuturilor ezitante ale aviației, marele premiu revenindu-i incontestabil în acel an, 1921, modelului Capronissimo, un gigantic hidroavion italian care se dezmembrase de la prima încercare, pe 4 martie, pe apele lacului Maggiore, cu cele nouă aripi suprapuse, velatură absurdă și enormă și cei 3200 de cai-putere de la opt motoare, insuficienți, totuși, pentru a-l face să ia mai mult de câțiva metri altitudine, pentru ca apoi să salte pe apă și întreaga lui arhitectură mișcătoare de metal și pânză să se facă în mod comic bucăți, asemenea unui castel de cărți de joc– acest incident, mai degrabă incident decât o adevărată catastrofă aeriană precum cea pe care o va cunoaște *Le Capricorne* de la Imperial Airways, evocând un gag al lui Buster Keaton sau al lui Harold Lloyd, într-unul din filmele burlești ale cinematografului de atunci.

O viață de șaptezeci și șapte de ani fiind cu siguranță întotdeauna de-ajuns pentru ca lumea să-și schimbe complet înfățișarea. Mai puțin dacă, în final, nu este vorba de privilegiul exclusiv al bătrânului secol douăzeci, singurul, în fond, care a luat Omenirea în imemoriala stare unde o lăsaseră imuabilele milenii ale Istoriei ei pentru a o propulsa, foarte repede, în efervescența aparentă a unui univers ce o ia mereu de la capăt. Acești șaptezeci și șapte de ani din

viața lui care au corespuns purei paranteze a Progresului, acesta neconstituind nicicum fenomenul ireversibil de accelerație continuă cu care el însuși și oamenii din generația sa îl confundaseră, ci inexplicabilul și excepționalul moment al unui salt înainte, cu siguranță fără precedent, însă sortit, poate, să n-aibă egal după el, antica lentoare a timpului reluându-și imediat drepturile, lăsându-i pe oamenii de vârsta lui și pe cei de vârsta noastră puțin uimiți în fața acestei schimbări de epocă, despre care nu au știut nimic când se petrecuse, dar care are o mare deschidere în povestea pe care fiecare și-o spune sieși despre viața lui, dând o turnură ireală și, la drept vorbind, legendară celor petrecute și provocând între prezent și trecut o separare la fel de clară precum cele pe care manualele de Istorie o stabilesc între regimuri și dinastii.

Așa am uitat tot din epocile anterioare, și nu doar faptele de glorie (ale Istoriei), ci și pe cele mai mărunte (ale vieții). Și pentru a conștientiza că asta s-a petrecut cu adevărat, ar trebui un asemenea efort de memorie, încât a-ți aminti de trecut ar însemna să-ți imaginezi, inventând, un univers în care, deși ai trăit cândva, totul ar căpăta consistența exactă a unei feerii improbabile. Astfel că, găsind din întâmplare printre lucrurile uitate într-un pod, o riglă de calcul, o mașină de scris, o cameră Super-8 sau chiar un Minitel, senzația ar fi aceeași ca atunci când un arheolog ar dezgropa din pulberea pământului un obiect de lut în bucăți, care atestă o civilizație dispărută, despre a cărui existență el nu se îndoia, dar în care, cinstit vorbind, nu prea credea și care îl obligă să reevalueze imaginea pe care și-o făcuse în mintea lui despre Istorie.

Și-atunci, până și asupra celui care fusese oarecum contemporan cu toate acestea, un Capronissimo sau un Short Empire sau oricare dintre avioanele de atunci, ca și cele făcute de Clément Ader sau de frații Wright, ar avea efectul unei creaturi antediluviene despre care nu ar fi acceptat ușor ideea că o putuse într-adevăr vedea zburând cu ochii lui de copil, imaginându-și spontan că aviația fusese mereu așa cum o cunoscuse el în cele din urmă, marea afacere planetară de linii rutiniere care leagă între ele aeroporturi imense ca niște orașe și de pe care decolează neîntrerupt cvadrimotoare cu reacție, la bordul cărora toate mijloacele obișnuite ale tehnicii celei mai sofisticate îl ajută pe pilot– acel pilot de pe un 747, care probabil i s-a părut că a fost dintotdeauna, uitând de vremurile pe care, totuși, le trăise, când se improvizau terenuri de zbor pe un câmp, când elicele trebuiau învârtite mai întâi cu mâna, când motoarele erau destul de simple pentru a le putea repara singur atunci când se stricau, folosind o trusă obișnuită de unelte.

Aceeași lege aplicându-se și în cazul ideilor. Căci fiecare sfârșește prin a adopta convingerile epocii lui și, cu toată convingerea, afișează certitudinea de a fi gândit mereu la fel, neîndoindu-se că opiniile liberale și democratice care se mărturisesc public astăzi, cele ale oricărui cetățean respectabil, proprii unei țări unde domnesc o pace și o prosperitate perfectibile, relative, dar reale, dacă le comparăm cinstit cu condițiile care au marcat secolele trecute, țară în general ferită de războaie, revoluții, teroare militară, de sărăcia de moarte și în care singurele evenimente memorabile au devenit rezultatele sportive sau cele electorale, neîndoindu-se că aceste opinii au fost și ale unui om, el însuși și totuși un altul, născut imediat după un război mondial și care avea să treacă și printr-un al doilea,

înainte de a împlini vârsta majoratului, crescând într-un univers unde toate ideologiile care, mai târziu, vor fi discreditate, descalificate, naționalismul, fascismul, comunismul –

nu numai că erau admise, ci întruchipau în ochii majorității însuși idealul modernității.

Căci el, care, după o viață de șaptezeci și șapte de ani, va fi locuitorul unei Europe pacificate, în interiorul căreia diferențele de patrie vor fi sfârșit prin a i se părea, până și lui, niște particularități pitorești și aproape neînsemnate, uitându-se străvechea dușmănie dintre Anglia și Germania în care fuseseră educați copii de vârsta lui, el, care considera ca fiind de la sine înțeleasă, până la urmă, independența Algeriei și existența Israelului, deși colonialismul și antisemitismul făcuseră sigur parte dintre postulatele netăgăduite din mediul lui de origine, el, care, în fapt, devenise profund refractar – asta, dacă nu cumva dintotdeauna fusese așa – la toate convingerile secolului trecut care provoacă greață, cu care el crescuse, totuși, ca și ceilalți și neîndoios mai mult decât unii, ei bine, el se născuse într-o vreme când, orice am vrea să credem despre ea acum, când ideile de azi reușesc să treacă drept convingeri adânc înrădăcinate, triumfau ideile corupătoare care pregăteau crimele viitorului pe ruinele trecutului, născut în acel an 1921, când președintele Consiliului, Aristide Briand făcea eforturi – dar va fi în zadar – pentru a servi cauzei împăcării Europei, în timp ce sub Arcul de Triumf se îngropau cu mare pompă rămășițele soldatului necunoscut și Curtea cu Juri îl judeca pe un anume Henri Désiré Landru, acuzat de a fi încercat ca amator un procedeu de lichidare a corpurilor care, foarte curând, avea să fie folosit la scară mult mai largă.

Și, deci, potrivit aceleiași legi, dacă ideile ar putea fi păstrate la fel ca lucrurile, uimirea n-ar putea fi mai mare pentru cel care, în loc de o riglă de calculat sau o mașină de scris, ar regăsi, după o bucată de vreme, în dulapul memoriei lui, intact sub praf, obiectul vechilor lui convingeri, nevrând să creadă că astfel de păreri se putea să fi avut și el, de altfel prefăcându-se foarte ușor, ca și cum nu se întâmplase așa, preferând să îi învinovățească pe alții, reușind astfel să se convingă că, dacă aderase la ele, o făcuse fără să creadă cu adevărat, cu distanță și ironie, împărtășind deja ideile care, de vreme ce și le însușise mai târziu, fuseseră mereu ale sale, considerând în sfârșit că un om care moare în 1998, anul Cupei Mondiale de Fotbal, și un altul care se naște în 1921, după ce se încheie Conferința de Pace de la Paris, nu pot fi una și aceeași persoană și că, în răstimpul scurs între primele Breguet și ultimele Airbus, stratul timpului este atât de gros, încât lasă destul loc în el pentru o mie de vieți, că nu atât secolul scurs între cele două date este îndelungat, cât revoluția prin care realitatea s-a schimbat atât de mult, încât până și conștiința acestei schimbări s-a șters, uitarea nefiind de-ajuns, fiindcă aceasta nu se produce decât atunci când tu însuți ai fost la rândul tău uitat.

Când se naște el, pe 17 septembrie 1921, aviația se pregătește de sărbătorirea celor optsprezece ani ai majoratului. Presupunând, bineînțeles, că Orville Wright chiar a fost primul om care a zburat la comenzile aparatului construit de fratele lui și că, prin urmare, trebuie să considerăm că Istoria începe într-adevăr pe 17 decembrie 1903, printre dunele din Kitty Hawk, în Carolina de Nord, când,

lansat pe o șină de lemn, Flyer I decolează și, la ultima încercare, se desprinde de pământ preț de un minut, mai exact 59 de secunde, parcurgând o distanță de 260 de metri. Presupunând, deci, că trebuie să considerăm reușita relativă a fraților Wright mai importantă decât rezultatele – încă și mai relative – obținute de Clément Ader în 1890 și în 1897, acesta reușind, cu certitudine, să zboare – sau, cel puțin, să se ridice de la pământ – cu „avioanele“ lui – se pare că el a inventat cuvântul, dacă nu obiectul – cu formă de liliac din împrejurimile localităților Armainvilliers și Satory. Și fiind de la sine înțeles că merită să fie luate în considerație numai aparatele așa-numite „mai grele decât aerul“, folosind expresia consacrată, având la bord un pilot și care pot să zboare prin mijloace proprii. Ceea ce înseamnă că lăsăm de-o parte planoarele, zmeiele, dirijabilele și montgolfierele, baloanele de toate felurile și, cu un cuvânt mai general, toate invențiile baroce pe care oamenii, de secole, au reușit să le facă să plutească deasupra capetelor lor.

Fără măcar a aminti ceea ce ține de legendă, ceea ce ar da Istoriei o consistență seculară nemaipomenită, fiindcă altminteri ar trebui să începem Istoria asta cu primii oameni ce și-au ridicat privirea spre un nor, spre o pasăre, sau măcar cu eroii pe care i-au inventat pentru a le împrumuta propria dorință de a se dezlipi de pământ. Marea uimire fiind că acești eroi – deveniți astfel datorită modelelor lor – au avut mereu un destin tragic, ca pentru a se arăta că un om care zboară încalcă nu numai legile naturii, ci și poruncile divine și că o astfel de transgresare aduce cu sine și pedeapsa căderii, iar vinovatul se prăbușește și plătește cu prețul propriei vieți orgoliul de a fi crezut că atinge cerul.

Căci Istoria poate începe când vrem noi. Nu cei care o fac hotărăsc asta, ci cel care o povestește și care, deci, poate alege drept cuvânt de început pentru povestirea lui orice zi ca să o facă punctul zero din calendarul lui: 9 octombrie 1890, 17 decembrie 1903, 27 iulie 1909, 24 martie 1937 sau chiar 17 decembrie 1921, fiecare în parte și apoi oricare alta la fel de bine cuprinzând toată întinderea compactă a timpului, trecutul, prezentul și viitorul, așteptând doar numărul de magie al unui cuvânt potrivit pentru a se răspândi simultan în toate direcțiile duratei. De aceea, orice eveniment din cronica universală cere să fie înscris într-un calendar subiectiv, care măsoară însăși mișcarea timpului, raportându-l la percepția unui anumit individ și unde fiece moment din trecut, numit mereu altfel în calendarele inventate de Omenire de-a lungul Istoriei, ar putea purta, în fond, orice milezim: căci deși nu sunt tot atâtea calendare câți indivizi au fost, sunt tot atâtea calendare câte moduri de a le povesti viața există și, printre toate acestea, este unul unde istoria aviației și aceea a secolului al douăzecilea, care este una și aceeași istorie, debutează la o dată oarecare, 17 decembrie 1921, în timp ce există o altă dată, 17 decembrie 1903, cu care începe viața lui.

Căci atunci când el se naște, trecuseră mai puțin de optsprezece ani, cât ține o bătaie de gene în ochii secolelor, de când Wilbur și Orville Wright au realizat performanța de a face să alunece prin aer, exact deasupra pământului, câteva bucăți de lemn acoperite cu pânză, reușind astfel ca isprava lor să marcheze de atunci înainte data de naștere oficială a epopeii aeronautice, eclipsând amintirea tuturor tentativelor cu puțin anterioare sau imediat următoare, pentru care

ar exista tot atâtea motive serioase să fie luate în seamă, dacă am vrea să îi considerăm pe francezul Ader, pe brazilianul Santos-Dumont sau pe încă vreo alți zece drept inventatori ai aviației.

Căci nu lipsesc pretendenții la titlul de „primul om zburător". Și trebuie ca Wilbur Wright să facă o călătorie în Franța pentru a-și dovedi incontestabila supremație în fața celorlalți concurenți, împlinind planul de a-i bate pe propriul lor teren, fiindcă Franța era, la vremea aceea, „națiunea înaripată" prin excelență, aceea unde entuziasmul aeronautic atinsese cote delirante, astfel încât avionul devenise noul însemn al măreției naționale, dovedind pe 8 august 1908, aproape de orașul Le Mans, în fața unei mulțimi destul de neîncrezătoare, că Flyer-ul lui știe nu doar să zboare, ci și să facă unele manevre, ușoare, pe cer și că aviația s-a născut într-adevăr în atelierele unui amator american, care se ocupa cu repararea bicicletelor, pe care Franța, înainte de a-l adopta ca pe unul dintre eroii ei, îl considerase un mitoman și un escroc. Și dacă e atât de greu să acorzi unuia sau altuia dintre pionieri paternitatea invenției, discuțiile pe această temă purtate între specialiști continuând și astăzi, aceasta se întâmplă pentru că sunt zeci de experimentatori, fiecare adăugând ezitanta lui notă personală la descoperirile predecesorilor, îmbunătățind mașinile astfel încât, în decurs de câteva luni, cât ai bate din palme, se trece de la era primejdioaselor demonstrații în circuit închis, la aceea a primelor călătorii aeriene adevărate.

În 1909, pe 25 iulie 1909, cu doisprezece ani înainte de nașterea lui, în numai o jumătate de bătaie de gene, inginerul Louis Blériot

traversează Marea Mânecii, la comenzile monoplanului său, lăsând în urmă coasta franceză și înaintând pentru prima dată deasupra mării a cărei suprafață uniformă îl lipsește de orice reper care să-l ajute să-și stabilească viteza de deplasare ori chiar distanța parcursă, producându-i impresia îngrijorătoare că nu înaintează, că aparatul lui stă pe loc, oprit în aer de mâna divină a unui vânt potrivnic, suspendat pe verticala unei suprafețe plane de apă ostilă ce înălța până la el o ceață deasă, care, atunci când, în sfârșit, se risipește, îi dezvăluie linia albă pe care o trasează la orizont zidul de cretă al falezelor engleze și alaiul de vapoare ce traversează ca de obicei The Channel. La treizeci și șapte de minute după ce s-a ridicat spre cer, se așază – sau, mai degrabă, se lasă să cadă – în prima fâneață ce i se ivește în cale, cu numele predestinat de North Fall Meadows, zdrobindu-și aparatul așa cum făcea de obicei, zicându-și, neîndoios, că fapta eroică tocmai împlinită îl scutește de a mai trebui să ofere încă o dovadă a talentului său de pilot, fiind întâmpinat de flegmaticii vameși din Dover, care îi înmânează certificatul regulamentar atestând că nu este atins de nicio boală contagioasă și că la bordul ambarcațiunii lui nu transportă nici vreun câine, nici vreo pisică, îndeplinind asemenea formalități înainte de a fi primit cu un omagiu triumfal de londonezii ce îl salută ca pe un semizeu.

Este epoca de aur a eroilor, după cum scrie în cărți, cea în care lumea întreagă se entuziasmează pentru o mână de nesăbuiți, în engleză li se zice mai bine: *daredevil*, aventurieri și ingineri, aristocrați excentrici sau industriași antreprenori, atrași de momeala câștigului sau risipind cu eleganță averile fabuloase, însă cuprinși cu toții de aceeași nebunie care îi lansează într-o singură cursă unde sunt deopotrivă, unii pentru alții, coechipieri și adversari și în care se

lansează deopotrivă în căutarea următoarei fapte eroice, în atingerea unui nou record, legând din ce în ce mai repede orașele tot mai îndepărtate, concepând aparate cu performanțe mereu îmbunătățite, trezind peste tot pe unde trec frenezia aproape isterică a mulțimii, de parcă aceasta, crezând în minunile pe care le fac ei, se convertise subit la o religie nouă ce populează cerul gol cu un panteon neprevăzut de oameni, purtând ochelari și combinezon de zbor.

Începe atunci un fel de competiție itinerantă între toate națiunile dezvoltate ale lumii, în care fiecare își trimite campionii, competiție amicală – „amicală" nu în sensul că n-ar avea miză, fiindcă toată lumea este conștientă de consecințele economice și militare ale acesteia, ci pentru că, la fiecare victorie a unuia sau a altuia, mai cade o frontieră dincolo de care toți vor putea, de acum înainte, să treacă, astfel încât orice nouă faptă eroică servește cauzei tuturor Națiunilor, demonstrând particularitatea genială a uneia dintre ele. Iar când Edmond Rostand – unul dintre primii scriitori care se încumetă la acest exercițiu – îi consacră lui Louis Blériot un mare poem – pe care îl intitulează „Cântecul Aripii", pilotul devine fatalmente atât o figură universală a măreției umane, cât și un erou tipic francez, sinteză extremă de Cyrano și Chantecler, melancolic și lăudăros, imaginându-și că lumea e rotundă pentru că el trasează în jurul ei o primă bucată de cerc și biruind de unul singur ostilitatea forțelor naturii doar pentru plăcerea de a-și purta panașul peste apele Mării Mânecii.

Firește, există atei care să râdă de înflăcărarea populară și să deplângă cum cerul este întinat în felul acesta de trecerea, printre norii neprihăniți, a noilor vedete ale plebei. Desigur, există pieze rele, ca să prorocească apocalipsa pe care o promite inevitabila alianță între competiția aeronautică și rivalitatea naționalistă. Ca H.G. Wells în *The War in the Air*, romanul din 1908, în care mașinile morții zboară deasupra marilor orașe ale lumii, făcându-le cenușă. Și Istoria nu le contrazice întru totul.

Războiul izbucnește cu șapte ani înainte de nașterea lui, un simplu semn nervos anunțând începutul unei bătăi de gene. În cursa spre dezastru, deja începută în Europa, statele-majore studiază foarte serios eventualitatea de a pune aviația în serviciul viitoarelor înfruntări, încredințându-i operațiunile de recunoaștere și sarcina de a ajuta la reglajul tirurilor de artilerie. Dar, odată luată decizia de a-i da un rol în luptă, devine necesară transformarea avionului într-o armă în toată puterea cuvântului, dotându-l cu mijloace de apărare, blindând biplanele, acoperindu-le cu plăci de oțel pentru a le proteja de proiectilele trase de la sol, echipându-l cu mașinării indispensabile pentru a răspunde pe măsură în caz de atac, instalând o mitralieră pe botul aparatelor și inventându-se, după o grămadă de calcule greșite, ingeniosul mecanism conceput pentru sincronizarea tirului mașinăriei cu mișcarea elicei, în așa fel ca gloanțele să treacă printre palele acesteia.

În cele câteva săptămâni de dinaintea declarației de război, se produce metamorfoza. Toate armatele europene își preschimbă în mare grabă avioanele din dotare în vederea desfășurării misiunilor

pentru care au fost prevăzute. Așa încât, la izbucnirea conflictului, sunt îndeplinite toate condițiile care fac din cer spațiul de desfășurare al unui nou câmp de bătaie unde, în patru ani, se vor experimenta toate formele imaginabile de război aerian. Căci de-atunci nu s-a inventat nimic cu adevărat nou, Omenirea mulțumindu-se să perfecționeze, să aprofundeze intuițiile distructive ale câtorva indivizi în uniformă, improvizând, grație noilor resurse ale tehnicii și cu o admirabilă ingeniozitate de a pune asta numai pe socoteala lor, o artă necunoscută de a folosi cerul și de a-l anexa domeniului în care făcuse deja ravagii cea mai sistematică întreprindere de distrugere pe care Omenirea o cunoscuse până atunci. Mașina infernală a războiului a pornit. O logică malignă răstoarnă toate valorile pe care le-a produs civilizația pentru a le pune în slujba celei mai înspăimântătoare dezlănțuiri a barbariei.

Aviația este, mai întâi, destinată numai misiunilor de recunoaștere. Dar, în timp ce se ocupă cu înregistrarea înaintării trupelor germane și a mișcării forțelor care se îndreaptă spre Marne, lansează primele bombe asupra combatanților – dacă putem numi „bombe" teribilele tije de metal, zise „săgețelele Bon", născocite de Clément Ader și semănate din cer peste infanteria și cavaleria adverse, beneficiind, zice-se, datorită propriei greutăți, de o forță suficientă de penetrare pentru a traversa de la un capăt la altul și omul, și calul său, această grea ploaie de săgeți producând asupra primelor ei victime impresia că sunt abandonate, fără nicio putere de împotrivire, în fața tirului unei întregi armate de arcași-fantomă reînviați din Bătălia de la Azincourt. Stăpânirea cerului devine o miză esențială, pe care și-o dispută câțiva piloți intrați într-un fel de război paralel, plutind deasupra liniilor unde frontul se împotmolește în noroi. Astfel, în

câteva luni, chiar câteva săptămâni, se constituie un nou teatru de operațiuni, situat, în egală măsură, nicăieri, peste tot și acolo unde se desfășoară ucigătoare manevre imateriale, într-un decor de nori lipsit de consistență.

Numaidecât se naște o nouă mitologie. Din aviatori, aceasta îi transformă într-un nou tip de cavaleri, provocându-se la duel pe cer, trebuind să descopere singuri regulile necunoscute ale unei coregrafii războinice care recomandă – după cum învață ei chiar atunci și uneori pe pielea lor – să-ți abordezi adversarul nu din față, ci apropiindu-te de el, pe deasupra, din spate, profitând de lumina orbitoare a soarelui, pentru a te năpusti asupra lui prin surprindere, strecurându-te în urma lui ca să-l prinzi în unghiul de tragere, aparatul astfel încolțit nemaiavând altă soluție de salvare decât aceea care constă în a reuși o figură oarecum acrobatică, virând, coborând în picaj, pentru a ieși din ghearele urmăritorului, înfruntarea aeriană transformându-se numaidecât într-o luptă ciudată, *a dogfight*, cum se numește în engleză, în care câinii înaripați se mușcă de coadă pe cer până când unul dintre ei, cu partea din spate înșfăcată de fălcile celuilalt, cade în vrie și flăcări înspre sol.

Aceiași piloți care se întreceau în curaj pentru unificarea lumii, apropiind marile orașe despărțite de mări, colaborează de-acum la sfârtecarea sângeroasă a pământului, înfruntându-se în apropiere de baloanele de observație suspendate deasupra marilor cusături cicatriciale pe care le fac pe pământ tranșeele din Champagne sau de altundeva. Totuși, nu și-au uitat complet panașul de odinioară, fiindcă îl arborează cu ostentație – siniștri Cyrano, patetici conți de

Guiche, bieți Christian –, și-și fac un motiv de falǎ din a trece drept ultimii aristocrați ai unui rǎzboi fǎrǎ glorie, cultivând o reputație de bǎieți rǎi și de dandy, doar ei mai putându-și permite asta când, dedesubtul lor, cei mai distinși ofițeri de infanterie putrezeau laolaltǎ cu oamenii lor în mizerie, gunoi și verminǎ. Iar dacǎ panașul acesta le sporește faima printre oameni, nu sunt sigur cǎ o astfel de purtare chiar meritǎ sǎ fie lǎudatǎ, întreținând iluzia cǎ mai rǎmâne ceva eroism și galanterie când te omori unul pe altul, cu condiția sǎ te afli la câțiva metri deasupra ororii.

Ei sunt Nungesser și Guynemer, Richthofen ori Göring. Eroismul lor se mǎsoarǎ în dușmani doborâți a cǎror sinistrǎ amintire decoreazǎ carlinga aparatului lor. Sunt mulți alții cǎrora Istoria nu le-a reținut numele. La sfârșitul rǎzboiului, cu trei ani înainte de nașterea lui, sunt mai multe zeci de mii de piloți care servesc în armata Franței, Germaniei, Marii Britanii – fǎrǎ sǎ-i mai punem la socotealǎ pe italieni, irlandezi, americani și pe toți aventurierii de toate națiile atrași de înflǎcǎrarea romanticǎ a riscului. Cǎci, pe întreaga planetǎ, mașinǎria cumplitǎ s-a ambalat, zǎmislind o pletorǎ de aparate, în curând fǎrǎ niciun folos, cerând tot ce trebuie de la oameni pentru a ajunge la comenzile lor, dar pe care demobilizarea îi va întoarce la o viațǎ cu care nu prea vor mai ști ce sǎ facǎ.

Aceștia sunt eroii din primele romane ale lui Faulkner, cei din *Sartoris* sau din *Soldier's Pay*, personaje de hârtie în cârca cǎrora pune rǎzboiul pe care el nu l-a trǎit, el, scriitorul aspirant și pilotul închipuit, trimis de Royal Air Force în taberele din Mississippi înainte chiar de a se instala cu adevǎrat la comenzile unui avion, dar

fără a ezita să-și construiască, bucată cu bucată, legenda cuvenită: defilând mândru pe străzile din Oxford, îmbrăcat într-o uniformă de locotenent cu galoane cumpărate, simulând cu bastonul un fel de șchiopătat despre care lasă se se creadă că i se trage de la o rană de război, înflorind neobosit propriile minciuni până la a pretinde uneori că fusese doborât într-o misiune pe cerul Franței, pe care, totuși, nu l-a văzut niciodată, dând o asemenea consistență escrocheriei, încât nu e exclus să fi ajuns el însuși s-o creadă, trezindu-se în toiul nopții din coșmaruri în care credea că este doborât de aviația germană, de parcă, în sfârșit, duhul eroilor se împlântase în sufletul lui și el era deopotrivă John Sartoris și tânărul Bayard, amândoi morți la comenzile aparatului pe care îl conduceau, unul ca pilot de vânătoare și celălalt ca pilot de încercare, întrupând străvechiul și melancolicul blestem care le distruge dinastia, sortind-o astfel unui sfârșit verosimil, și aviația devenind simbolul unei moderne zeițe Nemesis.

Aviatorii care au supraviețuit alcătuiesc cel mai exemplar contingent al „generației pierdute" – o expresie inventată de către un mecanic anonim din Paris și pe care, traducând-o în engleză, Gertrude Stein și Hemingway au făcut-o celebră, după cum bine știm – tineri în mod spectacular sau misterios mutilați de experiența prea timpurie a ororii și dăruiți cu talentul, devenit inutil, de a se ucide în aer. Sunt mulți cei care se trezesc la fel de nepregătiți pentru pace cum au fost în urmă cu patru ani pentru război. Și nu toți au norocul să-și poată vinde gloria victoriilor, transformându-se – în America, ei sunt personajele din *Pylon* – în cascadori, acrobați, ce-și câștigă pâinea din evoluțiile lor în circuri aeriene, făcând spectacol din cele mai absurde

și cele mai periculoase fapte eroice, cum ar fi, de pildă, să sară dintr-un avion în zbor într-altul.

Totul pare să se fi năruit deodată și nimic n-a mai rămas din visul de altădată. Hangarele seamănă cu niște imense depozite de fiare vechi, cimitire unde sunt îngrămădite laolaltă carcasele aparatelor vechi și avioanele noi-nouțe, transformate încă de la prima lor ieșire din uzină, întrucât comenzile armatei au fost sistate în mod subit și nicio piață pentru aparate de mâna a doua nu este destul de mare pentru a putea absorbi asemenea surplusuri. Asta ar putea fi deja sfârșitul, un frumos apus tragic, pe măsura melancoliei artiștilor și care le întărește acestora sentimentul că epopeea a ajuns la capăt, că nu mai rămâne nimic de făcut decât să cânte măreția trecută. Dar nu îi putem învinovăți în mod rațional pe industriași, ingineri, aviatori că au avut despre asta un punct de vedere puțin mai pragmatic decât scriitorii și că au considerat clipa prezentă mai importantă decât o orație funebră – fie ea cea mai frumoasă.

Istoria nu a reținut toate numele. Dar sunt unele pe care el nu avea cum să nu le știe, el, care s-a născut la Mâcon, pe 17 septembrie 1921. Astfel, este puțin probabil să nu fi știut nimic despre legenda lui Marius Lacrouze și îndeosebi despre cea a lui Bernard Berny de Romanet și a lui Jean Dagneau, care au studiat amândoi la liceul Lamartine cu vreo treizeci de ani înaintea lui și care, cu titlul de as al vânătorii, trebuie să se fi numărat foarte repede printre gloriile locale, într-un oraș care, desigur, nu a trăit războiul decât de la

distanță și a fost cruțat de flagelul frontului, dar care, văzându-și propriul regiment, 134 RI, nimicit din prima lună a conflictului, a trebuit să îndure o pierdere de sânge comparabilă cu cea a altor orașe din „spatele“ frontului, ieșind din această încercare sărăcit, slăbit, pentru multă vreme, și dornic de istorii edificatoare, care ar putea da puțină noimă acelui dezastru.

Născut în 1891, Lacrouze este cel prin care aviația a ajuns la Mâcon. Deși n-a împlinit încă douăzeci de ani, este primul de acolo care are propriul aeroplan, primit cadou de la tatăl lui, proprietar al unei prospere „distilerii pe bază de aburi“, „Vin angro, rachiu vechi și chinină Monplaisir“. Când tânărul și-a luat zborul la comenzile aparatului său, legenda locală spune că cele două bunici ale lui au întins rufele la uscat pe o pajiște de lângă casă, pentru a-i baliza pista de aterizare și a-i indica astfel direcția de întoarcere. În 1912, Lacrouze își ia brevetul la școala de pilotaj din Ambérieu. Ajunge vedeta necontestată a „mitingurilor aeriene“, evenimente ce se numesc deja astfel și se înmulțesc în toată țara, printre primii care încearcă și reușesc un looping, devenind repede regele acestei figuri, până când războiul întrerupe circul demonstrațiilor atât de inutile de măiestrie și de curaj și îi oferă ocazia altor încercări pline de vitejie, devenind pilot al lui Nieuport cu Roland Garros, efectuând misterioase misiuni de spionaj de cealaltă parte a liniilor inamice, înainte ca, la cererea lui Blériot, să fie trimis la Paris, ca pilot de încercare pentru a testa aparate noi destinate aviației de vânătoare franceze, murind astfel pe 28 noiembrie 1917, la douăzeci și șase de ani, pe când evalua performanțele unei noi versiuni de Spad, care se dezmembrează în aer și se zdrobește aproape de Villacoublay.

Romanet abia dacă este cu puțin mai mic decât el. Se naște pe 28 ianuarie 1894 la castelul din Satonnay, la câțiva kilometri de Mâcon, unde se stabilește apoi familia lui, ocupând primul etaj al hotelului „Senecé". Născut într-o familie de militari de carieră, se numără printre acei tineri care o iau înaintea înrolării și nu așteaptă mobilizarea generală pentru a se pune în slujba steagului țării. Se înrolează în cavalerie. Asemenea lui Louis-Fernand Destouches, născut în același an ca el, servind la aceeași armă, mai degrabă vânător decât cuirasier și aruncat imediat în oroare. Se prezintă când se caută voluntari pentru a fi îmbarcați ca observatori la bordul primelor avioane de recunoaștere care zboară deasupra frontului, apoi reușește să fie format ca pilot și repartizat pentru vânătoare, intrând, în aprilie, în escadrila Șoimilor Negri, apoi, din vară, în cea a Berzelor, cea mai renumită, deoarece participă la lupta care se dă pe cerul din Verdun, la sfârșitul războiului numărând optsprezece victorii omologate – plus alte câteva. Astfel încât, cu un asemenea palmares, principalii constructori ai vremii, Breguet, Nieuport, îl solicită ca pilot de încercare și consilier, făcând din el unul dintre campionii lor în cursa pentru recordul mondial de viteză – pe care îl depășește în 1920 –, murind, la rândul lui, pe 23 septembrie 1921, la douăzeci și șapte de ani, în circumstanțe destul de asemănătoare cu cele care îi fuseseră fatale lui Lacrouze, circumstanțe altminteri foarte banale la vremea aceea, mai precis acoperișul din pânză al aparatului s-a sfâșiat deodată în zbor, în timp ce încerca un nou model pentru atingerea unui nou record.

Portretul pe care îl păstrează Muzeul Armatei din Paris îl înfățișează cu chipul ușor de imaginat al unui ofițer de carieră, cum erau pe vremea aceea în vechile familii din aristocrația franceză – impresie legată, poate, nu atât de fizionomia lui reală, cât de ideea pe care și-o făceau artiștii de atunci despre reprezentarea ce se cuvenea unei figuri militare – cu un aer de tânăr De Gaulle, datorat privirii, mustății mici, uniformei de care atârnă colecția de medalii, Crucea de Război și Legiunea de Onoare, întruchipând cu o asemenea perfecțiune imaginea închipuită a aviatorului francez cu un destin ieșit din comun, încât se zice despre el că l-ar fi vrăjit pe Faulkner și și-ar fi găsit locul previzibil, dacă acesta l-ar fi cunoscut, în monumentul neridicat din romanul lui, scris târziu, despre Marele Război.

Jean Dagnaux pare din altă categorie. Fotografiile îl arată, mai degrabă, cu un fizic de băiat rău din filmele mute – dar, întrucât din fotografii nu poți înțelege mai mult decât din picturi despre cum arată cu adevărat un chip, este posibil să fie vorba de o iluzie favorizată de stilul portretistului și de atitudinea marțială a modelului său. S-a născut pe 28 noiembrie 1891 în Doubs și, chiar dacă a trecut prin băncile liceului Lamartine, se prea poate să nu fi stat la Mâcon decât câțiva ani, deși orașul a făcut, totuși, numaidecât din el unul dintre eroii săi preferați. Mai exact, el este „asul cu piciorul de lemn“, așa cum l-a poreclit presa patriotică. Pe când era sublocotenent într-un regiment de artilerie, primește ca răsplată pentru o faptă de vitejie să treacă la aviație. În februarie 1916, aparatul lui este doborât aproape de Verdun și, chiar dacă nu moare, din cauza rănilor trebuie să i se amputeze piciorul stâng – ceea ce nu-l împiedică, în anul următor, să-și reia misiunile de luptă și să încheie

războiul la comenzile unui bombardier. După reinstaurarea păcii, începe o nouă viață și o nouă carieră: sprijinindu-se într-un baston – care, spre deosebire de cel al tânărului Faulkner, nu ține deloc de cochetărie, nici de mistificare. Principala lui preocupare este Africa. Mai târziu, participă la întrecerea dintre Franța și Germania pentru stabilirea primelor linii aeriene. Face mai multe raiduri deasupra deșertului și a junglei, stabilind escale la Timbuktu, Brazzaville sau Madagascar. Va muri la comenzile bombardierului său, odată cu izbucnirea următorului război.

Greșim, cu siguranță, atunci când ne imaginăm că zilele care vin după o catastrofă sunt momente de doliu. Nimic nu e mai aprig decât grija celor vii de a uita numaidecât suferința pe care au trăit-o, de a se purta ca și cum ea nici n-a existat. Europa este un imens cimitir. Fără nicio îndoială. Ironia sorții a făcut să treacă peste ea și flagelul gripei spaniole, făcând mai multe victime decât războiul și asigurându-se, în acest fel, că oroarea atinsese cele mai înalte culmi. Nu e nimic mai obișnuit decât să fii văduvă sau orfan în familii decimate pretutindeni, distruse în mod ireversibil de pierderea cuiva drag și de despărțire. Ca să nu-i mai punem la socoteală pe cei lăsați să experimenteze cea mai cumplită singurătate: foști soldați, invalizi de război, mutilați, copii victime ale războiului, femei tinere logodite pe veci cu o umbră de care se divorțează mai greu decât de orice soț viu. Un întreg popor care așteaptă – sau, mai exact, nu așteaptă, ci vomită anticipat – ca niște povestitori de istorii, instalați fără griji în confortul unui viitor inimaginabil, să facă din durerea lor material de negoț sentimental și aducător de profit, scriind romane despre

Marele Război pe care ei nu l-au cunoscut, speculând ce a avut acesta mai cumplit, primind aplauze pline de admirație pentru un curaj care nu a fost al lor. În privința morților, aceștia sunt atât de mulți, încât nu-ți mai rămâne nimic de zis. Mulțimea lor neagră și plină de cenușă se înghesuie la porțile tuturor orașelor. Însă cea mai cumplită dramă capătă un aer de glumă după ce a fost evaluată. Căci există o limită și în compasiune, așa cum există una pentru orice. Prin urmare, în fiecare sat, se ridică un monument în cinstea morților. Și, astfel, întoarcem peste cei care au pierit o grea pagină de piatră.

Nu le putem purta pică celor pe care norocul i-a ferit, în mod miraculos, de chinul pe care toți ceilalți l-au avut de îndurat. Plănuiesc să profite de răgazul dat de pronia cerească – și pe care știu bine că nu l-au meritat, dar pe care, atâta vreme cât în lume domnește cea mai mare nedreptate, ei n-au niciun motiv să se simtă mai vinovați decât oricare dintre aceia pe care fulgerul i-a ocolit în toiul unei furtuni, lovindu-i pe alții. Își reiau calculul vieții din locul în care îl lăsaseră și o fac cu o energie pe care nu și-o bănuiau, bucurându-se de toată plăcerea de care sunt în stare, ca și cum greul încercării îi scutește de orice altă pretenție. Altfel spus: se apucă de comerț și de afaceri, nasc copiii de care au nevoie pentru a putea lăsa cuiva moștenirea, economisesc bani, cumpără casa unde speră deja să locuiască la bătrânețe și apoi să moară, după o viață lungă, în patul lor. Cine să le-o reproșeze? Dacă ai șansa de a scăpa din dezastrul care te lasă fără unul dintre părinți, fără un copil, care îți răvășește brusc întreaga viață, nimic nu te mai obligă să porți doliu pentru ceilalți. Iar dacă ai ghinionul să-ți pierzi viața, cea mai frumoasă parte a vieții tale, nimic nu îți dă dreptul să le ceri celorlalți să-și sacrifice viitorul pentru amintirea a ceea ce a fost suferința ta

personală. Altfel, ar trebui ca întreaga omenire să se fi sinucis pentru a protesta solemn pe cel dintâi mormânt deschis al Istoriei.

Li se spune „anii nebuni". Americanii îi numesc *roaring* sau *golden twenties*. Și, cu siguranță, nebunia apărută din atrocitățile petrecute de curând explică uluitoarea nepăsare cu care lumea, la unison, își propune s-o ia de la capăt, închizând instantaneu contul cu vechile griji și construind, pe covorul cu ruine, decorul puțin cam țipător al unei prosperități visate, de unde se aud răsunând ecouri zgomotoase de petreceri neîntrerupte, o adevărată febră cuprinzând astfel toate orașele din America, din Europa și care, așadar, nu e de mirare că s-a extins până în cele mai amărâte orășele din adormitele provincii ale țării. Optimismul, da, ca să-l numim simplu și sfidător, optimismul este – orice s-ar spune și oricât am pretinde contrariul atunci când, melancolici, facem ultimele socoteli *at the end of the day* – marele sentiment dominant al întregii Istorii din bătrânul secol al douăzecilea și, mai cu seamă, în acele clipe când oamenii abia se ridică din oroare, dând-o la o parte cu un simplu gest din mână, reluând firul indiferent al unei aventuri pe care o doresc fericită – lăsând grija de a exprima întregul revers al nopții în seama coșmarurilor lor și a acelor câțiva care, în sinea lor, se visează artiști.

Aviația este numele – unul dintre ele – pe care l-a purtat această mare încredere în viitor, născută odată cu începutul secolului, de pildă pe 17 decembrie 1903, pe care nici chiar cele două catastrofe monstruoase ale războiului, petrecute una după alta, n-au putut-o știrbi cu adevărat, acestea din urmă fiind ca niște paranteze perplexe în mijlocul epopeii, deschise și apoi închise din nou, ca și cum nimic

nu se întâmplase, pentru ca totul să poată fi reluat imediat și oricând, la fel de bine și pe 17 septembrie 1921. Încredere pe care o putem considera naivă, mincinoasă, chiar ucigătoare, de vreme ce nu spune nimic despre ceea ce a fost oroarea adeverită a prezentului și, astfel, devine, pe tăcute, complice, dar pe care nu trebuie să o condamnăm în totalitate, ci doar să nu dăm dreptate timpului însuși și mișcării de veșnic reînceput unde, în ciuda a toate, unii supraviețuiesc dezastrului în care ceilalți au pierit și fac în așa fel încât ultimul cuvânt să nu îi revină morții întru veșnicie – „Să înțelegeți corect", o spune Aragon, „cum scriu cuvântul *optimism*, cu câtă disperare-ntotdeauna."

Aviația exprimă, în mod exemplar, această speranță stăruitoare și tragică în viitor – ea este, prin urmare, mai mult decât o invenție tehnică, numaidecât pusă în slujba barbariei, este, mai degrabă, una dintre formele acestui mare pariu pe care îl pune Omenirea atunci când hotărăște, uneori, să nu renunțe la ideea de a se civiliza. A fost visul acela al oamenilor născuți odată cu bătrânul secol douăzeci, care, fără îndoială, a dispărut odată cu ei și de care poți râde ușor, așa cum este mereu simplu să râzi cinic de toate visurile de odinioară, când crezi că ai ieșit din bezna în care ei au crescut. Da, putem râde de toate acestea. Acum, când întreaga istorie și-a pierdut aureola de epopee. Și când orice minte dezvrăjită are tristul privilegiu de a ști în ce prăpăstii s-a stins entuziasmul de ieri, la ce crime a fost părtaș și cum proiectul de a construi un pământ unde, dispărând granițele între țări și continente, va veni rândul granițelor dintre clase și națiuni să se șteargă, știind, deci, cum proiectul acesta a eșuat patetic, preferând să nu vadă nimic din efectele foarte concrete pe care, totuși, le-a produs și trăgând de aici concluzia de

netăgăduit că dacă viitorul nu a avut loc înseamnă că nu se putea întâmpla altcumva. Putem râde de asta, da. Însă, poate că, până la urmă, acestea erau visurile trecute de ieri, care spuneau adevărul, și patetica prorocire pe care ne-o adresau ele nu ar fi trebuit să devină vorbe goale. „Să te temi de ziua când un tren nu o să te mai mire“, scria Guillaume Apollinaire. Și acest avertisment ni se pare lipsit de importanță. Și totuși, poate că cel care nu își mai ridică privirea atunci când pe deasupra capului său trece un avion trebuie compătimit.

Este mereu aceeași uimire, cea descrisă de un romancier – despre Proust este vorba! – care povestește cum izbucnește în lacrimi – da, râdeți! – când, la auzul unui zgomot ciudat venit din cer, ce îi face calul să se cabreze, vede deodată ivindu-se dintr-un peisaj pictat în acuarelă, prelungit deasupra mării și înălțându-se în lumina soarelui, două aripi mari de oțel strălucitor de care este legată o vagă formă umană, ceea ce îl face brusc să se simtă „la fel de emoționat cum trebuie să fi fost un grec văzând pentru prima oară un semizeu“, fiind bulversat de spectacolul oferit de făptura aceea care se răsucea liberă dinaintea ochilor săi, ca și cum toate căile spațiului și ale vieții îi erau deschise, în cele din urmă dispărând în mod miraculos, cu semnul de adio pe care acesta din urmă pare că i-l face în clipa când se îndreaptă în picaj spre linia orizontului. Firește că nu știm niciodată exact de ce plângem. Iar când Proust scrie aceste rânduri, nu se poate să nu-și aducă aminte cum cel pe care îl iubea, Alfred Agostinelli, cunoscut de camarazii lui piloți sub numele de Marcel Swan, a fost înghițit, în mai 1914, de apele Mediteranei, pierzând controlul aeroplanului pe a cărui carlingă trebuie să fi fost înscrise versurile unui sonet de Mallarmé: „Alegra, virginala,

frumoasa noastră zi…“ [5] , aeroplan pe care Proust i-l oferise ca dovadă de iubire, cel mai mare roman al secolului, poate din toate secolele, fiind dacă nu născut din acest accident mortal, cel puțin ireversibil marcat de el, și poate mai mult de el decât de bucolica și consensuala legendă a *Combray*-ului. Astfel încât, atunci când se publică *Sodoma și Gomora*, ceea ce se întâmplă tot în 1921, în care apare această scenă, Proust știe foarte bine care este semnificația ei și că un avion pe care îl zărește în azurul aurit al cerului pare, în ochii lui, o fantomă prietenă a cărei trecere patetică înseamnă deopotrivă– și acest „deopotrivă“ trebuie accentuat– ireparabilul semn de adio făcut vieții și salutul marcând necesara renaștere a lumii.

Căci, întotdeauna, la o astfel de renaștere sunt încredințați că asistă toți cei care, în anii aceia când, copil fiind, se număra și el printre ei, sunt martorii extaziați de inventarea aeronauticii, nemaiputându-și reveni după miracolul repetat pe care îl constituie zborul fiecărui avion pe cer, fiind pur și simplu siderați de experiența fizică devenită posibilă în mod subit, prin ingeniozitatea sau îndrăzneala câtorva și care întoarce lumea cu susul în jos. O revoluție a privirii– Aragon: „Căci ochii noștri au văzut primii / Norii mai jos decât noi“– din care artiștii și poeții nu întârzie să tragă toate consecințele, înțelegând că asta presupune o nouă reprezentare a lucrurilor, așa cum o percepe de-acum ochiul pilotului, care vede dedesubtul lui cum se pune în mișcare și se desface vechea față a lumii, necesitând, pentru a o spune pe șleau, un cuvânt potrivit pentru extraordinara desfășurare de fenomene alungindu-se domolit din înaltul cerului. Și dintr-o asemenea revoluție se deduce o alta, ai căror propagandiști imediați se fac filozofii și ideologii, explicând cum „cucerirea aerului“, căci acesta este numele ce i se dă, marchează intrarea

Omenirii într-o nouă epocă, unde, sustrăgându-se vechii fatalități a greutății, va putea să colonizeze ultimul teritoriu care îi rămânea interzis și, începând cu acesta, să-și ducă la bun sfârșit lucrarea începută în timpuri imemoriale, în vederea reîntregirii universului și a reunirii celor care trăiesc în el.

Și în orice limbă s-ar exprima, aceeași uimire copilărească se manifestă la toți și hotărăște, cu o adeziune unanimă, cine alege atunci aeronautica – o uimire asupra căreia războiul, în fond, n-a avut nicio putere și pe care chiar a întărit-o, dându-i dimensiunea tragică ce îi lipsea puțin, cea care dă optimismului reversul întunericului, transformând, deci, aviația în acest mit nou care exprimă, în egală măsură, aspirația Omenirii pentru o lume mai bună și amenințarea constantă ce planează asupra ei de a cădea în neantul veșnic al unei distrugeri necruțătoare.

Cum s-a semnat armistițiul, profitând de miile de aparate pe care armatele se pregătesc să le dea de pomană și de miile de piloți reintrați în viața civilă, cam peste tot în Europa, se creează societăți aeriene care deschid linii comerciale între principalele orașe continentale, având ca obiectiv, în unele cazuri, extinderea lor până în Africa sau chiar în America. Pariul este departe de a fi fost câștigat. Concepute pentru bătălii aeriene scurte, aparatele nu prezintă niciuna dintre garanțiile de fiabilitate necesare pentru o folosire regulată. În această grabă, sunt amenajate sumar bombardiere scoase din uz, ca să poată transporta câțiva călători care

au nevoie de mult curaj sau de multă inconștiență pentru a se îmbarca – precum Colette care, în februarie 1919, se numără printre primii pasageri din istoria aviației civile, zburând la bordul unui Caudron ce inaugurează legătura între Paris și Bruxelles. Așa cum este nevoie să te bizui mult pe steaua ta norocoasă ca să mizezi pe o activitate a cărei rentabilitate – ori chiar simpla posibilitate – este departe de a fi asigurată, investind toți banii și toată energia în ipotetica perspectivă că poate exista o companie ce reușește performanța de a transporta zilnic persoane și bunuri pe deasupra munților, deșerturilor, oceanelor – la fel a fondat și Latécoère ceea ce va deveni, din 1919, Compania Aeropoștală.

Și visul nu și-a pierdut nimic din forța de a fascina, de vreme ce seduce o nouă generație de tineri – din care el, desigur, nu poate face parte, fiind prea tânăr – născuți, de cele mai multe ori, prea târziu pentru a lupta pe cer, dar hotărâți să facă în așa fel încât epopeea, departe de a se încheia, să cunoască, prin ei, un al doilea avânt, chiar la începutul acestor ani ’20, când acești tineri preiau, pentru prima dată, comenzile unui avion și pe care talentul, norocul, tenacitatea și, de asemenea, nepăsarea îi transformă, fără ca măcar ei să-și fi dorit asta, în campioni ai marelui optimism regăsit. Cine erau ei? Sute de piloți, majoritatea uitați, din care numai o mână de nume a mai rămas și din care două sunt de ajuns pentru a-i reprezenta pe toți ceilalți, de parcă acele două nume erau Dioscurii din noua mitologie, la fel de diferiți unul de celălalt cum sunt adesea divinitățile gemene, împărțindu-și Pământul – unuia i-a revenit Atlanticul de Nord de la Vest la Est, celuilalt Atlanticul de Sud de la Est la Vest –, demonstrând, astfel, că legenda, în fond, a fost scrisă exclusiv de americani și de francezi.

Charles Lindbergh, născut în 1902, în Michigan, demnul moștenitor al lui Wilbur Wright, ca și acesta din urmă, un bărbat complet solitar, puritan pragmatic, cu chip frumos de băiat prea cuminte, ivit de niciunde, care reușește, totuși, să-și atingă țelurile, pilot complet anonim ce transportă corespondența între Chicago și Saint Louis, un fel de funcționar al Poștei, precum cei care traversau odinioară câmpiile din Far West călare și ducându-și încărcătura în traistă, un nimeni, cum s-ar zice, și care, totuși, adună de la finanțatori sumele necesare pentru expediția lui, concepându-și el însuși aparatul, supraveghind fabricarea lui și, în cele din urmă, fiind cel care, spre uimirea tuturor, îl face să zboare, pentru prima oară, de la New York la Paris. Celălalt, Jean Mermoz, bineînțeles, cu un an mai mare decât cel de dinainte, personalitate strălucitoare, cu fizic de actor de film, seducător avid de toate plăcerile vieții, care părăsește armata aerului pentru a intra în rândurile Companiei Aeropoștale, devenind șeful recunoscut de toți, deschizător al drumurilor celor mai periculoase, de la deșerturile ostile din Africa până la vârfurile amețitoare din Anzi, și care, astfel, a realizat prima legătură poștală între Europa și America Latină.

El, care se naște pe 17 septembrie 1921, are aproape vârsta înțelegerii și, fără îndoială, a aflat vestea când, pe 21 mai 1927, *Spirit of St. Louis* aterizează pe terenul din Bourget. Cu câteva zile mai devreme, *Oiseau blanc* al lui Nungesser și Coli s-a pierdut în largul coastelor canadiene, în timpul unei încercări de a traversa Atlanticul în celălalt sens, presa patriotardă neezitând, totuși, să proclame prematur reușita raidului, în dorința ei de a trece această performanță în

contul aviației franceze. Și cel care triumfă *against all odds* este un foarte tânăr aviator american, în realitate destul de neexperimentat, și care o face cu o discreție și o modestie destul de dezarmante, pentru ca mulțimea în delir care îl primește la Paris să îl adopte de îndată ca pe unul dintre eroii ei, așezându-l în panteonul său, alături de bătrânul Blériot care, în mod public, depune un sărut cu buzele lui peste care se înalță niște mustăți galice, pe obrazul tânărului bărbat, acesta din urmă simțindu-se destul de încurcat de dovada de afecțiune latină, el, care nu fusese încă sărutat de nicio femeie, nici măcar de propria mamă.

Iar el, care era, poate, destul de mare pentru a-și aminti de reușita lui Lindbergh, se află la vârsta – are aproape nouă ani – de a fi, cu siguranță, bulversat atunci când ajunge în Franța povestea, spusă de presă, a periplului lui Guillaumet, nevoit, într-o zi de iunie 1930, din cauza unei furtuni de zăpadă, să aterizeze undeva în Anzi, dacă putem vorbi de aterizare în cazul unui exercițiu atât de periculos, pe care îl încheie prin răsturnarea aparatului ce ajunge cu roțile în aer, urmată de așteptarea, timp de două zile, în frig, a sosirii ajutoarelor, pentru ca apoi să lase pe carlingă un mesaj: „Am plecat spre est, în direcția Argentinei, cred că avionul nu a fost reperat, adio tuturor, ultimul gând pentru soția mea“, mergând cinci zile și patru nopți înainte de a ajunge, în sfârșit, sleit și cu picioarele înghețate, aproape de primul sat, Saint-Exupéry decolând imediat din Mendoza pentru a-și regăsi prietenul, care îi mărturisește aceste cuvinte: „Niciun animal nu ar fi făcut ce am făcut eu“, care devin dintr-odată deviza – sau, și mai bine: sloganul – Companiei Aeropoștale, transformând imediat această poveste într-o legendă – chiar legenda din care Mermoz tocmai a scris pagina cea mai glorioasă, el, cel care

supraviețuind mai multor accidente asemănătoare, a reușit să facă, în sfârșit, posibilă ajungerea curierului din Senegal în Brazilia.

Așadar, ei doi, Lindbergh și Mermoz, devin astfel cele mai mari vedete din acele vremuri, întruchipând vremelnic ce aveau ele mai bun, adică proiectul, ilustrat în mod ideal de mistica Liniei, constând în a crede că toți oamenii vor putea fi uniți unii cu ceilalți în depășirea a ceea ce, până atunci, îi împărțise și îi opusese. Și asta înseamnă, de bună seamă, să dai o prea mare importanță la ceea ce, până la urmă, nu e decât un tur de forță tehnic și sportiv, dar care face din acești doi foarte tineri bărbați nebănuiții purtători de cuvânt ai unei utopii în care toată omenirea se recunoștea atunci, uitând pe moment orice deosebire între nații și partide, acest tur de forță trezind omagiul entuziast al stângii, precum și al dreptei, cu hiperbolele cele mai exagerate, ca și cum acestor doi piloți, supranumiți unul „Vulturul“ și celălalt „Arhanghelul“, li se încredințase misiunea supranaturală de a profeți intrarea tuturor într-o nouă eră, nu aceea a tehnicii, ci, dimpotrivă, a unui idealism triumfător al materialismului modern.

Înainte ca toate acestea să o ia, foarte repede, într-o direcție greșită și ca legenda să-și arate cealaltă față nebănuită, lăsând un gust amar în gura acelora care prea repede crezuseră în ea. Căci visul, în fond democratic, al unei omeniri pacifiste și prospere, aviatorii constituind într-o oarecare măsură avangarda sa, unită într-un efort colectiv, „fiecare în parte fiind responsabil pentru toți“, după formula lui Saint-Exupéry, pregătindu-și nu revoluția violentă care va răsturna vechea orânduire, ci lucrând la obiectivul rațional care ar

consta în îmbunătățirea sa, așa cum de treizeci de ani se îmbunătățeau performanțele aparatelor și se dezvolta rețeaua de linii pe suprafața pământului, visul acela nu putea fi complet separat de visul opus, fascist, ca să-i spunem pe nume, preamărind în aviator figura bărbatului de excepție, numai el întruchipând geniul suveran al rasei lui, privind cu tot temperamentul său și din înălțimile cerului masa mediocră a oamenilor, deci, fiind chemat în mod legitim să exercite asupra ei toată autoritatea dominației lui sau, cel puțin, să servească de emblemă unui astfel de exercițiu. Aceste două visuri fiind deopotrivă atât de apropiate și atât de îndepărtate, unul fiind exact opusul celuilalt, încât, în ațipirea și exaltarea propriei lor rațiuni, aceiași indivizi le visau uneori în același timp, fără ca măcar să-și dea seama de asta, după bunul plac al celui mai mărunt eveniment care i-ar face să încline de o parte sau de cealaltă.

Și, fără îndoială, un astfel de eveniment se petrece, pentru Lindbergh, în primăvara anului 1932, când unicul său fiu, care nu a împlinit încă doi ani, este victima unei răpiri pentru răscumpărare și al cărui cadavru este găsit peste câteva săptămâni, un bărbat fiind arestat și apoi executat pentru crimă pe scaunul electric, fără ca vreodată să se facă lumină în acest caz. Astfel, Lindbergh se trezește brusc pus în fața violenței fără temei a unei drame care duce, cu siguranță, la prăbușirea credinței lui în inocența unei lumi unde mor copiii și unde exasperarea durerii, departe de a trezi adevărata compasiune, îi aruncă, pe el și pe soția lui, în atenția răuvoitoare a mulțimii. Durerea nu scutește de nimic – și, cu siguranță, nu de îngăduința față de barbarie. Dar ea explică, atât cât se poate înțelege din psihologia unui astfel de bărbat, cum Lindbergh începe atunci să fugă de propria lui viață, căutând alte proiecte în slujba cărora să

pună forța disperării lui, lăsându-se sedus de cele mai îndoielnice dintre ele, atâta vreme cât i se pare că servesc scopului său, colaborând cu doctorul Alexis Carrel – laureat al Premiului Nobel pentru medicină, dar și teoretician al eugeniei și al inegalității între rase – la inventarea primei inimi artificiale, el contribuind la conceperea sistemului de funcționare a acesteia, salutând, în sfârșit, Germania lui Göring și a lui Hitler, devenind astfel, el, bărbatul pe care îl proslăviseră comuniștii din Europa, de la Paul-Vaillant Couturier la Bertolt Brecht, liderul Americii naționaliste și izolaționiste, transformându-se în tribun și ideolog până într-atât încât să constituie o amenințare politică pentru însuși Roosevelt, afundându-se treptat într-o foarte vizibilă paranoia, convins că este singurul care întruchipează dreptatea și echitatea într-o țară de-acum lăsată pradă acțiunilor celor mai nocivi adversari interni. Și apoi, când izbucnește războiul, adică cel de-al doilea, și refuză să se răzgândească, totuși, reușește – în timp ce armata îl scoate din rândurile ei – să facă să i se încredințeze, în secret, un avion de vânătoare și să îndeplinească câteva misiuni deasupra Pacificului, încununate de succes. La acest bărbat, durerea ținând, fără îndoială, până la capăt, el, puritanul de altădată, întemeiază la sfârșitul vieții mai multe familii peste tot în lume, punând în slujba practicii clandestine a poligamiei aceeași inflexibilă fire organizatoare care, pe vremuri, îl ajutase să învingă Atlanticul, înșiruind nevestele și copiii nelegitimi, ca și cum avea nevoie de această abundență de fii și fiice pentru a încerca zadarnic să-l uite pe acela, singurul, pe care îl pierduse.

Iar dacă moartea prematură, în decembrie 1936, la bordul avionului *Croix du Sud*, în timpul unei traversări a Atlanticului, îl scutește pe

Mermoz de compromiterile dezonorante ale lui Lindbergh, nu șterge complet felul cum, dintr-un reflex destul de apropiat de acela al americanului, pilotul francez, dezamăgit de abandonarea Companiei Aeropoștale de către guvernul celei de-a Treia Republici și învinuind de această demisie decăderea democrației parlamentare, se alătură mișcării Crucea-de-Foc a colonelului La Rocque, numărându-se printre „Voluntarii Naționali" – la fel ca un anume François Mitterrand. Devine astfel chiar figura cea mai populară a unui partid care, de bună seamă, refuză orice alianță cu grupările de extremă dreaptă, condamnă cu aceeași forță antisemitismul și nazismul, trecând, de altfel, parțial în Rezistență – însă toate valorile fundamentale ale acesteia, pe care el le ridică în slăvi, se confundă deseori cu cele ale fascismului. Așa încât, dacă Mermoz, când moare, primește omagiul Frontului Popular – care preia de la el visul unei aviații pentru toți – destul de repede se va vedea transformat într-unul dintre simbolurile „revoluției naționale". Doar dacă inventăm în mod dubios ceva ce nu s-a întâmplat și chiar dacă preferăm să îl vedem plecând spre Londra sau New York, asemenea lui Saint-Exupéry, murind la comenzile aparatului său, ca Dagnaux, nu avem nicio dovadă pentru a ști care ar fi fost atitudinea lui Mermoz dacă ar fi supraviețuit și dacă ar fi devenit unul dintre eroii Forțelor Franceze Libere, dacă s-ar fi alăturat armatei umbrelor prietenului său Kessel, dacă l-ar fi urmat pe La Rocque în Rezistență sau ar fi jurat credință și supunere mediocrei orori de la Vichy.

Asta, dacă presupunem că are rost să judecăm, din confortul unui viitor pe care ei nu și-l puteau închipui, felul cum s-au purtat toți acești oameni care au dispărut înainte de a se confrunta cu încercarea Istoriei sau care, confruntați cu ea, au înfruntat-o fără să

primească ajutorul certitudinilor pe care le au cei care știu cum s-a încheiat respectiva Istorie și sensul care i s-a dat mai târziu. Și asta, nu pentru că n-ar exista nici bine, nici rău, nici drept, nici nedrept și putem, astfel, să-i iertăm pe toți pentru alegerile făcute și pentru care trebuie să dea socoteală, măcar în fața propriei lor conștiințe. Dar să-i judecăm ar însemna să ne putem prevala noi înșine de autoritatea de a fi avut dreptate și de a fi rămas, plini de curaj, de partea bună a baricadei atunci când era riscant să o facem. Și neputând să judecăm, mai degrabă decât să convocăm, în mod confortabil, tribunalul secolelor și să jucăm rolul avantajos de a pronunța o sentință pentru nimic, construind o poveste foarte convingătoare, adresată doar contemporanilor noștri, demersul adevărului este să arătăm în ce ceață se aflau cu toții, deopotrivă cei care au avut dreptate și cei care nu au avut, și uneori au fost, rând pe rând, când de-o parte, când de cealaltă, derutați de hazard sau de noroc, luând-o pe calea greșelii sau a dreptății, orbecăind prin bruma deasă care le ascundea orice percepere a trecutului, precum și a viitorului, reducând chiar prezentul în sânul căruia rătăceau, la un vag câmp de vizibilitate, asemănătoare aceluia care înconjoară un avion atunci când acesta se rotește în vidul opac al unui cer fără repere, unde până și stelele par să se fi stins.

Capitolul 2

17 SEPTEMBRIE 1921

Copilăria, tărâmul acesta mare din care cu toții am ieșit.

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

Și el, care atunci era pierdut ca toți ceilalți în negura prezentului, ce își amintea spre sfârșitul vieții? El, care se născuse pe 17 septembrie 1921, care creștea în timp ce, în jurul lui, se pregăteau, una câte una, condițiile ce aveau să ducă la cea mai grozavă manifestare a barbariei la care Omenirea a fost vreodată martoră. Dar „martoră“ nu este cuvântul potrivit. Ar trebui spus: „victimă“. Totuși, nici „victimă“ nu ar fi mai bun. Fiindcă Omenirea s-a făcut vinovată și de crima care s-a săvârșit. Atunci cuvântul „Omeni(r)e“ e cel care nu se potrivește, pentru că îi pune laolaltă pe cei care au înfăptuit crima și pe cei care au fost nevoiți să o îndure. Și apoi pe toți ceilalți împreună cu ei: pe cei care n-au făcut decât să asiste la această simplă dezlănțuire de oroare, dar care, fiindcă au văzut-o întâmplându-se sub ochii lor, au avut de îndurat atât suferința, cât și rușinea care însoțesc spectacolul unei nedreptăți pe care nu ai puterea să o împiedici – sau, și mai rău, pe care nu vrei să o împiedici. Astfel încât Răul are această latură îngrozitoare, de a-i afecta deopotrivă pe cei care sunt vinovați și pe cei care sunt nevinovați – și pe toți ceilalți dimpreună cu ei: lașii, nepăsătorii, zăpăciții. Fiindcă, în toți însăși omenia este alterată și

asta se petrece din întâmplare, care, uneori, mai exact întotdeauna, transformă pe oricine în neant.

Așa că nu este de ajuns să spui despre fiecare în parte că e responsabil pentru toți, cum o face cel cu care se încheie epopeea și care dispare în acea zi din anul 1944 când, cu trupul deja îngreunat de vârstă și stând puțin cam înghesuit în habitaclul aparatului său de recunoaștere, un P-38 Lightning, fiind trimis pentru o misiune inutilă deasupra Mediteranei, se prăbușește fără motiv sub soarele strălucitor, căzând în ape fără fund, pentru a dispărea în adâncurile lor împreună cu avionul lui. Dar ar trebui să avem curajul de a scrie, precum bătrânul scriitor rus de odinioară, din ale cărui opere nimeni nu mai pricepe nimic, că fiecare om se face vinovat în fața tuturor celorlalți și ar fi de ajuns ca această vinovăție să fie recunoscută o singură dată pentru ca Omenirea, și numai atunci ea ar merita să poarte acest nume, să intre, în sfârșit, fără excepție, în raiul teribil al adevărului. Și, fără îndoială, doar o astfel de viziune oferă o perspectivă corectă asupra timpului. Dar cum aceasta rămâne obligatoriu neînțeleasă, trebuie să ne concepem altfel povestirea în care au fost cu toții prinși: vinovați, nevinovați și ceilalți laolaltă cu ei.

Și nu are niciun rost să spui, după ce faptele s-au petrecut, despre unul dintre ei, născut, de exemplu, pe 17 septembrie 1921, că el creștea în timp ce împrejurul lui se pregătea cea mai barbară catastrofă din toate timpurile. Căci a o spune astfel înseamnă să consideri că această catastrofă se înfăptuise chiar înainte de a avea loc, că trebuia, fatalmente, să se întâmple fiindcă, până la urmă, tot s-

a întâmplat și că toate evenimentele, despre care cărțile de Istorie spun că au condus la dezlănțuirea crimei, erau un fel de etape stabilite de unul și același program, pe care nimic nu l-ar fi împiedicat să se desfășoare până la capăt, astfel încât atrocitățile descoperite de primii soldați când au trecut de porțile lagărelor de exterminare erau pe de-a întregul și dinainte conținute în oricare dintre faptele care s-au petrecut, fără a putea distinge între ele pentru a separa faptele însemnate de cele neînsemnate, de vreme ce fiecare a avut locul său în marea poveste retrospectivă, care dă timpului falsa aparență de logică neînduplecată– ca și cum la această povestire contribuiseră și toate gesturile făcute, ale sale la fel de mult ca ale oricui altcuiva.

În timp ce, desigur, alta este realitatea și timpul a fost mereu doar praful clipelor ezitante, izolate în mărunta desime a unei durate fără direcție, unde fiecare eveniment conținea nu promisiunea exclusivă a ceea ce s-a întâmplat, ci infinitul fără forme precise a tot ceea ce s-ar fi putut întâmpla la fel de bine. Adevărul constă în a arăta ceea ce a însemnat, clipă de clipă, incertitudinea prezentului. Deci timpul. Și nu: înlănțuirea implacabilă în care fiecare eveniment îl implică pe următorul, precum o verigă de metal sudată de veriga următoare, ci un fel de gol în care se risipesc toate bucățile sfărâmate ale cronicii. Asemenea unor puncte de creion sau pete de cerneală, așezate la întâmplare pe o pagină albă, fără să fie legate prin nicio relație de cauzalitate, astfel încât cel care povestește, și care face acest lucru din starea de confort pe care i-o dă un viitor de neînchipuit, unește punctele, apropie petele ca să arate cum toate compun, după bunul lui plac, desenul panoramic căruia el îi dă valoarea arbitrară a unei alegorii. Sau: asemenea unor străluciri vagi de pe cerul nopții, pe

unde trec nori negri și despre care știm cum i-au aranjat alții înaintea sa, astfel încât să le descopere asemănări incerte cu un întreg bestiar și cu un talcioc de mituri, dar despre care spunem că le-am fi putut așeza laolaltă și după alte legi, pentru a putea da naștere unei povești diferite. Adevărul constă atunci în a elibera tot acest amalgam de stele, tot acest amestec de forme din schema prea plină de sens cu care ochii oamenilor, de secole întregi, s-au obișnuit în întuneric, și în a reda haosului acea clipire spectrală, cu aceeași mișcare de umbre care se învârtesc deasupra ta.

Iar timpul, așa cum este el cu adevărat, constă în acea senzație de amețeală pe care ți-o dă un cer întunecat– precum cea de care te lași dus într-o noapte de vară, când, copil fiind, lungit pe iarbă, într-un colț de grădină unde s-au șters formele obișnuite ale zilei, aștepți destul de mult până când conștiința universului de sus ia locul conștiinței universului de jos și atunci crește în tine sentimentul că ești aplecat pe marginea unui puț, iar cerul nu este deasupra ta, ci dedesubtul tău, undeva departe și, totuși, destul de întins pentru a îmbrăca forma unui ocean infinit pe care plutești, mărginit la suprafața planetei și aruncat în mișcarea ei de revoluție cum ai fi aruncat în mișcările apelor, alunecând pe cerneala de o opacitate fără sfârșit unde, totuși, se întrezăresc câteva străluciri aproape de suprafață. Cu ochii larg deschiși pentru a-i putea umple cu palida limpezime a stelelor, deslușind treptat felul cum sunt asamblate nebuloasele alburii răsucindu-se în jurul lor, într-un colț sau altul al tabloului, descoperind compoziții absurde unde patru, cinci lumini aparent mai puternice decât celelalte alcătuiesc forma nu a unui car, nici a Ursei Mari sau a Ursei Mici, a unei fiare ori a unei lebede, ci desenul mai neașteptat al unei figuri oarecare, precum o himeră cu

alură de balenă, ce așteaptă de la tine legenda care să-i dea un sens. Un puț mare care se învârte, da, pe care se înclină privirea și în care aproape că ai vrea să te poți lăsa purtat, înghițit de vid, alunecând în această explozie de lumini despre care ai zice că este numai pentru tine, prin observatorul absurd al mai multor faruri strălucind laolaltă de la distanța unui arhipelag de neînchipuit.

Scrutând vidul acesta în care se învârteau cu toții laolaltă, victime, vinovați și restul, străduindu-se să-i găsească un sens și încercând să se vadă pe el însuși, deja aproape imposibil de distins în mulțimea fără număr a celor morți, pe atunci un copil, crescând în anii aceia, amintindu-și cu siguranță de Lindbergh și Mermoz, fiindcă aparțineau aventurii care, în cele din urmă, va deveni aventura vieții lui. Amintindu-și, de asemenea, alte câteva evenimente, poate ziua aceea din martie 1937, când un aparat Short Empire al companiei Imperial Airways s-a zdrobit de unul dintre munții din Beaujolais… Dar despre restul nemaiamintindu-și nimic și lăsând în seama oricui altcuiva grija de a căuta, în locul lui, în cărți și în amintiri, informații pentru a inventa simulacrul unei cronici care îi va lega vag povestea de cele care s-au derulat în preajma lui, în familia lui, în locul unde și-a petrecut copilăria, undeva, într-un colț de țară.

Povestind astfel, mai degrabă imaginându-și cum în anul când s-a născut, 1921, pe când orașul hotărăște să-și construiască un aerodrom, trebuie să fi existat unii locuitori care credeau că Mâcon merita, dacă nu titlul, destul de excesiv, de capitală a aviației, măcar

să fie amintit, în mod onorabil, în legenda aeronauticii, întrucât se putea lăuda că dăduse țării câțiva pionieri și câțiva eroi. Și asta însemna deja mult, trebuie să-și fi spus el atunci, pentru un oraș așa de mic și care, până atunci, nu era cunoscut decât pentru vinurile și poeții săi: mai precis pentru unul dintre ei, Lamartine, a cărui totală și radicală lipsă de importanță nu o decretase încă gustul modern, un oraș în care timpul părea, cu certitudine, că s-a oprit și pe care, necunoscându-l cu adevărat, mi-l imaginez întins de-a lungul unui fluviu domol, oraș așezat între cer și pământ, acolo unde ar trebui să poți avea o casă de la ale cărei ferestre să-ți privești propria viață. De altfel, scriu toate acestea cu cea mai desăvârșită rea-credință, întrucât de aproape treizeci de ani nu i-am mai vizitat pe unchiul meu și pe copiii lui și am păstrat despre locul unde ei toți, cu tot restul familiei dinspre tată, mai trăiau pe atunci, în anii ’70, amintirea unui oraș deja groaznic de urâțit de cel mai rău urbanism modern, care împânzise tot orașul cu pavilioane industriale și comerciale.

La încheierea Marelui Război, Mâcon, capitala departamentului Saône-et-Loire, este un oraș destul de obosit, trăgând după el prestigiosu-i trecut de oraș medieval, care nu a reușit pe deplin să se urce din mers în trenul modernității, constant din punct de vedere demografic – măcelul din 1914–1918 nu ar schimba nimic – și care nu se mai putea bizui decât pe câteva întreprinderi pentru a păstra ceva din ficțiunea unei activități economice reale: o topitorie, o filatură, o fierărie, două sau trei fabrici și, apoi, societatea Monet-Goyon, prosperă datorită fabricării de scaune rulante pentru invalizi, destinate noii și numeroasei clientele de mutilați de război, înainte de a-și extinde activitatea la fabricarea preponderent manuală a vehiculelor pe două roți.

În 1921, familia lui deschide, pe cheiurile râului, o prăvălie de dulciuri pe care o numește „Logodna“ și care se specializează în producerea de bomboane și drajeuri. Greu se mai găsește cineva care să n-aibă habar despre propria descendență pe linie paternă mai mult decât mine. Despre bunicul lui, adică străbunicul meu, tatăl tatălui său, și despre soția acestuia, amândoi morți înainte de nașterea lui, nimeni nu-și mai amintește nimic. Pe fiul lui, adică pe bunicul meu, îl chema Fleury Forest, un nume drăguț și desuet, ale cărui sonorități se aseamănă cu cele din numele meu, și moștenise de la tatăl lui meseria de patiser. Nici despre el, mort subit pe 11 noiembrie 1940, pare să nu mai știe nimeni nimic, în afară de faptul că trebuie să fi fost un meșter talentat – reputația „Logodnei“ o dovedește – și că era destul de bolnav, de vreme ce a scăpat, dacă nu de la înrolare, căci există o fotografie care îl arată în uniformă, cel puțin de la mobilizare, fiind atins de o boală rară, acromegalia, o tulburare hormonală cauzată de dezvoltarea unei tumori benigne a hipofizei și care are, ca efect, creșterea anormală a picioarelor, a mâinilor, precum și o deformare progresivă a trăsăturilor feței, dându-i în mod ironic acestui ins melancolic, poate, pe nedrept, o fizionomie comparabilă cu aceea a marelui actor comic al vremii, Fernandel, despre care se spune că și el suferea de aceeași boală.

Acest bărbat bolnav și urât – pe scurt: devenit și considerat astfel – se căsătorește, cum era de așteptat, cu o frumusețe plină de energie și sănătoasă tun. Sau, cel puțin, cu o femeie, pe nume Isabelle, considerată drept una dintre cele mai seducătoare din oraș: elegantă și foarte curând coafată în stil băiețesc, cu forme atât de generoase,

încât este comparată cu statuia lui Marianne din piatră, ce se înalță pe monumentul ridicat în oraș, în cinstea celor morți, și al cărei rol i se cere să-l joace atunci când se ivește ocazia vreunei comemorări. Deci o femeie frumoasă. Deși mie tot mi-e greu să cred așa ceva, întrucât am cunoscut-o când era foarte în vârstă și arăta ca o femeie bătrână și solidă, nici măcar vechile ei portrete nu mai păstrau nimic din farmecul voluptos pe care se presupune că l-ar fi exercitat asupra contemporanilor ei. Dar vreau să mă conving de asta, căci, după cum se știe, nimic nu se schimbă mai radical și mai repede decât canoanele de frumusețe – feminină sau masculină – și bombele sexy de la începutul secolului trecut, de pildă Damia, se află la fel de departe de gusturile noastre erotice ca modelele unui Rubens. Ea este fiica unui „mătăsar" celebru, pare-se, pentru simțul său tactil fără seamăn, care l-a făcut expert în materie de țesături rare. Legenda spune că el a parcurs pe bicicletă cei câteva zeci de kilometri care despart orașul Lyon de casa părintească pe care tatăl lui a construit-o într-o comună din departamentul Ain, un oraș minuscul ce se numea Le Balmay, aflat în apropierea lacului din Nantua, în ceea ce se cheamă „muntele cu vaci", urcând și coborând colnicele comunei Cerdon, drumuri șerpuite și abrupte ce-ți dau dureri de cap – până când, zeci de ani mai târziu, autostrada din Geneva va reuși să ocolească cheiurile, trasând, în acest peisaj, linia gigantică a unei opere de artă. Și o asemenea performanță face din el un alergător demn de mai noul Tur al Franței. Ea este muziciană și cântăreață, a studiat la Conservator, cântă la pian și îi învață asta și pe alții. Din tot acest talent, la bătrânețe, nu va mai avea decât atât cât să-i folosească pentru a cânta la armoniul parohiei.

Așadar, împreună formează cuplul cel mai nepotrivit cu putință și, de asemenea, cel mai unit în stil burghez, frecventând societatea bună din Mâcon, făcând parte dintre clienții obișnuiți ai celor mai bune restaurante din zonă, mergând la concerte și la operă, beneficiind de locuri rezervate în primul rând la teatru, ca și la biserică. El și-a achiziționat toate cele trebuincioase pentru a se dedica artei lui: o turbină de drajeuri, o mașină de sfărâmat ciocolata, ingrediente pentru a prăji boabele de cacao și de cafea verde. Ea se ocupă de prăvălia pe care el o aprovizionează cu tot soiul de dulciuri. Și afacerea lor prosperă în așa măsură încât produsele lor devin nelipsite în toate familiile înstărite din departament– îndeosebi „ciocolata celor doi frați“, pe care o comercializează cu succes, tabletele pe care, pentru reclamă, au imprimat în formă de medalion fotografiile celor doi copii (tata și unchiul meu devenind, astfel, vedete precoce și locale ale societății de consum).

În același an, adică 1921, familia ei cumpără o librărie situată în piața Barre. Mama ei, bunica mea maternă, s-a săturat de meseria de învățătoare, care fusese deja practicată și de mama ei, adică străbunica mea, și de faptul că toată viața nu avusese de-a face decât cu școala primară, școala pedagogică, apoi din nou școala primară, cu clasele pierdute în cătunurile regiunii Franche-Compté, în sate unde se predă pentru nimica toată unor copii de țărani și muncitori, încă și mai săraci decât tine și ai căror părinți crapă literalmente în umilință și sărăcie lucie, resemnați cu soarta lor, până când o mare violență îi face să se răscoale– ca grevele din 1904, la care a fost martoră în timpul primului său an de învățământ, pe când avea șaptesprezece ani. Cât despre el, tot învățător, nu-i prea mai arde să predea aritmetica și ortografia după zece ani petrecuți sub steagul țării. S-au căsătorit în 1914. El tocmai își terminase cei trei ani de stagiu militar în batalionul din Joinville, unde fusese încorporat

datorită fizicului impunător și atletic, fiind foarte înalt, zvelt, sportiv, practicând în tricou boxul francez, având alura unui erou elegant și cu mers legănat din La Belle Époque. La încheierea stagiului, izbucnește războiul și este iar chemat sub arme. Mai întâi este încadrat în artileria călare și își propune să devină ofițer, ca să poată primi solda necesară pentru întreținerea noii familii și pe care i-o cere soția, dându-i-se astfel comanda unei baterii, înainte de a fi repartizat, la sfârșitul războiului, în calitate de căpitan, în ALVF, artileria grea pe cale ferată, ale cărei tunuri enorme lovesc – sau, cel puțin, țintesc – obiective aflate la peste treizeci de kilometri. Și dacă astfel de misiuni îl scutesc de experiența din primele linii, permițându-i, astfel, și să-și salveze viața, nu îl feresc complet de atrocitățile din luptă, după cum o dovedesc cele câteva întâmplări pe care le știe din război, gazele, medalia obținută fiindcă îl forțase, cu pistolul în mână, pe un medic militar să-l însoțească pentru a acorda primul ajutor unui grup de soldați încercuiți de dușman, toată gama de decorații obișnuite, Cruci de Război, Legiunea de Onoare, care l-au făcut, printre alte câteva mii, alte câteva zeci de mii de soldați, unul dintre eroii obișnuiți ai țării. După semnarea armistițiului, țara nu-l lasă, totuși, să se întoarcă la ai lui. Face parte din trupele Republicii care sunt trimise în Germania pentru a ocupa malul stâng al Rinului. Una peste alta, pentru el și pentru cei mai nenorocoși tineri din clasa lui, cu toate acestea fericiți că nu și-au pierdut viața, războiul din 1914–1918 va fi durat la fel de mult ca *Iliada* sau *Odiseea*.

Soția lui îl convinge, fără greutate, să părăsească învățământul, pentru a-și deschide o afacere și, cum ei îi plac cărțile, hotărăsc să preia un magazin vechi, specializat în vânzarea de obiecte religioase, obiecte de cult și să îl transforme într-o librărie mare și modernă, la

doi pași de oficiul poștal. Afacerea prosperă. Își împart între ei munca grea. Ei îi place să aranjeze magazinul, așadar ia în primire raionul de papetărie și decorarea vitrinelor, unde, de sărbători, stivuiește ceea ce ea numește „paradis", adică înalță o piramidă de cărți frumoase pentru cadouri, prezentate într-un decor de lumini și hârtie de ambalaj, și care este una dintre atracțiile comerciale din cartier. El, folosindu-se de relațiile pe care și le-a făcut pe front, bucurându-se de faima meritată a decorațiilor și, negreșit, având în plus darul de a trezi imediat simpatie, se plimbă cu succes în tot departamentul și reușește ca librăria Feyeux (Feyeux este numele lui) să obțină toate contractele importante de manuale și rechizite, încheiate cu școlile și liceele din împrejurimi. În felul acesta, evadează deseori de acasă, lăsându-și provizoriu de-o parte noua rutină de negustor, pretextând că trebuie să se ocupe de o afacere, pentru ca, de fapt, să se întâlnească cu vechii tovarăși de arme, poate pentru că are sentimentul că a lăsat deja în urmă o parte din viața lui reală și că nu o poate regăsi decât alături de ei sau, și mai simplu, ca să dea curs pornirii lui spre băutură, destul de inveterată și care e de-ajuns pentru a explica un cancer precoce de care va muri după celălalt război. Dar cele două ipoteze nu se exclud una pe cealaltă: are nevoie de această beție și de această companie ca să uite – să uite ca să-și amintească într-un mod suportabil – prin ce a trecut: alerta, masca purtată pe față cu panică, gazul coborând peste linii, depunându-se peste tot în jurul lui, bărbați cu organele genitale arse fiindcă urinaseră imprudent pe un pământ îmbibat cu otravă chimică, detunăturile regulate și asurzitoare ale tunurilor de artilerie trăgând orbește înspre dușman, fără a ști asupra cui cad cu adevărat obuzele aruncate în lanț, nici efectele sângeroase pe care le au, ciopârțind trupurile dimprejur, pământul găurit de cratere în care agonia durează ore în șir, în așteptarea unei ipotetice salvări prin

îngrijiri medicale. Dacă amintirea războiului e de ajuns pentru a-l trezi nădușit tot și în hohote de plâns pe un romancier american care doar l-a visat, ne imaginăm ce-i poate face unui om – fie el și un modest librar de provincie – care l-a trăit de-adevăratelea și ne este greu să vedem în numele cărei morale am putea blama ajutorul pe care îl primește astfel, amețindu-se puțin cu pălăvrăgeală și vin.

Librăria din piața Barre devine locul unde, cu puțin înainte de ora închiderii și de aperitiv, își dă întâlnire burghezia educată a orașului, ca să discute despre ultimele noutăți literare și, uneori, să le și cumpere. Sunt profesori de la liceul Lamartine, elevii lor cei mai buni, printre care un anume Georges Duby, ce avea să devină istoricul pe care îl știm cu toții, și apoi toți notabilii care citesc câte puțin, de pildă medicul pediatru, un „holtei bătrân" – bănuiesc că acesta era atunci eufemismul prin care erau numiți homosexualii trecuți de o anumită vârstă –, un bărbat foarte iubit și destul de înstărit, care avea unul dintre cele mai importante cabinete din oraș și pe care vreo zece familii l-au ales ca naș pentru unul sau altul din mulții lor copii și care cumpăra edițiile ilustrate din marii clasici pentru numeroșii lui fini. El, tatăl ei, bunicul meu, sportiv și soldat pe care nimic nu îl recomanda pentru o asemenea îndeletnicire, cum se închidea prăvălia, ca să poată sta de vorbă cu clienții lui, petrecea mai multe ore printre romanele care erau de vânzare. În felul acesta, trebuie să fi citit tot: Proust, Céline, Mauriac, Malraux, Aragon și mulți alții de care nimeni nu-și mai amintește. Când se dădeau premiile literare, erau invitați, după obicei, clienții fideli, se dădea drumul la radio în magazin pentru a auzi, direct de la Paris, vestea cu numele câștigătorilor. Iar când mi s-a întâmplat să primesc și eu un premiu, mi-am spus uneori în sinea mea că, dacă aș lua unul, ar fi

ca să le dau vești despre mine acestor bunici pe care nu i-am cunoscut – oriunde vor fi fiind ei de-acum și dacă sistemele de comunicare fără fir ajung până în cer.

Banii se adună. Firește, romanele se vând mai puțin bine decât dulciurile. Dar există și papetăria, manualele, cărțile premiate care, tot potrivit tradiției, sunt oferite cu zecile celor mai buni elevi, în cadrul ceremoniei care încheie anul școlar. În scurt timp, au destui bani puși de-o parte pentru a-și face planuri să se mute la Paris. Se gândesc chiar să cumpere una dintre marile librării din Cartierul Latin, Joseph Gibert, până când, plimbându-se odată prin magazin, s-au mirat de numărul neobișnuit de mare de oglinzi puse printre rafturi și li s-a explicat că sunt necesare pentru a supraveghea discret clienții și a preveni furturile. Și cum ei văd altfel meseria de librar, renunță la proiectul lor și se întorc la Mâcon, întărindu-și astfel prejudecățile de provinciali în privința parizienilor. Prin urmare, cumpără o casă mare înconjurată de o grădină, La Coupée, pe care o închiriază câtva timp personalităților aflate în trecere pe acolo – de pildă, unei familii de englezi, adică noului șef de escală al companiei Imperial Airways, ale cărei avioane aterizează de-acum pe apele râului Saône – și în care se gândesc să se instaleze în curând, ieșind înainte de vreme la pensie, suntem în 1939, spunându-și că poate a venit momentul să profite puțin de viață.

El, tatăl meu, are un frate mai mic, Paul. Ea, mama mea, are o soră mai mare, Michelle. Și, ca în toate familiile, mai ales atunci când nu sunt decât doi copii, cei mai mici trebuie să fie opusul celor mai mari pentru a exista cu adevărat. Și cum el, fiul cel mare, tatăl meu, este un băiat serios, silitor, puțin cam sobru și introvertit, care și-a ales

rolul ăsta și nu pot fi doi care să îl joace, celălalt, cel mai mic, unchiul meu, îmbracă haina personajului opus, devenind un tânăr vesel, sociabil, nepăsător, muncind din greu ca să se distreze, câștigând bani ca să-i toace mai bine, părăsind școala ca să se facă ucenic și apoi – după război – întorcându-se la activitatea de negoț a tatălui său, fructificând-o, devenind în felul lui un pionier, lansându-se în comerțul cu produse congelate într-o vreme când niciun om întreg la minte nu și-ar fi putut imagina că te poți hrăni bine în acest fel, inventând feluri de mâncare și deserturi glasate, născocind mașini pentru fabricarea și vânzarea lor, vânzându-le împreună cu niște aparate grele necesare pentru a le conserva, închiriind sub emblema societății Forest & Fiii o mică flotă de camioane frigorifice în vederea livrării comenzilor în toată regiunea.

Ea, fata cea mare, mătușa mea, s-a născut în timpul războiului, fiind concepută grație unei permisii. Cu talia și alura moștenite de la tatăl ei nu trece neobservată de bărbați. Pleacă la Lyon pentru a face o facultate și își obține diploma de farmacistă. Fiindcă are părul blond platinat, tinerii care îi fac curte îi spun că seamănă cu Ginger Rogers. Se mărită cu unul dintre ei, un medic, bineînțeles, care o va părăsi după nașterea fiului lor. Așa că ea, cea mică, mama mea, își inventează un alt personaj, lăsând în seama surorii mai mari prestigiul adus de succesele școlare, amoroase și mondene. Hotărăște că studiile nu sunt pentru ea, proclamă o aversiune cu totul specială față de matematică și științe, urmând totuși școala până la bacalaureat, într-o vreme când dintr-o sută de fete numai una îl obține, însă face o chestiune de onoare din a nu excela decât la materiile inutile: sportul și desenul. Are de gând să studieze artele plastice sau măcar să-și câștige viața ca ilustratoare. Până atunci,

citește. Are la dispoziția ei întreaga comoară din librăria familiei, luând în fiecare seară o carte, după pofta inimii, devenind specialistă mai cu seamă în exercițiul ce constă în citirea volumelor fără să li se taie paginile, așa încât să pară ca noi a doua zi, când le așază la loc pe raft. Această adolescentă plină de viață, cu purtare băiețoasă, când nu-și conduce echipa pe terenul de sport, îi preferă pe autorii romantici. Cartea ei favorită, una dintre puținele pe care le are și pe care a legat-o în piele, este, de bună seamă, *Graziella* de Lamartine.

Greu se pot găsi familii mai diferite ca ale lor – de altfel, atât de diferite încât să fie cu atât mai exemplare în ochii unui istoric care le-ar lua, cu siguranță, drept eșantioane foarte reprezentative pentru burghezia provincială dintre cele două războaie mondiale. În familia lui – din câte știu eu – se proclamă sus și tare valorile Națiunii și ale Bisericii, considerându-se că nimic nu e mai presus de mândria de a fi creștin și francez. Nu e prea greu să ne imaginăm care trebuie să fi fost convingerile politice ale părinților și ale bunicilor: singurul regret pe care tatăl meu l-a formulat a fost acela că nu l-a putut convinge pe bunicul lui, „mătăsarul“, „ciclistul“, când vorbea cu el, la bătrânețe, adică în anii ’30, cum, cu aproape o jumătate de secol mai înainte, căpitanul Dreyfus fusese, pe nedrept, considerat vinovat.

Bunicul ei, tatăl mamei sale, este dintr-o spiță total opusă și, pentru a păstra atmosfera pașnică în familie, fără îndoială că este preferabil ca acești doi bărbați să fi murit destul de devreme pentru a nu ajunge să se întâlnească unul cu celălalt. Legenda spune că a devenit ateu și anticlerical într-o seară de Crăciun când, copil fiind, cânta în corul

bisericii la slujba de la miezul nopții și și-ar fi pierdut degetul cel mare de la un picior, care îi degerase în timp ce predica preotului nu se mai încheia: este o dovadă la fel de bună ca oricare alta că Dumnezeu nu există, iar cei care cred în El sunt proști. Este secretar la primăria din Dôle – ceea ce nu îl împiedică, deși este funcționar, să-și exprime părerile vădit anarhiste, fără să pună bombe, fără să jefuiască bănci, cum se făcea atunci, nefiind nici Ravachol, nici Bonnot, ci manifestându-și militantismul pașnic, îndeosebi la banchete, unde, golindu-și paharul și fiind foarte atent să-i fie degrabă reumplut, își făcuse o reputație de cântăreț, interpretând cele mai cunoscute cântece patriotice din repertoriul Comunei din Paris, fără a neglija nici să le farmece pe doamne, amintindu-le cât de repede trece vremea cireșelor. Când fiica lui, bunica mea, ia hotărârea de a se boteza – până și în cele mai de soi familii există copii neascultători –, este nevoită să o facă fără știrea tatălui ei. Însă când acesta moare și cere să fie îngropat gol în sicriu, fără ceremonie religioasă, tot bunica mea, fiica lui, îi înfruntă pe primar și pe preot pentru ca ultimele dorințe ale celui decedat să fie respectate și pentru a primi autorizația ca să treacă prin oraș scandalosul cortegiu funerar, în urma căruia merge singură sub oprobriul tuturor. Și se pare că, în familia asta, așa sunt toți, se împotrivesc cu încăpățânare oricărei autorități, nu atât din convingere ideologică, cât, mai curând, dintr-o neîncredere instinctuală față de orice disciplină îndoielnică. Cum s-a întâmplat cu cei doi veri pe care ea, mama mea, îi vedea uneori când se reuneau la nunțile sau la botezurile de dinainte de război, unul dispărând în munți, pe timpul Ocupației, fiindcă nici nu-i trecea prin cap să plece în Germania, iar celălalt, brutarul ucenic devenit scriitor, din ale cărui cărți răzbate aceeași încăpățânare de a exprima viața reală, scârba pentru tot ce înlănțuie și umilește, grija de a putea fi citit de oricine, un romancier cu care toți ceilalți, și

printre ei mă număr și eu, ar trebui, poate, să semene, dacă ar renunța puțin la orgoliul de a crede că o carte ar trebui să fie altceva, în fond, decât sunt cărțile lui, vreau să spun: cele ale lui Bernard Clavel.

Pomenesc aici toate aceste legende pentru ceea ce valorează, întrucât le-am aflat de la ea, mama mea, iar nu de la el, știind că în ochii lui nu erau decât niște nimicuri, că el le-ar fi povestit altfel dacă măcar ar fi crezut că meritau osteneala și, mai cu seamă, dacă ar fi știut de unde să apuce toate aceste povești fărâmițate și de unde să le înceapă.

Despre ce lucruri își amintea spre sfârșitul vieții? Despre niciunele. Sau, mai bine zis, despre foarte puține. Fiindcă, dacă el nu se reîntorcea în copilărie, inevitabil copilăria creștea din nou în sufletul lui și, din lipsa de ocupație pe care era nevoit să o accepte din cauza vârstei înaintate, asista la acel miracol neprevăzut care, cu siguranță, îi înapoia partea aceea de viață la care încetase să se mai gândească de când îl interesa numai cum să se mențină în viață. Timpul ia cu el, pentru fiecare dintre noi, visul acesta vechi, în sânul căruia coșmarul Istoriei nu se instalează decât după aceea, păstrând astfel străvechea anterioritate a unui vis mai adevărat decât toate cele care au urmat și pe care le adăpostește îndepărtata noapte de odinioară, unde ficțiunile somnului originar nu se lasă niciodată complet separate de primele experiențe ale vieții conștiente. Și, ajungând la maturitate, fără să-ți dai seama, cari în străfundurile buzunarelor tale tot acest mărunțiș al memoriei, în care fiecare descoperă, la sfârșit, grămăjoara amintirilor neșterse ca pe o minunată comoară din bănuți îngălbeniți, cu arama înnegrită, dar care continuă să

strălucească în ochii noștri și să zornăie în mâinile noastre, la fel de tare ca pe vremuri, când le consideram însuși aurul timpului.

Nu vorbea despre asta, însă în mod cert își amintea mirosul zahărului și al ciocolatei care se învârteau în cazanul turbinelor. Și, totodată: vedea strălucind cilindrii preselor care fasonau bomboanele în formă de cochilii sau de fructe, atunci când plăcile modelatoare strecurau între rulouri aurite de pietricelele calibrate ale drajeurilor în culorile trusoului unui prunc, alb, roz și bleu, umplând grelele borcane din sticlă și cutiile ca niște dominouri cu jeleuri de gutui învelite în hârtie; lua parte la fabricarea tuturor acestor comori, în străfundurile laboratorului – unde, fără îndoială, când era mic, îi era mai mult sau mai puțin interzis să intre – și apoi la scoaterea lor la lumina zilei și aranjarea ordonată pe gondolele și în vitrinele din magazin. O dată pe an, de bâlci, tatăl lor își scotea turbinele în fața prăvăliei, pe cheiul Lamartine, la numărul 12, pentru a face în public o demonstrație a artei sale, încredințându-le celor doi fii – care nu aveau decât opt sau nouă ani –, sub atenta îndrumare a mamei lor, grija de a le împărți clienților punguțe de un franc, cu un eșantion din cele mai reprezentative produse ale prăvăliei de zaharicale. Cei doi frați purtau haine de sărbătoare și, neîndoios, trecătorii le recunoșteau chipul, fiindcă îi văzuseră deja pe ambalajul tabletelor de ciocolată unde fotografiile lor erau imprimate în medalioane. Nu există motiv de îndoială că vârsta copilăriei a avut, în cazul lui, gust de zahăr.

Așadar, toate acestea mai pot fi povestite, în timp ce el s-a stins de multă vreme. Căci, în mod misterios, amintirile dăinuie și după

dispariția celui care le-a făcut să existe. Ele alcătuiesc o mulțime de senzații care plutesc în aer, de-acum detașate de cel care mai întâi le-a trăit și din care nu a mai rămas nimic, fiind astfel redate vidului în interiorul căruia hoinăresc, nelămurite și slobode, susceptibile de a fi reclamate de către oricine, ca acele obiecte pierdute despre care conchidem că proprietarul lor va fi renunțat la ele și care acum trec în proprietatea primului venit ca singur deținător real. Cum se întâmplă cu visele, care trec prin porți de os și fildeș și despre care greșim când ne imaginăm că aparțin celor care le au, dat fiind că, de veci, ele aparțin nopții și tot ea le slobozește la întâmplare ca să-i viziteze pe cei care dorm – aceștia imaginându-și că ei le-au inventat, bucată cu bucată, deși ei n-au făcut decât să adune în somn aceeași rumoare perpetuă de povești spuse la nesfârșit. Astfel suma istoriilor care constituie memoria umană este, cu siguranță, fixată dintotdeauna, iar cel care visează sau își aduce aminte nu face decât să recite, fără să-și dea seama, o invenție ce i-a fost dictată sau, mai precis, suflată, care mai înainte a aparținut altor mii de oameni, fără ca, în cele din urmă, cineva să se poată considera proprietarul exclusiv.

Așa încât, acum, eu sunt cel care își amintește și care, de pildă, aude în locul tatălui meu, zgomotul făcut de grilajul din metal care se desfășoară dinaintea ușii prăvăliei. Și cum prin această ușă se intra și în casă, atunci când părinții lui nu erau acasă seara, ducându-se la un dineu sau la un spectacol, copilul care era el pe atunci aștepta până târziu pentru a adormi în patul lui, ca acea hărmălaie – destul de răsunătoare, încât să trezească tot cartierul – să-i ajungă de două ori la urechi: prima dată, indica plecarea mamei, iar a doua oară, însemna întoarcerea ei. Rămânea multă vreme cu ochii deschiși în

beznă, așteptând să se facă dimineață, și niciodată așteptările nu i-au fost înșelate. La fel, și în ziua de care toată lumea își aduce aminte, când descoperă cu toții, dând deoparte obloanele, că zăpada s-a așternut peste oraș, acoperind trotuarele și acoperișurile, și că albul acela este de-ajuns pentru a schimba deodată întreg peisajul, de parcă o lumină vrăjită metamorfozase lumea. În iarna aceea – din anul 1929 – Saône înghețase. Și nu erau doar niște plăci de gheață răzlețe care, asemenea cuburilor de gheață ce se răsucesc ușor într-un pahar, stagnau la suprafața fluviului al cărui curent este atât de lent, încât, așa cum mărturisește un autor latin, n-ar fi putut să le împingă nici spre vărsare, nici către izvor, presupunând că cele două direcții ar fi fost ușor de stabilit. Nu, pe timpul nopții, se formase o banchiză în adevăratul sens al cuvântului și, aproape de podul Saint-Laurent, unea cele două maluri ale fluviului. Era atât de groasă, încât un bărbat care voia să facă pe viteazul – numaidecât imortalizat de fotografii din presa locală – a câștigat pariul de a merge cu mașina de la un mal la celălalt.

Era într-o duminică dimineață și tot orașul, de parcă locuitorii se înțeleseseră între ei de îndată, a pornit într-acolo. Ei doi, desigur, imediat după încheierea slujbei – nici nu se punea problema să lipsească de la ea, oricât de bun ar fi fost motivul –, se duc împreună cu tatăl lor, în timp ce mama s-a întors negreșit acasă încă de la *Ite, missa est* [6] , ca să supravegheze pregătirile pentru masa cu întreaga familie ori ca să își reia locul la casă, căci prăvălia nu se putea lipsi prea mult de ea tocmai atunci când toată lumea bună își făcea cumpărăturile pentru desertul de duminică; așadar, ei doi descoperă acea incredibilă priveliște de gheață înălțată deodată între cheiuri: o întindere inexplicabilă și, totuși, familiară, de vreme ce au

recunoscut numaidecât în ea deșerturile din Rusia sau pe cele din Canada, străbătute de Mihail Strogoff și Ochi de Vultur în romanele pe care, pesemne, atunci au început să le citească – sau, mai exact: care trebuie să li se mai fi citit înainte de a adormi –, închipuindu-se drept trimisul țarului, pe care dragostea mamei lui îl scapă de orbire, sau drept vânătorul alb care asistă la eroica dispariție a tribului mohicanilor.

Fiindcă, de fapt, dacă și-a amintit de asta, dacă într-adevăr a putut să-și aducă aminte, copilăria lui, ca a fiecăruia dintre noi, s-ar fi petrecut exact ca într-unul din romanele lui Jules Verne sau ale lui Fenimore Cooper, cu care trebuie să se fi confundat ideea foarte vagă pe care o avea el atunci despre viață. Sau mai precis: despre ce va fi. Povestea fiind mereu aceeași. De aceea, povestea este a fiecăruia dintre noi, iar acela care și-o amintește le rememorează deopotrivă pe toate celelalte. Ca și cum, în cele din urmă, una și aceeași poveste se recita din vremuri îndepărtate, toate copilăriile fiind mai mult sau mai puțin identice, întrucât sunt spuse de aceeași poveste și, prin urmare, nu are rost să ne mirăm de asemănările dintre ele, acestea dându-i celui care își aduce aminte impresia foarte corectă că este pe cale să-și amintească nu evenimentele care i s-au întâmplat odinioară, ci însăși cartea care le povestea deja și pe care o citise când era foarte mic, evenimente din care nu i-au mai rămas în minte decât niște indicii prea puțin probabile, pentru a-i permite să știe cu certitudine care erau titlul, intriga, eroii, și asta chiar dacă au existat cu adevărat, altfel decât îmbrăcând forma unei simple iluzii a memoriei. Și a-ți aminti de copilărie sau, mai exact, de copilăria altcuiva, fiindcă toate sunt la fel, înseamnă să reconstitui acest roman pierdut și să fii mulțumit nu atunci când îl regăsești, asta este cu

neputință, ci când ai reușit să născocești o ficțiune care să meargă, să i se potrivească și care, așadar, îl privește mai puțin pe cel ce a trăit-o în realitate, decât pe simplele personaje de hârtie cu care el s-a identificat rând pe rând.

Mihail Strogoff, Ochi de Vultur sau, mai degrabă, Ben Hur, acesta din urmă într-o mai mare măsură decât toți ceilalți, fiindcă îl cunoștea nu din vechiul roman al lui Lewis Wallace – deși exista o enormă ediție ilustrată în biblioteca familiei, pe care eu însumi am citit-o în copilărie și care, poate, a fost a lui –, ci din film, primul film pe care l-a văzut la cinematograf, după cum povestea el, și, bineînțeles, nu în versiunea lui William Wyler, ci în aceea a lui Fred Niblo, când la începutul anilor ’30 – deci el împlinise vreo zece ani – au fost difuzate, în Europa, copii sonorizate – așa încât își mai aducea aminte cum biciurile șfichiuiau pe spatele ocnașilor, vâslele erau împinse în cadență, iar carele se răsuceau pe nisipul din arenă. Iar dacă acest film a contat pentru el – dintre toate cele pe care le văzuse în copilărie era singurul despre care a vorbit vreodată – este, fără îndoială, pentru că el, care creștea în timp ce se pregătea cea mai cumplită catastrofă din toate secolele, întrezărise însăși Istoria la care Omenirea avea să fie în curând martoră, adică deopotrivă vinovată și victimă, fiind expusă la această pură explozie de oroare, pe care, cu cincizeci de ani mai înainte, pioasa peliculă a generalului american o prorocise cu precizie sub forma unei melodrame antice: o poveste de răzbunare și, apoi, de iertare – dar aceasta nu era cu putință decât cu condiția ca iertarea să vină după răzbunarea înecată în sânge –, în mod rușinos copiată după un alt roman popular, *Contele de Monte-Cristo* al lui Alexandre Dumas, adăugându-i însă poezia îndoielnică a unui misticism puțin cam înflăcărat, amintind, în decorul unui

Regat al Iudeei convențional, unde valea leproșilor anticipa Auschwitz-ul și nisipul circului din Ierusalim îl anunța pe cel al plajelor din Omaha Beach, vorbind, deci, cu precizie despre Ocupația nazistă și colaboraționism, despre deportarea și apoi exterminarea poporului evreu, precum și despre posibilitatea de neimaginat ca, mânat de ură sau de credință, cineva să se poată înălța de unul singur în mijlocul atrocității lumii și să devină campionul dreptății și al adevărului. Și se prea poate ca, astfel, să se fi îndrăgostit de un erou evreu, să se fi imaginat pe el însuși în pielea unui asemenea personaj pentru a putea să explice cum, împotriva anturajului său, a familiei sale, împotriva acelui bunic pe care îl iubea și pe care regreta că nu-l putuse convinge niciodată de nevinovăția căpitanului Dreyfus, celălalt erou evreu condamnat pe nedrept la deportare pe o insulă îndepărtată, așa cum cel dintâi fusese osândit vâslaș pe o galeră, așadar pentru a explica modul în care s-a putut împotrivi, pare-se, cu înverșunare, antisemitismului din vremea lui. Visul din copilărie a pregătit, astfel, însăși forma pe care avea să o îmbrace în curând coșmarul Istoriei, ferindu-l, în mod miraculos, de încuviințarea ororilor ei, o aventură puțin cam înflăcărată, născocită de imaginația unui ofițer yankeu reacționar din secolul trecut, dar datorită căreia, mai târziu, a devenit adeptul partidului prizonierilor, al deportaților, al celor sortiți biciului și al celor lăsați pradă leprei.

Pentru el, copilăria a fost, ca pentru toată lumea, repetiția vârstei maturității. Și invers, în egală măsură, de vreme ce cuvântul „repetiție“ înseamnă atât exercițiul care precedă și pregătește spectacolul vieții, cât și repetarea bâiguită a acestuia din urmă. Când se joacă de-a războiul, băieții o fac cu o mare seriozitate tragică, aproape convinși că-și riscă viața de-adevăratelea, atunci când se

înfruntă scoțând din dotare săbii de lemn și carabine cu săgeți, iar atunci când devin adulți, pleacă la război și, fără îndoială, de aceea reușesc să facă asta cu o dezinvoltură puțin cam copilărească, vrând să creadă că, chiar dacă îi obligi să se deghizeze, să se așeze în rând cu ceilalți, să facă paradă pe muzică de fanfară, urgia nu poate fi foarte serioasă, pentru că întotdeauna va exista o clipă când vor putea zice „piua".

Toate vacanțele școlare, în timp ce părinții lui rămâneau la Mâcon pentru ca laboratorul de cofeturi să funcționeze și prăvălia să fie deschisă, și le petrecea cu bunicul și bunica lui, în casa de la Balmay, moștenită de la un strămoș care și-o construise pentru când va ajunge la bătrânețe și aflată la marginea unui minuscul sat de munte, unde părea să aibă, pe vremea aceea, alura unui castel, dat fiind luxul cam bătător la ochi din camerele tapisate de curând și cu încălzire centrală, bucătăria dotată cu tot ce-i trebuia, toalete și băi, îmbunătățiri care, în casele vecine, lipseau cu desăvârșire și care, într-unele dintre ele, vor lipsi pentru încă o jumătate de secol, case cu spatele la stradă, în care uneori nu intrai decât trecând mai întâi prin grajd și hambar, toate acestea fiind sortite să rămână atâta timp neschimbate, încât până și eu am putut avea o amintire cu ele, care trebuie să semene cu a lui: învârtindu-se în jurul casei și al centenarului său tei, parada matinală și mugitoare a vitelor mânate spre pășuni și întinând necontenit drumul cu baligă, trecerea giganticelor și domoalelor care de fân trase de doi boi, spălătoria publică, fântâna, adăpătoarea acoperită de mușchi verde, lăptăria de unde se lua laptele, toate aceste lucruri, în definitiv, de necrezut și

care unui bărbat, sau unei femei, din ziua de astăzi – eu sunt bărbatul acela – i-ar da sentimentul că a fost un copil din alte vremuri.

Potrivit înțelegerii, se adună toți după masă și se înșiră pe zidul mic de piatră ce marca extremitatea cartierului, pentru a decide, cu tot atâta seriozitate ca un stat-major, ce aveau de făcut în ziua respectivă. Ei: toți copiii din cartier, la fel de lipsiți de ocupație pe perioada vacanței, fiii rotarului și a doi sau trei fermieri, vreo zece puști cu toții oarecum înrudiți, numele lor fiind legate unele de celelalte așa cum ar fi demonstrat-o destul de bine orice vizită în cimitirul vecin, unde aceste nume se amestecau pe pietrele funerare, ca și cum în împrejurimi nu a fost decât o jumătate de duzină de familii ai căror membri se căsătoreau la nesfârșit unii cu alții, împărțindu-și rămășițele între câteva cavouri vetuste, printre care acela unde, peste mulți ani, în absența mea, va fi depusă cenușa lui, în prezența unei delegații de ofițeri în rezervă și de piloți ieșiți la pensie. Se afundau în pădurea atât de deasă încât n-a putut spune nimeni niciodată dacă avea un capăt undeva și nici ce se afla de cealaltă parte, plimbările cele mai lungi renunțând întotdeauna să ducă dincolo de un anumit luminiș care marca astfel, mult mai bine decât ar fi făcut-o Coloanele lui Hercule, capătul lumii cunoscute, sau se împrăștiau pe pășuni. Și atunci începea marele joc, cel din care fetele erau, desigur, excluse – numai dacă nu cumva cele mai mari dintre ele, adolescente de treisprezece sau paisprezece ani, care își duceau vacile la păscut, erau desemnate ținta operațiunilor din ziua respectivă, iar ei trebuiau să se apropie și să încercuiască cireada aleasă ca posibilă pradă de război.

Sau: se împărțeau în două oștiri potrivnice și nădăjduiau că băieții din oraș se vor inspira din cărțile pe care le citeau seara și despre care ceilalți n-aveau nici cel mai mic habar, fiindcă la ei în casă nu se găsea niciuna și, în materie de lectură, nu cunoșteau decât corvoada pe care le-o impuneau învățătorii lor de la școală și, de aceea, li se părea destul de ciudat să ți-o impui singur, de bunăvoie și nesilit de nimeni. Erau, totuși, fericiți că cineva a făcut-o în locul lor, așa încât să poată hotărî cum li se va încheia jocul luat din poveștile care, în fond, nu trebuiau citite, pentru că le știau dintotdeauna și erau neschimbate, cu eroi învingători sau jertfiți. Și, prin urmare, cei doi frați, sau mai curând băiatul cel mare decât mezinul, vor decide cum se vor împărți rolurile, inventând lupte foarte puțin probabile, unde se vor înfrunta triburi de indieni și echipaje de pirați, legiuni romane și hoarde barbare.

Atâta doar să nu cadă la învoială pentru a se inspira din epopeea Marelui Război, pe care o cunoșteau cu toții, căci abia trecuseră puțin mai mult de zece ani de când tații, unchii, verii lor s-au întors, cei care se putuseră întoarce, și de când poveștile lor de pe front, atrocitățile din tranșee le știau la fel de bine ca povestea familiei sau a satului lor. În această presupunere, singura dificultate era că nu se găsea nimeni niciodată care să joace rolul dușmanului, adică pe „Neamț", și că tratativele pentru a-i desemna pe cel puțin doi sau trei dintre ei, în stare de a apăra fortificația sau tranșeea menite să fie în mod victorios cucerite de către eroi, adică de „Infanteriști", puteau dura mai mult decât asaltul, atunci când, în sfârșit, acesta avea loc. Ei toți, cei zece sau doisprezece băieți, nu puteau nicidecum ghici, de

vreme ce nu știau nimic despre catastrofa care se pregătea și despre care numai cei care vor supraviețui vor putea, mai târziu, să-și spună că, fără niciun dubiu, se întâmplase, așadar ei, toți, nu-și puteau nicicum imagina că se vor trezi, peste numai un deceniu, luptând de-adevăratelea cu armele în mâini, în acel decor de pajiști și munți știuți pe dinafară fiindcă se jucaseră acolo de-a v-ați ascunselea, iar nu doar luptând împotriva unor dușmani care își vor fi dat cea mai mare silință din lume să interpreteze rolurile pe care nu le voiau, dar, în egală măsură, să se lupte între ei, unii în rândurile Rezistenței, alții în acelea ale Miliției [7] , dat fiind că întreaga regiune va fi atunci teatrul înfiorător al acestui război fratricid, repetându-l pe cel pe care, fără s-o știe, îl jucaseră de atâtea ori.

Oricine, și eu la fel de bine, însă nu mai mult decât alții, își poate aduce aminte de toate acestea și, poate, face din ele conținutul inutil al unui roman care să fie deopotrivă al lui și al tuturor. Dar poate că el nu și le amintea. Poate că el era singurul care nu și le amintea fiindcă nu se sinchisea de ele, nearătând niciun fel de atașament nostalgic față de copilul care a fost, tocmai fiindcă fusese copilul acela și că asta îl ferea să se înduioșeze stupid pentru cel de acum, alegând la un moment dat să uite tot, acea zi din iarna lui 1929 când Saône a înghețat, ca și acea zi din primăvara lui 1937, când un hidravion englez se va prăbuși pe un munte din Beaujolais, zgomotul grilajului de metal răsunând prelung în fața prăvăliei părinților săi, mirosul zahărului și al ciocolatei, apoi jocurile pe care le juca împreună cu fratele și cu ceilalți prin poienile și pădurile din Balmay, fiind de părere că viața lui, la fel ca Istoria din jurul ei, nu

era decât o adunătură de episoade nesemnificative, risipite în timp precum fragmentele unei epave care a naufragiat de multă vreme și ale cărei bucăți meritau să fie abandonate o dată pentru totdeauna în locul unde fuseseră lăsate de hazardul accidentului. Cu siguranță nu i-ar fi dat prin minte să le strângă, așa cum un paleontolog adună resturile unui schelet pentru a reconstitui forma – care poate n-a existat decât în imaginația lui – unui animal fantastic, creatură dispărută de multă vreme, cu o anatomie la fel de greu de verificat precum himera unui pahiderm împerecheat cu un cetaceu. Iar dacă nu a respins acest proiect, cel puțin va fi avut sentimentul că nu îl privea pe el. Căci a povesti nu este niciodată treaba celor care au trăit și care lasă pe seama maniei melancolice a altor câtorva grija de a le înșira în locul lor, pentru nimica toată.

Dar despre viața lor? Nici măcar atât. Pentru că a vorbi astfel înseamnă deja să-i dai aura unei legende, să faci ca și cum scânteierile amintirilor care rămân din trecut ar avea coerența exactă a unui basm în care fiecare episod îl implică pe următorul, în timp ce chiar evenimentul cel mai important nu are decât valoarea singulară a unei anecdote care nu depune mărturie decât pentru ea însăși, fiind lipsită de orice raport real cu ce s-a petrecut înainte sau cu ce va veni după aceea. Așa încât el, și numai el, este cel care povestește, aranjează toate aceste anecdote, pretinzând că prezintă realitatea așa cum a fost, dar ascunzând că această realitate, din moment ce este povestită, ia, prin povestitorul său, forma unei ficțiuni, falsificând astfel extraordinara inconsistență a trecutului și conferindu-i logica metodică, mincinoasă și solidă a unei intrigi. Și, prin urmare, n-ai de ce să te miri că toată viața pare un roman, dat fiind că a povesti viața ta sau pe a altuia înseamnă exact să-i dai acea aparență de roman

care, doar ea, o face să existe. Și că nu există niciun mijloc de a te sustrage de la o asemenea lege, afară numai dacă alegi să taci, dacă renunți să mai trasezi în vid semnul unei vorbe. Căci însăși cartea care ar pretinde că mimează jetul înstelat al timpului, că reprezintă o simplă împrăștiere a ceea ce s-a petrecut în sânul duratei nediferențiate, n-ar reuși să împiedice apariția, în cele din urmă, a unei constelații de evenimente, unde privirea ar recunoaște o asemănare sau alta cu una dintre formele lumii, ordonând cu toate acestea risipirea neregulată a clipelor pentru a le aduna la un loc și a le da un sens.

Dar, în ceea ce îl privește pe el, nici măcar nu e sigur că, aproape de sfârșitul vieții, s-a întors înspre trecut și nu există niciun indiciu care să-ți permită să crezi că a dat vreo importanță amintirilor din primii lui ani de viață. În orice caz, nu vorbea niciodată despre asta. Niciodată n-a spus nimic nimănui. Iar dacă a făcut-o, nu s-a găsit nimeni care să-l asculte. Și eu n-am făcut-o mai mult decât alții. Așa încât a sfârșit prin a tăcea. Rezultatul era același. Și nimeni dintre cei lângă care, totuși, trăise n-ar fi putut cita nici cel mai mic cuvânt spus de el despre bunicii, părinții lui, nici despre prietenii lui de școală sau de gimnaziu, tot acel folclor al copilăriei despre care vrem să reprezinte partea cea mai prețioasă a trecutului fiecăruia, dar de care el părea că nu mai ține cont de multă vreme, așa încât nu mai păstrase nimic din primii lui ani, nici cea mai mică amintire concretă.

Dar, în final, asta este tot o fantasmă de romancier, care constă în a inventa, dacă tot nu l-ai descoperit, detaliul singular despre care ar fi atât de consolator să crezi că ascunde secretul fiecărei vieți și că orice

adult păstrează despre sine și în sine o amintire emoționantă: un fel de „Rosebud", un obiect neînsemnat care să fie un fel de unic confident al fiecăruia și care conține în el cifrul corect al celui care a fost, acel copil care îl reprezintă mai bine decât o face el însuși, pe veci legat de acest ceva neînsemnat de care, totuși, depinde simplul miracol de a fi trăit și care este ultima comoară pe care cel ce va muri o lasă să-i scape printre degete. În timp ce, fără îndoială, altul este adevărul și, când vine sfârșitul, nimeni nu mai rămâne cu nimic, dat fiind că însăși mișcarea vieții constă tocmai în a lăsa în urma ta întreaga colecție de obiecte fetiș de odinioară și în a lăsa să dispară chipul celui care am fost pentru a primi, chiar de la timp, revelația vidă a nimicului cu care se încheie totul.

Ca și cum totul dispăruse. Și atunci? În lipsa unei sănii – deși era una cu care poate s-a dat pe apele înghețate ale râului Saône ori pe povârnișurile înzăpezite ale poienilor din Balmay –, o grămadă de vechituri, obiecte desperecheate și prăfuite datând din anii '20, dar care păreau doar puțin mai vechi decât noutățile cu care, în străfundurile dulapurilor pariziene, au sfârșit prin a semăna, prima mașină de calculat, primul computer, prima consolă de jocuri: câteva perechi de schi cu dispozitive de fixare atât de primitive, încât căzătura cea mai mică era fatală pentru gleznă, un căruț din lemn care se cheamă, nu știu de ce, căruț elvețian, cu roți mari încercuite cu fier în care copiii plecau la plimbare, fiind trași de adulți sau cu care, după ce îi trăgeau oiștea pe post de ghidon, imitând cursele de la circ, își dădeau singuri drumul la vale pe panta lungă, ce cobora dinspre cătunul vecin Chevril, o valiză cu părțile componente ale

unui tren electric primit de Crăciun ireproșabil aranjate, locomotiva, vagoanele, șinele, dar al cărui transformator, din cauza unei vetuste schimbări de voltaj, s-a ars de așa multă vreme, încât de-atunci nimeni nu mai încercase să îl repare, colecția cu toate numerele din *Vânătorul francez* și din *Catalogul de arme și celerifere al Manufacturii din Saint-Etienne* – în care cei doi frați studiau cu meticulozitate echipamentul de care ar avea nevoie pentru a duce la bun sfârșit o eventuală expediție în Antarctica sau Africa.

Ceea ce rămânea din copilăria lui era lăsat de izbeliște: o simplă panoplie de rămășițe surghiunite în podul vechii case din Balmay. Și dacă, în fiecare vacanță pe care noi o petreceam acolo, potrivit ritualului, eu și cu fratele meu mai mic îi făceam inventarul, cu siguranță asta nu se întâmpla la îndemnul lui, fiindcă această operațiune îi era complet indiferentă, lăsându-ne să o ducem singuri la capăt. Ușa la care se ajungea pe scara de lemn nu fusese deschisă de un an și cele câteva trepte care duceau, de cealaltă parte, înspre mansardă, erau acoperite în întregime de cadavrele sutelor de muște – muște care invadau toată casa și împotriva cărora se dovedea complet inutilă protecția prin perdele făcute din perle de lemn sau din benzi de plastic atârnate de uși, de ferestre, pentru a apăra intrarea și, încă și mai mult, capcana făcută din șomoioagele destul de hidoase de benzi adezive atârnate de lustre, de bârne și care rețineau mult timp negrul cadavru al câtorva insecte, ca un macabru avertisment adresat tuturor celorlalte. Căci atunci când se hotărau să moară, muștele, în mod misterios sau, poate, supunându-se unui fenomen natural, care nu ni se părea misterios decât fiindcă noi nu îi cunoșteam cauza, se refugiau sub acoperiș, prăbușindu-se, deci, pe dușumeaua podului, parcă răspunzând unei chemări obscure,

asemănătoare celei despre care romanele de aventuri spun că strânge și duce elefanții în agonie înspre valea secretă, unde, într-un sfârșit, se întind într-un fantastic osuariu de fildeș.

Spectacolul acesta îți cam băga frica în oase, fiindcă ușa întredeschisă a podului lăsa să se vadă un covor gros și negru, care se așternea peste toate și era alcătuit din forme scofâlcite și chircite ale unei întregi populații de insecte ale căror corpuri minuscule nu puteau fi comparate cu nimic altceva decât cu un rest jegos de unghii negre și păr murdar, ale căror pielițe și șuvițe s-ar fi îngrămădit așa cum se întâmplă cu algele și varecul amestecate cu gunoaiele peste care trec valurile ce le adună pe plaje pentru a le lăsa să se usuce la soare, după retragerea apelor mării. Era cu neputință să-ți croiești drum prin toate astea, altfel decât înarmându-te cu o mătură ca să le îndepărtezi metodic, metru cu metru, și apoi să aduni împingând spre coșul de gunoi tot stratul de resturi fosilizate – mătura fiind bună și ca să distrugi și să dai jos pânzele mari și gri pe care, în răstimp de un an, păianjenii au avut timp să le țească pe tot tavanul podului. Iar a pătrunde în acest spațiu însemna să străpungi membrana acelei perdele transparente care te împiedica să intri. Fără să ai, totuși, sentimentul că profanezi cu adevărat un mormânt: pivnița goală, unde ajungeai prin două trape deschise, una la intrarea în casă și alta sub dalele din grădină, amintind și mai mult, cu mirosul ei puternic de aer închis emanat de fosa septică, umiditatea pământului unde, în cimitirul vecin din Vieu, se descompuneau trupurile, în timp ce podul, a cărui atmosferă părea că usucă și mumifică întreaga viață, după ce se făcea curățenie, căpăta înfățișarea unui mausoleu sumbru și curat, care, în fond, nu era al nimănui, ci era doar închinat unui trecut anonim și abstract,

despre care oricine putea spune că este al său și căruia eu și fratele meu primisem, credeam noi – dar de la cine? –, misiunea neimportantă de a-i face inventarul o dată pe an. Ca și cum, printr-un mecanism absurd de generare spontană, de la o vară la alta, obiectele adunate în șifoniere și valize avuseseră capacitatea de a se reproduce și trebuia să ne asigurăm că, în mod inexplicabil, ceva nou și necunoscut nu se născuse, fără știrea noastră, din toate aceste antichități la fel de numeroase precum cele cu care faraonii își înconjurau sarcofagul, anticipând înlesnirile de care poate ar avea nevoie în viața lor din cealaltă lume.

Și, firește, de la un an la altul, nu mai rămânea nimic pe care noi să nu-l fi văzut. Toată această comoară se reducea la o colecție eteroclită de obiecte scoase din folosință, dintre care cel mai impozant era o mașină de cusut de la începutul secolului, cu pedalele ei voluminoase, ca un fel de armoniu la care nimănui nu i-ar mai fi plăcut să cânte, cutii pentru pălării, rochii și garnituri de dantelă îngălbenită care, dacă le atingeai, ți se fărâmițau sub degete și, apoi, lucrul cel mai de preț pentru noi: câteva vechi colecții de ziare ilustrate, cărți de valoare și foarte scumpe, seria aproape completă a romanelor lui Pierre Benoit, mașinuțe din fier vechi al căror mecanism cu cheie mai funcționa în mod miraculos, o carabină cu săgeți, însă acestea din urmă erau de negăsit, un jokari și niște popice, elemente desperecheate dintr-un Meccano și cele dintr-un alt joc de construcții, pentru a căror combinare îți trebuia multă iscusință și imaginație ca să poți obține ceva care să semene vag cu o fortificație, cu coliba vânătorului de animale cu blană ori cu un pod suspendat. În sfârșit: asemenea rămășițelor unei armate în derută, vreo douăzeci de soldați de plumb, având mărimi imposibil de

potrivit între ele, care în mod vădit făceau parte din colecții diferite, muschetari, grenadieri, husari rămași fără cai, dar atât de uzați, încât căpătaseră cu toții aceeași înfățișare de supraviețuitori sau de dezertori zdrențuiți, care își abandonaseră armele și steagurile pentru a scăpa de înaintarea trupelor dușmane.

Toate astea, care erau complet fără valoare, mai ales în comparație cu jucăriile moderne și cărțile noi de care nu duceam lipsă, odată încheiată trierea, erau coborâte sub oblăduirea noastră și întinse pe dușumeaua din salon, așa încât puteam simula un fel de joc care, la drept vorbind, nu servea decât ca pretext pentru a ne etala descoperirile și a le aerisi înainte de a fi duse înapoi la locul lor. Iar el, care, totuși, trebuie să fi recunoscut obiectele copilăriei lui, nu arăta niciun semn de emoție sau de interes pentru unul sau altul dintre aceste vestigii, privindu-le cu aceeași indiferență ca și când ar fi fost ale altcuiva. Nu, toate lucrurile acelea el le lăsa să iasă din pod și apoi să se reîntoarcă acolo, de parcă locul lor era în acel spa]iu sus, ferite de timp, la adăpostul unei simple paranteze, căreia doar el nu îi atribuia valoarea simbolică pe care noi, chiar și într-un mod obscur, trebuia să i-o acordăm. Nu alinia bătrânii soldați de plumb, pe care îi lăsaserăm să zacă pe covor ca să îi trecem în revistă. Nu lua vechea carte ce îi aparținuse lui, ca să o răsfoiască și să regăsească în ea gravurile care îl arătau pe eroul copilăriei sale triumfând în spectacolele de circ, înainte ca cerul Ierusalimului să se întunece.

Căci și asta este tot o născocire de romancier, care vrea ca obiectele din trecut să păstreze în ele timpul pur de odinioară și să fie ca lampa magică pe care e de-ajuns să o freci pentru ca din ea să iasă un

duh, manifestându-și dorința de a-și îndeplini, în sfârșit, menirea. Iar în cărțile pe care le-am citit în copilărie – chiar dacă ele au hotărât tot ce avea să urmeze – nu regăsim promisiunea pe care credeam atunci că o adună între paginile lor. Gândindu-ne, mai degrabă, că, dincolo de un anumit punct, totul se face praf. Obiectele rămân neînsuflețite. Nu mai e nimeni care să simtă nostalgia sfâșietoare pe care ele trebuiau s-o trezească. Și nimeni care să aibă senzația minunată că o lume pierdută s-ar putea naște din nou, odată cu ele și numai prin simpla lor atingere. Singura dezvăluire pe care o fac este aceea a vacuității lor stricte și definitive, care exprimă corect adevărul timpului, dar al unui timp vid, care nu se împlinește decât prin epuizarea tuturor proiectelor posibile pe care le conținea și prin reducerea lor la statutul de nimic.

Fără a găsi nimic cu adevărat regretabil într-o astfel de viziune. Căci pentru o fire pozitivă cum avea el, astfel de copilării nu meritau, cu siguranță, nici cea mai mică prețuire și esențial era să fi trecut vadul timpului, o dată pentru totdeauna, trezindu-se în față cu celălalt mal al maturității, unde lucrurile copilăriei îi mai încântă doar pe poeți și pe mame, așa încât e firesc să le arunci într-un pod, lăsându-le doar în compania muștelor și a păianjenilor, până când putreziciunea le transformă în cârpe îngălbenite. Fiindcă, își zicea el, alta e aventura care merită să fie apreciată ca atare, aventura de care, într-o zi, ți-ai legat viața în mod conștient, dând crezare câtorva fragmente de poveste care preamăreau biruințele unor bărbați traversând oceanele, înălțându-se peste crestele munților la bordul unor mașinării zburătoare. Și asta chiar dacă am uitat complet ziua aceea, nemaiaducându-ne aminte de primul semn zărit pe cer, nici de

rotirea printre norii prorocirii în formă de stea, pasăre sau avion, nemaicrezând în nimic altceva.

În ziua aceea, el stătea cu privirea ridicată și se uita vag la nori și la îmbinarea lor pe cerul albastru, încercând să le găsească asemănări care, de bună seamă, sunt cele despre care vorbește un poet, asemănări cu o cămilă, o nevăstuică sau, mai curând, cu o balenă, toate astea amestecându-se după cum vântul le făcea și le desfăcea contururile, unind și despărțind, rând pe rând, masele albe, încrucișând toate aceste specii celeste pentru a zămisli din ele o populație fantastică de monștri plutitori, fantome de forme împinse înspre depărtări. Se întreba cu ce puteau semăna toate astea atunci când le priveai de deasupra, alunecând între peisaje de neimaginat, ca și cum lumea se întorsese deodată invers, cu pământul luând de-acum o înfățișare de miraj îndepărtat sub soare. El trecea pe la înălțimea unor munți imaginari, netrebuind nici măcar să-i ocolească când îi va întâlni în drumul lui, fiind înzestrat cu puterea magică de a trece, fără nicio dificultate și fără violență, printre straturile de vapori cu o neînchipuită grosime.

Își imagina toate acestea fiindcă încă nu le experimentase. Pierzându-se în această contemplare a cerului, pururi același și mereu diferit, astfel încât fiecare zi petrecută privindu-l este la fel ca ziua următoare, în timp ce nimic din ce am văzut pe cer nu se repetă niciodată identic, dacă ar fi trebuit să-și amintească de acea zi, nu ar fi fost capabil să spună ceva, nici măcar să o situeze cu o oarecare precizie, amintindu-și poate, cu toate acestea, de un moment evanescent din adolescența lui – el, născut pe 17 septembrie 1921,

având deci atunci cincisprezece, șaisprezece ani – când, punându-și bicicleta deoparte și așezându-se pe un ponton sau, mai exact, culcându-se pe iarbă, și-a ridicat capul pentru a vedea cum trece pe deasupra lui forma unui aparat care coboară din azur, virează greoi pe aripă pentru a se așeza pe axa fluviului și plonjează cu toată extraordinara putere a greutății lui și a celor patru motoare în direcția apei pentru a-și așterne pe ea forma pântecelui său enorm. Sau: celălalt aparat la care se uitase zadarnic prin fereastra sălii de clasă, ridicându-și nasul din traducerea din latină sau din exercițiul de trigonometrie, alertat de zgomotul unui avion care trecea pe deasupra orașului, zburând prea jos, prins cu totul în masa opacă a unui cer târziu de iarnă.

Pentru a-și începe viața, oricare dintre aceste zile a contat mai mult decât cea în care s-a născut, despre care nu putea nici să știe, nici să își amintească nimic, desigur. De fapt, nici măcar una din zilele care au urmat. Așa încât cărțile de Istorie care povestesc anii copilăriei lui i se va fi părut că vorbesc despre o epocă pe care abia dacă o cunoscuse și despre care cu greu și-ar fi imaginat că, totuși, el și ea au trăit-o. Știa, dar într-un fel abstract și neînsuflețit, precum cel din ziarele îngălbenite, că atunci când s-a născut el, în 1921, la Mâcon, în timp ce prăvălia de zaharicale Forest și librăria Feyeux se deschideau la o distanță de numai câteva luni, Aristide Briand era președinte al Consiliului și lucra, dar avea să fie zadarnic, la reconcilierea Europei. Știa, deci, că atunci erau înmormântate, sub Arcul de Triumf, rămășițele soldatului necunoscut și era judecat, în fața Curții cu Juri, un anume Henri Désiré Landru, vinovat de a fi experimentat, ca

simplu amator, un procedeu de lichidare a corpurilor, destinat să fie folosit, ulterior, la o scară mult mai largă. Și că atunci când s-a născut ea, în anul următor, în același oraș, Raymond Poincaré îi succeda lui Aristide Briand, fiind hotărât să obțină din partea Germaniei, chiar prin forță, ca poporul înfrânt să plătească suma astronomică și absurdă a despăgubirilor de război pe care i le-au cerut învingătorii, în timp ce cuțitul ghilotinei cădea pe gâtul lui Landru și din Turnul Eiffel se transmitea primul buletin meteorologic, pe undele telegrafiei fără fir.

Ei sunt copiii perioadei de după război, prima de acest fel a secolului, fiind foarte mici pe vremea crizei economice și a cinematografului mut, atunci când banii din împrumuturile rusești, pe care părinții îi vor păstra în cutia din bancă și le-o vor lăsa lor moștenire cu speranța că, într-o zi sau alta, în pofida tuturor neajunsurilor, vor mai putea retrage ceva, ajung aproape la valoarea hârtiei pe care francul nu o mai atinge nicidecum. Nu sunt prea mari nici când Franța intră în grevă și izbucnește războiul în Spania. N-am putea trece în revistă tot ce au trăit ei, lucruri despre care cu siguranță n-au știut nimic, despre care nu auziseră decât vag în conversațiile adulților, pe care trebuiau să le asculte la sfârșitul prânzului de duminică, discuții de sfârșit de masă cărora ei le acordau, desigur, o atenție detașată și amuzată, fiindcă trebuiau să facă o impresie bună, să le suporte înainte de a se ridica de la masă. Ea: pentru a se alătura prietenelor și a se juca împreună cu o minge mică sau pentru a relua lectura cărții pe care o întrerupsese în ajun și pe care voia neapărat să o citească, pentru a o putea pune la locul ei pe raft înainte ca librăria să se deschidă a doua zi. El: pentru a-și putea lua bicicleta și a merge la aeroclub ca să vadă cum zboară

primele aparate din Aviația Populară, numărând zilele care au mai rămas până la ziua lui de naștere, fiindcă știa că trebuia să aștepte până atunci pentru a putea nutri speranța de a primi și el un loc printre cei care obțineau autorizația de a-și pregăti brevetul de pilot. Așadar, ei: niciunul neștiind nimic despre celălalt, nici despre existența sa și nici despre lumea în care trăia – căci, între familiile lor din Franța de odinioară, distanța nu era mai mică decât cea dintre familiile Montague și Capulet –, complet nepăsători față de universul din jurul lor și din care receptau doar o rumoare foarte vagă, fără a-și face niciun fel de grijă – sau măcar să fie conștienți – că acest ecou de evenimente îndepărtate – criza, alegerile, grevele – vor fi, într-o zi, numai Istorie – la fel ca evenimentele din trecutul despre care învățau la școală.

Era o altă epocă. Și, în interiorul ei, chiar dincoace de zidurile unui oraș atât de mic cum era cel unde trăiau ei, se învecinau mai multe universuri etanșe, din care făceau parte bărbați, femei care nu se cunoșteau deloc între ei, ca și cum timpul, la drept vorbind, era făcut din mai multe istorii ce nu se împleteau și a căror reunire într-o aceeași poveste – ea însăși integrată în povestea mai cuprinzătoare a Marii Istorii –, în egală măsură, ar spune adevărul – arătând cum toți acești oameni chiar au fost contemporani – și ar minți – ascunzând în ce măsură nu știau că sunt astfel –, făcând suma exagerată a tuturor acestor experiențe ale întâmplării, ca și cum era de la sine înțeles că realitatea este una singură și seamănă cu romanele populare proaste, cu foiletoanele televizate care se fac pe baza acestora din urmă, dând timpului o falsă imagine omogenă, așezând laolaltă, în sânul unei singure intrigi, destine exemplare, ale lor și ale familiilor lor,

contrastul dintre ele ilustrând în mod prea direct imaginea gata făcută a ceea ce a fost trecutul.

Așa s-au petrecut lucrurile? Fără îndoială. Totuși, ne-ar fi greu să ne convingem că nu este vorba despre adevărul gol-goluț. Dar chiar așa e, ne vine greu să credem. N-ar fi trebuit să se întâlnească niciodată. A fost nevoie de o catastrofă pe care ei n-au presimțit-o și împotriva căreia nu aveau nicio putere. Poate că ar fi fost mai bine. N-ar fi trebuit să se nască, zice învățătura unei vechi filozofii. Sau poate că da.

Capitolul 3

17 IUNIE 1940

Fu ca o nălucă.
GUSTAVE FLAUBERT

În ziua aceea, adică într-o duminică, vremea este foarte frumoasă: un anticiclon inofensiv, cu siguranță aflat undeva pe întinderea Europei, împinge mai departe masa de nori, întinzându-și liniștit spirala invizibilă deasupra continentului peste care se așterne cel mai senin cer albastru cu putință. Timpul este favorabil în toată țara și pare hotărât să nu se schimbe. Astfel, cele șase avioane așezate în formație se pot vedea venind așa de departe, încât ai impresia că abia înaintează și nu se grăbesc să-și atingă ținta. Numai dacă au o țintă, căci mai degrabă am fi tentați să credem că patrulează în zonă sau, și mai exact: se plimbă. Formând pesemne, ca de obicei, un triunghi, un „V" mare și răsturnat sau două mai mici încastrate unul în celălalt, părând că alcătuiesc un singur zmeu pe care un copil ar fi reușit să-l urce foarte sus, ca să-i mai treacă puțin plictiseala după o zi prea lungă fără școală, și care, atingând acea înălțime unde se odihnește nestingherit în aer, s-ar menține acolo ușor și drept pe verticală. Până când brusc figura geometrică de pe cer se deformează, apoi se reface dintr-un alt unghi și începe să se mărească, mai întâi destul de încet, apoi tot mai repede, vâjâitul motoarelor devenind atunci perceptibil, înainte ca un alt zgomot mai puternic să înceapă a răsuna, acoperindu-l pe cel de dinainte. Niște

păsări răpitoare năpustindu-se asupra prăzii, cum s-ar zice în cărți. Însă această imagine nu este bună, fiindcă ea presupune existența unui fapt deja împlinit, dar care, în realitate, încă n-a avut loc. Pe când, în clipa precedentă, acțiunea la care am asistat părea mai degrabă o mișcare foarte grațioasă, făcută de acrobați ce efectuau laolaltă un exercițiu la trapez în jurul unor invizibile aparate agățate în gol, sub un imens cort de un albastru perfect transparent.

Ei nu-i este frică. Și chiar când aude sirenele avioanelor ce scot un urlet strident și când prima salvă lovește solul cu un imens vacarm, rămâne o clipă nemișcată, fiindcă, indiferent de forma pe care ar îmbrăca-o, nu credem niciodată în imposibil atunci când el se petrece. Îl luăm drept pur miracol la al cărui spectacol excesiv asistăm pasivi, întrebându-ne doar ce poate prevesti, înainte de a pricepe, dar pentru asta trebuie să treacă secunde care durează cât secole întregi, fiindcă odată cu ele se întrerupe însăși continuitatea timpului, înainte de a înțelege că „ce“ se întâmplă în cazul de față este, pesemne, ceea ce numim „război“ și că, de bună seamă, trebuie să fie o legătură între acele obiecte zgomotoase care cad deodată din cer – nu se gândește la „Stuka“ fiindcă, deși cunoaște acest nume, încă n-a văzut niciunul – și care, sfidând toate legile gravitației, se înalță din nou iute înspre azur. Trebuie să fie o legătură între acea bruscă prăbușire a lumii ce-și împrăștie pe pământ formele într-un nor mare de praf ce urcă de la sol și se propagă în toate direcțiile – deci, între toate acestea și poveștile puțin credibile, povestite în ziarele din săptămânile anterioare, transmise la radio, comentate în conversații, și care, până la urmă, trebuiau să conțină o fărâmă de adevăr, de vreme ce o bucată întreagă din realitatea obișnuită și până atunci imuabilă se poate transforma în cenușă și moloz, mai exact: o

clădire, cea a gării, și o bună parte din cartierul dimprejur. Așa cum trebuia să fie o legătură între trâmbițele care au sunat la Ierihon și zidurile care s-au prăbușit acolo, de vreme ce pesemne sirenele mecanice ale aparatelor Stuka sunt cele care – atunci când la intrarea avionului în picaj, vântul năvălește în lăuntrul lor – au făcut pulbere clădirea gării, năpustind asupra acesteia o undă ce vibra destul de violent pentru a-i prăvăli zidurile și a-i dărâma acoperișul.

Fără să știe ce trebuie să facă în asemenea situații. Fiindcă niciodată nu s-a mai confruntat cu ele. Rămânând nemișcat sau, mai curând: buimăcit, nu din curaj, ci pentru simplul motiv că nu-și putea închipui ce se întâmplă așa de brusc. Păstrându-și același calm tâmp ce-l cuprinde pe martorul unui cutremur, incendiu, accident sau al oricărei alte catastrofe, fiind poate chiar el victimă și, totuși, nereușind să înțeleagă ce se întâmplase. Zicându-și simplu: gata, a trecut. Neputând să se detașeze de spectacolul dezolant care îi amenință viața și despre care el (sau ea) își zice că îi arată deodată chipul van al adevărului. Și că, prin urmare, nimic nu e mai important decât să întoarcă, la rândul său, privirea spre înaltul cerului încă sublim, unde tocmai s-a pornit brusc o furtună, parcă anunțând inevitabilul moment al schimbării de anotimp.

Cerul: singurul fel în care oamenii au numit vidul spre care își ridică privirea și unde se întâlnesc deopotrivă îndepărtata mișcare regulată a aștrilor și cea, mult mai aleatorie, a „meteorilor“ – cum le spuneau anticii. Astfel încât golul în care strălucesc stelele fixe, sau cel puțin așa le vedem noi, și cel prin care hoinăresc norii sunt, cu exactitate, unul față de celălalt, ca ziua și noaptea: hăul fără fund al unui spațiu

infinit, imuabil și, totuși, mereu schimbător, supus celei mai stricte constrângeri, ca și celui mai capricios hazard, unde este ușor să calculezi câți ani mai sunt până la o eclipsă, dar total imposibil să prevezi aversa din ziua următoare. Și, într-un asemenea haos, este normal să nu înțelegem niciodată nimic din prezent, fiindcă acesta este produsul unei asemenea sume de cauze contradictorii și disparate, încât la fel de bine ar putea să fie efectul unui plan hotărât încă din prima clipă a creației, ca și rezultatul simplei dereglări a oricărei logici, vădită doar prin funcționarea fantezistă a unei mașinării stricate, lăsate de capul ei, spectacol reluat mereu de la capăt, supus mișcării, fără rima și fără ritmul timpului ce construiește și deconstruiește pe cer aceleași splendide simulacre fără nicio grijă pentru semnificația lor.

Timpul: ceasornicărie a ciclurilor seculare ce aduc aceleași anotimpuri la momentul potrivit, dar și loterie zilnică a evenimentelor hotărâte în mod arbitrar prin întâlnirea întâmplătoare a două accidente, cele mai uluitoare dintre ele fiind numite „miracole“ ca să se vadă în ele un semn, dar pentru ce? – steaua căzătoare care-l uimește pe astronom, cometa care lovește pământul, grindina care cade vara, iarna la fel de caldă ca primăvara și care trezește lumea în contratimp, sau atât de rece, că într-un climat temperat transformă un fluviu foarte lent într-o banchiză, un cer de martie care se întunecă în toiul după-amiezii și unde se pierde un hidravion cu alură de balenă sau o zi de iunie când izbucnește furtuna și un zmeu format din șase avioane militare atrage trăsnetul și îl trimite până la pământ, unde mistuie totul împrejur. Toate aceste evenimente constituind doar niște minuscule devieri din perspectiva imemorialei și impasibilei curgeri a cronologiei cerești, dar în

momentul când au loc părând niște adevărate dezastre în ochii celor care sunt martori la ele și care cred că asistă la un eveniment excepțional: timpul ca un fluviu ieșind capricios din matca lui, o poartă scoasă deodată din balamale și care atârnă jalnic în gol, toate acestea fiind prinse în infinitul lanț de cauze și efecte ce se desfășoară fără să poată cineva să identifice vreodată cu certitudine, din interior, evenimentul particular pentru care a fost, în egală măsură, motiv și apoi rezultat.

Istoria și meteorologia fiind, de fapt, două discipline destul de asemănătoare. Fiindcă valoarea lor predictivă se dovedește a fi, în ambele cazuri, aproape nulă. Și fiindcă le este absolut imposibil să spună cu certitudine ce se va întâmpla mâine, dar, în schimb, le este pe deplin îngăduit să explice tot ce s-a întâmplat ieri. Să povestească, așa cum face istoricul, că jocul în care se împletesc conflicte și interese, că acțiunea inconștient concertată a oamenilor aveau să determine criza, războiul sau revoluția, cu toate acestea, nimeni neputând să prevadă producerea lor efectivă și, mai ales, în acea zi și nu într-o alta. Sau să arate, cum face meteorologul, că deplasarea maselor de aer cald și rece, că întâlnirea lor într-un anumit loc, în funcție de tipul de relief, va provoca sau nu perturbațiile atmosferice pe care nimeni, nici măcar el, meteorologul de meserie, nu ar fi îndrăznit să parieze cu adevărat, în ajun. Așa încât orice eveniment – odată ce a avut loc – devine total explicabil, rămânând totodată absolut incomprehensibil.

Așa și în acea zi de 16 iunie 1940, când, pe o vreme superbă, o escadrilă de șase avioane germane, cu siguranță aparate Junker, vine

să bombardeze în picaj gara din Mâcon. Operațiunea durează un sfert de oră. Atacul are loc așa de repede, încât nimeni n-a putut identifica foarte bine aparatele implicate. Potrivit unei legende mai vechi, dar puțin întemeiate, acestea ar fi aparținut armatei aeriene italiene. Asupra obiectivului s-au aruncat cincizeci de bombe, cele mai grele fiind torpilele cântărind cinci sute de kilograme. Clădirea este complet distrusă. Două trenuri înțesate cu refugiați ce se îndreptau spre sud staționează la peron. Și e un miracol că, fiind trase într-o margine a gării, nu au fost deloc atinse. O bombă lovește cupola-ciupercă a unui mare rezervor de apă aflat în vecinătate, conținutul lui răspândindu-se peste tot în jur, umplând șanțurile ca într-o zi de furtună. O altă bombă cade în piața centrală de alături, în mod providențial eliberată de nelipsiții jucători amatori de bowling. Dar biserica Saint-Clément primește o lovitură atât de puternică, încât toate vitraliile se fac țăndări. La fel și casele din jur, într-una dintre ele murind un om – numele lui este reținut doar de istoria locală, el fiind prima și ultima victimă din oraș, un anume domn Ferret, un bărbat de șaptezeci și opt de ani, strivit de o bucată de zid năruit peste el.

Așadar, toate acestea se petrec doar într-un sfert de oră, în timp ce Philippe Pétain este numit președinte al Consiliului în locul lui Paul Reynaud. Cu două zile mai înainte, germanii au intrat în Paris, trupele lor defilând numaidecât pe Champs-Elysées. Dar e posibil ca ea să nu știe nimic despre asta, fiindcă ziarele din capitală nu mai apar și radioul – dacă mai continuă să emită și dacă difuzează și altceva decât muzică clasică – rămâne obligatoriu foarte discret în

privința derutei din rândurile armatei, aflate pe linia de netrecut Maginot, care este ocolită de diviziile dușmane, pe frontul care se afundă din toate părțile, pulverizând frumoasa desfășurare ordonată de la est la vest a forțelor franceze și ale cărei bucăți împrăștiate joacă de-acum pe tot teritoriul o partidă de-a v-ați ascunselea destul de patetică, încercând să se regrupeze pe o poziție mai spre sud, respectând disciplina fantomatică a unui comandament plecat la hoinărit, opunând rezistență pe unde pot, hotărând să apere un pod sau un drum de parcă sfârșitul războiului depindea de asta și, apoi, renunțând la tot, căutând să se salveze prin fugă.

Toate acestea neavând, de altfel, niciun sens pentru contemporanii lor, fiindcă atunci când nu poți consulta cărțile de Istorie, scrise într-un confortabil viitor inimaginabil, este foarte greu să legi firul imaginar care unește toate aceste evenimente și care face ca perfecta și brutala distrugere a podului feroviar din Bioux, înfăptuită de șase aparate ale aviației germane și al cărei scop a fost să taie în dreptul orașului Mâcon șinele care legau Lyon de Paris, pesemne pentru a împiedica retragerea diviziilor franceze sau pentru a bloca eventualele întăriri venite din sud, această precauție nefiind luată decât ca urmare a unor scrupule suplimentare din partea statului-major dușman, atât de nerealiste par în prezent ipotezele luate în considerație, dat fiind gradul de totală dezorganizare a țării, deci care face ca această distrugere – cincizeci de bombe aruncate de nicăieri peste un cartier din liniștita prefectură a departamentului Saône-et-Loire, pe 16 iunie 1940 – să aparțină, în mod subit, aceleiași istorii precum cea din care fac parte, și fără a căuta prea departe în trecut, Tratatul de la Versailles, ocuparea regiunii Ruhr, preluarea legală a puterii de cealaltă parte a Rinului de către un necunoscut pe care-l cheamă Adolf Hitler, Acordurile de la München, împărțirea Poloniei între al III-lea Reich și Uniunea Republicilor Socialiste

Sovietice. Și încă multe alte evenimente, Frontul Popular, războiul civil din Spania, soarta orașului greu de situat Danzig, iar în interiorul fiecăruia dintre ele, o puzderie de întâmplări tot mai mici, de asemenea prinse în rețeaua inimaginabilă din care fac parte toate acțiunile, toate ființele, toate obiectele lumii și care alcătuiește Marea Istorie, alături de cel mai mic gest făcut ori nu, de fiecare dintre cei care, de douăzeci de ani și mai mult, asistau fără să-și dea seama la pregătirea condițiilor pentru cea mai cumplită manifestare a barbariei pe care a cunoscut-o vreodată Omenirea – așa cum o vor explica foarte savant și fără nicio greutate manualele pe care de-acum le are orice școlar din zilele noastre, dar care, în mod atât de stupid, le lipseau celor care, la jumătatea secolului trecut, ar fi avut cea mai mare nevoie de ele pentru a vedea puțin mai clar prin ceața deasă a episoadelor risipite care îi împresura.

Căci nu există acel fir care să lege deciziile luate succesiv de indivizi care se raportau, fiecare în parte, în mod suveran la propriile acțiuni, știind, crezând că știu, ale cărui fenomen erau efectul și cauza. Sau, dacă există, dacă totuși e posibil să fie făcut vizibil, în cazul ăsta au reușit doar o singură dată, și atunci a fost prea târziu pentru a-l mai folosi și, deci, nu a mai servit la nimic. La nimic: decât să alinieze cu înțelepciune, simetric și pentru simpla bucurie destul de suficientă a ochiului și a spiritului, bucățile de timp risipite, cum adunăm rămășițele unui peisaj de ruine și pe care apoi le asamblăm pentru a reface conturul unei lumi dispărute, reconstituindu-l puțin cam la întâmplare, ca un copil care stivuiește elementele desperecheate dintr-un vechi joc de construit găsit în fundul podului, pentru a ridica un monument minuscul de dimensiuni puerile. Chiar asta fiind Istoria: o linie pe care o trasăm în timp, când acesta a trecut o

dată pentru totdeauna, reducând la o singură dimensiune toate elementele ce îl alcătuiesc, astfel încât apoi să dispună în raport cu această linie dreaptă câteva vagi vestigii ce-l vor ajuta să spună o poveste a cărei intrigă să aibă aceeași simplitate mincinoasă din romanele pe care le dăm copiilor să le citească și din care aceștia își fac despre lume o imagine prea rațională, crezând cu naivitate că lumea are cap și coadă, când, de fapt, nu este decât o neînsemnată avalanșă de evenimente absurde, prinse de-a valma în curgerea vremii picurând în aval, fiind împinsă simultan în mai multe direcții, împrăștiindu-se peste tot, supunându-se legii gravitației, cu condiția să nu depindă de principiul entropiei, și una și cealaltă ducând la același rezultat perceptibil, fiindcă totul sfârșește prin a se vărsa în jos și în cea mai mare devălmășie.

Cât privește legarea acestui fir de acela al fiecărei vieți a celor care au fost martori – victime sau vinovați, uneori ambele în același timp – la simpla dezlănțuire a ororii barbariei, dezlănțuire care s-a produs brusc ca o furtună neprevăzută și, totuși, explicabilă, traversând tot continentul și, într-o zi însorită de vară, lăsându-și fulgerul să cadă la întâmplare – de preferință peste peisajele cele mai izolate, precum satele din Les Bioux și Saint-Clément –, pentru aceasta ar trebui să dispunem de o inteligență specifică divinității și care să fie destul de vastă pentru a putea face simultan miliarde de miliarde de calcule integrând în aceleași opera]iuni cele mai disparate date, așa încât să existe o formulă matematică care să introducă în aceeași ecuație toate evenimentele Istoriei și ale fiecărei vieți în parte.

În cazul lui: rutina din prăvălia tatălui și cea de la liceul Lamartine, traducerile din latină și problemele de trigonometrie, meciurile de

forbal și apoi orele petrecute pe aerodromul din Charney-Lès-Mâcon, mai întâi uitându-se cum se învârt avioanele, pentru ca mai târziu să se afle la comenzile unuia dintre ele, obținându-și brevetul la șaptesprezece ani, pregătit ca pilot cu scopul de a se înrola într-un război ce va avea loc, dar la care nu i se va da ocazia să participe cu-adevărat. În cazul ei: glumele din librărie și, de asemenea, de la liceu, turneele de baschet din curtea școlii, citirea romanelor *René* sau *Graziella* și tot felul de alte lucruri care, în mod legitim și fiindcă nu era decât o adolescentă, „o fată tânără" cum se zicea atunci, pesemne o interesau mai mult decât manevrele imateriale ce păreau să îi preocupe pe toți adulții din jurul ei.

Abia acum sună sirena, nu atât pentru a semnala evenimentul, întrucât acesta s-a și petrecut deja, cât pentru a sărbători, s-ar zice, și a da glas unui vaiet lugubru, care se înalță din adâncurile orașului ca un urlet mai curând de disperare decât de suferință. Ea s-a retras în scobitura unei porți mari – ca și cum o poartă mare din piatră o putea apăra de ploaia de foc ce cade la câteva sute de metri în fața ei. Observând manevra, căci acesta este cuvântul potrivit, celor șase avioane desenând cercuri mari pe cer, năpustindu-se asupra țintelor, slobozindu-și bombele, apoi smulgându-se într-un mod inexplicabil propriei greutăți, pentru ca apoi să urce din nou și să-și reia pentru o clipă locul la înălțime, înainte de a lua de la capăt aceeași operațiune, făcându-i să creadă, pe ea și pe toți ceilalți care privesc de la fereastra apartamentului, a casei lor sau din orice alt loc care li s-a părut că este un adăpost nimerit, că pe piloți nu-i interesează haosul ce-l provoacă sub ei, fiind preocupați doar să traseze în aer un cerc foarte grațios, executând un exercițiu pe care îl repetaseră de o sută de ori, fără să se teamă că le-ar putea fi perturbat, fiindcă nu mai există nici aviație și nici artilerie care să-i amenințe, mulțumindu-se să efectueze mișcări magice care provoacă, pe pământ, dezlănțuirea

unei furtuni de care nici măcar nu sunt răspunzători, căci pentru a hotărî așa ceva în deplină cunoștință de cauză ar fi trebuit să dispună de o imposibilă inteligență destul de vastă ca să înțeleagă și să epuizeze însăși suma timpului.

E de ajuns un mort – al cărui nume, desigur, nimeni nu-l va mai ști, pe care doar cronica locală a găsit de cuviință să-l rețină. E de ajuns un mort pentru ca tot orașul să se alarmeze și locuitorii să-și părăsească în cea mai mare grabă casa. În timp ce sirena sună, ea aleargă din cartierul Saint-Clément până în piața Barre sau poate, mai curând, fiind duminică, până la casa din La Coupée – nu atât ca să scape de bombardament, întrucât acesta a încetat aproape imediat, cât ca să ducă vestea cuiva căruia i-o poate împărtăși și ca să verifice dacă văzuse bine și dacă chiar începuse războiul și, deci, nu mai era acea pură ficțiune, cum ziceau ziarele atunci când încă mai puteau apărea, ci devenise acea evidență pe cât de incontestabilă, pe atât de inexplicabilă, din a cărei cauză, în câteva minute, se prăbușește o bucată de lume, dispărând deodată în moloz, praf și flăcări. Și, în mod misterios, când ajunge la librărie sau la casă ori poate mai curând la apartamentul din centrul orașului, unde au locuit o vreme, fiindcă vânduseră deja librăria, iar casa încă o mai închiriau, deși este sigură că nimeni nu putuse alerga la fel de repede ca ea, constată, de parcă vestea ar fi putut ajunge și mai repede, că toți știu ceea ce ea se pregătea să le spună, că zvonul se răspândise mai iute decât se propagă o undă chiar din locul bombardamentului, nevenindu-i să creadă că toată lumea a tras o concluzie din asta și acum se gândește la cele mai potrivite pregătiri ca să plece în cel mai

bun caz pe ruta din sud și astfel să scape de iminenta sosire a armatelor germane.

Tatăl ei lipsește, fiind mobilizat în calitate de căpitan în rezervă într-o garnizoană din Sarthe, neîndoios destul de departe de front, dar acesta se retrage atât de repede, încât s-a dezmembrat și acum practic a dispărut, fiind repartizat, potrivit vârstei și gradului militar, într-un loc unde, în principiu, ar trebui să nu fie în toiul luptei, deși bombardamentul din Mâcon dovedește foarte bine că un asemenea loc nu mai există nicăieri în Franța, fără ca, totuși, să existe vreun mijloc prin care să afle că așa este și să spună cu certitudine ce e cu el și unde se găsește acum, când războiul ăsta ciudat a luat o întorsătură puțin mai brutală și nu mai e jocul acela pentru care, anul trecut, el plecase mai degrabă nepăsător și fericit, încântat că-și îmbracă iar uniforma, că părăsește pentru o cauză patriotică rutina comerțului și a librăriei, că le lasă pe acestea în grija soției și că reia sinistra experiență din tinerețe, mulțumit, totuși, fiindcă să te simți din nou ca la douăzeci de ani sau doar să ai această iluzie este întotdeauna un dar divin, oricare ar fi circumstanțele în care se produce miracolul și, după o anumită vârstă, nimeni nu ar scăpa ocazia de a mai fi cel care a fost cândva, chiar dacă trebuia să plătească pentru acest privilegiu prețul unei catastrofe planetare, în care toți ceilalți ar pieri sub ochii lui. Sora ei se află la Lyon, unde Facultatea de Farmacie tocmai și-a întrerupt cursurile. La Mâcon n-au mai rămas decât ea, mama și bunica ei, având o mașină cu rezervorul plin, dar pe nimeni care să știe s-o conducă – sau măcar s-o scoată din garaj. Și cum ea încă n-a împlinit optsprezece ani, pesemne este singura care are energia și inconștiența necesare pentru a găsi o soluție la această problemă, în fond, foarte simplă, să

găsească un șofer într-un oraș unde toată lumea caută o mașină, întrebând printre cunoscuți cine ar putea conduce vechea mașină Peugeot a familiei, aflând astfel de la o colegă de școală că profesorul de latină de la liceul de băieți i-a spus că unul dintre elevii lui s-ar putea ocupa cu siguranță de asta, că nu trebuie decât să meargă a doua zi să se informeze pe cheiul Lamartine, la prăvălia de dulciuri „Logodna“.

Pe 17 iunie 1940 – într-o luni –, orașul se golește dintr-odată. Prefectul a luat-o înaintea tuturor, făcându-și un motiv de mândrie din a pleca primul, de parcă reprezentantul Republicii trebuia să dea un exemplu – astfel încât subprefectul din Charolles, pesemne mai puțin preocupat de simțul răspunderii față de stat decât superiorul lui, asigură interimatul și se trezește cu birourile complet goale, nemairămânându-i decât să-și petreacă timpul pândind, îmbrăcat cu cea mai frumoasă uniformă și purtând insignele aferente funcției, sosirea primelor coloane de dușmani, repetându-și în minte discursul foarte emfatic și plin de demnitate adresat comandantului-șef al forțelor însărcinate cu ocuparea orașului. Toți funcționarii au dispărut ca prin minune – chiar și jandarmii, din câte se pare. Inspectorul școlar, directorul liceului, medicii spitalului, căci numai ei au mai rămas, se văd nevoiți să-și asume – singuri și cu cea mai desăvârșită improvizație – sarcina de a mai exercita o oarece autoritate în oraș, neprimind de la nimeni o putere pe care, de altfel, nici nu și-au dorit-o, constatând mai bine ca oricine în ce măsură este lipsită de efect asupra marii dezordini care domnește în jurul lor. Așadar, nu fiindcă și-ar fi dorit acea putere sau că făcuseră în așa fel încât să o primească, ci pentru că s-au trezit, aproape împotriva voinței lor, în situația de a deveni singurii ei deținători legitimi, de

vreme ce, totuși, cineva trebuie să ia hotărâri și pentru asta vin oamenii la ei.

Panica irațională care te face să fugi drept înainte și să nu te uiți înapoi, așa cum a fugit ea din cartierul Saint-Clément, pentru a se îndepărta cât mai mult de brusca incendiere a lumii, această simplă reacție a instinctului de supraviețuire, pur și animalic, împotriva căruia, în fond, nu se poate obiecta nimic, nu este singura vinovată de această mare fugă care, punând stăpânire pe toată țara, cuprinde acum și orașul lor. E de ajuns un mort fiindcă a trecut deja o lună, de la bombardarea Olandei și a Belgiei, de când au aflat toți, din ziare, de la radio, cum Luftwaffe execută cu foarte multă conștiinciozitate un plan constând în a se năpusti asupra orașelor și a satelor, nu ca să distrugă doar țintele strategice, ci ca să răspândească teroarea din cer, izgonindu-i pe locuitori din casele lor, lăsându-i, mai întâi, să se adune pe drumuri în convoaie improvizate, pentru ca apoi să le împrăștie prin tiruri de mitraliere sau să le carbonizeze pe loc, ochindu-le pe panglica drumurilor care se desfășoară prin verdele câmpiilor, așa încât valul de refugiați care trece peste epavele părăsite la întâmplare să împiedice toate mișcările armatelor aliate, oprindu-le să ocupe primele linii, fiind prinse într-un fel de ambuteiaj unde mașinile, tractoarele, cărucioarele și cadavrele servesc acum drept scut involuntar pentru forțele germane și obstacole neprevăzute pentru trupele franceze. Și dacă e de ajuns un mort, adevărul este că acesta constituie o primă victimă care le prevestește pe toate celelalte. Așa încât nu e deloc absurd, cred ei și pe bună dreptate, să-și părăsească locuința, în loc să rămână acolo, ascunzându-se în pivniță ca să piară îngropați sub dărâmături, arși de vii sau asfixiați. Zicându-și, desigur, că, dacă tot trebuie să moară,

măcar să piară la lumina soarelui, să profite de vremea bună și să plece pe drumuri. Fiindcă, deși ei nu pot afla că în aceeași zi de 17 iunie, la celălalt capăt al țării, bombardarea gării din Rennes se soldează cu moartea a o mie de soldați, au destule motive să-și imagineze că poate și ei vor avea aceeași soartă. Prin urmare, singura lor opțiune este să plece.

De bună seamă, ea știe prăvălia. E foarte puțin probabil să nu fi pus acolo piciorul niciodată. Trebuie să fi fost deja o dată sau de două ori pentru cumpărături: să ia bomboane de ciocolată pentru Crăciun sau de Paști. Sau: au fost duminici când mergea cu toată familia să comande la terasă, să bea ceai după-amiaza, să mănânce înghețată. În plus, într-un oraș așa de mic, se cunosc cu toții. Și chiar dacă e o distanță enormă între librari și cofetari, la fel de mare precum cea despre care intelectualii spun că îi desparte de micii artizani, cu siguranță există o solidaritate între negustori. Trebuie să o cunoască, măcar din vedere și după renume, pe doamna puțin mai plinuță și intimidantă, a cărei înfățișare amintește de simbolul republican Marianne, care răspunde de casierie. În vremuri normale, n-ar fi îndrăznit niciodată să i se adreseze fără să li se fi făcut mai înainte cunoștință. Dar, până la urmă, e război și aceste împrejurări fac posibilă punerea între paranteze a regulilor de politețe obișnuite.

Cortina metalică – al cărei zgomot îi trezește pe toți vecinii din cartier – este pe jumătate lăsată ca să protejeze vitrina, în timp ce înăuntru cofetarii au început să aranjeze borcanele mari de sticlă pentru a le feri de soare. Împachetează cu grijă marfa, punând tabletele de ciocolată și tăvițele cu bomboane în cutii pe care le duc

în pivniță. Așa că ea spune foarte politicos cine este, fiica mai mică a familiei Feyeux, care deține librăria din piața Barre. Nu uită să adauge că vine din partea profesorului de latină despre care i-a vorbit prietena ei, explicând că, la îndemnul acestuia, a venit ca să ceară mai multe informații. Întrebând, așadar, dacă este adevărat că unul dintre băieții familiei – care, desigur, ca toată lumea, vrea să părăsească orașul – ar fi dispus să profite de mașina lor și să le conducă pe ea, pe mama și pe bunica ei până la Nîmes, unde au rude și s-ar putea adăposti cu toții.

Ușa din spatele prăvăliei dă spre o curte interioară, unde un bărbat tânăr – despre care, după siluetă, își închipuie că ar fi de aceeași vârstă cu ea, nevăzându-l decât din spate – stă ghemuit lângă bicicleta lui, din câte se vede ocupat să-i verifice funcționarea sau, și mai simplu, să-i umfle pneurile. Și când acesta își aude prenumele strigat de femeia cu alură de Marianne, care este mama lui – „Jean!“ – tânărul se întoarce și se ridică, vine înspre tânăra fată căreia nu-i strânge mâna, fiindcă ale lui sunt pline de ulei și unsoare, pe care tocmai le-a folosit, înclinându-se foarte ceremonios, după regulile învățate, totuși puțin jenat fiindcă are sub braț pompa de bicicletă, spunând cine este, de parcă ea, tânăra fată, nu știa cine este el, de vreme ce chiar pe el îl căuta, și aflând cum o cheamă – „Yvonne Feyeux“ –, adresându-i-se cu „domnișoară“, fiindcă așa i se pare mai politicos – fără să se întrebe deloc dacă politețea mai contează într-o lume care se pregătește să fugă pe drumuri la voia întâmplării, total nepregătită pentru o asemenea încercare, fiindcă nu a putut înțelege la timp ce catastrofă se pregătea de douăzeci de ani, nevrând să-și imagineze că, într-o zi, furtuna va izbucni și fulgerul va cădea. Cel puțin asta ar fi trebuit el să se gândească, dacă mintea nu i-ar fi

zburat brusc la altceva, la fel de departe de bombardarea gării din Mâcon ca și de Acordurile de la München și de Tratatul de la Versailles, uitându-i complet pe Daladier, Pétain, Hitler – niște acte, ființe și obiecte de care numai istoricii s-ar îngriji să spună ce fir imaginar le lega unele de altele, odată ce prezentul, prezentul lor, va fi devenit obiectul unei meticuloase și zadarnice atenții, la fel de neînsemnate precum cea pe care o acordăm informațiilor meteorologice dintr-un an deja trecut.

„Fu ca o nălucă“, povestea el când se întâmpla să evoce amândoi acea amintire, de altfel, mai puțin pentru ei, cât pentru noi, copiii lor, care așteptam ca această istorisire să fie ritualic repetată cu ocazia sărbătorilor din familie și, mai ales, la împlinirea unui anumit număr de ani de la căsătorie. Fără să știm deloc, nici ei, nici noi, că această frază era dintr-un roman. Cu siguranță el nu-l citise și nici nu-l va citi vreodată, renunțând mai mult sau mai puțin la orice altă lectură în afara celor impuse de liceu și așezând pe un raft din camera lui vechile cărți din copilărie, cărți pe care nu le va mai deschide niciodată și ale căror povești cu *trappers*, cu indieni, și chiar cea a bătrânului erou evreu i se păreau foarte puerile acum, când nu mai admira decât epopeea lui Mermoz ori a lui Guillaumet. Și pesemne că nici ea nu o citise, fiindcă o domnișoară trebuia ținută departe de un autor al cărui cel mai important roman se află încă la index, după aproape un secol, adică după exact optzeci și trei de ani, de când justiția celui de-al Doilea Imperiu Francez renunțase, totuși, la condamnarea lui, considerând însă că asemenea povești despre adulter nu erau potrivite pentru educația unei viitoare soții și mame catolice. Iar dacă, încălcând interdicția, ea ar fi luat cartea într-o seară, pe furiș, de pe un raft al librăriei, citind-o nopți la rând fără să-

i taie paginile și fiind foarte atentă să nu lase urme care să o dea de gol, cu siguranță nu i-ar fi plăcut, fiindcă n-ar fi recunoscut ideea pe care și-o făcuse despre viață din *Atala*, *René* sau *Graziella*. De altfel, dacă el s-ar fi putut vag asemăna cu Frédéric Moreau – fiindcă toți tinerii seamănă unii cu alții –, pe ea nu ar fi putut-o nimeni lua drept doamna Arnoux, în fotografiile de atunci părând și mai tânără decât cei șaptesprezece ani împliniți, având alura unei fetițe, ceea ce ne-ar fi trimis cu gândul mai degrabă la Béatrice sau la Juliette, dacă împrejurările ar fi fost altele și dacă invadarea țării de către diviziile blindate ale celui de-al III-lea Reich, bombardarea sistematică a tuturor locurilor strategice, fără a uita o țintă destul de neînsemnată ca podul feroviar din Bioux, nu ar fi aruncat subit în derizoriu vechea luptă dintre guelfii albi și cei negri, dintre familiile Capulet și Montague, impunându-le tuturor, de la Florența la Verona, Uniunea sacră, necesară pentru ca o veche mașină Peugeot să-și găsească șoferul care îi lipsea pe drumul ce ducea de la Mâcon la Nîmes.

Intriga rămânând, totuși, mai mult sau mai puțin aceeași. Căci într-un roman, frământările Marii Istorii nu fac decât să sprijine sau să împiedice scopurile îndrăgostiților care sunt contemporani cu ele, dar care trec peste ele total indiferenți față de sensul acestor frământări, ei fiind preocupați de o altă aventură, singura care contează în ochii lor, epopeea Marii Armate ce traversează Europa în ambele direcții, incendiul din Moscova, retragerea de la Berezina, Bătălia de la Borodino și toate celelalte despre care se povestește în vechiul roman rusesc, contând, în definitiv, odinioară doar pentru a încurca și descurca visurile de iubire ale unei eroine la fel de tânără ca ea, cea de atunci. Prin urmare, toate adevăratele romane universale s-ar putea intitula, fără nicio diferență, *Educația*

sentimentală sau *Război și pace*. Și dacă haosul unei revoluții ratate putuse servi ca decor pentru întâlnirea ratată dintre două personaje zămislite de imaginația unui romancier din secolul trecut, nu era nici absurd și nici improbabil ca haosul cel mai mare al unui război pierdut să determine rezultatul opus, reunind pe drumurile exodului un bărbat foarte tânăr și o fată foarte tânără, amândoi uitând de tot ce era în jurul lor.

Căci, dacă ei ar fi trebuit să-și povestească romanul, cu siguranță acolo l-ar fi început, fiind conștienți că el aparținea și unei istorii mai vechi – mai degrabă: unei întregi sume de istorii vechi – și că, de altfel, pentru început ar fi putut la fel de bine să aleagă un alt cuvânt, deschizând la întâmplare cartea din memoria lor, așa cum iei pe orbecăite un termen din dicționar și hotărăști că, la drept vorbind, de la el pornește totul. Arătând cu degetul o frază și presupunând, întrucât nu se putea citi nimic înaintea ei, că viața lor începea cu ea și că, deci, această clipă conta la fel de mult ca oricare alta, că i se puteau găsi tot felul de semnificații, așezând-o sub un cer unde stelele se rotesc și norii se rătăcesc.

Cita fără să-și dea seama de asta. Nu știa nici din ce cita. Totuși, fiind conștient că vorbea ca din cărți, adăugând puțină ironie în ceea ce-l privește pe tânărul bărbat care a fost, dar punând în cuvintele lui toată solemnitatea unui roman, astfel încât să scoată bine în evidență că din acea clipă când a văzut-o pe ea, „Fu ca o nălucă”, au intrat amândoi într-un fel de poveste cu care s-a confundat toată viața lor. O poveste de iubire la fel de veche ca însuși timpul, povestea de dragoste și de moarte în care dezordinea lumii apropie două ființe una de alta și care, necunoscându-se până atunci, descopereau dintr-

odată că fuseseră făcute dintotdeauna una pentru cealaltă. De parcă tot lanțul de cauze și efecte ce împinseseră Europa în cea mai barbară întruchipare a ororii pe care a cunoscut-o vreodată Istoria sau, mai curând: incoerenta dezordine a timpului, fără cap și coadă, nu avusese, în cele din urmă, alt motiv să existe – și cu atât mai revoltător: justificare – decât ca să-i reunească în acest fel, în dimineața zilei de 17 iunie 1940 și, fără s-o știe, jocul disparat și haotic al universului fusese dintotdeauna gândit, premeditat, cu singurul scop de a-l împinge pe unul înspre celălalt.

Căci presupunând că s-a îndrăgostit numaidecât de ea, atunci când a zărit-o pe acea fată cu alură de Béatrice, în timp ce el ținea pompa de bicicletă sub braț și avea mâinile murdare de unsoare și ulei, cu siguranță bănuia, în adâncul sufletului, că împrejurările, dacă putem numi așa un eveniment la fel de grandios ca prăbușirea unei țări, aveau o legătură cu orbirea lui și pesemne o divinitate binevoitoare i-o trimisese degrabă pe acea tânără fată chiar în momentul producerii dezastrului, ca să dea, în pofida a tot ce se întâmpla, un sens acestuia, trimițându-i un semn și îngăduindu-i ca, de vreme ce nu putea să apere Franța, întrucât i se refuzase dreptul de a participa la un război pentru care, totuși, se pregătise, să fie răspunzător de salvarea celei care venea, în mod providențial, la el și, odată cu ea, pe mama, pe bunica ei, încă neștiind că la bordul vechii mașini Peugeot se vor afla, de asemenea, câinele și cele două pisici ale familiei, pentru ca gestul să aibă o greutate și mai mare, automobilul căpătând astfel demnitatea simbolică a unui fel de Arcă a lui Noe care a scăpat de potop. Așadar, el, devenit în mod miraculos un fel de cavaler aflat în serviciul unei domnișoare, învestit de hazardul și fatalitatea Istoriei, răspunzând la chemarea unei domnițe aflate la ananghie. Sau, mai curând: semănând perfect cu vânătorul de blănuri ale cărui aventuri din cartea aflată pe raftul cel mai înalt din

camera lui credea că le-a uitat și care le conduce pe fiicele colonelului Munro prin pământurile unei Americi aflate în toiul războiului, ferindu-le de atacurile pline de urlete ale huronilor, strigătele lor răsunând ca niște sirene.

Iar ea, firește, nu rata niciodată ocazia de a-l contrazice puțin, spunând că lucrurile nu se petrecuseră deloc așa cum zicea el, că ea nu-i dăduse deloc atenție băiatului foarte curtenitor, care i se prezentase ceremonios, în pofida fizicului foarte atrăgător, de „june-prim“ melancolic și misterios, recunoștea ea ca să-i facă lui plăcere și, de asemenea, fiindcă acesta era adevărul, pur și simplu pentru că era mult prea tânără, pretindea ea, ca să se gândească vreun pic la o poveste de iubire și, invocând o dovadă mult mai pragmatică, singura grijă pe care o avea ea atunci era să-l facă să lase deoparte pompa, să-și pună la loc bicicleta și să-l ducă până la garajul unde îi așteptau mașina Peugeot, cu plinul făcut din precauție și pe care pesemne mama ei o umplea cu o grămadă de lucruri inutile. Ținea să nu-i dea lui dreptate în totalitate. Însă el, desigur, nu ceda, nu renunța la ideea că toată povestea lor a început chiar în acea dimineață de 17 iunie 1940, în timp ce linia Maginot cădea, trupele germane treceau Loara și totodată ajungeau la frontiera elvețiană, în final, punând definitiv stăpânire pe Franța, de la vest la est. Adăugând chiar ritualic că, până la urmă, ea fusese cea care venise după el – așa cum fac mereu femeile cu bărbații. Nemărturisind, totuși, că de cum a văzut-o, „o nălucă“, el fusese cel care hotărâse ca atunci să înceapă romanul lor de dragoste. Iar ea nu căuta să-l deziluzioneze complet, știind bine că, dacă nu ar fi început chiar atunci, tot avea să accepte să intre în povestea pe care el i-o propunea, lăsându-se astfel ispitită de farmecul acelui băiat cu alură

de „june-prim“ romantic sau, mai degrabă – întrucât ea pretindea că nu remarcase despre ce era vorba, de farmecul acelei povești de iubire în care Istoria hotăra brusc rolurile, intriga, decorul, cu atâta complezență, încât, cu siguranță, le-ar fi fost imposibil să nu se lase prinși în joc pe deplin.

Franța fuge de peste tot. O panică mare cuprinde întreaga țară. Orașele se golesc unele după altele, pe măsură ce sunt atinse de valul de refugiați veniți din nord, de parcă pe 10 mai 1940 în Europa se produsese un cutremur odată cu invadarea Olandei și a Belgiei, pământul zguduindu-se și înălțând valul seismic al unui enorm tsunami uman care se sparge înspre sud, mecanica fluidelor permițându-ne să înțelegem mai bine fenomenul decât toate celelalte explicații ale specialiștilor: forțele germane împingând omogen înainte masa mai multor milioane de oameni deveniți instantaneu fugari și îndreptându-se spre sud pe drumul ipoteticei lor salvări, luând-o pe principalele axe de comunicare până când acestea devin numaidecât arhipline, interzise sau impracticabile și atunci cortegiile se dispersează, înghesuindu-se din proprie inițiativă pe rețeaua ramificată a căilor secundare, pierzându-se pe scurtături, ajungând în fundături, în mijlocul câmpiilor sau la marginea pădurii, întorcându-se din drum, eșuând fix într-un spațiu necunoscut, într-un absurd peisaj rural, între două sau trei case părăsite de locuitori, aceștia aflându-se pesemne în aceeași situație precum cei care tocmai sosiseră acolo, luându-le-o înainte doar cu câ]iva zeci de kilometri neînsemna]i, mișcarea de ansamblu amintind de cea a unei prea mari cantități de apă ce se revarsă de-a lungul unei văi și al cărei curs

se împarte și se extinde după liniile unui relief cu un labirint de canale divergente întinzându-se ca un evantai pe pământ. Asemenea brutalelor ploi ale unei furtuni declanșate la munte, prevestită pe cerul senin doar de un fulger, mai înainte cu câteva secunde de a fi confirmată printr-un tunet și de a se declanșa un potop care mătură tot în calea lui, de pe cele mai înalte culmi până în văi.

Cel puțin acesta ar fi fost spectacolul dacă ar fi existat cineva care să poată contempla de pe cer, la o înălțime cu mult mai mare decât cea la care se intersectau liniștite escadrilele de avioane germane trimise pentru a-și face grațioasele manevre deasupra țintelor abstracte, indicate de statul-major, distrugând un pod, o gară, mitraliind impersonala panglică neagră a unei coloane de refugiați rătăciți pe linia gri a unei autostrăzi departamentale, ochiul fixându-se încă și mai sus de planul pe unde treceau formațiunile regulate de bombardiere, ca niște bancuri de pești înotând repede în adâncurile unei ape limpezi. Căci, pentru a vedea acest spectacol, ar fi trebuit să te afli în unghiul de vedere de pe Sirius, al sateliților care nu existau încă și pe atunci erau de neînchipuit, fotografiind Pământul de pe orbita lor și reperând apoi în poză mișcarea de mirmidoni a milioanelor de oameni, împrăștiindu-se pe sol în cea mai desăvârșită devălmășie, totuși desenând, totuși, conturul foarte vizibil al unei migrări organizate. Exact ca atunci când, printre ruinele năruite ale unui furnicar peste care tocmai a călcat un copil, insectele panicate trasează în fuga lor bezmetică, inconștient și contrar voinței lor, figuri perfect geometrice. Franța din timpul învălmășelii de după înfrângere semănând, de la acea înălțime inumană, cu hărțile din manualele școlare pe care le are orice copil din zilele noastre și care le lipseau cu atâta cruzime celor care atunci își căutau drumul,

întrebându-se la fiecare răscruce în ce direcție să meargă, hărți pe care mari săgeți colorate indică înaintarea diviziilor germane, trecerea munților Ardeni, deplasarea lor prin Flandra și apoi irezistibila lor răspândire pe toată suprafața țării.

Căci celor care tocmai își părăsiseră casa, abandonând totul în urma lor, urmând, de altfel, atât instinctul de supraviețuire, cât și ordinele autorităților care spuseseră chiar ele „scapă cine poate“, nicio hartă nu le indica direcția. Și așa se trezeau rătăcind în necunoscut și complet la întâmplare, după ce, firește, aleseseră de mii de ori să meargă la dreapta sau la stânga, să rămână sau nu pe drumul principal, să se ia după un anumit panou, și nu după altul, toate aceste hotărâri adăugându-se unele după altele, anulându-se reciproc, fiind purtați de o gigantică maree, care nu le lăsa mai multă libertate decât unei picături de apă împinse de toate celelalte. Și dacă se îndreptau spre Rennes, Bordeaux sau Nîmes – orașe pe care nu le cunoșteau decât după nume –, li se părea că erau destinații destul de îndepărtate pentru a-și putea căuta acolo un adăpost. Trezindu-se blocați pe ulița unei localități rurale dispărute, pe un drum minuscul ale cărui meandre le deslușeau cu greu pe harta lor Michelin, presupunând că ar fi luat-o, precauți, pe cea bună, captivi în densitatea eteroclită a unui trafic haotic, în care mașinile, căruțele, bicicliștii și pietonii mergeau la fel de încet, supraveghind mereu cerul foarte albastru de deasupra umerilor, ca să se asigure că nu apare silueta de zmeu a unei formații germane pregătite să se năpustească asupra lor. Iar dacă se întâmpla să fie așa, fugind să se ascundă în șanțul cel mai apropiat, întorcând fața la pământ ca să nu vadă, închizând ochii până când zgomotul sirenelor și apoi cel al detunăturii a încetat, redeschizându-i în final ca să descopere

spectacolul mașinilor în flăcări, al trupurilor ciopârțite și neînsuflețite, verificând dacă ei și membrii familiei sunt tot teferi, controlând ce mai rămânea din mașina improvizată pe care o abandonaseră, apoi reluându-și drumul, lăsând în urma lor mărturia măcelului din care scăpaseră.

Desigur, el crezuse că e preferabil să nu-i mărturisească faptul că, de fapt nu avea permis de conducere, că amânase pentru mai târziu obținerea lui, alegând să dobândească mai întâi brevetul de pilot, de aceea profitând de marele program al Aviației Populare, pus în aplicare de Pierre Cot cu ajutorul unui anume Jean Moulin, al cărui nume nici el, nici nimeni altcineva nu-l puteau cunoaște încă, program ce viza pregătirea unui mare număr de tineri piloți de care țara ar fi avut nevoie în momentul înfruntării cu puterile fasciste. Și el se încadrase perfect în acele vremuri, obținându-și diploma profesională de turism, exact în august 1939 – încă nu împlinise optsprezece ani –, cu câteva zile înainte de declarația de război, fiind astfel apt, cel puțin așa spera el, să fie mobilizat în armata aeriană, întrucât avea calificarea necesară care, în mod ironic, avea să se dovedească total inutilă deoarece, atunci când a vrut să o ia înaintea apelului, fiind încă minor, fusese nevoit să-i ceară permisiunea tatălui său, iar acesta refuzase să i-o dea.

Toate acestea neavând, în cele din urmă, decât o importanță relativă, fiindcă aviația franceză nu mai exista, ea nu existase de fapt niciodată, eforturile lui Pierre Cot și ale lui Jean Moulin fuseseră relativ zadarnice, visul unei aviații pentru toți, în pofida celor trei mii cinci sute de tineri piloți formați în trei ani pe teritoriul Franței și printre care se număra și el, n-ar fi putut niciodată compensa la timp

iremediabila întârziere din industria aeronautică în cursa pentru înarmare. Și, până la urmă, poate era fericit că armata aeriană nu a avut aparate pe care să le încredințeze tuturor acelor noi tineri piloți a căror pregătire puțin cam aproximativă și expeditivă, la care se adăugau performanțele foarte slabe ale avioanelor de vânătoare la ale căror comenzi s-ar fi aflat, le-ar fi dat puține șanse de supraviețuire îndelungată la prima înrolare în bătălia din Franța.

Cu siguranță, el neîmpărtășind atunci această părere prea rațională, căci pentru a crede în acel vis trebuia să fii convins – și, de bună seamă, în mod greșit – că ar fi fost de ajuns ca adulții timorați ce guvernau o Națiune îmbătrânită, cum erau acei miniștri, deputați și generali „istoviți“, potrivit caracterizării deja consacrate, să aibă încredere în el și în camarazii lui, pentru ca cele câteva sute de piloți să se arunce în bătălie cu destulă energie, pilotând chiar și aparatele învechite și nepotrivite, ocupând cu avioanele lor primele linii, repetând într-un mod puțin mai modern vitejiile din războiul anterior, ale infanteriștilor care ajung cu taxiurile pe malurile Marnei sau, în lipsa acestora, sacrificându-se cu tot fastul pe care legenda îl atribuie ofițerilor formați la Școala Militară de la Saint-Cyr, murind cu sabia scoasă și penele de cazuar în vânt. Visând la toate acestea și fiind conștient de absurditatea acestui vis, știind că o diplomă profesională de turism nu te face imediat pilot de vânătoare și poate, în fond, dându-și seama că nici nu își dorea prea tare să ai parte de o moarte atât de glorioasă, dar, totuși, preocupat să nu se răzgândească. Căci de cel puțin trei sau patru ani, adică dintotdeauna, ținând cont de o viață așa de scurtă, se hotărâse să se facă aviator, obținându-și diploma de turism, dar urmărind să reușească la concursul de la Școala de Aviație, zicându-și, deci, că ar

fi fost de-ajuns ca „războiul ăsta ciudat“ să mai dureze încă puțin, pentru ca el să-și poată atinge țelul.

Înlănțuirea de cauze și efecte care hotărăsc soarta unei vieți nefiind mai ușor de înțeles decât cea după care se conduce Istoria, probabil n-ar fi putut spune nici de ce, nici cum ajunsese acolo. Adică: având în buzunar un brevet de pilot, dar fără permis de conducere, la volanul unei vechi mașini Peugeot, iar nu în cabina unui avion Dewoitine, nici înfruntând aparatele din Luftwaffe, ci trebuind să asigure salvarea și fuga celor trei femei dintr-o familie de librari, fiica, mama și bunica, făra a uita câinele și cele două pisici. Fiind aproape – dar acest „aproape“ făcea toată diferența – pregătit să îmbrace uniforma și să lupte mai degrabă pentru Franța, decât pentru democrație, și împotriva Germaniei, dacă nu a fascismului. Căci convingerile lui politice, dacă într-adevăr le va fi avut atunci, trebuie să fi fost destul de vagi, dacă nu chiar foarte șovăitoare din perspectiva viitoare, a Istoriei care judecă totul și pe toți.

Cu siguranță, împotrivindu-se nazismului încă de când, studiind germana la școală, fusese împins să o facă pe motiv că tinerii din cele două țări trebuiau să împace Europa, petrecuse, ca precusor al sejururilor lingvistice, câteva săptămâni din vacanțele de vară la o familie din Bavaria. Într-o fotografie poate fi văzut alături de un bătrân în costum popular și de un adolescent, corespondentul lui, în ținuta tinerilor hitleriști. Și, într-adevăr, nu i-a trebuit mult ca să înțeleagă. Spunându-și, mai întâi, că era de vină proasta lui cunoaștere a limbii lui Goethe, dându-și seama apoi că nu, el înțelegea bine – și chiar prea bine – că celălalt, băiatul cu care

presupunem că se împrietenise, îi explica răbdător că Reich-ul trebuia să stăpânească Europa, să curețe continentul de rasele inferioare care îl infectau, dar că el nu trebuia să-și facă griji, fiindcă francezii valoroși vor ști să-și găsească locul în noua orânduire și că cei mai buni dintre ei vor fi chiar chemați să colaboreze la realizarea unei reînnoiri generale, sub îndrumarea Führerului. Și, ascultându-l, avea impresia ciudată că aude aceleași cuvinte pe care bătrânul general yankeu le pusese în gura lui Messala – nefiind, totuși, sigur că el va avea curajul și soarta lui Ben Hur. Zicându-și doar că n-avea rost să citească *Mein Kampf* acum, când ideile principale îi fuseseră rezumate și prezentate cu atâta bunăvoință.

Așadar, împotrivindu-se nazismului, dar în egală măsură și bolșevismului, cum i se spunea atunci, fiind convins pe bună dreptate, dar din motive proaste, că cele două ideologii, după cum i se explicase, constituiau cele două fețe, cap și pajură, ale aceleiași monede, că întrupau barbara nesăbuință a unui materialism avid de putere și împotriva căruia lumea civilizată trebuia să se revolte. Identificând-o pe aceasta cu Franța, închipuindu-și-o cu naivitate drept fiica mai mare a Bisericii și a Revoluției, nevăzând în asta nicio contradicție, sintetizând astfel numaidecât și în felul lui învățătura primită la catehism și la școală, convins că Binele este de partea crucifixului și a steagului tricolor, fluturate în același fel de spiritul lui Saint-Just și al Ioanei d’Arc, pentru a conduce în luptă o armată națională având menirea de a împinge dincolo de granițe amenințarea dușmană și care era sortită unei victorii sigure, având dubla binecuvântare a lui Marianne și a Mariei.

Era de stânga? Nicidecum. Cum s-ar fi putut așa ceva, având în vedere familia, mediul și epoca din care făcea parte? Pesemne se gândea, ca toată lumea din acea vreme, că democrația parlamentară dovedise cât era de coruptă și decadentă, că lăsase țara pe mâna afaceriștilor și a complotiștilor de toate felurile, că singura soluție de salvare era să se încreadă în autoritatea unui șef care să restabilească adevăratele valori republicane, respectând totodată eternele valori ale credinței creștine. Atunci, de dreapta? Da, să zicem, însă fără nicio formă de îngăduință, din câte se pare, față de vechile reverii antirepublicane sau rasiste – despre care, de altfel, pesemne nu știa nimic – care seduseseră atunci o parte a țării și care, în curând, aveau să o cuprindă pe toată. Cu siguranță, necitindu-l mai mult pe Maurras decât pe Flaubert, fiind prea ocupat de aviație pentru a mai fi interesat – cât de cât – de politică. Dând, de bună seamă, dreptate – deși n-a spus-o niciodată – partidului la care aderase Mermoz – și în ochii lui asta era de-ajuns –, năzuind să vină cineva și să ridice vechiul steag tricolor, întrupând speranța unei țări care, împotrivindu-se barbariei fasciste și bolșevice, ar fi de partea libertății, egalității, fraternității, dar și a religiei, și care ar face-o cu destulă forță pentru a-i permite Națiunii să pună capăt greșelilor care au dus-o la pierzanie, desigur, incluzând fără ezitare în această categorie Frontul Popular.

O astfel de concepție – pe care, din câte se pare, nu o exprima în acești termeni – fiind nu doar naivă, ci și foarte periculoasă, cum va arăta foarte simplu orice istoric instalat în confortul viitorului său de neimaginat, căci, amestecând totul, în ea se aflau principiile ce vor fi în curând revendicate atât de colaboraționism, cât și de Rezistență. Toate aceste convingeri contopindu-se complet în mintea lui și

pregătindu-l să se entuziasmeze la întâmplare pentru idealurile cele mai contradictorii, fiind, în aceeași măsură și în funcție de împrejurări, gata să se pocăiască, cerând iertare de la Dumnezeu pentru păcatele țării, și să pună mâna pe arme pentru a merge la luptă pe malurile Rinului, cum au făcut odinioară trupele Revoluției și ale Imperiului. Și, în mintea lui de bărbat foarte tânăr, înainte ca lucrurile să se complice foarte repede, atunci, în 1940 și cel puțin înainte de prăbușirea țării, totul trebuia să se așeze mai mult sau mai puțin la locul său acum, când Binele și Răul delimitaseră foarte bine terenul, Hitler și Stalin aliindu-se la momentul potrivit pe spinarea Poloniei, astfel încât Biserica și Republica, își zicea el, erau de acum înainte de aceeași parte a baricadei, întrucât papa Pius al XI-lea condamnase deopotrivă nazismul și comunismul, și tocmai împotriva acestor doi dușmani Franța, cea a vechii Republici și a tânărului Front Popular, intrase deja sau avea să intre, nu peste multă vreme, credea el, în război.

De aceea, toată Istoria la care asistase, dacă în ultimele luni ar fi reflectat și, de asemenea, dacă ar fi fost atunci în măsură să reflecteze cu-adevărat, i se pare la fel de simplă și de evidentă precum cea despre care i se povestise în liceu. Era ca o lungă epopee transparentă, toate episoadele povestind despre aceeași înfruntare, repetată de fiecare generație în parte și, în final, măreață – cum s-ar fi putut altfel? – în care Franța – sau cea pe care el o numea așa cu naivitate – sărea în ajutor lumii, ca să o elibereze pe aceasta de asuprire, zburând de una singură și fiind adesea înfrântă, totuși, în cele din urmă, ieșind întotdeauna victorioasă, cu susținerea unei Providențe misterioase, care n-o putea niciodată abandona pentru multă vreme. Așa încât, în ochii lui, tot soldații din anul II au fost

mobilizați la sfârșitul verii trecute, dotați cu unități blindate neoperaționale și cu avioane de vânătoare mediocre, așa cum înaintașii lor primiseră pantofi cu tălpile găurite, uniforme desperecheate, ceea ce nu i-a împiedicat să câștige la Valmy și apoi să cucerească și să elibereze Germania și Italia.

Numai că atunci, pe 17 iunie 1940, când se pregătea să fugă împreună cu toți ceilalți, trebuia să recunoască faptul că prezentul începea să semene tot mai mult cu orașul Sedan. Și, în sinea lui, până la urmă, poate că asta nu îi displăcea. Fiindcă atunci când ai optsprezece ani și o fire puțin cam romantică, te entuziasmezi mai mult pentru o înfrângere decât pentru o victorie – cel puțin pentru ideea obligatoriu abstractă pe care ți-o faci mai întâi despre înfrângere –, simțind o certă înflăcărare când asiști la spectacolul unei lumi ce se prăbușește. Fiind francez până și în asta, crezând în mod stupid, desigur, că adevărata măreție este întotdeauna de partea celor învinși, aceeași regulă aplicându-se deopotrivă pe terenul de fotbal și pe câmpul de luptă, vibrând la versurile din *Châtiments* – *Waterloo! Waterloo! morne plaine! Comme une onde qui bout dans une urne trop plaine.* [8] – convins, ca și Hugo, poetul lui preferat, mai curând decât Lamartine, că adevăratul eroism este atunci când ești victima exemplară a unei fatalități nedrepte și astfel arăți patetica nedreptate a sorții. Așa încât toate marile romane franceze, toate romanele pe care el nu le va citi, la fel cum nu citise nici *Educația sentimentală*, de la *Mizerabilii* și *Dezastrul până la Drumul Flandrei*, trecând prin *Comuniștii* sau *Un balcon în pădure*, povesteau aceeași debandadă. Iar când americanii turnează *Ziua cea mai lungă*, francezii filmează *Weekend la Zuydcoote*.

Zicându-și atunci ca bătrânul rege Francisc I la Pavia: „Totul e pierdut, în afară de onoare." Neputând să prevadă că, în curând, și pe aceasta o va pierde. Așadar, entuziasmându-se de amețeala pe care o simți după ce ai văzut totul prăbușindu-se. Imaginându-și că atunci ar trebui să vină cineva care să reclădească tot ce era în ruină. Fiind sigur că partida se încheiase doar cu remiză și că era necesar să treacă prin derută pentru a putea prețui mai mult revanșa care va urma și la care, cu siguranță, va avea în sfârșit ocazia să participe, el care, deși deținea un brevet de pilot, nu primise autorizația de a se așeza la comenzile unui Dewoitine și se afla acum la volanul unei vechi mașini Peugeot, prins cu toți ceilalți în densitatea unui gigantic ambuteiaj lipsit de glorie, pândind pe cer trecerea avioanelor dușmane ce își căutau liniștite țintele într-un peisaj de vacanță.

Fug fără să fi văzut încă nicio uniformă germană. Primul soldat, un motociclist trimis în recunoaștere, ajunge la Mâcon, declarat „oraș deschis", abia pe 18 iunie, seara. Și, constatând că orașul este într-adevăr gol și fără mijloace de apărare, după ce mai întâi a fumat o țigară pe cheiurile râului Saône și i-a salutat politicos pe câțiva localnici, dă semnalul necesar pentru ca, a doua zi, două divizii blindate să poată pătrunde. Dar ei sunt atunci deja departe, pe drum, plecați ca să scape de amenințarea imaterială a unei forțe fantomatice despre care nu știu nimic, împinși înainte laolaltă cu toți ceilalți de un simplu și tot mai mare zvon de teamă, fugind după ce au văzut doar bombardarea podului feroviar din Bioux și au aflat de singura sa victimă, cadavru anonim îngropat sub dărâmături.

Neasistând, ca localnicii olandezi, belgieni din regiunile estică și nordică, la intrarea carelor de luptă germane distrugând totul în calea lor după ce avioanele Stuka și-au făcut grațioasa lor bombardare, spulberând diviziile Aliaților, împrăștiind pe câmpie fragmentele răzlețe, lăsând astfel cale liberă pentru infanterie, care încercuiește numaidecât fiecare porțiune de pământ.

Căci singurul lucru pe care îl văzuseră până atunci cu ochii lor, presupunând că într-adevăr l-au văzut, era doar spectacolul deplasat al unui fel de zmeu alunecând la mare înălțime pe cerul senin și aruncând pe pământ tirul brusc al unui fulger de neînțeles. Așa încât din Bătălia Franței – cum va fi numită în unele cărți de istorie – ei vor cunoaște, până la urmă, doar atât: așteptarea angoasantă și puțin cam neîncrezătoare a unei morți ce se abate de sus și la nimereală peste orașele pe care ei le părăseau, satele prin care treceau, convoaiele de civili fiind lăsate complet de capul lor în marea dezordine a unei învălmășeli generalizate.

Cât despre aviația franceză, ei, toți cei care rătăceau pe drumuri de peste o lună, nu mai credeau că îi poate proteja. În cele din urmă, chiar se îndoiau că a existat vreodată, înțelegând imediat ceea ce propaganda patriotică le ascunsese cu grijă: în pofida demersurilor lui Pierre Cot și ale lui Jean Moulin, a uzinelor funcționând la capacitate maximă de luni întregi și a cumpărării grabnice de aparate americane, pentru care piesele componente nu se livraseră încă, armata forțelor aeriene dispunea de mai puține avioane decât Luftwaffe, de trei ori mai puține, și nu avea nicio șansă să-i țină piept mult timp, chiar dacă avea alături Royal Air Force. Nu pentru că

bătălia aeriană nu ar fi avut loc, cum vor zice unii. Ea a avut loc, pierderile fiind aproape la fel de mari în ambele tabere, după cum vor estima mai târziu istoricii care au făcut bilanțul obligatoriu aproximativ al victoriilor înregistrate și de unii, și de ceilalți. Însă disproporția dintre forțele aflate pe câmpul de luptă era atât de mare încât, din primele zile, cerul a fost dominat de aviația germană, care a pus stăpânire pe el metodic, profitând de această superioritate imediată ca să-și sporească definitiv avantajul, bombardând aerodromurile, nimicind pistele, mitraliind aparatele de la sol. Așa că fiecare pilot francez sau englez care, cu toate acestea, reușea eroic, dacă acest cuvânt înseamnă ceva, să decoleze și să doboare unul sau mai multe aparate inamice, ceea ce s-a întâmplat de sute de ori, înfăptuia întotdeauna doar o vitejie individuală și, de aceea, destul de inutilă din perspectiva înfruntării colective al cărei sfârșit era, desigur, deja hotărât.

Nu, singurele avioane franceze pe care le-a văzut trecând pe cerul din Mâcon, la o foarte mare înălțime deasupra orașului, erau cele din ajunul zilei când el se va așeza la volanul vechii mașini Peugeot, deci pe 16 iunie 1940, nu ca să participe la o luptă aeriană cu cele șase Stuka, care își îndeplineau netulburate manevrele lor lente de deasupra podului feroviar din Bioux, și fară nicio intenție de a apăra acea țintă cu valoare strategică destul de incertă pe viitor, ca să nu spunem: complet nulă. Ci trecând neclintite înspre sud. Căci tot ce mai rămăsese din aviația franceză, adică nu mare lucru: aproximativ opt sute de aparate, cu condiția să o mai poată face și să aibă combustibil suficient, tocmai primise ordinul de a traversa Mediterana și de a ajunge în bazele secundare, situate în Africa de Nord. Așadar, el – și, desigur, eu îmi imaginez acea zi și mai de neînchipuit decât cea din martie 1937 –, ridicând capul ca să vadă cum trec cele câteva aparate scăpate tefere, rămășițe din escadrilele

decimate și refăcute în grabă, semănând cu niște păsări migratoare ce zboară în stoluri mari, răspunzând instinctiv la chemarea vremurilor, mergând să caute de cealaltă parte a mării adăpostul unei șederi mai puțin ostile. Întrebându-se mesagerii cărei profeții erau acele păsări, încercând să le vadă ca pe un semn de bun augur, citind desenul pe care îl făceau pe bolta cerului, neputând să știe că îi arătau direcția spre care se va îndrepta el însuși peste câteva luni, spre Algeria unde, deși credea că renunțase să mai fie pilot, i se va oferi șansa de a deveni pilot cu-adevărat. Mai degrabă gândindu-se – presupunând, firește, și de astă dată, ceea ce e foarte nesigur, că a văzut acel spectacol și că a înțeles ce însemna – că acea retragere marca sfârșitul brusc pentru tot ce visa de mulți ani.

Căci, din acest motiv, și o întreagă mitologie a viitorului se făcea bucăți. Cea care transformase aviația în instrumentul de cooperare rațională între națiuni, stabilind că era posibil ca acestea să facă toate parte dintr-o comunitate democratică și care i-a ales pe piloții francezi, cel puțin așa credeau ei, drept pionierii, profeții unui asemenea ideal, încredințându-le așilor din războiul anterior misiunea de a exemplifica în duelurile de deasupra tranșeelor valorile galante și cavalerești ale libertății și apoi piloților din Compania Aeropoștală revenindu-le sarcina de a demonstra mai bine că pământul era de-acum rotund. Au fost de-ajuns câteva zile, cumplitele zile din mai 1940, pentru ca toată această legendă să se învechească în mod uimitor, dând de îndată un aer desuet tuturor celor care, asemenea lui, ar fi crezut că se mai pot raporta la ea. Deodată trecând și vremea vitejiilor individuale prin care un bărbat, aflat singur la comenzile aparatului său, venea să-l provoace pe un altul în aer, salutându-l din cabina lui, executându-l cu toate onorurile și uneori, dintr-o politețe exagerată, întorcându-se a doua zi pentru a-i aduce un omagiu cu o coroană de flori aruncată din cer

peste resturile carbonizate ale carlingii sfărâmate. Trecând, de asemenea, și vremea raidurilor solitare făcute noaptea deasupra deșerturilor, oceanelor, piscurilor. Venind subit vremea blindatelor, bombardierelor, animalelor anonime, îmbrăcate în oțel, a cutiilor de metal inaccesibile și înaintând în grup spre obiectiv, de parcă nu făceau decât să împingă drept înainte o mașină de distrugere ce nici nu dădea greș și nici nu avea conștiință, ce asculta doar de propriul mecanism de funcționare și executa mecanic programul pentru care fusese concepută și fabricată.

Epopeea se termina în acel punct, așa cum pesemne credea cel cu care într-adevăr se va încheia peste câțiva ani, cu el având loc ultima amânare, și care, aflându-se în cabina aparatului său Bloch 150, participa la marea migrație spre sud încheiată cu acea zi de 16 iunie 1940, când a căutat adăpost ca toți ceilalți, adică flota celor opt sute de aparate nevătămate, în bazele aeriene din Algeria ori Tunisia. Fiind deja ultimul, sau aproape, întrucât – și asta ca să nu mai vorbim de toți ceilalți care vor avea o soartă asemănătoare – Mermoz nu mai trăia de multă vreme, Jean Dagnaux, asul cu piciorul de lemn, care își reluase activitatea, fusese omorât pe cerul din Aisne pe 18 mai, în același an, iar Henri Guillaumet va fi în curând doborât, pe 27 noiembrie, undeva deasupra Mediteranei, în cvadrimotorul Farman la bordul căruia îl escorta până în Siria pe Jean Chiappe, prefectul poliției din Paris pentru care ligile de extremă dreaptă fuseseră cât pe ce să răstoarne odinioară regimul, abia numit de Pétain ca Înalt-Comisar al Franței în Orient. Așa că dintre toți pionierii care au scris legenda aviației franceze, care și-au adus contribuția cu destulă strălucire pentru ca numele lor să fie cunoscut de un tânăr de optsprezece ani – care nu știa, desigur, că aparatul

pionierului trecuse pe cerul din Mâcon, ori din altă parte, printre toate celelalte pe care le văzuse, sau nu, în acea zi de 16 iunie 1940 (dar poate că se întâmplase a doua zi ori chiar a treia zi)–, Saint-Ex, căpitanul Antoine de Saint-Exupéry, rămânea, de fapt, singurul care putea spune cu demnitate că aparține epocii anterioare ce acum se încheia cu pateticul fiasco al unei devălmășii lipsite de glorie. Aviația franceză, care, în principiu, îndeplinise un rol principal în cucerirea spațiului aerian, începând cu Blériot și Ader, fiind la propriu nimicită în decurs de câteva săptămâni. Iar el, la patruzeci de ani, fiind chel și mai corpolent, își imagina, desigur, că duce pe umerii lui greutatea simbolică a acelei derute, zicându-și că aventura pe care o trăise pesemne fusese doar o iluzie, de vreme ce se încheia cu un asemenea rezultat și că, în cărțile lui, îi ridicase în slăvi măreția pe nedrept, fiindcă tot ce-a scris n-a servit la nimic, n-a schimbat nicio iotă în romanul războiului, în necruțătorul lui realism. Vinovat, și chiar dublu vinovat, ca aviator și ca scriitor, întrucât neputinței faptelor i-a adăugat dezonoarea cuvintelor.

Așadar, executând ordinele statului-major sau ale instituției care încă exercita mai mult sau mai puțin această funcție, participând la evacuarea rapidă a aparatelor din Grupul 2/33 de recunoaștere, în care el, Saint-Ex, activa de la începutul războiului. Mai curând: evacuarea a ce mai rămăsese din acele aparate, adică nimic, de vreme ce în primele trei săptămâni de luptă s-au pierdut șaptesprezece echipaje din cele douăzeci și trei câte fuseseră inițial. Va povesti asta mai târziu, în *Pilot de război*, nerenunțând, deci, complet să scrie încă o carte, spunându-și că, dacă fiecare în parte este responsabil pentru toți, atunci el trebuia să povestească despre întâmplările la care fusese martor: escadrilele sacrificate ca și cum ai turna din cer pahare

cu apă, în scopul absurd și, totuși, necesar de a stinge un incendiu forestier, și el, trimis acolo împreună cu camarazii lui, fără nicio speranță de întoarcere, ca să îndeplinească inutila misiune de deasupra orașului Arras, pe 23 mai, neputând să scape de vânătoarea dușmanilor decât suind la o altitudine de zece mii de metri, unde oxigenul este atât de rar și gerul atât de năprasnic, încât îngheață și armele, și comenzile, iar la cel cel mai mic gest puțin mai energic pentru a le repune în funcțiune pilotul își pierde cunoștința, avionul se deregleză și riscă să se prăbușească în vrie. Trecând la o distanță de zece kilometri pe deasupra unui peisaj indescifrabil, ca să-l fotografieze și apoi să ducă acele imagini generalilor săi, care, oricum, nu prea vor ști ce să facă cu ele, întrucât informațiile vor dovedi doar totala lor incapacitate de a le folosi pentru a organiza apărarea teritoriului, fără a mai vorbi de planul ipotetic al unui contraatac, fotografiind la întâmplare, dar având mai degrabă impresia că observă la microscop cum progresează ireversibil o boală ce se răspândește în țesuturile unui organism în agonie. De altfel, nevăzând nimic altceva decât un fum imobil acoperind solul ca un strat de chiciură albicioasă sub care, printr-un imposibil efort de imaginație, ar fi trebuit să-ți închipui jarul unei țări în flăcări.

Și peste trei săptămâni, pe 16 iunie sau poate să fi fost pe 17 ori 18 iunie, spectacolul avea să se repete, în timp ce el fugea, neîndoios, zdrobit de rușine, alături de ceilalți supraviețuitori din escadrilă, incendiul cuprinzând acum toată jumătatea de nord a țării. Focul ajungând până în cele mai sudice provincii, locuitorii au hotărât să plece – însă pe jos, cu bicicleta, în mașină și fără speranța că vor reuși să treacă Mediterana, foarte mulțumiți dacă se puteau apropia cât mai mult de mare, pentru a nu fi prinși de mașina de distrugere ce se

întindea sistematic și fără să întâmpine rezistență pe toată suprafața țării, împingând înainte cohortele de refugiați și de soldați.

Când primii fugari ajung la Mâcon, îi mai despart doar aproximativ douăzeci și patru sau patruzeci și opt de ore de iscoadele armatei germane. Se vorbește de: „exod“. Dar poporul care merge așa nu crede că se îndreaptă spre pământul promis și nu e nimeni în fruntea lui care să poată, în mod miraculos, despărți valurile Mării Roșii, aici ale Mediteranei, și apoi să le unească la loc dinaintea trupelor care îi urmăresc. Nu putem vorbi nici de „retragere“ ori „dezastru“. Mai degrabă domnește confuzia extremă dintr-un fel de „scapă cine poate“ general. Veniți din Belgia, Ardeni, Lorena și Paris, fugarii dau marele semnal de plecare în Burgundia și Franche-Comté, împingând înainte, cu sutele de mii, noi refugiați ale căror coloane se bifurcă aproape de Masivul Central, în speranța că se vor putea adăposti sau că vor putea continua până în Munții Pirinei, cei mai mulți înghesuindu-se, evident, în Valea Ronului, surprinși că întâlnesc coloanele celor care coboară Alpii și care se îndreaptă spre vest, pentru a scăpa de năvălirea anunțată a forțelor italiene. Așa încât, cu toate aceste mișcări disperate care se adaugă și se încurcă reciproc, țara pare că bate pasul pe loc, împărțită în convoaie care se învârt la întâmplare pe drumuri, năpustindu-se, pe rând, când într-o direcție, când în cealaltă, în funcție de zvonurile răspândite de oameni speriați, unii dintre ei având deja peste o lună de când rătăcesc astfel, parcurgând fiecare cum a putut jumătate de țară și supraviețuind distrugerii casei, a orașului său, bombardării sistematice și mitralierii metodice.

În ceea ce-i privește pe ei, hotărârea a fost deja luată, pleacă la Nîmes – unde au niște rude mai îndepărtate. El și-a luat doar o valijoară, cea pe care se pregătea s-o lege de portbagajul bicicletei. Și, cu siguranță, își zice în sinea lui că a făcut bine să nu se mai încarce și cu alte lucruri, fiindcă vechea mașină Peugeot n-ar fi putut duce mai mult. Cu aceeași politețe ceremonioasă cu care i s-a prezentat ei, le salută pe mama și pe bunica fetei, și le face, bineînțeles, o foarte bună impresie. Se înclină când le deschide portiera pentru ca ele să ia loc în mașină. În spate: fata, bunica. La picioarele lor: câinele Miraud, coșul de răchită cu cele două pisici ale familiei. În față: mama care așază între ea și șofer un geamantan mai mic decât toate celelalte încărcate în portbagaj, despre care îi destăinuie – un tânăr atât de politicos și de frumos nu poate fi necinstit, își zicea ea – că adăpostește toate economiile familiei. Adică o sumă frumușică, întrucât reprezintă câștigul obținut din vânzarea, cu un an mai înainte, a librăriei din piața Barre, capital adunat pentru a le servi la bătrânețe, pe care, după două decenii de criză economică și devalorizări succesive, au refuzat să-l încredințeze vreunei bănci, păstrându-l ascuns undeva, în bani lichizi, desigur: teancuri de bancnote sau, mai curând – puțină prudență în plus nu strică niciodată –, napoleoni și alte monede de aur care ar putea să-și păstreze valoarea chiar și după prăbușirea tuturor instituțiilor din lumea civilizată ce garantează convertibilitatea bancnotelor și perenitatea banilor, iar acest moment inimaginabil iată că a sosit. Acea valiză – de care el se va lovi cu cotul de câte ori va schimba viteza – sporește, cu siguranță, caracterul romanesc al aventurii, dându-i impresia că nu o veche mașină Peugeot conduce, ci un fel de diligență ce străbate deșerturile din Far West, zgâlțâindu-se pe cărări nebătute, cărând o enormă comoară și având pe urmele lui o întreagă ceată de tâlhari și de indieni.

Peste portbagajul de deasupra, el întinde – nu fără dificultate, căci ține să o facă singur – cea mai groasă saltea pe care au găsit-o în casă, dotând astfel mașina cu un scut a cărui eficacitate împotriva tirurilor lansate de avioanele Stuka rămâne foarte ipotetică, și o leagă bine cu o sfoară, cum va face mai târziu cu bagajele, la fiecare plecare în vacanță, până când se inventează aparatele Sandow și apoi portbagajul din spate devine destul de încăpător și funcțional pentru ca portbagajul de deasupra să fie abandonat. Apoi, fixându-și bicicleta – la care nu vrea să renunțe – peste saltea, pe mașină aflându-se astfel o piramidă de bagaje și obiecte cu echilibru mai degrabă precar. La drept vorbind, habar nu are cum funcționează o mașină. Face doar gesturile pe care le-a văzut la alții, împlinind un ritual pentru ca Pronia să se milostivească, aplecându-se peste fiecare dintre roțile vehiculului, lovind vag cu piciorul în pneuri, zicându-și că pesemne așa verifici dacă sunt bine umflate. Deschizând capota, încercând să se orienteze prin îmbârligăturile abdomenului metalic din fața lui, spunându-și că, în fond, un motor de mașină trebuie să funcționeze mai mult sau mai puțin ca unul de avion, simțindu-se ușurat când recunoaște una sau două piese cu formă familiară și specifică, verificând, prefăcându-se că verifică, nivelul de ulei și apa din radiator. Zicând că totul pare în ordine. Fiind foarte atent să vorbească destul de convingător și de autoritar pentru a le da celor trei femei așezate în mașină impresia că se pricepe și că șoferul pe care l-au ales, chiar dacă are optsprezece ani și nu are permis de conducere – ceea ce, desigur, tot nu le-a spus –, este apt să conducă mașina, pasagerele, câinele și cele două pisici, fără a uita de valiza cu toate economiile lor de o viață, spre sud, în toiul celei mai mari harababuri din Istorie și chiar, dacă va fi nevoie, peste liniile dușmane. Așezându-se la volan, învârtind cheia, trecând la viteza întâi, gândindu-se că nu trebuie să se oprească tocmai

atunci, simțind greutatea enormă a mașinii care cu greu se pune în mișcare și, în sfârșit, pornind la drum.

Se opresc în fața magazinului „Logodna“. Femeia a cărei înfățișare amintește de Marianne și care este mama lui iese din prăvălia pe care se pregătea să o închidă, încredințându-i cheile unei angajate ce nu dorește – sau nu poate – să fugă. Vine să își sărute fiul și să-i spună să nu-și facă griji, că ea și cu tatăl lui au găsit și ei o mașină, la vecini, în care li s-au dat și lor două locuri și care îi va duce spre sud, iar în curând se vor reîntâlni cu toții la verii lor din Nîmes. Stând pe trotuar în timp ce motorul merge, negreșit trăiesc cu toții sentimentul sublimului puțin cam ridicol din scena pe care o joacă. Și ea, muziciana, cântăreața cu alură de Damia, ocrotitoarea republicană a celor sărmani, spectatoarea neobosită de melodrame și operete, își zice în sinea ei că nu mai trebuie decât o replică pentru ca, în sfârșit, cortina să cadă și decorul să se schimbe pentru actul următor. Dar, cum ea nu e dintre cei care lasă altcuiva privilegiul de a avea ultimul cuvânt și cum i se pare că rolul ei de mamă magnifică îi dă dreptul să fie vedeta, se întoarce destul de teatral spre dreapta, spre femeia de aceeași vârstă cu ea pe care distribuția întâmplătoare a Istoriei i-a făcut-o parteneră și îi declară: „Doamnă, vi-l încredințez pe fiul meu.“ Apoi spre stânga, înspre junele-prim care joacă rolul copilului ei și îi adresează puțin emfatic aceste vorbe ce i se par foarte nimerite în cel mai dramatic moment al reprezentației: „Jean, ți le încredințez pe aceste doamne.“

Adevărata aventură începe abia când mașina trece cu greu podul Saint-Laurent. În orice caz, au impresia – firește, cam exaltantă – că

atunci începe și că au devenit nu actorii dintr-o veche melodramă patriotică și familială, precum cea din care tocmai au scăpat, ci personajele unui fel de western romanesc, cel cu vânătorul alb și fata colonelului Munro, sau dintr-un altul amintind de vechea poveste scrisă de Maupassant, inspirată din dezastrul precedent, cel din 1870, și pe care un american, John Ford, tocmai a transformat-o într-un mare film epic, „Diligența", care se putea vedea pe ecranele din Franța cu câteva luni mai înainte și pe care el, căruia întotdeauna îi va plăcea acest gen de filme, trebuie să-l fi văzut, fiind un împătimit al proiecțiilor de sâmbăta seara. Nefiind Jean Dagnaux, crezându-se deci John Wayne, pregătit să-și joace rolul în remake-ul unui remake– desigur, acest cuvânt neexistând atunci în limba franceză–, repatriind în Franța, unde își avea originea, povestea care punea în scenă fuga unei mașini de ocazie ce încearcă să scape de atacurile băștinașilor. Și ea, căreia negreșit nu i se dădea voie să meargă la asemenea spectacole nepotrivite pentru domnișoare, imaginându-și mai degrabă cum feciorelnica Atala îl salvează pe neînfricatul Chactas și îl conduce prin pădurile fluviului Mississippi, prigoniți de furtuna care pârjolește lumea și face din copaci torțe arzând ca formidabilele făclii ale unei căsătorii imposibile.

Numai că toată istoria, chiar atunci când li se părea că era abia la început, se apropia deja de sfârșit. Trecuse mai mult de o lună de când, pe 10 mai, „războiul ciudat" luase brusc o întorsătură destul de înfricoșătoare, cu irezistibila invadare a Belgiei și a Olandei, și aproape cincisprezece zile de la capitularea, pe 4 iunie, a ultimelor trupe prinse în capcana bătăliei de la Dunkerque. Pe 14 iunie, forțele germane au intrat în Paris și, a doua zi, guvernul s-a mutat la Bordeaux. Așa încât, pe 17 iunie, când vechiul Peugeot traversa cu

greu râul Saône, războiul era definitiv pierdut – cu câteva ore mai devreme, dar ei nu știau, la îndemnul mareșalului Pétain, de-acum aflat în fruntea țării, li se ceruse autorităților germane în mod oficial armistițiul.

O iau mai întâi pe Drumul Național 6, în direcția Lyon. Fiindcă acolo trebuie salvată o altă domnișoară aflată la ananghie, Michelle, fiica mai mare a familiei Feyeux, viitoarea farmacistă al cărei logodnic, mobilizat ca medic subofițer, a fost capturat cu câteva zile mai înainte, împreună cu tot regimentul lui. Și prima minune e că, în pofida dezordinii de nedescris în care se află orașul spre care converg convoaiele de refugiați veniți din est și apoi din nord, reușesc să-și croiască drum prin ambuteiaje, ocolind drumurile înțesate de fugari și ajungând în cartierul unde se află camera ei de studentă, regăsind-o pe tânăra femeie, care se urcă în spatele vechiului Peugeot, unde se mai înghesuie puțin sora ei, bunica și câinele, așa încât una dintre pasagere este nevoită să-și pună pe genunchi coșul de răchită cu cele două pisici.

Și echipajul pornește atunci de drumul ce duce la Saint-Étienne, spre munții din regiunea Le Forez, pentru a face o oprire la Rive-de-Gier de unde pesemne este originară familia Forest și unde aceasta are o casă deținută de un anume Michel Gachet și de soția lui, Lisette, de meserie băcani, și care l-au luat ca ucenic pe tânărul Paul, fratele tatălui meu, cel care va prelua prăvălia „Logodna“ și care, după război, se va lansa cu succes în comerțul cu dulciuri, înghețată și alimente congelate, dar care atunci îi ajută cum poate pe mătușa și pe nașul lui. Toată această mică lume se regăsește în satul acela dintr-

un loc necunoscut și își dă întâlnire la Nîmes, Paul, mezinul, unchiul meu, care trece la volanul frumoasei mașini Rosengart a nașului său, ca să urce pe drumuri ocolite, împotriva curenților de convoaie cu refugiați, până la Balmay și să-l salveze pe bunicul lui, ciclistul, mătăsarul, de parcă pe acesta îl pândea vreun pericol, ca și cum un bătrân izolat într-un cătun pierdut ar fi putut constitui victima aleasă și prioritară a forțelor germane, în timp ce Jean, fiul cel mare, tatăl meu, pornește din nou la drum spre sud, cu cele patru femei ale familiei Feyeux, două doamne și două domnișoare, hazardul Istoriei încredințându-i lui misiunea de a le scăpa de înaintarea armatelor Reich-ului.

Ajung pe Drumul Național 7, „al Soarelui", cum l-a botezat de câțiva ani noua tradiție a concediilor plătite. Și negreșit își imaginează de îndată că sunt mai degrabă în vacanță decât în război, fiind eliberați de toate obligațiile vieții obișnuite, de rutina comerțului și a liceului, cu impresia destul de absurdă că profită de o duminică sau de o zi liberă pentru a-și permite o excursie la țară, de parcă luaseră mașina ca să facă un grătar pe malurile râului Saône, așa cum făceau la mama Blanc, cu mult timp înainte ca unul dintre cele mai bune restaurante din țară să-i poarte numele, sau ca să deguste, într-o după-amiază, brânza albă și afinele la masa unei cabane de la munte. Sau chiar: ca să-și ofere câteva zile de plimbare în Provence și, poate, până la urmă de ce nu, pe Rivieră.

Vremea este superbă. Trebuie să meargă cu toate geamurile deschise ca să intre puțin aer în mașină. Cu atât mai mult cu cât parcă s-ar merge pe jos, cea mai lentă mașină impunând ritmul său întregului convoi, mașinile renunțând de mult timp să mai depășească vreo

căruță, să-și croiască drum printre pietoni, printre bicicliști, șoseaua fiind atât de întesată, încât ai zice că o singură procesiune eteroclită se întinde pe toată lungimea drumului, șerpuind continuu de la Lyon sau poate de la Paris și până la Marsilia. Însă, uneori, când drumul se mai lărgește sau când cortegiul se scindează la o răscruce și o parte își încearcă norocul pe o scurtătură ce pare mai liberă, atunci reușește să scoată vechiul Peugeot din densitatea compactă a defilării în care era prins de mult timp. Trece la viteza a doua, a treia, simțindu-se ușurat la gândul că puțină viteză e bună pentru răcirea motorului, temându-se – în pofida puținelor lui cunoștințe de mecanică – să nu cedeze din cauza regimului la care este supus într-un asemenea cuptor. Ajungând deodată pe un drum în mod miraculos liber, printre peisajele foarte calme și liniștite unde nimic nu prevestește cumplita tragedie de care fug și ei, ca toți ceilalți. Și împiedicându-se în curând de o nouă îmbulzeală formată la intrarea într-un sat sau oprită fără niciun motiv vizibil la o intersecție sau pur și simplu în câmp, prinși din urmă de valul de fugari de care crezuseră că se îndepărtaseră.

Fiind puțin surprinși că nu se întâmplă nimic din ce li se prezisese. Nu văd niciun cadavru lungit pe marginea drumului, nicio carcasă arsă sau fumegândă zăcând pe șosea. Nu trec prin niciun sat în ruină. Nu întâlnesc niciun soldat dușman. Singurele avioane germane pe care le zăresc uneori pe cer zboară la foarte mare înălțime și nu se abat niciodată de la traiectorie ca să se năpustească asupra lor, de parcă hotărâseră o dată pentru totdeauna să nu ia în seamă coloanele de refugiați care defilează pe pământ. Aproape că ar uita amenințarea foarte reală ce i-a alungat de acasă, aruncându-i pe drumuri, uneori zicându-și că pesemne visaseră toate astea,

Hitler, Dunkerque, Danzig, München și toate celelalte fapte pentru care ar trebui conștiința scrupuloasă și ușor delirantă a unui viitor istoric pentru a putea spune prin ce fir invizibil erau, totuși, legate unele de celelalte. Ar uita de ea, dacă nu ar simți cu toții oboseala, tristețea, rușinea, teama tuturor acelor oameni care merg în jurul lor, neștiind nimeni încotro se îndreaptă și ce mai rămâne din viața lor acum, când o catastrofă anonimă și indiferentă hotărăște totul.

De altfel, aproape că uită de ea, într-atât li se pare că situația s-a schimbat brusc în mod comic față de oroarea la care ei se așteptau. Așa că se obișnuiesc cu ea, nelăsându-se pradă descurajării, străduindu-se ca aventura lor să pară o escapadă lipsită de griji. Merg de câteva ore bune și ar vrea cu toții să se oprească. El inventează pretextul de care e nevoie, cel pe care ele îl așteaptă, susținând că trebuie să verifice motorul, nivelul de apă și de ulei, fiindcă asta e tot ce poate face, și de care vor profita toți pentru a-și dezmorți picioarele, improvizând picnicul pentru care bunica adusese tot ce trebuia, pâinea, brânza, cârnatul, probabil neuitând sticla de vin roșu și fața de masă cu carouri. Părăsesc drumul principal și găsesc un sat mic, de al cărui nume nu-și vor aminti niciodată, părăsit de toți locuitorii, în mod providențial având lângă monumentul ridicat în cinstea eroilor din războiul anterior, în mijlocul pieței centrale, o fântână publică, unde își umplu cu apă ploștile, castronelul pentru câine și pisici, iar apoi se răcoresc și ei. El povestind mai târziu că apa cu care își potoliseră setea fusese băutura fermecată ce îi făcuse să se îndrăgostească pe veci unul de celălalt.

Dar atunci, în timp ce doamnele, profitând că în apropiere erau toaletele publice, dispar ca să îndeplinească o nevoie presantă, pe care o reprimaseră prea mult, simțindu-se ușurate că nu au fost nevoite să o facă în natură, el inspectează vehiculul, saltă capota, măsoară uleiul și apa, căci la asta se limitează priceperea lui, făcând scrupulos turul mașinii și constatând astfel că unul dintre pneuri este în mod vizibil dezumflat– ceea ce explică, după cum își dă brusc seama, zgomotul regulat pe care îl auzea în spate de câtva timp și ușoara legănare a mașinii. Zicându-și în sinea lui: asta mai lipsea. Întrebându-se: oare cum s-o schimba o roată? Golind portbagajul din spate de grămada nemaipomenită de bagaje în căutarea cricului. Din fericire, având destul spirit practic ca să ghicească, neștiind exact cum se folosește acel obiect, procedura pe care trebuie să o urmeze și apoi să o pună în practică sub ochiul aprobator al celor patru pasagere.

Atunci, la sfârșitul acelei după-amiezi de 17 iunie, trece pe lângă ei o femeie pe bicicletă, care le spune din mers să se întoarcă acasă, că Mareșalul anunțase încheierea războiului, că tocmai li se ceruse oficial germanilor acceptarea armistițiului. Aflând astfel de la o trecătoare și fără să fi auzit cu urechile lor discursul radiofonic că bătrânul cu voce tremurândă și teatrală ca a unui actor prăfuit de la Comedia Franceză dăduse ordinul de a pune imediat capăt înfruntării, fiindcă învingătorul de la Verdun hotărâse să negocieze– între soldați și după lupta de onoare, cum spusese el modalitățile de a înceta ostilitățile. Și el, pesemne, rămâne atunci uimit, cu cricul în mână, murdărit de unsoare, mai degrabă mulțumit că roata e schimbată, dar zicându-și cu ironie că acum, când totul s-a încheiat și, nedându-i-se voie să se așeze la comenzile unui Dewoitine, singura lui vitejie din acel război care, pentru el, n-a durat decât o zi, frumoasă ca o duminică de vacanță, a fost să fie șofer și mecanic,

schimbând de dimineață ghidonul bicicletei cu volanul unui Peugeot, lăsându-și pompa de bicicletă pentru a se înarma cu o cheie fixă. Toți cinci, el, cele două doamne și cele două domnișoare, răsuflând ușurați și, totuși, rămânând stupefiați, dându-și seama de situația ușor absurdă în care se aflau, rătăciți pe undeva, nu foarte departe de Drumul Național 7, în piața goală dintr-un sat al cărui nume nici nu au avut curiozitatea să-l afle, improvizând pe un petic de iarbă, unde au întins fața de masă cu carouri, un fel de consiliu de război, consultându-se și hotărând că, după tot drumul pe care l-au făcut, cea mai sigură și mai logică soluție este să nu se întoarcă, ci să meargă înainte spre Nîmes, fiindcă acolo trebuie să reîntâlnească restul familiei.

Negreșit că n-ar putea să explice cum au reușit să ajungă a doua zi, pe 18 iunie, la destinație, așa de repede și fără mare dificultate, în afară de un pneu spart, să parcurgă cele câteva sute de kilometri dintre Mâcon și Nîmes, alegând calea cea mai lungă și în pofida îmbulzelii din țară, fiindcă declarațiile solemne ale bătrânului învingător de la Verdun, cu vocea tremurândă, par că nu au convins pe nimeni să renunțe a fugi mai departe. Cert e că la sfârșitul după-amiezii sunt la Nîmes, fiindcă acolo aud – și, de asemenea, nimeni n-ar spune prin ce miracol cineva, în casa verilor îndepărtați care i-au primit, a deschis radioul ca să asculte emisiunile de la BBC – nu alocuțiunea oficială a Mareșalului cerând încetarea luptelor – în ajun, când s-a difuzat, ei erau încă pe drum –, ci vocea unui bărbat complet necunoscut, vorbind de la Londra și declarând, dimpotrivă, că înfrângerea nu este definitivă, războiul nu e pierdut, el trebuind să continue până când Franța și aliații ei vor învinge Germania.

Așadar, ei, istoviți de periplu, ușurați că s-au putut adăposti lângă familie, numărându-se astfel printre puținii ascultători care au auzit ceea ce cărțile viitoare vor numi „apelul din 18 iunie“. Trăind atunci un moment istoric a cărui solemnitate ar merita subliniată, imaginându-se deja în poziție de drepți, primind acest discurs ca un mesaj marțial de speranță, care conținea promisiunea unei revanșe pe care țara și-o va lua asupra dușmanilor săi și jurământul de a restabili măreția națională. Dar numai cine știa deja cum se va încheia războiul peste patru ani, fapt pe care ei, bineînțeles, nu-l cunoșteau atunci, putea avea o asemenea perspectivă asupra evenimentului. Adevărul fiind că ei nu prea dau atenție acestor discursuri care li se țin, întrebându-se: cine este acest general De Gaulle? Și negreșit: de ce se amestecă el în asta? În această privință, împărtășind imediat aceeași părere, însă abținându-se să o exprime. El: respectând, ca toți membrii familiei lui, atât pe cei aflați la putere, cât și instituțiile statului, făcându-și un principiu din respectarea ierarhiei și a disciplinei, deci considerând că părerea unui ofițer singur nu cântărește mai mult decât cea a părintelui patriei, învestit în mod democratic cu autoritatea de a acționa în numele său. Ea: fidelă temperamentului anarhist al părinților săi și știind că învingătorul de la Verdun – care a fost și pușcașul-șef din 1917, decimându-i pe cei care s-au revoltat împotriva masacrului – nu avea o reputație prea bună în rândul vechilor combatanți, după cum îi mărturisise pe jumătate tatăl ei, iar ea, ca orice fată, îi ia, desigur, apărarea, zicându-și că oricine susține libertatea – chiar dacă o face doar în numele lui – are neapărat dreptate în fața tuturor avocaților – cu mai multe galoane decât el – slugărniciei și ai supunerii. Nici unul, nici celălalt nu pomenesc nimic despre părerile lor pentru că, fiind bine crescuți, consideră că la șaptesprezece sau la optsprezece

ani nu au vârsta care să le permită să aibă ori să apere convingeri politice.

Și apoi, poate că toate astea îi plictisesc un pic. Acum, când războiul s-a încheiat, își zic ei, plănuiesc să profite de concediul obținut astfel. Campează. Fiecare cu familia lui. Cum ar merge în vacanță în tabără, întinzându-și așternutul pe jos, în camera pregătită pentru ei în pod sau în debara. Și fiindcă în acel oraș nu cunosc pe nimeni, merg împreună să se plimbe și să-și umple timpul liber pe care li-l lasă Istoria temporar oprită. Ca Valence sau Avignon, Nîmes a devenit un fel de tabără fortificată ce primește impresionanta afluență de refugiați din nord, valul venit din Olanda și Belgia, epuizat, dându-și acolo ultima suflare, în orașele și satele din Drôme, Gard, Vaucluse, întrucât soldații, civilii care fug de zile întregi și, în unele cazuri, de săptămâni, simt că nu mai au forța de a merge mai departe și că, dacă trebuie să se oprească, preferă să o facă acolo unde i-a adus hazardul dezastrului, în loc să continue până la Marsilia, fiind conștienți că nu li se va da voie să se îmbarce și apoi, cel mai adesea, nefiind pregătiți să suporte o traversare ce i-ar exila pentru totdeauna, temându-se și să se trezească prinși în capcana unui oraș prea mare, care să aibă în continuare o miză militară și, de aceea, să prezinte riscul de a fi bombardat, luat cu asalt, ocupat.

Căci, în pofida cererii de a încheia un armistițiu, luptele nu au încetat și uneori chiar se intensifică, forțele franceze nerenunțând peste tot să se împotrivească înaintării trupelor germane. Fie au considerat cerințele bătrânului învingător de la Verdun ca inexistente ori nepotrivite, fie n-au avut de ales decât să lupte în continuare,

întrucât șeful celui de-al III-lea Reich nu a catadicsit încă să examineze cererea de armistițiu formulată de către părintele patriei, fiind hotărât să-și sporească avantajul câștigat prin folosirea armelor, ordonând tuturor diviziilor din subordinea lui să continue spargerea frontului, astfel încât să nu lase nevătămate trupele franceze și să poată dicta cum voia el condițiile victoriei, când i se va părea că e momentul potrivit și când cel învins se va vedea lipsit de orice posibilitate de a-și negocia înfrângerea. Pe 19 iunie, în timp ce ei cred că războiul s-a terminat, într-un fel semnând la Nîmes armistițiul lor separat, pe tot cuprinsul țării, marile orașe, Rennes sau Nancy, continuă să fie cucerite de Wehrmacht și linia frontului ajunge pe Loara, în frumoasele ținuturi de la Saumur și Angers, unde, fără știrea lor, căpitanul Gaston Feyeux a trebuit să se retragă împreună cu cei câțiva soldați aflați sub comanda lui, abandonând cazarma, puțin mai la nord în departamentul Sarthe, unde fusese numit în fruntea unei companii de artilerie călare, propunându-și, când războiul încă nu începuse, să-și cheme acolo familia pentru a le iniția pe fiicele lui în bucuria practicării echitației, aflându-se acum în situația de a trebui să treacă fluviul pe podurile Loarei câtă vreme acestea nu sunt încă ocupate de dușmani. Repetând, așa cum li se va povesti mai târziu, vitejia din războiul anterior, scoțându-și revolverul nu ca să doboare un ofițer german, în timp ce fugea călare dinaintea carelor de luptă, ci ca să pună capăt violențelor, jafurilor, distrugerilor la care se deda o bandă de dezertori. Ca odinioară, la Verdun, când l-a amenințat cu arma pe doctorul care refuza să-l însoțească pentru a acorda primul ajutor răniților ce agonizau între două tranșee. Așa încât, ca o ironie, participând la două războaie mondiale, nu-și va fi îndreptat revolverul din dotare, poate chiar același, decât împotriva soldaților din tabăra lui. Totuși, neprimind nicio recompensă pentru acest nou act de bravură, fiindcă în acel

haos nu mai număra nimeni punctele, neobținând nici Crucea de Război, nici Legiunea de Onoare, pe care le primise deja. Pesemne medaliile nu-l mai interesau, dacă fusese vreodată preocupat de asta, fiind complet dezgustat de toată comedia militară, el, vag anarhist cu alură de erou îmbătrânit și cu mers legănat din îndepărtata Belle Époque, devenit împotriva voinței lui ofițer și erou, purtat ca toți ceilalți de marele val rușinos ce împinge forțele franceze tot mai spre sud, oprindu-se, în final, la Lourdes, cu ultimii soldați din compania lui, sarthezi și bretoni, oarecum scandalizați să-l vadă pe căpitanul la care admiraseră curajul și onestitatea, explicându-le foarte liniștit că nu are de gând să meargă cu ei în bazilică și să o roage pe Fecioară să le salveze Națiunea.

Pentru el, ca pentru mii de soldați, războiul nu se încheiase pe 19 iunie. În schimb, cu câțiva kilometri mai departe, acesta se sfârșise pentru cadeții din corpul de elită al cavalerilor instruiți la școala din Saumur și pentru elevii subofițeri de la Saint-Maixent, care se sacrifică și pier aproape toți, împiedicând trecerea diviziilor germane pe podurile apărate de ei, doar forțându-le pe acestea să ocolească puțin și să treacă un pic mai departe prin vest. Spre Angers, la Ponts-de-Cé, pe unde tocmai au trecut, tot pe 19 iunie, printre miile de alți soldați înfrânți printre care se afla și bătrânul căpitan, era și un anume Louis Aragon al cărui incredibil periplu – despre care vor povesti unele pagini din *Aurelian*, din *Comuniștii*, unele poeme din *Ochii Elizei* – îl duce astfel pe aceleași meleaguri ale morții. El, medic subofițer în Primul Război Mondial, numit șef al unei secții de brancardieri în cadrul unei echipe medicale din Divizia 39 a Unității a 3-a de Blindate, fiind împins laolaltă cu cea mai mare parte a trupelor franceze până în capcana bătăliei de la Dunkerque, reușind

sub tirurile germane să iasă, pe 1 iunie, la bordul unui contratorpilor englez, *Flore*, debarcând la Plymouth, ca să plece din nou, chiar a doua zi, spre Brest, ajungând iar în primele linii împreună cu supraviețuitorii din divizia lui, luptând la Évreux, de unde este numaidecât alungat de ofensiva trupelor germane, urmărit de ele până la Loara, ajungând, deci, pe 19 iunie, în apropierea unui sat calm, situat pe malurile liniștite ale fluviului și al cărui nume ciudat îi inspiră un poem patetic ce seamănă cu un cântec: *J'ai traversé les ponts de Cé / C'est là que tout a commencé / Ô ma France ô ma délaissée / J'ai traversé les ponts de Cé.* [9]

Toți – în afară de căpitanul Gaston Feyeux împins de retragere până la Lourdes, unde participă la un fel de pelerinaj involuntar, păstrându-și, totuși, îndeajuns uzul rațiunii pentru a nu se ruga Fecioarei, cerându-i un miracol –, așadar toți reîntâlnindu-se la Nîmes: cele două doamne și cele două domnișoare Feyeux, găzduite la o mătușă care acceptă din obligație să le primească, fiul cel mare al familiei Forest, primit de niște veri, unde i se alătură și fratele lui care, la volanul unei mașini Rosengart, a reușit să-l smulgă pe bunic din fața înaintării trupelor germane, și, în cele din urmă, și părinții lor, care au fost mai întâi duși de toată acea devălmășie până la Toulouse, apoi reușind – oare cum? – să parcurgă drumul ce îi duce până în departamentul Le Gard.

Nîmes arată acum ca un oraș încercuit – numai că armata dușmană nu se află la porțile orașului și nici nu va intra în el, hotărând să se oprească puțin mai la nord, ocupând Mâcon pe 19 iunie, Lyon pe 21,

Saint-Étienne pe 24, adică în ajunul intrării în vigoare a armistițiului care declară împărțirea țării în două zone, ferind astfel temporar regiunile din sud de ocupația germană. Așa încât, sub amenințarea imaterială a forțelor fantomatice pe care uneori nu le-au văzut și nici nu le vor vedea, numărul refugiaților crește în Nîmes, ca și în celelalte orașe din sud, căutând un adăpost la rude îndepărtate sau la cunoștințe vagi, dacă au norocul să le aibă chiar acolo, umplând imediat hotelurile cu condiția să aibă destui bani ca să plătească – în avans – nota ce li se înmânează, înghesuindu-se în școli, cluburi de sport, săli de festivități rechiziționate pentru a fi transformate în dormitoare improvizate, sau culcându-se sub lumina stelelor, în spațiile verzi, lângă fântâni, direct pe trotuare.

Parcurile sunt împânzite de corturi improvizate. Bărbații, femeile, copiii poposesc în aceste tabere printre ruinele romane, adăpostindu-se într-un decor de film antic sau mai curând – dar la cât erau de preocupați să găsească apă, hrană, adăpost peste noapte, e puțin probabil să fi fost mulți cei care să se fi gândit la această imagine – într-un tablou de Hubert Robert: edificii maiestuoase din care au mai rămas nedărâmate doar câteva porțiuni de zid, arcul vechilor arene, baza unui turn năruit de mult, toate aceste bucăți de arhitectură antică fiind împrăștiate în frumoasa eleganță clasică a unui oraș liniștit, vestigii lângă care stau oameni rătăciți, supraviețuind unui dezastru care, în ochii lor, echivalează cu căderea Imperiului Roman, chiar mai spectaculos, întrucât au fost de-ajuns câteva zile de vară ca să se distrugă o lume întreagă, în timp ce, pe vremuri, trebuiseră mai multe secole ca să se ajungă la același rezultat, așteptând resemnați venirea barbarilor, nezărind încă niciunul, totuși fiind siguri că

trupele germane, atunci când le vor vedea, nu se vor lăsa mai prejos decât hoardele de huni și bandele de vandali.

Încă din primele ore, o nouă societate se organizează în acel simulacru de fortificație asediată. Refugiații se grupează după afinități de origine, profesie, simpatii, uimiți să întâlnească, la mai multe sute de kilometri de domiciliul lor, pe care unii l-au părăsit de peste o lună, un coleg sau un vecin. Câțiva ofițeri încearcă să adune în jurul lor rămășițele unei armate aflate în plină derută, refăcând sub conducerea lor companii, mai exact plutoane disparate, alcătuite din soldați care au scăpat cum au putut, nimeni nu-i întreba nimic despre asta, din ofensiva germană.

Iar ei – care, fiind norocoși și privilegiați, nu-și fac griji unde vor dormi – își omoară timpul vid al așteptării ca turiști, plimbându-se prin Nîmes, devenit o mare tabără fortificată. Într-o dimineață, urcă pe culmea calcaroasă Cavalier și merg până la Turnul Magne. Cum vremea este la fel de bună, zăresc în depărtare munții Ventoux, Alpilles și Cévennes. Și fiindcă nu au nimic altceva de făcut, vacanța mare pare că a început deja, nu se mai dă bacalaureatul în acel an, după ce au vizitat arenele, templul Dianei și pe cel numit Maison Carrée, se îndreaptă din nou spre fântâna Pradier și o iau pe același drum ce cotește înspre vârful unde se află turnul retezat, cu alură de piramidă octogonală. Trebuie să fi fost cineva, o mătușă, un văr, care să-i învețe versurile ce în mod greșit, pare-se, sunt atribuite lui Hugo: *Gall, amant de la Reine, alla, tour magnanime, / Galamment de l'arène à la tour Magne, à Nîmes* [10] , dar nimeni nu le-a explicat – căci nu pare

nimeni să știe, nici să-și facă griji – cine era acel Gall, de care regină era îndrăgostit și de ce a avut mărinimia să parcurgă același drum pe care ei doi – care nu erau nici rege sau regină și încă nici îndrăgostiți – aveau să-l facă în fiecare zi sau aproape, pe parcursul celor două sau trei săptămâni cât a durat sejurul lor forțat în acel oraș.

De la Mâcon, ea nu și-a adus în mica valiză strecurată în portbagajul înțesat al vechiului Peugeot, în afară de câteva schimburi și haine, decât un singur lucru care este doar al ei: cutia cu acuarele și instrumentele de desen. Frământând în minte ideea total romanescă și complet nerealistă că, profitând de talentul pe care-l are, singurul ce valorează ceva în ochii ei, dacă trebuie neapărat să fugă și să se exileze, în orice țară ar merge și orice limbă s-ar vorbi acolo, va putea întotdeauna să-și câștige pâinea ca ilustratoare. Și-atunci, ca să-și umple timpul cu ceva și să scape de locuința îngustă unde se înghesuie toată familia, se instalează pe unde poate în natură, căutând un loc mai retras, la baza turnului sau așezată pe pământ, sprijinită cu spatele de un copac, și pictează, cu senzația foarte bizară de a fi intrat ea însăși într-unul din tablourile pe care până acum nu le-a văzut decât în reproducerile din albumele de artă pe care mama ei le punea în Paradisul din vitrina librăriei, înainte de Crăciun, și care acum, printr-o nălucire foarte plăcută, i se pare că au fost atârnate undeva foarte sus, pe piscurile cerului, întinzându-se pe toată suprafața circulară a panoramei de munți și garigă pe care o contemplă de pe culmea Cavalier. Pictând nu chiar acest peisaj, ci recopiind, așa cum a învățat și s-a obișnuit la cursurile de la liceu sau de la Academie, pictura făcută cu mult timp înainte de altcineva.

Având brusc sentimentul că o vede pentru prima oară, cu formele, culorile și adevăratele ei lumini.

De atunci păstrând plăcerea neștirbită pentru sudul țării, unde, totuși, practic nu se va întoarce niciodată, ci doar spunând, ca și când era vorba de ultima și singura ei dorință, ca mai târziu cenușa ei să fie risipită printre lavandă și măslini, fiind astfel primită nu de pământul rece dintr-un cavou gri, ci de pânza imaginară și însorită dintr-un tablou impresionist. Desigur, Nîmes nu este nici Arles, nici Aix. De altfel, nu-i place prea mult Cézanne, toată evlavia ei îndreptându-se spre Van Gogh: nu pentru că l-ar considera „sinucisul societății", cum îl va numi mai târziu un poet, evident necunoscut de ea, artistul blestemat cu urechea tăiată a cărui legendă este deja povestită în cărțile pe care ea nu le citește, ci pentru că își zice, și nu se înșală neapărat, că fiecare dintre imaginile lui constituie însăși expresia bucuriei, dând spectacolului lumii claritatea lui splendidă și suficientă. Iar dacă această frumusețe există, cum o dovedește marele tablou ce se întinde sub privirea ei, atunci nu este nimic, nici măcar oroarea războiului, care să o poată face cu adevărat să dispară, fiindcă e de-ajuns să stai în fața realității, ca și cum ea era chiar acel tablou, pentru a răspândi o lumină ce absoarbe și șterge în adâncul ei tot întunericul timpului.

După mai multe ore petrecute pictând sau visând, când începe să se însereze, coboară din nou spre oraș, traversând densitatea grupurilor tot mai compacte, adunate împrejurul fântânii, în piețele unde viața pare că a renăscut de la sine: femei gătind tocană în jurul unui foc de tabără, copii care aleargă și țipă, bătrâni care se odihnesc sub corturi

amenajate din cuverturi întinse între pari, bărbați care joacă veseli bowling și fac pe șmecherii, hotărâți să arate că războiul nu îi privește, că, în fond, e o glumă și nu cred în el, alții, care vorbesc despre politică, refac campania din Franța, vor să demonstreze, și o fac fără greutate, cât au fost de stupizi și de incompetenți Weygand și Gamelin, schimbă informațiile pe care le dețin pentru a se interesa de soarta vreunui sat unde au rămas câțiva dintre membrii familiei lor, a vreunei divizii din care făcea parte un frate, un văr sau un fiu, discutând la nesfârșit noutățile și zvonurile care ajung la ei fără să le poată cumva deosebi unele de altele.

Toți, închiși în acel oraș cu înfățișare subită de citadelă, dar complet lipsit de garnizoană, ca și de fortificație, și care rezistă doar fiindcă dușmanul nu mai e interesat de el, neștiind nimic despre războiul care, totuși, continuă, în afară de ce aud la radio, informații ce înlocuiesc de îndată și distorsionează telefonul fără fir. De parcă lupta se dă numai pe calea undelor, întrucât ele sunt cele care anunță înaintarea forțelor germane, apoi orașele ce cad unul câte unul – pe 20 iunie: Strasbourg, Brest și Tours; pe 21: Cholet și Lyon; pe 22: Saint-Nazaire și La Roche-sur-Yon. Cu voci care bâiguie zi de zi același mesaj. Un post – cine este acest De Gaulle și ce se amestecă el? – incitând ascultătorii să nu renunțe, să țină piept dușmanilor, să se alăture Angliei pentru continuarea luptei. Celălalt post – al lui Pétain, cu dicția de bătrân tragedian – repetând tot mai jalnic că el, învingătorul de la Verdun, părintele Patriei, a cerut ca dușmanul să-i acorde Franței armistițiul onorabil pe care îl merită gloria și măreția ei, dar neexplicând de ce, pe zi ce trece, o asemenea cerere întâmpină doar tăcere și, în final, neacceptare implicită din partea Germaniei, pe care n-o grăbește nimic și care este convinsă că deja a câștigat

partida. Pe 20 iunie, repetând: „Am cerut adversarilor noștri să pună capăt ostilităților". Adăugând: „Spiritul de bucurie a întrecut spiritul de sacrificiu… Am fost cu voi în zilele de glorie. Ca șef al guvernului, sunt și rămân împreună cu voi în zilele întunecate."

Pe 22 iunie, armistițiul– cerut de guvernul francez cu o săptămână mai înainte– este, în sfârșit, semnat, în plus, chiar în poiana de la Rethondes, în același vagon ca și Acordul din 1918, pentru a le arăta tuturor că învingătorii și învinșii au schimbat locurile și cursul Istoriei s-a inversat. Tratatul impus de Germania intră în vigoare peste trei zile, dar trupele franceze continuă să lupte în Vosgi și Alsacia. În acest document este fixat traseul a ceea ce se va numi imediat „linia de demarcație", situând Mâcon la câțiva kilometri de aceasta, în zona sudică, adică de partea bună. Ei toți, cele două doamne și cele două domnișoare ale familiei Feyeux, cei doi fii ai familiei Forest, părinții lor, apoi bunicul, nu mai au, deci, niciun motiv să rămână la Nîmes acum, când totul pare că a revenit la normal, chiar dacă aceasta este o ordine a înfrângerii, și hotărăsc să se întoarcă acasă. Însă el, dintr-un scrupul puțin cam idiot acum, când aparența legalității este restabilită pe teritoriul tăiat în două al Republicii, șovăie să pună iar mâna pe volanul vechiului Peugeot, neavând carnet de conducere care l-ar îndreptăți să o facă. Atunci, fratele lui mai mic, Paul, fiind mai îndrăzneț și mai puțin timid decât el, îl duce, cu un buchet de flori în mână, în birourile prefecturii din Le Gard și încearcă să o convingă pe femeia din spatele ghișeului, responsabilă cu eliberarea documentelor oficiale, că trebuie regularizată situația junelui-prim destul de încurcat ce stă în fața ei și căruia trebuie să-i dea hârtia care îi lipsește și pe care o merită cu prisosință, fiindcă să conduci o mașină prin haosul exodului este,

până la urmă, mult mai complicat decât să identifici corect două sau trei semne de circulație, să parchezi o dată sau de două ori în marșarier între două mașini și să pornești din rampă. Dovedind atâta vervă cuceritoare, încât funcționara se lasă convinsă și îi acordă tânărului șofer – în cea mai deplină ilegalitate – carnetul cu care acesta va conduce apoi toată viața.

Parcurg înapoi drumul de la Nîmes la Mâcon în primele zile din iulie. Data exactă a plecării nu și-o mai amintește nimeni. Trebuie să fi fost după 7 iulie, fiindcă în acea zi trupele germane se retrag din oraș, ca urmare a aplicării prevederilor armistițiului. La Vichy, unde s-a instalat guvernul, Pierre Laval pregătește și impune reforma constituțională care îi va da puteri depline mareșalului Pétain. La Mers-el-Kébir, flota franceză tocmai a fost scufundată de navele de război engleze. Iar din toate astea, ei nu știu decât ce aud pe undele unde se înfruntă accentele câtorva voci fantomatice. Să te întorci la Mâcon, în Peugeot sau în Rosengart, nu e așa de ușor cum și-au imaginat. Drumurile sunt goale, dar țara este total dezorganizată. Nu mai e benzină nicăieri. Așadar, cu rezervolul gol traversează, în sfârșit, podul Saint-Laurent, așteptând cu inima strânsă să intre într-un oraș în ruină, unde tot ce cunosc va fi fost distrus de armata dușmană, în realitate, descoperind, spre marea lor uimire, un oraș pustiu, dar neschimbat, a cărui familiaritate li se pare ciudat de îngrijorătoare, de parcă o vrajă invizibilă se făcuse deasupra urbei, în mod misterios metamorfozată sub acea înfățișare intactă de încercarea, de mizeria trecătoarei ocupații. Poarta casei mari pe care familia Feyeux o închiriază a fost forțată și a rămas întredeschisă, dar, dincolo de ea, nu descoperă grandiosul spectacol al jafului la care ei (mai exact: ele) se așteaptă, urmele trecerii năvălitorilor înfățișându-

se la fel de discrete precum cele pe care le lasă, în poveste, fetița cu bucle aurii, Goldilocks, în casa unde, după plimbare, se întorc cei trei urși. Cineva s-a culcat într-un pat. Cineva a golit sticlele din pivniță. Ea este cea care descoperă jaful cel mai cumplit. Cineva i-a furat ghiozdanul cel nou, pe care și-l cumpărase din economiile ei, împingând neobrăzarea până la a-i lăsa manualul de matematică, ce se afla înăuntru și pe care ea l-ar fi vrut dispărut în catastrofă. În privința prăvăliei „Logodna“, aceasta a fost complet cruțată. Angajata, tânăra domnișoară Aimée, căreia i se încredințaseră cheile, n-a avut de îndurat niciuna din insultele de care era bănuită soldățimea nazistă. Dotată cu mult simț practic, când și-a dat seama că al III-lea Reich nu purta pică dulciurilor franțuzești, a deschis din nou prăvălia de îndată de a putut, continuând negoțul patronilor ei și umplându-le, la țanc, sertarul cu bani.

În șase săptămâni, o sută de mii de soldați francezi au fost omorâți și tot o sută de mii de civili au pierit pe drumurile exodului. Dar ei nu se numără printre acești morți. Ei n-au văzut nimic din toată acea mulțime numeroasă și deja neînsemnată precum cenușa, mai anonimă decât cea a cărei amintire se gravează pe monumentele din comunele care celebrează războiul anterior, Marele Război, masă dată repede uitării și din care de îndată nu mai rămâne nimic, fiindcă rușinea colectivă a înfrângerii cere să i se șteargă amintirea, grămadă de oameni în care fiecare este mort de o moarte foarte concretă și singulară, la Dunkerque, Arras, Saumur sau în orice șanț de pe orice drum ducând spre adăpostul iluzoriu din sud, dar în care fiecare este deopotrivă șters din registrele timpului, fiindcă moartea lui nu are nicio însemnătate din perspectiva Istoriei, cea care judecă și își aduce aminte de toți aceia, omorâți ca niște animale neprimite de niciun mormânt. Războiul reducându-se pentru ei la o escapadă plină de spaimă, sub un cer estival de vacanță, la știrile

auzite din gura radiodifuzoarelor și apoi, la două sau trei săptămâni de vilegiatură la Nîmes.

În toată aventura, la final, n-au pierdut decât un câine. Apare într-o fotografie– așezat pe genunchii tatălui, tatăl tatălui meu, Fleury Forest, cofetarul prăvăliei–, un maidanez urât, minuscul și destul de murdar, ale cărui dimensiuni foarte reduse, pe clișeu, frapează și mai mult în contrast cu trăsăturile și mâinile stăpânului, vizibil mărite de simptomele bolii de care suferea. Nu a mai rămas un loc și pentru el când au trebuit să părăsească Mâcon, urcându-se în mașina vecinilor care fugeau spre Toulouse. De aceea, în loc să-l abandoneze, s-au hotărât să-l ducă să i se facă o injecție. Poate că fusese îndemnat de soția lui, fiindcă el, până la urmă, cu siguranță ar fi preferat să rămână acasă cu câinele. Mi și-l imaginez, în haosul dezastrului și în timp ce orașul se golea, căutându-l pe veterinarul care să facă această operațiune, știindu-se incapabil să execute el însuși sentința, să sufoce animalul cu mâinile lui prea mari, să-l strângă de gât. Mi-l imaginez găsindu-l, în cele din urmă, pe practicianul care va accepta să facă treaba în locul lui. Așteptând ca seringa să fie pregătită și apoi otrava să-și facă efectul, urmărind privirea micii creaturi care nu înțelegea ce se petrece, văzând cum rezistă în fața morții ce se răspândește în ea, gemând și schelălăind puțin în timp ce veninul îi cuprinde membrele și apoi organele, fiind agitată de spasme și, la sfârșit, rămânând înțepenită. Văzând cum pune deoparte pachetul inert cu trupul micului animal, obiect absurd și inutil, apoi îl învelește într-o pătură veche, și se întreabă ce să facă acum cu el, săpând în pripă o groapă în fundul grădinii, în timp ce nevasta și vecinii îl zoresc să se așeze în mașina al cărei motor este deja pus în

funcțiune și care nu-l mai așteaptă decât pe el ca să plece cu toții spre Toulouse.

Plângând, desigur, în timp ce acoperă cu pământ obiectul deja rece și țeapăn, învelit în pânza din lână, ștergându-și lacrimile înainte de a se urca în mașină, dar fiind cu totul absorbit de suferința lui, în timp ce mașina ajunge la marea îmbulzeală a exodului, lăsând să se vadă prin geamul portierei din spate, pe chipul lui de un comic caricatural, schimonosit de boală, o privire melancolică întoarsă înspre lume, cauzată nu atât de spectacolul unei Națiuni ce se prăbușește, cât de amintirea unui animal ucis pe nedrept, printr-o simplă injecție, și abandonat degrabă pe fundul unei gropi. Acea moarte, pesemne derizorie din perspectiva sutelor de mii de indivizi deja răpuși și a milioanelor care aveau să piară, cântărind deodată cât toate celelalte– cele pe care nu le-a văzut și pe care nici nu le va vedea–, cu atât mai patetică, cu cât nu înseamnă absolut nimic, având o greutate infimă, care nu atârnă deloc în balanța monumentală pe ale cărei talere oricine va face, din inimaginabilul confort al viitorului, evaluarea marelui masacru al Istoriei, aflat atunci în plină desfășurare. Și, tocmai din acest motiv, cu atât mai exemplară: acel cadavru, al unei foarte urâte încrucișări de rase canine imposibil de identificat, transformat în acel obiect fără nume, asemănător cu ceea ce devin toate corpurile odată puse în pământ sau dacă, uitate într-un șanț, au fost lăsate destul de mult în lumina soarelui ca să se transforme în hoit, arătând astfel efectele marelui mecanism carnivor care macină între fălcile lui impersonale întreaga substanță a ceea ce a fost cândva viu, până la însăși pânza timpului. Așadar, plângând acea moarte, a unui câine, și dând lacrimilor valoarea unei rugăciuni naive și scandaloase – precum cele pe care

copiii, în întunericul patului lor, în mod misterios siderați de imposibilitatea de a înțelege soarta, le adresează vidului, când iau neantul drept martor al teribilei nedreptăți a lumii ce bulversează, devastează și nimicește totul.

Plângând, așa cum îl voi vedea pe tatăl meu, fiul lui, peste treizeci de ani, ajuns la aceeași vârstă, vârsta pe care, astăzi, aproape am împlinit-o și eu, săpând de unul singur și departe de noi, copiii lui, în fundul unei alte grădini, groapa unde va așeza apoi sacul de plastic în care veterinarul din satul vecin strecurase cadavrul câinelui nostru. Și cred că e singura dată când l-am văzut plângând în fața noastră. Îngăduindu-și acele lacrimi măcar o dată în viață de parcă ne-ar fi dat o învățătură tăcută, plângând acel câine și plângând deșertăciunea patetică a acelei morți ca pentru a dovedi, preț de o clipă și, totodată, pentru eternitate, lunga, amara și neispășita durere a vieții.

Capitolul 4

12 IULIE 1942

Here he ponders things that were not: what Cæsar would have lived to do had he believed the soothsayer; what might have been; possibilities of the possible; things not known; what name Achilles bore when he lived among women. [11]

JAMES JOYCE

Sub același cer senin se petrec toate evenimentele fericite. Ca și cum memoria nu ar cunoaște, în fond, decât un singur anotimp, o vară nesfârșită, de-a lungul căreia zilele trec încet, prelungind plăcerea tihnită din sânul lor, ce adună lumina ca precauție pentru orele mai întunecate și momentele mai sumbre. De aceea nu poți să-ți amintești o zi fericită fără să ți-o imaginezi în lumina soarelui, împrumutând atunci când trebuie cerurilor gri și înnorate, peisajelor acoperite de ceață ori de ploaie sub care toate acestea s-au petrecut, totuși, falsa luminozitate necesară pentru ca ele să strălucească amăgitor în memorie.

Dar în ziua aceea, chiar e frumos afară. Încă din zori, când agitația evenimentului i-a făcut să se trezească prea devreme, au știut că în grădină vor fi puse mesele acoperite cu fețe de masă albe, ca apoi să se așeze pe ele mâncărurile aduse de la restaurant, tacâmurile pentru

ocaziile deosebite, sticlele bune scoase din pivniță, paharele de cristal. Și că doamnele vor putea purta toalete în culori deschise și pălării de gală fără să se teamă că va ploua. Nu e încă miezul verii pentru ca iarba să se fi îngălbenit de la lumina soarelui. Florile, a căror formă se desprinde în fața zidului casei, au culori superbe și strălucitoare. Copacii țin doar necesara umbră ușor întunecată pe verdele ierbii. Ea a îmbrăcat rochia cea nouă, cumpărată pentru acest prilej, și care îi dă un aer puțin spaniol. Și el își potrivește încă o dată cravata încredințându-se nervos că inelul se află în buzunarul costumului pe care îl poartă prima oară și în care tot nu se simte în largul lui. Mama lui a organizat totul și acum, când masa este pusă, vorbește cu preotul, mulțumindu-i că a venit să țină discursul de binecuvântare. Numai bătrânul căpitan stă puțin mai retras de restul grupului, prefăcându-se că privește florile, nedorind prea tare să se amestece în astfel de evenimente mondene cu unul dintre membrii clerului, dar mai ales nescăpând-o din ochi pe fiica lui, părându-i-se dintr-odată nemaipomenit de frumoasă, realizând că cei douăzeci ani din viața ei au trecut fără ca el să-și dea seama, zicându-și că într-o bună zi trebuia să se întâmple și asta și, cu tot riscul, acel tânăr e mai bun decât un altul, că, până la urmă, ar fi putut nimeri mai rău. Au sosit aproape toți invitații, cele două familii – sau mai degrabă: ce a mai rămas din ele –, câțiva prieteni, cunoștințele care nu s-ar fi cuvenit să lipsească. Și ei care, desigur, sunt puțin jenați de situație și își zâmbesc tăcuți, neîndrăznind să ia cuvântul, zicându-și că, în fond, și dacă se gândesc mai bine – dar pesemne nu de asta le ardea atunci –, vechile idei idioate spun adevărul, că totuși lumea e frumoasă, că viața merită trăită, indiferent de epoca în care destinul sau hazardul a ales să te naști, chiar și în toiul unui război, cel mai barbar din Istorie, întrucât e de-ajuns o zi însorită pentru ca revoltătoarea minune a unei simple paranteze să se deschidă.

Este 12 iulie 1942. Ziua când ei se logodesc. Adică: la puțin mai mult de doi ani de când s-au văzut prima oară – „Fu ca o nălucă“ –aduși laolaltă de împrejurări, dacă putem numi astfel prăbușirea unui întreg continent, pentru o aventură eroică ce s-a curmat brusc, în timp ce țara se năruia și marea Istorie, a celorlalți, se încheia cu o catastrofă, pe când istoria lor, atât de mică, își ziceau ei, abia începea. De parcă, în final, acei doi ani nici n-ar fi existat cu-adevărat, trecând atât de repede ca o pocnitură de degete în aer, și odiseea atât de neînsemnată pe care ei au trăit-o– câteva sute de kilometri parcurși într-o direcție și apoi în cealaltă, între Mâcon și Nîmes, la bordul unui vechi Peugeot, cu cei cinci pasageri și piramida de bagaje legate pe acoperișul mașinii, neuitând câinele și cele două pisici– fusese doar prologul, ticluit de o Providență machiavelică sau răutăcioasă pentru ca ei să se afle, în sfârșit, în acea grădină, sub un soare de vară destul de blând.

Și acum iată că se întâmplă. Trebuia să fie așa. Și li se pare atât de firesc, încât nici măcar nu-și mai pot închipui că acea zi, 12 iulie 1942, ar fi putut să fie o alta, hotărâtă dintotdeauna pentru sărbătorirea legământului viitoarei lor însoțiri. Fiecare convingându-se deopotrivă că drumul pe care l-a făcut era singurul, întrucât ducea la momentul prezent, labirintul de cărări ramificate și divergente ale lumii, în interiorul căruia cel mai mic hazard l-ar fi putut trimite într-o direcție diametral opusă, îngustându-se treptat, reducându-se numai la linia pe care au parcurs-o și făcându-le să dispară pe toate celelalte ce ar fi putut la fel de bine să fie străbătute și, odată cu ele, eventualele evenimente situate pe aceste linii alternative, lăsându-le

să alunece într-un neant mai cumplit decât cel al uitării, vidul absolut și spectral unde se află toate lucrurile care n-au prins viață niciodată.

Orice om care înaintează astfel, uitându-se în urma lui și văzând că trage după el o cohortă întreagă de creaturi fantomatice a căror prezență melancolică, geloasă și fraternă, o simte, ființe care, în mod real sau virtual, au fost el însuși, unele deja moarte, altele așteptând mereu să se nască, făpturile care a fost și despre care nu mai știe nimic, cele care n-a fost și despre care, de asemenea, nu va ști nimic, creaturi sacrificate în măcelul lumilor sau avortate în pierderile de sarcină ale timpului, având în comun cu una sau alta dintre aceste făpturi un vag aer de familiaritate, același glas, aceiași ochi, o gloată întreagă de personaje distribuite de hazard pentru a juca pe eventuala scenă a unei nemaipomenite colecții de drame, repertoriul de istorii desfășurate fulgerător pe toate dimensiunile duratei și în fața cărora rațiunea slăbește, dacă încearcă să le cerceteze. Ce a fost, ce ar fi putut să fie, toate posibilitățile posibilului ca posibil, ceea ce Cæsar ar fi putut face dacă ar fi ascultat prevestirile preotului, lucrurile necunoscute, cântecul sirenelor, numele lui Ahile când trăia printre amazoane, pulberi ale posibilului asupra cărora meditează un scriitor irlandez mort cu un an mai înainte, romancier pe care el nu l-a citit, al cărui nume nici măcar nu l-a cunoscut, de care nu s-ar fi preocupat niciodată și mai ales în acea zi de logodnă, când mintea lui era la altceva, și care evocă în imaginația lui toată seria de întrebări, supărătoare și, totuși, accesibile în mod ipotetic, pe care timpul le ridică doar cu scopul de a le lăsa numaidecât să se șteargă.

Și în timp ce cărțile de Istorie povestesc ce s-a întâmplat în realitate, acordând fiecărui lucru petrecut intangibilul său loc în sacrosanctele anale ale lumii și dându-le acestor anale definitiva și inflexibila lor constituție, adevărul ar consta în a visa inversul lor rămas pe veci nehotărât, restituind fiecărei clipe trăite acea senzație de nimb nejustificat, înăuntrul căruia plutesc toate acele pulberi ale posibilului, pe care lumina le lasă să se vadă temporar suflate de vânt, lucruri care n-au fost sau care au fost, dar au rămas și vor rămâne necunoscute, instantaneu nerealizate din clipa când se așază în visul insistent al trecutului, pulberi ce se preling paralel în vid ca niște atomi prăbușindu-se după traiectoria verticală a căderii lor și astfel s-ar prăbuși pentru totdeauna, dacă o pantă infimă nu le-ar face uneori să se ciocnească, să se unească și să se respingă, ricoșând în spațiu, particule ce se înghesuie între ele și apoi le împrăștie treptat pe toate celelalte, producând o catastrofă din care se deduce că, mai degrabă decât nimic, ceva tot a fost.

În timp ce pe 17 iunie 1940, cu doi mai înainte, dacă el n-ar fi petrecut atâta timp să verifice funcționarea bicicletei, ungându-i lanțul și frânele, umflându-i din nou pneurile, ar fi putut la fel de bine să fi trecut podul Saint-Laurent înainte ca ea să intre pe ușa prăvăliei tatălui lui și oricum, dacă acesta din urmă i-ar fi semnat fiului său autorizația necesară pentru ca el să devanseze apelul de mobilizare, ar fi fost în altă parte, mobilizat pe undeva, cu siguranță nu la comenzile unui Dewoitine la care visa să i se încredințeze, ci mai curând ca soldat sau aspirant, în funcție de pregătirea militară pe care o făcuse, retrăgându-se laolaltă cu toți ceilalți, sperând să ajungă pe malul opus al Loarei înainte să fie prea târziu, căzut prizonier, petrecând mai mulți ani captiv într-o închisoare germană,

sau omorât pe loc, pe o plajă din Dunkerque, pe un câmp de sfeclă din nord, pe fundul unui șanț de-a lungul unuia dintre drumurile din Sarthes sau Anjou, lăsându-și trupul tânăr să se prăvălească pe te miri unde și apoi pentru un lucru neînsemnat. Sau: presupunând că, în final, s-a așezat la volanul vechiului Peugeot, fiind mitraliat între Mâcon și Nîmes, dacă vreunui aparat Stuka zburând pe cer i s-ar fi năzărit sau și-ar fi făcut scrupulos datoria, înainte de a se întoarce la baza aeriană, să descarce conștiincios restul muniției asupra vreunui ultim convoi de refugiați, doar neînchipuita loterie a sorții hotărând cine ar fi scăpat și cine nu, dintre el, cele două doamne sau cele domnișoare Feyeux, câinele sau una dintre cele două pisici.

Și chiar dacă romanul lor nu avusese un final atât de spectaculos și de dramatic, s-ar fi putut încheia în neantul tot mai cuprinzător unde se pierd toate obișnuitele reverii ale vieții: el uitând-o pe ea, iar ea uitându-l pe el și mai repede, întrucât pretindea că nu prea dăduse atenție fizicului lui de „june-prim" melancolic și că nu-i remarcase înfățișarea, vizitele de curtoazie pe care se simțeau obligați să și le întoarcă unul altuia, căci amintirea unei aventuri comune lega de-acum două familii, rărindu-se după câteva luni și apoi încetând complet, atât de mare era distanța, săpată de Istorie, ce separa cele două lumi îngemănate ale mediilor și ale originilor lor. Așa încât fiecare și-ar fi urmat atunci propriul drum, convingându-se foarte repede că acela fusese întotdeauna singurul care i se deschisese, amintirea zilei pe care au petrecut-o împreună și a celor două sau trei săptămâni din vacanța la Nîmes ștergându-se sau nemairămânând decât ca o întâmplare neînsemnată, fiindcă evenimentul n-ar fi avut urmări și fiindcă viața i-a chemat ori îi va

chema degrabă în altă parte. Pe ea: un alt bărbat, pe care îl va întâlni și cu care se va căsători, căci pesemne erau mulți și se va găsi unul, poate mai puțin frumos, dar mai potrivit pentru ea, pe care, în final, ea îl va remarca. Pe el: o altă femeie sau mai multe, presupunând că împrejurările războiului i-ar fi lăsat timp pentru asta și pentru a fi preocupat de iubire, căci în nebulozitatea în care îl arunca epoca, dacă Istoria n-ar fi hotărât pentru el și, într-un fel, în locul lui, cu siguranță s-ar fi putut trezi la fel de bine de partea Rezistenței sau a colaboraționismului; sau: nici de-o parte, nici de cealaltă, cum s-a întâmplat cu cei mai mulți, să se joace de-a războiul – sau nu – într-una din cele două tabere rivale, care repetau înfruntările mimate din copilărie.

Fiecare dintre aceste romane până la urmă eșuate fiind la fel de plauzibil precum cel care în final a avut loc și toate aceste povești șterse dând naștere la atâtea figuri diferite ale propriei lor persoane încât, în ultimă instanță, dacă ei s-ar fi gândit mai bine, ar fi ajuns să creadă că sute de alte figuri ar fi putut la fel de bine să le poarte numele, să se afle în corpul lor, să le continue povestea, păstrând cel mult o vagă asemănare cu unul sau altul dintre aceste personaje, aceiași ochi, aceeași voce. Trecutul nefiind mult mai real decât posibilul, însăși discontinuitatea timpului ce separă – ca atâtea avataruri în eternitate – eurile succesive ale fiecăruia, făcându-le instantaneu să pară atât de străine unele de celelalte, transformând eul care am fost ieri într-un eu total necunoscut pentru cel care se va trezi mâine dimineață. De nepătruns ca o ființă improbabilă, căreia din comoditate îi împrumutăm propriile noastre gânduri ca să nu trebuiască să recunoaștem că nu avem nimic în comun cu ea, că

reprezintă cel mult un mister indiferent și îndepărtat pe care nimeni – nici măcar noi înșine – nu îl poate dezlega.

Lucrurilor care nu s-au petrecut li se adaugă cele care nu se cunosc și pe care, într-un joc destul de van, putem cel mult să ni le imaginăm, jucând după bunul plac, descriind masa, fața de masă, grădina, detaliind – de ce nu? – desenele de pe farfurii, meniul servit, până la podgoria și anul vinului, jucând cu pasiune și fără teama de a fi înșelați de cineva. Acum, când dintre invitații care au participat la logodna lor n-au mai rămas în viață decât doi sau trei, pesemne nu pentru multă vreme, și când în memoria acestor supraviețuitori s-a șters aproape complet amintirea acelei zile de iulie din 1942, pe care o confundă pe jumătate, sub pretextul că atunci strălucea același cer senin de vară, cu un alt moment fericit ce avea să se petreacă peste câteva decenii, căsătoria vreunuia dintre copiii lor, dintre nepoți sau vreun botez, care s-au desfășurat în alt oraș, într-o altă casă, masa de sărbătoare întinsă într-o altă grădină, amestecând, cum fac mereu bătrânii, locurile, datele și oamenii, nereușind să mai spună cu certitudine cine mai trăia atunci și cine murise deja, ca și cum întotdeauna a fost o singură și unică petrecere în familie, la care toți, cei deja morți sau cei încă nenăscuți, au participat, amintindu-și că, desigur, în acea zi, ei doi se aflau acolo fiindcă trebuiau să se logodească, dar rămânând puțin sceptici în privința ideii că acea tânără și acel tânăr au fost într-adevăr chiar ei, pentru că, în afară de ochi și de voce, n-ar fi putut spune ce aveau în comun cu acele fantome de copii și nici ce le trecea prin minte acelor doi străini ce se pregăteau să-și confirme jurămintele și, poate, printre lucrurile necunoscute, să se sărute pentru prima dată în acea zi, în timp ce, cu câțiva pași mai departe, bătrânul căpitan, întorcându-și capul, trece

în revistă din priviri minunata aliniere a câtorva flori roșii și galbene în lumina soarelui.

Și dacă astăzi ar fi cineva acolo care să-și aducă aminte de acea zi de iulie 1942 sau, dacă nu, să o inventeze, pesemne el ar trebui să facă un efort suplimentar de memorie sau de imaginație ca să realizeze că, totuși, lipsea o persoană de la masa cu fața de masă albă. Iar acest cineva ar fi atât de convins că respectiva persoană asistase la acea sărbătoare, încât i-ar vedea numaidecât silueta între toate celelalte, deși nu se afla acolo, o siluetă uriașă, exagerat de bine făcută, terminându-se cu mâini enorme, dominată de un chip ca o mască de carnaval, deopotrivă melancolică și burlescă. Și ar fi atât de sigur, încât ar crede că o recunoaște în vechile fotografii îngălbenite datând de-atunci și care abia i-ar fi putut reproduce imaginea, dacă pelicula ar fi fost destul de sensibilă pentru a înregistra o asemenea amprentă spectrală. Ca într-un vis unde morții stau alături de vii și se așază pe vechiul lor loc fără ca nimeni să se supere sau să se mire, aceștia din urmă fiind doar fericiți că cei dintâi au obținut de la autoritățile din cealaltă lume permisiunea provizorie de a li se alătura, neîntrebându-i nimic, preocupați de faptul că, punându-le cea mai mică întrebare, i-ar putea face, cu cruzime, conștienți de soarta lor, le-ar curma răgazul de care beneficiază pentru a reveni în lumina vieții și i-ar trimite numaidecât pe tărâmul umbrelor.

Căci, atunci când ei se logodesc, se împlinesc aproape doi ani de când Fleury Forest, cofetarul de pe cheiul Lamartine, a murit,

încetând subit din viață, la vârsta de cincizeci de ani, în noaptea de 11 noiembrie 1940, alegând acest mod puțin cam macabru de a sărbători victoria din războiul anterior, la care nu participase, chiar atunci când țara îndura foarte recenta contralovitură a înfrângerii din al doilea război, la care, de asemenea, nu participase, el, căsătorit cu o femeie a cărei înfățișare amintea de Marianne – însă nimeni, în acel an, nu cutezase să-i ceară să joace acest rol – care, trezindu-se în zori lângă el, l-a găsit, în mod inexplicabil, fără viață, în jur de patru dimineața, țeapăn și rece în patul conjugal. Coborând repede să le comunice evenimentul celor doi frați, repezindu-se teatrală în întunericul nopții ca să le anunțe cu o voce liniștită și mormântală moartea tatălui lor, conducându-i până în cameră ca să vadă cu propriii ochi, să se convingă de adevărul neașteptat pe care altminteri nu l-ar fi putut crede, punând pe fruntea lui deja glacială un ultim sărut obligatoriu solemn.

Mort în somn – așa cum am vrea toți –, trecând direct de la visul nopții la cel al morții, poate imaginându-și, pe jumătate conștient, că nu era pe punctul de a părăsi viața, ci doar își visa agonia și că, în fond, fiindcă toate astea nu erau decât un vis, nu era nici chiar așa de grav, nici chiar așa de cumplit. Murind din nimic, pentru nimic, după ce în ajun se întorsese de la o masă veselă și amicală între recruți, în cinstea Marelui Război din care toți – cel puțin, toți cei care mai puteau încă sărbători ceva așezându-se la masa unui restaurant – scăpaseră teferi, începând să transpire în mod ciudat în pat, zicându-și că desigur asta nu era mare lucru și că o noapte de somn profund va repara totul, apoi închizând ochii pentru a nu-i mai redeschide niciodată. Medicul venit de dimineață ca să constate decesul n-a putut să identifice cauza cu certitudine, punând-o vag pe seama bolii

lui, dar fără să poată spune ce legătură exista între acromegalie și moartea subită, îndoindu-se că ar putea fi legată de tratamentul cu raze X ce i se administra de ceva vreme, pesemne neștiind nimic, de altfel nepretinzându-se mai savant decât era, resemnat că știința pe care el o reprezenta se dovedea complet neputincioasă de îndată ce era pusă în fața unor afecțiuni puțin mai complicate ca aceea și convins că medicina făcuse deja destule îngrijind și ușurând durerea celor care oricum, în final, tot vor muri.

El, adormind astfel nădușit, pentru totdeauna, de parcă nu voia să afle mai mult nici despre sfârșitul războiului, nici despre restul vieții, lăsându-le celorlalți grija și problema corpului său mare, deja țeapăn, pe care niște vecini, ca să nu lase pe capul familiei și această sarcină, au ținut să-l îmbrace ei, cum au putut, în cel mai frumos costum, înainte de a fi pus în sicriul care, trebuind să fie dus până la cimitirul din Vieu, aflat într-un alt departament, a necesitat, conform legii, să fie învelit într-o dublură de zinc, și ea fixată, sub ochii celor doi frați, în flacăra albastră a unei lămpi de sudură.

Lăsându-i brusc singuri pe lume și fără nimic din el, în afară de o sumă de amintiri atât de mărunte, încât vor dispărea de îndată ce vor încerca să le prindă, ca nisipul ce se scurge printre degete și se pierde pe pământ. Așa încât despre acest bărbat nu vor mai pomeni niciodată nimănui și din el nu va mai rămâne decât cea mai vagă imagine, aceea a unui ins despre care nu se va putea evoca decât conștiinciozitatea profesională, îndemânarea, extrema amabilitate, aceasta din urmă fiind, de bună seamă, singura care contează cu adevarat la un om, dar, chiar din acest motiv, care poate fi cel mai

puțin povestită, fiindcă nu poți spune absolut nimic despre ea. Nelăsându-le moștenire nimic: niciun adevăr, niciun principiu care să-i ghideze în viață. Sau, mai exact: lăsându-le moștenire acest „nimic“, singurul lucru pe care un tată l-ar putea transmite fiilor lui. Nicio învățătură în afară de aceea, tăcută, care îi obligă pe ei să parcurgă din nou, la rândul lor și pe socoteala lor, inutila și perpetua experiență neschimbată a vieții. Ca în vechea fabulă a lui La Fontaine – singura pe care el, fiul lui, tatăl meu, n-a uitat-o niciodată și a știut-o în întregime pe de rost – în care un bărbat, simțind că i se apropie sfârșitul – dar el nu a avut această ocazie, murind subit și la numai cincizeci de ani –, îi adună în jurul patului pe copii și le promite o comoară care, desigur, nu există, dar ca s-o găsească, aceștia își vor cheltui toată energia vieții lor. Morala nefiind că munca este adevărata comoară, cum se spune într-o interpretare convențională, precum cea care se face la școală pentru a-i educa pe copii. Adevărul fiind că, mai curând, nu există comoară, că lumea este complet goală, că poți răscoli tot pământul fără să găsești nimic niciodată. Sau, mai exact: că singura comoară, din clipa când afli acest lucru, este nimicul din care ia naștere orice viață și cu care ea se încheie.

De aceea tații tac mereu. Cel puțin când înțeleg acest lucru și păstrează discreția. Nu că n-ar avea nimic de spus. Ca toată lumea, au părerile și convingerile lor. Însă o înțelepciune pe care o au și ei de la tații lor, singura pe care o moștenesc de la ei, îi împiedică să spună un alt adevăr decât acela, rezistând în fața tentației iluzorii de a considera că este o filosofie la care ei au ajuns și a cărei greutate va trebui pusă pe umerii urmașilor, lăsându-le libertatea de a descoperi singuri acest secret al lui Polichinelle, care nu apare decât atunci

când pământul a fost complet răscolit și devastat, cu pântecele căscat ca un seif deschis, așadar mulțumindu-se să le lase urmașilor un semn care să-i ia ca martori la uimirea lor în fața vitezei și a vacuității vieții, aceștia neînțelegându-i sensul decât mult mai târziu și când va fi prea târziu pentru a le mai folosi la ceva. Scriind doar un testament, salutar, constând într-o singură foaie albă, scoasă din plic la notar, spre stupefacția și consternarea trecătoare ale supraviețuitorilor, în timp ce trupul se odihnește deja în dubla lui învelitoare de zinc și de lemn.

Casa din Balmay se află la câțiva kilometri de locul pe unde, de patru luni, trece linia de demarcație. Pesemne în sudul acesteia, adică în zona liberă. Altfel, le-ar fi fost interzisă, femeii, de puțină timp văduvă, și fiilor ei, toți trei fiind despărțiți de bunicul întors acasă, și nu s-ar mai fi putut duce acolo – cel puțin până peste doi ani, adică exact pe 11 noiembrie 1942 – ca să sărbătorească cu cinism și insolență aniversarea armistițiului și să șteargă, a doua oară, amintirea lui, în timp ce trupele germane reunesc teritoriul Republicii Franceze ocupându-l în întregime. Și, în acest caz, ar trebui să ne mai imaginăm că dricul cu sicriul de lemn învelit în zinc, urmat de autocarul închiriat pentru eveniment ca să-i conducă familia și pe prietenii defunctului la cimitirul vecin din Vieu, în fața aceluiași cavou unde, peste o jumătate de secol, va fi depusă urna cu cenușa lui, a trebuit să treacă prin posturile de control aflate la câteva sute de metri unele de altele, unde soldații, purtând două uniforme diferite, au inspectat succesiv convoiul, verificând documentele oficiale ce atestau decesul și identitatea răposatului, destinația

rămășițelor lui, autorizația de înhumare și condițiile în care a fost eliberată, încredințându-se că printre membrii cortegiului funerar nu se ascundea vreun refugiat ce încerca – și pentru ce motiv? –, încălcând regulamentul intrat de-acum în vigoare, să ajungă în zona de nord.

Mâcon a devenit un oraș de frontieră în care se îngrămădesc populații alungate de război din propriile case și puse în imposibilitatea de a se întoarce acolo. Adevărata graniță se află puțin mai sus, la Chalon, unde gara a fost transformată de polițiști în loc de triere între cele două jumătăți ale țării. Dar, tocmai din acest motiv, la Mâcon – întrucât este primul oraș din zona liberă – se adună toți cei a căror soartă nu a fost încă hotărâtă, așteptând autorizația de a reface invers drumul exodului și, apoi, refuzându-li-se cererea sub pretextul că brusc au devenit suspecți, indezirabili, precum și ceilalți, abia reușind să scape în celălalt sens, trecând de-a curmezișul capcanei înainte ca ea să se închidă, fugind de persecuțiile previzibile rezervate lor de ocupantul nazist și imaginându-și cu naivitate că regimul de la Vichy va fi mai îngăduitor cu ei, nemaiavând unde să se ducă, oprindu-se acolo de parcă se puteau opri oriunde, fiind uneori împinși în acel colț de câmpie franceză de către un val ce traversa toată Europa: refugiați veniți din Germania, Olanda, Belgia și Spania, evrei sau comuniști care reușiseră în mod miraculos, uneori după mulți ani, să scape de amenințarea cu internarea în lagăre, cu deportarea și având, deci, motive întemeiate ca să nu se lase prinși de autorități. Sau: apatrizi rătăciți, căutând doar un domiciliu unde să se poată odihni în voie după ce, luni întregi, au fugit drept înainte.

Orașul se organizează repede pentru acest nou rol de care, cu siguranță, ar fi preferat să se dispenseze, adăpostind câteva mii de fugari prinși cu brutalitate în capcană acum, când linia de demarcație a dus la instalarea, chiar în centrul țării, a unui zid imaterial, dar real, alcătuit din patrule care străbat câmpia și santinele postate pe toate drumurile, oameni împiedicați să se întoarcă acasă, loviți de o arbitrară măsură de expulzare ce le interzice să se alăture familiei, să se întoarcă în casa lor, să-și reia meseria, obosind autoritățile ca să obțină un permis de trecere foarte improbabil, nevrând să priceapă de ce nu mai există stat de la care să poată cere puțină dreptate și înțelegere, instalându-se, împotriva voinței lor, în adăpostul tot mai puțin provizoriu din cazărmi, școli și săli de teatru transformate în dormitoare de către municipalitate. Aceasta din urmă fiind nevoită, încă de la începutul toamnei din 1940, să amenajeze o enormă cantină populară pentru a servi mese calde populațiilor care, umplând până la refuz trenurile, trec prin gara repusă în grabă în funcțiune după bombardamentul din 16 iunie, serviciile primăriei văzându-se în curând obligate să primească în aceste cantine improvizate și locuitori ai orașului care și-au pierdut averea, nemaiavând bani nici pentru a-și procura alimentele necesare. Fiindcă economia țării a luat-o brusc razna, prețurile crescând de două ori în temeiul aplicării automate a legii ofertei și a cererii, care își produce efectele previzibile pe o piață unde, fără măcar a ține cont de prelevarea forțată ce este operată de trupele ocupantului, fiecare încearcă să cumpere cu ce să-și satisfacă nevoile imediate, în timp ce nimic nu mai rămâne de vânzare, căci cele mai multe activități au trebuit să înceteze din cauza lipsei bărbaților, morți în luptă, prizonieri în Germania, așteptând să fie

demobilizați, ceea ce ar fi permis mașinăriei economiei să funcționeze în continuare.

Războiul luând pentru ei acea înfățișare, desigur, mult mai puțin barbară decât cea pe care trebuie s-o îndure locuitorii din nord, aceștia supraviețuind înfruntărilor din orașe uneori devastate și deacum supuse disciplinei umilitoare a Ocupației. Ei asistând doar la acel spectacol de bruscă sărăcire ce, firește, le strânge inima, cel în care toate valorile evidente ale vieții se depreciază dintr-odată și care îl obligă pe fiecare să-și reevalueze cursul vieții, dar fiind cruțați și de această dată, întorcându-se acasă după trei săptămâni de vacanță la Nîmes ca să descopere o casă ocolită de jefuitori, singurele crime comise constând în furtul unui ghizdan nou și în vizita făcută în pivniță, având suficiente economii strânse în decursul vieții lor de negustori destul de înstăriți, ca să nu trebuiască să meargă și ei la cantina populară, de parcă o nejustificabilă Providență continua să se îngrijească de soarta lor, singurul dintre ei care pierise nefiind doborât la Dunkerque, Arras ori Saumur, ci ațipind, într-o seară, definitiv și liniștit în patul lui.

Bătrânul căpitan, îi spun așa deși atunci nu trebuie să fi avut cu mult peste cei cincizeci de ani pe care, în curând, îi voi împlini și eu, întors de la Lourdes, unde fusese împins de dezastru, pentru că avea cel mai înalt grad dintre ofițerii în rezervă și în lipsa tuturor celorlalți, a fost numit comandant-șef al centrului de demobilizare din Mâcon – spre care se îndreaptă acei soldați din armata franceză ce au scăpat de prizonierat printr-un noroc sau prin ingeniozitate și vin să-și reglementeze situația la autoritățile militare, predând armele,

presupunând că le-au păstrat până atunci și că nu le-au aruncat într-un șanț, echipamentul, primindu-și înapoi actele potrivit regulamentului, ceea ce le va permite să se întoarcă la casele lor. Ei s-au instalat în marea casă din La Coupée, pe care șeful de escală al Imperial Airways a părăsit-o de mult timp, casă cumpărată pentru a se retrage la pensie, după ce au renunțat la meseria de librari. În schimb, în familia lui, n-a venit încă vremea să închidă prăvălia „Logodna". Pentru a-l înlocui pe patronul decedat, un bătrân cofetar din vecinătate a acceptat să-și reia activitatea și, cu ajutorul unui ucenic, dă drumul la turbine, râșnițe, prăjitor și șerbetieră, iar afacerea începe numaidecât să dea roade și chiar mai vârtos într-un context în care, așa cum remarca stăpâna prăvăliei, prețul ciocolatei crește mai repede decât cel al pâinii.

Întrucât, de bună seamă, nu din vina ei, probele de la bacalaureat nu au putut avea loc, fiind mai degrabă mulțumită și răsuflând ușurată, ea hotărăște să nu se întoarcă la liceu și să se înscrie, așa cum își dorise dintotdeauna, la Academia de Arte Frumoase. Cât despre el, chiar și cu brevetul de pilot în buzunar, trebuie să renunțe la pregătirea concursului pentru Școala de Aviație, căci, pur și simplu, aceasta nu mai există, fiind închisă ca toate instituțiile militare din țară. Așadar, trebuind să-și inventeze o altă vocație și să găsească destul de repede o meserie, întrucât tatăl lui a murit și, chiar dacă afacerea pare pentru moment că a redemarat înregistrând profit, fiind fiul cel mare, la nouăsprezece ani, a devenit principalul sprijin al familiei. Și fiindcă toate celelalte profesii îi sunt egale acum, când cea de aviator îi este interzisă, o lasă pe mama lui s-o aleagă în locul lui pe cea care îi va conveni mai mult. Aceasta întrebându-l pe singurul oracol în care poporul încă mai crede, trimițându-i, așadar, însuși mareșalului Pétain, ca și cum el n-avea altceva mai bun de făcut, o scrisoare în care pesemne ea a cântărit fiecare cuvânt și, tot

teatrală, a descris situația patetică a unei familii franceze patrioate, amenințate de sărăcie și cerându-i, neîndoios, ajutorul sau, cel puțin, părerea. Primind ca răspuns, dacă nu chiar de la Mareșal, măcar de la unul dintre secretarii lui, nu propunerea – și asta e bine pentru ce va urma – de a-l trimite la Vichy pe fiul cel mare al familiei Forest ca să i se dea o funcție oarecare, ci sfatul, întrucât pământul nu minte și din el trebuie să iasă viitorul țării, de a face din tânărul educat și serios care este copilul ei, veterinar sau inginer agronom. El trezindu-se, prin urmare, la liceul din Grenoble, pregătindu-se, participând și reușind la concursul care îi permite să urmeze, nu o școală mai prestigioasă la ale cărei probe poate că nu ar fi trecut, ci cursurile pe care le organizează Școala de la Maison-Carrée, de cealaltă parte a Mediteranei, aproape de Alger.

Pe puntea vaporului ce traversează Mediterana, stând în picioare la prora, sprijinindu-se pe coate de bastingaj, în fața focului care reflectă albastrul intens al apelor sub cerul senin și soarele arzător, pe când în depărtare vede cum crește celebrul și splendidul spectacol al orașului alb, Alger, așezat deasupra golfului ca un amfiteatru, cu fațadele lucind ca fațetele strălucitoare ale unui singur mozaic lung, cu bucățele sclipind în lumină, el meditează încă la infinitele posibilități ale posibilului, întrebându-se cine e și dacă chiar este acel tânăr, părăsindu-și țara pentru a pune foarte curând piciorul pe un pământ despre care nu știe nimic – în afară de ce l-a învățat în mod greșit propaganda republicană din copilărie, reprezentând lumea pe marile hărți agățate de pereții claselor la cursul de geografie având în centru, în partea de sus, Franța, ca un cap minuscul cu chip familiar de hexagon dominând giganticul corp al Imperiului, ale cărui forme ocupă cele mai importante continente și insule, întinzându-se pe o lungime neînchipuită și foarte populată din Africa, Orient, Asia, răspândindu-se până la minusculele insule din Atlantic și Pacific.

Așadar, zicându-și că și-a învățat bine lecția, și așa și este, căci nu-și părăsește cu adevărat țara natală, ci doar acostează pe malul cel mai puțin îndepărtat ale provinciilor ei exotice. Fiind dispus să creadă, întrucât acesta este discursul pe care îl țin cei care își dispută atunci soarta coloniilor, că de-acum acolo bate adevărata inimă a patriei pe jumătate decapitate de o înfrângere ce bulversează toate imaginile brusc învechite ale mapamondului, fiindcă o graniță imaterială ce traversează satele franceze a mărit dintr-odată distanța între Chalon și Mâcon, față de cea dintre Marsilia și Alger.

Rememorând înșiruirea foarte simplă și, totuși, excesiv de arbitrară a cauzelor și a efectelor ce au făcut din el cel care pare că a devenit– și în care, cu toate acestea, nici chiar el nu reușește să creadă complet, îndoindu-se că e vorba de altceva decât de un rol în care a fost distribuit fără să i se ceară părerea și pe care îl joacă în pofida voinței lui și fără prea mare convingere. El, sortit de-acum să nu devină unul dintre viitorii piloți de vânătoare francezi, instalat în cabina unui Dewoitine, cu doi ani în urmă refuzându-i-se ocazia de a-l pilota, întrucât nu mai exista Școala de Aviație și, deci, nici concurs care să permită admiterea, așa încât nu a primit nici autorizația de a se așeza în banca unde ar fi trebuit să rezolve foarte complexe probleme de algebră și de trigonometrie pe baza cărora se recrutează tinerii de vârsta lui pentru a-i îmbrăca în uniforma de aspiranți la titlul de aviatori. Zicându-și că asta, cu siguranță, n-ar fi schimbat nimic, convins că ar fi eșuat, având puțină înclinație pentru exercițiile unde excelează inteligența abstractă, simțindu-se mai puțin în largul lui la matematică decât la latină, fiind conștient că, deși știința sinusurilor și a tangentelor nu folosește mai mult decât cea a dativului și a ablativului absolut când trebuie să ieși dintr-o vrie și să te pregătești

pentru un picaj, având această experiență, de vreme ce are brevetul, și, în plus, nu s-a pomenit ca vreun stat-major serios să-și aleagă ofițerii după o traducere din Cicero sau Virgiliu. Așa încât școala de inginerie la care s-a dus era, pesemne, tot ce putea pretinde.

Sau: ar fi trebuit să aibă destul curaj și noroc ca să nimerească un drum mai scurt, precum cei care, în timpul Revoluției sau al Imperiului, ajungeau generali la douăzeci de ani sau aproape, eroi ai uneia dintre acele edificatoare povești patriotice ilustrate cu imagini, și ele agățate pe pereții claselor, reprezentând un ins total necunoscut, ieșit din rând, care face asemenea vitejii – cucerind de unul singur un pod, un bastion, încercuind pe la spate trupele dușmane și făcându-le prizoniere, înarmat doar cu drapelul zdrențuit al regimentului său, adunat de pe câmpul de luptă –, încât este imediat propulsat în vârful ierarhiei militare, acoperit de medalii și transformat de toate galoanele regulamentare. Dar atunci erau alte vremuri, desigur. Și el – era sau nu vina lui? – nu s-a putut înrola înainte de apel, n-a cunoscut din război decât o escapadă însorită pe drumurile exodului, fără ca măcar să zărească vag în depărtare fantoma unei iscoade inamice.

Meditează la toate infinitele posibilități ale posibilului: viața la care renunță, tatăl mort, mama, fratele și apoi tânăra pe care încă n-a avut curajul să o ceară în căsătorie, de cealaltă parte a mării, toate celelalte vieți pe care le-ar fi putut avea la fel de bine și care ar fi însemnat la fel de mult, adică nici mai mult, nici mai puțin, ca viața care îl așteaptă acum, pe acel pământ din care nu cunoaște decât forma de departament din atlas sau din harta aflată în calendarul Poștei,

atârnat pe peretele bucătăriei. Întoarce în minte și pe față, și pe dos toate posibilitățile vieții lui. Reflectând la ce s-ar fi întâmplat dacă, în urmă cu doi ani, s-ar fi trezit mai degrabă cu armele în mână, decât la volanul uneia dintre mașinile exodului. Sau: imaginându-se acum înrolat undeva, într-o cazarmă de pe frontul englez, sub drapelul Forțelor Franței Libere, cum i-a trecut repede prin minte, zicându-și că acolo, penuria de piloți fiind atât de mare și ritmul în care mor atât de rapid, cu siguranță i se va încredința manșa unui Spitfire și că poate va reuși să îndeplinească câteva misiuni victorioase înainte de a fi, la rândul lui, doborât în flăcări deasupra Mării Mânecii. Și dacă nu luase această hotărâre, deși respecta autoritățile, fusese pesemne pentru că temperamentul lui îl făcea refractar la ideea de a asculta ordinele unui general trădător și nu se vedea zburând sub culorile aviației care tocmai scufundase flota franceză la Mers-el-Kébir. Sau pur și simplu pentru că îi lipsea curajul de a o face. Sau: natura nu-l înzestrase cu simțul practic necesar pentru a găsi șmecheria indispensabilă ca să ajungă până în Marea Britanie cu prețul unui lung ocol prin Spania sau Elveția, despre care cu siguranță n-avea nici cea mai mică idee. Ceea ce, bineînțeles, nu e o scuză. Numai dacă, desigur, intenția lui nu a fost mai degrabă să servească Revoluția națională la care îl îndemnase Mareșalul și, de aceea, să aleagă această cale, cum îl incita toată cultura mediului și a epocii lui. Așadar, ar fi fost de partea regimului de la Vichy, numit atunci: Statul Francez, forțat de circumstanțe, o cauză ducând la altă cauză, și nimeni nu mai poate spune spre ce limită ar fi fost atunci împins. Căci asta nu o mai poate ști nimeni. Chiar și el, dacă ar mai fi trăit, ar fi fost incapabil să o spună, atât de total străin i s-ar fi părut tânărul de douăzeci de ani care a fost. Și fiindcă lucrurile care nu s-au întâmplat – toate infinitele posibilități ale posibilului – nu au mai

multă consistență decât un vis pe care, din clipa când ne-am trezit, abia ni-l mai amintim.

Iată ce a citit în marele atlas pe care l-a coborât înainte să plece de pe raftul cel mai de sus al bibliotecii familiale: Maison-Carrée este un cartier al Algerului, situat la câteva leghe de oraș, pe malurile fluviului Oued El-Harrah, o fostă fortăreață construită de turci, fiindcă acolo se află unul dintre cele mai vechi poduri din Algeria și fiindcă o asemenea poziție militară menține controlul asupra întregii regiuni și constituie baza ideală pentru a ține piept expedițiilor făcute de triburile vrăjmașe. Francezii cuceresc fortul în 1830 și instalează acolo o garnizoană ce va fi mereu asediată și ai cărei soldați, dacă nu sunt uciși în lupte, cad unii după alții victime febrei provocate de mlaștinile insalubre ale uedului până când lucrările de asanare curăță, în sfârșit, locul în vederea exploatării inițiate de coloniști și Bugeaud transformă cantonamentul într-un adevărat oraș, care devine unul dintre cele mai elocvente simboluri ale politicii de dezvoltare dorite de guvernele succesive ale Imperiului și ale Republicii.

Pământurile uscate, necultivate și năpădite de buruieni pe care pășteau câteva vagi turme constituie câmpul de experimentare unde știința și tehnica din Occident își arată superioritatea civilizatoare, demonstrând că prin muncă și disciplină se pot ivi grădini, livezi, podgorii din praf și pietre, totuși, cu condiția ca țara și locuitorii ei să se supună noii legi care vine din Franța și care este reprezentată, sub protecția armatei și cu sprijinul administrației, de câțiva fermieri întreprinzători, de ingineri energici și alte minți ingenioase. Ca

părintele reverend Clément, care a dat numele său fructului inventat de el, „clementina". Despre acesta, unii pretind că l-a descoperit din întâmplare în grădina unui orfelinat din Oran, în timp ce alții afirmă că l-a creat prin savante încrucișări de citrice pe care le-a încercat în livada noviciatului din Maison-Carrée. Esențialul fiind că astfel s-a născut de nicăieri, la granițele unui deșert nefertil, un fruct necunoscut cu o minunată formă de minuscul soare portocaliu-aprins, ca o dovadă pentru capacitatea Omului Alb de a metamorfoza cel mai steril pământ într-o imensă oază. Numai dacă, desigur, acest miracol nu a fost un miraj.

Căci toate acestea – acest miracol, acest miraj, această minciună: în fond, colonizarea Africii a fost un noroc pentru continent și pentru locuitorii lui – el le crede cu certitudine – ar putea face altminteri? – în timp ce un autobuz arhiplin îl duce, cu valiza lui prea plină, într-o dogoreală cu care încă nu s-a obișnuit și pe care nici nu și-o putea imagina, de la portul din Alger, traversând mahalaua din Maison-Carrée, îndreptându-se spre Institutul Agricol și internatul acestuia. Neputând să-și închipuie sălbăticia secretă ce face ravagii pe acest pământ pe care începe să-l descopere, unde pacea a fost câștigată cu prețul unor războaie nesfârșite, al unor masacre repetate, a unei acțiuni sistematice de expropriere, adică: de furt. Sceptic – sigur așa va fi fost – în fața faptului brut și brutal potrivit căruia – așa cum mai târziu vor stabili istoricii care își fac numărătoarea aproximativă din confortul neînchipuitului lor viitor – pentru colonizarea Algeriei, o treime din locuitorii ei și-au pierdut viața, direct sau indirect. Inspirându-se din câteva romane citite, epopei de hârtie, scrise pentru gloria spahiilor și a celor de același neam, imaginându-și că deșertul a fost doar teatrul exotic al câtorva ciocniri rare, unde se

înfruntau, ca în vechile turnire, ofițeri purtând uniforme în culori deschise și mănuși albe, năpustindu-se cu sabia scoasă asupra seniorilor nomazi cu turbane, purtați de cămile, toți semănând cu paladinii călăreți din vechile cruciade medievale și ducând, în fond, un război destul de fratern, pentru ca apoi să negocieze condițiile unei păci drepte și onorabile pentru toți, întrucât triumfau numai valorile civilizației și, în mod miraculos, pe acel nisip se va răspândi prosperitatea unui nou Eden.

El, gândindu-se la asta atât de mult și de liniștit, încât nici măcar realitatea văzută cu propriii ochi nu va reuși să dezmintă cu nimic credințele ce l-au însoțit încă din copilărie. Îndrăgostindu-se imediat și sincer de acea țară de îndată ce, rezemat de bastingaj, i-a zărit coastele strălucind de lumină. Atât de orbit de acest spectacol pe care îl vedem adesea pe cărțile poștale, încât apoi n-a văzut nimic din nedreptatea organizată de un întreg sistem construit pe ficțiunea egalității între oameni, dar funcționând numai datorită strictei segregări pe care o organiza între ei. Atât de convins de o asemenea utopie, încât nu va mai vrea niciodată să renunțe la ea, păstrând în inimă până la capăt certitudinea că acolo era un pământ ce dovedea că oamenii de toate rasele și de toate religiile puteau lucra laolaltă pentru a înălța pe piatra arsă a trecutului un paradis liniștit de frunze, flori și fructe. Și, mult mai târziu, întărit în vechea lui neîncredere față de generalul trădător de pe vremea celor douăzeci de ani ai săi, când primul președinte al celei de-a Cincea Republici, ales pentru a salva Algeria franceză, o va abandona din interes și prudență, lăsând în voia sorții oameni trăind în singurătate și suferință, zicea el, pe care își amintea că i-a cunoscut atunci, coloniști sau băștinași, împrietenindu-se, ziceau unii, cu ei, căci el nu făcea

nicio discriminare între ei și despre care nu se îndoia că erau făcuți să trăiască împreună și că ar fi reușit, insista el, dacă reaua-voință a câtorva nu ar fi alimentat aceeași neînțelegere de nedepășit.

El, atât de naiv – dar poți să nu fii așa la douăzeci de ani? –, total încrezător în lipsa lui de prejudecăți, neînchipuindu-și că nu poate fi împărtășită de toți și, în consecință, nevăzând nicio diferență între oamenii pe care îi cunoaște atunci: arabi, evrei ori francezi din metropolă. Atât de puțin prevenit de dușmănia dintre ei, încât odată pleacă singur să se plimbe pe străduțele înguste ale citadelei, pesemne în amintirea recentului film în care Gabin este acolo stăpân, prea puțin conștient de riscul foarte real la care se expune astfel, parcurgând vechea fortăreață construită pe latura unei coline, cu străzi ca niște scări înguste și cotite și case cu ferestre oarbe, ce se îngrămădesc unele peste altele în ansambluri foarte precare, trecând datorită aerului său inocent printre femei acoperite cu văl și bărbați în *djellaba* aidoma celor pe care i-a văzut în filme și care nu se sinchisesc de prezența printre ei a acelui băiat mare și liniștit.

Institutul de la Maison-Carrée, pe care îl descoperă când coboară din autobuz, seamănă cu o mare tabără instalată în jurul clădirilor albe, de unde se întinde o imensă proprietate cu fermă, grădină de legume, livadă și podgorii. Timp de un an, învață acolo principii de agronomie și cum să le pună în practică, studiind în săli de curs unde profesorii prezintă pe tablă bazele botanicii, ale geneticii, ale fitopatologiei, ale zootehniei și apoi mergând să dea o mână de

ajutor, ca practică, la lucrările pe care muncitorii arabi le fac pe domeniul agricol, petrecându-și restul timpului ca turist, printre minunatele peisaje muntoase și pe plajele însorite ale Mediteranei, vizitând citadela, duminica luând prânzul cu rude îndepărtate, veri care lucrează la Alger ca farmaciști, scăldându-se în mare, învățând să călărească, cum îi stă bine unui vrednic colonist inspectându-și pământurile, până când un armăsar mai nărăvaș îl face să renunțe la această atitudine, galopând mai mulți kilometri și apoi, izbind din copite, azvârlindu-l exact în mijlocul curții unei ferme. Fiind elev serios, nepierzând, totuși, din vedere că pentru asta se afla acolo. Convins, chiar îndoctrinat de discursul care li se ține tuturor elevilor și care le vorbește despre marea misiune civilizatoare la care sunt chemați să contribuie și despre necesitatea de a transforma Africa de Nord într-un pământ care să-i poată hrăni nu numai pe locuitorii lui, ci și pe cei din metropolă, prosperitatea fiind cea mai bună garanție pentru restabilirea păcii.

Și așa își petrece un an întreg grădinărind cuminte sub soare, descoperindu-și, puțin în pofida voinței lui, o plăcere de a lucra pământul pe care nu o bănuia și care nu îl va mai părăsi niciodată, pasiunea lui fiind copacii ale căror nume savante cu sonorități pedante și puțin ridicole le va păstra în minte până la sfârșitul vieții, mereu preocupat să ne învețe cum să recunoaștem speciile, pe noi, copiii lui, care nu dădeam nicio importanță și îl lăsam să explice în van, resemnați în fața a ceea ce noi consideram simpla manifestare a unei manii destul de inofensive și râzând stupid, fără ca el să înțeleagă de ce, de ideea că un stejar poate fi „pedunculat”. Peste treizeci de ani, arătând cu bastonul de muntean, în ritualele plimbări prin pădure în vacanță, după cina luată în casa din Balmay, frunzele

răsărind pe minusculele tije verzi care creșteau în șanțuri sau care se aflau foarte sus pe ramura unui copac secular, povestind doar pentru el, fiindcă noi nu-l ascultam, ca și cum astfel își recapitula vechile lecții, cum cea mai mică frunză permitea identificarea familiei de arbori din care făcea parte, aruncând în gol toate aceste cunoștințe învățate demult, de parcă erau singurul lucru ce merita să ni-l lase moștenire. Și, cu siguranță, era adevărat. Lăsându-ne, dacă nu aceste cunoștințe, cel puțin regretul lor și sentimentul foarte prostesc că fără el nu putem deosebi speciile de pini, plopi, platani sau fagi din jurul nostru.

Denumind astfel, pentru noi, pădurea și copacii care o alcătuiesc. Și, ca augurul care despică cerul cu toiagul ca să citească liniile profetice trasate de zborul păsărilor, el arăta cu bastonul de drumeție vlăstarele răsărind din pământ în grămada de buruieni sau conurile de pin, ghindele, castanele căzute de pe crengi, spunându-ne numele arborilor, bazându-se pe probe atât de minuscule împrăștiate la picioarele noastre. Semănând nu cu plugarul din fabulă, cât mai degrabă cu tăietorul de lemne din poveste care își duce odraslele în adâncul pădurii și care, neputând face prea mult pentru ele, știe că într-o bună zi va trebui să le abandoneze într-un desiș întunecat și încâlcit, lăsându-i pe copii să-și inventeze singuri propriul drum improbabil, neluând-o pe cel cu pietricele albe ce duce spre casă, ci pe calea care duce departe, în gol, spre nicăieri, mărginit cu indicii foarte nesigure, vagi urme de vegetație, cele pe care ne învăța să le recunoaștem, semne pe care nu le-a semănat nimeni la întâmplare pe pământ și pe care fiecare le adună cum poate pe cărare, ca pe niște litere împrăștiate, și care, dacă ar fi rostite în ordinea corectă, i-ar indica propriul numele și, odată cu el, numele lumii.

Zicea: Forest, fără a pronunța *s*-ul – explicând, atunci când era întrebat, că acest nume venea de la Forez – de unde era originară familia noastră, povestea el fără să știe mai multe amănunte și fără să-i pese prea mult – sau – și mai plauzibil – de la cuvântul „pădure“, și că, deci, trebuia să ne imaginăm că strămoșii noștri, ai tuturor, au fost, într-o lume foarte îndepărtată, un fel de maimuțe, de indieni, la drept vorbind, care și-au luat totemul din lumea de umbră și frunziș unde trăiau, originari dintr-un trib sortit dispariției la fel de sigure precum cea a bătrânilor mohicani, fiindcă peste tot civilizația orașelor împingea înapoi cu sălbăticie marginile pădurii, devasta specii întregi de pini sau stejari și că, în curând, toți copacii din lume vor cădea sub fierăstrău și, tăiați cu drujba, vor sfârși în scânduri stivuite sau în pulpă de celuloză. Și, întrucât substantivul propriu vine de la substantivul comun, adăuga el, acest lucru justifica îndeajuns ca *s*-ul – chiar dacă nu se transformase într-un accent circumflex – să fie mut. Dar dacă lecția etimologică ni se părea plauzibilă, noi, copiii lui, sau, în orice caz, băieții lui, nu renunțam, totuși, să șuierăm acest *s*, ca și cum astfel ne deosebeam de el, prin sunetul acestei singure litere. Așa cum, în adolescență, voi adăuga în semnătura mea la *P*-ul din prenume un *h* pentru a deosebi inițiala mea de cea a fraților mei, cel mai mare și cel mai mic, adică: Patrick și apoi Pierre.

El neconștientizând niciodată, din câte se pare, legătura dintre pasiunea lui pentru arbori și patronimul pe care îl purta, în orice caz, nefăcând niciodată aluzie la asta, și eu însumi abia acum mă gândesc, neplăcându-i să se întrebe ce preț are un nume, neauzind

niciodată despre marele romancier irlandez mort cu un an înainte de plecarea lui în Alger și care, într-o carte așa-zis ilizibilă, pune această întrebare, necitind nici măcar fraza din Shakespeare pe care acesta o cita, *What's in a name*?, numele lui fiindu-i total indiferent, așa cum nu ne interesează ce chip avem, fiindcă în ochii noștri nici unul, nici celălalt nu înseamnă nimic, ceilalți îl aud sau îl văd și ni le atribuie, deși un nume, un chip sunt, în fond, lucrurile cel mai puțin personale, întrucât toți membrii unei familii împart același nume, aceiași ochi, aceeași voce – cum îmi spun mereu când îl revăd pe unul sau pe celălalt dintre frații mei.

Păstrând până la sfârșit această pasiune pentru arbori, transformând-o în hobby-ul comandantului de bord foarte înstărit care avea să devină, insistând ca soția lui, mama noastră, să păstreze hectarele de păduri moștenite de la familia ei în masivul Le Morvan și care constituiau investiția cel mai puțin rentabilă cu putință, această proprietate necesitând îndepărtarea regulată a buruienilor și producând, cu furtunile din iarnă și incendiile din vară, un profit cel puțin ipotetic. De parcă, sugera el astfel, fiecare dintre noi avea o datorie față de pământ, de care nu ne-am putea achita decât cu condiția să veghem undeva la creșterea câtorva tufișuri plantate cu rânduri regulate de copaci meniți să trăiască mai mult decât cei care i-au văzut crescând. Așa încât atunci când, în sfârșit, își va cumpăra casa lui la țară, pe malurile râului Yonne, la puțin timp după nașterea mea, se va apuca să colonizeze sistematic spațiul din marea grădină ce ducea la râu, aplicând foarte metodic principiile învățate cu douăzeci de ani mai înainte, petrecându-și puținul timp liber pe care îl avea între două schimburi de echipaj, revenit dintr-un capăt de lume și pregătit să plece din nou spre un altul, tunzând peluza,

arzând iarba adunată și stivuită de el, săpând urzicile care răsar mereu, dezgropând bucăți de silex ca să le pună ca bordură la alee, plantând peri, meri, coacăzi, fixându-i de araci ca în Algeria, așa a fost învățat să facă pe vremea când Algeria era un departament francez, transformând spațiul liber din spatele casei de vacanță într-o exploatație în miniatură, concepută foarte simetric și rațional– împotriva părerii soției lui care, fiind mai romantică decât el, ar fi preferat să i se lase puțină dezordine în toate.

Eforturile lui au fost inutile întrucât, așa cum am putut constata acum câțiva ani, aflându-mă în regiune, foarte aproape de această casă de-acum vândută de mult timp, unde pe vremuri mi-am petrecut toate vacanțele din copilărie și unde nu m-am mai întors de douăzeci de ani, nu mai exista nimic din plantele pentru care el depusese atâta energie ca să crească. Prin urmare, în acea zi, luând-o de-a lungul râului Yonne, pe drumul de halaj pe care mersesem atât de des, am trecut mai întâi prin fața casei fără măcar s-o recunosc, la întoarcere dându-mi seama că, totuși, rămăsese acolo, neschimbată, dar că toți copacii din livadă– până și vechiul cireș, alunul, nucul care existau dinainte de nașterea lui– au fost smulși, că iazurile au fost acoperite, că un gazon uniform și impecabil, precum cel din parcelele de la periferie sau dimprejurul luxoaselor și interschimbabilelor locuințe din cartierele rezidențiale din America, se afla în locul vechii grădini, având în centru o fântână unde, aproape mai puțin patetic sau poate chiar mai mult decât o ceată de pitici din plastic așezați pe o peluză, se înălța jalnica statuie a unei Venus din ghips, așezată acolo, cu tot restul, de către noii proprietari. Toți arborii dispăruți, smulși din pământ, gropile fiind și ele acoperite cu grijă, așa încât nu doar că nu mai exista nimic, dar chiar

și din pământ lipseau semnele care să arate că acolo a fost cândva ceva, căci și uitarea, la rândul ei, trebuie să fie uitată pentru ca acțiunea ei să fie pe deplin încheiată. Toată livada fiind astfel golită ca o pădure în sfârșit ștearsă. Chiar și castanii, pe care fratele meu și cu mine îi plantaserăm lângă iaz când încă nu împliniserăm zece ani și pe care i-am văzut crescând până au ajuns să fie de două ori mai înalți decât noi, au dispărut, nemaipăstrându-se nici locul unde tatăl nostru îngropase, singur și înlăcrimat, punga de plastic în care veterinarul din satul vecin strecurase cadavrul câinelui nostru ale cărui rămășițe descompuse, sub peluza semănată de un necunoscut, trebuie să fie tot acolo, numai ele mai păzind trecutul nostru.

Toate astea aparținând epocii cu viitor de neînchipuit, în timp ce el grădinărea cuminte sub un soare cu care, câteva luni mai înainte, nu era obișnuit și pe care nici nu și-l imagina. Pesemne renunțase la vechiul lui vis din tinerețe acum, când ducea o altă viață, neștiind deloc cum ar fi putut reînnoda firul desfăcut din acel vis vechi, începând inevitabil să se gândească la alte proiecte, zicându-și că, în fond, ar putea foarte bine să nu se întoarcă, să nu traverseze Mediterana în sens invers, când își va termina studiile. Așa că, își zice el, se va instala undeva mai în sud, unde pământul neroditor mai așteaptă încă să vină câțiva inși ca el și care vor ști să facă miracolul ca din nisip să înflorească un paradis de palmieri, pregătindu-se să vină acolo și cea pe care o consideră deja logodnica lui, deși încă n-a cerut-o părinților ei, potrivit obiceiului. Pentru asta nu trebuie nici măcar să părăsească Franța, întrucât Algeria este Franța, adică partea cea mai plină de viață și mai adevărată a țării,

crede el, după ce teritoriul metropolei a fost împărțit în două, o jumătate fiind stăpânită de dușmani, așa încât din provincia lui meridională, devenită noul cap al marelui corp imperial ale cărui forme umplu tot spațiul risipit al lumii, din acel ținut cu soare și nisip unde l-a dus hazardul, patria – acesta este cuvântul pe care sigur l-ar fi ales – va putea reînvia.

După ce termină cursurile, după ce încheie lucrările practice din podgoriile și livezile din Maison-Carrée, seara sau duminica, merge să se plimbe pe câmpuri sau ia autobuzul care îl duce până la plajele din Alger, având sentimentul ciudat că timpul vacanței mari s-a prelungit pentru el la nesfârșit, începând cu acele zile de iunie, în urmă cu aproape doi ani, când a luat-o pe drumul spre Nîmes și acum când, de cealaltă parte a mării, duce o viață destul de liniștită ca vilegiaturist vag studios, trecând ca un simplu călător prin toată desimea recentă a Istoriei și a evenimentelor ei, păzit de zgomot și furie, de parcă un înveliș providențial de calm și liniște l-a protejat de la început, fără să fi fugit cu adevărat de război, ci mai degrabă ratându-l, cum pierzi o ocazie sau o întâlnire, și cu siguranță neavând în el voința – energia, curajul, convingerea sau, mai simplu, ideea – care ar fi fost de-ajuns ca el să lupte, totuși, de-o parte sau de cealaltă, repetând în realitate înfruntările din copilărie.

Știind de război, desigur, urmărindu-i în fiecare zi desfășurarea la radio sau în ziare, primind povestirea deformată a propagandei de la Vichy și care este continuată de autoritățile algeriene, nereușind, firește, să înțeleagă semnificația globală a miilor de episoade simultane din acest foileton fără cap și fără coadă al actualităților, roman deșirat în care se combină, se adaugă, se suprapun, se șterg și,

în final, se anulează reciproc informații incoerente și contradictorii, cărora le lipsește firul ușor de înțeles al unei intrigi clare care, reunindu-le, le-ar face la fel de inteligibile ca afirmațiile calme și solemne dintr-un manual școlar folosit pentru educarea copiilor.

Reușind vag să-și închipuie cursul celor mai îndepărtate evenimente, Frontul de Est deschis din iunie 1941, armata germană lansându-și ofensiva împotriva Uniunii Sovietice, cei doi cvasialiați de ieri fiind astfel aruncați unul împotriva celuilalt într-un război fratricid în care se opun cele două monumentale jumătăți ale marelui materialism ateu pe care Biserica, își amintește el, le-a condamnat atât de drept. Și apoi, în decembrie, bombardând Pearl Harbor, aviația japoneză scufundă prin surprindere flota americană din Pacific, războiul devenind cu adevărat mondial ca printr-un fenomen irațional și spontan de contaminare, în care voința rațională a Națiunilor contează mai puțin decât simplul mecanism ce le determină să se pună reciproc în mișcare, fiind doborâte unele după altele, ca niște piese de domino ce cad sau ca niște pete de cerneală ce se măresc și se unesc până când acoperă toată sugativa spațiului. Și asta și-o poate închipui cât de cât, imaginându-și lumea văzută de sus, cum este reprezentată de unele ziare ce cartografiază extinderea conflictului, ca o gigantică tablă de șah pe care se deplasează piesele ale căror mișcări exprimă reguli complicate ce guvernează partida și permit înțelegerea, dacă nu chiar anticiparea, fiecăreia dintre loviturile date succesiv.

Dar pentru ce se întâmplă în Franța, deja nu prea mai e sigur că știe câtă încredere să aibă în veștile pe care le află și, mai ales, în cele care ridică în slăvi măreția Revoluției naționale și patetica înfățișare a

piosului Mareșal, pesemne nedorind nimic altceva decât să creadă în acea legendă romantică, dar nereușind complet, preferând să-l scutească pe bătrânul învingător de la Verdun de toate nedreptățile lui și să presupună că o conspirație răufăcătoare îl obligă pe acesta să pactizeze cu adversarul său pentru a păstra în secret interesul superior al țării. Crezând, în lipsă de altceva mai bun, în această ficțiune falsă ce ascunde necruțătoarea realitate căreia țara pe care el a părăsit-o i-a căzut pradă, țară pe care mai degrabă preferă să și-o imagineze îndurând eroic experiența înfrângerii, decât să trebuiască să realizeze josnica învoire față de oroare, ardoarea servilă de a o agrava de care se fac atunci vinova]i toți cei care – și, într-un fel, neputând, nevrând să vadă ce fac aceștia, se așază atunci de partea lor – din convingere, din calcul sau din comoditate, și e greu să spui care dintre aceste cauze este cea mai abjectă, consideră că resemnarea la noua ordine impusă prin capitulare este solu]ia cel mai pu]in rea pe care o are Națiunea.

Avea părerea lui. Considerând că cel mai bine este să creadă în voința bătrânului care ține frâiele destinului țării, a unei jumătăți din ea. Lipsindu-i complet luciditatea, se înțelege, și chiar el va ajunge, în final, la această concluzie, totodată subliniind – și fără să fie total greșit – că situația era mult mai simplă – întotdeauna e așa – decât spun cei care dau lecții de Istorie. Acceptând mai mult sau mai puțin neverosimila teză ce face din Pétain – cum zice un cântec – salvatorul Franței, cel care i-a redat speranța, deși el este bărbatul care nu doar a consimțit la înfrângerea țării, ci, bizuindu-se pe puterea lui neprevăzută, a stabilit și condițiile unei colaborări exemplare cu ocupantul, anticipându-i dorințele, depășindu-le, lăsându-l să aplice sau făcându-l să aplice pe teritoriul tăiat în două al răposatei

Republici înseși principiile ordinii inumane pe care au dorit-o naziștii. Făcând el, ofițerul aproape senil cu dicție de tragediană, una din cele mai extraordinare scamatorii ideologice ale secolului, știind că doar cea mai mare minciună are șanse să fie luată drept adevăr, reușind, deci, să râvnească la titlul de erou și de șef, ducând totodată o politică sistematică de slugărnicie și de supunere, iluzionist foarte priceput în arta lui, răsturnând din chipiul cu șapte stele, la Rethondes, pe masa solemnă a armistițiului, o grămadă de vechituri sclipitoare, eșarfe tricolore împodobind clopotnițele, porumbei zburând peste câmpurile de grâu, buchete de flori oferite lui de copiii Franței îmbrăcați în costume populare, o întreagă colecție bucolică și războinică de insigne și simboluri, saltimbanc ridicol răscolind câmpiile și dându-se în spectacol pe toate scenele din provincie ca să ascundă mai bine cum, în spatele cortinei de teatru pe care chiar el a tras-o, oamenii sunt supravegheați, otrăviți, torturați și deportați.

Iar el, de pe celălalt mal al Mediteranei, unde l-a dus hazardul, cu siguranță confundă această iluzie din depărtare cu realitatea, construind în minte o ficțiune facilă în care se împacă cele mai contradictorii convingeri, fiindcă, așa cum explică discursul propagandei ce actualizează foarte cinic discursul religios, chiar salvarea Franței impune asentimentul aparent la înfrângere și robie, și sacrificiul trebuie împlinit pentru ca astfel să se înfăptuiască miracolul promis al mântuirii. Așa încât, după exercițiul paradoxal și total viciat al unui asemenea raționament, înfrângerea apare, în final, ca însăși condiția adevăratei victorii, încercarea providențială prin care Națiunea trebuie să treacă pentru a-și reveni.

Impostura unei astfel de legende potrivindu-se întrucâtva cu o asemenea situație de dezordine, încât orice credință – chiar și cea mai stupidă, cea mai nedreaptă, cea mai mincinoasă – pare a fi pentru cei mai mulți preferabilă vidului absolut în fața căruia se clatină toate vechile adevăruri. Totuși, o astfel de închipuire nereușind complet să acopere realitatea stăruitoare în care ies în evidență sute, mii de exemple ale unei suferințe, ale unei nedreptăți certe, vălul tras din chipiu de scamatorul-șef al țării, și întins chiar de el peste lume, sfâșiindu-se simultan în atâtea locuri, încât pare imediat un fel de cârpă în bucăți ale cărei rupturi se măresc, lăsând să se vadă prin găurile căscate dezgustătoarea față a prezentului. Chiar și el, în pofida părerii pe care și-o făcuse și a locului îndepărtat unde se află, își dă sigur seama: înțelegând fără greutate marile mișcări foarte clare de strategie care duc la înfruntarea dintre trupe uriașe ca niște piese pe o tablă de șah planetară, fiindu-i mai greu să priceapă sensul celor petrecute de cealaltă parte a Mediteranei și despre care tot ce el află, ghicește, presupune din teroarea foarte reală pe care o disimulează discursurile sentimentale ale bătrânului Mareșal, contrazice ficțiunea fragilă pe care și-a inventat-o, apoi, în final, trezindu-se în realitatea cotidiană a unei Algerii aproape cruțate de război, dar a cărei situații alunecă în cea mai încurcată dezordine, așa încât nu mai reușește deloc să știe ce trebuie să creadă despre lucrurile care se petrec, totuși, sub privirile lui.

Atunci, orb? Nu complet. Mai curând prezbit decât miop, cum sunt în realitate toți oamenii de îndată ce privesc în timp, distingând în general foarte bine în depărtare monumentalele mișcări ale Istoriei,

distanța la care acestea se desfășoară contribuind la desenarea contururilor simplificate, dar incapabili să descurce încurcătura pe care o face, în planul apropiat, prezentul din viața lor, cu toate detaliile încâlcite, fiecare necesitând o atenție exclusivă și pretinzând ca de la el să înceapă toată povestea vieții lor care trebuie încă inventată, fiecare dintre aceste detalii cerându-și drepturile și având argumente foarte serioase care să-i susțină cauza, întrucât, așa cum se spune într-un film din acea vreme și pe care el pesemne l-a văzut, problema e că fiecare are întotdeauna motivele lui; prin urmare, praful de evenimente minuscule împrăștiat chiar în fața ta se opune mai mult interpretării decât o fac marile și alunecoasele perspective ale Istoriei, văzute din înalta platformă a unui punct de vedere detașat.

Și el, desigur, nu se îndoiește deloc că Binele implică victoria democrației, a valorilor vechii Republici, asupra barbariei naziste față de care nu are nicio îngăduință. Dar, uneori, i se întâmplă să creadă că această victorie trebuie, poate, să treacă prin acceptarea provizorie a înfrângerii, prin consimțirea la marele sacrificiu la care cheamă atunci plângăcioasa și ipocrita pledoarie a unei tragediene cu voce tremurătoare, deghizate în părintele Patriei și, astfel, se convinge pe el însuși că trebuie să o creadă. Fiind aruncat într-o asemenea perplexitate, încât cântărește deopotrivă toate opiniile opuse din jurul lui, le împarte și le înțelege în așa fel încât, la sfârșit, nu alege niciuna.

Nu îl dezvinovățesc. Cum aș putea s-o fac? Nici nu-l condamn. Ce m-ar îndreptăți? Las grija asta în seama celor care au acest drept

fiindcă, atunci, au dovedit mai multă luciditate decât el. Și cum deja aproape toți aceștia au murit, las grija asta celorlalți, care astăzi judecă trecutul din confortul neînchipuitului lor prezent, prevalându-se fără prea multe pierderi de un discernământ ce nu-i costă nimic, neimaginându-și nimic din întunericul confuz al epocii pentru care dau o sentință fără apel, bucurându-se deschis de privilegiul de a se fi născut mai târziu, fără măcar să bănuiască faptul că va veni clipa când, la rândul lor, orbi față de epoca proprie, ca și ei față de a lor, vor fi judecați, așa cum și ei au făcut-o.

Greșeala lui: a acceptat o minciună ucigătoare, fără ca, totuși, să ia altfel parte la aceasta, decât nevorbind și nefăcând nimic împotriva ei, când ar fi trebuit, desigur, să o facă. Și, deopotrivă, norocul lui: a fost trimis, fără să vrea asta cu adevărat, destul de departe de locul unde minciuna făcea cele mai mari ravagii, ca să nu fie direct implicat în crimele care îi serveau ei. Nici total nevinovat, nici complet vinovat. Ca eroii din vechile epopei, pe care zeii îi protejează, când, ca să-i ia de pe câmpul de bătaie și să le salveze viața, îi acoperă cu o mantie de ceață și îi duc la adăpost de luptă sau când un șiretlic ori o vrajă îi țin un timp potrivit departe de înfruntare, Ahile adăpostit de Licomede – cum îl numeau amazoanele când se înarma flota aheilor? – sau Ulise reținut de Calipso, lăsând-o să-l iubească, în timp ce pretendenții ocupau aroganți căminul lui conjugal, amândoi meditând la infinitele posibilități ale posibilului, până când un semn îi cheamă din nou la datorie și, în sfârșit, fac ce trebuie să înfăptuiască.

Petrece primul an după derută într-un liceu din Grenoble, rezolvând probleme de matematică, fizică, științe ale naturii și chimie, pregătind, dacă nu examenul pentru Școala de Aviație, o serie de concursuri cu probe extenuante și programe abrutizante. Al doilea an, aproape de Alger, grădinărește cuminte la soare, învățând numele latinești ale plantelor, copacilor, precum și câteva noțiuni de agronomie și viticultură. O ceață irealã îl împresoară sub lumina plină și strălucitoare a amiezii, sustrăgându-l din lume, ținându-l departe de timp. O ceață mai dăunătoare decât cea în a cărei desime dispar cu desăvârșire formele realității, întrucât conștiința nu percepe acest văl, privirea nu-l remarcă și atunci el șterge spectacolul lucrurilor, neputându-se nici măcar ghici ce număr de iluzionism s-a făcut astfel și că în spatele lui ar trebui văzut altceva, oroarea pură, nu orizontul gol și calm din jur.

Într-o zi, poate, pe când lucrează împreună cu câțiva agricultori arabi în podgoriile plantate pe o culme de lângă Maison-Carrée, un zgomot îl face să ridice capul și zărește pe cer un avion militar, unul dintre cele păstrate de armata franceză, scăpate din deruta acelor zile de iunie 1940, când toți piloții au primit ordinul de a evacua aparatele ce puteau să mai zboare și care aveau autonomie de zbor suficientă pentru a ajunge pe pământul Africii de Nord, avioane de vânătoare reparate sau noi care nu serviseră în nicio misiune și care vor asigura securitatea teritoriului, protejându-l nu de atacurile aviației germane ocupate acum cu alte ținte, ci de perspectiva mult mai plauzibilă a unei debarcări anglo-americane în vederea deschiderii unui nou front în Mediterană. Așadar, umbra carlingii în formă de cruce pe care o zărește pe cerul senin îi amintește de umbra săgeții pe care Ulise o ascunde printre bijuterii de sticlă și zorzoane și

care, la curtea lui Lycomedes, trezește în Ahile – oare cum îl chema deja? – conștiința datoriei, deșteptându-l din somnul său buimac, dându-i de înțeles că a venit vremea să ia armele.

Cel puțin asta ar povesti un roman cu alură de epopee, ce relatează cum, văzând acel avion, hotărăște numaidecât să profite de norocul de a deveni în sfârșit ce și-a dorit mereu să fie, pilotul care se așază pentru totdeauna la comenzile unui Dewoitine, ale unui Spitfire, ale unui Curtiss sau ale oricărui alt obiect zburător ce i s-ar încredința ca să lupte pe cer. Și deși la un pas de o născocire, scena aceasta, toată inventată, ar trece drept purul adevăr. Dar cel mai probabil e că el îi dă o altă interpretare acelui semn, mulțumindu-se să viseze nostalgic la ce n-a avut loc, meditând și el la infinitele posibilități ale posibilului, convins că toată acea aventură rămasese în urma lui: nu ca un lucru deja petrecut, ci ca vraja risipită a unei vieți întrerupte. Zicându-și că nu-l mai interesează aviația și că aventura s-a încheiat în acea zi din 1936, cu doar șase ani în urmă, altfel spus cât ai clipi din ochi, din perspectiva Istoriei, când aparatul lui Mermoz s-a pierdut în mare, atunci încheindu-se și epoca pionierilor, a celor pentru care zborul însemna să înaintezi pe cerul întunecat de furtună, printre fulgere și ploi, înfruntându-te doar cu natura ostilă, să ocolești culmile și crestele unui relief nemaiîntâlnit, alunecând în aerul din interstițiul rămas gol între podeaua culmilor și tavanul norilor, să pășești peste spațiul fără limpezime al deșerturilor și al oceanelor, să faci în noapte atâtea eforturi grațioase pentru a duce la destinație simpla și neînsemnata încărcătură de cuvinte a corespondenței. Asta însemna, și nu să arunci foc pe pământ, lăsând

să cadă din înălțimi pachetul mai multor tone de bombe, descărcând munițiile mitralierelor tale asupra unui convoi de civili care încercau să se salveze. Sau: să-ți ocupi locul în circul, mai amețitor decât cel din Iudeea, din romanul uitat al eroului său preferat din copilărie, unde câteva avioane de vânătoare se urmăresc în cerc, învârtindu-se atât de repede în aer, încât fac aproape pe dibuite doar câteva pase, două sau trei viraje, un tonou, un picaj, înainte de a coborî în vrie și în flăcări spre sol sau de a se întoarce la bază ca să așeze pe carlinga aparatului lor derizoriul trofeu al unei cocarde.

Căci, în decurs de câțiva ani, care s-au scurs cât ai clipi de la Ader la Blériot, iată ce a devenit aviația: acea acțiune anonimă de distrugere care cuprinde metodic toată suprafața continentelor, formațiuni de sute de avioane brăzdându-le cerul ca să-și îndeplinească misiunea mortală, aruncând bombe chiar deasupra orașelor, descătușând rafale asupra unor obiective întrezărite în dispozitivul de ochire, lansându-le în aer cu o viteză atât de mare, încât spectacolul din jurul lor începe să semene cu un haos de neînțeles pe care îl traversează în trombă și fără să aibă deloc răgazul de a pricepe ce-i cu el. Și chiar dacă are în buzunar brevetul de turism, fiind declarat apt pentru toate manevrele care permit deplasarea unui aeroplan de la un punct la altul, el nu-și poate face decât o idee destul de vagă despre acel exercițiu, mai curând sălbatic, în care constă de-acum arta pilotării. La fel de dezarmat, dacă s-ar fi așezat, așa cum visa, la comenzile unui Dewoitine, ca însuși Wilbur Wright sau Nungesser sau orice alt erou din vechea epopee dacă, dintr-odată, li s-ar fi pus în mână manșa unui avion cu reacție. Conștientizând brusc că a început o altă eră, în care toate visurile lui din adolescență au căpătat o alură destul de bătrânicioasă, transformându-l, la douăzeci și unu

de ani, în supraviețuitorul nostalgic al unei epoci de aur deja apuse, cea în care el începuse să creadă când se plimba pe lângă birourile companiei Imperial Airways sau pe terenul din Charnay, în rândurile Aviației Populare a lui Pierre Cot și a lui Jean Moulin, convins că începea o mare aventură, la care va participa cu drepturi depline și care va confirma că aviația are doar o misiune civilizatoare.

Așadar, toate astea au dispărut, la fel de sigur ca legenda vetustă a primilor oameni zburători care s-au înfruntat în turniruri pe parcursul războiului anterior, de când avioanele au devenit mașini de război fabricate cu zecile de mii pentru a dobândi și a păstra controlul cerului, unde se hotărăște soarta luptelor, așa cum au arătat, în 1940, în favoarea unei tabere, apoi a celeilalte, bătăliile din Franța și din Anglia, și cu atât mai mult acum, când principiul bombardării strategice este sistematizat, campaniei numite *Blitz*, declanșată deasupra orașelor din Regatul Unit, răspunzându-i-se cu acțiunea de distrugere metodică a orașelor germane de către Royal Air Force. Cât despre aviația franceză, care se lăuda că este prima din lume, din ea nu mai rămâne de-a dreptul nimic, escadrilele scăpate tefere și aflate în Africa de Nord sau în Orientul Mijlociu fiind imobilizate de politica de neutralitate dorită de regimul de la Vichy și destinate unei singure și absurde misiuni de păstrare a statu-quoului impus de armistițiu, așa încât, în singurele lupte la care participă, se înfruntă cu aviația de vânătoare britanică, piloții francezi fiind lăsați să aleagă dacă vor lupta împotriva aliaților de odinioară sau dacă vor trece de partea acestora, devenind niște proscriși în propria armată.

Și unii, începând din 1941, aleg această ultimă variantă, ca acei câțiva ofițeri care profită de un zbor de antrenament sau de încercare decolând din Rabat, dintr-o altă bază a Marocului sau din Algeria, pentru a schimba direcția, aterizând cu avionul furat pe cea mai apropiată pistă aflată sub controlul Angliei, de exemplu la Gibraltar, care devine refugiu pentru câțiva naufragiați, în timp ce, puțin mai târziu, în același an, sub comanda colonelului Martial Valin se înființează primele Forțe Aeriene Franceze Libere, alcătuite din piloți veniți de peste tot ca să răspundă chemării lui De Gaulle și dotate cu avioane și materiale sustrase de la Armata Aerului de la Vichy sau recuperate din bazele cucerite în Siria ori Liban. Care este numărul acestor ofițeri? Câteva sute, pesemne nu mai mulți, cărora uituca Istorie le-a șters toate numele, cu excepția unora, precum cel al lui Pierre Clostermann, desigur, care în 1940 a părăsit Brazilia, unde trăise până atunci, ca să meargă în Anglia, peste doi ani alăturându-se escadrilelor companiei RAF, devenind cel mai celebru dintre așii francezi, de altfel devenind celebru nu atât pentru vitejiile indubitabile pe care le înfăptuiește, cât pentru felul cum sunt povestite în cartea lui, *Marele circ*. Și poate numele lui André Moynet, înrolat la optsprezece ani în Armata Aerului, de unde a fugit ca să ajungă în Anglia, devenind luptător în grupul aviației de vânătoare Île-de-France, apoi voluntar în Rusia, în echipajele din regimentul de vânătoare Normandie-Niemen, și pe care trebuie să-l fi cunoscut – sau măcar să-l fi întâlnit pe drum, cu ocazia vreunei comemorări oficiale – întrucât el a devenit deputat al departamentului Saône-et-Loire, la întoarcerea din război și, în această calitate, la Mâcon, cel mai îndreptățit moștenitor al lui Lacrouze, Romanet și Dagnaux. Amândoi, Clostermann și Moynet, fiind născuți ca și el în 1921, dar dovedind mai multă perspicacitate și temeritate, luând-o pe o scurtătură mai rapidă și mai glorioasă decât el, spre cerul războiului.

Sau: acel avion spre care își ridică privirea, alertat de zgomotul motorului, în timp ce examinează starea viței-de-vie unde lucrează împreună cu câțiva agricultori arabi, îl uimește mai întâi pentru că nu-i identifică imediat silueta, zicându-și că este vorba de un model pe care nu-l cunoaște și cu care nu știa că era dotată aviația franceză. Orbit de soarele din zori, rămâne, totuși, cu privirea ațintită la aparat, în timp ce acesta se întoarce de multe ori în aer, de parcă încerca să identifice la sol un obiectiv care îi scăpa, înfășurându-și spirala traiectoriei în jurul poziției acestuia. Peste puțin timp i se alătură două aparate al căror profil specific îl recunoaște numaidecât, știind că au decolat cu siguranță de pe baza vecină de la Blida sau de la Maison-Carrée, cum fac zilnic pentru misiunile de recunoaștere, zadarnice și regulate, deasupra coastelor. Cele trei avioane de vânătoare, aparatul necunoscut și celelalte două, luând, în timp ce el le privește cu atenție, o alură neașteptată, părând că virează în depărtare cu viteză mare, ca și cum improvizau o manevră destul de dezordonată sau executau împreună un număr de acrobație puțin cam aproximativ, schițând – atunci înțelege – figuri specifice luptei aeriene, apoi distanțându-se pe cer și primul avion dispărând în direcția mării.

Așa asistă la începutul operațiunii Torch – neștiind, desigur, ce nume de cod are, nici măcar ce înseamnă, căci tot ce-a văzut el este doar trecerea a trei avioane care s-au încrucișat atât de sus și de repede pe cer, încât nu avea nicio șansă de a zări steaua de pe cocarda americană a avionului de vânătoare, un Hurricane, și de a deduce că

el anunța sosirea iminentă a unei adevărate armade, două sute de bastimente, o sută de nave de transport, pregătite să debarce pe malurile Algeriei și ale Marocului un contingent de peste o sută de mii de soldați. Și, desigur, eu sunt cel care își imaginează această scenă, nici mai mult, nici mai puțin posibilă decât cea de dinainte. Scenă în realitate total improbabilă, ca să nu zicem imposibilă, căci, de fapt, în zorii zilei de 8 noiembrie 1942 acostează forțele anglo-americane pe plajele din Africa și pesemne n-a existat nicio luptă între aviatorii americani și cei francezi la ora târzie a dimineții când el trebuia să se afle în via din Maison-Carrée, pentru simplul și bunul motiv că, în acel moment al zilei, aparatele armatei aeriene care se ocupau cu protejarea teritoriului Algerului, treizeci și nouă de bombardiere și cincizeci de aparate de vânătoare, fuseseră neutralizate, baza din Blida fiind cucerită de tiraliorii senegalezi ai generalului Joseph de Monsabert, iar cea din Maison-Carrée, ocupată fără nicio rezistență de Regimentul 39 de Infanterie al armatei americane.

Partea cea mai importantă a operațiunii se desfășurase în timpul nopții și după un scenariu atât de puțin previzibil, încât pesemne și nici chiar celor care participaseră la ea și care o încheiaseră cu succes nu le venea să creadă că obținuseră victoria în câteva ore, fiindcă Algerul căzuse în mâinile mai multor sute de membri ai Rezistenței, care puseseră stăpânire pe toate punctele strategice din oraș, reușind chiar să-l prindă pe generalul Juin, comandantul-șef al forțelor franceze din Africa de Nord, și pe amiralul Darlan care, printr-o întâmplare improbabilă și providențială se afla atunci în trecere pe acolo. Mai degrabă un puci decât debarcarea – dar, desigur, puciul nu ar fi fost posibil decât datorită debarcării – a hotărât cum se va

încheia una din principalele bătălii ale războiului. Căci având în vedere agitația mării din acea noapte și lipsa de experiență a celor care le pilotau pentru prima oară, șalandele Aliaților s-au apropiat de coaste într-o neorânduială atât de mare, încât multe dintre ele s-au răsturnat și s-au scufundat. Așa încât generalul Ryder, care conducea această acțiune, preocupat să le acorde oamenilor lui răgazul de a-și reveni după o asemenea încercare și nevenindu-i să creadă că orașul pe care el trebuia să-l ocupe fusese deja eliberat de către membrii Rezistenței, va amâna cu o zi întreagă momentul lansării atacului împotriva lui, lăsând forțelor de la Vichy timpul necesar pentru a începe reprimarea insurecției, acestea nereușind totuși pe deplin, fiind oarecum paralizate de lovitura extraordinară din noaptea trecută și, din acest motiv, supraestimând importanța revoltei, concentrându-și întreaga energie pentru înăbușirea ei, neglijând complet să se posteze în fața diviziilor americane și engleze, încât acestea intră la sfârșitul după-amiezii în Alger fără a întâlni vreun obstacol.

Mai exact: în toiul nopții, la ora trei dimineața, niște detunături îl fac să se trezească în patul lui de student stagiar, bătăi de tobe, presupunând că s-au putut auzi până la Maison-Carrée, răsunând vag din portul unde artileria amiralității a început să bombardeze cele două distrugătoare ale Aliaților care au pătruns în radă, în timp ce navele colonelului Swenson se lovesc de jandarmi. Sau: un coleg intră în camera lui puțin mai târziu și îl trezește din somn, căci vestea debarcării a ajuns și în școala unde tinerii ingineri s-au adunat într-o sală de curs sau la cantină, ca să discute despre ce le rămâne de făcut și să improvizeze în pijama un fel de consiliu de război. Și unii dintre ei îi conving pe ceilalți să pună mâna pe arme. Nu ca să se alăture

insurgenților, ci dimpotrivă, să meargă la luptă ca partizani pe plajele din Alger, să arunce în mare trupele aliate, să respingă forțele de invadare, pretextând legendara trădare a englezilor, invocând trista amintire a bătăliei de la Mers-El-Kébir și – de ce nu? – fantomele crizei de la Fachoda și umbra sfântă a Ioanei d'Arc, pentru a susține că orice tânăr patriot are datoria de a apăra, așa cum, de bună seamă, va ordona Mareșalul, Africa de Nord, întrucât Algeria este Franța, împotriva dușmanilor tradiționali care vor să-i cucerească teritoriul. Însă el refuză, luând cuvântul în fața tuturor colegilor din promoția lui, dezvoltând o teză puțin cam ipocrită, întrucât implică să nu fii nici pentru, nici contra debarcării, ci să susții – tot cu preocuparea de a nu nesocoti autoritatea legitimă – că n-ar fi posibil să participi la luptă decât dacă porți uniformă și te afli sub autoritatea steagului.

Fiind în mod spontan și sincer de partea Aliaților, neexprimându-și față de ei nici cea mai mică rezervă sau dușmănie, manifestând chiar o simpatie aproape naivă pentru primii soldați americani pe care i-a zărit. Așadar, neintenționând deloc să lupte împotriva lor. Și totuși, nedându-și dreptul de a se li se alătura acestora atâta timp cât nu-și putea imagina că o face cu asentimentul guvernului din țara lui – sau cel puțin al autorității care avea acest rol. Având nevoie de o asemenea încuviințare pentru a putea merge pe drumul propriilor convingeri. În acest sens, fiind în mod exemplar victima dilemei căreia îi cad pradă atunci toți francezii din Africa de Nord. Așa încât, pentru un lucru neînsemnat, au putut trece de-o parte sau de cealaltă a baricadei: Algerul predând armele în câteva ore, de parcă locuitorii și, în fond, chiar autoritățile, fuseseră asimilați Aliaților, pregătiți să le predea orașul, în timp ce Marocul și Oranul se vor împotrivi invadării cu cea mai mare energie, lansând trupele

franceze în ofensiva declanșată de diviziile debarcate, înfruntare ce a durat trei zile și a făcut de ambele părți mai multe sute de morți. Această bătălie ocupând puțin spațiu în cărțile de Istorie – eu însumi am aflat foarte târziu de existența unui film hollywoodian în onoarea generalului Patton – căci ce sens ar avea, ce interes ar fi să amintești că, în noiembrie 1942, soldații francezi erau pregătiți să înfrunte mai degrabă armata anglo-americană decât trupele încă triumfătoare ale celui de-al III-lea Reich?

Așa că el nu prea știe ce parte să aleagă. De aceea, răsuflă ușurat când află în sfârșit mesajul prin care, peste câteva zile, Darlan se proclamă „Înalt Comisar al Franței în Africa", trece forțele franceze de partea Aliaților și o face „în numele Mareșalului reținut", întrucât, pe 11 noiembrie, ca represalii pentru debarcare, armata germană invadează sudul țării, punând capăt existenței ficționale a unei zone libere. Această declarație ducând la extrem comicul unuia din cele mai ciudate episoade din al Doilea Război Mondial: acest bărbat, amiralul Darlan, întrupând la cel mai înalt nivel politica de colaborare ridicată în slăvi de regimul de la Vichy, prințul moștenitor al lui Pétain, desemnat de el ca singurul său succesor legitim, cel care împinge zelul până la a-i propune lui Hitler să atragă Franța în război împotriva Angliei, devenind brusc partizanul luptei forțelor din Africa de Nord în tabăra Aliaților, efectuând astfel unul dintre cele mai spectaculoase numere de răsucire ideologică și strategică din câte putem da ca exemplu, chiar și în acea perioadă, când asemenea răsturnări au fost frecvente.

Ajungând să ia o asemenea decizie doar printr-o neverosimilă înșiruire de circumstanțe, demnă de un roman-foileton: pe 4 noiembrie este informat că fiul lui, Alain, pe care îl trimisese în misiune în Alger, bolnav din copilărie de poliomielită, victimă a unei crize bruște, a trebuit să fie conectat de urgență la un dispozitiv de respirație artificială din spitalul Maillot și era în pragul morții. Părăsind, deci, Vichy pentru a merge la Alger – unde nu avea alt motiv să se afle decât ca să asiste la agonia copilului său –, ducându-se acolo în timp ce – fără ca el să știe sau să-și imagineze – debarcarea se pregătea în cel mai mare secret, apoi fiind prins în capcană exact în toiul nopții de 7 spre 8 noiembrie. Neștiind că locuința generalului Juin, unde este găzduit, tocmai a fost încercuită de membrii Rezistenței și astfel trezindu-se, sceptic și furios, în mâinile unei grup mic de adolescenți înarmați, câțiva liceeni din ultimul an de studiu de la liceul Aknoun, care au reușit fantastica vitejie de a-i lua prizonieri pe doi dintre cei mai înalți ofițeri ai statului francez și de a-i ține captivi pe parcursul celor câtorva ore cruciale și decisive pentru încheierea luptei.

Și el, Darlan, fiind eliberat puțin mai târziu în aceeași noapte, ia hotărârea de a face tot ce poate pentru a zdrobi insurgența și a se împotrivi invadării, acceptându-și cu greu înfrângerea abia peste trei zile, când trece de partea Aliaților. Nefăcând deloc acest lucru din adeziune sinceră, convingerile lui rămânând total neschimbate și identice cu cele care îl făceau să-și dorească punerea Franței ocupate în serviciul Germaniei hitleriste, ci acționând astfel dintr-un calcul foarte cinic și oportunist, zicându-și că poate poziția lui îi va permite să joace rolul de prim-plan la care visează de multă vreme, cu certitudinea că are dreptul la el – și, în fond, nici nu mai contează de

ce parte este. Schimbând, așadar, macazul, dar cu un tupeu fără seamăn. Fidel, în această privință, maestrului său, bătrânul prestidigitator cu galoane de la Vichy. Cugetând îndelung la numerele de scamatorie ale acestuia, cu un profit sigur și cu capacitatea de a le executa cu mai multă convingere și dexteritate. Proclamându-se singura autoritate legitimă din Africa de Nord, hotărând să angajeze Algeria, Marocul, ce a mai rămas din Tunisia și în curând toate celelalte colonii trecute sub comanda lui, în războiul împotriva puterilor Axei. Însă proclamând, oricât de neverosimil ar părea, că, luând o astfel de decizie și prevalându-se de încrederea pe care o avea în el bătrânul învingător de la Verdun, o face în numele mareșalului Pétain, împlinind dorința secretă a acestuia acum, când zona de sud a țării era ocupată și nu și-o mai poate exprima cu voce tare și răspicat. Ba încă și mai bine (sau mai rău): ajungând chiar să afirme că, dacă trebuie de-acum să iasă din neutralitatea impusă de condițiile armistițiului, o face pentru a-l salva pe cel care l-a semnat, sublimul și cvasisenilul șef al statului francez, prezentat drept ostaticul patetic al unei țări aflate în întregime în mâinile barbare ale dușmanului și deghizând lupta la care invită trupele din Africa de Nord într-un fel de cruciadă medievală având ca scop eliberarea bătrânului soldat închis în cine știe ce temniță sinistră de pe celălalt mal al Mediteranei. Reușind performanța de a travesti întregul viraj pe care îl negociază în doar câteva zile, într-un gest de fidelitate totală și absolută față de convingerile și angajamentele lui dintotdeauna. Inventând toată acea ficțiune ce constă în amestecarea supunerii față de pseudolegitimitate de care se prevalează regimul de la Vichy, cu devotamentul față de bătrânul care o întrupează și cu ordinul adresat tuturor francezilor de a-și îndrepta armele împotriva trupelor celui de-al III-lea Reich.

Și oricât de cinică și de uluitoare ar fi, proclamația lui Darlan produce cu siguranță efectul scontat asupra spiritelor, sofismul pe care ea îl propune permițând dezlegarea dilemei în care sunt atunci prinși unii francezi din Africa de Nord. Iar el se numără printre aceștia, meditând de doi ani la toate infinitele posibilități ale posibilului în timp ce rezolvă probleme de matematică sau lucrează în grădină la soare, cântărind toate opțiunile fără a alege niciuna, dar însușindu-și brusc acest sofism, fără a se lăsa, poate, înșelat de calculul oportunist pe care îl ascunde, acordându-și autorizația ce-i lipsise până atunci de a intra în război, întrucât convingerile lui de democrat și de patriot rămân neatinse și poate face în așa fel încât să le pună în slujba a ceea ce el ar fi numit Franța eternă, fiica cea mare a Bisericii și moștenitoarea Revoluției.

Dar, în realitate, și chiar dacă și-ar fi dorit, n-ar fi putut alege să rămână în afara războiului acum, când îl ajunsese de cealaltă parte a Mediteranei. Universitățile și școlile de ingineri își întrerup cursurile sau își închid porțile. Toți tinerii cu vârsta potrivită se trezesc numaidecât mobilizați și trimiși să-și facă instrucția pe șantierele tineretului [12] , transformate repede în centre de pregătire militară – care își păstrează numele și continuă să propage ideologia în numele căreia au fost înființate, dar servind de-acum obiectivului opus celui pentru care le inventase regimul de la Vichy. Această metamorfoză grabnică producându-se într-o deplină confuzie, dar părându-li-se, totuși, celor care participau la ea cât se poate de firească. Căci acele organizații au fost create în 1940 pentru a înlocui cazărmile, de îndată ce serviciul militar a fost desființat și pentru a-i primi pe

tinerii francezi privați de dreptul de a purta uniforma, îndrumați de ofițeri rămași fără slujbă în urma înfrângerii, care trebuiau să le inculce valorile preamărite de propaganda lui Pétain, cultul efortului, al muncii, al patriei, al pământului, astfel încât să permită regenerarea pacifică și servilă a Națiunii învinse. Și chiar din zilele de după debarcarea Aliaților și răzgândirea lui Darlan, sunt transformate în centre de antrenament care să le ofere viitorilor recruți bazele instruirii militare și să-i selecționeze pe aceștia în vederea viitoarei lor repartizări la vreuna din forțele armate ce vor trebui să reia lupta împotriva trupelor germane.

Așa ajunge să-și petreacă ultimele două luni din anul 1942 pe cheiurile din Chiffa, un peisaj auster și superb, aflat pe drumul spre Blida și Oued-el-Alleug, vale mărginită de versanți ce duce spre deșert, spre podișuri, și în adâncul căreia se scurge pârâul maimuțelor, de unde îi vine și numele. Descoperă acest peisaj de carte poștală, unde locuitorii din nordul Algerului merg adesea să se plimbe duminica. Zicându-și, pesemne, că, de bună seamă, după drumul turistic din Nîmes și plajele de la Mediterană, vacanța mare impusă de circumstanțe nu se va sfârși și se simte tot ca un copil trimis în tabără pentru a se distra departe de adulți. Căci organizațiile paramilitare – așa cum le descoperă el – au tot ce găsim și într-o tabără de cercetași, cu barăci rătăcite prin munți și viața micii comunități organizate în jurul diverselor activități, ca procurarea apei, a lemnelor, drumeții, nesfârșite exerciții de gimnastică, numite atunci *hébertisme*, focuri de tabără și ceremonii în zori pentru înălțarea steagului, partea strict militară a programului constând în aceleași exerciții idioate și stupide la care au fost supuși soldații de la toate tipurile de arme: mersul la pas, salutul, mânuirea

armelor, trezirea în toiul nopții pentru o expediție de somnambuli ca să ajungă la un obiectiv desemnat pe o hartă a statului-major și apoi simularea fără arme a unor lupte în care se înfruntă două tabere, într-un fel de joc pueril de-a v-ați ascunselea având ca miză un drapel, cum fac copiii care se joacă de-a cowboy-i și indienii, așa cum pe vremuri se jucase cu băieții de vârsta lui în pădurea din Balmay – care seamănă, poate, cu cea din Chiffa.

Dar, ca să-i recunoaștem și meritele, trebuie să admitem că trăiește într-o epocă mai dură și ofițerii cărora li se încredințează acești tineri recruți au mână liberă pentru a le testa rezistența și pretinsa lor virilitate, virtutea morală și simțul autorității, așa cum spuneau cele mai frecvente expresii folosite atunci în discursul de la Vichy, supunându-i la cele mai extenuante exerciții ca să vadă până unde rezistă, și profitând astfel de teribila lipsă de confort în acel mediu unde toți acei tineri sunt forțați să trăiască: în munți, pe timp de iarnă, la temperaturi foarte scăzute, unde singurul mod de întreținere a igienei este să folosească apa din cascade, unde rația de mâncare este limitată cu strictețe, așa încât farfuria cu supă primită seara, cuvertura pentru a se înveli noaptea și perechea de bocanci pentru drumețiile din timpul zilei devin numaidecât singurele lucruri cu adevărat reale din viața lor. Și, în plus, linia destul de imprecisă ce separă prezentul în care se amestecă convingerile din trecut și cele din viitor, absurda reafirmare a devotamentului față de principiile Revoluției naționale și angajamentul de a elibera Patria de ocupantul german.

Căci este puțin probabil ca marea confuzie din lunile anterioare să fi dispărut numaidecât pentru el, ca prin magie – și chiar sub vraja iluzorie a cuvintelor pronunțate de Darlan. Fiindcă nu te desprinzi în câteva zile de minciunile cu care adevărul s-a confundat – din obligație sau de bunăvoie – multă vreme și, pentru a reuși, e nevoie să te confrunți cu trista realitate. Astfel încât, în decorul exotic unde se află, complet rupt de lumea exterioară, trebuind să suporte discursul invariabil al unei îndoielnice propagande patriotice, petrecându-și timpul jucându-se de-a soldățelul, nu e prea sigur că a descoperit un mediu prielnic pentru a-i cultiva ideile și a-i deschide ochii. Fiind, pesemne, mereu convins de buna-credință a bătrânului învingător de la Verdun și imaginându-și că, dacă participă la eliberarea țării, luptă pentru acesta. Amestecând cauzele antagoniste pentru care, în sfârșit, s-a hotărât să lupte, în fiecare dimineață, în timp ce stă în poziție de drepți într-o poiană inundată de lumina zorilor, unde se înalță drapelul tricolor fluturând pe cerul senin. Ajungând chiar să fie convins că, în fond, a avut dreptate și asta de la început, că, de fapt, Franța este unită, că de-acum este adunată sub un singur steag și că pentru ea se pregătește el să lupte. Și nu m-aș mira prea tare să aflu – dacă s-ar mai găsi cineva care s-o spună – că el și camarazii lui, mergând încolonați câte doi între versanții abrupți din Chiffa, intonează alternativ *Marseilleza*, *Mareșalule, suntem aici!* și imnul regimentului francez din Africa („Noi suntem africanii / Din depărtări ne-ntoarcem / Din colonii venim / Pentru salvarea Patriei / Și-n inimă avem / O neînfricată ardoare…“), refren militar pe care îl împărtășesc cu soldații arabi, ei, fiii coloniștilor, fiind convinși în mod foarte sincer – sau, în orice caz, el era convins – că acum sunt frați de arme, dar că vor merge să-și dea viața mult mai repede, mai sigur și mai eroic decât aceștia, de cealaltă parte a Mediteranei.

Se remarcă printre ceilalți recruți după două luni de cursuri. Și în această privință, nimeni n-ar putea spune dacă asta se datora respectării exemplare a disciplinei din armată, popularității printre camarazi sau, mai simplu, calităților lui intelectuale și fizice, de care nu era cazul să fie mândru, întrucât erau proprii mediului unde se născuse, educației pe care o primise, trupului sănătos de băiat înalt, solid și bine hrănit pe care îl moștenise, acestea fiind motivele care explică de ce mereu copiii burghezi pot aspira la o carieră militară. În orice caz, este numit șef de echipă și numărându-se printre acei câțiva recruți cărora li se oferă posibilitatea de a urma un program de instruire indispensabil pentru a se putea apoi alătura comandourile de parașutiști.

Așadar, se înrolează ca voluntar, știind foarte bine ce angajament își ia și că încorporarea în acea armată – în loc să continue, cum ar fi putut-o face, să se joace de-a cercetașii în munții Algeriei – însemna a o lua pe scurtătura care duce mai repede ca oricare alta la vreunul din teatrele de operațiuni planetare și la posibilitatea de a intra în luptă, înarmat, undeva – și, poate, într-o zi, în Franța – împotriva ocupantului german. Această hotărâre fiind, în final, singura din tot războiul lui. Întrucât până în acea zi din decembrie 1942 și împotriva voinței lui, deși avea un brevet de pilot obținut în speranța de a se așeza la timp la comenzile unui Dewoitine, neputând să obțină de la tatăl său încuviințarea de a devansa apelul la înrolare, înlănțuirea întâmplătoare a circumstanțelor din viața lui, concursul ce-i permitea să devină inginer agronom, la care în final a reușit, și cel care confirma participarea lui la desfășurarea Istoriei, operațiunea Torch, au decis ce trebuia să facă în viață, el neavând nici perspicacitatea, nici curajul necesare ca să dea o altă formă destinului

său. Și apoi, după acea zi din decembrie 1942, când se înrolează ca voluntar – singura hotărâre luată de el – din nou nu-i mai rămâne decât să se supună aceleiași înlănțuiri, fără să-și poată atunci închipui că, în loc să devină un parașutist ce se va arunca deasupra câmpiei normande, presupunând că ar fi participat la o debarcare pe care, oricum, nici el și nici chiar generalii aflați în fruntea forțelor aliate nu și-o imaginau măcar pe atunci, va traversa Atlanticul, după ce trecuse Mediterana, pentru a deveni pilot pe un P-47 Thunderbolt din Army Air Force.

Peste câteva săptămâni, după o pregătire încheiată în grabă, căci timpul nu mai are răbdare, pesemne în ianuarie sau februarie 1943, se urcă, așadar, la bordul unui avion ca să zboare pe cerul Algeriei, nu la comenzile vechiului aparat în care navighează, ci ca să facă primul lui salt alături de câțiva camarazi. Și acela va fi singurul din toată viața lui. Pentru că, din câte se pare, nu a fost niciodată tentat să refacă experiența. A plecat în vuietul vântului și în zgomotul asurzitor al motoarelor, privind de la mai multe sute de metri spectacolul trecător al lumii, prea puțin dornic să ajungă și el acolo, dar nemairămânându-i decât să o facă, neputându-se dezice de singura hotărâre luată de el – hotărâre care e poate de-ajuns ca să-i dovedească tinerețea, să-i șteargă ezitările și greșelile. Aruncându-se, așadar, în vid – cel al Istoriei și cel al propriei vieți –, străbătând în cădere cerul.

Dar în acea zi, 12 iulie 1942, care precedă cu numai câteva luni ziua anterioară, bătrânul căpitan contemplă florile roșii și galbene care strălucesc sub soare în răzoarele din grădina lui. Le lasă pe femei, pe

mame să se ocupe de primirea oaspeților și să converseze cu preotul – cu care el n-a vrut să vorbească mai mult decât o cere politețea cea mai protocolară. S-au întors de la biserica unde s-a primit binecuvântarea – la care, desigur, nu l-a lăsat inima să nu să asiste, vrând să nu iște vreun scandal și mai ales să evite reproșurile soției lui, să nu-și întristeze fiica pentru un lucru mărunt. În definitiv, și el s-a căsătorit în fața unui preot. Nu e mândru de asta, dar nici n-are de ce să-i fie rușine. Zicându-și pesemne că bărbații consimt mereu la asemenea concesii din dragoste sau, cel puțin, din grijă pentru cele alături de care trăiesc. Astfel de gânduri îi trec prin minte atunci. Prânzul nu a început. Încă se servește aperitivul. Totuși, el a băut deja puțin prea mult. Iar dacă se întoarce spre masa albă de la bufet e ca să-și mai umple o dată paharul. Alcoolul și vremea frumoasă îl fac să se simtă ușor. Vrea să bea mai mult – obiceiul de a bea zilnic câte puțin vin îl ferește să se îmbete. Vrea doar să lase să-i cadă peste minte o cortină de vagă amorțire care să-l protejeze, doar în acea zi de vară, de toată istovirea, de toată tristețea grijilor.

Își zice că se va gândi mai târziu la toate celelalte – el fiind pesemne singurul comesean ce nu-și găsește liniștea. Se întrebă totuși, ce trebuie să facă și dacă e înțelept să pună în pericol siguranța lui și a familiei, furnizând câtorva oi rătăcite actele false cu care se vor putea apăra cât mai repede de soarta probabilă ce-i pândește. Nereușind să-și alunge din minte amintirea bărbatului căruia, în ajun, după ce toți se strânseseră pe la casele lor, i-a dat documentele ce îi dovedeau starea civilă inventată și cu care poate va avea șansa de a se îmbarca, cât mai e timp, cu destinația Africa de Nord și de acolo să ajungă pe un pământ mai sigur: acea umbră de bărbat întrezărită prin întuneric, fugind în noapte, despre care nu știe nimic, în afară de

informațiile necesare pentru a i se da o identitate falsă, pe care l-a ajutat nu din simpatie pentru acel individ pe care nu-l cunoștea, al cărui chip abia l-a zărit, cu care n-a schimbat decât câteva cuvinte, ci mai degrabă fiindcă ceva în sinea lui i-a șoptit că nu putea face altfel.

Știe că nu acționează nici măcar din convingere. N-am putea numi așa repulsia aproape instinctivă pe care o simte față de orice formă de autoritate și care, la el, se împacă în mod ciudat cu grija pentru respectarea legii și a ierarhiei. De parcă, devenind ofițer împotriva voinței lui și pentru solda de care avea nevoie ca să-și întrețină familia, fiind decorat fără să fi ținut la asta, considerat de-atunci erou, ar fi aderat, fără să-și dea seama, la anumite convingeri pe care le implică acceptarea mănușilor, a jambierelor, a chipiului și a galoanelor, dar fără a împărtăși cu-adevărat credința ce ar fi dat pe deplin un sens acelei împopoțonări, având față de aceasta aceeași atitudine puțin cinică cu care privea religia. Cei patru ani de război l-au imunizat împotriva pericolului pe care el și camarazii lui îl numeau „intoxicarea creierelor“, fiind puțin dispus să creadă tiradele sentimentale și smiorcăite ale Mareșalului, față de acesta dezvoltând chiar o aversiune tot mai sinceră și pe care se abține să o exprime tare, nu de frica represaliilor – ce-ar risca cu adevărat? își zice în sinea lui –, ci, pur și simplu, pentru că știe că nimeni din jurul lui nu l-ar putea înțelege. Ferit de minciună și, în egală măsură, de teamă, de când mai înainte cu aproape treizeci de ani a fost expus la ele cu o asemenea violență încât, ulterior, niciuna nu mai putea conta. Pierzându-și deopotrivă capacitatea de a se teme și pe aceea de a crede, privind cu o detașare aproape amuzată felul cum oamenii se agită și sunt exaltați în jurul lui, aceeași febră imbecilă cuprinzând mereu spiritele – și chiar pe unii dintre prietenii de

vârsta lui, celebrii „bătrâni combatanți“, pe care îi vede tot mai rar, uimit să constate că experiența pe care au trăit-o împreună nu i-a ferit de o jalnică recădere în patriotismul idiot și în cultul cretin pe care îl închină bătrânului cabotin de la Vichy. Gândindu-se uneori că ar face mai bine să nu-și mai bată capul cu ceea ce nu-l mai privește, că, la vârsta lui, cu cele două războaie prin care a trecut, acum, când și-a luat pensia de librar și când în curând va scăpa de corvoada de a conduce centrul de demobilizare din Mâcon, și-a câștigat dreptul de a se considera liber de orice obliga]ie față de comedia în care de-aici înainte ceilalți își joacă așa cum pot rolul.

Așadar, se întoarce să-și mai ia ceva de băut, regretând că nu e acolo niciun bărbat de vârsta lui cu care să poată ciocni, zicându-și totuși că, chiar dacă tatăl viitorului său ginere ar mai trăi, pesemne n-ar avea nimic să-i spună, fiind atât de diferiți: un om cumsecade, își zice în sinea lui cu sinceritate și poate, de asemenea, cu acea condescendență pe care și-o poate permite, estimează el, un librar decorat față de un cofetar reformat. Și când, cu cea mai mare discreție, își varsă din nou vin în pahar, aude din spate vocea unui văr care îl cheamă să închine un toast în cinstea logodnicilor, această cerere fiind numaidecât preluată de toți comesenii care, în cor, îi cer să țină un discurs, un discurs! Și bătrânul căpitan, prins asupra faptei, cu paharul plin în mână, dar având cea mai bună scuză ca să-l golească dintr-o înghițitură, știe că nu poate refuza: ca tată al viitoarei mirese, cu vârsta și decorațiile lui, numai el poate lua cuvântul într-o asemenea situație. De altfel, nici nu-i displace să vorbească în public. Are educația și ușurința necesare pentru acest gen de exercițiu – și apoi, trebuie s-o spunem, are și o îndelungă obișnuință cu banchetele.

Astfel, ca să facă liniște, vărul bate cu lama unui cuțit într-o cupă din cristal. Întreaga asistență îl înconjoară în timp ce el ridică paharul, respiră adânc, își drege vocea, își îndreaptă trupul înalt și prelung de tânăr atlet căruia vârsta i-a adăugat protuberanța unei mici burți, conștient că are încă o ținută falnică, sigur pe farmecul lui, având ceea ce experiența îi dă unui bărbat, deopotrivă încredere în sine și ironie față de personajul neînsemnat care a devenit în mod inevitabil. Fiind atent la dicție, fără să fie beat, ci abia înveselit, rostește frumoasele banalități care se așteaptă de la el, aprecierile obișnuite în asemenea împrejurări, cu puțină cochetărie transformând vorbele improvizate într-un adevărat discurs, totuși ușor și fermecător, în care își poate etala elocvența și prestanța de fost învățător, ajungând chiar să citeze un poet, de bună seamă pe Lamartine, întrucât știe că e autorul preferat al fiicei lui. Are grijă să-i adreseze un cuvânt frumos fiecărui invitat, chiar și preotului căruia îi mulțumește că l-a primit în biserica lui pe un bătrân atât de necredincios cum este el, evocă cu demnitate memoria celor dispăruți, tatăl și bunicul familiei Forest care, spune el, îi lipsesc atât de mult într-o zi cu atâta bucurie, apoi trece la subiecte mai puțin serioase: o felicită pe stăpâna casei pentru frumoasa petrecere pe care a organizat-o, le mul]umește tuturor invitaților pentru prezență și cadouri, le face complimente doamnelor pentru eleganța toaletelor, se declară încântat de soarele care strălucește peste florile din grădina lui. În sfârșit, se lansează în elogiul logodnicilor – care, fiind puțin jenați, își privesc vârful pantofilor noi – și, mai întâi, al viitorului său ginere, despre care spune tot binele care îi vine în minte și cum nu putea decât să-i dea mâna fiicei lui când acesta i-o ceruse ceremonios și potrivit tradiției, fiindcă, până la urmă, acelui tânăr foarte serios îi datora – în fond, exagera puțin și o știa prea bine – salvarea tuturor femeilor din

familia lui, soția, soacra și cele două fiice, pe care, cu doi ani în urmă, urcându-se la volanul Peugeot-ului său, pe care i-l dăduse fără nicio zgârietură, dar cu rezervorul gol, le ajutase să fugă de trupele germane. Apoi întorcându-se înspre fiica lui cea mică pentru a-i adresa toate urările de fericire, nespunând ce crede în adâncul inimii și cât este de emoționat, să o descopere dintr-odată atât de frumoasă, tocmai pentru că n-o văzuse crescând. Și odată pornit, pentru că alcoolul începe totuși să-și facă efectul, nu se mai poate opri, începe să vorbească despre viață, dragoste, tinerețe. Așa încât soția lui, care îl cunoaște, profitând de pauza pe care el o face între două fraze, începe să aplaude, semn că era timpul să-și încheie discursul.

A vorbit frumos. Poate, printre membrii familiei Forest, există un mic regret că, în discursul său, căpitanul nu a amintit tragicele împrejurări prin care trece atunci țara și cum unirea a doi tineri proveniți din familii bune este, în acele vremuri atât de întunecate, un semn de speranță pentru o patrie care, sub autoritatea Mareșalului, revenind la adevăratele valori de odinioară, se pregătește să renască din propria-i cenușă. Atunci ar fi fost la fel de emoționant ca în ultima scenă din recenta melodramă a lui Marcel Pagnol, *Fiica fântânarului*, când cele două familii se reunesc în jurul radioului ce difuzează discursul bătrânului învingător de la Verdun, pentru a sărbători reîntâlnirea copiilor lor, fata de condiție modestă, al cărei tată sapă pământul ce nu minte, pentru ca adevărul sa iasă din adâncul lui sub înfățișarea puțin cam demodată a unei vedete din alte vremuri, și tânărul înstărit, cu înfățișare de „june-prim“, aviator, care datorită ei regăsește sensul vieții. Iar dacă bătrânul căpitan ar fi acceptat – dar nu puteai conta pe el pentru asta – să spună câteva cuvinte în acest sens, filmul din această frumoasă zi de

iulie 1942 ar fi fost atât de reușit, încât s-ar fi putut trage cortina, difuza genericul și reaprinde luminile în sală, sub aplauzele spectatorilor cu lacrimi în ochi.

Golește a doua sau a treia cupă la rând, dar nu reușește să-și șteargă complet din minte amintirea bărbatului care a venit în ajun să bată în oblonul închis al vechii case din La Coupée, în a cărei grădină, în această dimineață, fiindcă era vremea frumoasă, au întins mesele acoperite cu pânză albă de sărbătoare. Amintirea acelui bărbat și a altor câtorva persoane, cărora el le-a eliberat acte false în calitate de comandant aflat în fruntea centrului de demobilizare din Mâcon– oh, n-au fost multe, nu atât de multe cât ar fi trebuit, așa cum pesemne va gândi mai târziu, când va ști exact–, imaginea acelor ființe aproape fantomatice îl obsedează. Sau, mai degrabă– căci trebuie spus adevărul– acea amintire dispare, dar, din când în când, îi revine în minte, în timp ce pe masă se succedă șirul excesiv al mâncărurilor cu sos și cu cremă prevăzute în meniu– și în legătură cu care se întreabă, fiindcă așa ceva n-a mai mâncat de multă vreme, cum s-a descurcat mama viitorului său ginere ca să găsească un furnizor pentru ingredientele necesare la prepararea lor.

În cele din urmă, preferând să nu-și mai tot pună întrebarea asta, să termine de mâncat ce avea în farfurie și să-și toarne un alt pahar, zicându-și că va trebui să coboare în pivniță și să ia încă o ladă cu șase sticle cruțate de Wehrmacht, că merită să facă asta, zice el în glumă, pentru ca data viitoare soldații germani, pe care el îi numește „nemți“, să nu mai aibă ce bea. Lungindu-și picioarele sub masă, obosit și destul de amețit ca să nu se mai gândească la nimic și să se

mulțumească doar să se uite pe furiș la cei doi logodnici, privindu-i așa cum vârstnicii – și el făcea cu siguranță parte dintre aceștia – se uită la cei foarte tineri, încercând să-și amintească ce a însemnat pentru el acea perioadă a vieții de dinaintea Primului Război Mondial, așa-numita „Belle Époque“, cum i se spune acum atât de pertinent, acea vârstă când orice trăire este încă nouă și când atingerea dintre două mâini, un sărut în colțul buzelor, mirosul părului în care îți strecori mâinile par mai intense decât cea mai lungă noapte petrecută mai târziu într-un pat. Preferând să nu se mai gândească la asta – fiindcă e vorba de fata lui și el este ca toți tații.

Poate că a auzit spunându-se, aceasta fiind versiunea oficială, că oamenii aceia sunt trimiși în estul Europei, pentru că acolo se va crea un stat evreu pentru ei, undeva în Polonia. Și nu-și face prea mari iluzii despre asta. Imaginându-și că vor ajunge într-un fel de lagăre de prizonieri precum cele de care el, care a fost de două ori în război, a scăpat. Zicându-și că acolo îi așteaptă condiții foarte dure și total nedrepte, că bărbații, cei care sunt soldați ca el, nu civili, le pot totuși suporta, cum a îndurat și el patru ani pe front, dar la care ar fi inuman să fie supuși, în egală măsură, femei, copii, bătrâni. Neputându-și închipui adevărul – fiindcă nici măcar cei care vor coborî din tren ca să intre în acele lagăre și să pătrundă în camerele de gazare, uneori nici până în ultima clipă, nu și-l vor putea imagina.

Neștiind ce se va întâmpla. Iar dacă unii știau deja, nici el, nici nimeni altcineva dimprejurul lui nu se număra printre aceștia – în pofida celor pretinse de cei care judecă astăzi din confortabila poziție a neînchipuitului lor viitor. Și cu siguranță asta nu e de ajuns, totuși,

ca să-i achite pe toți de crima la care au asistat, deopotrivă ca victime, martori și vinovați, și pe care ar fi trebuit să o împiedice cu orice preț. Cunoscând măsurile de discriminare excesivă la care sunt supuși de doi ani de când li s-a dat un statut ce-i lipsește de cele mai elementare drepturi și faptul că în Algeria li s-a retras chiar cetățenia, fiind foarte conștient că în zona liberă toate astea se întâmplă nu ca să li se facă pe plac germanilor, ci din ordinul statului francez, așa cum prevede un proiect oficial și aprobat de Revoluția națională. Dar neștiind, la fel ca toți ceilalți, că acea decizie a fost luată, mai înainte cu câteva luni, de către naziști, și anume să pună în aplicare „soluția finală a problemei evreiești", neputând bănui că, în acele zile din iulie 1942 când fiica lui se logodește, chiar în ziua de dinaintea ceremoniei, Consiliul de Miniștri de la Vichy, la îndemnul lui Pierre Laval, studiază modalitățile concrete prin care se pregătesc deja marile razii din Paris și Bordeaux, iar apoi operațiunile mai discrete și mai modeste, precum cea pe care poliția din Mâcon nu va întârzia să o efectueze, cu care începe masiva deportare a evreilor din Franța.

La drept vorbind, încetând să se mai gândească la toate astea atunci când deschide o nouă sticlă de șampanie, a cărei spumă se răspândește pe fața de masă albă, și când se încheie degustarea tortului. Acum e deja după-amiază și invitații cei mai în vârstă se ridică de la masă ca să se așeze puțin la umbră, sub pomii fructiferi, iar cei mai tineri, la inițiativa fratelui logodnicului, permisiunea de a pleca la Saint-Laurent unde, cu două zile înainte de marele bal popular din 14 Iulie, se desfășoară o petrecere câmpenească, petrecere cu manejuri, montagne-russe, tir cu carabina și toate celelalte atracții. Cum spun bătrânii, așa e la tinerețe, e normal să meargă să se distreze. Iar el își toarnă în pahar ce mai rămăsese în

sticlă și privește micul grup al acestor copii de douăzeci de ani cum se îndreaptă spre poarta grădinii, zărindu-i printre ei pe logodnicii care stau unul lângă celălalt și se țin de mână, și-și spune că întotdeauna triumfă bucuria, dându-le astfel, în încheiere, binecuvântarea lui nerostită.

Capitolul 5

22 DECEMBRIE 1943

A lonely impulse of delight
Drove to this tumult in the clouds;
I balanced all, brought all to mind,
The years to come seemed waste of breath,
A waste of breath the years behind
In balance with this life, this death. [13]

William Butler Yeats

E ca și cum te-ai arunca în gol, își zice în sinea lui, trăgând de manșă pentru ca vârful să se înalțe peste orizont și să se ridice înspre cer, avionul cabrat decelerând ușor până la a da impresia că se va opri în mijlocul vidului, prins între nori ca un lift între două etaje, suspendat la o mie de metri deasupra solului, reușind să se stabilizeze într-un punct unde totul pare că se oprește în jurul lui până când nu mai este susținut de aer și cade dintr-odată. Desprinzându-se, căci acesta este cuvântul potrivit, de parcă până atunci aparatul era atârnat de un fel de cârlig, și acesta suspendat undeva la înălțime, trăgându-l în sus, înainte, iar ața ce îl lega de cintrele invizibile ale cerului se rupsese în mod subit. Și atunci aparatul se prăbușește atât de fatal, ca un om care sare de pe marginea unei faleze sau care trece prin fereastra din vârful unei clădiri.

Plonjând, dar nu drept înaintea lui, căci ar fi mult prea simplu. Prăvălindu-se pe o parte, în timp ce piciorul pilotului apasă puternic pe una dintre pedalele care comandă deriva, pierzându-și echilibrul, cu aceeași senzație ca și când aparatului de vânătoare i-ar dispărea brusc una dintre aripi și i-ar lipsi jumătate din lumea de sub el, o despicătură în vânt deschizându-se și înghițind avionul care se răstoarnă prin azur răsucindu-se. Cu alura, văzută din depărtare, foarte precisă și foarte frumoasă a unui delfin care țâșnește de pe suprafața apei, ridicându-și capul și corpul ca pentru salut și apoi lăsându-se să cadă pe o parte, înainte de a se afunda în apă.

Trăgând manșa cu mâna, împingând palonierul cu un picior, simțind apropierea clipei când se va răsturna îndreptându-se spre sol și pe o parte, exact ca atunci când mașinuța dintr-un montagne-russe a reușit cu greu să se cațăre pe circuit și, ajungând în cel mai înalt punct, se oprește o clipă înainte de a-și începe coborârea – numai că, desigur, în cer nu există șine de care să rămână agățat. Aruncându-se în vertijul voluntar al vriei, avionul coborând în picaj înspre sol, fiind tras de enorma lui greutate și de puterea motorului, virând în jurul său ca un titirez sau ca un șurub ce găurește cu toată viteza grosimea imaterială a aerului. Și atunci: pământul care se rotește și se apropie cu o iuțeală de neînchipuit. Fără să existe nicio imagine care să poată într-adevăr reda un asemenea fenomen, dacă nu ai trăit tu însuți această experiență: impresia de a fi căzut în tubul unui caleidoscop unde izbucnește și se împrăștie spectacolul solului sau de a fi prins în sifonul cerului, ca și cum cineva a tras din greșeală cepul din străfundul universului și, cu acel zgomot de țevăraie pe care îl face aerul șuierând și vibrând pe carlingă, atmosfera era pe cale să se

golească printr-o lungă mișcare în spirală care trăgea după ea, șiroind, toate lucrurile din lume.

Totuși, fără să aibă din ce să facă o întreagă poveste. Fiindcă procedura care trebuie urmată este simplă, trebuie să lași avionul să se învârtă de două sau de trei ori și apoi să apeși cu piciorul pentru a împiedica rotația înainte să tragi cu mâna ca să redresezi aparatul. Comenzile avionului fiind concepute cu destul bun-simț pentru ca pilotul să nici nu aibă nevoie să reflecteze cu adevărat și să poată reacționa printr-un fel de reflex, întrucât trebuie să apese cu toată puterea în sensul invers al mișcării de frunză uscată în care s-a lansat avionul, astfel încât această mișcare să înceteze. Principalul pericol fiind să acționeze prea devreme sau cu prea mare brutalitate, înainte ca aparatul să atingă viteza necesară pentru a reveni la poziția normală, făcându-l să alunece într-o altă vrie fără să fi ieșit complet din cea de mai înainte, iar atunci este prea târziu ca să mai poată fi evitat impactul cu pământul.

Și el știe toate astea, fiindcă aceasta este una dintre primele manevre care se învață în orice școală de pilotaj și, deci, el a învățat-o de multă vreme. Numai că aparatul pe care îl conduce el – chiar dacă e vorba despre un aparat pentru antrenarea novicilor – nu mai este unul dintre acele avioane de turism la bordul cărora și-a obținut brevetul și ale cărui performanțe sunt atât de limitate, încât nu riști nimic cu ele, atât de stabile și de sigure, încât se aseamănă cu bătrânii cai care, chiar dacă duc pe spatele lor un călăreț ațipit, găsesc singuri drumul până la grajd. Iar el, pentru prima dată, se află singur la comenzile acelui nou avion cu care a decolat de pe pista din Craig Field.

Urmărit de la sol de instructorul american care se uită cu atenție la cele câteva figuri obligatorii de care depinde tot viitorul lui de aviator.

Face primul lui zbor singur, *Today you fly solo*, pe un aparat al Army Air Force, cel mai probabil un monoplan Fairchild PT-19, pe 22 decembrie 1943. Numai data e sigură, fiind înscrisă pe bancnota verde păstrată până în ultima zi, hârtia de un dolar pe care, potrivit obiceiului din aviația militară americană, unde se sărbătorește ziua când un pilot zboară prima oară singur, pentru a marca evenimentul, instructorul lui se semnează unde poate, pe spatele portretului părintelui patriei, George Washington, acolo unde este deviza, *In God we trust*, astfel încât să ateste faptul că din ziua aceea începe experiența unei noi vieți și că, astfel, viitorul pilot are o datorie simbolică, un mic dolar, cea mai infimă sumă cu putință și pe care el nu o poate niciodată rambursa, făcându-l pe veci dator cuiva – lui Dumnezeu sau Președintelui, acolo, sus, e totuna – care i-a oferit ocazia de a face primul lui zbor adevărat spre cer. Trebuind să prezinte această dovadă de fiecare dată când îl întâlnește pe unul dintre confrații lui, scoțându-și din buzunar hârtia – învechită la sfârșitul existenței lui, de peste o jumătate de secol – iar dacă nu, pus să plătească amendă o sumă egală cu cea de pe bilet, arătând acest semn de recunoaștere tuturor celorlalți, membri ca și el al unei secte foarte puțin secrete, care este alcătuită din toți foștii piloți trecuți prin aviația de vânătoare a armatei americane.

Având tot timpul la el peticul acela de bancnotă, pus bine într-unul din compartimentele portofelului – sau: ale portofelelor succesive,

înlocuite când pielea li se uza prea tare, până la cel de pe urmă, restituit soției lui, văduva, împreună cu celelalte lucruri, după înregistrarea decesului la serviciul de urgențe dintr-un spital parizian, în acea zi de noiembrie 1998, când a căzut brusc fără suflare pe trotuarul Străzii Procesiunii. Ca bucata de pergament numită *Mémorial* și despre care istoria povestește cum Blaise Pascal s-a îngrijit să o coasă în căptușeala fiecărei haine pe măsură ce le schimba, ca să nu se despartă niciodată de ea, și pe care un servitor, uimit de grosimea pânzei, a descoperit-o la câteva zile de la moartea lui, în timp ce aranja hainele stăpânului. Câteva rânduri ca o semnătură de foc lăsată de trăsnet și în care, cu precizia unui pilot ce ține evidența ieșirilor lui în aer – 23 noiembrie în anul de grație 1654, de la aproximativ ora zece și jumătate seara până în jur de douăsprecece și jumătate noaptea –, autorul *Cugetărilor*, al cărții căreia postum i s-a dat acest titlu, consemnează prima lui experiență cerească. Având încredere, pentru păstrarea amintirii acelui moment, mai degrabă în trupul decât în spiritul lui, în inconfortul creat de prezența acelui sul pe care îl va fi simțit probabil în căptușeala hainei – a vestei scurte și cu mâneci? – și care îi amintea focul, lacrimile, pacea trăite de el cândva și pentru totdeauna. Comparația aceasta neavând nimic necuviincios fiindcă, de la un filozof la un pilot, și mai ales dacă amândoi sunt creștini, extazul resimțit, în fond, nu poate fi lipsit de legătură și fiecare are dreptul la revelația care i se potrivește pentru „a trăi etern fericirea unei zile de existență pe pământ".

Și revelația sa, probabil că el o trăise în cabina acelui Fairchild, unde o improbabilă serie de circumstanțe îi îngăduise, în sfârșit, să se instaleze, aviator aspirant care avusese nevoie ca lumea să fie

răsturnată, prin cele două invazii, de la deruta din Franța, până la debarcarea din Africa, prin hazardul reușitei la un concurs de inginer, cel de la Maison-Carrée, prin garanția ticăloasă și nebănuită a unui înalt demnitar de la Vichy, amiralul Darlan, prin hotărârea de a se înrola voluntar ca parașutist pentru ca, în cele din urmă, după ce a traversat Mediterana și apoi Atlanticul, să ajungă de cealaltă parte a planetei și, totuși, ocupându-și locul, având certitudinea liniștitoare și fericită de a se afla, în sfârșit, acolo unde trebuia.

În sfârșit, vechiul lui vis s-a împlinit. Nu visul de a participa la război – nici chiar pentru cauza cea mai dreaptă – căci, la drept vorbind, colecționând galoanele până la gradul de colonel în rezervă, chiar dacă, cu siguranță, el nu ar fi recunoscut, cred că avea temperamentul cel mai puțin războinic pe care ni-l putem imagina. Ci visul de a zbura. Împăcându-se cu gândul de a face pe soldatul doar din simțul datoriei și, ce-i drept, i-a trebuit ceva vreme ca să înțeleagă în ce consta ea. Poate, în fond: zburând nu ca să poată lupta, ci luptând ca să poată zbura. Exact la fel ca acel aviator tânăr care murise în timpul primului conflict și despre care vorbește un poem, *An Irish Airman Foresees His Death*, pe care cu siguranță el nu-l citise. Căci, având în mod firesc altceva în minte, deși trebuie, totuși, să fi știut vag cine erau Flaubert și Pascal și să-și fi afundat nasul în cărțile lor în timpul liceului, este complet exclus să fi auzit măcar vreodată numele lui Yeats, nu mai mult decât pe acela al lui Joyce. Pilot, spunea poetul, căzut din cer fără să-i urască pe cei împotriva cărora lupta, fără să-i iubească pe cei pentru care lupta, simțind doar chemarea înspre cer și extazul pur de a trece printre nori.

Născându-se în acea zi, în acea clipă precisă, mai degrabă decât la data – înscrisă în actele stării civile – de 17 septembrie 1921 sau chiar pe 17 iunie 1940 – „și fu ca o nălucă“ – sau pe 12 iulie 1942 – când bătrânul căpitan le dăduse binecuvântarea, fiind înconjurați de flori, fără să rostească nimic. Sau: în istoria vieții lui, născut în fiecare dintre acele momente ale existenței lui și poate, deopotrivă, într-o suită de alte asemenea clipe despre care mintea lui nu-și mai aducea aminte, care poate contaseră la fel de mult – după-amiaza când s-a dus să vadă sosirea primului hidravion al Imperial Airways, așezându-se pe apele râului Saône, și poate chiar praful lucitor al evenimentelor mărunte venite dintr-un trecut încă și mai îndepărtat – dar pe care le uitase complet, întrucât singura dovadă materială a poveștii lui, toate obiectele copilăriei fiind duse în fundul unui pod, pe care a păstrat-o până la sfârșit și de care nu s-ar fi despărțit niciodată, era doar hârtia aceea de un dolar.

Aceasta constituind în ochii lui un fel de act de botez, adevăratul său botez al aerului, păstrat pentru a consemna sacramentul pe care, în acea zi, l-a primit, un semn coborât din cer, la care au participat toate elementele, apa în suspensie a norilor din aer cu focul motorului ce se desprinde de pe pământ și prin care este marcată intrarea individuală a unui om într-o comunitate unită prin aceeași credință. În acea zi, primind totul a doua oară și – așa cum se cuvine – un nume nou a cărui inițială, pentru a respecta obiceiurile americane, se înscria de-atunci în mijlocul semnăturii, o literă mică adăugată pentru a marca cezura în sânul patronimului moștenit de la părinți: un V, nu de la Victorie, ci de la Victor, potrivit unei porecle pe care i-o dăduse un camarad canadian, destul de impresionat sau poate amuzat de imperturbabila seriozitate a acelui „june-prim“ misterios

și melancolic, puțin sălbatic și cu alura orgolioasă de băiat prea timid, atât de absorbit de gândurile lui – pare-se – încât îl crezuse un filozof, un poet sau mai degrabă: îl făcuse filozof, poet, căci, rostit de el, probabil nu era un compliment și, prin urmare, îi dăduse prenumele singurului scriitor francez, bătrânul Hugo cu barba albă din manualele școlare, de care auzise vreodată.

Iar el, cunoscut de-atunci cu numele de Jean V. Forest și cu această identitate primind, în acea zi de 22 decembrie 1943, autorizația de a se afla singur la comenzile unui Fairchild pentru a arăta puțin de ce este în stare, ieșind impecabil din vrie – lăsând avionul să se răsucească o dată sau de două ori, punând piciorul la stânga, trăgând de manșă –, continuând cu un *lazy eight*, o serie de viraje, câteva figuri simple, atât de sigur și euforic, încât fusese tentat să continue, dar își zisese înțelept că era de-ajuns și că, dacă ar continua, ar putea să-i dăuneze, făcându-l să pară un pilot un pic cam îngâmfat, *Don't show off, boy*, și că acum era cel mai bine să se pregătească modest de coborâre, să se plaseze pe axa pistei, să aplice și să realizeze aterizarea învățată, pe care asistența aștepta să o vadă.

Ca să aflăm cum a ajuns acolo și prin ce nouă înlănțuire de circumstanțe, în noiembrie 1943, adică la un an după ce a avut loc operațiunea Torch, debarcase pe solul american pentru a face cursul de pilotaj care se adresa câtorva sute de tineri francezi, nu văd cine ne-ar putea ajuta acum. Fiindcă nu mai există deloc mijloacele de a povesti și de a înțelege de ce, înrolându-se voluntar pentru a lupta ca

parașutist, fusese în cele din urmă ales câteva luni mai târziu pentru o cu totul altă misiune și i se dăduse atunci posibilitatea de a-și împlini visul, instalându-se la comenzile celui mai modern aparat din aviația militară: nu mai era vorba de un vechi Dewoitine depășit de multă vreme, ci, după ce și-a trecut testele pe un modest Fairchild, de un P-47 Thunderbolt nou-nouț. Notițele biografice referitoare la el, cele care au apărut o jumătate de secol mai târziu la rubrica de necrologuri a câtorva reviste specializate, cele câteva rânduri pe care i le consacră dicționarul personalităților din domeniul aeronauticii precizând în plus – și ca să se complice și mai mult prezentarea itinerariului pe care l-a urmat – că în acel an îndeplinise condițiile de înscriere la concursul pentru Școala de Aviație – la care, deci, participase în cele din urmă și unde, așa cum se aștepta, nu trecuse probele orale după ce reușise la cele scrise. Ceea ce dovedește, în treacăt, că instituția care trebuia să-i recruteze pe viitorii aviatori ai noii armate franceze fusese, probabil, reorganizată undeva în Africa de Nord și ne permite, de asemenea, să presupunem că tuturor candidaților respinși, ca el, li s-a dat șansa de a fi, totuși, admiși în bazele aeriene din Statele Unite.

Și singurul lucru sigur, fiindcă de acolo se va îmbarca pentru America, este că în toamna anului 1943 ajunge la Casablanca, devenită una dintre principalele baze din regiune, în orașul transformat în studio cu un an mai înainte de către producătorii de la Hollywood pentru a servi ca decor minunatei melodrame pe care trebuie să o fi văzut – întrucât acest film de propagandă era destinat și soldaților – și în care, cu siguranță, și-a recunoscut propria poveste, descoperind-o pe cea a celor doi îndrăgostiți, Bogart și Bergman, fugind împreună de invazia germană, despărțiți de înfrângere,

regăsindu-se și apoi fiind constrânși să renunțe din nou unul la celălalt fiindcă așa le-o cerea datoria. El, rămânând mai bine de un an fără vești de la cea care îi devenise logodnică, întrebându-se de bună seamă dacă îi rămăsese fidelă sau dacă un alt bărbat îi luase locul lângă ea, prizonier într-o Africă unde își omora plictiseala cum putea și complet susceptibil de a se crede Rick Blaine interpretat de Humphrey Bogart, mai sobru decât el, dar la fel de trist și necăjit când număra zilele de război care treceau peste el și, își imagina el, care îl îndepărtau pe unul de celălalt, chiar dacă lucrurile fundamentale, cum spune cântecul, nu se schimbă odată cu trecerea timpului, *As time goes by*. Și cum era un sentimental, nu e nicio îndoială că fusese impresionat de aventura aceea de dragoste și război, că în fața marelui ecran sau în întunericul unei săli își ștersese mai mult de o lacrimă atunci când, ca într-o scenă asemănătoare dintr-un alt film doar puțin mai vechi, *Iluzia cea mare*, începe să răsune *Marseilleza*, cântată de o foarte mică orchestră dintr-un bar de noapte care, după câteva măsuri muzicale, face să se audă refrenul patriotic și revoluționar de parcă era interpretat de fanfara militară a unui întreg regiment, alămuri, instrumente cu coarde și coruri ivite de nicăieri, exprimând vocea unanimă a unei lumi aflate în lupta pentru libertate și la a cărei bătălie el hotărâse să participe alături de noii săi camarazi, *Louis, I think this is the beginning of a beautiful friendship*.

Bărbat al timpului său fiindcă atunci el avea douăzeci de ani. Secolul XX a fost, în cele din urmă, secolul aviației și al filmului, cele două invenții cuprinzând întreaga mitologie a acestei vârste astăzi trecute și aparținând aceleiași indisociabile istorii – așa cum foarte bine a înțeles acel mână-spartă țicnit, Howard Hugues, care și-a stabilit

imperiul pe platourile de filmare și pe terenurile de zbor, dandy dement ce a decis să se retragă în celula monahală și maladivă a unei camere de hotel pentru a-și ispăși greșeala de a fi văzut agonia acelui dublu vis, asasinat de mediocritatea negustorească pe care el însuși o concepuse sau căreia îi fusese complice, găsindu-și sfârșitul în vremea triumfului televiziunii și a avioanelor de linie cu reacție, în timp ce el, în anii șaptezeci, își va încheia cariera la Air France în calitate de comandant de bord pe 747, după ce de multă vreme încetase să mai vadă filme la cinema și se mulțumise să adoarmă sforăind în fotoliul din camera de zi, în fața valului regulat și familiar al foiletoanelor de altădată, pe care micul ecran i le revărsa în imagini regulate și fără viață. Pierzându-și atunci credința din tinerețe. Și aproape uitând cum își confundase propria existență cu un film făcut dintr-un lung șir de secvențe împrumutate din alte pelicule, de la *Ben-Hur, Pépé le Moko, Iluzia cea mare, Diligența sau Casablanca* și chiar *Fiica fântânarului*, mișcat deopotrivă de toate aceste povești disparate și contradictorii, care i se pare că au în ele promisiunea precisă a ceea ce el avea să trăiască într-o vreme când timpul se afla încă înaintea lui.

Și totuși, își amintea foarte bine cât de tare fusese dezamăgit când descoperise orașul în 1943, căci Casablanca nu semăna deloc cu imaginea inventată la Hollywood și că nu-i plăcuse nicidecum să frecventeze barurile de noapte de acolo pentru a asculta jazz, cu un pahar de whisky în mână, nici măcar să se plimbe puțin prin oraș, refăcând experiența puerilă a imprudentei lui vizite în fortăreața albă a suveranilor din Alger. Instalat alături de alte câteva sute de tineri în barăcile vetuste din centrul Cazes, clădiri din lemn construite în timpul războiului anterior, insalubre și infestate de vermină, transformate în mare grabă în cazărmi neconfortabile. Noul Centru de Formare a Personalului Navigant din America (CFPNA),

care se ocupa cu formarea detașamentelor ce se pregăteau să plece în Statele Unite, aflat în sudul orașului, în fosta bază aeriană care, în vremea lui Mermoz, Daurat și Latécoère, servise ca punct de oprire pentru echipajele glorioase ale Companiei Aeropoștale și căreia i se schimbase repede destinația în bază militară pentru armatele aeriene franceză și americană, devenind unul dintre principalele locuri de întâlnire, Air Transport Command aducând acolo bucățile descompuse ale avioanelor P-39 și P-47 ca să aprovizioneze cu aparate noi unitățile combatante, în timp ce piloții francezi aspiranți – printre care se număra și el – se întâlneau acolo înainte de traversarea în sens invers – pe care avea s-o facă și el – a Atlanticului.

Mai exact: câteva sute de tineri, majoritatea având peste douăzeci de ani. Unii, ca el, „eliberați“ în mod providențial – mai bine zis „mobilizați“ – de contingentul anglo-american debarcat în Africa în timpul operațiunii Torch, după ce fuseseră selecționați într-una din garnizoanele aflate în Maroc sau Algeria. Dar el făcea parte dintre cei care, ca să ajungă în Casablanca, trebuiseră să facă un periplu mult mai periculos, cei mai curajoși furând avioane de pe terenurile aflate încă sub autoritatea regimului de la Vichy – până când, ca să se evite repetarea unor asemenea incidente, li s-au scos elicele – în timp ce alții își încercau norocul pe mare, traversând Mediterana cu ambarcațiuni improvizate. Iar cei mai mulți – e un fel de a spune fiindcă n-au fost decât o mână de inși – treceau pe jos Munții Pirinei, fiind numaidecât primiți de miliția spaniolă a lui Franco și internați în lagărele de la Pamplona și Miranda de Ebro, zăcând acolo luni întregi în cea mai cruntă sărăcie, așteptând arbitrara decizie care, uneori redându-le libertatea, le va permite, în sfârșit, să ajungă în Africa de Nord.

Așa se face că în centrul Cazes se întâlnesc toți cei care au cu ce să se laude, un grad dobândit deja în aviație, un vag brevet de turism, o diplomă de observator ori, asemenea lui, cu faptul că puțin le-a lipsit să reușească la concursul Școlii de Aviație, pentru a convinge autoritățile că au mai multe aptitudini decât media celorlalți ca să devină piloți și ca să obțină de la acestea dreptul de a urma cel mai intens antrenament pentru a-și arăta hotărârea, descoperind apoi rutina stupidă a unei adevărate pregătiri militare, manevrele epuizante în deșert, rondurile de noapte, ședințele de tir cu vechea pușcă Lebel, permanenta respectare a disciplinei care, privind retrospectiv, îl făcuseră să simtă mai bine în ce măsură antrenamentul la care fusese supus pe șantierele tineretului din Chiffa nu însemnase decât o joacă de copii și distracție de cercetași. Desigur, nici vorbă să li se mai încredințeze vreodată acestor soldați comenzile vreunui avion. Partea propriu-zis aeronautică a instrucției consta doar în exerciții făcute pe *link-trainer*, strămoșul simulatorului de zbor, căruia i s-a dat numele inventatorului său, inginerul Edwin Link, o cabină de lemn minusculă, dotată cu două aripi artificiale, destul de asemănătoare cu avioanele mici din manejuri, care se învârt printre caii din lemn, și prevăzută, la fel ca acelea, cu un mecanism pneumatic rudimentar ce te face să crezi vag că te afli la comenzile aparatului.

Așadar, dat fiind că nimeni n-ar mai putea s-o spună cu certitudine, întâmplarea face ca el să se numere printre soldații care au mulțumit îndeajuns autoritățile pentru a li se propune să facă parte din contingentul de recruți cărora li se va oferi ocazia de a face un curs de pilotaj. Și se pare chiar că tinerii aceia au putut alege ei înșiși dacă să meargă în bazele engleze sau americane pentru a intra, în funcție

de preferința lor – și presupunând că trec apoi probele de selecție – în rândurile Royal Air Force sau ale US Army. Iar dacă el optează mai degrabă pentru Statele Unite decât pentru Marea Britanie e, poate, fiindcă umbla un zvon că antrenamentul se făcea mult mai repede de cealaltă parte a Atlanticului și, astfel, le permitea să ajungă cât mai curând într-o unitate care lupta pe cerul Europei. Sau din grija de a nu trece în tabăra engleză, în adâncul lui continuând mereu să se împotrivească puțin generalului rebel și flotei trădătoare din portul Mers-el-Kebir, zicându-și că cea mai bună cale de a rămâne fidel convingerilor lui dintotdeauna era să zboare, cu asentimentul foarte contestabilului general Giraud și al celui mai vinovat amiral, Darlan, mai degrabă sub culorile drapelului lui Roosevelt, decât sub acelea ale lui Churchill.

Vaporul se pregătește să ridice ancora pe 6 noiembrie 1943. De șase luni vasele mari de croazieră rechiziționate de marina engleză sau americană, care fac legătura între Africa de Nord și Statele Unite, iau la bordul lor, printre alți pasageri, și detașamente de o sută sau o sută douăzeci de soldați selecționati în tabăra Cazes de Centrul de Formare a Personalului Navigant: pacheboturi luxoase reamenajate rapid pentru a putea transporta trupe. Iar *Empress of Scotland* se numără cu siguranță printre cele mai splendide „piese rare" ale acelei vechi flote mobilizate împreună cu cargourile Liberty Ships pentru a escorta, de la un mal la altul al Atlanticului, oamenii și materialele indispensabile marii mașinării mondiale a războiului.

Purtând numele de *Empress of Japan*, fiindcă a fost rebotezată *Empress of Scotland* după Pearl Harbor și la ordinul lui Churchill, nava a ieșit

în decembrie 1929 din șantierele navale scoțiene și, timp de zece ani, a fost folosită la traversările comerciale din Pacific, asigurând legătura între Vancouver și Yokohama sau între Shanghai și Honolulu, depășind ca viteză toate celelalte pacheboturi ale companiilor concurente, arătându-și astfel supremația pe apele din acea parte a lumii. Încă din primele luni ale războiului este rechiziționată de marina militară britanică: interiorul acestui palat plutitor e complet reamenajat, cabinele, apartamentele, calele, transformate în dormitoare mari, vasul, vopsit în gri, ca să-și poarte însemnele discrete și uniforme, se fixează și câteva tunuri pe puntea superioară, nu atât pentru a asigura paza pasagerilor, cât pentru a-i liniști puțin, într-atât de neînsemnată ar fi fost acea forță de foc într-o înfruntare cu un torpilor ori un submarin german. Așadar, îndeplinind misiuni pe toate mările lumii, făcând naveta între continente, scăpând din mai multe atacuri aeriene, îndeosebi când evacua populația civilă care fugea din Singapore, în cele din urmă fiind folosit la traversarea Atlanticului.

Deci sunt în jur de o sută de tineri soldați francezi, ieșiți din Cazes, care la rândul lor se îmbarcă în acea zi de 6 noiembrie, pierzându-se în mulțimea de militari americani aflați în permisie, care se întorc să petreacă în familie câteva săptămâni de concediu binemeritat, alături de logodnica lor, existând la bord și un mic contingent de prizonieri germani sau italieni, aceștia din urmă părând ușurați la gândul că pentru ei războiul se încheie cu o asemenea călătorie de agrement spre cealaltă jumătate a lumii. În total, o mie cinci sute de pasageri conviețuind în decorul eteroclit al unei nave de război care păstrează vestigiile unui mare și celebru hotel internațional dezafectat: fumoare cu fotolii largi din piele amenajate în jurul meselor de

bridge, o gigantică sală de recepție cu oglinzi, lambriuri, ring de dans având cupola tavanului excesiv decorată, o sală de cinema și o alta de sport, o piscină, cala navei transformându-se într-un enorm pântece unde dorm soldații în hamacuri și paturi rânduite frumos unele lângă celelalte, cu sutele.

Dacă n-ar fi fost inconfortul acelui dormitor improvizat– cu toate acestea, mult mai plăcut decât barăcile insalubre din Cazes, ca să nu mai vorbim de închisorile spaniole– uneori ar putea crede cu toții că se află în croazieră. El, cu siguranță crezând că vacanța mare nu se va sfârși niciodată și că, de-acum voluntar în război, este urmărit de aceeași ironică fatalitate ce îl îndepărtează tot mai mult de teatrul de operațiuni și îl grăbește de fiecare dată spre o nouă destinație sub soare. Tot n-a întâlnit niciun soldat german. Sau mai degrabă singurii pe care i-a văzut sunt prizonierii de război care au devenit tovarășii lui de traversare. Și rarele lupte la care a fost martor de la distanță au fost cele date de formă și fără convingere de trupele de la Vichy care au rezistat câteva ore în fața debarcării anglo-americane din Alger.

Sub un cer albastru, părăsesc portul din Casablanca și, după ce fiecare și-a pus lucrurile lângă patul sau hamacul lui, merg să viziteze pachebotul, identificând mai întâi toaletele și sala de mese, apoi începând să exploreze colțurile unde li s-a dat voie să pătrundă. Foarte repede și în pofida dimensiunilor lui– terminând de făcut turul vaporului, de parcurs toate punțile, toate palierele și trezindu-se complet fără nicio ocupație, simțind numaidecât plictiseala călătoriilor pe mare, încercând să-și omoare timpul cu ceva, fără să poată profita de piscină, fiind goală, nici de sala de sport

transformată în magazin, însă ciondănindu-se pentru fotoliile de piele din fumoar sau locurile din jurul meselor de bridge unde, în funcție de naționalități, se joacă partide de poker, belotă sau tarot, ieșind la aer și zăbovind pe promenadele de pe punțile superioare, petrecându-și timpul la proră privind orizontul de parcă deja se puteau zări coastele americane sau preocupați să vadă dacă nu le apare altceva în față, neputându-se împiedica să nu scruteze cu teamă depărtările, trecând alternativ de la tribord la babord.

Știu, fiindcă este primul lucru care li s-a spus la îmbarcare, că *Empress of Scotland* nu are deloc armament veritabil în afară de câteva tunuri pur decorative și că, prin urmare, nu se poate apăra dacă dușmanii atacă, de aceea contau doar pe viteza ei, pentru a lăsa în urmă submarinele germane, și pe radar, pentru a le repera. Așadar, trebuie să traverseze oceanul cu toată viteza pentru a putea avea norocul să scape de o întâlnire fatală cu navele dușmane care brăzdează Atlanticul pândind prăzile vulnerabile, cum este nava lor. Pachebotul schimbă direcția la fiecare oră, parcurgând o traiectorie aberantă pentru a-i deruta pe eventualii urmăritori. Au fost avertizați că dacă vreunul din ei cade peste bord, aveau ordin să îl abandoneze în apă. Oprirea vaporului, fie și numai o clipă, pentru a trimite ajutoare l-ar transforma într-o țintă prea ușoară.

De altfel, un bărbat a trecut prin bastingaj, fiind imprudent așezat prea aproape de bord, ca să admire spectacolul de la orizont, și și-au pierdut echilibrul din stângăcie, neatenție sau pentru că ruliul regulat devenise brusc mai violent. Cineva de pe punte îi aruncă un colac, mai puțin în speranța că se va putea prinde de el, cât pentru a-

și ușura conștiința, cam cum se aruncă în mare o coroană funerară – de altfel, în locul aproximativ unde un corp s-a dus la fundul apei forma este identică. Acel bărbat – al cărui nume a rămas necunoscut până la apelul de seara, când s-a identificat singurul pasager absent – a dispărut imediat printre valuri, tras în jos sau înghițit de mișcarea puternicelor elice ce se roteau, împrăștiind apoi în siajul navei bucăți tăiate din corpul lui însângerat.

A doua zi de traversare – tot o zi cu vreme frumoasă și soare luminos –, au trecut la o distanță de câteva ancabluri de două bărci de salvare, îndeajuns de aproape pentru a zări chipurile naufragiaților, sigur mai mult de o sută, supraviețuitori ai unui dezastru asemănător cu cel care îi pândește și pe ei, nava lor fiind scufundată probabil ieri, alaltăieri sau încă și mai înainte, de un submarin german U-boot, siluetele lor îngrămădindu-se în ambarcațiunile atât de grele, încât dădeau impresia că vor fi înghițite de ape. Ei, de pe puntea pachebotului lor, trecând deci destul de aproape pentru a-i vedea cum le fac gesturi de chemare în ajutor, largi și parcă imitate după scenele de naufragiu din celebrul tablou de la Luvru, unde o piramidă de trupuri de canibali agită o bucată de pânză înspre un vapor indiferent, citind chiar pe fața lor o expresie – nu atât de furie, cât de disperare sceptică – în timp ce *Empress of Scotland* își continuă drumul imperturbabilă, fără să le acorde nici măcar cea mai mică atenție.

Avioanele, navele mici de escortă care i-au însoțit în prima parte a traversării au făcut cale întoarsă spre bazele lor africane, lăsând vasul să-și continue singur traversarea până în America. De mai multe ori pe zi se aude un puternic ecou de sirenă, un fel de muget

interminabil părând că se înalță din flancurile navei și răsunând în ea, pentru a da semnalul de evacuare, bărbații ducându-se de îndată lângă barca ce le-a fost arătată, cățărându-se la bord, îmbrăcându-se cu vesta de salvare, fără să știe niciodată dacă este doar un exercițiu sau dacă într-adevăr a fost localizat un submarin care se pregătește să scufunde pachebotul.

Pesemne acum se află în mijlocul oceanului, când vremea se schimbă, cerul se acoperă de nori negri și marea începe să fie agitată de o mișcare furtunoasă. O ploaie violentă și regulată, întunecată, încât ai zice că e violetă, cade pe puntea superioară, măturând-o prin rafale de vânt atât de puternice, că descurajează pe oricine ar vrea să iasă pentru a se răcori puțin. Și cum, în pofida furtunii, *Empress of Scotland* nu poate risca să-și încetinească mersul, viteza vaporului ce alunecă pe vârful valurilor înalte de zece metri crește efectul ruliului și al tangajului. Numai cei cărora nu li s-a făcut rău de mare se mai află încă în salonul cu fotolii din piele și cu mese de bridge. El, dezgustat pentru totdeauna de navigație doar prin această croazieră– de parcă nu-ți trebuie decât un singur salt cu parașuta ca să-ți piară pofta de parașutism– printre toți ceilalți care s-au dus la culcare în largul pântece al navei unde a fost instalat dormitorul, întinzându-se pe patul lor, lungindu-se în hamacul lor, fără a se mai deosebi cu adevărat unii de ceilalți, căci de-acum tot vaporul se clatină, din față în spate, dintr-o parte într-alta. Culcați pe spate, cu ochii închiși, sperând ca astfel să poată atenua interminabila amețeală căreia i-au căzut victime sau impunându-și să recurgă la orice activitate intelectuală, cântat, citit, scris, străduindu-se să-și concentreze întreaga atenție pe ceva care nu se mișcă și de care se pot ține sau agăța. Livizi, o nădușeală rece șiroind pe ei,

neridicându-se decât pentru a căuta drumul spre toaletele din care, fiind pline ochi, se revarsă murdării, producând un miros atât de puternic de excremente, urină și vomă, încât e imposibil să te apropii fără să vomiți la rândul tău. Așadar, întorcându-se la locul lor, cuprinși de o nesfârșită greață, având senzația că pe lume nu mai există nimic imobil, fix, că totul se descompune și dispare în jurul lor, că parcă sunt victimele înghesuite ale unui mare dezastru ce transformă apele oceanului într-o fosă abjectă, unde rămășițele naufragiate ale universului plutesc ca niște gunoaie.

În sfârșit, *Empress of Scotland* ajunge pe țărmurile Americii în ziua de 13 noiembrie, după o traversare ce a durat o săptămână. Pachebotul pătrunde în golful din Newport News, undeva în Virginia, și rămâne în radă o noapte întreagă înainte ca pasagerii să primească permisul de coborâre pe uscat și ca soldații din contingentul francez să fie conduși spre cea mai apropiată gară. Ei cred că au ajuns. Îi așteaptă un tren care-i conduce la locul unde au fost mobilizați, o bază aeriană situată aproape de orașul Selma al cărui nume, desigur, nu-l cunoaște niciunul dintre ei, adică în statul Alabama – cei mai școliți sau cei mai bine informați știu că acesta se află în sudul cel mai îndepărtat fără ca, totuși, să poată estima, neavând nicio idee despre dimensiunile exacte ale acelui continent care depășește tot ce pot ei să-și imagineze, că mai au de parcurs o distanță cu mult mai mare decât cea care desparte cele mai îndepărtate două puncte din țara lor, adică în jur de o mie trei sute de kilometri, și că le vor mai trebui încă două zile și două nopți, având în vedere starea căilor ferate locale,

pentru a ajunge la destinație, trecând prin Carolina, Georgia, oprindu-se la Richmond și apoi în Atlanta.

Acolo descoperă America. Iar pentru el, ca și pentru toți cei din jurul lui, este o adevărată revelație care îi lasă cel puțin la fel de neîncrezători cum trebuie să fi fost marinarii de pe corăbiile *Pinta, Niña* ori *Santa María*, aceștia debarcând, ca și ei, dar după o traversare mult mai lungă, agitată și tumultuoasă, pe un pământ în a cărui existență nu crezuseră, în fond, niciodată cu adevărat. O țară pe care și-o închipuiau pornind de la ce au citit în cărți ori au văzut în filme: tărâm al coloniștilor și al pionierilor înfruntând indieni sau al gangsterilor care își reglează conturile în jungla orașelor, dar fără să bănuiască în ce măsură ea dădea viață unei anumite concepții a modernității, greu de imaginat din ținuturile de-acum îndepărtate ale adormitelor comune provinciale din Ain, Saône-et-Loire ori chiar din cartierele prestigioase și pitorești ale vechiului Paris. O țară a prosperității și a abundenței unde, cred ei, existența unei idei clare despre ce înseamnă libertatea și egalitatea este imediat și sigur confirmată.

Aceea este America lui. Iar ca să înțeleagă asta n-a fost nevoie să-l citească pe Tocqueville – cu ale cărui eseuri trebuie să fi fost la fel de puțin familiarizat ca și cu romanele lui Flaubert sau cu poemele lui Yeats. Acea Americă și nu o alta: cea a lui Roosevelt și a noilor reforme economice din *New Deal*, întrucât cu siguranță își va fi făcut o părere puțin cam sentimentală din *Domnul Smith merge la Washington* sau, mai curând, din *Fructele mâniei* și din ultima și sublima lui scenă, mai degrabă văzută decât citită, când vocea lui Henry Fonda pare că profețește ca în Biblie, dat fiind că, în ochii lui,

numele de Ford cântărea obligatoriu mai mult decât acela de Steinbeck. Având dreptate. Fiindcă înțelesese intuitiv că a fi de aceeași parte cu Statele Unite însemna, de asemenea, să fii de partea libertății și că ura față de America nu face altceva decât să o ascundă mereu pe cea față de democrație. În pofida a tot și a toate – și chiar a ce e mai rău. Neacceptând niciodată să se dezică de convingerea pe care o avea la douăzeci de ani. Și chiar în cele mai sumbre momente – ca atunci când bombardamentele piloților din US Air Force, mai mici decât el cu douăzeci de ani, având vârsta la care ar fi putut să fie copiii lui, vor arunca cumplitele bombe incendiare cu napalm și rușinoasa otravă cu agent portocaliu asupra populației din Vietnam. Rămânând mereu fidel acelei credințe, deoarece în portofelul lui era hârtia verde cu portretul președintelui, George Washington, și deviza patriei, *In God we trust*, peticul acela de bancnotă purtat mereu în buzunar fiind simbolul unei datorii pe care și-o asumase și pe care n-o va putea plăti niciodată.

Rămânând îndatorat față de Statele Unite, fiindcă acolo a putut, în sfârșit, să devenă cine voia să fie, începând din acea zi însorită de vară, când văzuse unul dintre hidravioanele companiei Imperial Airways aterizând pe apele râului Saône, în timp ce, în țara lui, chiar dacă trecuse prin Aviația Populară a lui Cot și a lui Moulin și chiar dacă obținuse, totuși, brevetul de turism la momentul potrivit, i se refuzase acest lucru. America constituind în ochii lui, potrivit legendei adevărate a primilor pionieri, acea „țară a oportunităților", *land of opportunities*, unde, fără să aibă și să trebuiască a rezolva probleme inutile de trigonometrie, de asemenea fără să-i ceară voie unui tată, erau de-ajuns doar calitățile morale pe care de bună seamă le avea, bunăvoința, seriozitatea, onestitatea, pentru a inspira destulă

încredere ca să ajungă la comenzile celui mai iute și mai puternic dintre aparatele de vânătoare moderne.

Și nu se va îndoi niciodată că datoria aceea a lui va fi a întregii țări și a fiecăruia din cei care trăiau acolo, întrucât Națiunea în sânul căreia se născuse nu-și va recâștiga libertatea decât datorită intrării în război a forțelor americane, care vor debarca în Normandia așa cum le văzuse debarcând în Algeria. Neuitând până la sfârșitul vieții cum unii dintre piloți, soldați pe care, în doi ani, îi întâlnise pe punțile sau în compartimentele vasului *Empress of Scotland*, apoi pe terenurile de aviație din Alabama și Illinois, își pierduseră viața în cele mai atroce circumstanțe, soldați din infanteria maritimă aruncați, vulnerabili, pe o plajă, ținând piept inevitabilei descărcări a aruncătoarelor de mine, a mitralierelor dușmanilor și, totuși, înaintând potrivit ordinelor primite, fie și numai câțiva pași, sau aviatori din bombardiere prăbușindu-se în flăcări sub tirurile tunurilor antiaeriene Flak, în timp ce el, deși înrolat ca voluntar pentru a lupta alături de aceștia, fusese cruțat. În cele din urmă, scăpând cu viață așa încât, într-un fel, considera el, ei muriseră în locul lui și pentru el. Astfel, resemnându-se și hotărându-se o dată pentru totdeauna ca, orice s-ar întâmpla, să fie de-acum de partea americanilor, fiindcă asta însemna, credea el, să te afli de partea libertății. Formându-și, așadar, opinia care îi convenea și în care se amestecau cu sentimentalism frânturi de povești scoase din manualele școlare sau coborâte de pe ecranele cinematografelor și cu ajutorul cărora își povestea lui însuși cum singura alianță adevărată pe care lumea va putea conta vreodată era cea care unea patria lui Mermoz și pe aceea a lui Lindbergh, cele două națiuni surori ale Revoluției luptând împreună pentru independență, drepturile omului și împotriva

tuturor tiraniilor, punându-i laolaltă în Panteonul lui portabil pe Washington, Jefferson, Franklin, cu La Fayette, desigur, dar și cu Danton, Robespierre și Bonaparte.

Aproape convins că devenise, la rândul lui, american, fiindcă de cealaltă parte a Atlanticului avea să primească un nou nume, Victor, și documentul, o hârtie verde dreptunghiulară, ce servea ca act de botez. Și, de altfel, de ce nu american, întrucât americanii înșiși fuseseră exilați ca și el, fugiseră pe vremuri de opresiunea din bătrânul continent, având ca loc de adunare orizontul himeric al unui pământ al dreptății și al egalității ce se întinde de cealaltă parte a lumii. Așadar, luând acea hotărâre și nemaischimbându-și-o de atunci. Considerând, în ciuda tuturor obstacolelor, că drapelul înstelat și bancnota verde, departe de a fi emblemele demne de dispreț ale unui imperialism imbecil, simbolizau, la fel ca și steagul tricolor apărat de bătrânul Lamartine pe vremea lui, atașamentul îndârjit față de un anumit ideal de libertate. De aceea, considerând interesele Statelor Unite ca fiind deopotrivă și ale lui, dând sistematic dreptate cohortei destul de îndoielnice a bărbaților care s-au succedat în biroul oval al Casei Albe, pentru simplul și îndeajunsul motiv că stăteau în fotoliul lui George Washington.

Mai patriot – și asta nu e puțin lucru – decât cel mai patriot dintre cetățenii americani. Prăbușit, din câte îmi amintesc, atunci când, spre sfârșitul vieții, naveta spațială Challenger a explodat în zbor – ca și cum acea catastrofă anunța sfârșitul exact al epopeii celeste în care crezuse îndeajuns pentru a-i încredința sensul vieții lui. Mort destul de devreme – și într-un fel a fost mai bine – ca să nu vadă – pe ecranul

televizorului pe care nu-l mai slăbea din ochi – atentatele din 11 septembrie și impactul transmis în direct al avioanelor lovind turnurile gemene din Manhattan. Căci n-ar fi înțeles rușinoasa plăcere a tuturor celor care denunțau cu ipocrizie spectaculoasele acțiuni criminale ale teroriștilor ca să se bucure mai mult de efectele lor, lăsând să se înțeleagă că, în definitiv, toată America o căutase cu lumânarea și că, în final, culegea doar ce semănase.

În plan politic, se înșelase – și încă profund – dând dreptate bătrânului învingător de la Verdun când acesta hotărâse încetarea luptelor și mai ales acceptând să fie păcălit de amărâtul număr de scamatorie prin care scosese din cascheta lui înstelată iluzia Revoluției naționale, ascunzând realitatea regimului rasist și represiv, sistematic instaurat în numele statului francez. Și se mai înșelase și păstrându-și încrederea în ofițerii care, asemenea lui Darlan sau lui Giraud, n-au schimbat tabăra decât dintr-un calcul total oportunist și neîncetând, în sufletul lor, să fie discipolii fideli ai filozofiei mârșave de la Vichy. Așa încât, pentru ca în final să aibă dreptate, a trebuit să aibă norocul de a trece astfel de cealaltă parte a pământului, descoperind o Lume Nouă unde a primit drept cadou, în afară de botezul său, confirmarea acestuia. Fiind nevoit să traverseze jumătate de planetă pentru ca, în sfârșit, să-și ocupe locul potrivit – la comenzile unui P-47 – și să fie iar în acord cu convingerile lui cele mai profunde – credința naivă, de care se poate, desigur, râde cu cinismul corespunzător, că trebuie mereu să ne păstrăm speranța în libertate și dreptate. Idealist? Da, cu siguranță. *And so what?*

Ivită de nicăieri în mijlocul lanurilor de bumbac și al pășunilor unde pășteau vitele, Craig Field este una dintre cele mai recente baze construite pentru a servi drept centre de primire a cadeților din aviație, un adevărat oraș modern cu cartiere, magazine, cinematograf, terenuri de sport unde, alături de piloții americani, tinerii francezi abia sosiți din Africa fac o primă instruire de o lună, înainte de a fi afectați în micul oraș vecin, Tuscaloosa, centru universitar al statului Alabama, acolo începând cu adevărat să se antreneze pentru pilotaj pe pista de la Van de Graaff.

Învață engleza. Sau cel puțin: un fel de engleză care nu este cea de la Oxford și cu atât mai aproximativă, cu cât cei care trebuie să-i învețe vorbesc ei înșiși o franceză destul de îndoielnică sau, când e vorba de soldați canadieni pe post de interpreți, prea îndepărtată de limba lor ca să o poată înțelege fără greutate. O limbă cu formule pentru a comunica în timpul zborului sau pentru a parcurge o listă de verificare a aparatelor de la bord înaintea decolării. Fără prea multă grijă pentru sintaxă, fără nicio respectare a ortografiei, unde „zbor de noapte" se scrie *nite flite* – și fără cei doi *gh*, este sigur că aceste cuvinte nu mai au aceeași semnificație ca la Shakespeare. El, care în liceu a ales germana cu ideea naivă de a putea astfel fraterniza cu copiii dușmanilor din trecut și care a înțeles destul de repede că limba lui Goethe nu mai folosea decât pentru a exprima ideile lui Hitler, învață în câteva luni atâta engleză cât să poată conversa pe parcursul întregii cariere cu turnurile de control, să fie înțeles în aeroporturi și hotelurile de pe planetă, să le dea pasagerilor din lung-curiere, *Captain Forest speaking*, informațiile despre zbor, viteză,

altitudine, temperatura de afară și locurile deosebite pe care un comandant de bord le semnalează călătorilor în mod ritualic, *On your right, you can see now…* și care îi fac pe toți să se întoarcă laolaltă într-o parte sau în cealaltă a carlingii cu speranța vagă – și cel mai adesea vană – de a zări ceva din ceea ce li se prezintă astfel.

La sosire, după trecerea vizitei medicale și a altor examene de selecție, li se dă pachetajul: uniforma, lenjeria, șosetele, pantofii, cămășile ce le permit să-și arunce la gunoi zdrențele pe care, de luni întregi, le folosesc ca ținută mai mult sau mai puțin regulamentară. Primiră cadou perechea de Ray-Ban rezervată aviatorilor ca să-i protejeze la înălțime de lumina din cer și pe care ei o poartă chiar și când e vreme mohorâtă, fiindcă este cel mai distinctiv accesoriu din noul costum de deghizare. Primesc și prima soldă, care îi face deodată mai bogați decât au fost vreodată.

S-au întors din nou la școală. Și cum n-au părăsit-o de multă vreme, nici nu se miră. Închiși ore în șir în amfiteatre mari, unde bărbați în uniformă le inculcă, intensiv și într-o limbă străină, toate cunoștințele teoretice și practice necesare unui potențial pilot – rudimentele astronomiei, ale aerodinamicii, ale mecanicii – și care îi antrenează – e vorba despre exercițiile de *recognition* – pentru a recunoaște doar după o siluetă abia întrezărită toate modelele de avioane militare folosite atunci, astfel încât să poată deosebi doar într-o secundă un aparat aliat de un altul dușman, instructorii proiectând toate aceste imagini pe un ecran și intercalând uneori fotografia scoasă din vreo revistă a unui manechin cu alură de animatoare de *saloon*, ca să le

semnaleze elevilor fluierând excitați că au câștigat dreptul de a face o pauză și de a se destinde puțin înainte de reînceperea cursului.

Și cursul reîncepe. Nu se mai termină. Li se dau manuale groase, cu mai multe sute de pagini, însoțite de un fel de fotocopii și al căror conținut trebuie să-l știe pe de rost. Mai întâi, până când antrenamentul îi va face să se confrunte cu realitatea din luptă și când primii dintre ei, prăbușindu-se la sol, își vor pierde viața, fiindcă executaseră greșit manevra pe care trebuiau s-o facă, li se pare că sunt mai degrabă studenți decât soldați, altminteri destul de norocoși, fiindcă au fost trimiși să-și desăvârșească educația într-una din aceste universități americane care seamănă atât de puțin cu cele pe care unii dintre ei le-au frecventat la Paris, Lyon sau în altă parte: adevărate orașe unde dormitoarele și sălile de curs se află în clădiri moderne și foarte curate, așezate geometric printre peluze și grădini. Când în sfârșit se încheie cursul, se duc la PT, *physical training*, în săli, pe terenuri amenajate pentru sporturi pe care nu le cunosc, pe care nu intenționează deloc să le învețe, privindu-i pe camarazii lor americani și întrebându-se la ce servește să aștepți în cerc ore-n șir în timp ce altcineva încearcă să lovească într-o minge cu un fel de băț din lemn sau să practici un fel de rugby cu reguli atât de obscure și absurde, încât ai zice că se joacă invers, descoperind că acest rugby aici se numește fotbal și că adevăratul fotbal, pentru care încep să simtă o bruscă și profundă nostalgie, când aud vorbindu-se de el, se numește *soccer* în această țară unde se află acum.

Au impresia că trebuie să învețe tot, fiind la prima lor experiență de autoservire și de cumpărături în supermarket. Când mănâncă prima

oară la cantină și se așază în jurul meselor așteptând să fie serviți, este necesar să li se explice că trebuie să-și ia o tavă și să-și aleagă singuri mâncarea din spatele unui fel de bufet mare, unde se găsesc feluri de hrană supraîmbelșugată și searbădă, și trebuie să renunțe la speranța de a le stropi cu un vin roșu care, din câte se vede, nu există și pe care se obișnuiesc să-l înlocuiască cu o băutură neagră, cu gust ciudat, pe care și-o cumpără de la PX, *Post Exchange*, marele magazin al bazei unde își cheltuiesc solda și descoperă ce înseamnă comerțul modern.

Totul este organizat cu cea mai mare precizie și sub aparența celei mai desăvârșite destinderi. Până la viața socială, divertismente, hobby-uri: serile când merg la cinema, petrecerile când cei care au un anumit talent, de muzician, cântăreț sau actor – și, în ciuda frumoasei și autenticei lui voci de bas, nu e cazul lui, căci e prea timid ca să se dea în spectacol – și-l pot arăta, propunându-le camarazilor numere de cabaret. Femei aparținând înaltei burghezii din împrejurimi, purtând nume franțuzești când provin din vechi familii de coloniști, s-au oferit să le fie nașe acestor tineri exilați. Îi cheamă la cină pentru ca ei să întâlnească domnișoarele din cea mai bună societate, alese dintre numeroasele studente ale universității vecine din Tuscaloosa, americance tipice, cu trup de ingenue de la Hollywood și care îi asaltează pe soldații francezi cu întrebări la care aceștia se străduiesc să răspundă amabil cu puțina lor engleză, totuși puțin ofensați că acele blonde frumoase cu pielea albă cred că țara din care ei vin nu s-a schimbat din La Belle Époque, ele bazându-se pe imagini văzute în vreo comedie romantică, în care joacă Charles Boyer sau Maurice Chevalier, și da, oricât de incredibil ar părea, acolo există telefon și lumină electrică, mașini, trenuri și chiar și avioane. Nașele împing

solicitudinea până la a se face întru câtva pețitoare, aranjând și potrivind cuplurile, găsindu-i fiecărui pilot partenera de dans, logodnica, iubita lui, *his girlfriend*, hotărând întâlnirile, *the dates*, cu același simț al organizării cu care instructorii le fixează programul pentru antrenamentul de zbor. Fără ca asta să depășească niciodată sau aproape niciodată – căci au fost desigur și excepții – granițele celei mai pudice cuviințe, subînțelegându-se că un tânăr care însoțește o tânără până la ea acasă are dreptul, în pragul ușii, la un sărut pe gură și poate chiar la un *french kiss*, dacă domnișoarele, excitate de accentul exotic al partenerului lor, îl acceptă, dar este complet exclus să se ajungă până la pat.

Din America, ca și din restul, părea că nu-și mai amintește nimic. Nimic, în afară de o singură întâmplare care pesemne îi revenea adesea în memorie, fiindcă o va povesti de mai multe ori. Cum, într-o zi, mergând în orașul vecin, Selma sau Tuscaloosa, pesemne ca să cumpere ceva sau ca să scape de închisoarea cantonamentelor din Craig Field, mânat de aceeași dorință de a vedea cine îl condusese până la fortăreața albă, a luat autobuzul și a vrut să-i ofere locul pe care era așezat, așa cum o cerea buna lui educație, unei bătrâne negrese rămase în picioare. Și cum aceasta l-a refuzat cu un gest din mână puțin cam brutal, refuzând să se așeze, întorcându-și ochii de la el, dar fixându-l, totuși, o clipă cu o privire care nu era de recunoștință pentru atenția pe care i-o arătase, ci, dimpotrivă, de ură, panică și rușine deopotrivă, de parcă avea necaz pe el fiindcă în felul acesta o pusese într-o situație care nu doar o jena, ci o expunea judecății ostile a tuturor călătorilor din cele două rase. Și poate, fără

să înțeleagă asta, a trebuit să insiste, înclinându-se ceremonios în fața doamnei în vârstă, rugând-o în engleza lui afectată și cu accentul *à la* Charles Boyer să binevoiască a accepta locul pe care el i-l oferea cu amabilitate. Așa încât ea sigur și-a zis în gând că băiatul acela prea politicos își bătea joc de ea, că-i pregătise împreună cu câțiva camarazi o glumă de prost-gust ca să-i provoace neplăcerile foarte sigure la care s-ar fi expus, dacă îi accepta scandaloasa propunere.

Așa descoperă el segregația foarte strictă care domnește atunci în statele din sud și îndeosebi în Alabama, la Selma, chiar în orașul de care se leagă amintirea legendară a aproape omonimului său, Nathan Bedford Forrest, general-locotenent al cavaleriei Statelor Confederate, care a apărat eroic și în van orașul în timpul uneia din ultimele bătălii ale Războiului de Secesiune, înainte să fie cucerit și prădat de armatele din nord, luptător de excepție și personaj destul de contradictoriu, întrucât, la restabilirea păcii, în timp ce Ku Klux Khan îl aclama ca fiind primul lor *Grand Wizard*, se va face avocatul nebănuit al reconcilierii și al egalității între rase. Celebrat aproape ca un mit, așa cum arată numeroasele monumente ridicate cam peste tot în memoria lui și mai ales cel care se înalță în Old Live Oak Cemetery și al cărui epitaf îl salută astfel: *Defender of Selma, Wizard of the Saddle, Untutored Genius. The first with the most*. Așa încât, William Faulkner, în același an 1943, aflat pe proprietatea lui din Rowan Oak, din statul de lângă Mississippi, în timp ce se gândește deja la un roman, *Intruder in the Dust*, în care speră să abordeze în curând problema rasială, face din bătrânul soldat sudist eroul uneia dintre nenumăratele lui povești, reinventând războiul strămoșilor așa cum odinioară visase la propriul război.

Dacă toată viața și-a amintit de privirea acelei bătrâne negrese, vorbind de mai multe ori despre asta, este pentru că privirea ei exprima tot ce văzuse după aceea: segregația care domnea în mijlocele de transport și în locurile publice, care le interzicea persoanelor de culoare să intre în biblioteci, restaurante, parcuri, care reinstaura sclavagismul sub acoperirea unei ipocrite ficțiuni juridice, ingenios fabricate cu o jumătate de secol mai înainte de Curtea Supremă a țării, care a hotărât că negrii, dacă aveau drepturi egale cu albii, puteau fi separați în mod legitim de aceștia. *Separate but equal*. Și dintr-un asemenea principiu decurgea numaidecât totul. Ceea ce va vedea cu ochii lui: bărbați și femei priviți cu dispreț și aroganță de parcă nu aparțineau pe de-a-ntregul speciei umane și trebuia să fie ținuți la distanță de ea, atât de nedemni, încât simplul contact fizic cu ei, cea mai mică privire schimbată cu ei erau considerate drept o murdărie, indivizi siliți să facă muncile cele mai de jos, să trăiască în sărăcie, într-un fel de iobăgie disimulată. Asta va vedea cu ochii lui și apoi restul, la care nu va asista în mod direct, dar pe care, în pofida naivității lui, va sfârși totuși prin a-l ghici: violența extremă și cotidiană la care putea fi expus orice negru, dacă fantezia asta îi trecea prin minte vreunui alb, linșările în urma cărora rămâneau trupuri mutilate atârnând de copaci, precum ciudatele fructe din cântecul lui Billie Holiday, totul fiind garantat de un discurs sfidător potrivit căruia negrii, ca și evreii și catolicii, nu existau decât ca să servească scopurilor unei Providențe benefice singurilor reprezentanți adevărați ai rasei alese de Dumnezeu pentru a stăpâni lumea și a profita de aceasta.

Era mai puțin scandalizat de spectacolul segregației, cât mai degrabă sceptic în fața acelei stări de fapt care părea un lucru normal pentru

toată lumea și pe care el nu o înțelegea. Împărtășind, probabil, unele prejudecăți din mediul și vremea lui – de ce și cum s-ar fi descotorosit de ele? –, fiind de bună seamă convins că civilizația căreia îi aparținea le preceda pe toate celelalte, în mod firesc partizan al certitudinii că ea trebuia să-i îndrume pe cei mai puțin avansați pe calea progresului, deci neînțelegând prin ce anume colonialismul era intrinsec vinovat, câtă vreme respecta populațiile băștinașe și se făcea pentru binele lor. Înșelându-se din nou. Dar împotrivindu-se cu tărie ideii că o ființă umană poate fi nedreptățită din cauza apartenenței la o anumită rasă. Și prin asta având dreptate.

Fidel, în fond, unei concepții a cărui origine stătea deopotrivă în principiile religioase și în cele republicane, ambele instituții – biserica și statul republican – afirmând, chiar dacă li se întâmpla adesea să uite sau să ignore acest lucru, că există doar o specie umană și este inacceptabil ca în sânul ei să se traseze frontiere pe criteriul rasei. Așadar, hotărând o dată pentru totdeauna că el nu va face nicio diferență între oameni după culoarea pielii. Conformându-se acestei convingeri cu cea mai deplină ingenuitate, fără măcar a se întreba dacă ea se potrivea sau nu cu realitatea din jurul lui. Căci nu e de ajuns ca un act să fie drept în absolut pentru a fi îndeplinit fără a se ține cont de consecințele lui imediate. Și chiar dacă el nu știa deloc ce făcea atunci, să-i acorzi în 1943 unei bătrâne negrese un loc pe scaunul rezervat pasagerilor albi, într-un autobuz din Alabama, cu siguranță nu era cea mai inteligentă idee pe care o avusese. Lui, care nu risca nimic sau aproape nimic, îi dădea satisfacția de a fi făcut un „gest frumos“ foarte cavaleresc, pe când ea, care cunoștea mai bine decât el amărăciunea umilirii zilnice, nu-și putea nicidecum oferi luxul de a apăra un asemenea principiu, exercitând un drept pe care

nimeni, în afară de un tânăr alb venit dintr-o țară străină și care trebuia să se întoarcă acolo în curând, nu i-l recunoștea încă.

Idealist, într-adevăr, considerând normal ca, atâta vreme cât el nu avea niciun sentiment dușmănos față de ceilalți, și reciproca să fie valabilă. Neimaginându-și că, fiind alb, culoarea pielii era de ajuns ca să-l pună în rândul sclavagiștilor, al coloniștilor, al opresorilor și îl făcea responsabil pentru crimele comise de aceștia. Sau: poate că știa asta. Dar hotărâse să procedeze ca și cum nu așa stăteau lucrurile. Obișnuind să frecventeze – așa cum în trecut se plimbase pe străduțele interzise ale fortăreței din Alger – cartierele marilor orașe din America unde locuiau negri și unde va ajunge adesea prin natura viitoarei lui meserii de pilot de linie. Astfel, trezindu-se într-o zi, mult mai târziu, prin anii șaptezeci – o altă întâmplare pe care o povestea des – puțin cam dezorientat după atâta hoinăreală prin New York sau Chicago, mergând la întâmplare pe străzi unde de multă vreme nu mai dădea decât peste persoane de culoare, acestea uitându-se la el cu stupefacție și uneori cu dușmănie. Până când o mașină a poliției aflată în patrulare se oprește în fața lui cu toate sirenele urlând și doi funcționari în uniformă, ținând pistolul în mână, potrivit fermității cu care acționează acolo autoritățile, îl înhață și-l întreabă ce îl apucase să se plimbe așa într-un sector unde orice alb își pune siguranța și uneori viața în pericol, interogându-l ca să afle dacă nu era vreun idiot sau vreun comunist, optând în final pentru prima ipoteză și apoi renunțând să-i pună cătușele, dar forțându-l să se așeze lângă ei în mașină și însoțindu-l până la ușa luxosului hotel internațional unde se cazase.

Pentru el, America a fost și locul unde a avut acea revelație. Acolo a priceput ceea ce nici Algeria, nici Franța din timpul regimului de la Vichy nu-l făcuseră să înțeleagă și câtă nedreptate exista – oricare ar fi prejudecățile pe care poate că le avea și el în privința lor – în privarea oamenilor – arabi, evrei sau negri – de drepturile pe care le puteau cere la fel ca toți ceilalți. Primind din partea Statelor Unite și această lecție de democrație, paradoxală întrucât o primise prin opoziție și ticăloșia segregației arăta, își zicea el fără a ști prea bine dacă era adevărat, cât erau de juste principiile primilor pionieri, eroi ai Independenței și ai conducătorilor reformei *New Deal* pe care, totuși, realitatea din țară le dezmințea. Făcându-și în această privință o idee destul de falsă despre Statele Unite și despre convingerile celor care au creat și apoi au condus țara, dar formulând pe baza acestor convingeri ce le atribuia lor principiul potrivit căruia, așa cum scrie în vechile declarații ale celor două Revoluții, oamenii sunt egali și au toți același drept la fericire. Ceea ce era evident la Mâcon sau la Maison-Carrée și tocmai din acest motiv nu reușea să-l vadă – odată ajuns în Alabama îi sărea în ochi – alegând, așadar, să fie de partea apărării drepturilor negrilor și a luptei pentru emancipare, pe care le credea, totuși, fără speranță, neputându-și imagina că, peste douăzeci de ani, tocmai din Selma va porni măreața mișcare a militanților pentru *civil rights*.

Și dacă ar fi să ne luăm după cele câteva mărturii care au rămas de la camarazii lui de atunci, el a devenit conștient de toate acestea ca și ceilalți, și ei la fel de revoltați – în ciuda prejudecăților – de nedreptatea pe care o descopereau în sistemul ce guverna marea democrație în rândurile căreia câștigaseră dreptul de a lupta, amintindu-și în egală măsură trista lor stupefacție în fața

inadmisibilei realități a segregației de care nimeni din jurul lor – nici pudicele *girlfriends* cu părul blond și cu pielea ca laptele pe care le frecventau, nici desăvârșiții instructori în uniformă care îi comandau – nu părea să fie șocat. Așa încât poate, în final, s-ar fi resemnat și ei în fața acestei nedreptăți, dacă ea nu s-ar fi manifestat în rândurile lor.

Căci mai avea o a doua amintire pe care, de asemenea, o povestise. Întâmplare neverificabilă, întrucât nu i se găsește confirmarea nicăieri – dar nu văd de ce ar fi relatat această întâmplare și de unde ar fi scos-o, dacă nu s-ar fi petrecut întocmai; și nu văd cum aș fi putut-o eu născoci pornind de la nimic, dacă nu ar fi povestit-o chiar el. Printre soldații veniți de la Casablanca se afla un tânăr negru originar din vreo colonie franceză din Africa. Când a sosit la Craig Field, a fost evident îndrumat de examinatori să meargă într-o altă bază militară, unde erau instruiți piloții de culoare, cu siguranță în cea din orașul Tuskegee aflat în comitatul vecin, Macon – căci, așa cum de bună seamă înțelesese, acolo era mediul lui, în statul acela Alabama, al cărui erou se numea Forrest, se afla un oraș numit Macon. Acolo, de doi ani, armata aeriană americană hotărâse cu cea mai mare rea-voință din lume să formeze o escadrilă pentru aviatorii negri, pe care îi accepta în rândurile ei pentru prima oară în istorie, și care, poreclită *Red Tails* din cauza dungii roșii de pe coada aparatelor pilotate de aceștia și care îi deosebea de avioanele soldaților albi, va scrie una dintre cele mai neobișnuite și mai puțin cunoscute pagini din epopeea militară a Air Force. Căci cea mai strictă segregație prevala și în sânul armatei, unde se considera normal ca soldații negri să-și verse sângele pentru libertate, dar cu singura condiție ca nu cumva sângele acesta să se amestece cu al celorlalți.

Ca un soldat francez din Africa, dacă era negru, să fie despărțit de camarazii lui, pentru a se duce doar el în baza de la Tuskegee, constituia cea mai firească decizie pentru ofițerii americani însărcinați cu selecția la Craig Field. Însă toți tinerii piloți ucenici veniți din Casablanca au considerat că o asemenea hotărâre era complet nedreaptă, că asta însemna un act de discriminare inacceptabil. Așa încât, pentru a protesta, au început numaidecât o grevă, refuzând să se întoarcă în amfiteatre, în hangare, pe piste, cerând să fie imediat reintegrat în rândurile lor camaradul de culoare. Iar când instructorii au găsit sălile goale și au înțeles că cei aproximativ cinci sute de soldați francezi din contingentul de la Craig Field vor refuza să se întoarcă la cursuri, a fost rândul lor să rămână uimiți în fața unei atitudini pe care nu o înțelegeau deloc, fiind prima oară – atât cât își mai poate aminti un soldat – când asistau la o grevă în rândurile armatei americane pe timp de război. La început au fost destul de amuzați de absurditatea situației, *It must be a joke!* și de spectacolul acelor francezi încurcă-lume, *A real pain in the ass!*, cărora Guvernul Statelor Unite le dăduse șansa de a fi integrați în Air Force din pură generozitate amestecată cu puțin calcul politic și care, de-abia sosiți și pentru un motiv absurd, n-aveau nimic mai bun de făcut decât să creeze o cumplită dezordine, *a total mess*, în baza militară.

Căci acordul în temeiul căruia veniseră de la Casablanca avea un interes strategic mai degrabă slab, chiar destul de îndoielnic, încât era evident că mai bine decât să fie aduși din Africa acei soldați neexperimentați, să fie formați, cu obligația de a le oferi cadou posibilitatea de a învăța o limbă pe care niciunul dintre ei nu era în stare s-o vorbească într-adevăr corect, ar fi fost mai rațional și mai

economic să se recruteze piloți, și nu duceau lipsă de voluntari, dintre tinerii din America. Iar dacă se luase această hotărâre era doar pentru a da satisfacție măcar o dată, și din ordinul explicit al lui Roosevelt, marelui pisălog-șef al Franței eliberate, întrucât acesta, insistând, arogant și poruncitor după cum îi era obiceiul, găsise de cuviință să-i explice chiar el generalului Marshall că, de la Blériot și Guynemer, aviația era o afacere exclusiv franțuzească, unde geniul național se manifesta în toată măreția lui – astfel încât, ascultându-l, chiar ai fi zis că Army Air Force trebuia să le fie recunoscătoare piloților francezi care acceptau să zboare sub drapelul său. Și când ofițerii americani au constatat că recursul la autoritate și persuasiune nu servea la nimic, amuzamentul s-a transformat în enervare la gândul că niște soldăței proști, dintre care cei mai mulți nu luptaseră niciodată în război, pot refuza să execute ordinele, intrând în grevă ca niște adevărați comuniști. Excedați și de faptul că soldații unei armate învinse, cetățeni ai unei țări înfrânte, ai cărei guvernanți căzuseră foarte repede la învoială cu dușmanul nazist, își permit în felul acesta să dea Statelor Unite lecții de justiție și democrație, pe pământul lor.

Dar ei, după câte se pare, n-au cedat. Obținând, cred eu, câștig de cauză. Autoritățile militare acceptând cu pragmatism soluția care punea capăt conflictului. Spunându-și probabil că, până la urmă, între un francez și un negru, nu era o diferență chiar așa de mare și că toți acei oameni puteau foarte bine, întrucât asta voiau, să trăiască și să lupte împreună, dacă așa le plăcea, în fond aparținând aceleiași specii exotice și îndepărtate. De altfel, se pare că exista un precedent: un anume Eugene J. Bullard, metis născut dintr-un negru și o indiancă, a fugit din Georgia natală ca să scape de persecuțiile rasiale

și a ajuns în Franța, unde s-a înrolat în Legiunea Străină ca Gary Cooper în filmul *Beau Geste*, devenind erou în Primul Război Mondial și reușind cu acest statut să intre în legendara escadrilă Lafayette, ajungând astfel primul pilot de vânătoare american de culoare din Istorie.

Iar dacă această poveste este adevărată – și nu există motiv să nu fie, în afară de faptul că este prea frumoasă – ar merita să figureze în palmaresul performanțelor celor mai edificatoare care alcătuiesc legenda celor două mari războaie din secolul al douăzecilea. La fel ca acele povestiri care prezintă amănunțit cum într-o seară de iarnă soldații francezi și germani au fraternizat în tranșee. Și cu o notă de comedie, în plus. Căci, desigur, revoltații de la Craig Field nu riscau deloc să ajungă în fața plutonului de execuție. În cel mai rău caz: li s-ar fi dat biletul de întoarcere în Africa la bordul pachebotului *Empress of Scotland*. Așa încât îndrăzneala de care au dat dovadă neîndeplinind ordinele superiorilor nu dovedea până la urmă decât un curaj relativ. Și evident că era ceva puțin derizoriu în protestul minuscul pe care l-au lansat ei și care nu privea decât un singur individ, a cărui viață și al cărui viitor nici măcar nu erau amenințate într-o vreme când lumea întreagă era teatrul celor mai neînchipuite ticăloșii și al celor mai multe masacre în masă.

Să zicem că era o chestiune de principiu. De când au pus piciorul pe pământul Statelor Unite și au îmbrăcat uniforma Air Force, se considerau cu toții puțin cetățeni americani și cum haina și perechea de Ray-Ban îl fac pe om, dobândiseră atitudinea și reflexele cu care, de cealaltă parte a Atlanticului, se invocau preceptele din Biblie și

principiile Constituției pentru a cere *justice for all*. Totodată, se mai considerau încă fii ai Franței, având în minte idei în stilul lui Victor Hugo, sfântul ei protector cum spusese ironicul lui camarad din Québec. Sau, mai degrabă, cum spune imnul lor, *C'est nous les Africains*, copii ai Africii. Prin urmare, soarta doar a unuia dintre ei, venit de pe continentul care îi primise mai înainte – soarta e spus prea mult, întrucât viața lui nu era în joc și era vorba doar de a afla dacă va fi repartizat în baza de la Tuscaloosa sau în cea de la Tuskegee – li se părea că privește tot viitorul omenirii ca și cum de asta depindea sensul implicării lor în război.

Și, în fond, oricât de derizoriu și deplasat ar fi putut părea protestul lor, nu greșeau. În timp ce peste tot erau omorâți milioane de oameni doar din motive rasiale, ei apărau ideea că nicio formă de discriminare nu e niciodată legitimă. Cei mai mulți dintre acei tineri piloți nu vor avea ocazia să lupte pe cerul de deasupra Europei și să contribuie la eliberarea continentului unde oamenii erau deportați, gazați și arși, în timp ce ei se distrau și se împăunau la comenzile marilor jucării cu elice. Așadar, intrarea tuturor în grevă, ca să nu se spună că un soldat negru valora mai puțin decât unul alb, va fi fost singura lor adevărată profesiune de credință cu caracter politic. Și, cu siguranță, din perspectiva Istoriei care judecă totul, aceasta nu e mai puțină importantă decât o alta.

Aproape că s-ar fi crezut în vacanță dacă antrenamentul foarte strict la care erau supuși nu le reamintea în fiece clipă că trebuie să

dobândească în câteva săptămâni competențele specifice unui pilot de vânătoare și pentru care, logic vorbind, ar fi fost nevoie de mult mai mult timp. Cu teste aproape zilnice pentru a verifica dacă țin sau nu ritmul instruirii și pe care, dacă nu le trec, sunt imediat descalificați, fiind atunci obligați să abandoneze comenzile avionului, trecând prin *transition schools* ca să devină membri ai personalului navigant, radiotelegrafiști sau mecanici, renunțând la visul pentru care uneori abandonaseră totul, devenind proscriși în propria lor patrie și înainte chiar ca acest vis să se fi înfiripat.

Prima parte a instruirii, *primary training*, se desfășoară la Van de Graaff, aproape de Tuscaloosa, pe un aerodrom de agrement unde primii lor profesori sunt civili. După doar nouă ore de zbor la bordul unui Stearman sau al unui Fairchild, adică mult mai puțin timp față de cât îi trebuie astăzi unui candidat care vrea să-și ia permisul de conducere pentru a ține singur volanul în mâini, cadeții, așa li se spune, trebuie să poată pilota aparatul, iar dacă, după cincisprezece ore de practică sub supraveghere, instructorul consideră că nu sunt în stare s-o facă, sunt eliminați. Așadar, el este „lăsat singur“ pe 22 decembrie 1943. În a doua etapă a instruirii, merge împreună cu cei care au scăpat teferi din testele de selecție la Gunter Field, o bază militară din vecinătatea statului Alabama, unde i se încredințează comenzile unui Vultee Valiant și este inițiat în navigația cu instrumente de bord și în zborul de noapte. În final, se întoarce alături de supraviețuitorii supraviețuitorilor la Craig Field, ca să urmeze programul de *advanced learning* în cabina unui North American AT-6, aparatul pe care cei mai mulți aviatori ai forțelor aliate și-au făcut prima impresie despre ce înseamnă o confruntare aeriană, instruindu-se în arta periculoasă a acrobațiilor aeriene, a

bombardării în picaj, a tragerii cu mitraliera asupra unor ținte fixe sau mobile. În total, antrenamentul durează puțin mai mult de șase luni și presupune aproximativ trei sute de ore de zbor – cel puțin pentru cei care ajung la capăt, ceilalți fiind înlăturați în etape succesive pentru cine știe ce greșeală măruntă de pilotaj sau pentru că nu au avut destule rezultate satisfăcătoare la diferitele examene pe care le dau zilnic.

Numai un cadet din trei ajunge pilot. Este și cazul lui, precum și, în mod miraculos, al aproape tuturor camarazilor lui apropiați, membrii Detașamentului 6, poreclit cu un fel de lingușire, dar dintr-o premoniție destul de serioasă: „Marele Șlem", un grup de vreo doisprezece piloți adunați în jurul sublocotenentului Jacques Noetinger, unul dintre acei tineri care au trecut Pirineii pe jos înainte de a fi închiși în lagărele lui Franco, pe care el l-a cunoscut la Casablanca și care, când scriu aceste rânduri, este probabil ultimul martor în viață al acestei povești, pe care a relatat-o de mai multe ori în cărțile, romanele, memoriile și în toate celelalte lucrări ale lui, întrucât a devenit unul dintre cei mai prolifici și mai renumiți istoriografi ai aviației franceze.

Îi vedem în fotografiile oficiale îmbrăcați în uniformă, așezați ca școlarii într-un portret de clasă sau ca fotbaliștii înainte de începutul unui meci, stând în fața unui avion care doar cu elicea depășește linia capetelor lor acoperite cu chipiul regulamentar. Mă uit la chipurile tinerilor zâmbitori care afișează, cum o facem cu toții la acea vârstă, un aer viril și războinic și le scriu numele în ordinea așezării în poză: Georges Capron, Jean Forest, Joseph Pécouil,

Jacques Noetinger, Guy Saint-Jours, Jean-Paul Drougnon, Jean Chaperon, Jean-Gabriel Friang, Paul Caron, François Rousseau, Jean-Marie Pontabry, Guy Faivre, Jean Tronca, Jacques Brossard.

Atunci leagă și singurele lui prietenii. Cu Georges Capron, pe care l-a întâlnit la Institutul de Agricultură din Maison-Carrée, plecat ca și el pe șantierele tineretului din Chiffa și pe care l-a urmat în Statele Unite, doar dacă nu s-a întâmplat invers, căci niciunul nu ar mai putea spune care dintre ei s-a dus după celălalt, intrat cu puțin înaintea lui în compania Air France la sfârșitul războiului și mort la foarte puțin timp, aparatul lui prăbușindu-se dintr-un motiv necunoscut pe un câmp de maci, la capătul pistei din Bourget. Cu Julien Ogier, din Detașamentul 9, pe care îl va ruga să fie nașul mezinului său, Pierre, fratele meu mai mic, și care, trebuind să renunțe la cariera de comandant de bord, va deveni șef de escală la Tokyo, apoi la Roma. Cu Pierre Goube, părintele Goube, preotul aviatorilor francezi din America, un tânăr inginer hirotonit preot la iezuiți, cu alură de luptător distins și a cărui viață a fost cel mai extraordinar roman de aventuri, fiind arestat de nemți pentru acte de rezistență, încarcerat în Belgia, trecând succesiv prin închisorile din Loos-lez-Lille, Saint-Gilles, închis în fortăreața din Breendonk, apoi deportat în lagărul de concentrare din Merxplas, reușind să evadeze de acolo și ajungând în cele din urmă în Alger, de unde va pleca în America, devenind mentorul discret al tuturor acelor piloți cu douăzeci de ani mai tineri decât el și pe care îi va păstori mult timp deoarece, numit mai târziu preot paroh al comunității din jurul aeroportului Orly, el a fost, de fapt, și asta pentru mai bine de treizeci de ani, singurul adevărat îndrumător spiritual, unicul părinte duhovnic al aviației civile franceze.

Abia când se întorc la Craig Field pentru încheierea instruirii, cadeții simt pentru prima dată că sunt și soldați și că avionul pe care îl conduc este altceva decât un mijloc de transport uneori periculos, că el constituie și o adevărată mașină de distrugere, capabilă să-l omoare pe celălalt, concepută cu acest scop și atât de puternică, încât cea mai mică ezitare este numaidecât fatală pentru pilot. Optzeci de piloți francezi își pierd viața în acest fel, victime ale accidentelor survenite în timpul zborului, a căror relativă regularitate ritmează rutina antrenamentelor: o figură de acrobație care sfârșește prost și avionul cade în vrie la sol, un incident tehnic, trenul de aterizare care nu vrea să iasă și care îl obligă pe pilot să aterizeze pe burta aparatului ce se rostogolește pe pistă. Sau: exercițiile de tir ori bombardament care se încheie atunci când pilotul de vânătoare ce se năpustește în picaj spre pământ, asupra țintei aflate la sol, cu viteza de rotație redusă excesiv, atent să atingă aproximativ o mie de metri pe minut pentru a respecta exigențele instructorilor, întârzie prea mult în redresarea traiectoriei și pică în mijlocul cercului colorat desenat sub el. Plus, în clipa când aparatul urcă din nou spre cer, „vălul negru“ căzând câteva secunde peste pilot, făcându-l să-și piardă temporar cunoștința– dar, dacă mișcarea executată la manșă a fost prea brutală, atunci absența lucidității durează puțin mai mult, dând impresia că va ține o veșnicie, și asta e de ajuns pentru ca avionul, lăsat în voia lui, să se prăbușească oriunde.

Mormintele se află în cimitirul din Montgomery, în spațiul rezervat aviatorilor francezi: vreo șaizeci de stele sau de cruci albe, așezate în mod regulat pe o peluză pătrată impecabilă și printre care de fiecare dată s-a repetat același ceremonial, steagul tricolor pus alături de drapelul înstelat, predica de reculegere rostită de părintele Goube,

marșul funebru cântat de trompete, având în vedere că acestor piloți li se cuvin toate onorurile rezervate celor care au căzut la datorie pentru Franța. Ei, în mod ironic victime ale unui război pe care în unele cazuri nu l-au văzut niciodată și la care nu vor putea participa. Și totuși morți la fel ca atunci când ar fi luptat cu adevărat pe cerul Europei – așa cum, peste câteva luni, va fi cazul unora dintre camarazii lor. Poate încă și mai mult, dacă se poate, trupurile lor de douăzeci de ani lungite pe gazonul prea verde al unui parc din Alabama, într-un loc al cărui nume n-ar fi spus nimic celor dragi, care atunci nu știau ce li se întâmplase și care mult mai târziu vor primi vestea morții lor. Victime fără glorie ale neîndemânării, ale neglijenței, ale imprudenței sau ale fatalității, neputându-se nici măcar prevala de a fi fost doborâți în misiune, captivi pentru totdeauna în limburile indecise unde doarme mulțimea care nu poate fi nici consolată, nici numărată, a tuturor celor care nu știu nici ce au servit și nici măcar ce au însemnat viața și moartea lor.

Capitolul 6

31 IULIE 1944

Some dim and threatful apotheosis of the race seen for an instant in the glare of a thunderclap and then forever gone. [14]

William Faulkner

Căci ei doar se joacă de-a războiul, dar fără să și ia parte la el. Făcând toate gesturile specifice unei ciocniri aeriene, însă înfruntând întotdeauna numai adversari-fantomă, mimând dueluri pe cer unde fiecare interpretează pentru celălalt rolul dușmanului, încercând să se plaseze în urma acestuia după o serie de viraje strânse, tonouri, loopinguri, pentru ca, în cele din urmă, să ia linia de ochire și în clipa când ar trebui să tragă un foc de armă, mulțumindu-se să zică „pac“, în mintea lui, așa cum se joacă în vacanță copiii de-a cowboy-i sau de-a indienii, în pădure, folosind carabine cu dopuri. Sau: testându-și îndemânarea cu ținte pe care le ciuruiesc folosind gloanțe din mitralierele aflate la bord ori pulverizându-le cu o bombă lansată în picaj, asemănându-se prin asta tinerilor care fac pe trăgătorii ca să impresioneze privitorii la standul vreunui bâlci. Și totul este simulat în războiul imaginat de ei – în afară de moartea care survine uneori mai devreme decât prevăzuseră, dacă o manevră greșită îi azvârle spre sol, acolo unde aparatul li se zdrobește și ia foc.

Căci, în timp ce ei se joacă, alții iau deja parte la război. S-au împlinit patru ani de când cerul a devenit singura scenă unde se desfășoară principala înfruntare. Din mai 1940, de la declanșarea *Blitzkrieg*-ului în Europa: bombardierele Stuka ale Luftwaffe devastând orașele din Olanda, Belgia, împingând pe drumuri lungi convoaie de refugiați, pe care apoi le urmăresc, le omoară sau le împrăștie, coboarând în picaj asupra lor, își fac auzit șuieratul înfricoșător al sirenelor. Câteva zile au fost de-ajuns pentru a arăta că vechile reguli ale *Kriegspiel*-ului nu mai servesc la nimic și chiar și cei mai reduși la minte ofițeri de stat-major trebuie să o admită – dar este deja prea târziu ca să suporte consecințele orbirii lor, mulțumindu-se să constate că toate concepțiile lor învechite pe baza cărora puseseră la cale războiul au eșuat, neștiind cu siguranță dacă, de data asta, va fi un război de mișcare sau de poziții, evaluând locul unde va fi amplasată cel mai probabil viitoarea linie de front, fără a pricepe în ce măsură ieșise la iveală o altă formă de sălbăticie militară: mașini militare din metal revărsând fulgere și trăsnete, distrugând totul în calea lor. Așa încât deținerea controlului pe cer devenise primul pas pentru o operațiune de anvergură, condiție cu care pot într-adevăr să intre în luptă, la rândul lor, navele de război, diviziile blindate, detașamentele de infanterie care urmăresc de jos mișcarea avioanelor, acestea hotărând singure – sau aproape – deznodământul înfruntării.

Avantajul aerian stabilește de ce parte va înclina balanța, ca în vechile epopei unde zeii hotărăsc soarta eroilor care se înfruntă într-o bătălie celestă și se disting în duel. În vara anului 1940, pentru ca operațiunea Seelöwe dorită de Hitler să aibă loc, mareșalul Hermann Göring, comandant al Luftwaffe, lansează aviația germană în lupta de cucerire a Angliei, propunându-și să distrugă Royal Air Force în câteva zile, pentru a degaja marea în vederea trecerii trupelor de debarcare, plănuind astfel să obțină un succes pe care niciun

învingător, cu excepția bătrânului Wilhelm I la Hastings, nu-l obținuse vreodată: distrugând avioanele de vânătoare, bombardând aeroporturile, detectoarele radar, fabricile. Și eșuează fiindcă, în pofida pierderilor și a distrugerilor, escadrilele britanice reușesc să păstreze superioritatea pe cer până în toamnă și fiindcă apoi vine din nou iarna, care împiedică orice perspectivă serioasă de invadare. Celebrele cuvinte rostite de Churchill în fața Camerei Comunelor pe 20 august 1940, *Never in the field of human conflict was so much owed by so many to so few* [15] citează aproape literal vorbele lui Shakespeare puse odinioară în gura lui Henric al V-lea, în ajunul bătăliei de la Azincourt, *From this day to the ending of the world, But we in it shall be remembered; We few, we happy few, we band of brothers* [16]

Prin urmare, Göring duce flota de bombardiere peste Marea Nordului, fiindcă piloții lui de vânătoare nu-i putuseră învinge pe dușmani, profitând de întunericul nopții pentru a se strecura deasupra orașelor englezești cu simplul obiectiv de a le nimici, semănând panică în rândul populației civile, intensificând și sistematizând strategia terorii care reușise atât de bine pe continent. Pe 14 noiembrie 1940, orașul Coventry este complet distrus, *coventrised*, cum spune adjectivul lugubru inventat atunci. Operațiunea poartă poeticul nume de cod *Mondscheinsonate*, „Sonata lunii". În acea zi, mai precis în acea noapte, s-a inventat războiul modern despre care – chiar dacă nu-l pomenesc – mii de copii din lumea întreagă, astăzi bătrâni, își mai aduc încă aminte: vâjâitul motoarelor în noapte, siluetele de păsări negre ale bombardierelor aranjate în formațiuni ce trec printre norii cenușii, pateticul apel de alertă al sirenelor ordonând găsirea unui adăpost oriunde sub pământ, cerul care reflectă salvele și se colorează într-un roșu

necunoscut de parcă începuse să plouă cu flăcări, uimirea stupefiată în fața unei lumi luminate ca o scenă de teatru, pe care se va juca splendidul spectacol al Apocalipsei, temperatura care urcă vertiginos în cea mai mare și mai neînchipuită caniculă, clădirile transformate în torțe ce se aprind singure în aerul nopții, și cenușa, caldă încă, văzută de dimineață, ca un covor gros și imposibil de zăpadă gri, acoperind formele șterse în ajun.

Iar când superioritatea aeriană trece în tabăra națiunilor aliate, aceleași ucigătoare flotile de bombardiere traversează marea în celălalt sens pentru a-și îndeplini pe continent indiferenta îndeletnicire de distrugere. „Nemții au semănat vânt, vor culege furtună“, declară mareșalul Arthur Harris, comandant al Royal Air Force Bomber Command, care împrumută de la omologul său Göring principiul bombardării strategice, pe care îl va aplica atât de mult, încât va primi sinistra poreclă de „Bomber Harris“. Escadrile având uneori până la o mie de aparate, Halifax sau Lancaster, distrug obiective semnalate noaptea de *pathfinders*, bombe luminoase, care-și croiesc drum prin întuneric, lansate de la mică înălțime de avioanele de recunoaștere Mosquito. Și când se face ziuă, e rândul bombardierelor grele B-17 și B-24, escortate de avioanele de vânătoare, să își reverse tonele de explozibil de la o foarte mare altitudine, având cea mai aproximativă precizie, confundând, sub puhoaiele de salve, țintele militare și industriale cu orașele unde locuiește populație civilă.

Războiul aerian capătă acea aparență de grozăvie atât de greu de suportat, încât se pare că niciun supraviețuitor n-a avut tăria sau n-a

putut să depună efectiv mărturie pentru ce-a văzut și a trăit. Cel puțin aceasta este teza – și ea pare întemeiată – pe care o susține W.G. Sebald în admirabila lucrare de mică întindere, *Despre distrugere ca element de istorie naturală (Luft Krieg und Literatur)* [17] , unde adună cea mai înfricoșătoare colecție de fapte adevărate. Nu sunt de-ajuns statisticile și nu servește la nimic să numeri morții, să evaluezi pagubele, cum fac istoricii, când realitatea îmbracă o formă atât de singulară, încât fiecare eveniment, fiecare detaliu capătă alura monstruoasă și unică a unui miracol inutil.

Așa s-a întâmplat în raidul efectuat de Royal Air Force deasupra orașului Hamburg în noaptea de 28 iulie 1943, botezat după cetatea biblică ce stârnise furia lui Dumnezeu și care fusese sacrificată: „Gomora“, acest nume arătând destul de explicit că obiectivul era ștergerea oricărei urme a orașului. Sebald povestește asta. Atât cât se poate povesti așa ceva. După încheierea misiunii, echipajele bombardierelor engleze fiind complet orbite de cataclismul pe care tocmai îl declanșaseră, văzând doar o magnifică mare de flăcări ce inundă în câteva clipe pământul unde fusese orașul, cu o strălucire intensă ce luminează întreg spațiul, asemănătoare cu o gigantică pată stacojie crescând simultan în toate direcțiile și din care urca suflul unei vijelii arzătoare, scuturând aparatele de parcă trecuseră printr-o furtună tropicală, ducând până la înălțime o căldură extremă de etuvă. Cât despre locuitori, numai dacă ne-am imagina ce au trăit ar însemna să împărtășim cu ei o experiență vag comparabilă. Și numai cadavrele ne-ar putea spune ce s-a întâmplat atunci. Căci dacă au existat supraviețuitori, aceștia au rămas la fel de tăcuți ca morții. Iadul? Da, însă acesta e un cuvânt doar pentru preoți sau poeți.

Mai întâi, prima salvă, ca o lovitură dată înaintea tuturor celorlalte, smulgând din țâțâni toate ușile și ferestrele. Apoi încărcarea succesivă a armelor, toată gama de proiectile cu putere de distrugere variabilă, concepută cu dibăcie în arsenalele britanice, astfel încât să fie adaptată tuturor caracteristicilor diferențiate ale țintelor de la sol și să nu rămână nimic întreg din ele, focul răspândindu-se peste tot. Numaidecât: flăcări înalte cât turnurile, invadând apartamentele, podurile, pivnițele, casele scărilor, întinzându-se pe străzi între fațadele încă nedărâmate și în spatele cărora blocurile se prăbușeau cu un zgomot asurzitor, temperatura urcând atât de mult, încât topește geamurile, aprinde pietrele, arde chiar și suprafața canalelor, a bazinelor, a lacurilor. Apoi: o ploaie de jar găurind totul. În sfârșit: fumul des adunându-se într-un nor monumental împovărând pentru multă vreme pământul, nelăsând să pătrundă nicio rază de soare deasupra orașului și a miilor de morți. Trupurile nevătămate ale celor care avuseseră norocul să piară asfixiați instantaneu în somn și toate celelalte, expuse direct și brutal în fața flăcărilor, focul reducându-le uneori la o treime, adulții căpătând în moarte alura și proporțiile unor copii mumificați și înnegriți. Sau: resturi de carne carbonizată numaisemănând cu nimic, scăldându-se în propria grăsime pe jumătate solidificată și răspândită prin cenușa din jurul siluetei lor șterse.

Aviația a devenit acel instrument de distrugere în masă cu ajutorul căruia, rând pe rând, fiecare tabără încearcă să-și îngenuncheze adversarul, făcându-l să treacă zi și noapte, neîntrerupt, prin proba unei orori care depășește orice înțelegere. În convoaie continue așa

de late și de lungi încât acoperă și întunecă cerul, aparate enorme, fortărețe zburătoare având deasupra mitraliere țintind deopotrivă în toate direcțiile, se înșiruie unele după celelalte și slobozesc deasupra obiectivelor încărcătura mereu refăcută din cala ce se deschide sub pântecele de oțel. Atât de grele, încât abia le poți manevra, înaintând pe linia inflexibilă stabilită în planul de zbor cu atâta siguranță, încât ai fi zis că mergeau pe șine invizibile ce leagă bazele militare din sudul Angliei de marile orașe industriale din nordul continentului. Bizuindu-se pe numărul și puterea lor ca să treacă de cortina întinsă pe pământ de artileria ce aruncă proiectile la întâmplare, care cel mai adesea se pierd în aer, făcând ca pe toată suprafața cerului să se deschidă asurzitoare și fatale flori de fum alb, străpunse de migratoarele aparate ucigătoare.

Acestea din urmă fiind permanent hărțuite de avioanele dușmane și sperând că propria escortă le va ajuta să nu fie țintite, fixate în linia de ochire, ciuruite de gloanțe și transformate în epave ce nu pot fi contolate și se rotesc în aer, înainte ca echipajul să aibă răgazul de a părăsi carlinga. Iar în jurul monumentalului siaj în linie dreaptă pe care îl trasează la înălțime sutele de bombardiere, desfășurându-se partida de-a v-ați ascunselea pe care o joacă piloții de vânătoare, reperându-se în depărtare la lumina soarelui, încercând să-și asigure condițiile de lansare în atac care îi dezavantajează cel mai puțin și apoi apropiindu-se cu toată viteza unii de ceilalți, împinși de extraordinara putere a motorului lor, toate petrecându-se cu o asemenea iuțeală, că avioanele se întâlnesc în cea mai mare învălmășeală și fiecare pilot n-are răgaz decât să facă una sau două manevre, sperând că rafala pe care a slobozit-o și-a atins ținta fără ca el să fie lovit, azvârlindu-se din proprie voință în vijeliosul vârtej

unde totul se rotește în jurul său și din care doar talentul și norocul, numai ele, îl aruncă în afară încă viu.

Acesta este războiul care se duce atunci când ei încă se mai joacă pe cer.

În ziua debarcării, pe 6 iunie 1944, unsprezece mii de avioane englezești și americane zboară deasupra Mării Mânecii, pentru a cărei stăpânire, Luftwaffe, fără radare și cu puținii piloți de vânătoare care nu fuseseră trimiși pe frontul rusesc, a renunțat să mai lupte cu Aliații. Operațiunea Overlord este declanșată la cinci minute după miezul nopții prin puternica bombardare a pozițiilor germane – și a orașelor franceze care le adăpostesc –, între Havre și Cherbourg. Peste un sfert de oră, primii soldați britanici, aduși cu planoarele, pășesc pe pământul din Normandia. Apoi o mie de aparate Douglas și Dakota larghează diviziile transportate cu aeronavele, șaptesprezece mii de oameni fiind parașutați la Vierville, de la Sainte-Mère-Église și până în Bretagne. Înainte ca, la răsăritul soarelui, pe plaje, capcanele de apă și nisip aflate sub focul fortărețelor aproape de neînvins, să înceapă adevărata bătălie la care nu mai participă piloții și pe care trebuie să o poarte doar trupele de debarcare.

Ei află vestea de la radio, odată cu încheierea programului lor de *advanced learning* de la Craig Field. Entuziasmându-se, desigur, la gândul că începe proba de forță pentru care se pregătesc de luni întregi și care, după câte se pare, va hotărî care va fi sfârșitul conflictului. Fiind triști, în egală măsură, și nepreaîndrăznind să o recunoască, pentru că debarcarea are loc prea devreme și fără ca ei să poată participa, reduși astfel la rangul de spectatori de la distanță, trebuind să se bizuie pe emisiunile de știri pentru a-și face în minte o vagă imagine despre cel mai mare eveniment militar din toate timpurile. Spunându-și, dezamăgiți, că poate până la urmă războiul nu este nimic altceva decât un miraj, care retrage spre linia orizontului pe măsură ce ei cred că se apropie de el, istovindu-se să înainteze în vid, luptători-fantomă a căror misiune are obiective la fel de inconsistente ca reflexiile fictive pe cer.

Iar dezamăgirea lor este cu atât mai mare, cu cât nici pe undele posturilor de radio americane, nici chiar în incinta bazei de la Craig Field, nimeni nu pare să creadă că armata franceză poate participa la luptele date pentru eliberarea țării. Informațiile oficiale filtrate și transmise prin propaganda militară abia amintesc de rolul avut de partizani, operațiunile speciale efectuate de comandouri purtând simbolul Rezistenței, Crucea de Lorena, și nu se vorbește niciodată despre aviatorii francezi dintre care, totuși, unii luptă deja de multă vreme pe cerul Angliei și participă la ucigătoarele expediții de bombardare făcute în grabă deasupra orașelor din Germania. Și este adevărat – iar ei o știu bine – că asta contează mai puțin în fața zecilor de mii de soldați americani, britanici sau canadieni aruncați pe plajele din Normandia pentru a lua cu asalt malurile fortificate, de unde un dușman invizibil și aproape invulnerabil îi seceră.

Dar chiar acest adevăr îi întristează puțin și îi face să le fie rușine când tot personalul bazei primește ordinul de a se aduna și comandantul-șef le ține un discurs pe care ei îl ascultă în poziție de drepți, explicându-le în câteva cuvinte că la celălalt capăt al lumii este în curs de desfășurare marea bătălie, apoi păstrând un minut de tăcere pentru a-i cinsti pe cei care mor acolo, pe câmpul de onoare. Când li se cere să rupă rândurile, după ce au ascultat imnurile american și britanic, își dau seama că Marseilleza nu se va cânta, că vechiul refren revoluționar este destul de bun ca muzică de acompaniament pitorească în filmele de propagandă, cum se întâmplă în *Casablanca* sau în *Why We Fight*, unde De Gaulle este filmat ca un improbabil erou hollywoodian, dar că nici nu se pune problema să se audă atunci când în sfârșit încep lucrurile serioase.

Peste trei săptămâni, pe 27 iunie 1944, are loc ceremonia de *graduation* în cursul căreia li se înmânează solemn brevetul de pilot militar și „aripile", adică insigna prin care primesc oficial statutul de aviator în Army Air Force. Și ei – supraviețuitorii supraviețuitorilor, care nu s-au prăbușit la comenzile aparatului lor, constituind acea minoritate de cadeți ce au trecut cu succes toate probele de selecție la care sunt supuși de șase luni, în fiecare zi având norocul de a evita greșeala eliminatorie –, făcându-și curaj, își spun că până la urmă poate nu e prea târziu. Căci războiul nu s-a încheiat. Cherbourg abia a fost eliberat și luptele continuă să facă ravagii în Normandia, la Caen, Falaise, Avranches și Alençon – având în vedere că forțele anglo-americane nu au reușit să spargă în mod decisiv frontul așa cum fusese prevăzut. La primirea brevetului, nimeni nu poate spune

cu certitudine cât va dura până când vor câștiga Aliații – nici măcar dacă ofensiva lansată pe plajele franceze va fi sau nu fatală pentru trupele germane. Așa încât ei pot să nu-și piardă speranța de a participa la eliberarea țării – la care, după cum au aflat în cele din urmă, contribuie acum trupele blindate ale generalului Leclerc, în sfârșit debarcate în Normandia, cărora în curând li se vor alătura cele ale mareșalului De Lattre de Tassigny ce se pregătesc să pună piciorul pe pământul din Provence.

Fiind de-acum pilot, se consideră desigur învingător și, dacă reușește să treacă ultima etapă care îi va da calificarea pentru a zbura cu vreun avion al Army Air Force, peste câteva săptămâni va executa de-adevăratelea toate gesturile pentru care se antrenase și pe care de-acum le știe pe dinafară. Și fără îndoială că în final ar fi fost repartizat într-una din escadrilele ce au luptat în ultimele luni de război deasupra Franței sau a Germaniei, dacă atunci n-ar fi primit neașteptatul ordin care va hotărî altceva în privința lui și a câtorva camarazi. Fiind ales, întrucât dovedise că era unul dintre cei mai buni piloți de la Craig Field, să servească pe pământ american ca monitor, în această calitate trebuind să-i instruiască, la rândul lui, pe cadeții veniți de curând din Franța, învățându-i ceea ce el tocmai terminase de învățat. Și, chiar din acest motiv, refuzându-i-se posibilitatea de a intra numaidecât într-o unitate de luptă. Din nou frustrat că nu poate participa la război, în curând autorizat să preia comenzile unui Curtiss P-40 sau ale unui P-47 Thunderbolt, însă pentru a se așeza aproape imediat pe scaunul din spate al unui avion-școală, în vederea supravegherii și a evaluării performanțelor unui novice. Împotrivindu-se, desigur, unei asemenea hotărâri deși știa că n-avea nicio autoritate în acest sens, deoarece ordinele trebuie

executate și, la cât de mult ținea el la respectarea legii, nu concepea, chiar dacă ar fi putut-o face, să nu le îndeplinească, obținând doar promisiunea că, după încheierea misiunii de instructor, va primi permisiunea de a se alătura unei escadrile care lupta pe frontul european.

Victimă a aceleiași Providențe ironice și binevoitoare care, de patru ani, îl ține departe de lupte, așa încât singurele avioane germane pe care le-a văzut erau cele care au trecut nepăsătoare pe cer în iunie 1940 între Mâcon și Nîmes sau cele din ale căror exerciții de *recognition* a învățat să identifice repede silueta proiectată pe ecranul dintr-o sală de curs. Folosindu-se de toate calitățile lui, seriozitate, muncă, perseverență, pentru a deveni un pilot exemplar. Reușind, întrucât se număra printre puținii tineri din CFPNA care primiseră brevetul de pilot de vânătoare. În final, terminând ca șef de promoție – este tipul de informație care apare în notițele biografice și în anunțurile de la rubrica de necrologuri. Și tocmai din acest motiv, a fost privat cu răutate de răsplata pe care o merita mai mult decât toți ceilalți și la care aspira din toată inima. Poate salvându-și astfel viața, însă păstrând pe tot parcursul ei dezamăgirea de a nu fi devenit pe de-a-ntregul și până la capăt pilotul de război care a vrut să fie.

Are impresia că trăiește, treaz fiind, un fel de vis urât și absurd unde este luat în râs, iar timpul se învârte în cerc, făcându-l să retrăiască la nesfârșit aceeași probă puțin cam ridicolă, îndreptându-se cu pași mari – și totuși rămânând nemișcat – spre un loc îndepărtat din viață, fără să se poată niciodată apropia de el și, chiar când crede că a

ajuns, este nevoit să o ia de la început. Ca și cum de fiecare dată se producea o vrajă – sau un farmec – și, în ciuda bunei lui cuviințe, îl arunca departe de realitatea din luptă, condamnându-l sistematic să se uite la ea doar ca un spectator uimit și fără ocupație. Așadar, urcându-se din nou la bordul bătrânului AT-6 cu care credea că niciodată nu va mai trebui să decoleze, nefăcând decât să schimbe locul, de-acum așezându-se pe scaunul din spate ca să-i predea unui nou-venit care, fiind mai puțin talentat și mai norocos, va fi poate trimis înaintea lui într-o unitate de luptă, aceleași veșnice exerciții învechite cu care, în toate școlile, se începe instruirea unui pilot.

Mâcon este eliberat pe 4 septembrie 1944 de Prima Armată Franceză condusă de mareșalul De Lattre de Tassigny, debarcată pe 15 august în Provence, între Toulon și Cannes, și care apoi a urcat de-a lungul Rinului. Nu s-a dat nicio luptă în orașul pe care trupele germane l-au părăsit după ce au aruncat în aer gara și au distrus podurile rutiere și feroviare. Ultimii soldați ai Wehrmachtului se pregătesc să plece când sosesc luptătorii din Rezistență care, de vreo cincisprezece zile, au lansat o campanie sistematică de sabotaj, atacuri-surpriză, urmărindu-i pe ocupanții în retragere, încercând să declanșeze o revoltă în regiune. Așa încât, la sosirea vehiculelor blindate în Mâcon, peste o mie de partizani înarmați încercuiseră deja orașul. Guvernul provizoriu al Republicii tocmai s-a instalat în Parisul eliberat. Iar ea este în stradă, de bună seamă, cu toți ceilalți care își manifestă bucuria pe drumul pe care trec tancurile ce vin din sud. Neînțelegând nimic din marele haos care începe acum, dar

pricepând – și acest lucru este esențial – că nemții au dispărut brusc, ca prin minune, și că, dintr-odată, se încheie războiul.

Căci, în fond, de doi ani ea știe mai bine decât el ce înseamnă războiul. În zorii zilei de 11 noiembrie 1942 – cu două zile înainte ca ea să sărbătorească împlinirea a douăzeci de ani –, un zgomot foarte puternic o trezește din somn și, de asemenea, îi deșteaptă pe toți ceilalți locuitori ai cartierului. Zgomot cadențat răsunând regulat pe stradă și atât de puternic, încât în case vibrează bibelourile de pe rafturi și chiar și zidurile. Defilând și făcând să le sune cizmele pe dalele străzii, trupele germane ocupă Mâcon, zona liberă invadată la ordinul lui Hitler, ca răspuns la debarcarea trupelor aliate din Africa de Nord. De la fereastra camerei ei, printre jaluzele, vede acel spectacol sinistru de forme fantomatice înaintând prin întuneric la revărsarea zorilor, nevenindu-i să creadă, de parcă trăia un coșmar angoasant și ireal, răsărit dintr-un vis de-al ei, forțând abuziv porțile zilei și instalându-se definitiv în viața reală. Sunt de-ajuns câteva sute de bărbați pentru administrarea și controlul orașului. În piața Barre, la câțiva pași de vechea librărie a părinților ei, Kommandantur a rechiziționat Hôtel des Champs-Elysées, în timp ce Gestapoul s-a instalat în Hôtel de Genève, iar Hôtel Terminus – dar o fată ca ea n-are de unde să știe asta – a fost transformat în bordel, pentru distracția forțelor de ocupație.

O magie malignă a metamorfozat orașul, din acea noapte când forțele germane l-au ocupat fără a întâmpina nicio rezistență, de parcă aplicau cu cea mai mare naturalețe drepturile abuzive obținute prin puterea armelor. Într-o clipă, toată autoritatea a trecut în

mâinile trupelor de ocupație. Și, desigur, nu-i deloc de mirare, fiindcă aceasta este soarta tuturor orașelor franceze, de-acum aflate sub comanda directă a soldaților dușmani. Și, cu toate acestea, ei îi este greu să înțeleagă că așa ceva poate fi adevărat, grozav de neîncrezătoare în fața unei situații evident nedrepte, scandalizată în mod naiv de o stare de fapt pe care tot cursul ireversibil al Istoriei recente îl pregătea și-l făcea cu certitudine inevitabil, neputându-se totuși împiedica să aibă un sentiment asemănător cu cel pe care îl trezește spectacolul unei catastrofe imprevizibile, brutale și zilnic repetate de fiecare dată când, ieșind să cumpere ceva, mergând să-și vadă prietenii sau ducându-se la cursul de desen, îi zărește pe bărbații în uniformele dușmane care stau de pază, supraveghează circulația, patrulează sau care, după orele de serviciu, beau un pahar la terasa cafenelelor, făcând glume într-o limbă pe care ea nu o înțelege și nu o suferă, uitându-se cum trec pe stradă tinerele drăguțe. Simțindu-se umilită nu atât de comportamentul lor, cât de simpla lor prezență.

De fiecare dată când trebuie să treacă podul Saint-Laurent ca să ia de la băcănia de pe celălalt mal cele câteva ouă pe care și le mai pot încă procura, o dată pe săptămână, pe baza tichetelor de alimente – căci unt, lapte nu se mai găsesc de multă vreme, însă ouă mai rămân uneori –, îi bate inima involuntar când trece prin fața soldaților germani de gardă, care o urmăresc cu privirea apropiindu-se din depărtare, hotărând din joacă să aștepte ultima clipă ca s-o oprească sau nu, cercetându-i coșul, examinându-i îndelung actele de parcă se îndoiau că sunt adevărate, măsurând-o cu un aer neîncrezător sau zâmbindu-i într-un fel care îi displace și mai mult. De parcă era suspectă – ori chiar vinovată – de un lucru pe care ei îl știau, dar

aveau gentilețea, generozitatea – fiind vorba de o fată tânără și drăguță – să n-o oprească, de data aceasta, împotriva voinței ei. Și, de fapt, este vinovată fiindcă aparține unei Nații înfrânte, care nu supraviețuiește decât pentru că învingătorii ei o îngăduie. Fiind tratată astfel în mod sistematic, tot timpul cât ei au fost la Mâcon, și totuși, fără ca niciodată să i se întâmple ceva mai rău de atât. Protejată deopotrivă de întâmplare și noroc, nepățind nimic de care să se poată cu adevărat plânge în timpul celor patru ani de război, al acelor doi ani de ocupație nazistă – în afară, bineînțeles, de furtul ghiozdanului ei nou – fără a mai socoti inconfortul unei vieți dificile din cauza semnalelor de stingere, a raționalizării alimentelor, a cvasiimposibilității de a găsi cu ce să te hrănești sau să te încălzești în mod normal. Nimic, în afară tocmai de rușinea de a trebui să îndure o lege nedreaptă și străină ale cărei adevărate victime sunt alții.

Unitățile militare franceze instalate la Mâcon, Regimentul 5 de Dragoni și Regimentul 65 de Infanterie, au fost dizolvate. Ajungând la limita de vârstă, tatăl ei este demis din fruntea centrului de demobilizare. Și, pentru el, asta este de bună seamă un mare noroc, căci cel mai tânăr ofițer desemnat pentru a-l înlocui este asasinat imediat după ocuparea postului: nu de nemți, împușcat potrivit obiceiului, legat de stâlpul de execuție și la ochi, dându-i-se doar răgazul de a face un neînsemnat gest înflăcărat și vag consolator, de fanfaron patriotard, și apoi să strige: „Trăiască Franța!“ sau să cânte refrenul *Marseillezei* fără a avea ocazia de a cânta cuplete pe care oricum nimeni nu le știa, ci răpus de un glonț în biroul lui și fără nicio explicație, ridicându-și privirea din hârtii, sculându-se în picioare – mai puțin din politețe, cât de uimire – la vederea milițianului care tocmai a intrat, care își scoate pistolul și îl

lichidează cu un singur glonț tras în piept și nici măcar nu se obosește să-i spună motivul. Fiind astfel omorât, poate pentru că și el, asemenea bătrânului căpitan, eliberase câteva certificate false care au permis unui număr mic de bărbați și femei să scape la următorul control al actelor de identitate și câteva săptămâni să mai supraviețuiască teribilului joc de-a v-ați ascunselea la care se limita de-acum viața lor. Dar, din câte se pare, nici măcar n-a fost cazul: el, căpitanul André Bouquet, fiind ales la întâmplare, după galoanele pe care le purta și responsabilitățile pe care le avea, ca să servească drept victimă și, pentru a intimida populația, sacrificat ca pildă pentru ceilalți, în semn de represalii și avertisment.

Pe vremea când era încă în funcție, bătrânul capitan a hotărât să deturneze o mică parte din materialul militar recuperat la ordinul lui de centrul de demobilizare. Rechiziționat, nu furat: ține la această nuanță. Iar când fiica lui a sugerat că poate ar putea păstra pentru ei două sau trei pături pentru iarna care va veni și care se anunță deosebit de rece acum, când nu ai de unde lua combustibil pentru încălzire, a certat-o cu severitate, explicându-i că jefuirea pe timp de război te poate duce în fața Curții Marțiale. Noaptea, sub privirile familiei, a săpat o groapă în fundul grădinii din La Coupée, ca să ascundă acolo câteva cufere cu provizii, puse de-o parte cu speranța foarte improbabilă de a dota legitima armată franceză atunci când aceasta va fi în măsură să reia lupta: pachetajul regulamentar pentru o mână de oameni, rațiile de alimente pentru a supraviețui și, de asemenea, câteva arme. Totul îngropat în pământ, aproape de pomii fructiferi, între rândurile de lalele și mușcate. De parcă era vorba să plantezi ceva care poate înflori în primăvara următoare. Inițiativa este total necugetată, fiindcă până și un arsenal atât de neînsemnat ar

fi fost de-ajuns, dacă era descoperit pe baza unui denunț obișnuit, ca să-i împuște pe toți cei care îl ascundeau sau ca să-i deporteze numaidecât.

Participarea bătrânului căpitan la eliberarea țării se rezumă la acest gest. Cu atât mai derizoriu cu cât, la anunțarea debarcării din Normandia, hotărăște să-și dezgroape prada, constatând că totul e putrezit și ruginit, transformat într-o masă informă de fiare și zdrențe ce nu mai folosesc la nimic. Sau poate că a făcut mai mult. Dar nici ei, nici nimănui altcuiva nu i-a vorbit despre asta. Își amintește că l-a văzut îngropând, apoi dezgropând cuferele în fundul grădinii. Își amintește cum, în unele seri, stătea la pândă aproape de fereastra bucătăriei, cea care dădea înspre stradă, și, fără nicio vorbă, strecura un plic umbrei care ciocănea discret în obloanele întredeschise și care apoi dispărea imediat în noapte – fără a ști niciodată cine era bărbatul acela, ce s-a întâmplat cu el și dacă reușise ori nu să scape și să rămână în viață. Cu o singură excepție, după reinstaurarea păcii, unul dintre acei fugari s-a întors la casa lor și a lăsat pentru tatăl ei o sticlă de șampanie drept mulțumire pentru acel vechi serviciu.

Uneori, el pleacă din La Coupée fără să spună unde se duce. Pretinzând că merge la plimbare cu unul dintre prietenii mai vechi, colonelul sub a cărui conducere s-a aflat în timpul războiului anterior, un ofițer cunoscut pentru anglofilia lui afișată cu insolență, ale cărui dovezi de simpatie pentru Rezistență sunt de notorietate publică. El este cel care, lăudând activitățile militare ale bătrânului căpitan, a obținut ca acesta să comande centrul de demobilizare. Și

fără îndoială că urmărea ceva. Iar soția lui îl suspectează, desigur, că pleacă, după cum își făcuse obiceiul, pentru a face turul barurilor din zonă. De altfel, poate că asta și făcea. Într-o zi, îi aduce fiicei lui un câine – pe care aceasta îl botează Ricky – dintr-o rasă destul de puțin cunoscută, originară din Lumea Nouă și care trezește uimirea tuturor copiilor din cartier. Este un cadou, îi explică el, de la o americancă bogată, puțin cam excentrică și care, pentru amuzament, crește caniși în castelul cumpărat pe vremuri aproape de Bourg-en-Bresse și unde locuiește acum – o femeie care, peste puțină vreme, va fi împușcată de nemți căci, din câte se pare, mania inocentă de se îngriji câini mici nu-i ocupa chiar tot timpul.

Mâcon mimează în miniatură drama care are loc în toată țara. După calculele insuficiente, dar foarte instructive, făcute de istorici, orașul avea atunci douăzeci de mii de locuitori, din care numai o minoritate minusculă se angajează de partea unei tabere sau a celeilalte. Secțiunea locală a Miliției are doar vreo cincizeci de membri. Ceea ce este foarte puțin. Dar e adevărat și că atunci când, la invitația acesteia, principalul propagandist al colaborării, Philippe Henriot, supranumit cu puțină exagerare Goebbels al Franței, vine în oraș în mai 1943, pentru un miting unde ridică în slăvi cu dușmănie toate valorile regimului de la Vichy, este aclamat de o mie patru sute de persoane. E mai greu să știm câți erau în Rezistență, întrucât cu siguranță din cei o mie cinci sute de luptători care au ocupat orașul în următorul an, pe 4 septembrie, de îndată ce acesta a fost abandonat de forțele germane, o parte importantă era alcătuită din partizani care, pentru unirea Forțelor Franceze din Interior, au avut prudența de a aștepta până când acest lucru putea fi făcut fără niciun risc. Întotdeauna este mai ușor să numeri morții: cadavrele celor cincizeci și nouă de bărbați și femei omorâți de Miliție sau de nemți, pentru că făceau parte din Rezistență sau erau bănuiți că desfășurau

activități în sprijinul acesteia, leșurile celor o sută unu deportați, arestați la Mâcon, morți ca urmare a torturilor îndurate sau care nu s-au mai întors niciodată din lagărele unde fuseseră trimiși.

Așa s-a întâmplat și cu doctorul Léon Israël, născut în 1906 în departamentul Moselle, mobilizat ca medic militar în timpul declarației de război, făcut prizonier în iunie 1940, la întoarcere fiind expulzat din casa lui și refugiindu-se împreună cu familia la Mâcon, aflat încă în zona liberă, dar unde, din august 1942, la ordinul autorităților de la Vichy, se fac primele arestări de familii evreiești cu naționalitate străină pentru a fi trimise în lagărele de la Vénissieux, apoi de la Drancy. Instalându-se acolo unde, ca peste tot în Franța, se pune în mișcare mașina nemiloasă a deportării, dar unde aceasta pare că a funcționat nu cu mai multă îngăduință, căci cei care se aflau la comenzile acestei mașini sau care executau programul inuman nu aveau un asemenea sentiment, ci într-un mod, hai să-i zicem, mai stângaci, mai dezinvolt sau mai puțin sistematic decât în alte părți, marile razii organizate în oraș de Gestapo și Miliție în septembrie 1943, s-au încheiat cu un fiasco destul de jalnic, majoritatea evreilor vizați de operațiune fiind înștiințați la timp și reușind să scape de acel control și de acțiunile poliției care au urmat. La fel, și el. Astfel încât acest bărbat hăituit continuă, în pofida primirii interdicției de a profesa, să practice medicina în văzul și auzul tuturor, la cabinetul lui din strada Saône, unde îi îngrijește pe cei săraci și nevoiași. Până în ziua de 27 aprilie 1944, când este omorât de oamenii Miliției. Această crimă stârnește o asemenea indignare în rândul populației din Mâcon, încât, peste două zile, trei mii de persoane participă la cortegiul funerar care însoțește trupul neînsuflețit al doctorului până la cimitir, aducându-i un omagiu

unanim și inimaginabil, având în vedere situația din țara aflată sub ocupație – inimaginabil, dar care, totuși, s-a întâmplat.

Sau Jean Bouvet, profesorul de istorie de la Școala Normală, militant socialist, fost consilier municipal care și-a pierdut funcția în timpul regimului de la Vichy, a cărui fiică fusese colegă de școală cu ea, asasinat în împrejurări asemănătoare și, de bună seamă, de către aceiași criminali, când, pe 28 septembrie 1944, ca să se răzbune pentru moartea ideologului lor, Philippe Henriot, din ordinul unui anume Johanés Clavier, milițienii din Mâcon – printre aceștia numărându-se și doi dintre vechii lui prieteni – conduc în oraș o operațiune de pedepsire, ucigând, drept pildă și pentru alții, șapte bărbați aleși ca victime fie la întâmplare, fie pentru ceea ce ei reprezentau. În afară de Bouvet, iată cine erau aceștia: capitanul André Bouquet, chiar cel care cu câtva timp înainte preluase postul bătrânului căpitan în fruntea centrului de demobilizare, Effime Dick, un artizan evreu, Raymond Papet, membru al Cabinetului Prefecturii din departamentul Saône-et-Loire, Robert Sourieau, un tânăr cu a cărui familie Clavier avea un motiv personal de neînțelegere, pe care astfel o și rezolvă, și, în sfârșit, Josserand și Rigolet, doi studenți ai Școlii Superioare de Arte și Meserii de la Cluny, care au avut doar ghinionul să se întâlnească în ziua aceea cu criminalii. Și lista ar fi putut continua, dacă nu ar fi intervenit primarul pe lângă autoritățile germane pentru a mai potoli zelul Miliției și a opri imediat masacrul.

Pe 4 septembrie 1944, orașul este pustiu, uimit, după câte se pare, că și-a recăpătat astfel libertatea. Au scos de la naftalină vechiul drapel tricolor, care nu mai fusese folosit de la armistițiul din noiembrie 1918, când ea nu se născuse încă, și l-au agățat ca să se vadă la principala fereastră din casă. Așteaptă cu toții trecerea trupelor, ca la defilarea din 14 Iulie. Însă, mai întâi, îl zăresc pe primarul din Charney-lès-Mâcon, care vine să le transmită, gâfâind și nădușit, căci aleargă din casă în casă, ordinul de a-și mai tempera puțin ardoarea patriotică, întrucât n-au plecat toate forțele de ocupație și la periferia orașului mai au loc ciocniri între Rezistență și ariergarda germană. Prin urmare, se pot trezi cu glonț rătăcit sau bine ochit – din enervare și drept cadou de adio – de vreun fugar din Wehrmacht.

În fața casei din La Coupée, unde locuiesc ei, s-au adunat bărbați foarte tineri – aproape niște copii. Poartă uniforma improvizată și aproximativă a FFI [18] cu brasarda la vedere și cu puștile găsite la îndemână – luate de la dușmani ori recuperate dintr-o operațiune de parașutare. Răcnindu-i într-o limbă pe care el n-o înțelege, ordonându-i să se predea, amenință cu armele un individ căzut pe trotuar, în mod vădit epuizat după ce alergase o noapte întreagă. Se hotărâse, în sfârșit, să se prăvălească unde va nimeri, neștiind prea bine unde s-ar mai putea duce: un soldat german sau, mai curând, ce a mai rămas din el, cu capul gol și uniforma descheiată, cu casca și arma abandonate de multă vreme, o rămășiță a evacuării din ajun, rămas singur și vulnerabil și, de aceea, o țintă prețioasă, fiind unul dintre ultimii reprezentanți ai trupelor de ocupație care zăboviseră în oraș, trupul lui putând să devină un trofeu pentru cei care îl vor ucide. Unul dintre cei care, de doi ani, chiar acolo, arestează și împușcă după pofta inimii, având măreața certitudine că astfel apără

gloria Reich-ului și a Führerului. Sau poate că nu. Doar un recrut ca oricare altul, trimis să facă figurație forțată într-un război pentru care n-avea nicio tragere de inimă. Sau poate nici una, nici cealaltă. Dar acum, când bărbatul acesta a devenit victima desemnată a unei crime comise în comun și când pentru un lucru de nimic va fi omorât, aplicându-i-se aceeași sălbăticie arbitrară de care semenii lui dăduseră dovadă peste tot, orice ar fi fost, orice ar fi crezut și ar fi făcut, își zice ea fără să vrea, toate acestea nu mai au nicio importanță.

S-a ridicat clătinându-se pe picioare, pentru că, dintr-o rămășiță absurdă de demnitate, nu vrea să moară căzut la pământ. Bolborosește cuvinte pe care cei din fața lui nu le înțeleg. Zicând că se predă, că nu e înarmat, ceea ce se vedea oricum, ridicându-și brațele, căutând în mintea-i întunecată de frică și oboseală cele câteva fraze știute în franceză. Ca să nu cadă, atât de tare tremură, se sprijină de cilindrul din lemn al unui stâlp de electricitate – ca și cum din proprie inițiativă își ocupase locul la stâlpul de execuție.

Ea îl vede de la fereastra de unde tocmai luase vechiul stindard tricolor, pe care îl ține puțin încurcată în brațe, șifonat, de parcă era vorba de un cearșaf care trebuia întins pe o sfoară după ce a fost spălat. Se află la câțiva metri de el, de chipul acela – pe care și-l mai amintește și acum, după șaizeci de ani. Nu poți uita privirea unui om care va muri și care – așa cum bine spun romanele proaste – seamănă cu expresia patetică a unui animal fugărit ce renunță să se apere, să fugă și care nu mai așteaptă decât un singur lucru: să i se dea la propriu lovitura de grație. O privire de câine, incredul în fața cruzimii lumii și care, cu toate acestea, nu reușește să renunțe

complet la speranța de a mai respira încă un minut sub soarele ce strălucește acum destul de sus pe cer, într-o zi de septembrie.

Ea stă imprudentă în dreptul ferestrei deschise, la discreția vreunui glonț rătăcit, cu canișul american care tocmai a sărit pe pervaz și pe care încearcă să-l potolească, fiindcă latră aiurea, puțin cam isteric. Își zice în sinea ei că n-a văzut niciodată un om care va fi asasinat și, de asemenea, că este ciudat să aștepte până în ultima zi de război ca să asiste la acel spectacol. N-a dat peste niciun cadavru pe drumul exodului care ducea până la Nîmes. N-a fost martoră la niciuna din execuțiile sumare care au avut loc la Mâcon – chiar dacă îi cunoștea pe unii dintre cei care au fost victime, precum doctorul Léon Israël, profesorul Jean Bouvet, căpitanul André Bouquet. Cât despre cei care au fost deportați, cum ar putea numai să-și închipuie grozăvia sorții lor? Din marea bătălie ce s-a dat de la un capăt la altul al țării, nu-și amintește decât această scenă: un bărbat dezarmat, pe care alți bărbați sunt gata să-l împuște. Și atunci spre el se îndreaptă toată mila ei, irațională și stupid sentimentală, de parcă acel bărbat valora brusc cât toți ceilalți, uciși cu milioanele de patru ani. Zicându-și că în ziua aceea, când pentru ea se încheie războiul, dar pentru ceilalți continuă, ar trebui să-l cruțe – indiferent ce a făcut, oricare ar fi ticăloșia la care, din slăbiciune sau convingere, a fost complice.

Și pentru că asta se petrece chiar în fața casei lui, bătrânul căpitan iese în pragul ușii. Pesemne este în papuci și cămașă. Nici măcar nu și-a luat vesta și cravata. Și nici n-a vrut să facă oricui onoarea de a-și scoate din dulap uniforma de care sunt prinse toate vechile lui decorații. De altfel, are un aer suficient de marțial pentru a se putea

lipsi de uniforma de gală. Fără a-i arunca nicio privire soldatului german, trece de linia care îl desparte pe acesta de gura puștilor ațintite asupra lui de FFI și rostește câteva cuvinte, bizuindu-se pe vechiul lui talent oratoric, deja dovedit, de învățător și ofițer. Vorbind cu acei tineri care i-ar putea fi copii și întrebându-i ce au de gând să facă și dacă ei cred că are vreun sens să-l omoare pe bietul om rătăcit care, rezemat de stâlp, tremură în fața lor ca o frunză. Zicând că mai bine l-ar lăsa s-o șteargă de acolo. Negociind, de parcă nu era mare scofală, cu toată diplomația și dialectica de care e în stare un bărbat trecut de cincizeci de ani, ce stăpânește arta și practicarea conversației de tejghea. Până când aceștia își pleacă armele, convinși că n-au ascultat de acel domn ieșit din casă și pe care pesemne îl cred o persoană importantă și cu funcție înaltă, ci încredințați că ei înșiși au hotărât să cruțe viața și libertatea ultimului dintre cei care au ocupat orașul, mai târziu atribuindu-și tot meritul glorios al generosului lor gest.

După plecarea combatanților din Rezistență și dispariția soldatului german, bătrânul căpitan își spune că, în fond, pe parcursul celor două războaie mondiale, nu va fi avut niciodată de-a face decât cu luptători din propria lui tabără, că de data asta nici măcar n-a trebuit să-și scoată revolverul – cum a făcut atunci când a trebuit să forțeze un medic militar să-l însoțească într-o gaură de obuz, unde oamenii lui erau în agonie, sau când a trebuit să-i amenințe pe dezertorii din exod ca să nu mai jefuiască și să fure. A fost de-ajuns să adreseze câteva cuvinte potrivite unor băiețași înarmați, cuvinte pentru care nimeni nu se va gândi să-i acorde o nouă medalie – de altfel, nici n-ar mai avea loc s-o atârne pe piept. Și cum nu e prea sigur că cele câteva acte false făcute de el chiar i-ar fi permis cuiva să scape mult timp de

deportare, că ar fi putut trage măcar o împușcătură cu armele îngropate între lalele și mușcate, își zice că, pe tot parcursul acelui război puțin cam derizoriu și care acum se încheie, singura viață pe care într-adevăr a salvat-o este, pesemne, cea a fugarului din Wehrmacht.

Rezistența a împânzit orașul, de-acum toți partizanii au ieșit din ascunzători, unii coborând din munții aflați în vecinătate, Ain și Haut-Jura, unde, luni întregi, au dus cea mai violentă gherilă împotriva trupelor germane regulate. Cei care de doi ani organizează și animă lupta clandestină, împart manifeste și ziare, pregătesc parașutările în câmpiile din La Bresse, recuperează și repartizează armele, sabotează căile ferate și uneori se implică în operațiuni și mai periculoase, asasinându-i pe membrii Miliției, punând exploziv la Mâcon în localurile Ligii Franceze și ale Legiunii Voluntarilor Francezi împotriva Bolșevismului, pregătind ambuscade pentru soldații dușmani pe drumurile de țară. Cei care sunt torturați, deportați, împușcați sau lăsați să moară într-un șanț, cu un glonț tras în cap. Doar câteva sute de oameni, de la început opozanți sau care au aderat cel mai adesea la Rezistență după ce au fost aduși în pragul disperării de Pétain și minciunile lui. Sunt comuniști, unii chiar soldați, care provin din regimentele dizolvate în timpul invadării zonei libere, sau ofițeri al căror patriotism i-a făcut să nu accepte înfrângerea încă din clipa semnării armistițiului. De pildă, căpitanul Henri Romans-Petit, un aviator care a participat la Marele Război și care acum se află în fruntea membrilor Rezistenței din Ain, în regiunea unde se află vechea casă din Balmay, în Le Cerdon sau între

Nantua și Oyonnax, unde în 1943 organizează cea mai reprezentativă și mai strălucită dintre operațiunile Rezistenței, o vitejie complet inutilă, în maniera lui Cyrano, înfăptuită din plăcerea destul de vană de a-și etala panașul, ocupând orașul cu singurul scop de a sărbători acolo, în fața monumentului închinat morților, ceremonia de pe 11 noiembrie, adică fix sub nasul naziștilor. Și apoi toți ceilalți, cei mai numeroși, dacă e să scriem adevărul, care au ajuns proscriși nu ca să-și elibereze țara sau să protesteze împotriva ocupării ei, ci doar ca să scape de amenințarea cu munca forțată care îi păștea atunci pe toți tinerii. Și, decât să plece în Germania, hotărând să dispară în peisaj, ascunzându-se în pădure, construind acolo tabere provizorii, locuind prin adăposturi aflate în ruină, străduindu-se să supraviețuiască cum pot, așteptând ca războiul să catadicsească a se încheia fără ei.

Dacă ea își mai amintește astăzi de ziua aceea, 4 septembrie 1944, pesemne că îi este greu să nu confunde amintirile de atunci cu imaginile de la Eliberare, văzute după aceea de o sută de ori la știri sau la televizor și care arată același spectacol repetându-se în fiecare oraș, în Normandia, Provence și apoi la Paris, Marsilia, Lyon, în sfârșit până în cele mai mici comune din Franța rurală: partizanii coborând dintr-o veche mașină Citroën cu tracțiune față, pe al cărei acoperiș au pictat o mare Cruce de Lorena, luând cu asalt cazărmile germane, trăgând câteva focuri înspre siluetele din depărtare, care se predau numaidecât, soldații dușmani făcuți prizonieri cu mâinile pe cap și, apoi imediat, printr-un montaj iscusit, eroul-șef, după caz, De Gaulle, Leclerc sau De Lattre, care înaintează ca un rege, mergând în fruntea oamenilor săi, traversând mulțimea extaziată, ca să ocupe clădirea primăriei sau orice alt loc cu o anumită valoare simbolică, marcând astfel restabilirea autorității republicane. Cu planuri de

racord care se opresc pe chipurile atât de bine alese, încât am zice că sunt dintr-un eșantion reprezentativ, stabilit de un institut de sondaj modern, nu ca să reflecte realitatea, ci ca să se conformeze ideii stereotipe pe care și-o fac despre asta politologii și specialiștii în publicitate. Toate generațiile laolaltă: de la veteranul Marelui Război care își plimbă decorațiile până la adorabila fetiță în rochița de sărbătoare, cu zâmbetul reținut, care trebuie să-i înmâneze Generalului buchetul victoriei și despre care, cu puțin scepticism, care, desigur, nu intră în calcul atunci, ne-am putea întreba dacă nu este identică, dar puțin mai mică, firește, cu cea căreia, în urmă cu doi ani, i se încredințase o misiune asemănătoare în timpul vizitei bătrânului învingător de la Verdun. La fel, și toate clasele sociale ale populației: muncitori cu chipuri reprezentative, țărani mai autentici decât în realitate, cu trăsături fără finețe și fețe ce trădează consumul de vin, preoți în sutană și învățători în halat gri, un *casting*, chiar dacă atunci nu exista acest cuvânt, atât de bun, încât parcă ar fi fost făcut pentru un film hollywoodian. În plus, dintr-o preocupare pedagogică cu scop contrastiv, pentru edificarea spectatorului, și fiindcă un *happy ending* implică, de asemenea, pedepsirea celor răi, trădători cu mutre de trădători, arestați de aceiași luptători ai Rezistenței care tocmai au asediat primăria. Iar apoi: chipurile zdrobite de durere ale câtorva femei pe al căror craniu trece o mașină de tuns electrică, făcând să le cadă părul des. Și numai la sfârșitul filmului, de parcă soseau după încheierea bătăliei, apar pe vehicule blindate soldați americani, destinși și zâmbitori, împărțind celor adunați împrejurul lor gumă de mestecat, sticle de coca-cola și ciorapi de nylon, făcând cu ochiul și fluierând după tinerele care se bat să urce pe tunurile lor și să primească de la ei un sărut pe obraz. De parcă se întorceau dintr-o vacanță petrecută într-o stațiune balneară, pe plajele unde avusese loc debarcarea și, în acel război pe

care totuși ei l-au câștigat, în realitate, singura lor misiune a fost să asigure, mai târziu, administrarea glorioaselor forțe armate franceze ce-și eliberaseră singure teritoriul, la bordul mașinilor cu tracțiune față.

Desigur, toate aceste imagini fiind în alb-negru. Chiar și pentru cei care au trăit acele zile, dar nu și le mai pot aminti altfel decât sunt prezentate în emisiunile de știri de altădată – dând impresia că evenimentul cu care au fost contemporani aparține unei epoci aproape la fel de vechi precum cea a frescelor din peșterile de la Lascaux, a frizelor Partenonului, a basoreliefurilor din orice catedrală, sau că, în orice caz, datează dintr-o epocă atât de îndepărtată, încât nu existau culori încă și toți oamenii aveau alura palidă a personajelor din gravuri, precum cele pe care le găsim, de pildă, în paginile îngălbenite din vechile ediții ale operelor lui Hugo, ilustrate de Doré. Nu indivizi din carne și oase, cu sânge roșu care să le curgă prin vene, ci siluete bidimensionale cărora doar contrastul artificial al cernelii le dă iluzia unei anumite grosimi. La fel de puțin reale ca Jean Valjean, Cosette, Gavroche sau Javert, de altfel făcând gesturi vag comparabile pe baricade eterne. Tot ca ei, marionete patetice agitându-se pe scena unui teatru. Jucând la fel în aceeași veșnică piesă: o poveste identică, inventată de un autor anonim cu imaginație slabă, trăgând de sfoara inspirației lui epuizate, folosind fără scrupule aceleași resorturi ca să relanseze intriga ce se bazează pe regizor, pentru ca acesta să ascundă, în spatele costumelor și al decorurilor noi, cele două sau trei situații dramatice la care se reduc toate evenimentele vieții. Același foileton scriindu-se de la o carte la alta sub toate titlurile care se găsesc într-o bibliotecă, *Mizerabilii*, *Război și pace*, și apoi toate celelalte, care spun, ca și-n cazul lor,

povestea îndrăgostiților despărțiți, dar sortiți să se regăsească la sfârșit, melancolicul atașament al unui tată față de fiica lui, cumplita pedeapsă aplicată trădătorului și apoi splendidul sacrificiu al câtorva nevinovați care, vărsându-și sângele, îi răscumpără pe toți ceilalți. Astfel: vechiul și lungul roman desfășurându-se de la origini și trecând drept realitate, fiindcă numai el o poate povesti.

Deja cu aceste năluci, slujind sorții lor de fantome, având dintotdeauna înfățișarea lor lividă, cadaverică și foarte palidă, de parcă făceau figurație într-un film vechi, asemuindu-se cu niște duhuri chemate anticipat să-și joace rolul la momentul cuvenit în Marea Judecată de Apoi a Istoriei. Oameni din epoca anterioară, căci singurul hotar din interiorul timpului este cel care separă aceste două epoci, la fel de precis ca linia ce desparte lumea viilor și cea a morților: odinioară în alb și negru, acum color. Două universuri total diferite și în interiorul cărora domnește aceeași asemănare. Așa încât un om fotografiat în alb-negru pe data de 4 septembrie 1944 pare contemporan cu un altul fotografiat în același mod de Daguerre sau de Nadar, cu un secol înainte, atât pare de imposibil ca el să fi trăit simultan cu cei care vor veni peste numai câțiva ani și printre care, totuși, el se numără, cu chipurile lor adevărate de ființe vii fotografiate color.

Iar ea, astăzi, e obosită de toate aceste filme documentare și artistice, care refolosesc la nesfârșit aceleași imagini. Spunând în fața televizorului: „Nu era deloc așa." Cunoscând povestea pe dinafară, căci de șaizeci de ani i se tot spune. Schimbând postul. Preferând să se uite la cel mai stupid serial, părându-i-se, până la urmă, mai puțin

mincinos decât toate arhivele falsificate și prezentate ca adevărate. Iritată de gândul că ți-ai putea închipui cum realitatea acelei epoci semăna, fie și numai vag, cu spectacolul în care, de atunci, este permanent transformată. Amintindu-și, totuși, că pe când avea douăzeci de ani, iarba era deja verde, marea gri și cerul albastru, amintindu-și de culoarea rochiilor pe care le purta, de nuanțele fidele ale florilor ce creșteau în curtea tatălui ei, de extraordinara lumină pe care încerca să o picteze cu acuarelele și pensulele ei, în vara anului 1940, la Nîmes, stând jos lângă turnul Magne. Aducându-și bine aminte că sub albastrul cerului, pe verdele ierbii sau griul mării, în acele zile ale Eliberării, au pierit zeci de mii tineri cu chipuri de oameni vii, din care nu s-au mai păstrat decât gravuri edificatoare.

Dar, firește, aducându-și aminte și ce zi de bucurie a însemnat 14 septembrie 1944, când se încheie războiul, nici măcar îndelunga falsificare a memoriei colective nereușind prea bine să-i smulgă din minte această amintire. În fond, din toată viața ei, este singurul miracol la care a fost prezentă: un eveniment imposibil a cărui bruscă și incalculabilă evidență stârnește, în mod irezistibil și simultan, râsul și lacrimile, cu acel sentiment foarte ciudat și unic al unei efuziuni colective cu efect contagios. Un fel de sărbătoare unde fiecare ar serba laolaltă cu toți ceilalți incredibilul miracol de a fi încă viu. Ca supraviețuitorii unei catastrofe care înțeleg deodată că tocmai au scăpat din pericolul în care credeau că vor muri.

Clopotele bisericilor au început să sune și străzile se umplu de oameni ieșiți din casele lor, partizani – în număr neașteptat – coborâți

din ascunzătorile lor aflate în munți, redevenind stăpânii unui oraș unde, într-o clipă, forțele dușmane par să nu fi exitat niciodată decât ca niște simple fantome, care apoi au dispărut în zorii zilei. Având energia îndelung reprimată ce izbucnește la întâmplare și aproape fără deosebire în manifestări incontrolabile de afecțiune sau de ură. Un milițian – care, fără îndoială, făcea parte dintre cei care îi asasinaseră pe profesorul Bouvet și pe doctorul Israël – este linșat de mulțime. Membrii Rezistenței arestează și închid în vechea cazarmă Joubert vreo treizeci de civili compromiși prin colaborarea cu dușmanii. Și, mai ales, de parcă orașul voia astfel să îndeplinească un ritual barbar de purificare, începe, în râsete și cu insulte, jalnicul spectacol al tunderii femeilor: cele care locuiau la Hôtel Terminus, amantele oficiale ale ofițerilor naziști, soțiile care își trădaseră soții prizonieri în Germania și apoi alte câteva despre care nimeni nu ar putea spune cu exactitate ce vină aveau.

Ea și-a scos drapelul tricolor și l-a întins la fereastra prin fața căreia trec trupele americane. Cele mai bune case din oraș sunt rechiziționate pentru a-i găzdui pe ofițeri. Astfel, în casa lor din La Coupée, primesc un medic și un farmacist din US Army, care profită de răgazul dat de avansarea trupelor aliate pentru a-și lua câteva zile de vacanță în Le Mâconnais, vizitând satele din împrejurimi în jeepul lor, fiind ghidați de bătrânul căpitan care urcă la bordul acelui nou vehicul ce-l uimește – și se folosește de acest prilej pentru a face cu invitații lui turul pivnițelor și al podgoriilor din Beaujolais. Iar ea scrutează toate fețele cu speranța puțin naivă de a identifica chipul lui printre acei tineri soldați, neștiind nimic despre ce s-a întâmplat cu el, zicându-și, totuși, că trebuie să fie printre ei, continuând visul romantic că pesemne fusese nevoit să se înroleze în Algeria și că nu

este exclus, cu ajutorul Providenței, să fi fost repartizat tocmai într-unul din regimentele care le-au eliberat orașul natal, că va veni să bată la ușă, în uniformă, că totul se va petrece ca la cinema, când filmul se apropie de sfârșit, spunându-și că, întrucât războiul, războiul „ei“, s-a încheiat, este firesc să se regăsească numaidecât, să schimbe primul sărut după doi ani, în mijlocul unei mulțimi unde toată lumea se sărută, iar clopotele bisericilor sună de parcă toată țara ar sărbători căsătoria lor multă vreme amânată, deopotrivă cu eliberarea. Neputându-și atunci nici măcar închipui că reîntâlnirea lor avea să întârzie mai bine de un an.

Ultimele adevărate vești pe care ea le-a primit de la el sunt de la sfârșitul anului 1942 sau începutul lui 1943. În ziua când a împlinit douăzeci de ani, poștașul i-a adus cadoul de la logodnicul ei, trimis din Alger: o frumoasă ediție ilustrată din *Tristan și Isolda* în versiunea lui Bédier, pe care ea a învelit-o numaidecât într-o frumoasă hârtie cafenie și pe a cărei primă pagină el scrisese câteva rânduri, pe care ea le va reciti la nesfârșit și în care el evoca povestea întâlnirii lor, comparând apa pe care o băuseră împreună la fântâna dintr-un sat necunoscut, fugind pe drumul exodului, cu filtrul miraculos de iubire care i-a unit pentru totdeauna pe îndrăgostiții din vechea legendă, exprimându-și dorința de a o revedea în curând și a-și petrece alături de ea tot restul vieții lor. Și când ea primește pachetul, tocmai află vestea debarcării forțelor aliate în Algeria, înainte să aibă loc, peste două zile, invadarea zonei de sud de către trupele germane, ce face să cadă de-atunci între ei o cortină invizibilă, aproape de netrecut. Totuși, prin Crucea Roșie și datorită mamei unuia dintre prietenii lui, el i-a mai putut trimite o scurtă scrisoare, în pofida întreruperii oricăror relații între Franța, de-acum aflată în

totalitate sub ocupație germană, și Africa de Nord, eliberată de aliați. Îi spunea că pleca pentru pregătire militară pe șantierele tineretului din Chiffa. Iar de-atunci n-a mai fost decât un singur semn, unul dintre multele mesaje personale transmise prin radiotransmițător și aproape imposibil de deslușit din cauza bruiajului, pe care de altfel ea nu l-a auzit cu urechile ei, ci un vecin i l-a povestit, toate numele de familie fiind omise din motive de securitate, dar celelalte informații fiind îndeajuns de precise pentru a nu exista nicio îndoială asupra identității lor: Jean, din Mâcon, anunțând-o pe Yvonne, logodnica lui, pe mama lui, Isabelle, și pe fratele lui, Paul, că era sănătos și că-i mergea bine. O variantă modernă a sticlei aruncate în mare, plutind pe undele radioului și ajungând miraculos la destinație. Fără ca acela care a trimis-o să poată cumva afla dacă a ajuns sau nu.

Căci el nu are nicio veste despre ce s-a întâmplat cu ea. Fiind nevoit să presupună ce soartă a avut pe baza rarelor știri transmise la radio sau apărute în ziarele americane cu privire la situația Franței sub Ocupație și apoi ce progrese au făcut trupele care au eliberat țara, urmărind cu mare atenție operațiunile de debarcare în Provence și apoi avansarea trupelor blindate conduse de mareșalul De Lattre. Cu siguranță, aflând în acest mod de intrarea forțelor aliate în Mâcon, pe 4 septembrie 1944, deci atunci când el se apropie de încheierea stagiului de instructor la Craig Field. Iar peste câteva zile, îi sunt încredințați primii lui elevi, francezi de-o vârstă cu el, selecționați la Tuscaloosa și cărora el trebuie să le arate principiile de bază ale pilotajului, ducându-i într-un prim zbor la bordul vechiului AT-6, unde el stă de-acum pe locul din spate, cel al instructorului. Ei, foștii soldați ai Detașamentului 6, ocupându-se de noii elevi ai Detașamentului 9, printre care se numără și un anume Jean-Jacques Servan-Schreiber, și apoi următoarea serie, întrucât pe 21 noiembrie

sosește la baza aeriană o nouă promoție, cu care trebuie s-o ia de la capăt, în timp ce în Franța războiul nu s-a încheiat de tot și încă mai au loc lupte la Mulhouse și Strasbourg.

Fără îndoială, și în ciuda dorinței lui ca victoria să aibă loc cât mai repede cu putință, nu a renunțat definitiv la speranța de a se putea alătura unei unități de pe câmpul de luptă. Căci, în ianuarie 1945, când în sfârșit și-a încheiat misiunea de aviator-instructor, războiul n-a fost câștigat încă, acesta luând chiar o întorsătură îngrijorătoare prin declanșarea contraofensivei în Ardeni, ceea ce lasă din nou Strasbourg la discreția blindatelor germane. Astfel, fiind reținut în Alabama pentru a-și îndeplini acolo misiunea de instructor, nu părăsește Craig Field decât la șase luni după primirea brevetului, în sfârșit trimis la celălalt capăt al Statelor Unite pentru a-și încheia programul de formare ca pilot de vânătoare. Pleacă la Michigan, în regiunea Marilor Lacuri, aproape de Detroit, unde Oscoda și Selfridge Field îi primesc pe piloții de vânătoare și de bombardiere, pentru a-i supune la ultimele exerciții menite să le dea experiența necesară pentru a ști cum să se descurce, în condițiile cel mai puțin proaste, în proba reală a înfruntării aeriene. Oscoda seamănă iarna cu un fel de tabără de *trappers* [19] , cu barăci din lemn, pierdută în adâncul pădurii, printre nămeți. Selfridge este o bază mult mai modernă, deși una dintre cele mai vechi ale armatei aeriene americane, înființată în 1917, dându-i-se numele locotenentului Thomas Selfridge, prima victimă militară din acea zonă, mort în septembrie 1908, într-un accident, pe când se afla la bordul uneia dintre vechiturile datând din vremea fraților Wright.

Acolo sunt „transformați" pe aparatul P-40 Tomahawk, apoi pe P-47 Thunderbolt, încredințându-li-se, în sfârșit, comenzile celui din urmă, nu un avion de școlar, ci un adevărat aparat de vânătoare, chiar cel care se folosește în lupte aproape peste tot în lume și pe care piloții l-au poreclit *The Jug* – neputând nimeni să spună dacă e vorba de o aluzie la forma sa rotundă de urcior sau de prescurtarea cuvântului *juggernaut*, împrumutat din mitologia indiană, unde Jagannâtha, Stăpânul Lumii, este una dintre denumirile curente ale zeului Krishna, urgia cu forță irezistibilă. În schimb, francezii îl numesc mai vulgar, „butoiul", impresionați de mărimea și alura lui masivă care îl deosebesc de gracilele Spitfire sau de Stuka, cu al lor aspect de piciorong: un fel de taur zburător, făcut pentru cowboy și rodeo, având grumazul atât de lat, încât capacul motorului împiedică orice vizibilitate la sol și, odată lansat, nimic nu pare să-l mai poată opri, un adevărat buldozer care, în caz de aterizare forțată, trece intact peste aproape toate obstacolele. A fost fabricat de uzinele Seversky Aircraft Corporation pentru echiparea, începând din 1942, a escadrilelor Army Air Force: un colos de șapte tone, tras de un motor de două mii trei sute de cai-putere, cu opt mitraliere Browning și capacitatea de a îmbarca un arsenal mare de bombe și de rachete.

E nevoie de cel puțin zece săptămâni pentru a învăța să strunești o asemenea bestie, reluând la bordul ei toate exercițiile deja executate pe alte avioane, dar cărora puterea unui Thunderbolt le dă o dimensiune dintr-odată nouă, făcând și mai periculoasă fiecare manevră greșită: zborurile de patrulare la câțiva metri deasupra lacului Michigan și expedițiile la mare altitudine, unde face ravagii cel mai năprasnic frig, acrobațiile aeriene, tirurile vizând ținte

remorcate, antrenamentul pentru bombardarea în picaj și apoi luptele simulate în care avioanele de vânătoare se înfruntă sau atacă formațiile de aparate B-29, pilotate de tovarășii lor de pe bombardiere, având montate în locul mitralierelor camere de filmat, cu care se păstrează o urmă a manevrelor efectuate pe cer și, la reîntoarcerea la bază, se numără punctele care permit, la încheierea partidei, să fie desemnați învingătorii și învinșii.

Este declarat, în cele din urmă, operațional– fiindcă și de această dată a trecut cu succes toate probele de selecție. Primește confirmarea oficială în ultimele zile din aprilie 1945– adică în momentul când este cucerită capitala Germaniei și se prăbușește al III-lea Reich. Poate că tocmai datorită norocului sau ghinionului ce-l urmăresc ironic [20] chiar de la începutul războiului, el primește calificarea definitivă pe un aparat P-47 Thunderbolt, exact în ziua când ajunge în Statele Unite vestea referitoare la moartea lui Hitler, care s-a sinucis pe 30 aprilie în buncărul lui din Berlin, sau puțin mai târziu, pe 8 mai, când intră în vigoare armistițiul de pe Frontul de Vest.

Oricât de frustrat s-ar simți, își spune ușurat că atunci se sfârșește războiul „lui“, că e fericit că se încheie măcelul, că victoria se află de partea cea bună. Parcurgând în gând toate episoadele acestui eveniment acum, că s-a încheiat, povestindu-și-l în cuvinte inevitabil cam abstracte, căci indiferent de curajul dovedit, de riscurile asumate și cărora zeci dintre camarazii lui nu i-au supraviețuit, participarea lui la război a fost întotdeauna doar ca spectator aflat oarecum la distanță, neștiind aproape nimic, neprimind autorizația, când s-a produs marea învălmășeală, de a se înrola înainte de a primi ordinul

de chemare, singura lui vitejie înfăptuită atunci fiind să însoțească două doamne și două domnișoare, fără a pune la socoteală câinele și pisicile, pe căile exodului, să aducă înapoi în garaj, cu rezervorul gol, dar fără nicio zgârietură, vechiul Peugeot care i se încredințase. Apoi, despărțit de țara lui printr-o mare, Mediterana, pe urmă printr-un ocean. Înrolându-se de mai multe ori ca voluntar pentru a lupta ca simplu soldat, pe urmă ca parașutist și, în final, ca pilot de vânătoare, așa încât, fără să contribuie în niciun fel la asta, numai împrejurările îl ținuseră departe de înfruntarea la care ar fi vrut sincer să participe. Riscându-și viața, de bună seamă, dar netrăind niciodată experiența acelui moment foarte ciudat când te arunci în focul care mistuie totul în jur și în care, pentru ca tu să rămâi în viață, este sacrificată viața altcuiva. Scăpând chiar și de dilema cu care sigur s-ar fi confruntat, dacă ar fi trăit în Franța aflată sub ocupație, unde ar fi fost silit să aleagă între două vechi convingeri, credința față de bătrânul învingător de la Verdun și certitudinea opusă, pe care o avea în egală măsură, de a trebui să slujească valorile democrației și ale patriei învățate din manualele școlare în copilărie, cu riscul de a fi nevoit să jure credință Crucii de Lorena a generalului trădător. Așa încât nimeni, nici măcar el, la sfârșitul vieții, nu ar fi putut spune dacă, rămânând în Franța, ar fi intrat în rândurile Rezistenței sau ale Miliției.

Nevăzând nimic. Absolut nimic din valurile de divizii germane ce au nimicit totul în calea lor, la trecerea prin Arras, Dunkerque și Angers. Tot nimic și din kilometrii de nisip cuceriți pas cu pas, sub focul fortărețelor invincibile de pe plajele unde avusese loc debarcarea. Neputând să vorbească nici de grozăvia pe care nu știi cum s-o numești, descoperită pe vremea când el își încheia antrenamentul într-o bază din Michigan, atunci când soldații ruși sau americani au pătruns în lagărele de exterminare din Dachau, Auschwitz,

Buchenwald și au descoperit, nevenindu-le să creadă ce vedeau, grămezile de cadavre și supraviețuitorii cu aspect de fantome. Neștiind nimic din toate astea. Necunoscând, ca ea, umilirea zilnică de a trebui să trăiască respectând o lege nedreaptă și străină.

Și, în cele din urmă, este fericit, de bună seamă, fiindcă războiul a fost câștigat – chiar fără participarea lui. Cu atât mai nerăbdător să se reîntoarcă în Franța, cu cât acum știe că ea îl așteaptă acolo, că, așa cum scrie într-o scrisoare primită de la ea, cei doi ani de absență nu au schimbat cu nimic promisiunea pe care și-au făcut-o unul altuia în acea zi de 12 iulie 1942, când s-au logodit. Poșta circulă din nou între Franța și Statele Unite, încă din primele săptămâni de după eliberarea țării, și astfel află că, în mod miraculos, sunt teferi și nevătămați, ea și familia ei, adică mama și fratele ei, reușind să scape cu toții din război.

De la o zi la alta, totul se oprește pentru piloții francezi în curs de formare, antrenamentul intensiv și accelerat părând deja fără scop, ei nemaiavând acum în minte decât un singur lucru: să fie demobilizați și repatriați cât mai repede cu putință. Dar cum nu aceasta este prioritatea statului-major american, care trebuie să organizeze reinstaurarea păcii în Europa și să gestioneze enorma și haotica situație creată de cealaltă parte a Atlanticului, pe ei îi cam uită, lăsându-i fără ocupație în bazele din Alabama sau Michigan, în așteptarea ordinului de plecare în misiune care le va permite să se îmbarce la bordul vapoarelor având ca destinație Bătrânul Continent.

Pe rând, primesc autorizația de a se întoarce acasă. Cu excepția câtorva dintre ei, printre care și el. O parte din contingentul piloților francezi fiind rețînu]i pentru a mai servi încă în Army Air Force: cei mai ghinioniști, dacă alegerea s-a făcut la întâmplare, cei mai puțin descurcăreți, dacă autorizația depindea de demersurile făcute pe lângă cei din ierarhia administrativă și militară, sau poate cei care, în ochii superiorilor, treceau drept cei mai buni aviatori– și, fără îndoială, terminând ca șef de promoție în genera]ia lui, el se număra printre aceștia. Căci, contrar a ceea ce ei voiau să creadă, degeaba războiul se terminase în Europa, el continua în Pacific. În primăvara anului 1945, când el efectuează ultimele exerciții la bordul avionului său Thunderbolt, forțele americane iau cu asalt Iwo Jima. Iar când, pe 21 iunie, sosește vestea predării insulei Okinawa și devine tot mai evident că următoarea operațiune de anvergură va fi invadarea Japoniei, în timp ce majoritatea camarazilor lui s-au întors deja în sânul familiei lor, el așteaptă ordinul foarte probabil de mobilizare, care îl va trimite să lupte într-una din escadrilele a căror misiune este să sprijine acțiunea la sol a trupelor din viitoarea debarcare pe plajele din Kyushu sau Honshu.

Și, dacă e să spunem adevărul, oricât de puțin glorios ar fi acesta, perspectiva de a merge la luptă în Pacific nu pare să-l încânte pe niciunul dintre tinerii piloți francezi care nu au primit autorizația de a se întoarce acasă– sau, mai precis, care nu au primit-o pentru moment. Desigur, fără ca ei să aibă ceva de obiectat față de ordinul pe care urmează să-l primească. De un an și, în unele cazuri, chiar mai mult, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a obține dreptul

de a deveni piloți într-una din escadrilele Aliaților care luptau pe cer: părăsindu-și patria, oameni în afara legii, traversând la propriu munți, Pirineii, mări, Marea Mânecii ori Mediterana, un ocean, Atlanticul, ca să se alăture aviației americane, îndurând cel mai dur antrenament, executând cele mai periculoase exerciții pentru a-și arăta competențele, obținând, în cele din urmă, cel puțin în cazul unui mic număr dintre ei, calificarea. Iar când visul lor este pe punctul de a fi împlinit, dacă e să mărturisească adevărul, nu mai sunt prea siguri că vor să meargă în acel război pe care îl credeau încheiat. Știind foarte bine că se înșală și că, dacă e drept ca un pilot american să moară pe cerul Normandiei, al regiunii Provence sau al Germaniei, nu e mai puțin drept ca un pilot francez să aibă o soartă asemănătoare în insulele Pacificului ori în apropierea malurilor japoneze. Neuitând că au o datorie față de Statele Unite, care are valoarea simbolică înscrisă pe o bancnotă de un dolar, păstrată cu sfințenie în portofelul lor, și că singurul mod de a o achita este să participe și ei la luptă și să facă în așa fel încât războiul să se încheie pentru totdeauna.

Sunt conștienți de toate acestea. Însă oboseala pe care o simt după formarea îndelungată și frustrarea că nu au putut pleca la timp pe frontul european îi fac să vrea ca acum să poată întoarce numaidecât pagina, să treacă la altceva, să trăiască într-o țară pașnică, să ducă o viață fără să poarte uniformă. Și apoi, au sentimentul că războiul care se desfășoară în Asia nu e al lor, că dușmanii de acolo sunt prea diferiți de cei pe care ei se pregăteau să-i înfrunte, imaginându-și că piloții germani ar fi aristocraticii moștenitori ai așilor din Marele Război, necunoscând nimic din realitatea nazismului cu care, în majoritatea cazurilor, nu avuseseră nicio experiență directă, dar

considerându-i pe aviatorii japonezi niște fanatici și nebuni, capabili de o cruzime neînchipuită și de o barbarie monstruoasă – întrucât așa îi prezentase propaganda americană opiniei publice, aprinzând din nou în sufletul lor toate vechile spaime rasiste dezvoltate de ideologia colonială. Așadar, sincer vorbind, ar renunța bucuroși să încerce pe pielea lor ce însemna acea nebunie.

Căci despre războiul din Pacific ei nu știu decât ce se spunea în programele de știri americane și este de ajuns pentru a-i convinge că nici nu vor să afle mai multe: insulițe pierdute în ocean, pe care o mână de soldați, ascunși în peșteri, le apără până la moarte sub bombele mortierelor și sub flăcările de napalm, unde populația civilă preferă să se sinucidă în masă atunci când ajunge în mâinile soldaților din infanteria marină nord-americană, piloții izbindu-și deliberat aparatele de portavioanele aparținând US Navy. Le era frică, dacă trebuie să folosim acest cuvânt, nu să moară, căci pentru asta sunt pregătiți de multă vreme, ci să piară în condiții atât de atroce și de absurde, la încheierea duelului aerian desfășurat în pofida tuturor regulilor acestei arte, așa cum le-au învățat în luni de antrenament, abătându-se chiar de la ideea pe care și-o făcuseră despre înfruntarea aeriană.

Din octombrie 1944 se organizează primele unități kamikaze din aviația japoneză, botezate astfel după denumirea dată „vântului divin“ care, în 1274, a distrus flota mongolă pregătită să invadeze Japonia, desemnând comandouri de piloți foarte tineri, cel mai frecvent studenți, formați în grabă, ce n-au fost nevoiți să treacă prin lungul *training* impus de Army Air Force, întrucât singurul lor

obiectiv este să-și năpustească avionul, Mitsubishi Zero, asupra primei ținte apărute în cale, după o strategie destul de eficientă, de vreme ce avea să reușească să scufunde zeci de nave americane. Tineri de vârsta lui, dintre care nu toți erau nebuni sau fanatici, dar se vedeau uneori obligați să recurgă la acest gest de al cărui caracter inuman și patetic erau, fără îndoială, conștienți.

Mult mai târziu, în 1974, l-a cunoscut pe unul dintre aceștia, un anume Ryuji Nagatsuka, autorul unor memorii de succes, *Kamikaze*, și care mergea la Paris pentru promovarea cărții, fiind pasager într-un aparat lung-curier pilotat de el. Cerând să meargă la comandantul aeronavei Air France, în cabina aparatului Jumbo Jet care tocmai decolase de pe aeroportul din Narita, pentru a-i oferi un exemplar din cartea lui recent publicată. Cei doi bărbați stând puțin de vorbă. Amândoi împliniseră de puțin timp cincizeci de ani. Depănând amintiri și simpatizându-se reciproc. Doi vechi piloți ce au supraviețuit în același fel războiului în care mulți dintre tovarășii lor de arme au murit – și numai fiindcă avuseseră revoltătorul noroc ca armistițiul să se încheie exact la momentul potrivit și, astfel, marea bătălie pentru invadarea Japoniei – la care ar fi participat amândoi – să nu se desfășoare niciodată.

Căci, în 1945, în ultimele zile ale lunii iulie, are o stare de spirit perfect asemănătoare cu cea a ultimilor kamikaze. Așteptând să fie trimis într-una din escadrilele prevăzute pentru a însoți operațiunile de debarcare a trupelor americane în Arhipelagul Japoniei. Și, la fel ca tinerii piloți japonezi, fiind convins că a fost desemnat pentru o operațiune sinucigașă, de fapt, neplăcându-i ideea de a-și pierde viața, dar nevăzând nici de ce, nici în ce mod ar putea să nu se

supună ordinului pe care se pregătește să-l primească. Convins că ocuparea țării se va încheia cu o enormă și dezgustătoare baie de sânge, încă și mai cumplită decât cea din Normandia, ultimele aparate de vânătoare japoneze fiind depășite de avioanele Thunderbolt, Corsair, Mustang ale Army Air Force, dar avântându-se din plin pentru a le întâlni, lovindu-le inutil în aer, fiecare deget de teritoriu fiind apărat până la capăt de o populație acționând la unison, gata să moară din fidelitate pentru Împăratul său, iar dacă înfrângerea nu poate fi evitată, dispusă să-și spintece pântecele, să se arunce de pe vârful falezelor, să se lase de vie pradă flăcărilor, în semn de protest solemn. Neștiind nimic despre adevărata situație politică și militară, ignorând faptul că Japonia este la capătul puterilor, că locuitorii ei sunt la fel de obosiți de război ca și el și că ei așteaptă să li se dea cel mai mic pretext pentru a lăsa armele, că diplomația niponă face multiple demersuri pentru a i se acorda dreptul de a capitula oficial. Și că, împotriva opiniei principalilor membri ai statului-major american, Eisenhower, MacArthur și majoritatea celorlalți, consilierii președintelui doresc cu ardoare să testeze arma nucleară de care dispun de puțin timp, zicându-și în sinea lor că Japonia înfrântă ar constitui cel mai potrivit câmp de experimentare.

Rămas fără nicio ocupație, în baza aeriană unde pândește sosirea foii lui de parcurs, cu siguranță are sentimentul că este un bărbat „cu foaie de amânare". Desigur, neștiind detaliile deliberărilor de la Casa Albă, că operațiunea Downfall al cărei obiectiv era debarcarea forțelor americane pe insula Kyushu a fost, de fapt, amânată până în toamnă, apoi suspendată fiindcă tocmai se luase decizia de declanșare a bombardamentului atomic. Așadar, închipuindu-și că

invadarea Japoniei este iminentă. Și cum e o fire sentimentală, îi vine o idee. Crede că, dacă tot va trebui să moară fără să o vadă, măcar să se mai bucure de câteva zile, cele din permisia excepțională la care va avea dreptul, în cursul cărora, își zice în sinea lui, cu orice preț, în ciuda războiului care îi desparte, se va căsători cu ea și, chiar dacă avea s-o lase apoi văduvă la douăzeci și doi de ani, va face toate demersurile ca să se poată petrece ceremonia, deși între ei sunt mii de kilometri. Și ea, deși ideea i se pare puțin cam ciudată, acceptă această propunere de căsătorie neobișnuită. Astfel, se căsătoresc pe 5 august 1945, fiecare în locul unde se afla. El, în capela bazei aeriene de la Selfridge, unde slujește părintele Goube. Ea, la Mâcon, în fața unui primar neîncrezător față de o procedură despre care nu știa că există și care îi mărturisește pe un ton de glumă puțin mai îndrăzneață că i s-a întâmplat adesea să căsătorească trei persoane, când logodnica aștepta deja împlinirea unui eveniment fericit, însă o singură persoană, nu – așa ceva n-a mai văzut niciodată.

Prin urmare, petrec cea mai castă noapte a nunții din câte s-au pomenit, despărțiți de un ocean peste care se trece mai greu decât peste sabia amintită în cartea pe care el i-o oferise mai înainte, cu ocazia zilei ei de naștere, sabie pe care Tristan o așezase pe patul de frunze pe care urma să-l împartă cu Isolda. Cu decalajul orar, când ea se întoarce singură seara în camera ei, după mica petrecere organizată la Mâcon de cele două familii, după ce cumnatul ei, Paul, împuternicit prin procură, schimbase cu ea tradiționalul consimțământ, el, în miezul după-amiezii, potrivit fusului orar de la celălalt capăt al lumii, se pregătește să spună „da“, înconjurat de câțiva camarazi din detașamentul lui. Toate acestea petrecându-se în timp ce, doar puțin mai la vest, alți piloți din Army Air Force îndeplinesc în Japonia, în cel mai mare secret, misiunea ce le-a fost încredințată, formația lor de trei bombardiere apropiindu-se de unul

dintre orașele aflate în sudul țării, lăsând să cadă deasupra acestuia, în zori, bomba fără seamăn, slobozind puterea nesocotită a unui exploziv necunoscut care, într-o străfulgerare, seceră fără îndoială o sută de mii de victime, rade totul pe pământ și formează pe cer cel mai mare nor al secolului, o enormă bulă de gaz incandescent, mare cât un balon cu un diametru de patru sute de metri, răspândindu-și trâmba în aer și apoi căzând din nou pe pământ într-un praf greu de ploaie neagră. Căci chiar atunci în Japonia răsare soarele unei noi zile – cumplitul soare din 6 august 1945 – ai cărei zori binecuvântează, fără ca ei să o știe, căsătoria lor, devastând mai întâi Hiroshima, apoi Nagasaki și, în final, punând cu adevărat punct războiului, săvârșindu-și atrocitatea și, poate, până la urmă, salvându-i viața – totodată făcând-o astfel posibilă pe aceea a fraților și a surorilor mele, ca și pe a mea.

„O vagă apoteoză de omenire pentru o clipă întrezărită în licărirea sclipitoare a unui tunet și dispărută pe veci", scrie Faulkner despre piloți, cu acea extraordinară emfază pe care numai un romancier de talia lui și-o poate permite, impostorul în uniformă de ofițer și cu mersul prefăcut șchiopătat, care despre război știa mai puțin decât el – în egală măsură despărțit de câmpul de luptă de Oceanul Atlantic – și care nici măcar nu a primit autorizația de a se așeza o singură dată la comenzile unui avion de vânătoare, inventând epopeea de care fusese ținut la distanță și punând mândru punctul de cerneală prin care, spune el, aceasta se încheie, adăugând doar ca epitaf: „Căci ei, toți vechii piloți, au pierit pe 11 noiembrie 1918".

Înșelându-se, și nu doar în privința datei. Ca și cum era de-ajuns ca aceasta să fie corectată, înlocuită cu 8 mai sau 6 august 1945, pentru ca adevărul să fie respectat și hronicul actualizat. O astfel de modificare neschimbând cu nimic esențialul, de vreme ce moartea unui pilot nu are nimic în comun cu imaginea pe care și-o face despre ea, de la sol, un poet– oricât ar fi de genial– luându-și destul de melodramatic adio de la epoca așa-zis eroică a cavalerilor care s-au înfruntat pe cer, la bordul aparatelor biplane din pânză, de parcă pentru glorie se implicaseră într-un turnir destul de van. Punând laolaltă, în discursul lui de adio, cu pretextul de a cânta falsa romanță a unei epoci trecute, pe cei care într-adevăr au pierit și pe ceilalți, care au supraviețuit și care față de războiul la care participaseră simțeau, pesemne, mult mai puțină nostalgie decât el, care se mulțumise să-și viseze visul demn de invidiat. Ei, considerând că tocmai norocul pe care îl avuseseră și care le cruțase viața îi obliga să se comporte ca și cum povestea nu s-ar fi încheiat și ei primiseră misiunea de a o duce la bun sfârșit.

Despre piloții care într-adevăr au pierit ar trebui să-i întrebăm pe istoricii care se ocupă cu numărarea morților din cei cinci ani cât a durat al Doilea Război Mondial. Printre francezii din America sunt în jur de optzeci, din care majoritatea și-au pierdut viața în timpul unui exercițiu de antrenament și dintre care, în curând, nu va mai rămâne nimeni pentru a-și aduce aminte de cele întâmplate atunci. De aceea reproduc aici două nume citându-l pe Jacques Noetinger, care le evocă, întrucât a fost martor la dispariția lor. Marcel Oulès, mort pe 26 martie 1945, în cursul unei operațiuni de bombardare în picaj, aproape de Selfridge, la bordul aparatului său Thunderbolt, fiindcă executase „manevrele de redresare prea strâns“. Asta

înseamnă, bănuiesc, în limbajul piloților: fiindcă își pierduse cunoștința, „vălul negru“ acoperindu-l după ce a readus prea violent la poziția inițială aparatul năpustit asupra țintei la ieșirea dintr-un sfert de looping, avionul fiind atunci lăsat în voia sorții, rămânând brusc fără pilot, acesta dispărând și lipsind din patrula lui, atunci când la înălțime se reface șirul indian, rămânând de negăsit în orice direcție este căutat, tăcut la toate apelurile prin radio, pierdut în neantul peisajului de unde, în cele din urmă, urcă rotindu-se fumul din jarul unde ard rămășițele calcinate ale aparatului său P-47. Sau Serge Lazarevitch, mort în aceeași săptămână și în timpul ultimului zbor de antrenament înainte de obținerea calificării, eșuând la ieșirea dintr-o vrie și izbindu-se de pământ.

În plus, printre ei aflându-se, de asemenea, cei care, după înrolarea timpurie și formarea profesională accelerată, au fost trimiși pe front destul de devreme pentru ca acolo să și piară. Astfel, Charles Baills, născut în același an cu el, înrolat ca voluntar în 1941, ajungând numaidecât la Oran și, în acest fel plecând mai devreme decât el în America, fiind încorporat în primul detașament al CFPNA și, de îndată ce și-a încheiat pregătirea în vara anului 1944, trimis în Corsica pentru a se alătura unei unități de luptă, participând la operațiunile desfășurate pe cerul de deasupra masivului Vercors și pentru sprijinirea debarcării din Provence. Până când, pe 26 august, dispare în timp ce avioanele Thunderbolt din escadrilele Navarre, Lafayette și Dauphiné urmăreau retragerea diviziilor germane care fugeau de înaintarea trupelor aliate urcând spre nord, pe drumurile de pe valea Ronului.

Și printre numele piloților francezi morți în ultimele luni ale războiului, ar trebui să-l includem și pe acela al celui mai legendar dintre ei: Saint-Ex, un nume din două silabe cu sonorități de silex, pentru el primul, singurul scriitor din secolul său, de aceea oferindu-mi, într-un an, de Crăciun, operele lui complete, primul meu volum din colecția „Bibliothèque de la Pléiade", în vechea ediție fiind publicate într-un singur tom, admirându-l nu pentru cărțile lui, pe care, de fapt, nu sunt sigur că le-a citit vreodată, ci pentru ceea ce el reprezenta, rămânând de aceea încremenit, cum suntem de obicei în fața prostiei și a aroganței, când a descoperit în marea enciclopedie Bordas, la care subscrisese așa cum fac cei care nu citesc, dar pe care îi liniștesc colecțiile de referință strânse în biblioteca lor, cele câteva rânduri pe care autorul, un anume Roger Caratini – după ce lăudase pe pagini întregi geniul scriitorilor Joyce, Proust sau Faulkner, nume care lui nu îi spuneau nimic – le consacra celui care scrisese *Zbor de noapte* și din care reieșea că era vorba despre un romancier cu reputație foarte exagerată, ale cărui povestiri ilustrau o concepție desuetă și limitată despre literatură, potrivită doar pentru asociațiile de binefacere și taberele de cercetași.

El, Saint-Ex, *a man after his heart*, cum se zice în engleză: un pilot de linie pierdut într-un război la care participase fără voia lui și fără să-l iubească, rămânând fidel vechiului vis deja demodat în care un avion nu ar trebui să servească decât pentru transportul corespondenței și apoi al pasagerilor. Un bărbat ale cărui convingeri semănau destul de mult cu ale lui, dar nu sunt sigur că a aflat acest lucru mai târziu altfel decât intuitiv, căci nici cărțile despre istoria aviației pe care le cumpăra nu le citea mai mult decât pe celelalte volume din biblioteca lui. Prizonier al acelorași scrupule, ezitând

între aceleași convingeri. Destul de celebru ca propagandist al Companiei Aeropoștale și ca scriitor de succes, fiind curtat de toate taberele politice: refuzând să fie numit în Consiliul Național de la Vichy, fapt pentru care a fost imediat sancționat prin interzicerea publicării romanului *Pilot de război*, simpatizat de francezii refugiați la Londra și refuzând să li se asocieze, de aceea fiind considerat partizan al generalului De Gaulle de adepții lui Pétain și partizan al lui Pétain, de adepții lui De Gaulle. Mai întâi, favorabil armistițiului care, după părerea lui, era răul cel mai mic, dar neîntârziat dușman al spiritului Revoluției naționale, al antisemitismului ei, mai târziu dedicându-i *Micul Prinț* prietenului său evreu, Léon Werth, și foarte repede convins de necesitatea reluării luptei, însă de partea americanilor.

Pe 31 decembrie 1940, ajunge la New York, foarte hotărât să facă tot ce îi stă în putință pentru ca notorietatea lui tot mai mare să convingă opinia publică americană de justețea cauzei lui. Destul de credibil în acest rol pentru ca serviciile secrete ale lui Roosevelt – cu o naivitate cel puțin egală cu a lui – să-și închipuie o clipă că fac din el, în locul lui De Gaulle, purtătorul de cuvânt al Franței eliberate, înainte de a-și da seama destul de repede că n-au nicio șansă să transforme un pilot și un scriitor ca el într-un politician și comandant de război. Deprimat, exilul aruncându-l în mrejele vechii lui melancolii, excedat de șovinismul care domnește în jurul lui, printre francezi, obosit de faptul că, în acea lume foarte mică, fiecare crede că are dreptul să-i dea o lecție, adepții lui De Gaulle, ai lui Pétain, chiar și suprarealiștii care încep și ei să-l lovească – ce treabă au ei cu asta? Și, vai, incredibilul tupeu al lui André Breton! În literatură, încăpățânându-se să ducă la bun sfârșit extenuanta lucrare *Citadela*, o îndrăzneață

parabolă fără viață. Amuzându-se să facă un basm pentru copii, *Micul Prinț*, fără să-i treacă prin minte că scrie romanul universal al secolului. Prea sătul de toate pentru a-și da seama de asta. Pentru că altceva îl preocupă, trezindu-se prins în capcana vechilor intrigi sentimentale lipsite de un sfârșit sigur și de o certă bucurie. Și pentru că o carte nu valorează prea mult în ochii unei femei și, de asemenea, pentru că întotdeauna scriem doar fiindcă ne lipsește iubirea.

Totuși, fără să uite de război. Refuzând mereu să învețe măcar un cuvânt în limba engleză, dar încercând peste tot pe unde poate să-și facă auzită vocea care le cere americanilor să elibereze Europa și Franța. Desigur, fără niciun rezultat. Iar dacă, în cele din urmă, dorința lui este auzită, el n-a avut niciun merit, părerea lui cântărind cât o pană în grelele balanțe de plumb care hotărăsc soarta lumii. Nutrind visurile cele mai nerealiste, trimițând statului-major american un plan foarte extravagant care prevedea câștigarea generalului Giraud de partea Aliaților, propunând ca el însuși, Saint-Ex, să meargă la acesta pentru a-l convinge să preia comanda operațiunilor de debarcare în Africa de Nord. Iar când are loc invazia, deși planul lui fantezist fusese complet ignorat, își recapătă curajul, fiind sigur că, pentru prima oară după doi ani, odată ocupată zona liberă, toți francezii de bună-credință se vor afla de aceeași parte a baricadei și vor lupta laolaltă pentru eliberarea țării.

De la început, el a ales America. Din ură față de regimul de la Vichy. Și din neîncredere față de francezii de la Londra, neluând prea în serios, din câte se pare, personajul Marelui General, fiind numaidecât neîncrezător în fața lăudăroșeniei acestuia, suspicios în

privința manifestărilor lui de susceptibilitate patriotică, manifestări care i se părea că trădează lăcomia infantilă a unui orgoliu derizoriu și interesat. Și apoi, fără niciun dezgust pentru Anglia pe care o admiră, simțindu-se, totuși, sedus mai mult de Statele Unite și, oricât de nefericit era pe pământul acestora din urmă, fiind convins că acolo se află adevăratul viitor al democrației.

Pe 20 aprilie 1943, părăsește orașul New York ca să meargă la Alger și se alătură vechii lui escadrile, unde i se încredințează comenzile unuia dintre noile aparate Lightning P-38 din dotarea ei: pilot al unui avion de recunoaștere, riscându-și viața așa cum o făcuse în 1940, în drum spre Arras, dar la bordul unui aparat fără armament, incapabil să doboare un altul și, *a fortiori*, nici să arunce o ploaie de bombe asupra țintelor civile. Este sigur că, dacă nu ar fi existat decât piloți ca el în aviația americană, vânătorii din Luftwaffe ar fi zburat în deplină siguranță pe cerul Europei și locuitorii din Hamburg, Dresda și Berlin ar fi dormit liniștiți în paturile lor.

În rest, și el știe foarte bine acest lucru, nu mai este lăsat să piloteze decât ca o favoare. A depășit de multă vreme limita de vârstă și, la cea mai mică greșeală făcută la comenzile aparatului, superiorii țin să i-o amintească. El însuși, la cei patruzeci și patru de ani deja împliniți, se simte bătrân: chel, cu trupul greoi intrând cu greu în combinezon și în carlingă, la fiecare mișcare făcută la înălțime simțind vechile dureri ale fracturilor suferite demult, toată memoria fizică a experiențelor anterioare dându-i acum o stare de inconfort și suferință. Într-adevăr: în ultimele fotografii, pare de două mai bătrân, de parcă pe umerii lui apăsa greutatea dublă a jumătății de secol pe care a cunoscut-o și căreia numai el i-a supraviețuit. Oboseala îl

copleșește. În plus, legenda creată în jurul lui îl plictisește. Oamenii îl iau drept altcineva decât este în realitate: erou și poet. Pesemne sfârșește prin a urî acea reputație care îl urmărește, părându-i-se derizorie și în care nu se recunoaște. Mărturisește că, dacă ar fi s-o ia de la capăt, s-ar face mai degrabă grădinar.

La întoarcerea din a doua operațiune care i se încredințase, ratează putin aterizarea și, timp de șase luni, este trecut în rezervă, fiind lăsat să se plictisească la Alger, în compania câtorva scriitori aflați în exil. E nevoie de intervenția unui prieten colonel ca să primească autorizația temporară de a reintra în serviciu. Astfel, pe 31 iulie 1944, primește a zecea lui misiune de război, despre care el bănuiește că va fi și ultima, o expediție de recunoaștere fotografică, ce va fi pesemne folosită, dar el nu știe asta, pentru pregătirea viitoarei debarcări în Provence. La bordul aparatului său Lightning, părăsește baza corsicană din Borgo, aproape de Bastia, și se îndreaptă spre Grenoble și Ambérieu, aceea fiind regiunea pe care trebuie să o „cerceteze" și care îi este cea mai familiară, întrucât acolo a crescut, tot acolo se află și casa copilăriei lui și terenul de zbor de unde a decolat prima oară, învârtindu-se deasupra acelui peisaj, poate amintindu-și ce scrisese despre el, acele fraze atât de îndepărtate, încât acum par aproape șterse, „Sunt din copilăria mea ca dintr-o țară", survolând desenul foarte abstract pe care îl fixează la mare altitudine obiectivul aparatelor fotografice.

La întoarcerea din acea misiune, avionul lui dispare, nimeni neștiind nici unde, nici cum, pierzându-se în vid, fiind pesemne victimă a unui accident ori doborât de un aparat dușman undeva deasupra Mediteranei, dispărând cu desăvârșire și lăsându-i perplecși pe

căutătorii de epave și pe vânătorii de relicve. Murind pe 31 iulie 1944 și, dacă trebuie o dată, toți ceilalți piloți murind laolaltă cu el în acea zi, fiindcă el era ultimul dintre ei, singurul care mai putea da mărturie despre vechea epopee, anterioară fierului și focului, despre epoca în care avionul nu devenise o mașinărie de distrugere, ci rămânea un instrument inventat doar pentru a te face să iubești cerul. Totuși: nu mort, ci dispărut. Făcând în așa fel încât să sfârșească asemenea lui Mermoz și lui Guillaumet: volatilizat în plin zbor, dizolvat în aer, apele fiindu-i lințoliu, împiedicând așadar ridicarea oricărei stele, lăsând ca toți aviatorii un mormânt gol, cu piatra dată la o parte pentru ca de acolo să poată ieși trupul înviat al unui grădinar.

Capitolul 7

24 DECEMBRIE 1952

Aviația a fost rezultatul unei opere de credință. De aceea, are mistica, apostolatul, martirologiul ei. De aceea, în viitor, va căpăta tot mai mult forma și puterea unui fel de religii sociale, care va servi drept fundament pentru evoluția profundă a spiritului noilor generații.

Jean Mermoz

Și-au dat întâlnire printr-un schimb de scrisori, fiindcă după Eliberare pot din nou să corespondeze, la gara Saint-Charles, căci vaporul care, printre sute de alți călători, îl aduce și pe el înapoi în Franța trebuie să acosteze la Marsilia, împreună cu tot contingentul de soldați ce urmau să fie lăsați la vatră și de exilați ce se întorceau în țara lor. O traversare despre care nu a povestit niciodată nimic, spre deosebire de prima, când descrisese cu lux de amănunte apele Atlanticului și submarinele invizibile pe care el și camarazii lui le pândeau urmărind dârele lăsate de *Empress of Scotland*. Debarcând acolo pe 29 ianuarie 1946. Cu siguranță, gândindu-se să acosteze înspre artera principală La Canebière, spunându-și că acela este locul potrivit pentru ca Marius să o întâlnească pe Fanny. Fără să știe că din Portul Vechi nu mai rămăsese nimic, că în urma teribilei razii din ianuarie 1943 făcute de armata germană și de poliția franceză pentru identificarea evreilor, acea parte a orașului a fost golită de treizeci de

mii de locuitori, pentru ca apoi să fie dinamitate metodic toate clădirile cartierului. Sau știind asta fiindcă citise în ziarele americane, aflase din știrile prezentate în sălile de cinema înainte de un film, dar neputând să își închipuie cât era de real și de sinistru acel câmp de ruine așternut de-atunci în locul pitorescului decor din fosta colonie a cetății Foceea, peisaj pe care avusese ocazia să îl vadă de mai multe ori când pleca spre Alger și pe care, totuși, își dă seama că nu și-l mai amintește decât din imaginile false prezentate în melodramele muzicale ale plângărețului Marcel Pagnol.

Războiul s-a încheiat în mod oficial pe 2 septembrie 1945. Cu toate acestea, a trebuit să aștepte încă aproape șase luni pentru a-și primi peticul de hârtie semnat și ștampilat cum se cuvine care îi dă, în sfârșit, dreptul de a se întoarce în țară, după trei ani și jumătate de când o părăsise. Și lui, născut pe 17 septembrie 1921, la cei douăzeci și patru de ani pe care îi împlinise, tot acel răstimp cât lipsise trebuie să i se fi părut aproape la fel de lung precum cel al fragedei lui vârste, cântărind tot atât cât cei douăzeci de ani la capătul cărora Fanny și Marius, sau mai curând: Ulise și Penelopa, s-au reîntâlnit.

Un răstimp atât de îndelungat – la fel de larg și de lung, fiindcă i se pare că toate dimensiunile au crescut deopotrivă, atingând profunzimi nemaipomenite în adâncul cărora s-ar pierde dacă ar îndrăzni să le cerceteze cu privirea memoriei sale recente –, o durată atât de concentrată, încât absoarbe toate evenimentele pe care știe că le-a trăit, deși îi este greu să înțeleagă legătura care le unește pe unele de celelalte și care face ca toate transformările prin care a trecut în ciuda tuturor dificultăților, să aparțină unui singur și același

individ. Cui? Unui bărbat tânăr, abia ieșit din copilărie, deghizat cu tot arsenalul de accesorii al celei mai prestigioase uniforme care exista pe vremea aceea, adică uniforma aviației americane, purtând bluzonul, galoanele și chiar perechea de ochelari Ray-Ban de care n-ar avea, totuși, nevoie, cerul fiind înnorat în acea zi de ianuarie, în sudul țării, îmbrăcat cu costumul potrivit pentru un erou, dar știind prea bine, în sinea lui, că ar fi putut fi oricine altcineva. Convins că o asemenea împopoțonare nu înseamnă nimic. Sau cel puțin: nu mare lucru. Că arată doar norocul pe care l-a avut să se afle – din întâmplare și aproape independent de voința lui – de partea bună a liniei, acolo unde conștiința care nu poate fi contestată și care îi uită degrabă pe învingători îi așază acum, de o parte și de alta, pe oamenii de bună calitate, eroii, și apoi pe ceilalți, ticăloșii.

Devenind un necunoscut, așa cum călătorii din vechile cărți, pe care obișnuia să le citească în copilărie, se întorceau în cele din urmă acasă, sub o identitate falsă, pentru a putea înfrunta fantomele dispărute din viața lor. Fără nume sau purtând un nume nou care nu spunea nimic nimănui din jurul lor, atât de schimbați de încercările prin care au trecut, încât numai un câine îi mai recunoaște și trebuie să arate urma unei vechi cicatrici, adică o suferință ce nu poate fi ștearsă, pentru a stabili cine sunt ei, dincolo de acel costum de fugar, de acea haină de vagabond sau de uniforma unei armate străine. Transformat într-un alt om decât era în realitate, despre care nici el nu mai știe nimic, de parcă anii de război și de periplu ar cântări cât cei din *Iliada* și *Odiseea*, de parcă ar fi fost urmărit de dușmănia batjocoritoare a unui zeu care suflase de fiecare dată pentru a-i împinge vasul la cea mai mare distanță de locul bătăliei și îi amânase îndeajuns întoarcerea pentru ca, debarcând la Marsilia, să găsească

toată treaba deja făcută de alții, țara, eliberată și pretendenții impostori, de mult timp alungați. De parcă i s-ar fi făcut farmece – sau vreo vrajă – ce îl aruncaseră în afara timpului și îl ținuseră departe de lume, închis într-un fel de temniță de sticlă și de vânt ai cărei pereți oglindesc ca niște miraje sclipitoare splendidele peisaje ale unui spectacol vid: nisipurile și livezile din Algeria, apele brodate cu spumă ale Atlanticului, geometriile văzute de sus ale câmpiilor din Alabama sau Michigan, peste tot având deasupra capului cerul albastru și alb, azurul pătat de nori. Trăind atunci sentimentul că într-o singură clipire au trecut deodată mai multe secole, din momentul întoarcerii măsurând amploarea schimbării produse de trecerea timpului și a zilelor, izbit numaidecât de această evidență, neparticipând precum ceilalți la procesul continuu prin care zilnic se schimbă aparențele, pe nesimțite, astfel încât transformările lor rămân invizibile pentru cei care le observă, orice nouă imagine înlocuind-o imediat pe cea de dinainte și ștergând-o pe măsură ce se imprimă pe retină.

Însă el, absent și brusc întors, înțelegând ce lume în ruine a lăsat în urmă războiul, unde chiar și lucrurile neschimbate care par intacte se aseamănă cu niște decoruri de cinema, *trompe-l'œil* în spatele cărora, făcând câțiva pași, este de-ajuns să arunci o privire piezișă pentru a-ți da seama că nu e nimic și că ceea ce a rămas din lume se aseamănă cu fațadele acelor clădiri prăbușite, care rezistă uneori incendiilor sau bombardamentelor și care rămân în picioare în mijlocul unui spațiu de nicăieri, descoperind prin cadrul dezosat al ferestrelor cerul gol deasupra grămezilor de cenușă și moloz. De parcă avusese loc o catastrofă – și chiar asta s-a întâmplat –, golind universul de

toată substanța și nelăsând din el decât rămășițele unui înveliș fără conținut.

Ea s-a urcat în tren la Mâcon, cu destinația Marsilia. Întrebându-se, desigur, cine este acel tânăr care se întoarce la ea și despre care trebuie să-și fi zis de o sută de ori că pierise în război, imaginându-și înfățișarea lui puțin cam îngrijorătoare de naufragiat care se întoarce, în contratimp, printre cei vii. Un străin, în cele din urmă. Sau aproape. Fiindcă nu cele câteva clipe pe care le-au trăit împreună, de la escapada lor estivală pe drumurile exodului până la vizitele foarte protocolare pe care el i le făcea pe vremea când o curta ca să-i ceară mâna, cum se obișnuiește, de la bătrânul căpitan, au îngăduit să se nască între ei acea intimitate, își zice în sinea ei, intimitate care există între îndrăgostiți și despre care cărțile foarte romantice citite în adolescență i-au dat, neîndoios, cea mai vagă idee cu putință. Câtă vreme corespondența putea trece între Franța și Algeria, apoi de îndată ce s-a putut și în Statele Unite, și-au scris zeci, poate chiar sute de scrisori. Dar știm bine cu toții – la fel, și ea – că o scrisoare de dragoste nu ți-o adresezi decât ție însuți, luându-l pe celălalt doar martor la romanul pe care ți-l construiești singur pentru tine, și că ea îi creează celui căruia îi scrii o imagine visată despre care nimeni nu este atât de naiv încât să creadă că există altfel și altundeva decât în ficțiunea închipuită a propriilor iluzii. Cu siguranță a fost nebună – așa i-a spus mama ei – să se mărite astfel, cu cineva pe care abia îl cunoștea, pe care nu l-a mai văzut de peste trei ani și care, de bună seamă, s-a schimbat foarte mult față de cel pe care ea și-l amintește puțin și despre care se întreabă, în trenul care o duce de la Mâcon la Marsilia, dacă va putea măcar să-l recunoască în mulțimea de la Saint-Charles.

Trebuie să se întâlnească pe scara monumentală care duce la gară și pe care, de-o parte și de cealaltă, un arhitect a pus cohorte simetrice de sculpturi alegorice ridicând în slavă, asemenea imaginilor mari atârnate pe pereții claselor, măreția Imperiului Colonial Francez – acesta fiind pe punctul de a se face bucăți peste tot în lume. Silueta bazilicii Notre-Dame-de-la-Garde veghind-o de pe culmi calcaroase, în timp ce ea merge să îl întâlnească, pândind cu inima bătând toate chipurile de băieți de vârsta lui, încredințându-se, în mintea ei și dintr-o pură superstiție sentimentală, Fecioarei cu Pruncul. Iar când îl zărește – îl recunoaște, chiar dacă purta uniforma, bluzonul, ochelarii Ray-Ban, până la urmă nu se schimbase prea mult în trei ani – cu un aer bărbătesc pe care nu-l avea, totuși, mai demult și care deopotrivă îi place și o tulbură, constată că lângă el se află soacra și cumnatul, aceștia ajungând înaintea ei la întâlnire. Simțindu-se puțin jignită – mai curând, rănită – că nu fusese prima care să îl revadă.

Așadar, noaptea nunții o petrec într-un hotel de două stele dintr-un cartier oarecare al Marsiliei, iar nota va fi plătită cu solda lui adusă din Statele Unite. Trecând peste trei ani de la ziua când s-au logodit, pe 12 iulie 1942, șase luni, aproape, de la cea când s-au căsătorit, pe 5 august 1945, fără să cunoască vreodată intimitatea unei adevărate întâlniri între patru ochi. Pomenindu-se, în sfârșit, de pe o zi pe alta, soț și soție, „Domnul și Doamna“, așa cum a scris el în registrul pe care i l-a dat recepționerul la sosire ca să îl completeze, spunând „soția mea și cu mine“ de parcă simțea nevoia de a se justifica în fața unui bărbat care abia dacă se uita la ei, fiind obișnuit ca prin local să se perinde cupluri nelegitime ce nu își iau atâtea precauții și dintre

care unele nu rămân decât o noapte sau chiar o oră, și care le arată o cameră la etaj: patul, noptierele, chiuveta, toaleta pe coridor, tapetul șters, perdelele murdare, cu draperii îngălbenite, șifonierul mare puțin cam strâmb, unde el își pune enorma lui raniță cu lucrurile aduse din America și ea, valijoara pe care o luase de-acasă.

Cu sentimentul pe care nu și-l pot mărturisi – nici lor înșiși, nici unul altuia – dar pe care îl trăiesc amândoi că, în sfârșit, asta li se întâmplă, însă prea devreme, înainte de a avea răgazul să se obișnuiască din nou cu adevărat, el cu ea și ea cu el, sau prea târziu, când totul ar fi fost mai firesc dacă însorita zi de logodnă ar fi fost deopotrivă și ziua nunții lor. Așezați la cele două capete ale patului, nereușind mult timp să-și vorbească cu „tu", ajungând mereu după o propoziție sau două la „dumneavoastră", zicând (ea) că, totuși, este ciudat să se întâlnească așa, după atâta timp, și (el) încuviințând din cap. Potrivit sfaturilor și confidențelor pe care se bazează tot ce știu ei, destul de vag, despre experiența banală și insolită pe care se pregătesc să o trăiască, în acea cameră prea tristă, fiecare este convins că are un rol de jucat în fața celuilalt, dorindu-și să fie la înălțimea așteptărilor acestuia, făcându-și felurite idei false despre ce trebuie să se petreacă între ei, despre atitudinea pe care trebuie să o aibă, despre gesturile pe care trebuie să le facă. Exagerând totul. Și, totuși, neputând să presimtă nimic din trăirea profundă pe care acest eveniment o produce.

Cu toate acestea, extraordinar de îndrăgostiți, la nebunie, cum se zice, căci nebunie se numește îndelunga lor fidelitate față de fantoma celuilalt, nebuni și îndrăgostiți care au visat atât de mult romanul

iubirii lor înfrânate, i-au acordat mereu un asemenea loc în gândurile lor, încât acum au ajuns să se îndoiască mai puțin de el decât de realitate. Fără ca asta să schimbe cu ceva cea mai mare sfială a primelor dăți, neîncrederea ușor uimită și aproape prostească atunci când începe frecventarea trupurilor într-un pat. Ei, deplin feciorelnici, așa cum puteau fi tinerii de vârsta lor și din vremea lor, complet nepregătiți pentru ce avea să se petreacă, un lucru pe care și-l doreau fără a ști prea mult ce este și nici cum vor face ca să-l obțină. Descurcându-se cum au putut. Ca toată lumea. Adică, îmi închipui eu, nu mai nepricepuți decât oricare dintre îndrăgostiții de astăzi, care cred cu cinism că experiența acumulată din pat în pat i-ar face superiori îndrăgostiților de odinioară, avantaj datorită căruia pretind că ar ști mai bine ce înseamnă dragostea și cum se face. În timp ce de fiecare dată este mereu ca prima oară, același salt în gol, aceeași renun]are în fața unei intimități nemaiîntâlnite și de neînțeles, de când există Omenirea și cât timp va exista, despre care nu mai este nimic de zis în afară de ceea ce știu deja cei – și aceștia sunt cu toții egali – care s-au iubit, într-o zi sau alta.

Țara tocmai s-a dotat cu o nouă companie aeriană. Sau, mai bine zis, a readus-o la viață pe cea veche: Air France, creată în 1933, când el avea doisprezece ani, după lichidarea judiciară a legendarei Companii Aeropoștale, ministrul Pierre Cot realizând fuziunea principalelor întreprinderi rivale care până atunci își împărțeau liniile cu plecarea din Paris, printre care Air Orient care oferă luxoasele birouri ale sediului său din strada Marbeuf, lângă Champs-Elysées, și emblema ei, formată din trupul calului Pegas și coada

dragonului din Annam, cele două jumătăți astfel reunite alcătuind un fel de himeră cu alură de hipocamp înaripat, piloții, fără prea mare înclinație pentru mitologia greacă sau indochineză, botezând numaidecât cu banala poreclă de „crevetă“ ciudata creatură care, mai multe decenii la rând, va decora fuzelajul și ampenajul aparatelor lor. Compania a fost destrămată după înfrângerea din 1940, când a fost încredințată de mareșalul Pétain unuia dintre apropiații săi, generalul Bertrand Pujo, care a administrat din Marsilia și Toulouse ce a mai rămas din ea, cele câteva linii care încă mai leagă sudul țării de Africa de Nord și coloniile supuse Regimului de la Vichy, înainte ca invadarea zonei libere să aducă întreprinderea pur și simplu sub tutelă germană, Lufthansa însușindu-și, după bunul plac și în funcție de propriile nevoi, aparatele și terenurile vechii sale concurente, rechiziționând echipajele și mecanicii, fără ca, după câte se pare, direcția să aibă altă opțiune decât să dea compania pe mâna dușmanului, fără îndoială fiind obligată să intre în jocul acestei colaborări, dar dovedind destulă docilitate sau pasivitate pentru a ajunge, în momentul Eliberării și al epurării, să fie discreditată în totalitate.

Când el debarcă la Marsilia, Air France există din nou, cu statutul de societate națională, De Gaulle încredințând-o Partidului Comunist, întrucât la Ministerul Aerului l-a numit pe unul dintre membrii acestuia, Charles Tillon, lăsând conducerea efectivă a întreprinderii pe mâinile sindicaliștilor de la Confederația Generală a Muncii, care, într-o totală improvizație și în pofida condițiilor neprielnice, își îndeplinește mai degrabă bine această sarcină. Obiectivul constă în dotarea țării cu o companie mare, care va permite aeronauticii civile franceze să își recâștige prestigiul de care se bucura pe vremea Companiei Aeropoștale. El crede asta pentru că l-a auzit pe însuși Marele General, președinte interimar al Franței eliberate – și de data

asta, pentru prima oară, chiar a vrut să îl creadă pe cuvânt–, afirmând-o în timpul vizitei pe care a făcut-o piloților din Centrele de Formare a Personalului Navigant în America, cu ocazia vizitei sale oficiale în Statele Unite, pe 27 august 1945, ținând să ocolească pe la baza din Selfridge Field, ca să aducă un omagiu cadeților din Army Air Force– printre care, desigur, și el, alături de toți ceilalți, trebuie să se fi aflat în poziție de drepți– și, după încheierea ceremoniei, să le țină un discurs în felul său, o predică, proslăvind geniul aeronautic național, explicând acelor tineri piloți veniți prea târziu pentru a mai duce un război de-acum încheiat că, totuși, li se cere să participe la efortul necesar pentru a face aviația franceză să renască din propria cenușă.

Chiar înainte ca statutul său definitiv să fie adoptat în mod legal, începând din toamna anului 1945, Rețeaua de Linii Aeriene Franceze, căreia i se va da numele de Air France abia pe 31 decembrie, începe recrutarea personalului. Se caută foarte mulți piloți. Dar această cerere este complet derizorie în raport cu numărul efectiv de aviatori disponibili, provenind din vechea aviație civilă sau îndeosebi dintre cei abia formați în timpul conflictului, pe terenurile militare din Anglia, America sau Africa de Nord. Din Statele Unite, pe când așteaptă să primească documentul oficial ce îi va permite să se reîntoarcă în Franța, convins că singurul lucru pe care poate și vrea să îl facă este să piloteze un avion, trimite o scrisoare de intenție pe strada Marbeuf, la care, desigur, nu primește niciun răspuns. În cele din urmă, la întoarcere, îl așteaptă o scrisoare la vechea lui adresă și așa află că trebuie să se prezinte la sediul companiei. Fie că dosarul lui a fost considerat mai bun decât majoritatea celorlalte– și, de fapt, fără îndoială că așa era– și că

datele din livretul lui militar au fost de-ajuns pentru comitetul de epurare organizat de Confederația Generală a Muncii pentru a-i elimina pe candidații cu trecut îndoielnic și care pe durata războiului au avut un comportament ce nu a fost considerat suficient de exemplar. Fie că intervenția socrului său – bătrânul căpitan, bărbat influent în sânul Asociației Ofițerilor Rezerviști din Mâcon, din care făcea parte și un mare negustor de vin din Beaujolais, la rândul lui bucurându-se de trecere pe lângă un general din Armata Aerului – a făcut ca scrisoarea lui de intenție sa fie așezată în vârful teancului.

Cert est că obține o întâlnire în vederea unei eventuale angajări. A doua zi după ce s-a întors la Marsilia, trebuie să se prezinte la cazarma din Dijon pentru ca trecerea lui în rezervă să fie recunoscută oficial. Și a doua lor noapte o petrec acolo, la Hotelul „La Cloche", care astăzi este un local de lux, însă atunci, la cât de săraci erau ei, numele hotelului trebuie să le fi sunat puțin cam ironic în urechi. Trec prin Mâcon și urcă numaidecât spre Paris. Acolo stau la un cuplu de veri în vârstă și de grad îndepărtat, brutari care au făcut avere în capitală, unde muncind și nefăcând excese au achiziționat mai multe case, printre care și pe cea în care locuiau atunci, aproape de Hôtel de Ville, sediul primăriei. Pe 7 februarie 1946, adică la numai câteva zile după întoarcerea lui din America, este acceptat ca stagiar la Air France. Iar instruirea lui începe chiar din ziua următoare – așa încât de îndată ce s-au regăsit trebuie să se și despartă, călătoria lor de nuntă rezumându-se la un anevoios periplu feroviar și profesional care a durat vreo zece zile, de la Marsilia la Paris *via* Dijon. Nereușind să găsească o locuință în capitală, unde apartamentele goale se iau prin rechiziție: poliția îi dă afară din cel pe care li-l găsise un prieten și în care tocmai se

mutaseră, lăsând locul lor unui chiriaș cu mai multă trecere la prefectură. Și-atunci el se mulțumește să închirieze o cameră la „Air Hôtel“, în fața aeroportului din Bourget – unde se desfășoară instrucția lui – în timp ce ea se întoarce să locuiască la părinții ei, în vechea casă din La Coupée, unul ori altul făcând, atunci când era posibil, drumul de zece ore cu trenul, cât dura la vremea aceea călătoria de la Paris la Mâcon.

Când el credea că, în sfârșit, începe să muncească, se trezește din nou pe băncile școlii, trebuind să învețe iar totul de la capăt. Pentru stagiarii din care cei mai mulți, îndeplinind criteriile de selecție, au deja un carnet de zbor ce vădește destulă experiență, și dintre care unii – dar nu și el – s-au întors din război cu o grămadă de medalii, instructorii subliniază cu insistență încă din prima zi, ca să îi pună la punct sau, mai degrabă, ca să îi avertizeze, că aviația de vânătoare și aviația de linie sunt precum ziua și noaptea și, prin urmare, este mai bine să uite tot ce știu, întrucât calitatea unui pilot nu se mai măsoară în funcție de acrobații, de echilibristica în aer, de asumarea riscurilor și că acum, în schimb, este preferabil să revină la toate lucrurile pe care au crezut că nu este nevoie să le învețe în timpul războiului, imaginându-și că era de-ajuns să faci pe măscăriciul sau pe curajosul, să se preocupe de ce au abandonat mai înainte, dacă vor să-și încheie instrucția și să fie angajați definitiv de companie.

Sunt invitați să ia loc în sălile de curs, unde li se predă încă o dată tot ce trebuie să știe un aviator, de la meteorologie și mecanică până la principiile aerodinamicii și tot felul de alte discipline științifice care au legătură cu propagarea undelor magnetice ori cu navigarea

astronomică, cum să folosească sextantul, ce subtilități se ascund în tabelele de navigație ale lui Friocourt și în cologaritmi, fără a uita de problemele de matematică pură, care îi fac pe toți acei tineri să aibă sentimentul că se pregătesc pentru a participa la concursul de admitere într-una din renumitele școli de ingineri, mai curând decât să se instaleze la comenzile vreunuia dintre vechile aparate care alcătuiau, pe vremea aceea, flota destul de uzată a companiei. Mai ales avioanele Goéland de la Caudron, aparate bimotoare din lemn, construite în urmă cu peste zece ani, pentru transportul aerian așa cum era conceput acesta înainte de război, întrucât în cabina lor nu se puteau îmbarca decât șase pasageri, și pe care se antrenează, ore în șir, zburând în jurul aeroportului din Bourget, repetând aceleași manevre: decolare, aterizare, navigare fără vizibilitate, pilotând pe dibuite cu obligația de a păstra direcția, altitudinea, de a merge dintr-un punct în altul urmărind cea mai potrivită traiectorie.

Orice rezultat nesatisfăcător la probele teoretice sau orice aproximare în postul de pilotaj înseamnă excluderea imediată. Astfel, la fiecare evaluare punându-și în joc viitorul și, uneori, chiar viața, cum s-a întâmplat câteodată, de pildă la un exercițiu puțin mai periculos decât celelalte, constând în simularea unei pene de motor la decolare, conceput pentru a le arăta limitele iscusinței lor și care se încheie cu zdrobirea în peisaj a avionului-școală. Pe parcursul stagiului desfășurat de-a lungul acelui an 1946, când liniile Air France sunt din nou date în folosință și când se reface compania, mai multe zeci dintre ei pier în timpul antrenamentelor sau într-unul din primele zboruri efectuate.

Așa s-a întâmplat pe 4 septembrie. Ea a venit la Bourget după el, instalându-se în camera închiriată de el la „Air Hôtel", un loc trist, conceput și construit după planurile arhitecturale specifice perioadei care a precedat cu puțin începerea războiului și a cărui clientelă era în întregime alcătuită din aviatori, personal de la sol sau pasageri aflați în tranzit. Fiind conștientă că este ultima ei vizită pentru multă vreme de-acum încolo, fiindcă așteaptă primul lor copil, rămânând însărcinată încă de când s-au reîntâlnit și, în luna a șasea de sarcină, starea nu-i mai permitea să facă cele zece ore de mers cu trenul între Mâcon și Paris. Abia scăpase de pericolul unui avort spontan care o făcuse să cheme un doctor din zonă, acesta interzicându-i ferm să repete călătoria. Închisă între cele patru ziduri ale acelei sinistre camere, în timp ce el pleacă în fiecare dimineață, luându-și geanta lui de școlar, plină cu cărți, caiete, rigla pentru calculele necesare la rezolvarea problemelor de trigonometrie și de algebră, iar ea, ieșind să-și plimbe pântecele, singurul mod de petrecere a timpului în peisajul calamitat al acelei periferii pariziene, unde terenuri în paragină și ruine se aștern de jur împrejurul aerogării calcinate și al pistelor de pe care nici măcar nu îi place să vadă cum decolează avioanele. Revăzându-se abia seara, fără să mai poată ieși împreună undeva prin apropiere și fără banii de care ar avea nevoie pentru a lua cina la restaurant, presupunând că există vreunul aproape de locul unde stau ei, înainte de a se culca mâncând câteva felii de pâine prăjită și puțină supă încălzită cu ajutorul unei rezistențe legate de singurul bec electric care atârnă de tavanul din camera lor.
Așteptând ora prânzului, când poate și ea să mănânce, alături de el și de tovarășii lui, la cantina companiei, o masă adevărată cât de cât decentă, profitând de acel privilegiu într-o vreme când foametea este încă și mai mare decât în timpul Ocupației, când tichetele pentru rații nu îți permit să primești decât cantități derizorii și insuficiente,

fiind fericită poate mai puțin pentru meniul destul de sărac care li se oferă, cât pentru timpul plăcut petrecut acolo.

La masă, ei nu vorbesc decât despre accidentul petrecut în ajun, al aparatului DC-3 din flota Air France, care, întorcându-se de la Copenhaga, a luat foc nu departe de Hamburg, când află că un alt aparat al companiei s-a prăbușit în cursul dimineții, la decolarea de pe aeroportul din Bourget, cu destinația Croydon, avionul, tot un DC-3, căzând fără o cauză evidentă la capătul pistei, tocmai când se pregătea să se desprindă de sol, prăbușire soldată cu nouăsprezece victime din cele douăzeci și șase de persoane aflate la bord, printre ele numărându-se, așa cum aveau să o afle tot atunci, copilotul, Georges Capron, prietenul lui cel mai vechi, elev, ca și el, al Institutului Agronomic din Maison-Carrée, trecut, ca și el, prin șantierele tineretului din cheiurile de la Chiffa, și care, tot ca și el, își obținuse brevetul de pilot de vânătoare în America, în cadrul escadrilei „Marele Șlem“ din Detașamentul 6 al CFPNA, și care reușise să intre în companie înaintea lui, grație unei demobilizări mai rapide. Căsătorit, lăsându-și văduvă soția, în grija ei rămânând cei doi copii foarte mici.

Cum a aflat, s-a dus direct la locul accidentului, la câțiva kilometri de aerogară – nu sunt sigur că ea a putut să-l însoțească –, văzând carcasa aparatului lungit și făcut țăndări în iarbă și printre flori, în mijlocul unui fel de câmp de lalele care alcătuiau tot felul de pete de culoare împrejurul fuzelajului dezmembrat în urma șocului, al aripilor îndoite, al carlingii înnegrite de fumul incendiului. Epava – din care salvatorii scoseseră trupurile – întinsă într-o grădină galbenă și roșie redevenită liniștită și zăcând acolo ca un avertisment adresat

tuturor – ei, ca și lui – în cazul când și-ar fi imaginat că, odată cu reinstalarea păcii, aviația încetase să mai fie aventura periculoasă și foarte riscantă care fusese dintotdeauna.

Pe 3 decembrie 1948, întrucât și de această dată a trecut toate probele de selecție, fiind conștiincios și muncitor, ascunzându-și lipsa de aptitudini intelectuale prin tenacitate la învățat – cel puțin asta credea el despre sine, păstrând desigur amintirea complexantă a primelor eșecuri –, pleacă în primul său zbor în calitate de copilot, la bordul unui Douglas DC-3 cu destinația Saigon. Lipsind o lună întreagă, fiindcă aparatele din acea vreme nu dispun, bineînțeles, de autonomia necesară pentru a face legătura direct cu celălalt capăt al lumii, așa cum se întâmplă astăzi. Trebuie să treci prin toate escalele, tehnice sau comerciale, ale liniei, aceleași precum cele exploatate odinioară de Air Orient – Nisa, Atena ori Beirut, Bagdad și Teheran, Karachi, Calcutta, Bangkok și altele – iar complicata logică a rotațiilor, a schimbărilor de echipaj, a schimburilor la comenzile aparatelor, a realimentărilor cu combustibil și a constrângerilor mecanice, face ca pentru companie să fie mai rentabilă trimiterea piloților în misiuni atât de lungi, în care, pentru o vreme, au baza aeriană pe continentul asiatic, decât să le ceară să facă un drum dus-întors care, oricum, atunci ar fi durat mai mult de zece zile.

La nașterea primului lor copil, o fată, Marie-Françoise, venită pe lume la 29 noiembrie 1946, nu și-a putut lua liber decât o singură zi. Lăsându-i pe mamă și pe copil în grija bunicilor, în timp ce el se urcă din nou în tren, în gara din Mâcon, pentru a se întoarce la aeroportul din Bourget. Este una dintre ultimele dăți când trebuie să facă această călătorie. Reușesc să găsească la Paris, într-una din clădirile

aflate în proprietatea verilor lor – un superb imobil haussmannian, situat pe strada Huysmans la numărul 8, între bulevardul Raspail și cele două laturi ale străzii Duguay-Trouin, adică la jumătatea drumului între Grădina Luxemburgului și Montparnasse – un apartament în mod providențial liber, în acea perioadă de penurie și rechiziționări, deoarece chiriașul anterior, un amiral bătrân, dintr-un motiv necunoscut, într-o seară, avusese buna idee de a se arunca de la etajul al șaselea, sărind peste balustrada balconului. Un apartament splendid și gigantic, al cărui lux contrasta pe atunci cu relativa modestie a posibilităților lui de copilot, dar care în curând se va dovedi aproape neîncăpător, întrucât li se nasc încă doi copii, un băiat, Patrick, apoi o a doua fată, Claude, în timp ce socrii lui, părăsind orașul Mâcon, vin să stea la ei, bătrânul căpitan ocupându-se din nou de cărți și revenind la vechea lui meserie, lucrând ca reprezentant al editurii Delagrave.

Devastată și ruinată, țara trece prin cea mai cumplită sărăcie. Bogăția națională, se spune în manualele școlare, a fost redusă la jumătate față de nivelul de dinainte de război și cele mai optimiste previziuni ale experților lui Jean Monnet preconizează, în pofida punerii în aplicare a planului de reconstrucție, că vor mai trece încă doi sau trei ani până când producția industrială va atinge nivelul din 1929… Există orașe care au fost complet rase de pe fața pământului și cinci milioane de persoane locuiesc în barăci construite în grabă, printre rămășițele orașelor arse. În rândul populației, o mare stupoare tristă, profund amară, pune stăpânire pe fiecare căci, în ciuda explicațiilor economiștilor și ale politicienilor, nimeni nu reușește să înțeleagă, deși este cât se poate de clar, de ce, de la Eliberare, nivelul de trai strict material a scăzut față de perioada Ocupației. Prețurile

explodează, în timp ce salariile rămân neschimbate, locuințele sunt insuficiente, la care se adaugă imposibilitatea de a găsi cărbunii sau lemnele necesare pentru a încălzi puțin un cazan, raționalizarea e tot mai strictă și tichetele de masă dau dreptul la porții tot mai mici din alimentele de bază, o familie întreagă trebuind să se sature dintr-o anghinare sau o conopidă. Și, desigur, piața neagră fiind și mai înfloritoare decât pe vremea ocupației naziste. Niciodată, își zic în sinea lor, nu ne-a fost atât de foame și de frig ca în cei doi sau trei ani de după victorie.

Toate astea fiind date uitării – uneori, chiar de către cei care le-au trăit – din pricina rușinii care li se asociază și care face ca nimeni să nu vrea să-și amintească de pata sărăciei, de burta care cere orice mâncare searbădă numai să se simtă plină pe moment, de corpul care tremură continuu, de dinții care clănțăne când temperatura scade într-o casă cu atmosferă umedă și nesănătoasă fiindcă, luni întregi, nu fusese încălzită – pentru cei care au norocul să se mai poată adăposti sub un acoperiș –, de igiena precară la care te rezumi în lipsa unei băi, de hainele pe care ți le croiești singur din cuverturi sau perdele, de umilința de a nu te putea împiedica să aluneci – tu și toți ceilalți odată cu tine – pe o pantă care te duce spre experiența extremă a unei sărăcii unde nu mai contează nimic, în afara grijii de a supraviețui până a doua zi.

Istoria Franței, nu așa cum este ea povestită de cei care scriu din confortul viitorului lor greu de imaginat, interesați doar de noile instituții, de Constituția celei de-a Patra Republici, aprobată la 13 octombrie 1946, de schimbările de majoritate și de succesiunea guvernelor – MRP, PCF, RGR, aceste vechi nume de partide care nu

mai spun nimic nimănui, de ministeriatul lui Ramadier și de președinția lui Auriol, ci așa cum și-ar aminti-o cei care au trăit-o, dacă umilința de a fi cunoscut vremuri atât de întunecate nu le-ar fi șters din memorie amintirea unei epoci despre care nici măcar nu-și mai pot imagina că a fost epoca lor, ei, care fuseseră hărăziți unei prosperități viitoare, refuzând ideea că ar avea ceva în comun cu nenorociții în a căror piele trăiseră, totuși, cândva.

Așa încât este greu, de exemplu, să-ți imaginezi situația reală a aviatorilor de după război altfel decât asemănătoare cu cea pe care o vor avea cândva. El însuși, recrutat în iarna anului 1946, mai precis pe 7 februarie, ieșind la pensie din funcția de comandant de bord în toamna lui 1981, pe 30 septembrie, sfârșise prin a se gândi la întreaga sa carieră ca și cum aceasta se desfășurase în condițiile mai degrabă confortabile și luxoase de care se bucurase spre final. În timp ce, după Eliberare, compania trece, în realitate, printr-o situație la fel de jalnică precum întreaga țară. Dacă în urmă cu cinci ani, flota înregistra un număr dublu de avioane, acum nu mai are decât vreo douăzeci, toate de dinainte de război, aparate Bloch, Dewoitine, la care se adaugă câteva Goéland și vreo zece Junker germane recuperate: aparate depășite, uzate din pricina condițiilor foarte precare de exploatare și întreținere la care fuseseră supuse înainte de izbucnirea conflictului, neprezentând niciuna din garanțiile de fiabilitate sau chiar de siguranță cerute, în principiu, de aviația comercială. Având ca teren vechiul aerodrom din Le Bourget, de unde pe vremuri decolau așii Marelui Război, Fonk ori Nungesser, și unde, pe 21 mai 1927, aterizase *Spirit of St. Louis* al lui Charles Lindbergh, destul de serios avariat, ca să nu spunem: aproape distrus, de bombardamente, înainte de a fi repus în funcțiune de armatele aliate, și unde birourile companiei sunt instalate în hangare până la reconstruirea aerogării. Iar pentru ca avioanele să poată

zbura, există piloți, mecanici, navigatori veniți cam de peste tot, selecționați și formați cu destulă severitate pentru a te bizui, în general, pe competențele lor excepționale, dar cărora, în improvizația specifică reluării activității, li se cere aproape orice: să se instaleze, îmbrăcați în ținută de oraș, în sacou sau geacă, n-a fost timp să li se confecționeze uniforme, la comenzile unor aparate pentru care uneori nu aveau calificare și pe care le descoperă la decolare, să însumeze ore de zbor până la epuizare, să aștepte să aibă loc negocierile sindicale și să fie semnate convențiile colective, uneori fiind constrânși să piloteze o lună întreagă fără nicio zi liberă. Și dacă în 1946 primele sloganuri publicitare proclamă că „Air France radiază din nou peste lumea întreagă", formularea nu este complet lipsită de o oarecare exagerare.

De fapt, totul trebuie refăcut de la zero. Aeroporturile au fost printre primele ținte în momentul Debarcării și al Eliberării, avioanele sunt depășite și alcătuiesc o flotă disparată și bizară, ce nu poate fi exploatată în mod rațional și rentabil, nu mai există nicăieri o industrie aeronautică demnă de acest nume, rețeaua vechilor escale răspândite pe întreaga planetă a fost dezmembrată de un război care n-a cruțat niciun continent și te întrebi unde ai putea găsi o clientelă destul de înstărită ca să umpli aparatele, atâta vreme cât majoritatea populației trăiește de-acum într-o sărăcie lucie. Fără a mai lua în calcul că acele companii americane – TWA, Pan American și American Overseas, care își arogă monopolul liniilor transatlantice – și cea britanică – BOAC, cu cele două sute de aparate – pornesc cu un avantaj în competiția comercială, care ar trebui să fie de-ajuns pentru a descuraja orice ambiție concurențială.

Și, totuși, minunea se produce. Dar, cu siguranță, acest cuvânt nu e potrivit, fiindcă atunci nimeni nu s-ar fi gândit să-l folosească pentru a desemna ceea ce nu părea să fie decât lenta și laborioasa repunere în funcțiune a unei societăți specializate în transportul aerian. Pe când birourile de studii tehnologice și prospective se lansează în examinarea noilor proiecte, prototipurile încep să iasă din uzine, se refac pistele sfârtecate de bombe, la comenzile aparatelor americane, Douglas DC-3 sau Lockheed Constellation, căci industria națională nu poate încă să producă modele echivalente, primele promoții de piloți formați de Air France efectuează zboruri prin care, treptat, escalele de odinioară încep să fie din nou deservite. Cea mai simbolică linie este restabilită pe 24 iunie 1946, atunci când un DC-4 al companiei, căruia, potrivit tradiției, i s-a dat numele unei regiuni, Île-de-France, decolează cu destinația New York, oprindu-se în Irlanda, apoi pe insula Terra Nova, înainte de a ajunge la destinație după vreo douăzeci de ore de zbor, adică tot atât cât face astăzi un Boeing sau un Airbus din Franța până la antipozi.

De sus, seamănă cu prima mână dintr-o mare partidă de Monopoly – sau dintr-un joc de societate asemănător, dar mult mai complicat, fiindcă trebuie calculată fiecare lovitură având în minte datele tehnice, economice și chiar politice ale situației în momentul acela –, o înfruntare în care principalele companii, abia înființate sau doar refăcute, își dispută diferite aeroporturi din lume, stabilindu-și în acele puncte escalele pentru ca rețeaua lor să treacă pe acolo, încercând să acopere toate continentele, dar mai ales să câștige pentru exploatare liniile cele mai profitabile, popoarele negociind între ele, în cadrul organizațiilor pe care le-au creat, al acordurilor, astfel încât drepturile de exploatare consimțite – să lași concurentul să-ți deservească propriul teritoriu – să echilibreze avantajele obținute – garantarea că, la rândul tău, poți să deservești teritoriul

său în condiții cel puțin la fel de convenabile. O partidă de Monopoly care se află abia la început, cele mai multe căsuțe sunt încă goale și de primele puncte marcate depinde deja soluția îndepărtată când, mult mai târziu, planșa va fi plină de pionii pe care toți jucătorii îi vor fi așezat, de câte ori le-a venit rândul, și când șansa și talentul vor fi departajat cele câteva companii care se vor fi impus, rămânând singure, în timp ce toate celelalte vor fi fost răscumpărate sau intrate în lichidare, până când o nouă aruncare de zaruri, cu rezultat uneori neașteptat, obligă la o nouă analiză a întregii situații pentru următoarea etapă.

Bărbați în costum trist și gri, purtând încă uneori pălărie și mereu cravată, cu servieta din piele și dosarele lor, trecuți prin politică sau ieșiți din industrie, din marile școli de ingineri, de funcționari publici și, excepțional, din aeronautică, jucându-și cărțile, plasându-și pionii pe masa imaterială în jurul căreia își dispută pașnic lumea. Și este un joc ca toate celelalte, în orice caz preferabil celui la care s-au dedat timp de cinci ani bărbații în uniformă al căror *Kriegspiel* a dus la vărsare de sânge pe întreaga planetă, un exercițiu intelectual pur speculativ care implică și mult simț tactic, ceva care prin complexitate seamănă mai curând cu șahul decât cu Monopoly sau, încă și mai bine, cu jocul de GO, fiindcă nu e vorba să-l faci mat pe adversar, ci să-ți așezi cu dibăcie jetoanele albe sau negre pe caroiajul abstract trasat pe hartă de liniile de latitudine și de cele de longitudine. Capitalismul, dacă vreți, adică investițiile, concurența, căutarea celei mai mari rentabilități și a celui mai ridicat profit, dar într-o vreme când acționează pentru transformarea reală a economiei și când încă nu a devenit acel tur zadarnic de jonglerie financiară prin care se pierd și se câștigă pe nimica toată averi fantomatice. Și

fără proprietatea privată a mijloacelor de producție, întrucât compania a fost naționalizată. De altfel aceasta nu supraviețuiește mult timp decât datorită subvențiilor acordate de stat și nimeni, de la membrii comitetului director până la diferitele categorii de personal și sindicate, nu se îndoiește de faptul că ea exercită o misiune de serviciu public, contribuind la reconstituirea pânzei deșirate a lumii, legând din nou unele de altele țări care fuseseră separate de război, contribuind și la regăsirea strălucirii Franței, ca o revanșă pașnică pentru rușinea de a fi fost înfrânți.

Dar este un joc de copii care constă și în înfigerea unor steaguri mici pe planisferă, în colecționarea, cum se face cu jucăriile noi-nouțe, de modele la scară mică ale noilor avioane și apoi în trecerea lor în revistă. Exact ca un băiețel foarte serios care construiește pe plajă un castel gigantic, cu turnuri, ziduri și șanțuri cu apă, anexându-i suprafețe tot mai întinse de nisip, sau care, într-un colț al grădinii, își inventează o țară întreagă pornind de la elemente pe care le asamblează din setul lui de construcție, din jocul lui Meccano, printre care așază armata desperecheată a soldățeilor de plumb, a mașinuțelor și a machetelor de avioane.

Copilul foarte serios care se joacă așa se numește Max Hymans, directorul companiei Air France din 1948 până la moartea lui, în 1961, și care, dacă s-ar fi găsit cineva să-l facă erou de film sau de roman – însă vremea aceea trecuse – ar fi devenit la fel de celebru ca legendarul Didier Daurat, patronul Aeropoștalei, care a fost adversarul său, concurentul lui, înainte de a-i fi angajat, și care, în final, a intrat în sânul companiei. El, Hymans, născut odată cu secolul, absolvent al Școlii Centrale din Paris, avocat, apoi militant

din convingere politică, aderând la douăzeci și cinci de ani la SFIO [21] , peste trei ani devenind unul dintre cei mai tineri deputați ai țării și, pe urmă, îndepărtându-se de socialiști ca să adere la unul dintre numeroasele partide de stânga din Parlamentul de atunci, căruia i se încredințaseră tot felul de misiuni dintre care unele au fost oficiale, de pildă comisar general al Expoziției Universale din 1937, iar altele mult mai puțin oficiale, de exemplu contribuind, în timpul cabinetului lui Pierre Cot, la operațiunile clandestine de aprovizionare cu arme a Spaniei republicane.

La izbucnirea războiului, se număra printre puținii parlamentari care, renunțând la avantajele provenite din mandatul obținut, cer să se înroleze în armată, fiind numit căpitan la o unitate hipomobilă de artilerie, luptând în timpul învălmășelii de după înfrângere în Aisne, fiind decorat cu „Crucea de Război". Și chiar dacă, întors de pe front, face parte dintre cei care votează pentru acordarea de puteri depline mareșalului Pétain, păcălit ca toți ceilalți de bătrânul scamator-șef de la Verdun, nu-i trebuie decât câteva săptămâni ca să-și dea seama de greșeala făcută, încercând să stabilească relații cu francezii din Londra, fiind recrutat ca agent de serviciile secrete britanice, trecând în clandestinitate, fiind condamnat la moarte în contumacie, scăpând de arestări, apoi ajungând în cele din urmă în Anglia și în Algeria, unde De Gaulle, de bună seamă fiindcă fusese cândva raportor pentru bugetul aviației în Camera Deputaților și, în această calitate, unul dintre artizanii creării companiei Air France în 1933, îl numește director al Transporturilor Aeriene în Comitetul Francez de Eliberare Națională, intuind în el omul căruia îi va încredința renașterea aviației atunci când pacea avea să fie restabilită.

Astfel, după ce a fost reprezentantul țării la Conferința de la Chicago, unde se creează Organizația Aviației Civile Internaționale, și apoi, în guvernul provizoriu, așezat în fruntea Secretariatului General pentru Aviația Civilă și Comercială, poziție din care elaborează primul pachet de decizii în vederea reconstruirii oficiale a aeronauticii, este numit în 1948 la conducerea companiei Air France și intră efectiv în exercițiul funcțiunii pe 8 august, în timp ce el își încheie cu succes formarea de pilot stagiar pe pista din Le Bourget. Din acel moment, jucându-și cărțile, avansându-și pionii, lansându-se într-o partidă a cărei miză, în fond destul de stimulatoare, constă în construirea uneia dintre primele companii aeriene mondiale, pornind de la o flotă alcătuită din treizeci de avioane în curs de transformare, de la un teren a cărui aerogară se află încă în ruină și de la câteva sute de piloți, din care majoritatea sunt foarte tineri, abia ieșiți din armată, și din care unii vor deveni comandanți de bord înainte de a împlini treizeci de ani.

Câștigând pariul într-un deceniu. Având sprijinul statului și reușind cu pricepere să și-i facă aliați pe reprezentanții CGT [22] care, de fapt, conduceau compania de trei ani. Obținând ca Air France să comande avioane americane, de care avea nevoie fiindcă industria națională nu era în măsură să-i ofere aparate cu performanțe echivalente. Negociator și bărbat cu putere de decizie, de bună seamă dotat cu un simț destul de excepțional în materie de responsabilități instituționale și de afaceri, dacă ne luăm după realizările lui, de a căror reușită nu este singurul care trebuie felicitat întrucât, în astfel de întreprinderi ample, care privesc deopotrivă politica și economia și care se sprijină pe munca a mii de persoane, nu există niciodată un singur om responsabil, dar pentru a căror punere în aplicare este

uneori nevoie ca un anumit om să fie acolo și care, ca un copil foarte serios, câștigă toate etapele unei partide la momentul potrivit.

Dezvoltând rețeaua înspre America de Nord – New York, Chicago, Montréal – și America Latină – Mexico și Bogota –, înspre Orientul Îndepărtat – până la Tokyo –, trebuind să se pregătească pentru a face față concurenței companiilor private create în Franța, precum TAI și UAT, care au obținut exclusivitatea anumitor destinații aflate în vechile colonii din Africa sau Asia. European, visând să reunească în Air Union din convingere sau pragmatism, Sabena, Lufthansa și Alitalia, ducând proiectul atât de departe, încât s-ar fi putut realiza, unind toate liniile de transport aerian de pe continent, dacă De Gaulle, revenit la putere, nu s-ar fi opus, exercitându-și dreptul de veto. Preocupat să impună imaginea luxoasă care va contribui mult la succesul companiei Air France, închiriind pentru destinațiile din America de Nord adevărate palate zburătoare, la bordul cărora însoțitoarele servesc feluri de mâncare pasagerilor ce călătoresc în saloane dotate cu paturi și în fotolii extensibile, dar pregătind și era turismului aerian de masă prin echiparea companiei cu indispensabilele avioane cu reacție, Caravelle, Boeing 707, pentru acea metamorfoză la care, de altfel, el nu va fi martor, fiind un neobosit fumător de țigări Gitanes, bolnav de cancer pulmonar despre care, potrivit uzanțelor medicale de atunci, nici măcar nu i se spune și pe care îl descoperă printr-o confidență involuntară a unei asistente medicale nepricepute, înțelegând că este condamnat, dar continuând să lucreze până la capăt, deși rămas deja fără voce din cauza bolii, însă intervenind pe lângă sindicate pentru a le convinge să înceteze greva care amenința atunci supraviețuirea companiei, în cele din urmă, murind pe 7 martie 1961, la câteva zile de la

inaugurarea noii aerogări de la Orly, cu care aviația civilă franceză intră într-o nouă epocă, pentru care, mai bine de zece ani, el își cheltuise întreaga energie ca s-o planifice și s-o facă posibilă.

Dar când, în decembrie 1948, el pleacă la Saigon pentru prima dată în calitate de copilot sau chiar când, în aprilie 1952, la treizeci de ani, ajunge comandant de bord, fiind calificat pentru comenzile unui DC-3, deși Air France poate deja să tragă foloase din reclamele despre deținerea celei mai lungi rețele din lume care, pe piața transportului aerian internațional, nu este depășită ca importanță decât de companiile americane, aeronautica este încă departe de a deveni acea afacere modernă pusă la cale de bărbații în costum gri ca Max Hymans și alții care, în timp ce-și joacă imateriala partidă de Monopoly împrejurul tabelelor consiliilor lor de administrație, supraveghează evoluția societăților concurente ce se dezvoltă atunci aproape peste tot pe pământ și în cer.

Așa încât cei care pilotează atunci avioanele companiei pot avea sentimentul că mai aparțin încă erei pionierilor ale căror vitejii de altădată le trezise ideea copilărească de se face aviatori. Primele Douglas DC-3 care constituie principalele aparate ale noii flote Air France au ieșit din uzinele americane în 1935. Adică într-o vreme când Mermoz mai zbura și hidravioanele lui Latécoère și ale Imperial Airways făceau legătura între cele două maluri ale Mediteranei, ale Atlanticului, pentru ca mai târziu să unească cele mai îndepărtate destinații. Iar dacă DC-3 este, cu certitudine, primul

dintre aparatele de linie moderne, conceput pentru a dispune de autonomie suficientă ca să ajungă de pe o coastă pe cealaltă a Statelor Unite făcând doar o escală tehnică, cu un consum moderat de kerosen pentru ca folosirea lui să fie rentabilă, atât de rezistent încât se spune că unele aparate ar mai fi folosite și astăzi, adică la peste șaptezeci de ani de la proiectarea lor, în pofida progreselor rapide făcute în timpul războiului, îndeosebi inventarea radarului, arta pilotajului nu s-a schimbat în mod considerabil în acei ani și, în privința asta, diferențele sunt mai puțin mari între aparatele noi-nouțe achiziționate atunci de Air France și cele în curs de modificare ale vechii Companii Aeropoștale decât între avioanele la bordul cărora își începe el cariera în 1948, DC-3 și DC-4, și cele cu care și-o va încheia, Boeing 747, în 1981.

Avioane precum cele din anii cincizeci, Viscount sau Constellation, care urmează aparatelor de tip DC-3, încă lipsite de toate perfecționările ce ulterior vor fi obligatorii și care, din acest motiv, au atunci nevoie de echipaje unde piloții sunt asistați nu doar de un mecanic, cum se mai întâmplă uneori și astăzi, ci și de un navigator și de un radionavigant, profesii dispărute de aproape patruzeci de ani, la fel ca vechile meserii din Parisul pitoresc de altădată, fiecare având locul său în cockpit și fiind indispensabil pentru realizarea verificărilor, notarea datelor de la bord și efectuarea calculelor prin care se stabilește, se menține, se corectează o direcție, se hotărăște un traseu, se încearcă desenarea lui și găsirea drumului în marele vid înstelat al cerului. Sau: pe distanțele cele mai scurte ori în aparatele cele mai mici, toate aceste sarcini trebuie să fie asumate deopotrivă de comandantul de bord și de copilotul său.

Aceștia aplicând cam aceleași metode și proceduri, folosind, în mare, aceleași instrumente ca pe timpurile eroice ale Companiei Aeropoștale și ale primelor zboruri care au deschis linii necunoscute cu destinații în Africa, America sau Asia. Astfel încât Mermoz sau Lindbergh, dacă nu Wilbur Wright și Louis Blériot, s-ar fi descurcat cu siguranță dacă ar fi fost puși pe nepregătite în cabina unui Dakota, identificând instrumentele principale și indicatorii indispensabili, compensând necunoașterea celorlalte aparate de navigație prin experiența și flerul lor, reușind să facă aparatul să decoleze și apoi să aterizeze unde trebuie și cum trebuie, în timp ce ei, tinerii piloți de după război, care, totuși, de-abia își încheiaseră stagiul foarte strict, unde învățaseră cele mai moderne tehnici de pilotaj, s-ar fi simțit complet pierduți dacă ar fi fost brusc așezați la comenzile avioanelor pe care, totuși, peste un deceniu sau două, adică doar cu puțin mai mult timp decât cel care îi despărțea atunci de raidul făcut de *Spirit of St. Louis*, le vor face să zboare fără probleme, cu motoarele lor cu reacție, platformele de lansare cu inerție și toate celelalte pe care nici măcar nu și le-ar fi putut imagina, întrucât nu le venise ideea nici celor mai străluciți ingineri – ca să nu mai vorbim de Airbus cu releul sistemului electronic de comandă ce-i va lipsi, mai târziu – își vor zice ei, își va zice el, negreșit – de senzația fizică de a comanda direct cârmelor și celorlalte organe ale aparatului al cărui creier informatic conversează fără ei cu computerele și sateliții.

Așadar, adevărata revoluție tehnologică având loc mai târziu și fără ca ei să fie într-adevăr conștienți de asta, fiindcă o vor fi făcut ei înșiși

sau, în orice caz, o vor fi însoțit, pas cu pas. Având astfel convingerea că ei continuă aventura predecesorilor lor. Fără să știe – sau fără să accepte – că epopeea s-a oprit acum, când toți ceilalți sunt morți, bătrânii defrișori de linie căutând în întuneric un culoar de trecere printre crestele munților ori deasupra întinderilor oceanelor tulburate și cu suprafață dură, un sol de ciment ridicându-se din valuri, atunci când este izbită din înălțimi. Cei care, preocupați de reliefuri, obstacole, trasaseră pe planisferă o linie de la un punct la altul al hărții, unind satele fără nume, botezându-le „escale", hotărând că pe acolo vor trece și apoi reușind să-și atingă obiectivul sfidând toate dificultățile, ca să ducă la destinație câteva scrisori neimportante și să transporte cu bine doi sau trei pasageri mai mult sau mai puțin uluiți și total neîncrezători. Piloții aceia, cu toții dispăruți, unii după alții, în afară de Lindbergh, reconvertit în călătorul însărcinat cu cercetarea operațională, reprezentantul de prestigiu al companiilor aeriene în fața clienților, consultant pentru Pan Am, negociator de contracte la Dassault, descurcându-se între o recepție și o ședință astfel încât misiunile comerciale să-i permită să-și viziteze din când în când copiii nelegitimi împrăștiați prin Europa. Sau: Didier Durat, ajuns șef al Centrului de Exploatare al Air France la Orly. Defilarea încheindu-se cu pilotul chel și cu o corpolență excesivă, care își afundă aparatul Lightning în apele Mediteranei, cu siguranță obosit de cât cântase o epopee în care nu mai putea crede pe deplin, acoperindu-se cu giulgiul apei care îi înghițise mai înainte pe prietenii lui și trăgând cortina pentru a arăta că toate acestea se sfârșiseră cu adevărat.

Numai că ei – care nu făcuseră încă treizeci de ani, supraviețuitori ai unui război la care, în unele cazuri, nici măcar nu participaseră – nu puteau, desigur, să accepte ca punctul final să fie pus de alții și tocmai în clipa când aveau să intre și ei, la rândul lor, în Istoria care

le fusese povestită și în care crezuseră. Foarte hotărâți să ducă mai departe visul acesta de care se lăsaseră purtați după ce au văzut trecând pe deasupra lor un avion– când, în adolescență, de exemplu, pierdeau vremea pe malurile râului Saône, nu prea departe de cheiurile unde, într-un oraș de provincie liniștit, îi acostau pe pasagerii și pe piloții aparatelor Short Empire ale Imperial Airways. Prin urmare: convinși că rostul lor era să împlinească ceea ce to]i, de dinaintea lor, nu putuseră decât să schițeze, adeverind în practică profeția pe care ei le-o lăsaseră moștenire. După ce au dat uitării războiul, migrația zilnică a miilor de aparate aruncându-și flăcările deasupra orașelor și cârdul de vânători roind în jurul lor protejându-le siajul. Fiind siguri, în adâncul sufletului lor, că nimic din toate astea nu se petrecuse în realitate: nici orașele calcinate cu clădiri în flăcări ca niște torțe, nici avioanele căzând ca niște bolovani spre sol și zdrobindu-se în necuprinsul nicăieri al unui peisaj pierdut.

Crezând că totul o lua de la capăt și că cineva ștersese tăblița de ardezie a timpului cu buretele milostiv al uitării. În felul acesta, aventura de odinioară fusese întreruptă numai temporar, o simplă paranteză de nebunie și groază se deschisese din întâmplare pentru ca imediat să se închidă, lăsând aviația să redevină ceea ce nu ar fi trebuit să înceteze niciodată să fie, ceea ce, în realitate și la drept vorbind, fusese mereu, în pofida înfățișărilor de coșmar pe care le căpătase lumea. Nu acea operațiune de distrugere sistematică și crime în masă realizată de mașinării anonime trimise cu miile spre obiective, vărsându-și potopul de încărcătură explozivă peste orașe abstracte, transformate de îndată într-un sinistru spectacol pirotehnic, proiectând dâra luminoasă a gloanțelor îndreptate spre ținte mari cât niște modele reproduse la scară mică sau aruncându-se

unele în căutarea celorlalte, învârtindu-se în spațiu cu repeziciune, trăgând focuri de arme aproape pe orbecăite și apoi părăsind locul, sperând să se strecoare printre proiectile. Nu sminteala aceea, la care, totuși, ei asistaseră, acea acțiune pe care, cu toate acestea, ei o creaseră, crima aceea, dacă vreți, pe care ei o înfăptuiseră cu adevărat, fiind deopotrivă vinovați, complici și victime. Ci celălalt vis, care vine din pruncia lor și a secolului și care a inventat avionul nu ca mașinărie ucigătoare, cu ajutorul căreia se inspectează pământul și sunt terorizați cei care trăiesc acolo, ci ca instrument grațios, splendidul simbol al unei libertăți ce contribuie la emanciparea pacifistă a unei lumi în sfârșit unificate.

Istoria luând-o de la capăt așa cum a făcut-o pe vremuri, în același fel amnezic care îi este specific, ștergându-și urmele pe măsură ce înaintează, cu unicul scop de a-și asigura propria perpetuare care sacrifică neîncetat pateticul pasiv al trecutului pentru simpla promisiune a unui prezent fără conținut. Realizabilă doar prin acea capacitate de a uita, care anulează automat orice conștiință acumulată, lăsând abia să subziste simulacrul îndepărtat al câtorva amintiri atât de puțin particularizate, încât ar putea fi ale oricui, un murmur ușor al memoriei care meditează în spatele tău, căruia îi întorci spatele și nu reușești să afli de unde vine, aruncând uneori o privire peste umăr și nezărind nimic altceva decât câteva bucăți de năluciri, în care să te încrezi la fel de puțin ca în episoadele dintr-un vechi roman de care nimeni nu se mai interesează și căruia nici nu-i mai știe intriga.

Pe 7 februarie 1946 trebuie să fi avut sentimentul că, în sfârșit, pentru el, totul începea, lăsând definitiv în urma lui nereușitele, decalajele trăite până atunci, așezându-se cu adevărat la comenzile unui aparat care nu era nici acel Dewoitine la care visase, nici acel Thunderbolt în al cărui cockpit chiar învățase să zboare, ci un Dakota DC-3 care i se va încredința în curând pentru a-l conduce spre un aeroport sau altul din Europa ori Asia, continente deservite din nou de companie.

Și după cum, în cele din urmă, ar fi recunoscut el însuși, cu siguranță era mai bine așa: preferabil pilot de linie decât pilot de război fără ca, de altfel, diferența să fie foarte evidentă, nici vizibilă cu ochiul liber. El, răsplătit cu un grad, dotat cu galoane și insigne, purtând uniformă în cadrul unei companii naționale unde stăpâneau aceeași ierarhie și aceeași disciplină pe care le experimentase în armată și pe care, odată ajuns comandant de bord, le impune în cabină și în restul aparatului, având sentimentul că astfel mai curând servește cauza și drapelul țării lui, decât contribuie la dezvoltarea unei operațiuni strict comerciale. Cu acea diferență esențială că aviația se întorsese, așadar, la visul de odinioară, cel de la începuturi, când primele aeroplane ce se ridicau deasupra pământului aduceau cea dintâi probă inedită că nimic nu-l poate face prizonier pe om, nici măcar gravitația care îl lega dintotdeauna de pământ, că sunt de-ajuns puțină ingeniozitate și puțin curaj pentru ca el să se înalțe suficient și să facă un pod imaterial prin unirea celor mai îndepătate puncte ale planisferei.

Așadar, Istoria luând-o de la capăt cum o făcuse prima oară, când tinerii piloți ai generației pierdute, supraviețuind ororii Marelui

Război, au inventat aviația cu cea mai deplină inoconștiență și pornind aproape de la nimic. Visul renăscând spontan, ca de la sine. Naiv și scandalos, fără să fie umbrit de nicio îndoială, dacă totuși ținem să-l judecăm, nespunând nimic despre catastrofa fără nume prin care Omenirea tocmai trecuse, atât de înspăimântătoare că ar fi trebuit să infirme pe veci orice fel de credință în orice fel de lucru și la care aviația contribuise din plin, extinzând la nivelul întregii planete proiectul unei exterminări tehnice generalizate.

Numai că a pune pe umerii acelor oameni tineri o asemenea condamnare fără nicio deosebire, ironică sau indignată, ar însemna ca pentru a doua oară să nu dai dreptate însuși timpului și mișcării de etern reînceput prin care oamenii au putut atunci paria că lumea avea, totuși, un viitor. Fără să se răzgândească, în ciuda Auschwitz-ului și a Hiroshimei, în pofida orașelor incendiate din Franța, Anglia sau Germania, cu toate suferințele reale pe care le-au îndurat, toate dezastrele din care au scăpat, fără să renunțe la optimismul care, orice s-ar spune pe viitor, a fost sentimentul bătrânului secol al douăzecilea și care a fost ilustrat de aviație prin câteva imagini legendare în care ei au crezut – copilărește și, totuși, cu adevărat.

În final, având dreptate, dat fiind că ei au câștigat războiul, indiferent că, până la urmă, au participat la el sau nu, și chiar dacă s-au dus ca voluntari în bătălii pentru care nu avuseseră posibilitatea să lupte, ultimul cuvânt revenindu-le nu celor care deportau, împușcau, gazau, ci lor, care, într-un moment sau altul, oricât de târziu s-ar fi întâmplat, au hotărât că era de-ajuns. Luând armele fără să știe întotdeauna de ce, cu motive bune sau rele, așa cum se întâmplă cu tipul acesta de hotărâri, atunci când ești un oarecare, un om precum ceilalți, absorbit în masa semenilor, toți diferiți, fiecare prins în vârtejul propriei vieți, având o familie, o iubire, o meserie, proiecte,

neînchipuindu-]i că abandonezi totul și, totuși, găsindu-te în pragul morții, cu tot curajul de care e nevoie – sau nu, asta nu schimbă situația cu nimic – pe o plajă din Normandia, în fața unui pluton de execuție, în infernul sordid și noroios al unui câmp de luptă sau în timpul unui antrenament făcut în zadar pe un teren îndepărtat al Army Air Force. Biruind, totuși – cu toții, și viii, și morții – triumfând în felul lor în fața abjectelor gunoaie ale ruinelor, depunând astfel mărturie pentru viitorul în care își păstraseră până la capăt o formă de credință.

Optimismul, într-adevăr. Altfel spus: convingerea că ziua următoare merită întotdeauna efortul de a fi văzută. Cu răsăritul soarelui, norii de pe cer, lumina dimineții care scaldă și spală cu limpezimea ei tot ce este dedesubt. Acel sentiment de a doua zi după dezastru, oricât de mult ar cântări tragedia a tot ceea ce ai trăit până atunci. Senzația, cu siguranță foarte stupidă, că va exista întotdeauna o continuare a poveștii, curiozitatea cam puerilă care te face să dai paginile mai departe ca să descoperi ce se va întâmpla în capitolul următor.

Și în cazul lor, certitudinea de a mai participa la vechea epopee și de a face astfel ceva util, desigur, fără ca ei să-i exagereze importanța – pricepând bine că noua lor meserie depindea, în vremurile mai moderne, și de aceea a șoferilor de autobuz, a conducătorilor de tren sau, pentru a alege o comparație mai prestigioasă, a căpitanilor din marina comercială – dar pe care ei o luau, de asemenea, foarte în serios, considerând că o profesie ca a lor implica o vocație specială la cei care o exercitau și că aveau de îndeplinit un fel de misiune. Transportând pe cer pasageri și mărfuri, dar, totodată, făcând dovada că planeta era una singură, că pământul era rotund,

verificând practic această evidență cunoscută de multă vreme, dar pe care, în realitate, ei erau primii care să o simtă fizic, decolând de pe un continent pentru a ateriza pe un altul, după câteva ore petrecute în aer, suspendați în vid și trași înainte potrivit principiilor unui fenomen despre care știau totul, tot ce putea fi explicat din punct de vedere tehnic și care era determinat de acțiunea reunită a motoarelor și a portanței aripilor, dar care, de fiecare dată când smulgeau aparatul de pe pământ, trebuie să-i fi uimit în continuare ca un miracol improbabil.

Eliberați de spațiul pe care, datorită avionului, aveau noua capacitate de a-l traversa simultan în toate dimensiunile sale, fără a îndura niciuna din constrângerile la care fuseseră supuși înaintașii lor, zburând deasupra solului, văzând cum se perindă în jos, unele după altele, suprafețele țărilor străbătute, de parcă marele atlas al lumii își întindea paginile sub ochii lor. Descătușați și de timp, în curând învârtindu-se în jurul pământului mai repede decât se învârte acesta în jurul propriei axe, schimbând continuu fusul orar, pierzând astfel orice noțiune de zi și noapte, sfârșind prin a pluti în grosimea ciudată a unei durate desprinse de cea a orologiilor și a calendarului. Evoluând într-un alt univers, un univers de vânturi și furtuni, cu legi proprii, pe care aparatele, cu capacități încă limitate, trebuiau să le respecte cu sfințenie, dar care părea că-l cuprinde pe cel unde trăiau ceilalți și ale cărui reguli comune, își ziceau ei, probabil, nu li se mai aplicau în întregime lor, câtă vreme zburau.

Simțind acea libertate, bucurându-se de ea, hotărându-și viața în funcție de dorința aceea. În cazul lui, cu siguranță nu din pasiunea pentru mecanică – el, care era în stare doar să schimbe un pneu la

mașină și total nepriceput să meșterească fie și cel mai mic lucru. Și nu atât din ispita câștigului, care îi era complet străină – cu atât mai mult cu cât, la începutul carierei, nimic nu lăsa să se ghicească faptul că salariile acordate de companie comandanților de bord vor atinge nivelul foarte confortabil din anii șaptezeci, nivel derizoriu, totuși, față de veniturile oricui care câștigă acum din bonusuri și opțiuni pe titluri financiare. Nici măcar pentru simpla plăcere de a zbura – nu se înnebunise niciodată să facă acrobații pe cer, nu frecventase aerocluburile și privea cu puțin scepticism, chiar cu un strop de aroganță, faptul de a-ți umple timpul liber făcând aviație ca amator. Neavând nimic în comun cu fanaticii de o erudiție delirantă, care acumulează atâtea informații, încât pot răspunde la toate întrebările despre orice model de aparat aflat în exploatare în lumea întreagă. Nu, având doar certitudinea că locul lui era la comenzile avionului său. Și fără ca măcar să știe cu adevărat de ce.

Fiindcă o vocație nu se poate explica, nu mai mult cea a unui pilot decât cea a unui artist, a unui inginer sau a unui medic, fiind incapabil să spună de unde a început totul, fiindcă certitudinea de a trebui să devii cel care ești în adâncul tău pare atât de veche, încât îți dă impresia că precedă cele mai îndepărtate amintiri, poruncește poveștii pe care, mai târziu, o spui celorlalți și ție însuți. Astfel că, atunci când era întrebat despre originea pasiunii lui, răspundea că nu, nu-și mai amintea când îi venise ideea și cu atât mai puțin cum și de ce, fiindcă, atât cât mai]inea minte știa că dintotdeauna a vrut să se facă aviator. Iar dacă își aducea aminte cum se așezau pe apele râului Saône hidravioanele companiei Imperial Airways – dar măcar își amintea asta? – nu era pentru că dorința de a zbura se născuse din acel spectacol la care asistase în adolescență. Ci exact pe dos: dacă își

amintea de asta – presupunând că așa era – este pentru că atunci luase deja irevocabila hotărâre că, într-o zi – și nu-și putea închipui prin ce inimaginabil concurs de circumstanțe – va fi pilot, la rândul lui.

Recrutat în februarie 1946, obținând calificarea de copilot în decembrie 1948, devenind comandant de bord în aprilie 1952, participând alături de câteva sute de ofițeri naviganți și zece mii de agenți pe care trebuie să-i fi avut atunci compania în ambițiosul plan de dezvoltare conceput de Max Hymans. Cu convingerea – împărtășită de toți – că marele vis de odinioară era pe cale să se realizeze, chiar acela anunțat profetic de Mermoz în anul când avea să moară, adică mai înainte cu un deceniu, dar într-o epocă pe care războiul o făcuse brusc să pară atât de îndepărtată, de parcă ar fi fost vorba despre o perioadă de dinaintea potopului – și, de fapt, potopul chiar avusese loc. Declarând (Mermoz) în termeni foarte pompoși că aviația s-a născut din „nevoia ideală de a evada din sine“, din „voința de a trece peste contingențele unei vieți prea înguste, de a pune capăt monotoniei unui mod de viață prea egoist“. Așadar, considerând că ea nu era decât în mod secundar o invenție tehnică, reprezentând, spunea el, o „operă de credință“, înzestrată chiar din acest motiv cu „mistica, apostolatul, martirologiul ei“ și menită să creeze „un fel de religie socială“, care „va servi drept fundament pentru evoluția profundă a spiritului noilor generații“.

Și, cu siguranță, ar mai fi multe de spus despre un discurs atât de vechi, de îndoielnic. Însă el n-ar fi zâmbit la acel sentimentalism – mai ales în anii aceia de după război, când nu pierduse nimic din aroganța dogmatică specifică tuturor tinerilor prea serioși. Nici măcar n-ar fi înțeles de ce ar fi zâmbit cineva. Nevăzând în asemenea discursuri manifestarea niciunei forme de naivitate sau idealism. Ci doar simpla afirmare a unei credințe întemeiate. Fiindcă aceste convingeri erau ale lui și ele confereau ceva vizibil sfânt unor cuvinte folosite de el: „echipaj", „linie", „companie". Pe aceste două sau trei cuvinte își construise întreaga lui filosofie de viață – care, până la urmă, era la fel de meritorie ca oricare alta.

Neîncercând să o impună. Știind prea bine că și-ar fi răcit gura de pomană și că nu s-ar fi găsit nimeni în jurul lui – îndeosebi în propria familie – care să-l poată auzi. Fiindcă asta e regula potrivit căreia fiii cred în alte valori decât tatăl lor. Sau, dacă e cazul, își doresc opusul. Necăutând să convertească pe nimeni. Mulțumindu-se să arate că nu înțelegea dacă era puțin ironizat despre lucrurile în care el credea, neîncercând să justifice, doar întrebându-se ce putea fi greșit sau banal în a apăra ideea că meritul unui om se măsura după onestitatea, dăruirea cu care, fără să urmărească vreun câștig personal, se punea în slujba unei cauze comune, atunci când aceasta contribuia la pacea și prosperitatea lumii.

Astfel, își făcuse din aviație un fel de religie din care el și – cred – toți ceilalți piloți din vremea lui deduseseră un sistem foarte strict de credințe, de ritualuri și chiar de superstiții. Convins că înaintea tuturor lucrurilor trecea compania, că era firesc să-i consacre întreaga lui viață. Și chiar să și-o sacrifice pentru ea, dacă o cereau

circumstanțele, asemenea marinarilor care acceptă să se scufunde cu vasul lor, ceea ce, fără îndoială, ar fi făcut, dacă ar fi fost cazul, mai puțin din curaj, n-avea mai mult decât oricine altcineva, cât din principiu – și de așa ceva putem spune doar că nu ducea lipsă. În orice caz, considerând că tot ce n-avea legătură cu „compania“ venea pe locul următor: mai ales interesul personal și până la viața de familie. Cu ideea fixă că o misiune intra în responsabilitatea comandanților de bord și că ea însemna deservirea „liniei“. De parcă lumea întreagă era ținută laolaltă doar de acele fire care încercuiau globul și treceau prin punctele unde fuseseră dispuse escalele pe planisferă. Așa încât, dacă un singur fir dintre acestea s-ar fi rupt – ori chiar întins – fiindcă unul dintre zboruri nu ajunsese la destinație sau fusese întârziat, întreaga planetă s-ar fi făcut bucăți, lipsită brusc de rotunda coerență pe care i-o dădea exploatarea aeronautică.

Ei, piloții, având mai puțin rolul de a escorta pasageri și mărfuri, cât de a garanta acea perpetuă mișcare de pendul prin care pământul se verifica el însuși, făcând să comunice unele cu celelalte toate punctele împrăștiate pe suprafața lui. Pentru îndeplinirea unei asemenea misiuni nefiind deloc nevoie de eroi. De altfel, nu pretinsese niciodată că ar fi unul și toată logica operațiunii avea ca scop să evite riscul de a trece într-o zi printr-un asemenea risc. Fiindcă, în aviația civilă, un erou este întotdeauna un pilot care-și salvează aparatul dintr-o catastrofă care n-ar fi trebuit să aibă loc – reușind o aterizare de urgență la bordul unui avion în flăcări, victimă a unei pene de combustibil sau a opririi motoarelor – și pe care ar fi trebuit s-o poată preveni, găsind la timp soluția pentru problema cu care se confrunta și fără să se lase la voia întâmplării. Prin urmare, cel mai bun pilot este, în final, cel care rămâne anonim, cel al cărui

dosar – ca și-al lui – nu păstrează urma înfăptuirii niciunei vitejii. Acela care îndeplinește misiunea ce i-a fost încredințată și care constă în a veghea asupra pământului și a celor care îl traversează. Pentru aceasta neputând conta decât pe seriozitatea lui, trebuind să verifice încontinuu toți parametrii de zbor, fără a neglija niciunul. „Singurul stăpân la bord, după Dumnezeu“, cum susține o veche zicală din marină. Beneficiind, totuși, de ajutorul „echipajului“, ultimul lucru în care ar fi crezut și în care și-ar fi pus speranța: copilotul, mecanicul, odinioară radionavigantul și navigatorul, iar după ei, cohorta personalului comercial, însoțitoarele și însoțitorii de bord, adunați laolaltă fără a se cunoaște între ei cu adevărat, repartizați aleatoriu pentru același zbor în funcție de calculele conducerii, comunitate îmbarcată sub autoritatea lui cu scopul ca „linia“ să fie asigurată pentru „companie“.

Aceasta era religia lui. Valabilă pentru toți aviatorii. Dar, deopotrivă și chiar mai mult de atât, își spunea el fără a folosi aceste cuvinte, pentru toată omenirea. Optimist până într-atât încât să creadă că aceasta era pe punctul de a intra într-o nouă eră, fără să fie nevoie de revoluție sau de lovitură de stat ca să se atingă acest obiectiv, victoria Aliaților fiind de-ajuns ca să se stabilească pentru totdeauna condițiile necesare unei democrații, despre care nu se îndoia că se va extinde pe tot globul, și tot ce rămânea de făcut pe viitor consta în contribuția la acea unanimă îndreptare a lumii spre pace și prosperitate. Ei, aviatorii, fiind în ochii lui agenții unei asemenea transformări, apropiind continentele, asigurând marea și neîncetata mișcare de circulație datorită căreia pământul va fi, în final, un singur întreg. Învârtind mecanismul lumii.

Făcând această treabă extraordinar de rutinieră și, în fond, destul de plictisitoare – recompensată, totuși, de splendidul spectacol al cerului – constând în repetarea, la fiecare zbor, a acelorași gesturi. Trecerea printr-o sală de operațiuni, pregătirea planului de zbor, lista cu ce trebuie făcut în cabină, decolarea, calcularea și corectarea distanței, traiectoria stabilită în funcție de direcția vântului, verificarea constantă a tuturor parametrilor, jocul de desenare a rutei care constă în a merge dintr-un punct marcat pe hartă la următorul, parcurgând pe cer drumuri invizibile cu ochiul liber până la apropierea finală de sol și la virajul care potrivește aparatul pe axa terenului și îl așază pe pământ. Fără ca, în general, să mai rămână ceva de zis.

Exceptând unele cazuri. Cum ar fi acea zi de 24 decembrie 1952. Fiind pe-atunci un foarte tânăr pilot de linie de treizeci și unu de ani, de șase luni comandant de bord. Decolând din Orly cu destinația Alger, la bordul unui DC-4 înmatriculat BELL (Bravo Echo Lima Lima). Și fiind nevoit să se întoarcă chiar în acea seară pentru masa festivă de Crăciun, întrucât echipajul trebuia să facă drumul dus-întors în cursul zilei, fapt foarte obișnuit în acea vreme pe aparatele mediu-curiere, doar cu o escală în Spania.

Pierzându-se detaliile poveștii, întrucât n-a mai rămas mare lucru nici în hârtiile lui, doar notița din carnetul de zbor, nici în memoria celor care ar mai putea încă să-și amintească. E posibil să fi izbucnit o furtună în sudul Spaniei, întunecând cerul, împingând aparatul în

toate direcțiile, lăsându-l complet derutat undeva între Barcelona și Granada, pe coastele unde altădată treceau primele aparate ale Companiei Aeropoștale, rătăcindu-se, așa cum povestesc Kessel și Saint-Exupéry. Și-atunci, într-o postură la fel de proastă ca a pionierilor din vechea epopee, s-a rătăcit complet, neavând nici cel mai mic punct de reper care i-ar fi permis să stabilească locul unde se afla, învârtindu-se ore în șir, neputând să caute adăpost pe pistele cele mai apropiate, devenite total impracticabile din cauza condițiilor meteorologice, trebuind să găsească o cale de ieșire, îndreptându-se spre Oran. Sau: e posibil să fi fost o problemă tehnică, o pană, un rezervor care curgea, un indicator inexact, o greșeală comisă la Orly, la încărcarea avionului cu carburant. Cert este că s-a trezit la mijlocul Mediteranei, cu rezervorul gol. În întunericul nopții care se așternea, zburând deasupra unui loc pierdut, cu aparatul lui, cu cei aproximativ patruzeci de pasageri pe care îi transporta și cu cele patru motoare care se apropiau de ultima rotire a elicelor. Și de aceea, știind că nu se putea face cale-ntoarsă spre Spania, calculând că nu va reuși niciodată să ajungă la Alger, a ales să se abată spre Oran, singura destinație care îi rămânea încă la îndemână.

Luând singura hotărâre rațională ținând cont de condițiile respective, încercându-și norocul care îi mai rămânea. Fiind, totodată, conștient că probabilitățile nu erau în favoarea lui. Finalul de-acum era aproape sigur, prăbușirea avionului în mare. De altfel, aceasta era concluzia la care ajunsese și Centrul de Operațiuni al Air France de la Paris. Pilotul-șef anulându-și participarea la masa festivă pentru a rămâne, prin radiotransmițător, în contact permanent cu el. Încercând să-i comunice informațiile meteorologice și tehnice care i-ar putea fi de folos, asistându-l prin sfaturile lui, știind bine că toate acestea nu însemnau mare lucru, în afară de a încredința echipajul de susținerea companiei, căci avea toate

elementele în mâna lui și de-acum, în pofida tuturor datelor potrivnice determinate de noroc și hazard, numai el mai putea, eventual, să facă avionul să aterizeze.

De trei ori a sunat-o pilotul-șef ca să-i spună, mai întâi, că soțul ei va întârzia și, apoi, că era preferabil ca ea și cei trei copii – Marie-Françoise, Patrick și mezina, Claude, care avea numai câteva luni – să nu-l aștepte în acea seară. În timp ce ea făcea ultimele pregătiri pentru cina din ajunul Crăciunului și termina de cusut la mașină cadoul pentru fiul lor, un costum de cowboy. Și, desigur, nu i-a spus exact cât de gravă era situația, mulțumindu-se să i-o prezinte ca pe o simplă încurcătură, deplorabilă, se-nțelege, într-o astfel de zi a anului, nimic mai mult. Dar, de șase ani de când lucra pentru Air France, era pentru prima oară când însuși pilotul-șef, mai cu seamă într-o seară când ar fi trebuit ca el să fie cu familia, ca toată lumea, își făcea timp să o sune ca să îi anunțe o întârziere. Și ea avea oarecare bănuieli cam ce ar putea însemna asta.

Trebuia să ajungă la Oran. În ciuda vremii, să piloteze destul de chibzuit pentru a economisi puținul carburant care mai rămăsese. Să calculeze traiectoria, altitudinea, viteza optimă pentru a reuși să ajungă la destinație, chiar dacă trebuia să încheie drumul în zbor planat. În ultimă instanță, să încerce o amerizare. Cu toate riscurile specifice acestui tip de exercițiu în urma căruia rareori se mai găsesc supraviețuitori. La câ]iva zeci de kilometri de coastă, când acele celor patru indicatoare arătau aproape zero, a transmis pe toate undele semnalul internațional prin care se solicită ajutor de urgență, „Mayday! Mayday! Mayday!“ prevăzut de procedură, semnal răsunând în noapte, recepționat de o navă comercială al cărei căpitan

a răspuns numaidecât, acesta abătându-se de la ruta lui pentru a însoți avionul prin indicații, urmărind pe suprafața apei apropierea lui din cer, pentru a putea acorda primul ajutor naufragiaților, dacă avionul avea să-și încheie cursa în apă. Și apoi a apărut aeroportul din Oran, cu dispozitivele de semnalizare strălucind în întuneric, turnul de control acordându-i prioritate imediat pentru a începe manevrele de aterizare. Avionul ajungând, în final, pe pistă fără nicio picătură de kerosen în rezervor.

A doua zi s-a întors La Paris, în apartamentul spațios din strada Huysmans, unde, în salon, sub brad, zăcea uitată hârtia de la ambalajul cadourilor de Crăciun cu care copiii se jucau, ținând în mână, cum am face cu o scrisoare de scuze, telegrama trimisă numaidecât de conducerea companiei, semnată, poate, de Max Hymans, care îl felicita și, neîndoios, îi ura sărbători fericite.

Capitolul 8

17 MARTIE 1972

Deasupra lui nu mai era decât cerul, înaltul cerului, înnourat și, totuși, foarte adânc, nesfârșit de adânc, pe care pluteau încetișor nori suri. «Ce liniște, ce pace solemnă! își zicea el în gând. Câtă diferență între alergarea noastră nebunească printre strigăte și lupte și domoala lunecare a acestor nori pe înaltul nemărginit al cerului! Cum de n-am văzut eu până acum înaltul acesta al cerului?! Da, totul nu-i decât zădărnicie, totul nu-i decât iluzie, în afară de cerul acesta fără margini. Nimic, dar absolut nimic, nu există în afară de asta… Sau poate că și asta e o nălucire, poate că nu e nimic în afară de tăcere și de liniște. Slavă Domnului că este așa!…» [23]

LEV TOLSTOI

Abia cu puțin să fi fost mai în vârstă decât sunt eu acum și fără îndoială începuse să numere în gând anii sau, mai curând, orele, fiindcă acestea se notează într-un carnet de zbor, care îi mai rămâneau de pilotat. Presupunând că ajungea până la încheierea carierei, că treceau cele zece cicluri de câte douăsprezece luni, în realitate, un pic mai puțin, care îl despărțeau de data pensionării. Fiindcă se putea întâmpla un accident, „un necaz“ cum se zicea în jargonul piloților – cum a fost în noaptea aceea de 24 decembrie 1952,

cu douăzeci de ani mai înainte. Și fiindcă putea să i se retragă licența– multora dintre tovarășii lui li se întâmplase asta– la sfârșitul următoarei vizite medicale, dacă era declarat inapt, de pildă pentru o problemă de vedere– purta de-acum niște ochelari mici și ciudați, în mod bizar aduși din Japonia, niște semilune cum avea bătrânul Gepetto în filmul de desene animate al lui Walt Disney, însă asta era îngăduit câtă vreme acuitatea nu scădea sub un anumit nivel. Sau dacă era găsit ca necorespunzător din punctul de vedere al aspectului exterior– gras, slăbit, obosit– pentru a putea practica acest exercițiu– în fond, un exerci]iu fizic– care este conducerea unei aeronave pentru distanțe mari: organismul uzat de tensiunea nervoasă, de lungile privegheri la comenzile unui aparat de zbor sau ale altuia, complet dat peste cap din cauza diferenței sistematice de fus orar, până într-acolo încât să se cufunde într-un fel de insomnie nesfârșită și uimitoare. Și, uneori, își zicea, de bună seamă, că lucrurile s-ar fi putut petrece și altfel: concediat, de pe o zi pe alta, pe baza hotărârii unui medic care n-avea habar de aeronautică și care s-ar pronunța cu privire la capacitatea lui de a pilota, după ce i-ar lua tensiunea și l-ar ausculta, punând temei, în mod absurd, pe câteva măsurători și pe o analiză a sângelui sau a urinei. Oprit brusc și fără să se fi putut pregăti pentru asta, mai curând decât să treacă la lunga numărătoare inversă, pe care o făcea în minte, a orelor care îi mai rămăseseră înainte de a fi nevoit să renunțe la ultimul lui avion și să înceteze a se mai considera pilot.

Dacă ar fi să mă iau după fotografiile sau filmele de amatori din acele vremuri– și trebuie să o fac fiindcă, pentru mine, ultima lui înfățișare fizică a ocupat tot spațiul din amintirea pe care o păstrez despre el–, arăta mai degrabă binișor. Și, ca să fiu sincer, mult mai bine decât mine la vârsta lui, pe care o voi împlini în curând. Neavând, față de el, decât avantajul de a fi rămas cu păr pe cap, în

timp ce el, chiar înainte de a face treizeci de ani, rămăsese complet chel. Însă mult mai puțin zvelt și suplu decât era el. Cu un izbitor aer de Michel Piccoli, pe care i-l remarcaseră cele două fiice, neapărat îndrăgostite de el și care, de bună seamă, după ce văzuseră un film al lui Claude Sautet, îl încurajau, în pofida frizurii regulamentare impuse de compania aeriană și a caschetei, să își lase să se onduleze puținul păr care îi mai rămăsese la spate și în jurul urechilor – asta se întâmpla în anii ’70.

În egală măsură, asemănători și atât de diferiți. El, tată al unei familii numeroase – cinci copii: Marie-Françoise, Patrick, Claude și, după mine, Pierre, mezinul, potrivit formulei consacrate –, deja bunic la vârsta mea de acum, pentru ca apoi să i se mai nască nepoți încă de vreo zece ori. Fidel soției, neavând niciodată, după câte se pare, o legătură extraconjugală – în pofida a ceea ce pretinde, și cu siguranță pe bună dreptate, întreaga mitologie erotică cu toate poveștile de iubire, totuși foarte exagerate, dintre piloți și însoțitoarele de bord. De altfel, trecând peste toate acestea din clipa când doctorul, a doua zi după nașterea ultimului său fiu, îl anunțase că, dată fiind starea soției lui după ultima sarcină, era mai bine așa. Sau poate că nu, până la urmă. Fiindcă nu știm niciodată nimic despre viața părinților noștri. Și, cu siguranță, e mai bine așa. Având la Paris un apartament uriaș, iar pe malurile râului Yonne o reședință secundară foarte confortabilă, apoi un cont în bancă și o avere suficientă pentru a se îngriji nu numai de propriile nevoi, ci și de cele ale tuturor copiilor săi. Comandant de bord la Air France, dar și pilot-șef, instructor, ocupând, deci, cele mai importante posturi la care poate aspira un aviator al companiei, deținând tot felul de funcții oficiale în sindicat și în asociațiile aeronautice cu nume greu de imaginat: *Le Tomato*,

Ailes brisées, Vieilles Tiges, Notre-Dame des Ailes, APNA și ANORAA. Ținând să-și continue cariera ca ofițer în rezervă în Armata Aerului, făcând regulat ceea ce numim „stagii de perfecționare“, devenind astfel responsabilul transporturilor aeriene civile pe lângă statul-major și, în final, primind gradul de colonel, murind un pic prea devreme pentru a i se decerna Legiunea de Onoare – pe care și-o dorise toată viața, dar pe care nu îndrăznise niciodată să o ceară de la cei care i-ar fi putut înlesni primirea decorației.

El, împingând patriotismul până la a fi „corespondent onorific“ al SDECE – devenit DGSE. Adică agent al serviciilor secrete franceze. Cum, desigur, mai sunt încă și astăzi – și poate n-ar trebui să scriu despre asta – piloți ai Air France considerați de către direcția de operațiuni drept cei mai demni de încredere. Presupunând, bineînțeles, că mai pot fi utili în misiunile de spionaj moderne – care trebuie să se fi schimbat mult de atunci. Primind acasă vizitele unui interlocutor foarte misterios. Nevoind să spună nimic – nici măcar soției lui, căreia, totuși, despre toate celelalte lucruri îi spunea totul. Și apoi, mult mai târziu, povestind, într-o zi, ca de la sine și fără ca nimeni să-l fi întrebat ceva, cum, prin anii ’50, când el deservea escalele spaniole ale companiei, i se încredința sarcina de a duce clandestin bani și mesaje oponenților regimului franchist, ascunși prin hotelurile din Madrid, unde cu greu îi găsea, străbătând orașul în toate sensurile, după cum primise ordin și întocmai cum i se dăduseră indicații, pentru a fi sigur că nu fusese ținut sub supraveghere de poliție și că el nu o ajuta astfel să ajungă la cei pe care îi urmărea. Istorisind această poveste destul de greu de crezut – pentru că, dacă mă gândesc mai bine, mi-e greu să văd ce interes ar fi avut Republica Franceză să-i susțină astfel pe opozanții unui regim

legal, dacă nu legitim, dintr-un stat vecin – dar care trebuie să fi fost adevărată de vreme ce nici el – care o spunea – nici eu – care îmi amintesc de ea – nu aveam niciun motiv să o inventăm.

Aceiași ochi, aceeași voce, cum scrie Joyce, deopotrivă la tată și la fiu. O anumită expresie a privirii, care poate fi identificată în toate fotografiile unuia sau ale celuilalt, ca și cum, de la o generație la alta, numai ochii nu se schimbau, vârsta transformând chipul de jur împrejurul lor. De asemenea, intonații în felul de a vorbi care, atunci când știi să asculți, trădează mai bine decât orice altceva apartenența la aceeași familie și dă un aer atât de ciudat conversațiilor care au loc atunci când toată lumea se reunește în jurul mesei, duminica la prânz, și începe să discute, cu accente, turnuri de fraze și expresii identice, de parcă o singură persoană ar vorbi cu ea însăși. La telefon, mi se pare mereu că mă aud pe mine însumi sau pe el, atunci când mă sună vreunul dintre frații mei. Și invers, având impresia ciudată, când îmi aud propria voce la radio, că cel care vorbește în locul meu este el sau unul dintre frații mei. Cu o atât de mare asemănare fizică, încât ai zice că este aproape același chip, așezat pe trupuri variabile, pe care îl folosesc cu toții.

Atât de diferiți și atât de asemănători. La cincizeci de ani, comandant de bord, pilot-șef, ofițer în rezervă și, mai presus de toate, agent secret. La vârsta mea de acum, el având, de bună seamă, o viață împlinită, cum se zice. În timp ce eu – chiar dacă se vor găsi unii care să gândească opusul… Dar poate că, în final, și el gândea la fel. Spunându-și acel cuvânt pe care fiecare, într-o zi sau alta, sfârșește prin a-l îngâna pentru sine, fără a-l putea mărturisi oricui, negăsind

niciun motiv bun pentru a-i descumpăni pe ceilalți din jurul său. Știind că, oricum, aceștia nu vor înțelege înainte de a se confrunta ei înșiși cu experiența trecerii timpului. Ca și cum ar fi vorba despre un secret pe care fiecare îl descoperă în cele din urmă, dar a cărui revelație ne obligă să nu-l divulgăm, creând un fel de solidaritate între toți cei care îl știu, dar care, tocmai din acest motiv, nu îl spun. O certitudine atât de mare și de banală încât, de altfel, nu am fi găsit pe nimeni cu care să o împărtășim. Spunându-ne așa: până la urmă, doar atât înseamnă viața…

O înfățișare identică: mai degrabă foarte înalt, cu umerii deosebit de aplecați, de aceea mama îmi spunea „stai drept, altminteri ai să sfârșești ca taică-tu", ducând astfel toată greutatea lumii, deformându-se treptat ca urmare a unei oboseli sau a unei melancolii de care nici măcar nu era conștient, considerând-o o trăsătură ce ținea de temperamentul lui – cum și, mai ales, de ce să schimbi ceea ce ești? –, o stare psihologică destul de comună și, de altfel, fără o importanță reală. Ajungând într-un punct prin care trec toți oamenii, puțin mai devreme sau puțin mai târziu, în funcție de diferitele împrejurări din viața lor, și pe care îl trăiesc imediat ce a trecut momentul care marchează mijlocul vieții. Când realizezi că ai depășit acest moment fără să-ți dai seama, că nici măcar n-ai putut profita puțin de el atunci când avea loc, folosind prilejul ca să te simți, fie și numai pentru o clipă, atingând culmile vieții, beneficiind pe deplin de toate mijloacele fizice și intelectuale, contemplând cum ți se așterne la picioare toată panorama guvernată de trecerea timpului. Fiindcă o asemenea idee nu-ți vine niciodată în minte decât atunci când este deja prea târziu și când, odată trecut acest moment, devii conștient că ai lăsat în urma ta acele culmi, că, de

altfel, în mod real, ele nu există decât în felul cum le vezi tu după aceea și când ești deja pe punctul de a aluneca pe cealaltă pantă, cea care conduce inevitabil spre nicăieri, unde se încheie totul.

La cincizeci de ani sau aproape, simțindu-se destul de tânăr, înțelegând tot ce fusese deja înfăptuit și, în același timp, fiind convins că nu făcuse nimic. Știind că tot evantaiul de posibilități se închisese deja, că jocul se încheiase, că nu va mai fi o nouă mână, că tot ce putea face era să spere că va mai primi una sau două cărți bune, în schimbul celor care îi fuseseră date la început, că va avea destulă îndemânare, destul noroc și destulă experiență pentru a-și putea depune cărțile pe masă așa cum se cuvine, pentru ca apoi să treacă pe la casă și să înapoieze jetoanele. Viața dăruindu-i deja destule pentru a nu-și mai face prea multe iluzii referitoare la ce i-ar mai putea oferi aceasta. Așa cum trebuie să fi crezut el la cincizeci de ani, numărând în minte orele de zbor care îi mai rămăseseră, știind că niciuna dintre ele nu îl va mai face să simtă profetic toate promisiunile primelor ore.

Sau poate că da. Ajungând la mijlocul vieții în acea zi de 17 martie 1972. Dar atunci fusese prea ocupat ca să-și dea seama de asta. Numit comandant de bord pe Boeing 747. Atingând, astfel, apogeul carierei lui aeronautice în momentul când și compania atinsese zenitul. Ca și cum istoria aviației și istoria lui nu fuseseră niciodată decât una singură, evoluând împreună și în același ritm, din vremurile străvechi ale hidroavioanelor și ale Companiei

Aeropoștale, ale căror vitejii le urmărise din vremea copilăriei, trecând prin paranteza închisă și uitată a războiului, până la era lung-curierelor cu reacție, pe care avea să le piloteze în viitor, și a marilor aeroporturi ca niște orașe legate unele de altele, în cadrul unei rețele circulare și regulate de linii care împrejmuiesc lumea. Putând să evalueze, dacă își propunea asta – însă, în ziua aceea, avea altceva de făcut –, cum, în cei douăzeci și cinci de ani de când lucra pentru Air France, visul de odinioară fondat pe rațiune devenise treptat realitate, ajungând să fie considerat un lucru ce fusese dintotdeauna absolut normal. Și asta încă de pe vremea când o escadră disparată de aparate desperecheate – cu câteva aeronave DC-3, Bloch, Dewoitine, Junker și Goéland – decola, pilotată de bărbați fără uniformă, de pe pista din Bourget, din fața unei aerogări ce suferise de pe urma unui dezastru. De-acum aviația devenise acea enormă întreprindere foarte modernă, concepută și realizată cu brio de câțiva oameni, astfel încât, în prezent, ea nu mai uimește pe nimeni, fiecăruia părându-i-se firesc ca Paris să se afle la câteva ore de zbor de toate marile orașe ale lumii și ca o flotă de aproximativ o sută de aparate să facă naveta de la un continent la altul.

Începutul anilor șaptezeci fiind momentul când se împlinește acea revoluție aflată în plină desfășurare de două decenii și a cărei vitrină devenise, cu zece ani mai înainte, aeroportul din Orly. Construit în 1948, ocupat, în anul următor, de Air France care primește dreptul de a-l folosi, după ce părăsește Le Bourget și se instalează în câteva barăci de lemn construite pe fugă, nu departe de pistă, adunate în jurul unei bătrâne sălcii-plângătoare imense, care fusese cruțată de muncitorii ce s-au ocupat de terasare, și apoi complet transformat cu ocazia deschiderii terminalului sud al aerogării, inaugurată în 1961

de însuși Marele General, revenit la cârma țării și, mai mult ca niciodată, convins – ceea ce, în fond, este demn de lăudat în cazul unui ofițer de infanterie – că, așa cum le explicase cândva cadeților americani în baza militară de la Selfridge Field, aviația era unul dintre cele mai frumoase simboluri naționale ale Franței.

La acea vreme, este un model arhitectural în planul concepției și al realizării, încât lumea se duce acolo din plăcere – ceea ce, astăzi, ar părea mai degrabă o idee ciudată –, Orly devenind atunci cel mai vizitat monument din țară, mai mult chiar decât Turnul Eiffel, Muzeul Luvru sau Catedrala Notre-Dame. O catedrală modernă, în fond, într-o măsură mult mai mare decât muzeele, așa cum și-o imagina Ministrul Culturii de atunci, dar – fiindcă fusese el însuși aviator – fără ca asta să trezească, bineînțeles, în el nici cea mai mică tristețe. Înțelegând prea bine că, în niciuna din paginile ilustrate ale panteonului său imaginar de hârtie, silueta unui avion care decolează și se îndreaptă spre cer nu ar fi fost deplasată alături de o sculptură mobilă de-a lui Calder sau de un totem african. Religiile schimbându-se și aceasta – pe care o prorocise Mermoz – dovedindu-se la fel de bună ca oricare alta, exprimând îndelungata credință optimistă a secolului, credință regăsită în pacea, prosperitatea și, mai cu seamă, în unitatea unei lumi ale cărei granițe vor fi fost, în sfârșit, șterse, fiecare – și chiar cei care, neavând mijloacele sau ocazia, nu mergeau la Orly decât ca să-i vadă pe ceilalți îmbarcându-se – nutrind sentimentul că un aeroport, de unde se țes radial liniile unei rețele, era locul ideal unde se dovedea în ce măsură planeta devenise – încă și mai bine, și mai concret decât se spunea în speculațiile metafizicienilor – acel nesfârșit cerc cu centrul peste tot și cu circumferința nicăieri.

Mulțimea de amatori năvălind, cum spune cântecul lui Bécaud, în aerogară ca să fie martori la ceva ce ține deopotrivă de spectacol și de sărbătorire, înlocuind astfel, în mod avantajos, plimbarea și slujba de duminică, și de care, bineînțeles, putem râde și de această dată, considerând o asemenea distracție vulgară și populară – vulgară fiindcă este populară sau invers –, nemaiînțelegând noi azi cum toate acestea puteau fascina mii de oameni, care trebuiau să treacă prin mahalaua Parisului pentru a se trezi hoinărind, în îmbulzeala de pe culoare și holuri, printre magazine și ghișee de îmbarcare, unde un călător din zilele noastre face în așa fel încât să nu petreacă decât timpul strict necesar ca să nu piardă avionul. Uitându-se la tabelele de afișaj cu literele schimbându-se ca la loterie, întorcându-se și anunțând, în coduri ezoterice ca niște formule magice, zborurile care vin sau care pleacă înspre cele mai neînchipuite aeroporturi.

Mergând alături nu doar de piloți, ci și de însoțitoarele de bord, care se îndreptau spre aparate în grupuri mici, femei tinere îmbrăcate în uniformă și purtând tocuri înalte, la fel de distinse și de atrăgătoare ca atunci când ar fi purtat o rochie de seară, întruchipând o fantasmă ușor de imaginat – de care orice bărbat cât de cât cu capul pe umeri nu s-ar fi putut lăsa înșelat – și, totuși, exercitând o putere de seducție relativ irezistibilă, ca și cum, dacă lucrau pe bolta cerului, erau obligatoriu mai ușoare și mai libere. Împrumutând înfățișarea lor unui nou ideal erotic, caracteristic modernității, cel puțin așa cum erau atunci înțelese erotismul și modernitatea, precum cel de care se lasă cucerit bietul erou puțin cam patetic dintr-un vechi film al lui Truffaut – pe care, totuși, nu-l pot vorbi de rău, într-atât de mult semăn cu el: între două vârste, cu un corp puțin îngreunat de trecerea anilor, scriitor vanitos și veleitar, un îndrăgostit sincer și

sentimental. Un ideal care corespundea mitologiei din acea vreme și care, fără nicio îndoială, nu avea, cum se întâmplă întotdeauna, decât o legătură foarte îndepărtată cu realitatea: femei independente, care au ales să trăiască renunțând la toate constrângerile pe care celelalte încă le mai suportau, arătându-le astfel acestora din urmă drumul pe care și ele o puteau lua, în anii de dinaintea așa-numitei revoluții sexuale. Pur și simplu femei pe care hazardul profesiei sau, mai degrabă, decizia care le-a făcut să o aleagă tocmai pe aceasta, le-a ajutat să scape de toate convențiile valabile în cazul celorlalte, fără a le face, totuși, nici mai virtuoase, nici mai desfrânate, ca să folosim cuvinte ce se mai utilizau atunci, câștigându-și viața fără soț, dat fiind că regulamentul le interzicea să aibă unul, și fără iubit, de vreme ce umblau zvonuri că își schimbau iubiții la fiecare escală, ceea ce dovedea că o femeie nu are deloc nevoie de un bărbat pentru a trăi – mai puțin exemplar, desigur, decât dacă ar fi fost ele însele piloți sau președinți, directori sau chirurgi, însă, pentru asta, vor trebui să mai aștepte încă vreo douăzeci de ani.

Ele (însoțitoarele de bord), ca și ei (piloții), arătând în felul acesta că a fi obișnuit cu cerul făcea posibilă libertatea pe care, la rândul lor, toți ceilalți o puteau revendica pentru ei înșiși, pe pământ. Și, în cele din urmă, poate că vizitatorii de la Orly veneau să asiste la spectacolul acelei libertăți, vrând să vadă cu ochii lor începutul unei noi epoci, care devenise posibilă prin progresul tehnic – nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să îl critice pentru eventualele sale neajunsuri – și creșterea economică, despre care toată lumea își imagina cu naivitate că va dura la infinit. Încercând să se încredințeze că acest miracol s-a înfăptuit – și de această dată, nefiind, desigur, decât mirajul din care a luat naștere iluzia modernă a unei oaze de metal și sticlă, întinse pe pământul încă pustiit și jalnic de după război, nu foarte departe de periferia Parisului, unde orașele-dormitor care se construiau atunci

pentru oamenii de rând, muncitori și salariați, se învecinau cu cartierele sărăcăcioase unde se înghesuiau imigranții veniți ca mână de lucru. Ei, vizitatori ai aeroportului, cunoscând foarte bine toate acestea, fiind destul de conștienți de propria situație pentru a nu se lăsa păcăliți decât pe jumătate de perfecțiunea înșelătoare a acestui univers la fel de artificial precum cel din revistele de modă sau din emisiunile de știri de la televizor, din imaginile Scopitone și Technicolor, stând câteva ore într-un aeroport din care nu vor decola, vizitând magazine de lux de unde nu își vor permite să cumpere niciun mărunțiș, poate doar un suvenir – o eșarfă, o scrumieră, un avion Caravelle în miniatură – uimiți de emblema companiei, trecând printre echipaje și călători, fără să se amestece cu ei.

Spunându-și, totuși, că va veni o zi când, poate, va fi rândul lor. Și, dacă e să spunem adevărul, având mai degrabă dreptate, așa încât ar fi prea simplu să-i considerăm victimele manipulate ale nebuniei consumeriste sau sclavii voluntari ai societății spectacolului, după cum explicau foarte doct și dintr-o poziție confortabilă cei care țineau să dea lecții atunci, convertind mulțimile, în fond, destul de indiferente, ale celei de-a Cincea Republici. Așadar, Bécaud mai lucid decât Althusser sau Debord. Dorința lor fiind să ajungă la acea libertatea căreia duminica, atunci când ei treceau prin Orly – în loc să meargă la slujbă, să viziteze muzeele, să împartă prin piețe obiecte de propagandă ale Partidului – îi punea în lumină, sub ochii lor, toate semnele prevestitoare, cum ar fi promisiunea – care nu era complet greșită, datorită democratizării și creșterii economice – că vor duce o viață mai bună ce le va permite și lor să plece spre destinații necunoscute, să profite de minunile grandioase ale lumii, despre

care începeau să creadă – și, în fond, asta era adevărata revoluție – că și ei aveau dreptul la ele, la fel de mult ca oricine altcineva.

Zărind, prin impunătorii pereți de sticlă din aerogara sud, aparatele pe piste, aliniate uniform, cu pasarela împinsă până la ele și pe care înaintau pasagerii în șir indian, apoi mergând spre axa terenului și, în final, luându-și zborul. Sau coborând repede din cer spre pământ, ca și cum cădeau de-adevăratelea, dar cu îndeajuns de multă grație și îndemânare pentru a nu rata niciodată solul. Perindându-se astfel. Semănând perfect cu niște păsări mari și albe, deosebindu-se doar prin două sau trei culori mai aprinse din penajul lor, ce indicau specia din care proveneau – vreau să spun: compania căreia îi aparțineau. Extraordinar de ușoare, dacă e să ne luăm după lejeritatea cu care pierdeau sau luau altitudine, și de puternice, dacă ținem cont de zgomotul făcut de motoarele care, la o distanță de câteva sute de metri, le ridicau deasupra pământului. Luând o înfățișare de păsări răpitoare năpustindu-se asupra prăzii, atunci când voleții de atac stricau linia aripilor. Sau când erau înțepenite pe roțile din spate ale trenului de aterizare, cu ciocul îndreptat spre cer. Învârtindu-se împreună ca niște păsări de mare, care fac horă deasupra lumii fără un motiv anume, oferind întregii asistențe același spectacol derizoriu și splendid.

Fusese prima generație de aparate cu reacție. Mai întâi, Caravelle, aeronavă fabricată de Sud Aviation și devenită simbolul renașterii industriei aeronautice naționale, fiind aleasă de Marele General care

a făcut din ea aparatul său personal, lăsând în grija soției găsirea unui nume pentru avion. Dată în folosință pe liniile companiei Air France în 1959, el fiind unul dintre primii ei comandanți de bord. Cu cele două motoare plasate în spate, de o parte și de alta a cozii, dându-i o ușoară alură de săgeată sau de rachetă gracilă. Folosită pentru destinații din Europa și Africa de Nord, punând pe hartă, la o distanță de numai aproximativ două ore de Paris, orașe ca Alger sau Roma. Apoi Boeing 707, achiziționat de companie în anul următor, pe care el îl pilota din 1964, anul când s-a născut ultimul lui fiu. Primul lung-curier cu reacție pentru pasageri din istorie, fabricat în uzinele americane, fiindcă va mai trebui să așteptăm încă un deceniu pentru ca Europa, prin Airbus, să producă un aparat cât de cât comparabil. Un aparat cu reacție, dotat cu patru motoare, într-o concepție atât de nouă încât echipajele care îl descoperă atunci au uneori sentimentul că trebuie să învețe din nou ceea ce credeau că știu în materie de pilotaj. Rapid și cu o autonomie suficientă pentru a lega, fără escală, destinațiile cele mai îndepărtate, cealaltă coastă a Atlanticului sau extremitățile Asiei aflându-se de-acum la numai o bătaie de aripă de Capitală. Acestea erau cele două avioane pe care le-a vrut Max Hymans cu puțin înainte de a muri și cu care a dotat compania pentru viitor, astfel încât ele aveau să constituie în curând cea mai mare parte a flotei, Air France lăudându-se pe afișele ei publicitare că deține cele mai bune două jeturi din lume, pe cea mai lungă rețea de pe glob. Încheind, astfel, prima etapă din ceea ce se prezintă în cărți drept revoluția transportului de pasageri – cea la care visau vizitatorii din Orly – și pe care am numi-o mai bine democratizarea călătoriilor aeriene.

Iar apoi, după Caravelle și 707, în anii ’70, au urmat alte două aparate, cât se poate de opuse unul față de celălalt – Concorde și Boeing 747 –, atât de diferite încât întrupau două concepții inconciliabile ale aeronauticii civile și între care ar fi trebuit să se facă o alegere. Unul semăna cu o barză, cocoțată pe picioare înalte, care în momentul aterizării avea vârful ciocului ușor frânt pentru a lua forma cerută de direcția vântului, perfect asemănătoare cu un piciorong care își așază ușor pe pământ corpul grațios, purtând în pântecele lui mic o mână de pasageri ce cheltuiesc o avere ca să se numere printre acei *happy few* care își permit să traverseze Atlanticul în trei ore și jumătate, cu o viteză de două ori mai mare decât cea a sunetului. Celălalt aparat avea un aer de pahiderm inofensiv, un adevărat elefant zburător, cu siguranță de aici trăgându-i-se porecla de Jumbo Jet, datorată nu numai carlingii enorme, ci și cocoașei pe care o făcea puntea superioară deasupra capului, ducând în pântece aproape cinci sute de pasageri, maiestuos și grațios în felul său, atunci când împlinea miracolul de a face să plutească, sfidând toate legile aparente ale gravitației, povara neînchipuită a masei lui.

El, unul, știa pe care îl alege. Deși, la drept vorbind, fără îndoială că nu fusese lăsat să aleagă, având în vedere numărul foarte mic de aparate date în folosință, vreo șase, și întârzierea foarte mare cu care se face inaugurarea primei linii, în ianuarie 1976, prin urmare nu ar fi fost nici rațional, nici rentabil să fie pregătit pe un aparat atât de rar și de complicat precum Concorde – până în zilele noastre, singurul supersonic din istoria transportului aerian – un pilot care mai avea cinci ani până la pensie. Astfel încât, mai degrabă în urma hotărârii companiei decât a unei alegeri personale și fără să poată spune că șefii l-au făcut să-și schimbe părerea – el, instructor și pilot-

șef de lung-curier–, și-a încheiat cariera la comenzile unui 747. Manifestând de atunci puțină ironie și chiar enervare față de „marea pasăre albă" – cum o numeau pe vremea aceea ziarele pline de entuziasm– despre care toată lumea știa că era un vis fără rost, un avion prea mic, prea scump, prea zgomotos și, prin urmare, sortit să rămână un fel de marotă costisitoare pentru cei care l-au vrut și cei care aveau să-l folosească. Fiind, totuș, mândru, și nevrând să mărturisească asta cu adevărat atunci când, având la bord un alt pilot, primul Concorde a ajuns la Rio, făcând din nou drumul deschis odinioară de Mermoz, în condiții tehnice pe care acesta din urmă nu și le-ar fi putut închipui niciodată. Așa cum ar fi fost cu adevărat consternat, dacă ar fi trăit destul de mult ca să afle cum se va termina povestea, prin catastrofa din 25 iulie 2000. Știind că întreaga aventură aeronautică– la care el participase de la nivelul lui, timp de o jumătate de secol– a depins întotdeauna de proiecte absurde din punct de vedere financiar și, în mod tragic, costisitoare din punctul de vedere al vieților umane pierdute.

Deci, pe 17 martie 1972, ajunsese deja la apogeul carierei lui, pe când compania se afla și ea la zenit– înainte de marea criză din anii următori–, ocupând postul de pilotaj din primul său aparat 747– unul din cele nici zece aparate achiziționate atunci de Air France și aduse de la uzina din Seattle pe deasupra Atlanticului. Uitându-se cu atenție la enormitatea obiectului pentru a cărui conducere tocmai primise licență. Greu ca un pachebot, ușor ca o pasăre, lung, lat și înalt cât un bloc. Cu proporții gigantice, care obligă echipajul să ridice capul atunci când se apropie de el pe pistă și se pregătește să urce la bord. Având postul de comandă cocoțat pe puntea superioară și deriva înaltă cât o clădire de șase etaje, împodobită în culorile

companiei. Lung cât turnurile Catedralei Notre-Dame, dacă acestea ar fi fost culcate pe pământ. Anvergura lui fiind atât de largă, încât ar putea acoperi toată zona carosabilă, de la un trotuar la altul, a bulevardului Champs-Elysées. Înăuntrul fuzelajului, în pofida numărului excesiv de pasageri, un spațiu destul de mare pentru a-ți da impresia că este un hotel de lux care plutește în aer, cu scara în spirală care ducea la bar, unde mai puteai încă să fumezi nestingherit atunci când priveai norii. Un monument cu forme de mare animal fabulos, mai mult decât giganticele hidravioane de odinioară, așezat pe cele șaisprezece roți ale trenului de aterizare, fiecare suportând greutatea unui camion de douăzeci și patru de tone, cu toate acestea ridicându-se de la sol, după ce a mers pe pistă – răstimp în care mâna dreaptă a pilotului fixează în față cele patru comenzi ale motoarelor, apoi potrivește maneta de gaze – până la atingerea vitezei de decolare, până la atingerea acelui prag când nu mai poți renunța și, fie ce-o fi, trebuie să te arunci înainte în gol, așteptând miracolul care are loc când simți fizic cum dispare presiunea pneurilor pe asfalt și când masa de oțel începe să se înalțe, trasă în sus de puterea celor patru motoare ca niște tunuri cu calibre inimaginabile, și când mișcarea manșei face să se ridice partea din față a avionului spre cer.

Toate astea sunt lucruri de care îmi mai aduc puțin aminte. Așa încât, ajungând în acest punct al povestirii, mai pot distinge între ce ține de amintiri și ce ține de imaginație.

Eu: născut pe 18 iunie 1962. La începutul după-amiezii, într-un spital din arondismentul cincisprezece al Parisului. După o sarcină ce nu se aștepta nimeni să fie dusă până la termen – dar care va fi, totuși, urmată de o alta, ce îl va aduce pe lume pe fratele meu mai mic –,

fiindcă un copil – despre care se știa deja că era băiat – fusese pierdut cu puțin timp înainte, în urma unui avort, mai degrabă tardiv, care punea sub semnul întrebării orice nouă naștere. Pe 18 iunie, exact la douăzeci și doi de ani de la adevărata lor întâlnire, pe drumul dintre Mâcon și Nîmes, într-o țară devastată de război și prin care fugeau, adunați laolaltă de o întâmplare pe care nu vor înceta să o numească destin, oprindu-se lângă o fântână, într-un sat al cărui nume nu și-l mai aminteau, pretinzând că au băut acolo poțiunea magică ce îi făcuse să se îndrăgostească unul de celălalt. Din acest motiv, în fiecare an, sărbătorirea zilei mele de naștere era o ocazie de a reaminti și povestea – devenită ritual – a acelui episod din viața lor – care, tot fiind repetat, devenise legendar.

Așa încât, în mintea mea de copil, făcusem obligatoriu o legătură între primul eveniment – întâlnirea lor – și cel de-al doilea – nașterea mea. Fiindcă, în mod evident, chiar dacă uneori copiii nu înțeleg tipul acesta de evidență, a trebuit ca ei să se întâlnească într-o zi, pentru ca eu să mă pot naște într-o altă zi, împlinind promisiunea celei dintâi, unind astfel cele două fapte. Dar ca și cum simultaneitatea celor două date din calendar indica o relație încă și mai strânsă între aceste două momente temporale, eu îmi imaginam că – mai mult decât frații mei și surorile mele, desigur, de parcă eu aș fi fost primul copil – mă născusem din această întâlnire, fiind conceput chiar atunci, în mod feciorelnic, din apa pe care ei au împărțit-o la fântâna din acel sat fără nume, înainte de a veni efectiv pe lume, printr-o sarcină imposibilă, care durase mai mult de douăzeci de ani. Autorul indicându-i cititorului cu generozitate toate astea și tot ce urmează, pentru cazul în care acesta din urmă ar dori

să formuleze ingenioase ipoteze de natură psihologică despre originea și semnificația romanului pe care îl citește în clipa de față.

Născut pe 18 iunie 1962 (eu): adică sub semnul Gemenilor. Și, dacă nu mi-aș fi păstrat cât de cât simțul ridicolului, i-aș saluta în treacăt, cum făcea bătrânul poet italian îndreptându-se spre paradis. Harta mea astrală – totuși, aproximativă – putând fi consultată, online și în mod gratuit, pe un site consacrat configurației astrale a celebrităților – site îndeajuns de generos sau destul de prost informat pentru a mă include și pe mine printre ele, de-acum nemaiputând nimeni să scape de curiozitatea din mediul informatic, care împinge indiscreția până la dezvăluirea celor mai intime amănunte din zodiac. Și trebuie să precizez, fiindcă această informație lipsește, de vreme ce nicio poliție nu este, din fericire, perfectă, având Luna în Capricorn și ascendentul în Balanță, al cărei caracter ponderat se presupune că mai compensează puțin din pornirile extravagante ale Geamănului. Toate astea având, poate, un sens, în cele din urmă.

Fiind plasat de două ori (eu, cel născut pe 18 iunie, la începutul după-amiezii) sub un semn de Aer. În viața mea, am iubit pentru o perioadă îndelungată – semnalez acest lucru pentru astrologi, dacă asta i-ar putea interesa – doar femei care și ele se născuseră sub cerul astral al Gemenilor și care se presupune că aveau aceeași fire schimbătoare, instabilă și neliniștită, dar și aceeași ușurătate nonșalantă. Zodie guvernată de Mercur, zeul care zboară cu sandale înaripate, patronul hoților și al călătorilor, mesagerul care trece granițele vieții și îi conduce pe morți până la locul ultimei lor călătorii. Având, pare-se, o înclinație celestă, cel puțin după cum o

dovedește Dante, pentru scris și poezie. Nativul din Gemeni: deopotrivă cerebral și sentimental, superficial și ușuratic, totuși, în dragoste căutând să-și găsească celălalt eu al cărui semn dublu înseamnă promisiune. Mai precis: nostalgie. Nativele: fiice ale aerului. Așa cum există și fiice ale focului. În plus: se trag din familii de aviatori, pentru a da poveștii o vagă și savuroasă dimensiune incestuoasă.

Numele de botez: Philippe. Cel care iubește caii. Totuși, nepracticând echitația cu tot arsenalul ei de accesorii: cască, cizme, pantaloni, cravașă, într-un manej din Chantilly, mai mult decât o cerea atunci educația unui băiat de familie bună. De altfel, slab la toate sporturile și, îndeosebi, la gimnastică, în pofida unui corp care mai degrabă te inducea în eroare, totuși: în tinerețe, înalt și solid, deși umerii erau aplecați în mod prematur. Fundaș dreapta destul de bunicel pentru a putea juca în echipa de fotbal a școlii. În studenție, obținând chiar câteva medalii la scrimă, în proba de spadă. Dar total incapabil să treacă de primele etape eliminatorii dintr-o competiție cât de cât serioasă.

Deci Philippe. Nu dintr-o tradiție familială – fiind primul din familia mea care poartă acest prenume –, nici dintr-o evlavie față de acest apostol foarte puțin cunoscut despre care Evangheliile abia pomenesc. Sau față de bătrânul biruitor de la Verdun, complet uitat, ca și cele două războaie de care era legată amintirea lui. Pur și simplu pentru că era vorba, la acest început al anilor ’60, despre cel mai la modă prenume masculin. Botezat într-o parohie de cartier – Notre-Dame-des-Champs –, înainte ca evenimentul, mai puțin

botezul în sine, cât nașterea unui al patrulea copil, să fie sărbătorit printr-o mare masă în familie, desfășurată la Closerie des Lilas – adică alături, în arondismentul șase al Parisului. Toate acestea, în egală măsură, ca și restul a cărui stabilire o las în grija perspicacității lui, fiindu-i indicate cititorului, în mod imprudent, de către autor, pentru cazul în care cel dintâi ar crede în predestinare sau – e același lucru – în determinism și ar dori să-și adâncească profunzimea ipotezelor de ordin psihologic, sociologic și literar despre originea și semnificația romanului pe care îl citește chiar acum și, eventual, dacă știe ceva despre ele, a celorlalte care au fost scrise mai înainte.

Eu, locuind pe strada Huysmans, la numărul 8, crescând între Grădina Luxemburgului și Montparnasse, frecventând de la grădiniță până în ultima clasă de liceu, băncile școlii Saint-Sulpice, de pe strada Assas, fiind, fără îndoială, un copil prea cuminte și prea serios și despre care nu îmi mai amintesc. Despre care nu am deloc habar. Și a cărui viață va trebui să o inventez dacă, într-o zi, îmi va veni ideea dezastruoasă – dar nu trebuie să ne temem de nimic – de a o povesti. Nepăstrând nimic din el. Neamintindu-și nici măcar unde a fost așezată, după mai multe mutări, cutia în care mama îi pusese ce mai rămăsese din jucăriile, caietele, carnetele de note, fotografiile lui. Neavând nicio dorință de a o găsi. Temându-se chiar, cu o oarecare superstiție, că va trebui să o deschidă, și de aceea lăsând egoist grija asta în seama foarte ipoteticilor săi moștenitori. Ca și când era vorba despre o cutie la fel de funestă precum cea a Pandorei și care era de-ajuns să fie întredeschisă pentru a țâșni din ea toate nenorocirile ireversibile ale vieții.

Un copil care nu îmi trezește nici curiozitate, nici simpatie de niciun fel. Al cărui chip, prea frumos, așa cum au toți băieții înainte de pubertate, dacă văd unul dintre portretele lui, nu îmi spune nimic – și în care recunosc numai ochii mei de astăzi. Cu ușoare luciri verzi, tot mai accentuate odată cu înaintarea în vârstă, ca aceia pe care poetul îi atribuie ființelor peste al căror leagăn s-a aplecat drăgăstoasă luna, coborând grațioasă scara de nori, strângându-le atât de tandru gâtlejul, încât au păstrat pe veci dorința de a izbucni în plâns. Cei care iubesc apa, norii, liniștea și noaptea. Locul unde ei nu se află. Lunaticii. Cu o purtare incredibil de copilăroasă, de o naivitate uluitoare pentru acea vreme. Și, în același timp, pare-se, de o inteligență de speriat, care îi îngrijorează pe toți educatorii din anii de grădiniță, învățând să citească singur, petrecându-și timpul cu nasul în cărți cu mult peste vârsta lui, luând-o cu mulți ani înaintea tuturor colegilor pe drumul ce le fusese trasat de școală. Fără ca nimeni să poată spună de ce. Și mai cu seamă la ce bun? Fiindcă, până la urmă, oricât de mult ai lua-o înaintea celorlalți pe acel drum, capătul lui este întotdeauna același.

Nepăstrând din el decât mărunțișul câtorva amintiri neînsemnate, comoara câtorva bănuți galbeni amărâți, îndesați într-un sertar, ruginiți de trecerea timpului și fără nicio valoare pentru nimeni. Așa încât cel mai nimerit lucru pe care îl poți face este să uiți complet de ei.

Așadar, nesărbătorind încă împlinirea a zece ani atunci când el, de cinci ori tată și o dată bunic, așteptând să mai devină bunic de încă vreo zece ori, se așază la comenzile noului său aparat 747.

Aducându-mi vag aminte de bărbatul care era el. Cel puțin așa cum îl vedeam eu atunci. Un bărbat încă tânăr, însă copilul de zece ani care eram cu siguranță nu și-l închipuia astfel, având cu puțin mai mult de cei cincizeci de ani pe care eu îi voi împlini în curând, zvelt și chel, foarte autoritar și, în același timp, de o duioșie impresionantă. Aparținând deja unei epoci de mult apuse. Și știind-o foarte bine. Toate astea trădându-se printr-o puzderie de amănunte. Ca gestul de a trasa o cruce cu cuțitul când începea o pâine la masă – este exact cât ar fi zis rugăciunea de binecuvântare – și obligația pe care și-o impunea de a mânca feliile pe care le tăiase, dacă rămâneau la terminarea mesei – fiindcă ar fi fost un sacrilegiu să le arunce. Determinându-ne să ne spunem rugăciunea împreună cu el, atunci când se așeza pe patul nostru ca să ne ureze noapte bună. A doua zi: mania – care o agasa până și pe soția lui – de a ne săruta pe toți la sculare. De parcă nu ne văzuserăm de șase luni. O formă de politețe și galanterie desuetă. Obiceiuri moștenite din alte vremuri. Un trup dintr-o altă epocă.

La fel când trebuia să cânte. Cu o voce frumoasă și fără note false, pe care, dintre to]i fiii lui, doar eu am moștenit-o întru câtva – el, bas, iar eu, tenor – având aceiași ochi, aceeași voce. Cerându-i-se să cânte la sfârșitul fiecărei mese cu întreaga familie, pe vremea când încă mai era tradiția aceasta. Sfârșind prin a nu-și mai aminti din tot repertoriul, memoria nemaiajutându-l îndeajuns, decât primele două

sau trei strofe dintr-un refren de operetă, *Țara surâsului*, pe care i-l dedica ritualic soției, „Ți-am dat inima mea, porți în tine toată fericirea mea…“, singurul cântec care putea să-i smulgă, cum zicea ea, o lacrimă. Dar și *Ave Maria* de Schubert, compoziție pe care ea o știa de când o interpretase Tino Rossi și pe care radioul o difuza când aștepta vești de la fiul ei cel mare, devenit fotoreporter, ce transmitea imagini în timpul Războiului din Vietnam, luat ostatic la celălalt capăt al lumii, fiind, de două sau trei ori, cât pe ce să nu se mai întoarcă – dar asta este o altă poveste. El, cântând cu un vibrato destul de excesiv în voce, accentuând foarte sonor *r*-urile, cu o dicție învechită și aproape ridicolă pe vremea spectacolelor de varietăți, a muzicii rock și ye-ye, dar asta părându-i-se normal de vreme ce așa se făcea când avea el douăzeci de ani.

Tot așa: când, fiind în vacanță și aflându-se în grădina de pe malurile râului Yonne, dacă familia era reunită, el obișnuia să joace cu noi, și încă destul de bine, o partidă de ping-pong, sport la care fusese cândva campion, sau fotbal, un meci improvizat pe peluză, cu țăruși înfipți în iarbă pentru a marca stâlpii, încercând să nu strice prea tare florile și pomii fructiferi, pe care îi plantase după regulile păstrate de pe vremea când își făcuse studiile de inginer agronom, și nici să arunce mingea până în iazul din spate. Cu un anumit mod învechit de a-și ține paleta de ping-pong, de a face un smash, iar la fotbal, de a lovi mingea din piele cu interiorul piciorului, de a da o lovitură cu capul, de a dribla sărind ca un boxer, gesturi pe care părea că le învățase uitându-se cum jucau Kopa și Fontaine – sau mulți alții, încă și mai bătrâni, cărora nu le știam numele și habar n-aveam din ce club făceau parte, fiindcă, pentru noi, istoria fotbalului începuse cu Bayern și Saint-Etienne. Astfel încât, jucând o partidă cu el, aveam

sentimentul că mingea pe care i-o trimiteam, pentru a-i face o bucurie, ajungea la o fantomă, așa cum un jucător de tenis de la Roland Garros sau Flushing Meadows ar accepta câteva pase cu un adversar îmbrăcat în dantele și purtând perucă pe un teren de *jeu de paume*, în parcul Castelului Versailles.

Un bărbat ce avusese douăzeci de ani la dezastrul din 1940. Păstrând despre acel eveniment destule amintiri pentru a-și spune că Istoria poate face mereu să se repete aceleași catastrofe și poate lăsa dintr-odată lumea să se prăbușească. Din acest motiv și anticipând următorul război care, credea el, va izbucni în mod inevitabil într-o zi sau alta, păstra – ascuns atât de bine încât uneori uita unde l-a pus – un arsenal mai curând deținut ilegal, însă mai mult decât suficient pentru înarmarea unui mic grup de partizani – constituit îndeosebi din pistolul lui de ofițer adus din America și cel de pe vremea tranșeelor, care aparținuse bătrânului căpitan, acum decedat, plus o jumătate de duzină de puști de vânătoare și carabine de tir de diverse calibre. Depozitând în garaj mai multe canistre cu benzină, astfel încât să aibă întotdeauna carburantul necesar pentru a parcurge – cu condiția de a face din nou plinul în garajul casei de vacanță de pe malurile râului Yonne – drumul între Paris și Balmay, unde păstrase vechea casă chiar și după moartea mamei lui, nu din nostalgie, fiindcă nu avea așa ceva, ci pentru că aceasta se afla la o distanță de mers rezonabilă de frontiera elvețiană și pentru că, dacă ne afundam în pădure, parcurgând cărările dintre arborii pe care ni-i descria împreună cu esențele lor, puteam nădăjdui că vom ajunge într-o țară neutră. Se îngrijise de tot, o sumă în aur, împărțită în tot atâtea pungi câți copii avea, pentru a plăti cheltuielile de drum și a mitui călăuzele, în cazul când bancnotele și-ar fi pierdut orice

valoare, precum și un cont numerotat din Geneva, pe care îl aproviziona în mod regulat – cu siguranță nu ca să îl ascundă de fisc fiindcă, la cât era de scrupulos, se număra printre cei care ar fi semnalat numaidecât administrației financiare o greșeală în favoarea lui –, cu destui bani pentru ca familia lui să se poată refugia provizoriu într-un loc sigur.

Având convingeri tot mai nepotrivite cu lumea în care trăia și se schimba sub ochii lui, fără ca asta să fie pentru el un argument suficient pentru a-l determina să se schimbe la rândul său. Credința lui neștirbită în aeronautică și companie – deși aviația încetase de două decenii să mai fie aventura epică în care el crezuse mai înainte. Creștin, consimțind de bunăvoie ca Biserica să evolueze așa cum o făcuse după Conciliul Vatican II, fără să ducă dorul slujbei în latină și al fastului din vechile ceremonii, regretând doar că nu mai avea ocazia să cânte cu frumoasa lui voce gravă refrenele liturgice de odinioară, dar impunându-și, cu același simț puțin militar de care dăduse dovadă în practicarea aviației, cea mai strictă intransigență în respectarea regulilor, neconcepând nici măcar o dată să lipsească de la slujbă sau să se abată de la cea mai mică recomandare primită în parohie. Când era întrebat despre convingerile lui politice, declarându-se susținător al Mișcării Republicane Populare, pe vremea când partidul dispăruse deja, așadar socotindu-se creștin-democrat fără să îi pese cu adevărat de faptul că asta nu însemna nimic în țara unde trăia el, arătând astfel că se considera mai degrabă partizanul unui fel de centrism social și de progres, votând pentru Georges Bidault cât de mult putuse și, apoi, alegând candidați ca Jean Lecanuet sau Jacques Chaban-Delmas – ceea ce demonstra foarte bine lipsa lui de realism electoral. Refuzând mereu să îi dea

votul său lui François Miterrand, desigur, dar și Marelui General – mai ales de când acesta consimțise la independența Algeriei despre care, cu naivitatea neștirbită de la douăzeci de ani, continua să creadă că ar fi putut constitui acel paradis prosper și pacifist pe care și-l închipuise în treacăt când era la Maison-Carrée.

Un bărbat din alte vremuri. Dacă asta are vreo importanță. Fiindcă, în fiecare clipă și pentru orice persoană în viață, toate perioadele se suprapun astfel încât prezentul nu coincide niciodată cu el însuși și, dacă ar fi cu putință, singurul mod corect de a scrie Istoria ar fi să se aducă în prim-plan eternul fenomen de desincronizare care afectează deopotrivă toate viețile și le face în egală măsură contemporane cu evenimentele cele mai îndepărtate, risipite în profunzimea năucitoare a duratei. Așa încât un bărbat, ajuns pe culmile vieții lui, care inaugurează, la comenzile unui cvadrimotor cu reacție nou-nouț și dotat cu tehnologia cea mai avansată, era transportului aerian de astăzi, este și un fel de supraviețuitor al unei epoci de mult apuse, obsedat de fantomele altor vremuri, copilul unui secol care îmbătrânește ori chiar al secolului trecut, cel pentru care călătoria aeriană nu era încă decât o himeră minunată și improbabilă. Întinderea oricărei existențe depășind astfel cu mult lungimea unei vieți.

Despre el, știu cu atât mai puțin cu cât noi, copiii lui, aveam sentimentul că nu era niciodată lângă noi, nici pentru mult timp, nici cu adevărat. Și fiindcă mereu fusese așa, credeam că asta era firesc. Că un tată este cineva aflat în trecere, care pleacă și apoi se întoarce. Pe care poți conta, fiindcă se întoarce, dar cu condiția să fi acceptat că

adevărata lui viață era altundeva, în locul spre care se îndrepta, să te fi obișnuit cu prezența asta intermitentă, a unui om care nu face altceva decât să treacă. Știind mai mult sau mai puțin cum își câștiga pâinea, la fel, și pe a noastră, iar atunci când, în primii ani de școală eram întrebați ce profesie are, trebuia să răspundem așa cum ne explicase mama: pilot de linie sau comandant de bord lung-curier. După cum ceilalți copii îi răspundeau învățătoarei în prima zi de școală: meșteșugar, inginer, doctor, funcționar. Dar multă vreme neavând decât o idee foarte vagă despre ce însemna asta.

Așa cum, fără îndoială, se întâmplă cu toți copiii, un tată fiind mereu pentru odraslele lui o persoană ocupată nu se știe cu ce, având treburi altundeva, dar care, cu o meserie ca a lui, căpăta proporții mai speciale. Noi plecând dimineața la școală, apoi întorcându-ne seara acasă, fără să putem spune vreodată dacă el va fi acolo sau nu, pentru că ori plecase deja, ori încă nu se întorsese. Dacă vedeam la intrare geanta de piele enormă, plină cu manuale tehnice groase de care un pilot nu se putea lipsi, știam că era acasă și se afla între două zboruri. Iar când era acolo, cel mai adesea îl găseam dormind la orice oră din zi, încercând să recupereze somnul pierdut, după cum ne făceau să înțelegem puternicile lui sforăituri ce se auzeau din dormitor. Sau lucrând pe masa mare din sufragerie, pe care o întinsese transformând-o în birou, citind toată documentația nouă sau trecând-o în revistă pe cea veche, care li se dăduse piloților pentru ca aceștia să dispună de toate informațiile, mereu actualizate, referitoare la procedurile de zbor, specificațiile aparatelor, protocoalele de operațiuni proprii diferitelor aeroporturi de pe planetă. Adnotând mereu paginile acelea cu eternul lui pix Bic cu patru culori, subliniind fraze, încercuind abrevieri la fel de

indescifrabile ca și formulele matematice, inventându-și un întreg cod de semne și sigle cu care încărca și decora sute de foi din clasoarele lui groase. Alinându-și astfel neliniștea care nu se potolea niciodată. Convins, pe bună dreptate sau nu – asta nimeni, nici măcar el, n-ar fi putut-o spune – că avea o memorie mai slabă și mai puțină inteligență decât ar fi fost necesar pentru a-și profesa corect meseria și că, prin urmare, trebuia să compenseze aceste deficiențe prin mai multă muncă și stăruință în studiu. Tot ce vedeam noi din meseria lui de aviator reducându-se la acea plictisitoare trudă de școlar.

Și apoi pleca din nou. Îmbrăcat în uniforma de aviator, luându-și cascheta, geanta de umăr și valiza. Fără să știm niciodată unde, fiindcă numele destinațiilor, al escalelor spre care își lua zborul – chiar atunci când era vorba de orașe despre care auzisem, de pildă New York sau Tokyo, și, *a fortiori*, în caz contrar, unde se aflau Anchorage sau Karachi? –, dacă le puteam situa pe paginile atlasului – ceea ce, de altfel, n-am făcut niciodată, neavând nici măcar curiozitatea asta, în fond, poate îndoindu-ne de existența lor reală – nu erau mai mult decât niște puncte pe hârtie, pe care imaginația noastră nu și le putea închipui sub nicio formă. Sau sub cea mai naivă reprezentare, aceea din primele cărți de geografie care prezintă America printr-un cowboy sau un indian așezați la poalele unui zgârie-nori, iar Asia, prin două sau trei personaje îmbrăcate în costum tradițional și așezate cu călcâiele sub șezut și genunchii depărtați, în fața porticului unui templu sau lângă un elefant.

Când lipsea, ne întrebam unde putea fi. Imaginându-ne că nu se afla nicăieri. Sau mai degrabă: în aer. Adică: în cer. Nu pe deplin mort, fiindcă se întorcea de fiecare dată. Dar făcându-și sejurul în albastrul

și albul unui spațiu aproape abstract, în mijlocul norilor. Zicându-ne în gând: tatăl nostru este în cer. Și, întrucât recitam aceste cuvinte din memorie, duminica la slujbă sau seara, dacă venea lângă patul nostru, să ne ureze noapte bună, continuam astfel: sfințească-se numele tău, vie împărăția ta. Și în special: dă-ne nouă astăzi pâinea noastră, banii noștri de buzunar, din toate zilele. Fără să uităm: și ne iartă nouă greșelile noastre. Cu suplimentul: ci ne mântuiește de cel rău. Iar apoi: că a ta este împărăția și puterea și slava, acum și pururea și în vecii vecilor. Știind că un veac are o sută de ani, dar neavând deloc habar cât durează vecii vecilor și nici ce putea însemna expresia asta. Părându-ni-se, totuși, un interval cam lung, dacă era vorba să așteptăm până atunci, ca să treacă rândul lui și să vină al nostru.

Pierdut – așa mi-l închipui – în speculații teologice din care nici vechile conclavuri să nu mai priceapă nimic. Fiindcă dacă el era Tatăl, atunci eu eram Fiul. Dar atunci cine era Sfântul Duh? Și se prea poate să fi născocit eu în mintea mea de copil o asemenea poveste, considerând că, întrucât locul lui era în cer, acolo unde își făcea meseria, printre nori, aparținând unui univers de mașini zburătoare care nu era mai puțin fantasmagoric decât paradisul despre care se vorbea în catehism, trebuie să se fi asemuit cu un fel de divinitate distantă și dubioasă, de obicei îngăduitoare și uneori amenințătoare, care vizitează lumea în trecere, arătându-și brusc netăgăduita autoritate prin descărcarea fulgerului sau așteptând să se împlinească miracolul incalculabil al prezenței sale iubitoare printre noi, dar fără să rămână niciodată îndeajuns pe pământ pentru ca existența ei să fie mai mult decât o ipoteză mereu îndoielnică.

El, lăsând viețile noastre doar în grija ei, mamă cel mai adesea fără soț, prin aceasta sfântă și fecioară. Fapt care îi convenea, desigur, băiețelului care eram eu atunci și care, ca toți copiii, frământa în mintea lui cele mai subtile și mai abracadabrante teorii, încercând să reunească fragmentele unui sistem care explică lumea, cu elucubrații la fel de ambițioase precum cele din lucrările de teologie medievală, punând cap la cap bucăți de informații cu fragmente de legende, supunându-le, deopotrivă, unei dorințe de care nu era decât pe jumătate conștient, cu implicații în fața cărora, psihanaliza având aici dreptate, ar fi dat înapoi de jenă sau spaimă. Reinventându-și doar pentru el un fel de religie foarte confortabilă al cărei zeu avea meritul de a fi, în același timp, obligatoriu prezent și complet absent, ceea ce îi permitea, simultan și succesiv, să creadă cu aceeași convingere în existența, ca și în inexistența lui. În funcție de circumstanțele momentului și de avantaje sau dezavantaje, putând să opteze pentru o anumită teorie sau pentru teoria contrară. În felul acesta, liber.

Absent și prezent, așa cum sunt, cu siguranță, toți tații, așa cum trebuie să fie, întrucât absența lor este la fel de necesară ca și prezența lor, pentru copiii pe care i-au făcut. Îndeplinindu-și astfel rolul fără să o știe sau știind-o, fără să știe că o știa. Plecând și revenind. Dar alegându-și adevăratul său domiciliu în cer, într-un loc pustiu și fără substanță. Eliberat de orice legătură trainică pe care ar putea-o avea cu pământul, considerat numai locul de efectuare a escalelor provizorii deasupra cărora trecea rețeaua imaterială a liniilor care se răspândeau în jurul lumii. Plutind într-un spațiu fără limite, nici frontiere, de nicăieri. Făcând din el un fel de patrie suspendată în aer, unde nimeni nu putea să se considere stăpân, nici să semene steaguri fâlfâind spre înălțimi, nici să-și înfigă rădăcinile prin care să-și tragă seva din pământ.

Eliberat din strânsoarea timpului ca și din aceea a spațiului. Purtând la încheietura mâinii un ceas care ne arunca în cea mai profundă perplexitate, fiindcă sistematic indica o oră greșită, potrivită o dată pentru totdeauna după meridianul Greenwich, întrucât timpul universal, GMT, era singurul la care se raportau piloții, pentru evitarea oricărei confuzii și a gimnasticii neîntrerupte a acelor ceasornicului ce trebuiau mișcate, date înainte sau înapoi la fiecare schimbare de fus orar. Așa încât, atunci când era întrebat ce oră este, știind convenția după care ne desfășurăm viața, preciza întotdeauna că ne-o indica în GMT+1 – după cum nu spunea pe litere un cuvânt sau un nume decât folosind alfabetul aeronautic (Alpha, Bravo, Charlie, Delta…) chiar și când trebuia să le dicteze o telegramă domnișoarelor de la Poștă, fiindcă atunci mai existau, obișnuite cu o altă convenție (Aline, Brigitte, Chantal, Denise…) care, din această pricină, nu îl prea înțelegeau, punându-l să repete („B de la Brigitte? – Da, exact, B de la Bravo…"). Procedând așa din cochetărie, desigur, și chiar cu puțină fanfaronadă. Însă asta însemna și că el aparținea unui alt univers, care avea propriul său limbaj și care se învârtea în ritmul propriilor orologii.

Întotdeauna cu o diferență de o oră. De parcă ar fi trăit într-un timp paralel, cu un ușor decalaj față de al nostru și cu care nu intra în contact decât în mod excepțional. Nefiind fixat de niciunul din punctele planetei prin care trecea, nici măcar de cel unde se considera că se află căminul său. Aceste șaizeci de minute – de șaizeci de ori câte șaizeci de secunde – marcând îndeajuns faptul că un anumit cutremur al timpului îl ținea oarecum departe de

calendarul obișnuit căruia noi, împreună cu toți ceilalți, ne conformam. El, dormind în timp ce noi stăteam de veghe, stând de veghe în timp ce noi dormeam, rămas sub imperiul pendulelor din escala pe care o părăsise ieri sau alaltăieri. Trezindu-se când toată lumea se culca, zicându-și că, și dacă rămâne nedormit, e mai bine să se întoarcă la documentația pe care o avea de studiat, pe masa din sufragerie transformată în birou, sfârșind, totuși, prin a moțăi deasupra clasoarelor groase, prăbușindu-se pe canapeaua mare din salon. Iar apoi: când ar fi trebuit să fie acolo, simțind cum i se închideau pleoapele exact în mijlocul după-amiezii, trădând timpul, spunând că trebuia să meargă să se odihnească.

Nemaiputând să distingă între zi și noapte. Condamnat la un fel de veșnică insomnie. Sau mai curând: adâncit într-o vagă uimire fără sfârșit. Asemănătoare cu aceea pe care o avem când de prea mult timp am uitat să dormim și când clipa în care am mai fi putut-o face a trecut, dincolo de oboseala resimțită, imaginându-ne că putem rămâne în picioare, cu atenția încordată pentru totdeauna. Capabil să rămână cu ochii deschiși până la sfârșitul veacurilor, cu acea luciditate ce nu poate fi atenuată din zorii zilelor de după nopțile albe. Convins de acea certitudine iluzorie ce îți dă sentimentul că ești singurul care veghează asupra unei lumi unde ceilalți nu sunt conștienți că încă mai trăiesc.

Da, liber. Și într-un fel puțin melancolic. Izolat de restul celor vii. Stabilit în cerul unde soarele strălucește mereu undeva, odată trecută granița norilor și ajuns de partea cea bună a planetei. Un tată neputând să îi învețe nimic pe fiii lui, nicio credință, nicio valoare,

oferindu-le doar exemplul unei libertăți vide căreia, mai târziu, și ei vor trebui să-i dea forma zadarnică pe care o vor dori. Instalat în acel loc de niciunde, redus la coordonatele abstracte pe care le definesc repere arbitrar încifrate de latitudine, longitudine, altitudine. Spunând, ca în vechea pildă, singura pe care o știa pe dinafară, după mine, vine rândul vostru, o comoară este ascunsă înăuntru. Păstrând taina că nu mai există nicio comoară de descoperit – nici în cer și nici pe pământ –, la fel, nici sens de descifrat. În afară de faptul că respectiva comoară constă tocmai în lipsa de sens. Și că tot ce poate face un tată este să le transmită urmașilor săi promisiunea mincinoasă a unei averi de a cărei inexistență vor trebui să se convingă și ei, cu aceeași uimitoare decepție: până la urmă, asta era viața…

Lăsându-le ca moștenire doar un asemenea pogon de aer. A cărui existență nu este trecută în niciun cadastru. Pentru a cărui revendicare nu te poți adresa niciunui notar. Nesituându-se nici în spațiu, nici în timp. Abia așezat între două stele și trei nori. Un teritoriu pustiu, fără nicio altă amplasare decât cea stabilită de cerul fix al stelelor și de acela, prin excelență variabil, al norilor. O patrie ca oricare alta și despre care, până astăzi, dacă e să fac această mărturisire naivă, în fond, rămânând fidel credinței mele din copilărie, am crezut întotdeauna (eu, născut pe 18 iunie 1962, sub semnul Gemenilor, dintr-un tată pilot de linie) că era adevăratul meu pământ natal. Convins că sunt acasă de îndată ce ridic pleoapa storului de la hubloul unui avion străbătând cerul. Sau, mai curând, când îmi ridic, oriunde, privirea spre nori, contemplând lacom golul de azur din care m-am născut și spre care știu că mă îndrept.

Neștiind nimic, sau aproape nimic, fiindcă el nu povestea nimic. Fără ca vina – dacă despre asta este vorba – să-i revină lui. Cu atât mai puțin, nouă, care, oricum, e adevărat, nu l-am fi ascultat dacă ar fi avut ceva despre care să ne poată povesti. Fiecare nou zbor repetând rutina celui de dinainte. Necunoscând niciuna dintre peripețiile a căror relatare ar fi fost oricum prea tehnică pentru ca noi să o putem măcar înțelege.

Fiindcă, de la zborul de Crăciun din 1952, nu i se întâmplase niciodată nimic. Nu fusese niciodată deturnat – așa cum se întâmpla pe atunci, de vreo cincizeci de ori în fiecare an, moda aceasta aproape dispărând între timp. Când susținătorii unei cauze populare pătrundeau în cockpit ca să pretindă o schimbare imediată a planului de zbor, astfel încât să ceară azil politic de la o dictatură oarecare, preferabil situată la sud de tropice. Sau: pretindeau să se survoleze orașul ales de ei pentru a-și revărsa ploaia de manifeste propagandistice pe care reușiseră să le îmbarce în cabină. Fără ca niciodată să explodeze bomba care ar fi făcut să sară în aer aparatul aflat în zbor sau care l-ar fi forțat să aterizeze de urgență pe o pistă de degajare rapidă. Toate acestea fiind mai degrabă frecvente în acest deceniu plin de frământări, deși cele mai spectaculoase crime ale terorismului recent ne-au cam făcut să le uităm. De exemplu, nimeni nu-și mai aduce aminte de soarta celor patruzeci și șapte de victime ale zborului Swissair 330, care a plecat pe 21 februarie 1970 de la Zürich cu destinația Tel Aviv și la bordul căruia, la nouă minute de la decolare, exploda bomba ascunsă într-o valiză de Frontul Popular de Eliberare a Palestinei, organizație care viza, în realitate, un aparat al companiei israeliene El Al, dispozitivul nefiind pus în cala acestuia din urmă, ci în cea a avionului elvețian din cauza unei

întârzieri în deplasarea bagajelor. Și abia dacă ne mai amintim ceva mai bine deturnările comise de același Front de Eliberare în luna septembrie a anului următor și care s-au încheiat cu un foc de artificii pe o pistă din deșertul iordanian și distrugerea a patru avioane de linie.

Și, de asemenea, lunga listă de accidente, petrecute aproape zilnic, cele mai multe având un sfârșit fericit fără victime. Iar apoi, la intervale neregulate – uneori destul de apropiate între ele pentru a vorbi de o „serie neagră" – adevăratele catastrofe puse pe seama – și, în pofida anchetelor și a reconstituirii faptelor, fără să știm vreodată cu precizie cum s-au petrecut – unor defecțiuni mecanice, a erorilor de pilotaj, a condițiilor meteorologice neobișnuite, a ghinionului sau a sorții, pur și simplu. Aceste cauze contribuind împreună și potrivit unei înlănțuiri prea complexe pentru a le mai deosebi unele de altele până la capăt, la același veșnic rezultat: un avion care se zdrobește de înălțimile unui munte, pe suprafața unui ocean, undeva în necuprinsul unui peisaj lipsit de viață, după ce o aripă s-a detașat în zbor sau o altă bucată din aparat, fie ea ampenaj, motor, ușa calei, s-a stricat aparent fără niciun motiv, determinând dezmembrarea avionului. Sau izbindu-se de pământ în apropierea pistei, dacă nu se respectase procedura de apropiere și distanța, ori altitudinea sau viteza fuseseră estimate în mod greșit de către echipaj.

Iar când se întâmpla asta, aflând vestea din știrile de seară transmise la televizor, invariabil se înfuria, vărsându-și nervii pe jurnaliști, cu care avusese puțin de-a face, aceștia apelând uneori la el când avea funcțiile de pilot-șef și responsabil sindical, pentru a comenta

actualitatea aviatică pe undele radio sau în coloanele presei scrise – și mai frecvent pentru a-i cere să justifice, dacă putea, grevele și salariile, decât pentru a face elogiul meseriei lui sau al companiei. Spunând că era inadmisibil să lași a se înțelege că acea catastrofă avea, poate, cauze umane, punând la îndoială onoarea piloților, într-o astfel de situație aceștia fiind mereu cel mai ușor de găsit țapi ispășitori, deși ancheta nici măcar nu începuse și pentru încheierea ei erau necesare, cu siguranță, săptămâni sau luni. Asta, dacă ajungea vreodată să se încheie. Reacționând din loialitate față de breaslă. Dar apoi adăugând, și asta fără să se teamă că se contrazice, că un pilot bun, unul cu adevărat bun, care își face meseria așa cum trebuie, neluând în discuție excepțiile, fiindcă recunoștea, desigur, că existau și ele, reușea întotdeauna să evite ce era mai rău. Lăsând, astfel, să se înțeleagă că, dacă în dosarul lui nu se găsea nici urmă de cel mai mic accident grav, asta se datora faptului că își făcea treaba cu o seriozitate care, poate, le lipsea celorlalți piloți. Sau, cel puțin, unora dintre ei. Încheind mereu prin a aminti că, în orice caz, avionul era cel mai sigur mijloc de transport și că ne aflam mai în siguranță la bordul unui aparat de zbor, decât mergând în weekend cu mașina pe drumurile deosebit de ucigătoare pe vremea aceea.

Cu o ireductibilă doză de aleatoriu, desigur. Riscul de a muri în avion fiind aproape egal cu șansa de a câștiga la loterie. Și chiar dacă uneori se întâmplă ca dintr-un milion de numere să îl tragi de-a dreptul pe cel câștigător sau pe cel necâștigător. Urcând fără nicio bănuială într-un aparat care decolează de pe pistă și care nu va mai ateriza niciodată nicăieri. Știind că probabilitățile trebuie să le țină pentru el. Dar nu îndeajuns de înțelept pentru a se putea lăsa în mâinile Providenței, orice ar decide aceasta, și pentru a-și zice

precum Chateaubriand: „Noi toți, atâta vreme cât existăm, nu avem decât clipa prezentă; cea care urmează este a lui Dumnezeu… Câți oameni n-au mai ajuns niciodată să urce scara pe care coborâseră mai înainte?“. Frumoasă frază care, fără îndoială, i-ar fi plăcut dacă ar fi știut-o – dar pe acest scriitor de odinioară ea îl citise, nu el, și mai mult *Atala* decât *Memoriile de dincolo de mormânt*. Și, de fapt, câți călători n-au mai coborât nicicând pasarela pe care se ajunge în aparat?

Simetria statistică fiind valabilă și în celălalt sens, salvând în mod inexplicabil viața cuiva care, în mod logic, ar fi trebuit să moară. Un singur supraviețuitor ce a scăpat teafăr din catastrofa în care toți ceilalți au pierit. Se întâmplă și asta. Există exemple, nu foarte numeroase, dar atât de spectaculoase încât îți amintești destul de bine de ele pentru a ți le imagina și mai dese decât sunt în realitate. De pildă, acea întâmplare miraculoasă de Crăciun, cu o fată de șaptesprezece ani care a scăpat, pe 24 decembrie 1971, din prăbușirea zborului 508 al companiei LANSA, aparatul Lockheed în care se afla la plecarea din Lima fiind lovit de trăsnet după decolare, aripa dreaptă în flăcări detașându-se de fuzelaj și avionul izbindu-se de versantul unui munte, iar ea, complet nevătămată, rătăcind zece zile prin junglă înainte de a găsi ajutoare. Sau, în luna următoare, pe 26 ianuarie 1972, o însoțitoare de bord a cărei poveste este suficient de incredibilă pentru a-i reține numele, Vesna Vulović, ce lucra la bordul unui aparat al unei companii iugoslave făcând legătura între Copenhaga și Zagreb, care va exploda în zbor, în împrejurări foarte puțin cunoscute, ca victimă a unui atentat sau a unui tir de rachete, fiind catapultată în afara carlingii și, după o cădere liberă de peste zece mii de metri, rămânând miraculos – căci acesta este cuvântul potrivit – în viață, cu câteva fracturi și alte traumatisme.

Toate aceste povești, cu neîntârziatul lor murmur de legendă, contribuind la noua mitologie a transportului aerian: nu mai este vechea epopee, scrisă de cei ca Saint-Exupéry ori Kessel, ridicând în slavă măreția aviației, sfințenia liniei, sacralitatea curierului, ci lungul film catastrofic cu periodice reveniri, foiletonul cinematografic cu o grandioasă punere în scenă care a făcut furori pe vremea când el își încheia cariera și pentru care scenariști inventivi imaginau, în confortabilele lor studiouri de la Hollywood, toate modurile posibile de a salva, în ultimă instanță, un aparat de zbor precum cel pe care îl pilota el, de la o distrugere mai curând improbabilă. Dacă i-a plăcut primul episod, *Airport*, din 1970, amuzându-se de rolul cabotinului în uniformă interpretat de Dean Martin, dar îndeosebi de faptul că i se dăduse rolul comandantului de bord unui cântăreț de romanțe, alcoolic notoriu, urmarea l-a enervat repede, neapreciind nici isprava de acrobat a lui Charlton Heston, coborât dintr-un elicopter la bordul unui 747 aflat în dificultate, nici pe cea a lui Alain Delon care își salvează aparatul Concorde dintr-un atac terorist. Neputându-se abține să nu remarce cu voce tare artificialitatea poveștii, erorile sau impreciziile dialogului, dat fiind că acestea priveau datele tehnice ale unui aparat pe care el îl cunoștea mai temeinic decât cel mai bine informat dintre *scriptwriters*. Spunând, în încheiere și, desigur, simțindu-se puțin provocat, că filmul cel mai bun despre aviație pe care l-a văzut vreodată era *Airplane!*, difuzat în sălile de cinema pe când își încheia el cariera, ca pentru a arăta faptul că Istoria, dacă se repetă prea mult, transformă orice dramă în farsă. Izbucnind într-un hohot de râs la fiecare dintre gagurile fabuloase, când filmul era redifuzat la televizor. Demonstrând, astfel – și cum să nu-i dai dreptate? – că tot comedia are mereu ultimul cuvânt.

El, fiind un pilot îndeajuns de bun pentru a rezolva fără greutate probleme neînsemnate, cu repercusiuni asupra aparatului său, precum vremea devenită potrivnică în mod imprevizibil, motorul care se defectează, norul de păsări ce avariază un reactor în momentul decolării. Și destul de norocos pentru a nu se confrunta niciodată cu cea mai mare sau cea mai spectaculoasă dificultate. Dând, uneori, impresia că regreta asta. Și că i-ar fi plăcut ca o problemă puțin mai serioasă să îi dea ocazia de a dovedi că era capabil să obțină aproape aceleași performanțe cu un enorm Boeing 747 ca și cu vechiul P-47 Thunderbolt, nărăvaș și puternic, pe care învățase să piloteze în urmă cu treizeci de ani.

O viață, o carieră fără istorie. De când Istoria se retrăsese din viața lui și a tuturor celorlalți din jurul său. De când nu mai trebuia să fugă, la volanul unei mașini Peugeot, din calea diviziilor blindate ale dușmanului. Nici să se întrebe dacă se cuvenea sau nu să se ofere voluntar pentru a lupta într-o tabără sau în cealaltă. Acum, când războiul se încheiase, când fusese câștigat și uitat complet de multă vreme, încât, dacă voiai să afli de la el în ce împrejurări se făcuse pilot, trebuia să explice totul de la început. Povestind despre Aviația Populară, Institutul Agronomic din Maison-Carrée, operațiunea Torch, spunându-le cine au fost Giraud și Darlan unor tineri pentru care numele acestea nu însemnau nimic, pomenind despre traversarea Atlanticului la bordul pachebotului *Empress of Scotland*, despre terenurile de antrenament din Alabama sau Michigan, despre primele lui zboruri de curierat pe aparate DC-4 sau Constellation. Și ca să înșiri toate astea ar fi durat atât de mult și ar fi fost așa de

complicat, încât nu s-a încumetat niciodată să o facă, de altfel nimeni nu i-a cerut-o, în conversații mulțumindu-se cu o aluzie, dacă era cazul, la un episod sau altul din acel lung foileton din care, așadar, noi nu știam decât câteva fragmente, la întâmplare, neputând nicicum să îi reconstituim, chiar vag, intriga.

De-acum, toate astea apropiindu-se de sfârșit. Epopeea se încheiase – trebuia el să admită. Așa încât era firesc ca ea să devină motiv de râs sau să nu mai trezească decât o ușoară indiferență mai mult sau mai puțin politicoasă. El, la cei cincizeci de ani ai lui, fiind deja considerat un supraviețuitor al epocii pionierilor, în ochii echipajelor pe care le conducea, ai noilor piloți pe care îi forma și care își imaginau, probabil, că fusese cândva secund pe aparatele Companiei Aeropoștale, purtând un combinezon din piele și o caschetă îmblănită, tineri dintre care unii încă mai alegeau această meserie simțind o chemare înspre înaltul cerului, dintr-o vocație asemănătoare cu a lui, dar dintre care cei mai mulți participaseră la concursul Școlii Naționale de Aviație Civilă ca și cum s-ar fi prezentat la cel de la orice școală de ingineri la îndemâna lor, fiind mai puțin atrași de aviație în sine, cât de perspectiva de a duce o viață îndestulată și plăcută, plină de fastuoase călătorii în jurul Pământului.

Toți anii din cariera lui confundându-i-se, cu siguranță, în minte, de când aceeași rutină inflexibilă pusese stăpânire pe viața lui. Din cei trezeci și cinci de ani petrecuți la Air France nemaipăstrând decât câteva vagi repere, legate de tot atâtea amintiri puțin mai îndepărtate: calificările succesive la comenzile diferitelor aparate ale

companiei și apoi nașterea copiilor săi. Un roman, dacă vreți, dar a cărui lectură ar fi fost la fel de repetitivă ca aceea a unui carnet de zbor sau a actelor familiei, cu inscripția numelor, a locurilor, a datelor, fără niciun indiciu despre cel mai mic eveniment cu iz de dramă. Între două zboruri, întorcându-se acasă, recapitulând documentația, participând la ședințe de asociații sau sindicate, plecând pentru „stagiile" impuse de galoanele de ofițer în rezervă, luându-și când putea vacanța pe care o merita, petrecând cu noi două săptămâni, alături de mama lui, bătrâna cu aere de cântăreață și tragediană locuind în vechea casă din Balmay, iar, în restul timpului, stând în casa de vacanță de pe malurile râului Yonne, a cărei grădină o transformase plantând straturi de flori și pomi fructiferi. Nevăzându-și copiii cum cresc. Constatând, pe bună dreptate, când se întorcea de la slujbă, cum creștea tribul acela de străini, la care privea cu bunăvoință și puțină nedumerire, bărbații tineri și femeile tinere fiind absorbiți de nevoile unei alte vieți, studii, muncă, iubiri, și ale unei alte epoci ciudat de dezinvolte sau de indiferente față de valorile ori idealurile din vremea lui, care se adunau duminica în jurul mesei de prânz, cele două fiice, cei trei fii și apoi fiecare cu soția și soțul său, așteptând ceata de nepoți.

Apoi plecând din nou – căci nu mai vedeam la intrare geanta lui mare din piele neagră. Însumând, la sfârșitul carierei, aproximativ douăzeci și două de mii de ore de zbor, pentru care ar fi de ajuns să te uiți în carnetele lui ca să le reconstitui lista exactă: zi după zi, aparatele pilotate, tipul și chiar numărul lor de înmatriculare, destinațiile, durata fiecărui zbor indicată cu precizie. Dar chiar și el le amesteca, neputând, omenește vorbind, să țină minte fiecare dintre acele călătorii pe care le făcuse și care, în final, i se păreau a fi momentele nedeslușite ale unei singure și neîntrerupte croaziere în jurul planetei.

Pentru anumite lucruri, având cea mai cuprinzătoare și mai bună minte: astfel, putând să localizeze cu exactitate fiecare dintre nenumăratele instrumente din cabina fiecărui aparat pilotat de el, știind pe dinafară toate listele, indicând elementele de verificat înainte de decolare, reținând toate procedurile, fotografiind mental și cel mai mic aeroport pe care a aterizat, cu pistele și circuitele sale de apropiere, așa încât să se poată orienta în condiții de vizibilitate mai proastă și să păstreze această imagine în mintea lui pentru încă multă vreme și după ce a încetat să mai zboare. Însă uitând toate celelalte. Amintindu-și vag drumurile dus-întors de la hotel la aeroport și de la aeroport la hotel. Complet dezorientat de îndată ce punea piciorul pe pământ: pierdut în timp și în spațiu. Ducându-se să doarmă imediat după aterizarea aparatului. Trezindu-se brusc în întunericul unei camere necunoscute, neștiind nici ora, nici locul, străduindu-se minute în șir să-și amintească în ce țară se afla. Instalat mereu, așa cum o cerea nivelul de confort stabilit de companie, în cel mai luxos apartament al unui hotel renumit și în care ar fi încăput toată familia lui numeroasă, dacă aceasta l-ar fi însoțit! Abia profitând de toate acestea: piscină, plajă, baruri, restaurante. Dormind cât de mult putea. Iar dacă insomnia cauzată de decalajul orar chiar îl împiedica să o facă, alăturându-se colegilor de echipaj sau de escală. Legând vagi prietenii cu unele dintre personajele prietenoase care, aproape peste tot, roiau în jurul ghișeelor companiei, trăind din serviciile de tot felul pe care le ofereau piloților aflați în trecere. Cum ar fi domnul Edouard, devenit legendar în rândul echipajelor care treceau prin Hong Kong și la care el mergea pentru a-și face la comandă și în douăzeci și patru de ore obișnuitele și elegantele lui costume sobre.

Cel mai adesea, plecând la plimbare singur. Cum o făcuse demult în cartierele din Alger sau Tuscaloosa. Rătăcind prin cele mai populare colțuri din marile metropole ale Americii sau ale Asiei, pe care sfârșea prin a le cunoaște ca pe propriul buzunar și mult mai bine decât al șaselea arondisment din Paris, unde își avea, totuși, domiciliul. Știind cum să găsească un restaurant, un magazin, locul unde se afla o piață sau un parc și apoi, după mai multe ore de hoinăreală, reîntorcându-se pe drumul care îl ducea la vestitul hotel unde era cazat, pentru a încerca să adoarmă. Motivând aceste plimbări inutile – și poate, în egală măsură, pentru a i se ierta absența – cumpărând aproape orice drept cadouri: flori și mătăsuri la Bangkok, condimente și fructe la Pointe-à-Pitre, jucării și gadgeturi electronice la New York sau Tokyo. Fiind puțin atras de monumente. Și încă și mai puțin de muzee. Mulțumindu-se să privească lumea. Văzând-o cum se schimbă, fără ca, totuși, să-și fi dat seama cu adevărat de asta. Evaluând greșit metamorfoza prin care trecuse și la care participase. El care, aproape la toate latitudinile și longitudinile, asistase la inventarea unui nou univers, în locul celui vechi, și care, fără îndoială, ar fi putut spune atâtea lucruri despre această transformare nemaipomenită ce se înfăptuise în decursul a treizeci de ani, dacă și-ar fi amintit de ea sau dacă ar fi considerat că ar fi interesat pe cineva ceea ce putea spune el.

Considerând că viața pe care o ducea era firească. Fără ca măcar să își închipuie privilegiul unei asemenea existențe, pe care îl împărtășea și cu noi atunci când se întâmpla să ne ia cu el. Copii fiind, oferindu-i fiecăruia în parte botezul aerului. Mai precis: cerând să fie scutit, măcar o dată, de zborurile lung-curier și să i se încredințeze un drum dus-întors în aceeași zi pentru Lyon-Satolas.

Eu, în vârstă de șase ani și cu rău de înălțime, vomitând de zor pe scaunul copilotului în momentul aterizării. Fapt care, de bună seamă, este un semn, însă pentru ce anume, nici de astă dată nu știu. Apoi lăsându-ne să îl însoțim o dată sau de două ori pe an. Așezați în cabină, în spatele lui sau, pentru o clipă, în locul lui, cu pilotul automat cuplat și cu interdicția categorică de a atinge ceva, coborând să mâncăm de prânz odată cu cei de la clasa întâi. Profitând de generozitatea pe care o avea atunci compania față de comandații de bord. Mergând cu el la Houston, Los Angeles, în Dubai, Bangkok, Anchorage sau Tokyo.

Foarte repede ajungând să călătorim singuri datorită biletelor aproape gratuite de care puteam beneficia. Astfel, plecând împreună cu fratele meu cel mic în America de Nord, pe vremea când nu aveam mai mult de paisprezece sau cincisprezece ani. Lăsându-ne la Montréal și stabilind să ne întâlnim peste două săptămâni la New York. Lucrul cel mai uimitor fiind că mama noastră, care obișnuia să se uite după noi din balcon ca să fie sigură că traversam în siguranță strada Huysmans, singura stradă care despărțea școala de casă, nu se împotrivea unei asemenea aventuri, mai degrabă nechibzuite. Obișnuită, desigur, cu ideea asta de pe vremea când soțul și copiii lor mai mari străbăteau pământul fără nicio grijă și nicio opreliște. Având dreptate, fiindcă, deși nu știam aproape nici boabă de engleză, după ce ne-am urcat în autocarele Greyhound Lines, am găsit un loc de dormit în motelurile pentru tineri din cartierele cele mai ciudate – încât ajunseserăm să fim opriți pe stradă de buni samariteni, care încercau să se asigure că nu ne pierduserăm și se întrebau ce puteau face doi băieți francezi singuri într-o *neighbourhood* nu tocmai potrivită –, am ajuns la întâlnirea pe care

tatăl nostru o stabilise la o distanță de mai multe sute de kilometri, înainte de a lua din nou împreună avionul spre Paris.

Primind de la el doar această lecție de libertate care te învață că nu trebuie să te temi de nimic în lume, că suntem cu toții vizitatori care se perindă printre peisajele ei – norii deasupra Atlanticului, ghețarii din Alaska, mările calde din fața plajelor Peninsulei Arabice, giganticele orașe din America și Asia, toate văzute la cincisprezece ani. Da, un imens privilegiu. Trăind, astfel – o dată pentru totdeauna – un sentiment intens și nesfârșit de detașare: totul este al tău, nimic nu îți aparține. Nutrind o încredere nedezmințită în viață – deși, pe urmă, ea îți rezervă nenorociri – de vreme ce nu se poate nega că există un alt timp, un alt loc. Privilegiat, într-adevăr, pentru că am priceput lucrul acesta mai devreme și mai bine decât oricine și pentru că am avut norocul de a-l înțelege de la un tată care el însuși l-a învățat oarecum din întâmplare și fără a fi pe deplin conștient de asta. Oare ar trebui să mă rog ca să mi se ierte? Nu cred.

Cu ochii mei care au văzut toate acestea, aceiași ochi, cu vocea mea care o spune, aceeași voce, amintindu-mi de acel spectacol grandios – toate acele țări dintre care niciuna nu poate atinge splendoarea bolții cerești, pure și pustii, într-o enormă îngrămădire de nori oglindind lumina soarelui. Având acea ciudată și, uneori, puțin cam amară certitudine de a putea fi peste tot și de a nu te afla nicăieri. Semănând cu un fel de nor suflat de vânt. Nu mare lucru. Un om obișnuit. Un turist, până la urmă. Înțelegând că turismul este arta de a ști să te bucuri de lume trecând prin ea. Ca și viața.

Timp de zece ani, la drept vorbind, un pic cam puțin, a fost comandant de bord pe Boeing 747, din acea zi de martie 1972, când a primit calificarea pentru preluarea comenzilor aparatului, până în acea zi de septembrie 1981, când va trebui să accepte ieșirea la pensie. Epoca de aur a transportului aerian: înainte să existe criză, vid legal, falimente, planuri de redresare și apoi intrarea în actuala epocă. Pe atunci Air France, care de-abia începuse să obțină primele profituri din istoria ei, cu o flotă de vreo sută de avioane, personal navigant alcătuit din cinci mii de oameni, cu o rețea de o sută șaptezeci de escale răspândite pe toate continentele, așa cum se afirmă în toate materialele publicitare, se numără printre primele companii din lume. Traficul aerian crește atât de repede încât aeroportul din Orly, complet saturat, nu mai face față și, în 1974, se inaugurează noul aeroport din Roissy, căruia i se va da numele Marelui General, acum dispărut. Călătoria cu avionul continuă să fie un lux și o aventură – cel puțin pentru cei care descoperă acest lucru. Fiindcă dezvoltarea și democratizarea ei o fac deja mai accesibilă pentru toată lumea.

Conducându-și giganticul aparat pe drumurile invizibile care, ajungând la altitudini nemaipomenite pe deasupra celor mai neprimitoare zone de pe glob, întinderi golașe din rocă și gheață, leagă aeroporturile planetei unele de celelalte, aflându-se la comenzile unei mașinării atât de perfecționate încât numai câteva noțiuni elementare de pilotaj au rămas neschimbate, de restul ocupându-se tehnica, creierul aparatului calculând electronic direcția dintr-un punct într-altul, stabilind itinerariul cel mai rapid și cel mai rentabil, el știe neîndoios că epopeea este pe sfârșite. Pentru el, întrucât toate filele din ceea ce va fi ultimul său carnet de zbor se

umplu una câte una. Dar și pentru ceilalți. Numai să nu se fi încheiat cu mult timp înainte, în decembrie 1936, cu Mermoz, sau în iulie 1944, cu Saint-Exupéry dispărând misterios deasupra apelor Atlanticului sau ale Mediteranei, atunci când el abia începea să zboare, la bordul aparatelor de turism ale Aviației Populare, la Charney-les-Mâcon, aflându-se la comenzile unui Thunderbolt, încheindu-și pregătirea de pilot de vânătoare pe bolta cerului din Michigan sau Illinois. Așa încât, în realitate, totul s-ar fi încheiat atunci, pentru vecie. El, venind prea târziu, imaginându-și că întreaga istorie începea cu el, deși visul era deja vechi și singurul lui titlu de glorie – sau să-i zicem: singurul lui motiv de mândrie – era să se numere printre ultimii care mai îndrăzniseră să-l aibă.

Toți piloții fiind acum morți, cum zicea bătrânul romancier american, și el dispărut de peste zece ani, fanfaronul ce nu-și merita uniforma și se prefăcea că șchiopătează, din ale cărui cărți el nu citise niciodată niciun rând și al cărui nume îi era total necunoscut. Lindbergh stingându-se și el în acei ani, pe 26 august 1974, din cauza unui cancer la măduva spinării, în timp ce își trăia melancolic ultimele zile în fața oceanului, în casa pe care și-o construise pe plaja unei insule vulcanice din Pacific, meditând de unul singur la deșertăciunea timpului. Pionier care îmbrățișase o ultimă cauză, mai puțin îndoielnică decât cele de odinioară, investindu-și ultimele forțe în protejarea mediului înconjurător, înainte ca asta să devină o modă, militând pentru salvarea speciilor pe cale de dispariție, făcându-se avocatul balenelor și al vulturilor, predicând, în fața presei și în cărți, pentru pactul dintre cunoștințele științifice și înțelepciunea sălbăticiei, *the knowledge of science and the wisdom of wildness*. Un fel de Robinson voluntar, care a renunțat să reconstruiască lumea,

bizuindu-se vag pe supraviețuitori pentru a împiedica dispariția ei prea rapidă, absorbit de spectacolul de pe cerul de deasupra mării, la asfințit. Cenușa fiindu-i împrăștiată aproape de biserica din Palapala, pe insula Maui, având ca epitaf pe stela lui următoarea frază din Psalmi: *If I take the wings of the morning, and dwell in the uttermost parts of the sea…* [24] .

Ultimul? Numai de n-ar fi ultimul dintre cei de pe urmă acela care a trăit doar cu puțin mai mult, murind tot cam pe atunci, pe 5 aprilie 1976, într-o singurătate și mai înduioșătoare, un naufragiat neîngrijit și gol, retras într-o cameră de hotel, ajuns victimă a propriei nebunii. Howard Hughes, într-un fel martirul uitat al bătrânului secol douăzeci, îndeajuns de vizionar pentru a înțelege că cinematograful și aviația erau marile revelații ale epocii lui, acelea prin care se exprima optimismul nesăbuit și eroic al lumii. Un tânăr înfumurat și naiv, care declarase că vrea să devină cel mai mare aviator, cel mai mare producător și, în final, cel mai bogat om din lume. Și care, de altfel, aproape reușise. Într-o vreme, proprietar deopotrivă al RKO [25] și al TWA [26] . Nabab adulat al Hollywoodului, sporind numărul cuceririlor în rândul celor mai frumoase vedete feminine ale epocii. Pilot de încercare ocupându-se personal de testarea aparatelor construite în fabrica lui de aeronave, Hughes Aircraft Company. Împingând totul până la deplina lipsă de măsură. Reușind, pe 2 noiembrie 1947, să își ridice aparatul din apă la numai douăzeci de metri deasupra suprafeței și pentru mai puțin de un minut, ajungând în felul acesta la performanțe cu puțin peste cele obținute cu aproape o jumătate de secol în urmă de către frații Wright, când au renunțat să mai construiască biciclete în atelierul lor, reușind deci, pe 2 noiembrie 1947, să facă să zboare cel mai greu aparat din lume, H-4

Hercules, zis și *Spruce Goose*, un hidravion destinat să asigure legătura între malurile Atlanticului și care a rămas la stadiul de prototip. Înfăptuind zadarnic acea vitejie, întrucât un asemenea aparat nu putea servi la nimic altceva decât să demonstreze că așa ceva era posibil. Iar apoi sfârșind prin a înnebuni, impunându-și chinul de a duce o viață fără identitate, petrecându-și ultimii ani țintuit în patul unei camere de hotel, pe care nu o părăsea niciodată și unde nu lăsa pe nimeni să intre, drogat și debil. Fiind într-o asemenea stare când a murit, încât identificarea corpului fără formă care mai rămăsese din el va putea fi făcută numai pe baza amprentelor lui digitale.

Înțelepciunea târzie a celui dintâi (Lindbergh) și nebunia finală a celui de-al doilea (Hughes), morți aproape în același timp, la jumătatea anilor șaptezeci, pe vremea când aviația civilă, a cărei legendă a fost posibilă și datorită lor, își trăia epoca de aur, fiind astfel o mărturie pentru momentul când visul se risipește. O jumătate de secol de visuri, până la urmă. Aproape nimic, din perspectiva Timpului și a Istoriei. Începând cu primii piloți care au stabilit, la încheierea Marelui Război, cele mai vechi legături regulate cu Africa de Nord, America de Sud sau Asia, și până la cei care își execută rotirile, de-acum o rutină, în jurul planetei devenite un mare tot prin rețeaua regulată a liniilor ce o străbat în toate sensurile. Revoluția împlinindu-se-se atât de repede, încât unii dintre cei care luaseră parte la începuturile ei au trăit destul de mult pentru ca, septuagenari, să asiste la realizarea vechiului lor vis. Iar cei care, în copilărie, fuseseră martorii îndepărtați ai începuturilor, au devenit adulți exact la timp ca să poată primi ștafeta din mâinile celor dintâi, să ducă steagul mai departe și să desăvârșească lucrarea de ieri.

Toate acestea, o moștenire din tată în fiu, petrecându-se în răstimpul care desparte o generație de următoarea. Fără ca nimeni să-și dea seama cu adevărat ce se întâmpla, revoluția desfășurându-se destul de repede – cincizeci de ani, mai puțin decât durează o viață de om, cu alte cuvinte, cât ai pocni din degete – și destul de lent – mii de zile, una după alta, fiecare aducându-le noutatea ei măruntă și imperceptibilă oamenilor prea absorbiți de îndeletnicirea cotidiană a următorului zbor – pentru ca, abia la sfârșit și cu condiția de a arunca o scurtă privire în urma ta, să poți întrezări amploarea metamorfozei.

Spunându-și că aviația fusese într-adevăr marele vis al bătrânului secol douăzeci, zămislit odată cu el, sortit să se sfârșească dimpreună cu el. Întrupând credința – cu siguranță absurdă și vinovată – într-un viitor mereu mai bun, care să se nască nu din violența care îi determină pe unii oameni să se ridice împotriva altora, ci din activitatea pacifistă ce îi face să locuiască pe același pământ deasupra căruia să zboare, ca niște simboluri vagi, echipajele unei flote heteroclite de aparate cu alură de păsări. În pofida groazei și a morții care, neîncetat, revin și biruie, în ciuda entropiei care împinge toate ființele vii pe panta a ce e mai rău și, în final, le rostogolește în prăpastia fără formă și fond a neantului. Ca un fel de compensație șubredă și ridicolă, ca și zadarnica mângâiere că până și cel mai amărât dintre oameni se uită o clipă spre un cer albastru care îi amintește că, chiar dacă totul îl strivește și îl umilește, ceva din lăuntrul său se împotrivește sorții, păstrându-i libertatea și fericirea.

Un vis neînsemnat. De neînchipuit pentru înaintași. De neînțeles pentru urmași. Cei dintâi neputând să își imagineze că se va împlini, calculând încă șansa foarte ipotetică de a zbura pe care ar avea-o un obiect mai greu decât aerul. Ceilalți imaginându-și cu greu ce fusese și ce putuse însemna, privind cu condescendență și cu un sentiment de falsă superioritate fantomatica exaltare de altădată față de performanțele învechite ale câtorva mașini de-acum tocmai bune să împodobească galeriile unui muzeu al aviației. Însă pe vremea când acest vis se împlinea: o utopie unanim recunoscută ce explica entuziasmul mulțimilor care întâmpinau *Spirit of St. Louis* pe pista din Bourget sau al vizitatorilor aeroportului din Orly, care își pierdeau duminica uitându-se prin geamurile aerogării cum decolau în fața lor aparatele Boeing și Caravelle. Bucurându-se să vadă cum un obiect dotat cu două aripi se smulge din ghearele propriei greutăți, de parcă acel banal miracol era de-ajuns pentru a demonstra că orice fatalitate, chiar și cea fizică a gravita]iei, putea fi înduplecată. Și că, prin urmare, nu exista niciun motiv pentru a nu tinde către o libertate întrupată – în mod greșit, neîndoios – în bărbații și femeile purtând uniformă care, pentru o companie sau alta, îi transportau pe pasageri până în cealaltă parte a lumii.

În martie 1972, el, la cincizeci de ani, deja destul de bătrân pentru a-și aminti vâlva vitejiilor înfăptuite de un Lindbergh sau de un Guillaumet, în vremea copilăriei lui. Și încă destul de tânăr pentru a i se încredința comenzile unui Jumbo Jet nou-nouț.

În fond, ce-i plăcea? Nu știu. Ce se ascundea în spatele acelui discurs foarte chibzuit și responsabil pe care îl ținea celorlalți, vorbind despre zbor, linie, companie, invocând misiunea pe care o primește

fiecare comandant de bord? Discurs în care el credea de bună seamă, prin care își justifica sincer comportamentul, dar care, până și la un om atât de conștiincios, de cinstit ca el, nu ar fi fost de-ajuns ca să explice îndelungata pasiune căreia, la drept vorbind, își dedicase întreaga viață. Un fel de viciu care nu putea fi nici înțeles și nici mărturisit. Poate pentru că, până la urmă, era vorba despre simpla plăcere de a zbura, performanța aproape sportivă – atletism aerian – care te face robul senzațiilor pe care le trezește în tine – la fel ca sexul și alcoolul –, drog mintal care îți cere ca experiența să se repete fără întrerupere, cu nevoia tot mai stringentă de a simți, în brațe, în picioare, în propriul corp conectat la organele aparatului, impresia că smulgi din pământ masa enormă a unui aparat cântărind mai multe tone și că îl cârmuiești, prin aer, după pofta inimii. Sau: libertatea pe care ți-o dă meseria de a nu fi nicăieri, de a pleca și apoi de-a te întoarce, nomad și sedentar, rând pe rând, încercând un soi de amețeală când te afli iar în vidul absolut al cerului, lăsând în urmă, sub tălpi, toate grijile de pe pământ.

Nu știu ce-i plăcea cu adevărat. Pot doar să-mi imaginez. De pildă: când avionul a atins altitudinea maximă și viteza de croazieră, când însoțitoarele și însoțitorii de bord se foiesc, acel brusc sentiment de singurătate extremă. În cabina de pilotaj, pe puntea superioară, convins, așa cum se cuvenea, că îndeplinește deopotrivă rolul căpitanului care conduce vaporul și pe cel al gabierului care străjuiește zările. În timp ce majoritatea pasagerilor se întreabă ce li se va da de băut, de mâncat și ce film vor putea vedea. Dornici să se bucure de cea mai mică distracție care să le umple golul din timpul destinat călătoriei. În timp ce afară soarele strălucea, iar înăuntru storurile hublourilor erau trase și cabina cufundată în întuneric,

simulând o noapte artificială. Adânciți în scaunele înșiruite regulat, asemenea unui convoi letargic de umbre înfășurate în pături, căutând poziția cel mai puțin incomodă pe locurile mereu prea înguste. Nimeni – sau aproape – nemaiuitându-se prin hublouri. Neputând să îndure spectacolul simplu al unei lumi unde nimic nu te amuză. În afară de copiii și lunaticii care numără norii ca și cum ar număra oile. Nu ca să adoarmă, ci ca să rămână treji. Victime fermecate de o miraculoasă insomnie. Cu forme neînchipuite care îți plutesc prin fața ochilor, grotești și splendide, semănând perfect cu cele pe care un băiețel sau o fetiță, de patru ori de cinci ani le vede cu spaimă crescând pe tapetul din dormitorul său înainte de a se cufunda în somn.

Stratul celor mai de jos nori fiind deja traversat. Deasupra marilor orașe strânse la un loc, mirosul aerului poluat pătrunzând în cockpit de parcă treci prin norii de fum ce se ridicau din furnalele uzinelor. Străpungând capacul acesta așezat peste lume. Și apoi azurul. Un vechi cuvânt, întrebuințat de poeți și piloți. Singura vorbă spusă de un poet pe care o poate înțelege un pilot: peisajele pe care hazardul le face din nori, farmecul lor misterios și mai puternic decât al țărmurilor unde acostezi, în pofida întrezăritei lor frumuseți. Da, triumful soarelui în fața mării viorii. Sub privirea ta, această măreție neprețuită, care, totuși, nu înseamnă nimic, și care, în fond, nu se lasă prinsă în niciun cuvânt potrivit, chiar de-am fi Baudelaire. Călător a cărui dorință ia formă de nor, visând voluptăți nemărginite, schimbătoare, necunoscute, cărora mintea omenească nu le-a putut da niciodată un nume.

În timp ce pământul se schimbă asemenea unui șantier cu nesfârșite lucrări, unde se sapă tranșee, se zidesc temeliile, din care apoi se înalță clădiri adunate în orașe, unind periferiile între ele, astfel încât totul se acoperă cu cimentul unui singur oraș, iar stepele, pădurile, munții și toate întinderile renumite pentru lipsa lor de ospitalitate, pentru rezistența lor în fața oricărei forme de exploatare, se transformă într-o prăpădită piele de șagrin care, cu fiecare nouă dorință pe care un om o exprimă, se micșorează încă și mai mult. Spectacolul cerului, rămas neschimbat dintotdeauna și, totuși, luat mereu de la capăt. Dar, pentru prima oară în istorie, privit nu de pe pământ, cu ochii căutând spre prevestirile formelor îndepărtate crescând ca o frescă pictată de vânt pe bolta cerului. De data asta, scrutat de la înălțimea norilor ori chiar din neînchipuitele înălțimi ale unei altitudini de nelocuit. Perspectiva fiind, astfel, cu totul alta. Răsturnată. Întrucât ceea ce se afla sus este de-acum jos. Lumea cu susul în jos.

Plăcându-i cerul așa: cu marele joc între albastrul azurului, însăși culoarea lumii, învăluindu-le pe toate celelalte, și albul norilor căpătând nuanțe atât de diferite în lumina soarelui, încât poate atinge aproape orice nuanță, gri și negru, ocru și bej, roșu, uneori cu străluciri neașteptate de verde. Totalitatea acestor formațiuni aproape imateriale cărora, pentru a le putea distinge unele de altele, oamenii le-au dat în final nume latinești– cum fac cam cu toate, fie că sunt specii vegetale sau animale, minerale și insecte, situându-le, în felul acesta, în tabelul complicat al clasificărilor lor savante, atribuindu-i fiecărui individ un pătrățel, trasând mari arbori genealogici explicând cum fiecare lucru este la locul său în perfecta alcătuire a creației și cum, fiind supus domoalei legi a timpului, se poate transforma într-un altul. Clasificând așa cum o făcuse naturalistul Lamarck, fără îndoială preocupat ca nimic să nu scape autorității

rațiunii sale și care, după ce s-a ocupat de ființele care trăiesc pe pământ, apoi de cele care viețuiesc în ape, și-a zis că trebuia să se ocupe și de ce se întâmplă în cer, altminteri gloria lui n-ar fi perfectă, de marile creaturi de vapori cu ciudate forme, ca de girafă, elefant sau rinocer, ce populează văzduhurile. Totuși, privilegiul de a le fi botezat revenindu-i unuia dintre contemporanii săi, un obscur farmacist britanic, Luke Howard, care, în 1802, a stabilit terminologia pe care prezentatorii emisiunilor de meteorologie și piloții din aviație o folosesc și în zilele noastre pentru a desemna norii. Dacă ne gândim mai bine, aceștia din urmă primindu-și târziu numele, întrucât încă din prima zi a Creației, după cum spune Geneza, Dumnezeu i-a încredințat Omului să dea un nume tuturor lucrurilor, iar acesta, neluându-și ochii de la lutul din care tocmai ieșise, a neglijat să le găsească și norilor unul. Așa că au rămas anonimi până la începutul secolului al nouăsprezecelea, când un spițer englez a îndreptat căderea în uitare. Cartografiind cerul, precum și fenomenele care au loc acolo, luând din dicționarul lui câteva denumiri care nu înseamnă mare lucru, căci specificul norilor este să varieze atât de repede, să se sustragă atât de mult oricărei încercări de a-i prinde, încât, de îndată ce li s-a găsit un nume, ei au luat deja altă formă și le trebuie un altul. Atribuindu-li-se doar un patronim latin pentru a face demnă de crezare convingerea că fiecare dintre ei este un fel de zeu sau rege, un erou mitologic cu rol de titan vaporos în epopeea meteorologică.

Mai întâi, dacă este înnorat, nori de tip stratus: brumă cu textură de cocoloașe și clei ce se lipește de sol, plămădind un fel de fum umezit, care apasă pe pământ, neputând să se ridice, rămânând agățată de relief, uneori ascunzând complet soarele, așternută ca o groasă

pătură întinsă pe patul universului. De parcă o stranie turmă de animale speriate se răspândise peste câmpie și împresurase orașul, bulgări de ceață gălbuie, *the yellow fog*, frecându-și spinarea și botul de ferestre, mișcându-se agale printre lucruri, încolăcindu-se în jurul caselor, tivind cu un nimb gri focul palid al felinarelor de pe stradă. Fantome năpădind tot spațiul, la fel de colcăitoare ca mulțimea de morți, dacă aceasta ar fi pus iar stăpânire pe lume, fluturându-și giulgiurile de funingine, cenușa lor suspendată plutind ca o zăpadă murdară și grea prin văzduh, apoi acesta limpezindu-se brusc și în el adunându-se, în răstimpuri, siluetele nălucilor cu înfățișări cunoscute.

Iar dacă vremea se face frumoasă, învelișul opac se destramă puțin, se sfâșie pe ici pe colo, lăsând să se vadă pulpane largi de cer albastru, în timp ce pe marginea plăgilor înmuguresc cicatrici împrejurul unei enorme găuri deschise în pântecele gol și palpitând al timpului. Ca un puț văzut invers și întors spre lumină. Sau ca dâra lăsată de o piatră aruncată pe apa adormită dintr-un iaz și care așază, de jur împrejur și în cercuri, toate gunoaiele plutind la suprafață. Nori de tip stratocumulus în plină activitate, care împart în adâncul lor grosimea joasă și uniformă a magmei cețoase, separă pe orizontală continente imobile de marmură, le fisurează cu azur și sapă îl ele mari vetre verticale.

Și apoi: cerul fără nori, odată trecute nivelurile inferioare, când pătura compactă așternută pe pământ s-a franjurat, s-a destrămat, când s-a spart și când nu a mai rămas nimic din ea în afară de niște bucăți albe, atârnate niciunde în cer. Blocuri enorme ce par la fel de

solide ca munții, până când, apropiindu-te de ele, se împrăștie ca un fum. Forme ce nu se lasă înlănțuite, ca aceea a bătrânului zeu marin domnind peste o întreagă populație de foci, pe care pictorii de odinioară îl reprezentau ca pe un centaur acvatic cu coadă de dragon, ca și cum silueta lui servise drept model pentru emblema companiei, și care, când voiai să îl prinzi, se prefăcea în leu, șarpe, leopard, porc. Fiecare nor cumulus fiind agățat pe pagina albă a cerului ca un test al lui Rorschach atârnat pe perete, în cabinetul unui psihiatru, ce se cere numaidecât interpretat de cel care-l privește, dezvăluindu-i, fără știrea lui, taina adevăratului său fel de a fi, ce formă îmbracă norul dorinței lui și care poate lua orice înfățișare: o balenă, o nevăstuică, o turmă de animale înghesuite unele într-altele, păscând aerul, și peste care veghează un uriaș stând în picioare, doi îndrăgostiți culcați unul lângă celălalt, printre cearșafuri șifonate și răvășite de noapte, o nicovală mare cât un continent și pe care se țin, cocoțate pe vârfuri, orașe cu arhitectură neregulată, având furnale de uzine, turnuri de minarete, cupole și clopotnițe înălțându-se vag deasupra zidurilor. Pământurile căpcăunului, cu terorile și comorile lui, spre care se îndreaptă, în basme, copiii neascultători și unde fabulele de odinioară îmbracă formele pe care le cunoaștem.

Un alt univers așezat la mai multe mii de metri deasupra celui dintâi și care îi reproduce cu aproximație înfățișarea. Cerul oglindind marea, apa ei liniștită sau agitată, nemișcata-i suprafață crestată de riduri ușoare, spuma de pe creasta regulată a valurilor paralele sau învolburându-se după mișcarea unui vârtej care sapă o prăpastie pe ale cărei maluri se înalță blocuri de apă înalte ca niște faleze. Imitând perfect un peisaj muntos, norii asemuindu-se cu zăpada, fulgi mari

plutind în formațiuni distanțate sau acoperind reliefuri abrupte cu denivelări nemaiîntâlnite, cu pante și culmi, crevase între masivele cu contururi destul de baroce, sculptate timp de secole de dalta eroziunii, săpând în ele canioane. Uneori, având coloana gigantică a unui cumulonimbus drept pilastru a cărui bază nu se sprijină pe nimic și care ar purta în vârf capitelul imaterial al cerului. Dar mai curând: o banchiză încălzită de vecinătatea soarelui, gata să cadă somptuos în bucăți, spartă de catastrofa dezghețului, bancuri de gheață dezlipindu-se pe rând și începând să alunece la întâmplare, îndepărtându-se, în timp ce, pe punctul de a se scufunda, edificiul câtorva aisberguri cu echilibru instabil reușește încă să nu se dărâme. De asemenea, deșertul, cu stratul continuu de nori altocumulus ce are onduleuri uniforme și gălbui de la lumina soarelui, cu dune perfect dispuse precum cele făcute din nisip de vântul Saharei. Fără să poți spune unde este realitatea și unde se află oglindirea ei. Dacă cerul este cel care imită pământul, ca un cameleon încolăcit în jurul planetei și învârtindu-se odată cu ea. Sau dacă pământul este cel care imită cerul, șlefuindu-și suprafața solidă în funcție de amprenta lăsată de spectacolul din înălțimi.

Toate acestea găsindu-se într-o continuă mișcare, avionul traversând mediul acesta agitat deopotrivă de convecția aerului și de alternarea maselor calde cu cele reci, ele însele suflate de vânt și împinse prin rotirea de titirez a planetei. Lumina trecând cum poate printre nori și modificându-le înfățișarea în fiecare minut, luminând cerul în modul cel mai aleatoriu cu putință, ecranul neregulat al maselor de vapori îmbucătățiți ascunzând soarele și apoi descoperindu-l în clipa următoare, etalând în fața limpezimii ei un versant sau altul, ori ascunzându-l în întregime, iradiind din spatele formelor fugare

plutind în aer și printre ele. Iar la căderea serii: albul amurgurilor incendiate de roșul soarelui la asfințit, care așterne o linie tot mai groasă peste orizontul unde se înalță discul deja palid al lunii. Înfricoșătorul masacru care nimicește tot, chiar înaintea nopții, și care transformă cerul într-un fel de paletă pe care pigmenții se amestecă apoi cu atâta măreție, încât te întrebi la ce altă pictură se folosesc asemenea culori inutil răvășite. De fiecare dată, parcă asistăm la începuturile lumii. Geneza, atunci când, la ordinul nimănui, pe bolta cerului se despart apele de sus de cele de jos, când se retrag pentru a asana pământul și când, deasupra lui, odată împlinită separarea zilei de noapte, încep a străluci felinarele cerești.

Nu știu ce îi plăcea, desigur, însă cred că pentru el asta conta. Indiferent față de tot restul lumii, de fapt nepăsându-i nici de bani, nici de reușită, nemaiștiind la ce latitudine se afla patria lui, fără prieteni, în timp ce el zbura, uitând până și de familie, nemaiîndrăgind decât norii, minunații nori care trec pe acolo.

Capitolul 9

26 NOIEMBRIE 1998

He himself is the ghost of his own father. [27]
JAMES JOYCE

Pe 30 septembrie 1981, la vreo zece zile de la a șaizecea lui aniversare, dar profitând până la capăt de amânarea pe care i-o îngăduia regulamentul companiei, aterizează pentru ultima oară pe una dintre pistele aeroportului Charles-de-Gaulle din Roissy, ducându-și aparatul până la baza unuia dintre garajele-satelit care înconjoară terminalul. Primind omagiul obișnuit care se aduce tuturor celor ce se pensionează: buchetul mare de flori, șampania, discursul rostit de personalitățile oficiale trimise de conducere. Ceremonie la înălțimea bunelor și loialelor servicii pe care le făcuse în slujba companiei: el, cu cele douăzeci și două de mii de ore de zbor, cu decorațiile lui, toate la care ar fi putut aspira, mai puțin Legiunea de Onoare, instructor și fost pilot-șef, responsabil de sindicat, membru al unui șir întreg de asociații aeronautice cu nume imposibile, de treizeci și cinci de ani angajat al firmei, având ca emblemă un hipocamp.

Ea, doar cu puțin mai tânără decât el, se deplasase pentru prima oară până la aeroport, mergând să-l întâmpine la sosire– dat fiind că era ultima lui aterizare –, cu acest prilej, pătrunzând în cockpit, unde,

carevasăzică, nu pusese piciorul niciodată. Nu luase avionul decât o singură dată în viața ei, în anii cincizeci, pentru a o însoți pe fata ei cea mare, care mergea la Londra să-și petreacă vacanța. Dus și întors: două ore de zbor. Altfel spus: o nimica toată. Fără măcar ca, atunci, el să fi fost pilotul. Făcându-și curaj. Profund neliniștită. Nu atât la gândul că va zbura. Cu toate că asta pretindea, găsindu-și astfel o scuză. Ci la gândul că se va afla într-un mediu pentru care nu se simțea făcută. Printre toate acele soții de comandant de bord pe care nu voise niciodată să le frecventeze și pe care ea și le imagina în mod inutil și excesiv de sofisticate. Prea diferite de ea, care rămăsese fiică de învățătoare și de librar, un copil din provincie ce își găsise vocația făcând altceva, fiind total incapabilă să adune bogății și să facă speculații despre cele mai scandaloase modalități de a reuși în plan financiar și social. Neconcepând nici măcar să petreacă o noapte într-un apartament prea luxos al unuia dintre hotelurile fastuoase în care soțul ei, potrivit standingului companiei, descindea la celălalt capăt al lumii și unde, deși el insistase multă vreme să vină, recurgând la toate stratagemele pentru a o convinge, mereu refuzase să-l însoțească. Renunțând la acest privilegiu, ca la toate celelalte care decurgeau din el. Punând chiar un fel de mândrie în discreția ei, de ostentație paradoxală în modul cum disprețuia toate astea: banii, călătoriile, luxul… Arătând, astfel, că era liberă – cel puțin în această privință.

Dar mai era ceva: se jena să intre în lumea lui. Avea un soi de scrupule în a o face. Zicându-și că ceea ce trăiseră ei împreună prețuia mai mult decât tot restul. Având dreptate să gândească așa. Preocupată – cum sunt unele femei – să nu asiste la spectacolul inevitabil vanitos pe care îl fac bărbații – toți bărbații – atunci când

joacă un rol. Știind prea multe despre ei ca să mai creadă în asta. Temându-se ca incredulitatea lor să nu fie remarcată și să aducă vreun prejudiciu celor cu care ele își împart viața. Din dragoste, ferindu-i de o asemenea umilință. Nevrând să riște ca nebunia acestora de a face paradă să se spargă în prezența lor precum un balon de săpun. Totuși, în ziua aceea, avea un mic regret. Își zicea că nu pierduse nimic. Dar că lui, cu siguranță, i-ar fi plăcut ca, măcar o dată, să-l însoțească, să-i poată arăta spectacolul cerului la care el asista dintotdeauna, să poată juca în fața ei rolul acelui personaj în uniformă, așa cum îl vedea toată lumea, cu excepția ei. Zicându-și că asta i-ar fi făcut plăcere. Plăcerea de a-și imagina că i-ar fi făcut astfel plăcere. Și că n-ar fi costat-o nimic să se prefacă. Simulând, cum fac dintotdeauna femeile – fără ca bărbații să înțeleagă niciodată că este vorba de una dintre cele mai adevărate dovezi de afecțiune pe care ele le-o dau.

În ultimul raport despre ultimul lui zbor – păstrat ca toate celelalte de la începutul carierei și așezat în vârful teancului din cutia unde se îngrămădesc toate–, în rubrica goală în care pilotul își consemnează observațiile, el notase simplu: „Ultimul zbor în calitate de comandant de bord la Air France. La revedere și mulțumesc.“ Scriind această formulare foarte laconică și cu sfârșit eliptic, negăsind nimic altceva de adăugat. După ceremonie, întorcându-se acasă. Apoi, ducându-se la culcare. A doua zi, atârnându-și uniforma în șifonier, abandonând într-un dulap enorma geantă de umăr din piele, apucându-se să facă ordine în biroul lui – căci de treizeci și cinci de ani amânase asta pentru mai târziu, obișnuit fiind cu o dezordine unde fiecare lucru își avea, totuși, locul său, astfel încât sfârșea mereu prin a regăsi documentul pe care îl căuta în

teancurile de hârtii prăvălite, în clasoarele îngrămădite de-a valma pe jos. Îi promisese soției că se va ocupa de toate astea când va fi la pensie. Respectându-și promisiunea. Triind, clasând, aruncând. Îngropându-și întreaga carieră în câteva cutii de carton, apoi coborându-le pe toate în pivniță.

Explicând că, în sfârșit, o să poată pune în practică tot felul de proiecte pe care le avea în minte de multă vreme. Pretinsese mereu că, atunci când va avea timp, va învăța greaca veche, pe care el, odinioară cel mai bun latinist din liceu, renunțase să o învețe în școală, preferând să se dedice întru totul studiului disciplinelor științifice, indispensabile dacă voia să se înscrie la concursul pentru Școala de Aviație – la care, de altfel, nu reușise. Mai puțin din dorința de a-i citi pe Homer și pe Platon în original – încetase de multă vreme să mai citească ceva care să nu aibă strictă legătură cu meseria lui – cât din plăcerea pentru limbile din care descoperea rudimente în cărticelele pătrățoase ce se publicau atunci la editura Marabout și care susțineau că te învață în câteva pagini cum să te exprimi în oricare din idiomurile cel mai greu de imaginat de pe planetă, manuale minuscule din care avea o întreagă colecție corespunzând limbilor vorbite în principalele escale deservite de companie. Astfel, fiind capabil, la Rio, Tokyo, Mexico sau Moscova, să numere, să se orienteze în spațiu, să-i indice unui șofer de taxi destinația, să comande cina într-un restaurant, să compună duzina de propoziții care îi permite unui turist să supraviețuiască și să se descurce oriunde. Hotărând, deci, să învețe, în sfârșit, o limbă care nu se mai vorbea nicăieri, doar din plăcerea de a lega cuvinte, de a face acordul între ele. Așezându-se, poate, la biroul lui, de-acum eliberat și în mod ciudat gol, pentru a deschide o veche gramatică de

limbă greacă, un manual de școală, predându-și lui însuși alfabetul, primele declinări, cele mai simple reguli de conjugare. Apoi renunțând, desigur, destul de repede. Zicându-și că va continua mai târziu. Căci, deși pensionar de-acum, avea încă atâtea alte lucruri de făcut.

Pretindea că nu fusese niciodată atât de ocupat de când încetase să mai lucreze. Punându-și întreaga energie în sprijinul cauzelor bune, ca voluntar în serviciul nenumăratelor societăți în care rămânea membru: cele care apără interesele profesiei, îi reprezintă pe piloții din aviația civilă (Asociația Personalui Navigant din Aviație) și pe rezerviștii din armata aeriană (Asociația Națională a Ofițerilor în Rezervă din Armata Aerului), cele care au grijă de camarazii aflați la început sau la sfârșit de carieră („tinerele vlăstare“ și „stejarii bătrâni“), care ajută familiile celor ce au murit la comenzile aparatului lor („Aripile frânte“). Fără a uita asociația foștilor aviatori ai Americii și parohia Notre-Dame a Aripilor. Participând la toate adunările generale, la toate comemorările, la toate defilările. Scoțându-și uniforma din dulap pentru a merge la parade într-o bază militară, salutând sub un drapel pentru a omagia ritualic sufletul lui Mermoz sau al unei figuri mai puțin cunoscute. Astfel, oferindu-și iluzia că nu încetase cu totul să mai fie pilot.

Totuși, renunțând complet să mai zboare. Se înscrisese într-un aeroclub, cel din Tossus-le-Noble, spunându-și că va merge, din când în când, să mai facă un tur cu un aparat Cessna. De fiecare dată, punându-i pe instructori în încurcătură, fiindcă regulamentul îi obliga să-i verifice regulat aptitudinea de zbor. Ei, aviatori amatori,

neapărat impresionați, fiindcă aveau în fața lor un bărbat pe al cărui carnet erau trecute mai mult de douăzeci și două de mii de ore de zbor, de la exercițiile pe Thunderbold până la avioanele de cursă lungă de tip 747, se aflau în situația puțin cam absurdă de a trebui să-l supună unui examen – ca și cum un angajat dintr-o școală de șoferie trebuia să-l testeze pentru obținerea carnetului de conducere, pe o mașină obișnuită, pe un pilot de Formula 1. Și, pe urmă, renunțase. Înțelegând, fără îndoială, că zborul de plăcere nu făcea decât să trezească în el nostalgia unor senzații mai intense, pe care le trăise în aparate adevărate, atunci când le condusese odinioară prin înălțimile cerului.

Odată, când era în trecere prin Roissy, unul dintre foștii lui camarazi din companie, care nu își încheiase încă activitatea, îi propusese să profite de simulatorul unde îi instruia pe noii piloți, pentru a mai prelua puțin comenzile. S-a urcat în mașinăria care nu mai avea nimic în comun cu link-trainer-urile din Casablanca sau cu aparatele Craig Filed, un cockpit ticsit cu electronice, cocoțat pe cricuri hidraulice făcute pentru a simula mișcările aparatului în aer, având, în loc de parbriz, un ecran generând imaginea falsă a cerului și a pistei, ca într-unul din jocurile acestea pe care le avem acum pe calculatorul nostru și care, pe vremea aceea – nici jocurile, nici calculatoarele – nu existau încă. Dar, pentru ca antrenamentul să fie mai amuzant, i-a propus să le ceară tehnicienilor să introducă cele mai nefavorabile date cu care un pilot se poate confrunta simultan: vizibilitate nulă, reactoare în pană, vânt pieziș, furtună, foc în cabină. Așa încât, inevitabil, el a pierdut avionul în decorul virtual. În sfârșit, comițând marele lui accident. Povestind, la întoarcere, toată întâmplarea cu un mare hohot de râs puțin trist. Zicându-și, desigur,

că era mai bine că toate acestea nu se întâmplaseră pe bune înainte și că nu ar fi putut visa la un mai bun sfârșit pentru cariera lui decât acea zdrobire imaterială și lipsită de consecințe și de victime.

Într-o dimineață – dar nu era 1 octombrie 1981; poate că trecuse deja de atunci un an întreg sau chiar mai mult: zece ani, de ce nu? –, într-o dimineață, așadar, se trezise și conștientizase în ce măsură timpul pe care-l avea înainte se golise brusc de orice substanță. Primind această revelație din senin, în clipa care precedă momentul trezirii, când înfiorătoarea și necruțătoarea clarviziune a zilei te atinge fără ca mintea ta să se fi putut pregăti pentru aflarea adevărului ori pentru a se feri de el. Sau poate noaptea este cea care continuă să-și spună cuvântul, înainte ca falsa lumină a zilei să o reducă la tăcere. Dezarmat și neputincios în clarificarea evidenței – aceea pe care o simți crescând de luni întregi într-unul sau altul dintre cotloanele minții, dar care, deodată, se manifestă așa cum e ea, cu toată brutalitatea sa absurdă și irefutabilă. Înțeles totul. Fragmentele de idei care pluteau în creier ajustându-se impecabil într-o singură clipă. Cuvinte scrise într-un alfabet necunoscut, detașate unele de altele, schimbându-și locul, și care, în final, se așază în ordinea care trebuie pentru a alcătui o propoziție. „O sentință" ar fi mai corect. Clară. Stipulând că, deși nevinovat, ești condamnat, așa ai fost mereu, că nu există grațiere la care să poți spera, că probabil ai fost tare prost, de nu]i-ai dat seama de asta mai devreme, dar că acum – de ce tocmai în dimineața aceea? – venise momentul.

Crezând, apoi, că uitase. Ridicându-se din pat, în zorii unei zile ca oricare alta. Recapitulând, în gând, ce treburi avea de făcut. Având, poate, o reuniune la care trebuia să asiste, adunarea generală a unei asociații aeronautice în fața căreia trebuia să prezinte un raport sau situația financiară, dacă el era trezorierul, ceremonia pentru sărbătorirea unuia sau a altuia din glorioasele episoade ale vechii epopei și pentru care își va scoate vechea lui uniformă din șifonier. Sau: copiii, nepoții veneau să ia prânzul împreună, fiindcă era într-o duminică. Ridicându-se să-și bea cafeaua, să se spele. Și-atunci: izbit de evidență. În picioare, în fața oglinzii din baie, cu periuța de dinți în gură, așezat pe marginea closetului, în timp ce-și lega șiretul la pantofi sau când își punea ceașca goală în chiuveta din bucătărie. Cuprins brusc ca de amintirea unui vis, când acesta îți revine pe neașteptate. Fără să spună nimic. Convins că nu era nimeni cu care să împartă această revelație, pe care, de altfel, n-ar fi știut s-o povestească. Într-atât era atât de simplă și de copleșitoare.

Neschimbându-și cu nimic viața. Părând același în ochii tuturor celor de lângă el și care n-ar fi putut descoperi nici cea mai mică schimbare în atitudinea lui, nici cea mai mică anomalie în comportamentul lui. Dispoziția lui părând neatinsă. Totuși, cu acest secret care nu-l mai slăbea de-acum, asemenea unui fel de înger rău, planând în spatele lui, cu câțiva centrimetri mai sus de umărul lui, apăsând pe spatele lui tot mai încovoiat, suflându-i în ceafă, șoptindu-i la ureche cuvinte pe care n-ar fi fost în stare să le repete, dar al căror înțeles îl știa bine – viața, în cele din urmă, înseamnă doar atât… Invizibil pentru ceilalți. Și pe care el însuși nu reușea să-l zărească, fiindcă dacă se întorcea brusc, cât de repede putea, vedea

bine că nu era nimeni lângă el. Fără să se îndoiască, totuși, că cineva era acolo, fusese dintotdeauna acolo și nu-l va mai părăsi niciodată.

Îngerul rău al morții așezat pe umărul lui. A cărui înfățișare o cunoștea, fiindcă la șaizeci sau la șaptezeci de ani, negreșit ai avut deja de mai multe ori ocazia de a-l vedea umblând prin împrejurimi. Deasupra sicriului în care trupul prea mare al unui om cu chipul melancolic al unei măști de carnaval fusese întins și pe care flacăra albastră a lămpii de sudat îl pecetluia în învelișul său de zinc. Lângă patul mortuar unde zăcea o femeie bătrână, excesiv de corpolentă, teatrală și emfatică până și în ultima postură pe care o luase. La câțiva pași mai departe de el, când săpa pământul din grădină pentru a îngropa sacul din plastic în care veterinarul tocmai strecurase leșul unui câine, plângând în timp ce înfigea lopata în pământ, zicându-și că lacrimile pe care le vărsa acolo pentru un nimic făceau cât pentru toate celelalte dăți când ochii îi rămăseseră seci și îl vor scuti poate să mai treacă din nou printr-o astfel de durere. Peste tot, dacă se gândea bine– și acum chiar se gândea la asta –, într-atât încât nu mai rămânea nicio imagine de care să-și poată aduce aminte fără ca, într-un anumit fel, să conștientizeze că ascundea deja prezența asta la care nu reflectase niciodată cu adevărat: undeva, în aerul opac prin care zbura prea jos hidravionul de la Imperial Airways ce avea să se prăbușească aproape de vârful muntelui din Fufret, pe marginea șoselelor însorite, pe unde trecea vechea mașină Peugeot pe care o condusese în vremea învălmășelii de după înfrângere, deasupra apelor desfăcute ale Atlanticului, pe care le despica prora de oțel a unui pachebot, aproape de focul stins unde, prin porumb sau printre lalele, zăceau resturile înnegrite ale unei carlingi carbonizate, și chiar prin văzduhul unde își petrecuse

cea mai mare parte din viață, zburând de-a curmezișul minunatei grămezi de nori împurpurați la apusul soarelui, dând atenție doar splendorii cerului fără a înțelege că era semnul sau prevestirea vreunei extraordinare catastrofe.

Semnul ce prevestea timpul. O alegorie scânteietoare și sinistră. Un înger. Netrimis de nimeni, dar venit pentru a se face mesagerul tăcut al unui adevăr foarte simplu. Și ar trebui să fie prea nătâng pentru a se scandaliza – sau chiar a se mira – de vestea pe care i-o aduce. Creatură celestă, despuiată de straiele ei de sărbătoare. Fără aripi, fără să fluture secera, fără să poarte clepsidra cu nisip, atât de tăcut, încât niciun zornăit de oase sau de lanțuri nu-l vestește. Neluând nici înfățișarea de războinic victorios, care își ridică sabia de lumină sub privirile celor vii, pentru a le semnala că a venit ceasul Judecății. Asemănându-se, mai degrabă, cu un balon cenușiu de vid plutind în aer, un balon gol atârnând deasupra pământului și care absoarbe încet tot spațiul din jur.

Cel pe care îl văzuse, să zicem, în dimineața aceea, așezat, în halat, cu o cană de cafea în față și cu coatele rezemându-se de masa din sufragerie, în apartamentul acela mai curând mic, din arondismentul cincisprezece al Parisului, unde el și ea aleseseră să se instaleze după ieșirea lui la pensie, cu ochii ațintiți la un peisaj de fațade terne, străpungând banda vag albastră a unui cer lipsit de seninătate, cu norul acela de neant lângă el, apărut dintr-odată de niciunde, îngreunat de o zăpadă neagră care, în cele din urmă, va începe să cadă la prima ploaie, așternându-se peste lume pentru a înveli totul într-un cenușiu molcom și rece.

Avea sentimentul că trăise un secol întreg, destul de îndelungat, ca orice alt secol, pentru a le cuprinde într-însul pe toate celelalte și pentru a aduna în sânul său un strat gros de timp, cu miile sale de istorii contemporane, unele despre altele și fiecare așezată în propria durată solitară. Și, cu toate acestea, la fel de scurt precum o orbire de-o clipă. Realitatea de-acum dispărută, volatilizată, de parcă se transformase în fum printr-un farmec, vraja timpului, cu aburii vechilor vedenii încă mimând forma câtorva amintiri, imitându-le siluetele și gata să se risipească pe deplin.

Sau mai degrabă: universul rămânea intact și el știa asta. Lumea continua să se învârtă în mișcarea ei perpetuă, cu toate acele aparate care, parcă pentru a-l convinge de asta, se roteau în jurul globului având la bord bărbați care, după el, le pilotau, veghind din cabina noilor lor avioane ca Linia să conducă în continuare de la o escală la alta și să acopere pământul cu rețeaua ei regulată. Mecanismul de pendul al planetei, precum cel al ceasului pe care îl purta la încheietura mâinii, întotdeauna potrivit după meridianul timpului universal, fără să trebuiască vreodată să învârtă o cheie, să schimbe o baterie, întors prin însăși mișcarea mâinii, suficient și susceptibil astfel de a funcționa veșnic. Toate acestea fiind sortite să continue la nesfârșit, perpetuându-se când bine, când rău. Și, nerenunțând nicicum la optimismul secolului său, mai curând bun decât rău, gândea el cu încăpățânare, neîndoindu-se nici de prezent, nici de viitor, convins că lumea de astăzi este mai bună decât cea de ieri și că, în pofida tututor catastrofelor care au loc și a tuturor acelora pe care neîndoios le rezervă viitorul, ziua de mâine va fi încă și mai bună.

În dimineața aceea, înțelesese că el era cel care dispărea aidoma unui spectru ale cărui contururi devin vagi și transparente când se înalță deasupra pământului soarele unei noi zile. Inconsistent de-acum, în timp ce imperturbabilă se învârtea mașina neatinsă a lumii, pe ale cărei pârghii mâinile lui de fantomă slăbeau treptat strânsoarea. Simplu spectator, privea cum se schimbă lucrurile. Și era de acord cu schimbarea aceea. Chiar dacă, desigur, nu putea încuviința pe deplin turnura pe care o luau. Zilele și le petrecea acum în fața ecranului televizorului, plimbându-se de la un program la altul și apoi întorcându-se tot timpul la unul dintre acele posturi noi, aduse prin cablu și consacrate exclusiv știrilor, neratând niciunul dintre jurnalele care, din jumătate în jumătate de oră, repetă aceleași informații, difuzează aceleași reportaje. Ca și cum o datorie absurdă îi ordona să vegheze asupra timpului, să se asigure că nu intervine niciun eveniment care să-l transforme fără știrea lui. Fără ca nimic să se producă niciodată, firește, în afară de succesiunea nediferențiată a rezultatelor electorale sau sportive și apoi, uneori, o dramă, o catastrofă, un război luând degrabă înfățișarea unei neînsemnate imagini sortite să fie alungată de următoarea imagine.

La fel ca informațiile despre vreme – și ele reluate în mod regulat, cu simulacrele lor de nori așezați pe hartă și fotografiile făcute de satelit, asemănătoare celor citite odinioară pe ecranul radarului său – repetând aceleași profeții neînsemnate și îndoielnice – mișcarea maselor de aer, anticiclonul răspândindu-se peste ocean și împingând în depărtare coroana rotitoare a timpului urât, fronturile care se deplasează deasupra continentelor. Toate acestea pentru a

ajunge la un cer mereu variabil, cu jocul de-a v-ați ascunselea al norilor și al soarelui, care nu mai e privit din înclinarea unui avion traversând văzduhul, ci în rama catodică a unui minuscul teatru electronic tronând, prea mare, în mijlocul salonului puțin cam îngust al noului lor apartament din arondismentul cincisprezece al Parisului. Captivat de acest spectacol, chiar acela pe care îl oferă de-acum timpul, care se scurge cu strălucirea-i spectrală de simulacru, unde toate imaginile au aceeași valoare și se confundă, fiecare licărind o clipă cu strălucirea trecătoare a evidenței și apoi stingându-se pe dată, această scânteiere hipnotică orbind conștiința. El, așezat în fotoliul său, ținând telecomanda în mână, gârbovit și îndesat, îmbrăcând alt trup pentru a se instala în imobilitatea năucitoare a unui răstimp vid.

Dând dreptate timpului – și chiar împotriva lui. Spunându-și că acesta aparținea deja altora care, de bună seamă, vor ști să vegheze asupra lui la fel de bine cum o făcuseră el și cei de vârsta lui. Păstrând încrederea, probabil naivă, pe care o avea dintotdeauna în lume, neîndoindu-se că Binele va învinge în cele din urmă, că vechile valori desuete pe care i le predaseră Biserica și Școala vor sfârși, dacă nu prin a triumfa, cel puțin prin a înclina puțin balanța de partea lor. Și, uneori, Istoria îl contrazisese. Iar, alteori, îi dăduse dreptate. Așa încât nu vedea de ce să-și piardă nădejdea. Căci dacă războiul a putut fi câștigat odinioară – în pofida întregii orori la care el fusese martor de departe –, dacă de-acum colonizarea și segregarea aparțineau trecutului – deși asta nu schimbase mare lucru în ceea ce privește inegalitatea și nedreptatea –, dacă fusese cu putință ca sărăcia unei țări distruse să se preschimbe într-o prosperitate nebănuită – și chiar dacă această bogăție nouă dusese pretutindeni la

creșterea nemulțumirii și a îngrijorării–, atunci nu mai exista niciun motiv pentru ca minunea să nu se producă din nou, într-un fel sau altul, și pentru ca bărbații și femeile de după el să fie, la rândul lor, martori la aceasta.

De la companie nu mai avea acum decât vești destul de vagi– cei mai mulți dintre colegii pe care îi cunoscuse, cei din generația lui și chiar unii dintre cei mai tineri, formați de el, ieșind la pensie. Așa încât nu mai trecea pe la birourile din Orly sau Roissy, nici pe la cele din Montparnasse aflate, totuși, la doi pași de apartamentul în care locuiau de-acum, nemaiîntâlnind niciun chip familiar și realizând că chipul lui nu mai spunea nimic nimănui. Cu toate acestea, nerenunțând la aeronautică, implicându-se mai mult ca niciodată în asociațiile unde vârsta și experiența lui, cariera pe care o avusese și generozitatea, discreția de care dăduse dovadă, potrivit părerii unanime a profesioniștilor, îi confereau acea autoritate morală care, în general, se acordă ca răsplată celor rămași fără nicio putere reală. Găsind, cu siguranță, în asta o formă de consolare, de leac, colaborând tot mai susținut la comemorarea vechii epopei, numărându-se printre ultimii care luaseră parte la ea sau, mai degrabă, printre ultimii ei visători, transformându-se într-un fel de paznic de muzeu împodobit cu galoane, puțin cam stânjenit în vechea lui uniformă, devenită prea strâmtă, o fantomă executând salutul militar în amintirea fantomelor mai vechi decât el.

În timp ce Istoria continua, fiind trecută în mâinile unor bărbați mai tineri și despre care, inevitabil, își zicea că se descurcau mai curând cu stângăcie în marea afacere ce le fusese încredințată. Aviația civilă

trecea atunci prin cea mai mare criză, constând în brutala răsturnare a îndelungatei tendințe care, din timpul războiului, condusese la expansiunea ei planetară: avioane care se golesc, flota brusc încărcată de aparate inutile, cumplita dereglementare care aduce în competiție toate companiile, noi și vechi, lăsând în seama legii oarbe a concurenței grija de a decide care vor fi cele ce vor supraviețui. Așa încât, în 1993, Air France ajunge la ora depunerii bilanțului și în pragul unei foarte serioase amenințări cu dispariția, ipoteză ce nu avea nimic improbabil, după cum demonstrau suficient foarte recentele cazuri ale Pan Am și TWA în Statele Unite. El, nevoind niciodată să creadă, nici chiar atunci, că e vorba despre faliment, spunându-și că așa ceva era, pur și simplu, de neconceput, că vor fi oameni care, asemenea lui Max Hymans odinioară, vor inventa soluții economice și tehnice pentru salvarea ei. Având dreptate și de data asta, trăind îndeajuns pentru a vedea primele semne ale redresării ce garanta salvarea companiei Air France.

Dar, și în pofida a toate astea, toți piloții erau de-acum morți sau pe punctul de a se stinge odată cu el, așa cum își imaginase bătrânul romancier american căruia, în cele din urmă și fără să-l fi citit, îi dădea dreptate. Cei ale căror cărți deja uitate istoriseau povestea grozav de învechită. Și apoi ceilalți, aproape anonimi. Pe unii îi cunoscuse. Cei care dormeau sub peluza unui cimitir din Alabama, Illinois sau de altundeva, uneori fără a beneficia măcar de un mormânt și a căror amintire nu mai era legată decât de sfârșitul tragic pe care îl avuseseră la comenzile avionului lor, comemorat undeva printr-o stelă acoperită cu flori, o dată pe an, de către niște vagi supraviețuitori. În mod ciudat, născuți cu toții la o distanță de câțiva ani, între cele două războaie, astfel încât acestea din urmă au

însemnat granița de netrecut a visului lor. După ei, nimeni sau aproape nimeni. Ca și cum tiparul după care fuseseră ei făcuți se spărsese. Mai exact: căzuse singur în praful spulberat de vânt. Ei, atât de puțin numeroși, *happy few*, alcătuind cea mai fantomatică dintre confrerii, *band of brothers*, decimată de simplul dezastru al duratei, care i-a răpus pe rând. Fiind dovada palpabilă a credinței extraordinare care, în tinerețea lor, se răspândise în toată Omenirea, atât de contagioasă, încât fuseseră cu toții molipsiți. Și apoi stinsă, de la o zi la alta, de parcă epidemia încetase aproape numaidecât. Niște „nebuni", cu adevărat „turbați", care încă din copilărie fuseseră infestați cu acest „virus", după cum o spuneau toate imaginile convenționale pe care le foloseau ei înșiși, stăpâniți de o pasiune maniacă pe care, într-o bună zi, lumea decisese să o considere depășită și copilărească. Nimeni nemaiputând să o înțeleagă cu adevărat și cu atât mai puțin să aibă optimismul cu care ei crezuseră în vechea utopie, ridicându-și privirea înspre cer la trecerea celui mai mic aparat de zbor, cu dorința de a descoperi în el semnul unei prevestiri fericite.

Toți acești tineri ajunseseră la maturitate pe la mijlocul bătrânului secol douăzeci. Acum erau morți sau nu mai aveau mulți ani de trăit, înainte de a muri, la rândul lor. Ajunși la bătrânețe și nelăsându-le urmașilor decât spectaculoasa amintire a cerului în ale cărui profunzimi dispăruseră, într-o bună zi. Cu acest vid, despre care vorbește vechea poveste, pe care lumea o conține, și pe care îl descoperi când o întorci invers și descoperi că nu înseamnă nimic. Bărbați care își puseseră toți aceeași speranță în visul puțin copilăresc al aeronauticii, de care astăzi nu își mai amintește aproape

nimeni, dar cărora li s-ar cuveni un fel de memorial cam fără rost, unde s-ar trece toate numele lor sau măcar ale unora dintre ei.

Este valabil, de exemplu, și pentru mine, care m-am născut sub semnul Gemenilor și care nu am nutrit un sentiment de dragoste decât pentru femei născute în aceeași constelație a zodiacului, care a fost și a lui, a lui Jean-Claude Fournier, mort pe vremea când eu mă nășteam, la începutul anilor ’60, pe care, deci, nu l-am cunoscut niciodată, pilot de vânătoare în armata aerului, dispărut la comenzile aparatului său, acesta zdrobindu-se din motive necunoscute în timpul unei misiuni de antrenament deasupra munților Vosgi, lăsând văduvă o femeie foarte tânără, mamă a unei fetițe, care se va recăsători peste câțiva ani cu un medic, și el pilot, cu care va avea trei copii, dintre care o fetiță născută în zodia Gemenilor. Dar neuitându-l niciodată pe cel care i-a fost primul soț, jelindu-l mereu, astfel încât, peste multă vreme, s-a dus la locul unde se petrecuse catastrofa, loc pe care l-a găsit în urma indicațiilor primite de la un paznic de vânătoare, ca să adune câteva bucăți de oțel, rămășițe din aparatul lui, de parcă avea nevoie de dovada aceasta palpabilă pentru a nu uita niciodată povestea adevărată a vieții ei și a bărbatului pe care l-a iubit, absolvent al Școlii Aerului, unde el fusese admis, pe care l-a întâlnit aproape de Salon-de-Provence, mândru, după cum spunea ea, în uniforma de paradă, ofițer de elită, care murise în modul cel mai absurd și prematur cu putință, risipindu-și aparatul prin pădure, pulverizându-l în bucăți, dispersând acest puzzle sinistru printre copaci, nereușind să se catapulteze la timp, din câte aflase ea atunci, pilot dispărut ca toți ceilalți, pierind în bătaia vântului.

Sau: el, al cărui ginere am fost multă vreme, întrucât m-am căsătorit cu fiica lui, născută sub semnul Gemenilor, care a rămas destul de impresionat că ea a putut să se mărite cu un bărbat – și asta a constituit, poate, principala mea calitate în ochii săi – al cărui tată fusese pilot pe aparate Thunderbolt și Boeing 747, Paul Lerebours, profesor de engleză la liceul din Louviers, al cărui nume îl scriu acum, când el nu-l mai poate citi. Fiu al unor țărani simpli din Normandia, suficient de deștept încă de mic, pentru a fi premiat ca elevul cel mai bun din cantonul lui, trimis din acest motiv la pretigiosul Liceu Saint-Louis din Paris, unde i-a avut colegi pe Cau și Lanzmann, dar prea puțin sigur pe el pentru a se putea considera, așa cum o făceau ei, un intelectual, presupunând că și-ar fi dorit asta, plecând în Etiopia pentru a fi profesor acolo, înainte de a se întoarce acasă, însă mereu captivat doar de pasiunea pentru aeronautică, făcând să zboare tot ce-i trecea prin mâini, câteva bucăți de lemn de balsa cărora le adăuga o elice, consacrându-și cea mai mare parte a timpului liber aeromodelismului, cu care se îndeletnicea în pivnița casei, și de îndată ce salariul i-a permis-o, obținându-și brevetul în domeniul turismului, apoi plecând duminica în lungi plimbări pe lângă Etretat sau Deauville, cutreierând terenurile de aviație, spre sfârșitul vieții fiind cuprins de o pasiune trecătoare pentru aparatele ultraușoare. Lăsându-i fiicei lui, ca moștenire principală, împreună cu toate colecțiile complete ale unei serii întregi de reviste de aeronautică, zeci și zeci de machete, unele expuse în vitrine, altele așteptând încă în cutia lor să fie construite, și apoi carcasa neterminată a unui HM-14, un „păduche al cerului", ale cărui planuri le desenase și le revizuise chiar el, concepând modificări ingenioase pentru aparat, având de gând să facă din el capodopera lui, desfăcând și refăcând fără întrerupere, amânând astfel mereu momentul când aparatul ar fi putut să capete formă, abandonându-l

la stadiul unde ajunsese după o muncă de mai multe decenii, cu scheletul aripilor și al carlingii din vertebre lăcuite și strălucitoare precum acelea ale unei fosile de balenă păstrate undeva în vreun ungher dintr-un muzeu de paleontologie, așadar o întreagă populație de aeroplane ca dovadă a vechii lui pasiuni.

Toți, născuți în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale ca între niște fălci terifiante, entuziaști, dedicându-și viața în van aceleiași iluzii de-acum pierdute, pentru a arăta lumii întregi că, și pe vremea aceea, unii crezuseră în ceva.

Iar el se vedea despărțit de viața lui. Cu siguranță, despărțit de meseria lui. Fără îndoială, despărțit la fel de mult de familia lui, fără ca măcar să fie conștient de asta sau să vrea să o recunoască. De altfel, nu avea niciun motiv obiectiv să o creadă. Căsătorit de cincizeci de ani cu aceeași femeie. Având cu ea cinci copii – șase, dacă îl punem la socoteală și pe cel mort înainte de a se naște. De mai multe ori bunic și în curând străbunic. Văzând toată lumea asta la el în casă, în mod regulat, dat fiind că, până la urmă, ea, soția lui, se ocupase de creșterea nu doar a copiilor lor, ci și a unora dintre copiii copiilor lor, după ce părinții acestora au divorțat, aducându-i definitiv în casa lor sau primindu-i miercurea și duminica, precum și în timpul vacanțelor, de asemenea petrecute în casa lor de pe malurile râului Yonne sau în vechea locuință din Balmay. Așa încât rareori trecea o săptămână fără să debarce la prânz vreo zece comeseni, încărcați cu tot calabalâcul pentru șleahta de copii,

cărucioare, paturi pliante, scutece, biberoane, care constituie arsenalul cuplurilor de tineri. El, patriarh impunător și neputincios, privind cum se adunau în jurul mesei acești bărbați tineri și aceste femei tinere, acești băieți mici și aceste fete mici, pe care îi iubea cu înduioșarea puțin cam excesivă ce vine odată cu vârsta și, cu cea mai mare bunăvoință, încercând să urmărească și să priceapă ceva din viața pe care o duceau ei. Știind bine, în adâncul sufletului său, că efortul lui era zadarnic, așa de compact se făcuse timpul, punând între el și ei același abur de zăpadă neagră ce creștea împrejurul lui, așternând un văl, încât aproape că nu se mai vedea de când începuse să plutească în spatele lui norul nemișcat al neantului.

Și, apoi, lucrul cel mai rău s-a întâmplat. De două ori, cu generozitate. Însă ultima oară el a fost cruțat. Căci murise mai înainte. Dar, la drept vorbind, totul a început neîndoios cu mult timp în urmă. Astfel încât lucrul cel mai rău nu va face decât să-i confirme presentimentul care creștea în el de timp îndelungat și chiar din vremurile care, privind retrospectiv, probabil i se păruseră fericite– pline de glorie, poate– când își purtase galoanele pentru prima dată sau când preluase comenzile primului său avion cu reacție. Acea senzația că aluneca pe panta ireversibilă a vieții și nu putea să se agațe de nimic, văzând cum se rostogolea domol spre un fel de prăpastie, fiind smuls încet din timp.

Lumea care fusese a lui o vedea pierind inexorabil în îndepărtare. Iar el rămânea în viață, în timp ce toate idealurile lui încetau pe nesimțite să mai existe pentru ceilalți. Așa încât i-ar fi făcut să zâmbească dacă ar fi spus cu voce tare ce convingeri a avut el

cândva – și la care, totuși, continua să țină. Înțeleagând cât de cât că aviația, așa cum o concepea el, devenise o treabă de veterani, pentru care piloții de după el doar simulau o prețuire vag politicoasă, dar al cărei sens profund nu ar fi fost deloc în stare să îl priceapă. Așadar, dezamăgit. Sau, mai degrabă, nevenindu-i să creadă ce întorsătură luau toate în jurul lui. Neacceptând să fie tratate cu superficialitate certitudinile cărora el le încredințase grija și cârma vieții lui.

Un străin. Și chiar în sânul propriei familii. Nereușind să accepte ceea ce, în ochii lui, trebuie să fi părut o formă de derută sau de confuzie. Fetele lui neavând o căsnicie chiar așa cum și-ar fi dorit-o pentru ele. Băieții lui nealegând meseria care ar fi trebuit. Nici unul – nici chiar copilul cel mai mare care ar fi putut reuși – neizbutind să se facă pilot, după el. Astfel, niciunul dintre copiii lui neajungând să ocupe în lume un loc mai bun decât al lui – sau măcar egal. Și asta încă ar mai fi acceptat-o – zicându-și, pe bună dreptate, că valoarea unui om nu se măsoară după reușita lui socială. Dar mai greu îi era să admită divorțurile, căsătoriile succesive, dezinvoltura cu care copiii crescuți de el tratau valorile religioase și morale pe care credea că le întipărise în mintea lor.

Eu: nefiind mai breaz decât frații și surorile mele. În copilărie, dezamăgindu-l, poate, și mai mult decât ceilalți, având în vedere toate speranțele pe care și le pusese o clipă în mine. Destul de silitor la școală pentru a-mi pune în gând să mă înscriu la concursul de admitere într-o școală de inginerie, prima etapă pentru a putea ajunge apoi la aviație civilă. Pilot slab, dar pilot. Reușind – dat fiind că nu eram nici mai înzestrat, însă nici mai neîndemânatic decât

alții – să obțin brevetul pentru zbor cu planorul și să intru într-o clasă de pregătire din domeniul matematicilor superioare. Și apoi abandonând totul din senin. Totuși, nu destul de curajos pentru a renunța la reușita în viață. Înscriindu-mă la examenul pentru Institutul de Studii Politice din Paris. Având toate competențele necesare – și acestea sunt foarte puține – pentru a intra, ca oricine altcineva, la Școala Națională de Administrație. Și odată ajuns la acest nivel, abandonând din nou totul. Cu un talent la eșec pe care el nu îl înțelegea și pe care, de altfel, numai un psihanalist l-ar fi putut înțelege. Impulsionat, cu siguranță, de acea dorință pe care o au uneori fiii de a nu-și întrece tații. Devenind, în cele din urmă, profesor universitar și reușind chiar să fiu considerat scriitor. Ceea ce, și de această dată, nu însemna mare lucru, deși tot era mai bine decât nimic. El asistând la susținerea tezei mele de doctorat, într-unul din amfiteatrele Sorbonei. Strângând cu sfințenie și cele mai mici tăieturi din ziare unde se vorbea despre mine. Într-un anumit fel, mândru, și poate chiar mai mult decât pot eu să-mi imaginez – eu, crezând și mai puțin în toate astea decât el –, dar nereușind – el – să ia în serios o notorietate clădită pe imaterialitatea unor cuvinte aruncate în vânt. Spunându-și, totuși, că nu ratasem totul. Îndrăgindu-o pe tânăra cu care mă căsătorisem, în felul în care bărbații care îmbătrânesc se înduioșează cu inocență în privința nurorilor lor, dacă acestea sunt destul de fermecătoare pentru a mai readuce puțină viață în preajma lor. Și apoi iubind-o încă și mai mult pentru ce avea să urmeze.

El murind destul de devreme pentru a nu ști nimic despre ce avea să se întâmple: soarta unei familii din zilele noastre, ca toate celelalte, într-o societate unde vechile legi nu mai au preț și despre care el

crezuse că vor dăinui pentru totdeauna în viitor, imaginându-și că fiecare generație va face un pas înainte – dar înspre ce? – față de cea anterioară, trăind mai bine, mai confortabil, mai demn, fructificând trecutul, pe când, într-o lume de-acum dezorientată, timpul căpătase înfățișarea unui fel de dezordine generalizată în care fiecare se descurca cum putea, cu iubirile, cu copiii, cu problemele ridicate de găsirea unei locuințe și a unui loc de muncă, cu necesitatea de a ajunge la un compromis precar și obligatoriu nesatisfăcător cu lumea așa cum e ea. El având, de altfel, mai multe reușite decât și-ar fi imaginat. Și chiar în pofida a ceea ce și-ar fi imaginat. Dat fiind că din cei cinci copii pe care îi crescuse și din duzina de copii pe care aceștia i-au crescut la rândul lor, chiar dacă nu se găsise niciunul care să se facă pilot – sau ministru, medic, avocat, potrivit stereotipurilor de reușită de altădată – nu era niciunul căruia el nu i-ar fi dat binecuvântarea plină de bunăvoință, cuvenită celor care nu au disprețuit total viața ce le-a fost dăruită.

Dar soția lui îl făcuse să înțeleagă, în sfârșit, toate astea, explicându-i că ideile învechite pe care le avea el despre viață, pur și simplu, erau depășite și că nu avea niciun rost să-și imagineze, cu încăpățânare, contrariul. Că nu avea cum să le ceară copiilor lor și copiilor acestora să creadă, la rândul lor, în ceea ce crezuse el: credința în Dumnezeu așa cum te învăța Biserica, fidelitatea în căsnicie și ascultarea în sânul familiei, seriozitatea și perseverența la muncă, supunerea fără excepție în fața moralei, așa cum era concepută înainte de venirea vremurilor îndoielnice și pline de nepăsare pentru care stau mărturie toate lucrurile pe care le vedea peste tot în jurul lui și pe care le dezaproba, divorțul, avortul, ateismul, lipsa de încredere în orice convingeri. Ea având dreptate când spunea asta și dând dovadă de o

luciditate de care, de unul singur, neîndoios că el n-ar fi fost în stare. Fiindcă singurul lucru pe care oricine îl poate face pentru urmașii și urmașele sale este să îi lase liberi, fără a dori niciodată să le dicteze cum să-și folosească această libertate– chiar dacă o folosesc pentru a-și distruge viața. Încuviințând totul în tăcere și dorind numai ca, în mijlocul vremurilor dezastruoase, fiecare dintre cei pe care îi iubea să depășească momentele dificile cât mai bine și în felul său.

Așa că el se lăsase complet pe mâna ei pentru a conduce treburile familiei. Nemaiexercitând deloc extraordinara autoritate pe care o avusese– cel puțin în aparență–, timp de decenii. Lăsând-o să hotărască singură ce era bine să facă și ce nu era bine. Având dreptate să procedeze astfel, pentru că ea o putea face mai bine decât el– ea care, în orice caz, în vreme ce el trăise mereu departe, printre nori, îndeplinise în locul lui funcția de șef al familiei, fără a revendica niciodată acest titlu, lăsându-l să creadă că el era cel care dădea comenzi. Și marele ei principiu, inspirat dintr-un simț al sacrificiului care, de bună seamă, își avea originea deopotrivă în generozitatea și în temperamentul ei melancolic, era că trebuia să aprobi totul și să lași totul urmașilor, copiilor și copiilor acestora. Astfel încât acum, când trecuse vremea lor, doar un lucru le mai rămânea de făcut: să se descotorosească de tot ce aveau în folosul urmașilor lor. În prima parte a vieții strânseseră fără să cheltuiască prea mult– fiindcă nu le arsese de asta. Făcând copii, cumpărând case, proprietăți, umplând conturile din bancă, constituind portofolii de acțiuni– totuși, cu destulă nepricepere pentru ca acestea să dispară la fiecare nouă criză bursieră. A doua parte fiind consacrată risipirii întregii averi, împărțind-o celor din jurul lor. De parcă furnica din fabulă dăduse

naștere unei cete de greieri și, la sfârșit, asta era morala, le donase cu grație toate bunurile.

El, comandant de bord la Air France, beneficiind de un salariu mai mult decât confortabil pentru acele vremuri – înainte ca banii să o ia razna și ca primii absolvenți ai unei școli de comerț să poată face o avere întreagă printr-o operațiune virtuală la Bursă –, strângând ban cu ban. Mai puțin din zgârcenie sau din lăcomie, cât din nepriceperea de a cheltui. De-acum vânzând tot, bun după bun, casele și acțiunile, metodic și sistematic, consimțind în fața notarului la toate donațiile autorizate de direcția financiară de impozite, între timp semnând cecuri fără să întrebe niciodată cum vor fi apoi folosiți banii. Preferând să nu știe. Și era mai bine așa, fiindcă întreaga avere se pierdea numaidecât, dată pe mâinile unor indivizi – dintre ei, eu în aceeași măsură sau chiar mai mult decât ceilalți – care nu știau cu ce preț a fost strânsă, nepăsători față de banii pe care el îi câștigase cu răbdare. Întreținând niște urmași care nu erau în stare să își asigure singuri cele trebuincioase vieții. Risipind din zbor sume ce se scurgeau repede printre degetele celor care le primeau. De parcă trebuise ca ei să facă penitență înălțând un rug din bancnote înainte de a muri. Ca să nu mai aibă nimic atunci când vor coborî în mormânt. Așa încât să-și trăiască ultimii ani ca niște pensionari modești, mutându-se într-un apartament din arondismentul cincisprezece, mai mic decât acela al copiilor lor, deși și-ar fi putut permite, altminteri, să dețină mai multe proprietăți luxoase – vile cu piscină pe țărm, cabane la munte – cam peste tot prin țară.

Lepădându-se astfel de tot cu un fel de furie nestăpânită. Ca și cum își ispășeau în felul acesta vina de a fi avut ceva. Practicând această asceză cu o plăcere, fără îndoială, puțin masochistă, dar îndeosebi pentru a demonstra că toți banii câștigați de el nu însemnau, de fapt, nimic. Jucând la loteria timpului pentru a pierde – cum o fac jucătorii împătimiți. Neuitând să înapoieze cazinoului toate jetoanele pe care le primiseră pentru ca, apoi, cu buzunarele goale, să se poată întoarce noaptea acasă și să se culce liniștiți. Fără îndoială, cu sentimentul că nu meritaseră acele sume, prea mari și fără nicio importanță. Procedând la risipirea bunurilor lor cu același zel de care dăduseră dovadă în muncă și în acumularea economiilor.

Lăsa totul să se ducă de râpă. Chiar și pe el însuși. Stând în fotoliul lui cu trupul greoi și obosit, ținând telecomanda în mână, ieșind să-și plimbe câinele înainte de a se întoarce și a se trânti cu fața la ecranul gol al televizorului. Deposedat de tot, până și de certitudinea de a fi deținut ceva, cândva. Așteptând ce era mai rău, care să-i confirme că făcuse bine să scape de tot ce avusese. Pentru că toate astea erau atât de neînsemnate și pentru că, nu peste multă vreme, nu va mai rămâne cu nimic.

Așadar, răul se întâmplase: în ziua aceea de 26 aprilie 1996 sau, mai degrabă, în ajun, când telefonul a sunat la sfârșitul dimineții. Ea ridicase receptorul. El stătea puțin mai în spate, în dreptul ușii deschise de la birou. Ca și cum nu voise să se apropie prea mult, de frica telefonului. Neluând celălalt receptor, deci neauzind nimic din

ce se spunea la capătul celălalt al firului. Dar înțelegând imediat după expresia de pe chipul soției. Era fiul – sau poate nora lui – care explica în câteva cuvinte că tocmai fuseseră sunați de la spital și că, în timpul nopții, copila a trebuit să fie dusă din nou în sala de reanimare, să fie conectată la aparatele de respirat pentru că nu putea respira singură și risca să se sufoce, că în pofida tuturor așteptărilor, în decursul câtorva săptămâni, metastazele atinseseră tot ce îi mai rămăsese din plămâni după operația anterioară. Așa încât, potrivit afirmațiilor medicului de gardă, acum avea să moară, fără îndoială nemairămânându-i decât câteva ore de trăit sau, poate, va mai rezista până a doua zi. Iar el – sau ea –, tatăl – poate mama copilului – spunea că pleacă imediat la spital, că ceilalți nu pot face nimic, că nu e cazul să vină și ei, că nu voiau asta, că vor da telefon când se va fi încheiat totul. Închizând apoi repede, fără să mai adauge nimic, lăsând să sune în gol tonul convorbirii întrerupte, bip-bip-ul ei regulat asemenea unui mesaj de suferință inutilă exprimată în vechea limbă desuetă a alfabetului morse.

Așa că ei au rămas acolo, în picioare, lângă receptorul ridicat, necutezând să îl pună la loc, ca și cum sunetul pe care îl auzeau nu venea de la telefon, ci de la mașinile clipind și scăpărând pe care și le imaginau instalate la căpătâiul copilei, indicând că inima ei încă mai bătea. Nevrând să întrerupă convorbirea ca dintr-un fel de superstiție, pentru ca semnalul electronic să nu se întrerupă nici el. La fel de neîncrezători ca atunci când te afli în fața adevărului. Aerul înghețase brusc în jurul lor, devenind solid și transparent ca și cum, de nicăieri, se ridicaseră niște pereți de gheață, punând un zid între ei și lume, până și între ei. Fiindcă nu mai existau niciun gest pe care să-l poată face, nicio vorbă pe care s-o poată rosti, nu mai era cu

putință nici să încerce să se liniștească unul pe celălalt acum, când iremediabilul se produsese – și când orice simulacru de consolare li s-ar fi părut neînsemnat și nedemn. Lucrurile rămăseseră aceleași, telefonul pus pe birou, ferestrele prin care se vedea cerul unei zile de primăvară peste blocurile monotone din arondismentul cincisprezece al Parisului, dar universul răsturnat în vid își pierduse deodată întreaga sa substanță, de parcă aceasta fusese înghițită de gura nevăzută a unei creaturi carnivore, care își pusese în mișcare fălcile, smulgând vieții cea mai fragedă carne.

Nu voise să se gândească niciodată că ea putea muri. Ea, nepoata lui, fiica fiului lui, o fetiță de patru ani, ca toate celelalte, dar pe care boala o făcuse brusc unică în ochii săi. Spunându-și de-acum că tot sensul lumii depindea numai de supraviețuirea ei. Și, din acest motiv, neadmițând că ea putea să piară. Neînchipuindu-și nicio clipă că acesta va fi sfârșitul. Primele radiografii și biopsia care a urmat, în iarna anului precedent, stabiliseră că suferea de osteosarcom, adică de cancer osos, imposibil de imaginat la vârsta ei și, totuși, dovedit, care făcea să crească tumoarea în partea superioară a brațului ei stâng. Deși recidivase după ce tumoarea fusese îndepărtată de chirurgi, aceștia reușiseră să evite soluția descurajatoare a amputării, ceea ce, totuși, nu a împiedicat ca peste câteva luni, metastazele să se instaleze în plămânul stâng. Așa încât a trebuit ca acesta să fie scos. Închipuindu-și atunci că era salvată și că medicamentele și razele vor duce la bun sfârșit treaba făcută de cuțit. Așa încât el nu reușea să înțeleagă cum, cu toată oroarea îndurată, copila nu câștigase, în cele din urmă, decât un răgaz de câteva luni, trăite în suferință și angoasă. Toate astea părându-i-se prea nedrepte. Și, sincer vorbind,

ce putea fi mai nedrept decât această poveste nemaipomenit de tristă la care îl făcea martor sfârșitul vieții lui?

Petrecându-și acele zile de aprilie 1996 într-o totală năucire, așteptând telefonul de la fiul sau de la nora lui, care să îi spună că s-a încheiat totul, că fetița se odihnea de-acum în morga spitalului, până când vor lua o decizie în legătură cu trupul ei neînsuflețit. Ceea ce se întâmplase atunci – lunga priveghere a celor doi părinți la căpătâiul copilei, pe care medicamentele o lăsaseră aproape fără cunoștință și pe care tuburile de plastic, afundându-i-se în gât, o lăsaseră fără grai, cu trupul tresărind din cauza spasmelor, atunci când inima fusese pe punctul de a se opri, și apoi liniștindu-se, în sfârșit, când, la cererea tatălui ei, fiul său, medicul de gardă acceptase să injecteze în venele ei otrava care avea s-o scutească de chinul de a mai trăi, lăsând-o fără viață, cu acea mișcare ca de foale determinată de aparatul respirator ce continua să îi ridice pieptul în mod mecanic – toate acestea, care, de altfel, erau pur și simplu inimaginabile, nu le-a aflat decât după ce s-au întâmplat. Și numai frânturi din ele. Reconstituind povestea din fragmente de destăinuiri și nereușind să potrivească îndeajuns piesele acestui puzzle sinistru pentru a-și face o idee corectă despre ce însemnase el.

Așa cum nu știuse nimic din ceea ce se petrecuse înainte. Ei doi nemaivăzând copila, de când se îmbolnăvise, decât între pauzele dintre tratamente, atunci când chimioterapia îi lăsa un mic răgaz. Sau: vizitând-o uneori la spital, în răstimpul dintre siestă, ședința de tratament, vizita medicilor, așezându-se lângă patul ei, fără să știe prea bine ce să facă. Intruși în lumea aceea nemiloasă unde, pe

culoarele Institutului, întâlneau băieți și fete sleiți de boală. Făcând față de nevoie. Afișând o bună dispoziție exagerată și falsă. Apoi, ieșind din lift și mergând la mașina pe care o parcase unde putuse, pe strada Ulm, pe strada Claude-Bernard sau mult mai departe, în Piața Panteonului, amândoi clătinându-se pe trotuar, deznădăjduiți și abătuți, de parcă toată nenorocirea din lume căzuse pe umerii lor și le luase tot curajul. Spunându-și că toate astea nu erau, desigur, decât un vis urât și că aveau să se trezească în curând. De bună seamă.

Era convins că ea se va vindeca. Că asta era o cumplită încercare al cărei sens nu îl putea pricepe nimeni și care, de fapt, cu siguranță nu avea niciunul. Dar că nu se va atinge culmea absurdului. Încrezător în știință, spunându-și că cei mai buni specialiști ai uneia dintre cele mai bune secții de oncopediatrie din țară, aceea a Institutului Curie, vor găsi negreșit o soluție terapeutică, chit că ar folosi, în ultimă instanță, un leac experimental pe care trebuie să îl aibă în laboratoarele lor. Și că, chiar dacă eșuau, se va produce un miracol, că, așa cum se întâmpla câteodată, în ciuda a orice, vindecarea va avea loc – visând la asta – și că suferința va înceta ca urmare a intervenției unei forțe supranaturale, căreia i se făcuse milă de copilă și o scăpase de la moarte. Punându-și speranța, care cu timpul slăbea, în știință și în credință, căci toată viața crezuse în ele. Refuzând ideea de a nu putea conta nici pe una, nici pe cealaltă. Altminteri ar fi însemnat că lumea toată era clădită pe o minciună mârșavă.

Așa încât salvarea acestei copile sfârșea prin a i se părea, fără îndoială, o cumplită piatră de încercare cu ajutorul căreia erau verificate toate valorile după care se călăuzise în viață și de care, până atunci, nu se îndoise niciodată cu adevărat, considerând un lucru deja dovedit că ele erau cele care explicau universul și cârmuiau timpul. Întorcând toate astea, în mintea lui, și pe față, și pe dos, însă fără să poată găsi vreun răspuns. Spunându-și, uneori, că trebuia să-și păstreze încrederea până la capăt și că va fi salvată. Zicându-și, totodată, că era gata să se lepede de tot dacă, în schimb, ea ar fi trăit. Încercând să se convingă că, în orice caz, ceva tot se va întâmpla până la urmă– dar ce anume nu mai izbutea să-și imagineze. Însă toate tratamentele fuseseră în zadar și în ziua aceea de 26 aprilie 1996 niciun înger nu coborâse din cer, când fiul lui ceruse încetarea menținerii ei artificiale în viață, ca să-i oprească mâna și să întrerupă sacrificiul, poate doar sub forma unui nor imobil de neant întunecând timpul și cufundând lumea într-un fel de noapte adâncă și veșnică.

Peste puțin mai mult de doi ani de la dispariția ei, s-a stins și el. Mort din întâmplare, ca toată lumea. În ziua aceea de 26 noiembrie 1998 când, înainte de amiază, a ieșit să își plimbe câinele și când, la doi pași de ușa blocului, s-a prăbușit deodată și fără o cauză anume, pe unul dintre trotuarele străzii Procesiunii. Culcat cu fața la pământ, nescăpând din mână capătul lesei, în timp ce câinele încerca să îl trezească în felul lui, lingându-l pe față, așezându-se pe labele din spate și schelălăind împrejurul lui. Căzut chiar în fața vitrinei micii băcănii din colțul străzii, astfel încât proprietarul a putut chema

numaidecât ajutoare și ambulanța a sosit în câteva minute. Mașina cu sirenă și girofar ajungând la fața locului înainte ca ea, soția lui, să coboare din apartamentul de la etajul al treilea, fiind anunțată de vecini, și să îl vadă pe bărbatul în halat alb care, după ce îl întorsese cu fața în sus pe asfalt, lovea în pieptul bărbatului ei, făcându-i un masaj cardiac și apoi, cum am văzut cu toții la televizor, așezându-i pe piept două aparate din echipamentul de reanimare, asemănătoare cu un fier de călcat, ridicându-i corpul prea greu într-un spasm ce îi arcuia șalele înainte de a cădea la loc țeapăn. Luând-o de la capăt de două sau trei ori. Spunând ca și cum repeta o replică dintr-un film serial: „Îndepărtați-vă!“ Și apoi: „Îl pierdem!“ În cele din urmă, poruncind brancardierilor să îl urce în mașină și șoferului să meargă la spitalul cel mai apropiat. Nu atât cu speranța de a-l salva acolo – fiind deja convins că nu va mai fi readus la viață – ci, fără îndoială, pentru a nu trebui să constate decesul pe trotuar, spunându-și că așa era mai bine pentru toată lumea.

Ea, lăsând câinele în grija portăresei sau a băcanului, primind permisiunea de a se așeza în spatele ambulanței care gonea cu toată viteza, urlând, pe străzile orașului. Încremenită de brutalitatea evenimentului. Ținându-l de mână și spunându-și, poate, că ceva în adâncul sufletului său, înăuntrul învelișului slăbit al trupului doborât, percepea gestul acela al ei. Și apoi, când mașina a ajuns, targa a fost coborâtă și dusă în sala de reanimare, în timp ce ei i se spunea să aștepte și o secretară încerca să o scoată puțin din starea de angoasă, cerându-i informațiile necesare pentru completarea formularului de internare. Iar ea abia a avut vreme să înceapă completarea primei pagini a documentului când un medic a venit să îi spună că el murise, că nu s-a mai putut face nimic. Iar ea cerând

atunci să vină un preot. Necrezând prea tare în asta, dar zicându-și că el așa ar fi vrut. Chiar dacă era prea târziu. Venind apoi tânărul acela care abia își încheiase studiile teologice și acceptând să îi împlinească dorința, fiindcă soțul ei ar fi ținut la asta, adică să rostească extrema binecuvântare asupra corpului deja lipsit de viață, zicându-și că Sfântul Duh nu era foarte strict în privința respectării regulii și că, deși spusă la câteva minute după deces, asta nu schimba cu nimic rostul rugăciunii, ridicând atunci cearșaful ce îi acoperea chipul cu pleoapele închise, cu acea expresie atât de aparte pe care o au morții, rostind cuvintele de iertare a păcatelor, făcând semnul crucii pe fruntea lui.

Mort dintr-un stop cardiac. Brusc. Cu siguranță fără să fie conștient de asta. Simțind doar că pleacă într-o secundă. De parcă fusese cuprins de o amețeală fără să-i ghicească gravitatea și fără a ști că era în pragul morții. Mușchiul cardiac refuzând să se contracte mai mult, nici măcar o singură dată și în pofida tuturor eforturilor făcute pentru ca el să se mai strângă și apoi să se destindă din nou. Așa încât motivul decesului nu lăsa nicio urmă de îndoială. Însă ceea ce rămânea neclar era motivul acestui motiv, destul de misterios – fără ca medicii să se străduiască ori chiar să examineze această enigmă, neavând timp de pierdut pentru a încerca să explice acest fenomen, în fond, foarte firesc, care este moartea brutală a unui om de șaptezeci și șapte de ani. Moarte încă și mai ciudată decât aceea căreia îi fusese victimă tatăl lui, cu o jumătate de secol mai înainte, adormind cu nădușeli pentru a nu se mai trezi niciodată. Căci nu suferea de nimic – și, cu siguranță, nu de inimă, care îi bătea la fel de regulat și de puternic, după cum îi spusese medicul la ultima consultație, precum ceasul vechi pe care îl purta dintotdeauna la

încheietura mâinii. Suferind doar de o imensă oboseală care îl apăsa tot mai mult, împuținându-i trupul, încovoindu-i umerii, aplecându-l înspre pământ. Amăgindu-se încă, uneori, așa cum o fac bărbații înalți și vânjoși care mai păstrează până la capăt ceva din prestanța de altădată. Dar vădit îmbătrânit. Cu toate felurile de suferințe și de slăbiciuni care însoțesc un trup uzat de vârstă, dar din care niciuna nu a căpătat consistența uneia dintre aceste adevărate boli de care mori știind motivul.

Astfel încât, într-un fel, nu murise de nimic. Sau poate: încet, de oboseală, supărare, tristețe. Cel puțin asta era impresia pe care o dădea de doi ani, de când ea dispăruse. Știind prea bine că ea nu era nici prima, nici ultima, că existaseră întotdeauna și că vor exista întotdeauna copii sortiți să moară. Însă pariase cu atâta înflăcărare pe vindecarea ei, se rugase atât de mult pentru salvarea ei încât căpătase, deodată, convingerea că pierduse totul odată cu ea, că restul nu însemna nimic sau aproape nimic, norul negru al neantului, care plutea în spatele lui, cuprinzând tot aerul dimprejurul lui și acoperind de-acum suprafața pământului oriunde s-ar fi dus. Deși, nimeni, desigur, nu moare niciodată din disperare, cum ar vrea o superstiție banală. Așadar, mort din întâmplare, dar în așa fel încât această întâmplare devenise ca un semn, mărturia involuntară a deciziei, exprimate în ciuda voinței lui, de a nu mai lua parte, pentru multă vreme, la ordinea nedreaptă și distrugătoare a timpului.

Astfel, ceva îl trăgea mereu în jos. Fără motiv, își pierdea echilibrul pe stradă, ratând marginea trotuarului, alunecând pe șosea, rănindu-

se la mână în încercarea de a-și atenua căderea, lovindu-se uneori cu capul de pământ, întorcându-se acasă cu buza și cu nasul însângerate, explicându-i soției că nu înțelegea ce i se întâmplase, punând acest incident – a cărui importanță o minimaliza – pe seama neîndemânării sau a neatenției. Treaz – sau cel puțin fără să fi băut la masă atât de mult încât să aibă asemenea efecte. Dar împleticindu-se printre blocuri ca un bărbat beat, îmbătat împotriva voinței lui de alcoolul prea tare sau de vinul prost al adevărului. Clătinându-se printre aparențele, șovăitoare ele însele, ale unei lumi în a cărei existență reală nu mai reușea să creadă, căutând zadarnic ceva de care să se agațe. Atras la nesfârșit de pământ, ca și cum ar fi vrut să dispară în el, de parcă legea gravitației își lua, în sfârșit, o revanșă nemiloasă răzbunându-se pe el, care își petrecuse viața pe cer.

În dimineața aceea, cu fața la pământ, pe trotuarul Străzii Procesiunii, așa cum se afla de peste doi ani în fața unui zid, purtând în minte o întrebare la care nu reușea să găsească un răspuns. Fără nimeni spre care să se poată întoarce. Nici soția lui, pe care o vedea atât de neputincioasă ca și el. Nici fiul lui, despre care știa că nu-i împărtășește niciuna dintre convingeri și căruia nu ar mai fi îndrăznit să-i vorbească despre milostivirea divină și despre speranța într-o viață viitoare, unde se vor reîntâlni cu toții. Conștient că durerea pricinuită de pierderea singurului copil – durere pe care el nu putea decât să și-o imagineze, dat fiind că nu o trăise – îl aruncase pe fiul lui într-un fel de prăpastie în adâncul căreia niciun cuvânt de consolare nu l-ar fi putut alina. Din delicatețe, nespunând nimic celor care suferiseră această pierdere, fiului, nurorii lui, speriat

de ideea că orice cuvânt este neapărat nepotrivit și reaprinde inutil o durere pentru care nu exista antidotul niciunui discurs. Neputând nici să le vorbească altora despre asta – fiindcă nu ar fi înțeles. Pierzându-și toți prietenii – puținii prieteni pe care i-a avut vreodată –, aceștia fiind morți de multă vreme sau îndepărtați de el în decursul vieții.

Singurul care ar fi știut, își zicea el, dispăruse deja. Preotul care îl căsătorise – ziua acelei ciudate ceremonii solitare, sărbătorite în august 1945, în capela unei baze americane din Michigan –, care îi botezase și apoi îi căsătorise pe cei mai mulți dintre copiii lui. Părintele Pierre Goube care, fără îndoială, era singurul bărbat în care avusese vreodată încredere și cu al cărui prenume își botezase ultimul fiu: acest distins iezuit cu înfățișare de ofițer de marină, inginer de meserie, pe care îl cunoscuse în Statele Unite. Scăpat în mod miraculos din infernul concentraționar unde ajunsese pentru câteva acțiuni de rezistență destul de remarcabile, dar despre care nu vorbea niciodată, punându-și viața în pericol pentru a scăpa de jaf și de profanare prețioasele obiecte de cult ale unei parohii, creând un post de radio clandestin pe teritoriul ocupat, fiind arestat de naziști, torturat de ei, deportat într-un lagăr din care reușise să fugă printr-o evadare foarte romanescă, ajungând în Africa de Nord, traversând Atlanticul pentru a fi trimis la tinerii piloți francezi. Și apoi, după război, continuându-și cariera – dacă putem spune așa – ca preot militar în Indochina, slujitor parohial la aeroportul din Orly, apoi la bordul pachebotului *France*, înainte de a-i fi încredințată conducerea spirituală a elevilor din Școala Sainte-Geneviève din Versailles –, unde îmi amintesc că m-am dus să îl întâlnesc pe când aveam

douăzeci de ani, trimis de tata care spera ca el să mă lumineze în privința viitorului meu.

El, extraordinar de binevoitor, blajin și, totodată, teribil de intimidant prin respectul absolut pe care îl avea pentru el tatăl nostru. Venind uneori să ia masa cu noi duminica – și, deși eram foarte mici, știam că în zilele acelea, pentru a ne așeza la masa acoperită cu fața de masă albă ce se întindea de sărbători și pentru a mânca scoici Saint-Jacques și *vol-au-vent* pregătite de mama, trebuia să așteptăm ca el să rostească ritualicele cuvinte de mulțumire. Preot, de aceea învestit cu un fel de irevocabilă autoritate, cu o ținută impunătoare și o eleganță care îl deosebea de toți funcționarii în sutană pe care îi suportam la școala catolică de pe strada Assas. Dar și iezuit, cu o imprevizibilă dezinvoltură în privința ideilor preconcepute pe care le propovăduia Biserica. Singurul care putea să îl convingă pe tatăl nostru că era corect să alegi spiritul, și nu litera, apărând poziții mult mai liberale și tolerante, spunându-i: „Dar, Jean, trebuie să înțelegi…“. Reușind să îl convingă de fiecare dată și să îl facă să treacă în tabăra soției lui, a copiilor lui.

El, își zicea în sinea lui, ar fi știut ce să îi spună. Ca parohul din Glières în cartea aceea pe care el n-a citit-o, despre care nu a auzit niciodată, mărturisind în întunericul din adăposturile Rezistenței că singurul adevăr pe care îl aflăm despre oameni este acela că nu există oameni mari și că oamenii sunt întotdeauna mai nefericiți decât credem. Și care, povestește Malraux, când este întrebat despre acest Rău absolut care constituie moartea unui copil, nu încearcă să îl justifice și declară simplu că este vorba despre un mister. Și chiar un

asemenea răspuns – care nu explică nimic –, neavând altul mai bun, ar fi vrut desigur să îl audă din gura lui. Dar el era acum mort. Iar preotul din noua parohie, în arondismentul cincisprezece al Parisului, când s-a dus să stea de vorbă cu el, cerând să îl primească la spovedanie, nici măcar nu i-a spus cuvântul acela. De la acest preot, tăcut și apoi gângăvind din sicriul cutiei de lemn, ascuns în spatele perdelei trase între două compartimente, nu auzise decât porunca de a crede în dreptatea divină și ordinul de a rosti vreo rugăciune goală, ca penitență, dar pentru care păcat comis? Fără să fie cel care să arunce în el cu piatra, fiindcă nimeni – nici măcar Sfântul Duh – nu i-ar fi putut șopti acestui preot cuvântul potrivit.

Toată viața își făcuse griji, dar nu avusese niciodată îndoieli. Întrebându-se mereu dacă procedează bine, dacă este la înălțimea sarcinii care i se încredințase, dacă era un pilot bun, un soț bun, un tată bun, ezitând, verificând, cercetându-se, corectându-se atât cât putea, apucându-se din nou de lucru, studiind cu sârguință, așadar nesigur de propria lui valoare, dar neconcepând ca principiile pe care își clădise viața să poată face obiectul vreunei discuții. Făurindu-și propria religie o dată pentru totdeauna, își zicea el. Treaba fiind făcută altădată. Când anume? Bineînțeles, n-ar fi putut să spună cu exactitate. Dintotdeauna, de bună seamă. Crezând că fiecare om a fost adus pe pământ pentru a împlini voia lui Dumnezeu și apoi pentru a primi de la El recompensa cerească. Spunându-și că motivul era evident.

Întreaga viață ascultase de toate poruncile Bisericii. Fără habotnicie: știind, așa cum spun Evangheliile, că în Casa Domnului sunt multe

locuințe și imaginându-și că alte drumuri decât cel urmat de el puteau duce, la fel de sigur, la mântuire, poate încă și mai mult decât cel ales de el, acceptând deci că poți crede și altfel decât el sau chiar necrezând deloc, mergând până la a accepta că și ateismul virtuos este uneori o formă de credință. Dar, în ceea ce îl privea, fiind cu mare băgare de seamă să nu încalce niciuna dintre îndatoririle pe care le învățase la lecțiile de catehism: spovedindu-se, primind împărtășania, dând de pomană la vreo douăzeci de asociații sau de misiuni creștine din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Neratând niciodată slujba duminicală. Chiar și când asigura odinioară schimbul în escalele cele mai nesigure, deservite de compania lui. Constituindu-și, cu firea lui metodică și sârguincioasă în tot ce făcea, o documentație, de bună seamă, unică în felul său și care îi permitea să identifice lăcașuri de cult catolice și programarea serviciilor religioase la Anchorage, Tokyo, Bangkok, Moscova ori chiar la Pekin, asistând la slujbă, acum când latina nu se mai folosea, în franceză, dacă se putea, dacă nu, în engleză sau, de nevoie, într-o altă limbă din care nu înțelegea niciun cuvânt. Având un temperament prea puțin înclinat spre contemplație mistică ori speculație metafizică. Vrând doar să fie în regulă cu această atitudine legalistă și scrupuloasă pe care o adoptase de multă vreme. La spovedanie trecând în revistă tot ce își notase pe listă, așa cum făcea și când se afla în cabina avionului. Îngenunchind, făcându-și semnul crucii, primind euharistia, făcând toate gesturile care trebuie, fiindcă în felul acesta credința va dăinui. Și, într-adevăr, așa dăinuia.

Iar apoi, la sfârșitul vieții, pe când se pregătea să-și sărbătorească cea de-a șaptezeci și cincea aniversare, pus deodată în fața unei revelații scandaloase și absurde, pe care nicio morală – nici măcar a lui – nu o

putea explica: apariția Răului sub înfățișarea, deopotrivă insignifiantă și devastatoare, a unui eveniment referitor la o fetiță de patru ani pe care o iubea și pe care o văzuse în mod prematur și nedrept smulsă din această lume de o boală fără nicio noimă. La fel cum li se întâmplase și bătrânilor Părinți, își zicea el, despre a căror viață citise sau auzise în poveștile religioase cunoscute: Avraam pe punctul de a-și sacrifica singurul copil, unica lui alinare la bătrânețe, ca să îndeplinească o poruncă barbară venită din cer, sau Iov, prăbușit pe grămada de gunoaie, chinuit de răni deschise și ulcerații, trezind repulsie și ajuns motiv de batjocură, constatând neputincios că totul îi fusese luat. Așteptând în zadar să vină un înger. Spunându-și că, de altfel, nu ar ști să îl recunoască și că nu ar putea spune cu certitudine cine anume, Diavolul sau bunul Dumnezeu, îl trimisese la el și nici dacă venise ca să îl salveze sau ca să îl ispitească.

Astfel, la o vârstă când îl părăsise energia tinereții ce nu ține cont de greutăți, se vedea obligat să-și revizuiască toate convingerile pe care își clădise viața. Știind că ar fi trebuit să accepte tot – până și asta –, să își dea consimțământul pentru acest sacrificiu la care hazardul l-a făcut martor. Totuși, nereușind să o facă. Nepierzându-și credința. Într-un fel, descoperind poate, în sfârșit, ce însemna și ce amărăciune îl încerca să se găsească în mâinile lui Dumnezeu, continuându-și viața, rupt de orice logică, deschizând ochii asupra imensei revelații pline de umor potrivit căreia toate bolile îndurate de om sunt nesemnificative. Cufundându-se în străfundurile prăpastiei asfixiante unde totul se pierde și unde nimeni nu mai poate conta pe nimic – nici măcar pe promisiunea ipoteticei mile. Dumnezeu acceptând, în sfârșit, să i se arate cu chipul care nu apare decât sus,

pe cruce, când rămâne fără nicio apărare și trupul îi atârnă jalnic în vidul extenuant al adevărului.

Continua să meargă la slujbă. În fiecare duminică dimineață, se așeza mereu pe scaunul inconfortabil de paie și lemn rezervat credincioșilor, de pe care apoi se ridica mecanic la auzul cuvintelor rostite de preot. Însă, de-acum, tăcea, vocea lui nu se mai alătura celorlalte voci în timpul rugăciunii și al cântărilor. Preferând să rămână mut – cum a povestit soția lui, singura care se mai ducea cu el uneori – deși, toată viața, în toate bisericile unde mergea îndeplinise de unul singur rolul unui întreg cor, punându-și pieptul și dicția de cântăreț de operă în slujba congregației, ducând tonul cântecului ritualic atât de sus și de tare, în felul lui demodat de a graseia și de a face să vibreze r-urile, încât îi stânjenea pe toți, făcându-i pe enoriașii din primele rânduri să își întoarcă privirile înspre el. Acum era tăcut. Arătându-și astfel dezaprobarea sau stupoarea.

Căzut la pământ în ziua aceea de 26 noiembrie 1998. Teoretic: nerenunțând niciodată la credința din copilărie și, deci, continuând să creadă în iertarea păcatelor, în învierea trupurilor, în viața de apoi. Însă dezgustat de toate și, asemenea eroului dintr-un roman rusesc pe care, nici pe acesta, nu îl citise, murind degeaba, ca Ivan Karamazov care își înapoiază biletul de intrare în această lume, pe trotuarul Străzii Procesiunii, admițând că Dumnezeu există, dar nevoind să se poată spună despre el că accepta să fie salvat dacă, pentru asta, trebuia să încuviințeze maiestuoasa economie a unei mântuiri ce implica moartea unor fetițe nevinovate de patru ani.

Fiind trimis, la rândul lui, în lumea celor morți, după o ceremonie respectând toate tipicurile religioase, desfășurată în biserica Saint-Jean-Baptiste-de-La-Salle din Paris, cu mai mulți preoți și foști aviatori în uniformă, aceștia din urmă aducând elogiul cuvenit unui pilot exemplar și unui catolic fără cusur. Incinerat peste câteva zile, potrivit reglementărilor papale în vigoare. Cenușa fiindu-i depusă peste câteva luni în vechiul cavou igrasios și dărăpănat, aflat în cimitirul din Vieu-d'Izenave, aproape de Balmay, unde se odihneau părinții lui. Cu mica stelă de marmură pe care sunt amintite toate titlurile și decorațiile lui. Fără ca nimeni să poată spune care a fost ultimul gând al acestui om, cu trupul lui nemișcat și masiv, închis în cutia de lemn sau făcut pulbere în urnă, nici dacă sfârșise sau nu cu speranța învierii promise.

Printre cele câteva proiecte foarte vagi pe care le avea în minte când a ieșit la pensie și despre care pesemne știa deja că nu le va realiza niciodată, se număra și acela de a merge în Turcia, de a se întoarce acolo ca turist. Când era întrebat, spunea că dintre toate locurile din lume pe care le văzuse, de fapt, Istanbul era cel preferat îl prefera, păstrând despre oraș o amintire de altfel foarte veche, de pe vremea când pilota aparate Caravelle sau Constellation, fiindcă escala încetase să mai fie deservită în mod regulat de avioanele 747 ale companiei, iar cele de cursă lungă cu destinația Orientul Îndepărtat treceau, de-acum, mai degrabă prin Ankara. Așa încât erau mai multe decenii de când nu mai fusese acolo. Și această preferință, pe care și-o exprima, părea ciudată, aproape o dovadă de „prost gust“,

fiindcă trecuse mult timp de când Turcia era pentru europeni doar un loc de petrecut vacanța destul de „ieftin“, o destinație pentru turismul de masă, o țară cu reputația de a fi fost masacrată în mare parte prin urbanizare, prin construirea unor mari hoteluri de categoria a doua sau a cluburilor pentru petrecerea timpului liber consacrate exclusiv bronzării în grup și prostiei balneare. Ne întrebam atunci prin ce rătăcire a judecății ar fi ales, pentru ultima lui călătorie – dacă ar fi trebuit să mai facă doar una – să se ducă acolo, în loc să se îndrepte spre unul dintre orașele îndepărtate ale lumii, mai prestigioase și mai exotice, marile metropole din America și Asia, aproape de care se aflau minunile din Angkor, Borobudur sau Machu Picchu? Dar toate aceste locuri le cunoștea pentru că fusese acolo deseori și repeta cu încăpățânare că ar fi vrut să revadă orașul construit pe malurile Bosforului, cu Marele Bazar, moscheea lui Soliman și apoi Sfânta Sofia.

Fără s-o mărturisim și chiar fără să fim pe deplin conștienți de asta, îmi imaginez că ăsta a fost motivul pentru care, în primul an după moartea lui, ne-am dus să petrecem vreo zece zile în Turcia: cu ideea de a împlini, în locul lui, ultima sa dorință sau zicându-ne că dorința aceasta constituia un fel de mesaj secret adresat nouă și al cărui înțeles nu îl puteam desluși decât dacă mergeam acolo. Asta se întâmpla în timpul concediului din decembrie 1999. Mergeam să sărbătorim sfârșitul secolului în care trăise el și începutul veacului următor pe care se așteptase, tot în mod curios, să-l prindă, dar în ajunul căruia murise subit. Iar noi, care după dispariția fiicei noastre nu mai sărbătoream Crăciunul – ce rost ar mai fi avut să o facem fără ea? – acum, când el nu mai era cu noi, nouă nu ne ardea nici atât să ne bucurăm de Anul Nou, în plus, de trei ani de când ea murise,

lipseam sistematic de la toate întrunirile de familie, convinși că, cel puțin pentru noi, atâta vreme cât unul dintre membrii ei lipsea, nu exista niciun motiv acceptabil pentru a-i reuni pe ceilalți.

Am ajuns la Istanbul, unde am petrecut Crăciunul luând masa într-un restaurant, ca și cum era o seară obișnuită, ușurați că ne aflam într-o țară cu destul de puțini creștini pentru a trebui să suportăm prea mult tot folclorul asociat sărbătorii. Și, pe urmă, am luat un tren de noapte cu destinația Ankara, închiriind dimineața o mașină cu care aveam de gând să călătorim prin țară, așa încât să ne întoarcem de unde plecaserăm pe 31 decembrie și, peste două zile, să luăm avionul care ne va aduce înapoi în Franța. Oriunde ne duceam, țara era pustie. Proasta ei reputație turistică părea destul de nemeritată. În orice caz, în toiul iernii, sub o ploaie fină care cădea fără încetare, nu întâlneam niciodată vizitatori. Peisajele și monumentele căpătau, deodată, o înfățișare mai curând fantomatică. În Capadocia, „hornurile zânelor“, cu acoperișul de bazalt așezat pe stâlpii de tuf, adăposturile troglodiților săpate în stânci albe umpleau spațiul încețoșat de bura marilor forme disproporționate și palide, părând că se află într-un echilibru instabil, asemuindu-se perfect cu cele suflate de vânt pe cerul înnorat. În Valea Göreme, coborau cărări care duceau la grotele unde, acum un mileniu, sihaștrii își ascunseseră adăposturile, amenajând în adâncuri capele rupestre, acoperind cavitățile profunde și neregulate din pietre cu fresce nemaivăzute în culori abia stinse și unde portrete exagerate și naive de sfinți, îngeri și monștri spuneau povestea irațională a credinței lor. La Pamukkale, o banchiză puțin cam murdară acoperea coasta colinei, formată de secole din sarea depusă de sutele de puțuri fumegânde, înălțând la întâmplare forma perfect geometrică a ceea ce locuitorii de acolo

numesc „castelul de bumbac“. Cu cât înaintam mai mult spre sud, cu atât vremea se încălzea mai mult, de parcă distanța parcursă de noi – câteva sute de kilometri – separa iarna de primăvară. Cu puțin înainte de a ajunge în Antalya, lângă un țărm cu măslini, am putut chiar să mă dezbrac și să mă scald.

Cu un an mai înainte, plecaserăm spre Ierusalim și Țara Sfântă, ajungând chiar în seara de Crăciun în vechiul oraș pustiu și apoi, în zilele următoare, vizitând toate siturile arheologice păzite de tineri și tinere în uniformă și înarmați: Cupola Stâncii unde Avraam i l-a dăruit pe fiul său lui Dumnezeu, lacul Tiberiada și, nu foarte departe, locul unde a avut loc Predica de pe Munte, misionari amenajând acolo o grădină liniștită și calmă, Marea Moartă în ale cărei ape corpurile plutesc și sunt acoperite cu sare, Muntele Măslinilor cu cimitirul de piatră prin care va trece mai întâi Mântuitorul, înviindu-i pe cei morți din valea cu oseminte și, mai jos, Drumul Crucii șerpuind printre străduțe înguste până la Sfântul Mormânt unde, odinioară, spune povestea, Fiul Omului s-a ridicat dintre cei morți.

Piatra fusese rostogolită din fața mormântului, lăsând intrarea liberă și acolo stătea un om care, după înfățișare, părea să fie grădinar, întrebându-le pe femei – pe ele, care se îndreptau spre cadavrul pus în pământ – de ce veniseră și de ce Îl căutau printre morți pe Cel care era viu. Acum aproape două mii de ani, au fost oameni care au văzut cu ochii lor acest miracol. Sau: care au crezut că l-au văzut. Sau: chiar și fără să îl vadă, au crezut că s-a înfăptuit. Și, pe urmă, s-au împrăștiat prin lume pentru a răspândi frenezia veștii celei bune,

acostând astfel la toate țărmurile Mediteranei. Ei, Ioan și Pavel, două prenume cu care el și fratele lui fuseseră botezați mult mai târziu, mergând să creștineze regiunile din Asia Mică, strângând acolo comunități foarte mici de credincioși prin credința incertă a unei mărturii potrivit căreia altundeva, în Iudeea, mai înainte cu numai câțiva ani, un bărbat se ridicase din adâncimile pământului, după ce mai întâi coborâse în Iad, și apoi se urcase în Ceruri – unde, de atunci, ședea la dreapta Tatălui. Ioan, fiul lui Zebedeu și al Mariei Salomeea, copil din Galileea, apostolul cu vultur, preferatul învățătorului său, plângând la umbra Crucii, cel care tocmai primise revelația prin care se sfârșește totul, coborând viu și la o sută de ani deja împliniți în mormântul pe care îl săpase pentru el. Și apoi Pavel din Tars, persecutorul fulgerat de credință, răsturnat pe drumul din Damasc, ultimul căruia i s-a arătat Hristos, răspândind Cuvântul Lui în toate ținuturile mărginașe ale Imperiului, călător și propagandist neobosit, decapitat la Roma.

Urmele lor se vedeau pretutindeni. La Efes, pe pământul care mai târziu se va numi Turcia, predicase Pavel, explicând că moartea nu însemna nimic, că victoria ei era egală cu zero, că speranța ieșise triumfătoare din mormânt. Și Ioan a venit după el, așa cum stătea mărturie Cetatea din Selçuk și biserica ridicată în cinstea lui, acolo scriind Evanghelia care spune că la început a fost Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu, că El era Dumnezeu, Viața și Lumina strălucind în întuneric. Vizitaseră amândoi orașul zeiței Artemis, din care acum n-au mai rămas în picioare decât bucăți de decoruri înălțate pe ruine pavate printre care rătăceau turiști. Noi, în mijlocul lor, trecând printre porticuri deschise în gol, aplecându-ne deasupra unor bazine secate. Nefiind deloc în stare să ne imaginăm ce nebunie

îi apucase pe bărbații aceia, încât să răspândească, în pofida amenințării cu martiriul, ideea deplasată și inacceptabilă că nu se sfârșea totul în mormânt și că cerul va strânge laolaltă sufletul celor care, cândva, în negura timpului, au fost vii, înainte ca, așa cum propovăduise vechea profeție a lui Ezechiel, osemintele să fie din nou îmbrăcate în carnea lor, în pielea lor, înainte ca limba și ochii să își reia locul în cranii și ca trupurile biruitoare să ridice din pământ și să stea în picioare sub soarele dogoritor al Judecății. Așa scriindu-se poate cea mai sublimă, cu siguranță cea mai irațională, pagină din istoria Omenirii. Nu în cartea glorioasă a Evangheliilor care povestesc Patimile și Învierea. Ci în cartea următoare, mult mai puțin cunoscută, Faptele Apostolilor, cum spun Cărțile Sfinte, și care arată obstinația nejustificabilă a câtorva bărbați punând în fața tuturor rămășagul improbabil al unei posibile supraviețuiri, împotriva a toți și a toate. Când întunericul se așternuse peste întreaga lume, când bezna acoperise totul, absorbind în cerneala ei cea mai mică proeminență din cel mai mărunt relief. Neantul câștigând partida. Și totuși, ei nu și-au pierdut speranța de a vedea apărând înaintea lor o lumină slabă. Asemenea unui pilot care caută un adăpost unde să își așeze aparatul pe care îl conduce. Fără a renunța să vadă profilându-se în întuneric linia următoarelor balize. Dornic de un miraj. Cu alte cuvinte: crezând mereu într-un miracol.

Mi-aduc aminte că la Termessos mi-a venit ideea vagă despre ce însemna pentru el Învierea. Așezarea se află pe înălțimi muntoase și trebuie să mergi mult prin pădure pentru a ajunge la această fortăreață, pe vremuri atât de greu de cucerit, încât rezistase și în fața armatelor lui Alexandru și care, apoi, a fost distrusă de un cutremur ce a răsturnat absolut totul dând naștere la cel mai de neînchipuit

spectacol de ruine pe care ți-l poți imagina vreodată: coloane prăbușite alcătuind un fel de grămadă de cuburi gigantice dintr-un joc de copii abandonat; tocul unei uși deschizându-se uneori solitară spre cer, deși tot restul construcției a fost distrus; arbori cu o înălțime de câțiva metri străpungând pavajul sanctuarelor devastate și revărsându-și umbra frunzișului peste altare distruse; marele teatru scufundat, în locul lui rămânând ceva ce semăna cu craterul unui obuz, cu rândurile de scaune încă dispuse în mod regulat împrejurul găurii lăsate de vechea scenă, monument șubrezit, așezat pe vârful unei pante cu o linie verticală amețitoare, astfel deschizându-se înspre zări neînchipuite.

Drumul regelui urca încă și mai sus, mergând spre sud până la antica necropolă. Sau mai exact: până la ce a mai rămas din ea. Căci cutremurul prăvălise tot cimitirul de-a lungul muntelui, ca și cum apa unei furtuni, curgând șiroaie pe pământ, îl luase și îl purtase în jos, pe pantă, împrăștiind la întâmplare sarcofagele pe mai multe sute de metri, astfel încât drumul trecea printre morminte fărâmițate, culcate pe o parte, răscolite sau ridicate, în mod inexplicabil, ca niște gherete, unele acoperite de vegetație, altele înălțându-se deasupra mărăcinilor. Cele mai solide nu se clintiseră, însă cutremurul le deplasase acoperământul, așezat oblic, precum capacul unei oale lăsate pe foc prea mult timp, fiind ridicat de vapori în timpul fierberii. La unele dintre ele, prădătorii săpaseră într-o parte găuri destul de largi pentru a putea să intre în coșciugul de piatră și să fure bijuteriile și celelalte ofrande de valoare. Însă cea mai mare parte a monumentelor erau pur și simplu bucăți, ca niște cutii prețioase vădit sparte după ce au fost scăpate pe jos din neglijență. Dacă furia lui Dumnezeu se abătuse undeva, arătând puterea Lui

distrugătoare, atunci cu siguranță acolo se întâmplase, făcând El însuși cea mai de neînchipuit dezordine în propria creație.

Sfârșitul lumii se petrecuse. Și, desigur, toate corpurile dispăruseră, se făcuseră pulbere de veacuri, furtuni și ploi trecuseră peste ele. Așa încât, în fața acestui spectacol, era cu neputință să nu îți spui că, datorită furtunii, toți morții de odinioară evadaseră împreună, ridicând lespedea de pe mormântul lor, spărgându-și sicriul sau săpând un orificiu în peretele de piatră, dispărând în depărtări sau, altfel spus, făcându-se nevăzuți. Judecata de Apoi, având loc acolo prin anticipare, pentru ca oamenii să-și facă o idee despre ce îi așteaptă și în care au încetat să mai creadă, ca un semn ascuns în adâncul unei păduri aproape de nepătruns, undeva într-o țară pierdută: pământul care se cutremură, cerul care se prăvălește, marele schelet al lumii îndoindu-se și încovoindu-se sub greutatea lui, cu acel sublim sentiment că totul se prăbușește, cum numai într-un pasaj din *Recviemul* lui Verdi mai putem auzi. Răspunzând la a nu se știe cui chemare, mulțimea fără număr și anonimă a morților ieșind din cuferele funerare, în plin vuiet al unei detunături.

Noi trebuia să ne întoarcem la Istanbul. Și cum circulația se întețea pe măsură ce urcam spre nord, luând înfățișarea unui gigantic ambuteiaj imobilizând întreaga țară, am renunțat să mai trecem prin Troia. Sau mai precis: prin situl care se presupune că este al Troiei, pe baza indiciilor mai degrabă îndoielnice, adunate de un savant care avea această singură manie și care fusese eroul copilăriei mele,

pe vremea când băiatul care eram atunci visa să devină arheolog, crezându-se Schliemann, imaginându-și-l ca un fel de Indiana Jones, deși acesta din urmă nu fusese încă născocit de imaginația studiourilor de la Hollywood. Troia unde începuse totul, povestea poveștilor, aceea a lui Ahile și Hector, a lui Ulise – pe care el nu o putuse niciodată citi în greaca lui Homer –, și aceea a lui Enea, amintindu-și cum traducea odinioară din latina lui Virgiliu, pe când era elev la Liceul Lamartine, încercând să dea un sens plauzibil frazelor dintr-o limbă moartă, care povesteau furtuna și mânia dezlănțuită a zeilor.

Când am ajuns, tot orașul sau, la drept vorbind, toată lumea aștepta marea numărătoare inversă a minutelor, apoi a secundelor, până la miezul nopții când, calendarul avea să schimbe deodată toate cifrele. Urmăream această sărbătoare destul de tristă pe ecranul televizorului din camera noastră de hotel. Un fel de mesaj publicitar interminabil și amăgitor produs simultan pe întreaga planetă pentru a promova timpul, pentru a sărbători un viitor care, pretutindeni, nu ar mai fi decât prezentul înnoit la nesfârșit al societății de consum și al divertismentului. Iar a doua zi, dimineața, orașul era complet pustiu, de parcă ar fi suferit de o mahmureală generală. La dus, ne achitaserăm deja de toate principalele îndatoriri de turiști. Rătăcind prin labirintul Marelui Bazar de unde, pe vremuri, el ne adusese cadou câteva produse sărăcăcioase de artizanat local, pe care le cumpărase la mâna a doua. Am trecut prin Palatul Topkapi. La Bazilica Sfânta Sofia, ridicându-ne ochii, în lumina slabă, spre cupola imensă a naosului. Și apoi în Biserica Chora, riscând din nou să avem dureri de ceafă tot încercând să observăm detaliile din marile fresce reprezentând Judecata de Apoi.

Mi-l imaginam semănând cu acest bărbat pictat pe tavan, pe care Hristos îl ține de mână și îl scoate din sicriul în formă de navă sau de nacelă, plutind în negura nopții, înconjurat de cohortele aleșilor și de ceata condamnaților. Nu începusem să cred în învierea trupurilor. Cu siguranță, nu. Dar, deodată, începeam să înțeleg puțin mai bine ceea ce putuse însemna pentru el o astfel de speranță. Și mai ales în ultimii ani, când începuse să se gândească la neantul spre care se îndrepta cu mai mare temere și nedumerire. Nedorindu-mi ca el să-și fi pierdut credința. Această credință pe care eu nu o împărtășeam. Dimpotrivă. Neavând deloc dorința de a i-o fi luat înainte în această ultimă privință. În schimb, nutrind nădejdea ca el să-și fi păstrat credința până la capăt. Moartea fiind pentru toți neantul acela despre care nimeni nu știe nimic. Așa încât tot închipuirile despre ea au neîndoios aceeași valoare, câtă vreme rămân fidele destrămării tragice și implacabile a adevărului. Și există tot atâta noimă în presupunerea că, la Judecata de Apoi, trupurile își vor îmbrăca din nou veșmântul de carne, câtă există în afirmația că se vor descompune în țărâna peste care se așterne uitarea. Fiecare om care se stinge când îi vine sorocul meritând să i se respecte poveștile care îl însoțesc în neant, ca niște vorbe de nimic – și eu, o știam prea bine – însoțindu-l ca pe un copil agitat care seara se cufundă în somn.

Pe trotuarul de pe Strada Procesiunii, în arondismentul cincisprezece din Paris, în ziua de 26 noiembrie 1998, căzuse cu fața la pământ. Și poate ajunsese la un moment din viață când, în ochii lui, toate vechile sale convingeri aproape își pierduseră valoarea pe care o avuseseră altădată. Însă, între momentul căderii și acela al morții, în

decursul celor câteva secunde dintre aceste două clipe, nu ar fi putut spune nimeni ce s-a întâmplat. Timpul scurgându-se înfiorător de repede în intervalul suspendat ce desparte o singură răsuflare de cealaltă. Văzându-și viața defilând dinaintea ochilor aproape închiși: tot romanul acesta vechi pe care îl lăsase nescris, neavând atâta vanitate încât să își închipuie că ar putea stârni interesul cuiva și că ar merita să se consume inutil oricât de puțină cerneală și hârtie. Lăsând grija asta în seama altora – a mea, de pildă –, iertându-i pentru a fi încercat, cu atâta nepricepere, să trezească din nou la viață evenimentele din existența lui. Lungit cu tot trupul pe asfalt, cu buzele însângerate sărutând pământul murdar, dar primind un fel de binecuvântare coborâtă din cer, de parcă azurul limpede și mulțimea de nori de deasupra lui îi acoperiseră trupul cu un linţoliu albastru și alb, învelindu-l în pânza lor și ducându-l să se odihnească undeva, în neantul întins și liniștit al văzduhului.

La Istanbul era o vreme îngrozitoare, ploaia cădea neîncetat și vântul sufla cu o violență fără pereche. Am coborât pe cheiuri, ne-am dus la debarcaderul din Eminönü, de unde în ziua aceea plecau câteva vapoare în rituala croazieră de-a lungul Bosforului. O mână de turiști dârdâind puțin de frig, adăpostindu-se pe podul interior, se instalaseră la bordul vaporului, care se îndrepta spre partea de nord a strâmtorii, lunecând pe sub podurile suspendate, trecând printre maluri, plimbându-se de la unul la altul, schimbând de fiecare dată continentul, având de-o parte și de alta când case luxoase în stil european, cu vedere spre apă, când siluetele cupolelor și ale minaretelor moscheilor. Itinerariul se încheia în portul unui mic sat de pescari, numit Anadolu Kavagi, unde era prevăzut ca vaporul să

facă o escală, dând astfel vizitatorilor răgazul de a profita de locul acela, înainte de a face cale întoarsă pentru a-i duce la Istanbul.

După ce am mâncat pește la prânz, am luat-o pe poteca ce ducea la promontoriul unde se înalță ruinele fortăreței genoveze din vârful căreia se poate vedea întreaga panoramă. Cu greu ne-am cățărat până acolo, rafalele de vânt fiind violente, pământul foarte umed, ploaia suflată de vânt pe orizontală, așa încât de mai multe ori era cât pe ce să ne pierdem echilibrul. Și apoi reușind să ajungem în vârf, adăpostindu-ne oarecum sub o bucată de zid rămasă în picioare, privind orizontul, cocoțați într-un punct de unde neîndoios aveam impresia că eram în afara spațiului și a timpului. În acea dimineață, prima din noul mileniu, fără să se fi schimbat, desigur, nimic într-o noapte, lumea era aceeași, nepăsându-i de calculele oamenilor, totuși, parcă se trecuse de un cap, enorma masă a anilor viitori căpătând deodată o greutate egală cu aceea a anilor trecuți. Așa încât, în balanța Istoriei, care nu se înclină nici de o parte, nici de cealaltă, acul stătea drept, așezat vertical pe vârful unei clipe goale, a unei secunde suspendate între infinitul a ceea ce fusese și infinitul a ceea ce urma să fie. Aveam, în spate, poteca lungă de aproape zece kilometri pe care tocmai o parcurseserăm și care unea dintotdeauna Orientul cu Occidentul, două continente ale căror coaste aproape se atingeau, ale căror enorme întinderi împărțite de o parte și de alta a strâmtorii își uneau în acel punct extremitățile, care pe hartă apăreau ca două chipuri parcă împreunate într-un sărut. Ca și cum linia de împărțire a lumii trecea prin acest punct mai mult decât prin oricare altul, despicând planisfera pe toată lungimea ei și punând cap la cap cele două jumătăți. Având, în fața noastră, apele Mării Negre și apoi munții Caucaz, antica Colchidă a miturilor, cea spre care călătorii de

ieri plecaseră în căutarea unui lucru pe care la fel de bine îl vor căuta și cei de mâine și pe care și l-au închipuit ca o Lână de Aur.

Din punct de vedere strict meteorologic, trebuie să recunoaștem că noul mileniu începea prost. Cu un simulacru de potop, cu apele umflate de o aversă grea, continuă și înghețată. Ca pentru a înghiți lumea. Sau pentru a o spăla de orice urmă a trecutului ei. Vântul sufla cu putere dintre norii negri care se perindau repede și ale căror formațiuni se desfăceau și se refăceau apoi la loc atât de iute, lăsând să se întrezărească puțin albastru pe care apoi îl acopereau numaidecât, încât ai fi zis că e un film proiectat din cer, pe o pânză întinsă în neant, pe repede înainte. Cred că norii se îndreptau dinspre vest spre est. O Venus a Europei mergând spre Asia. Poate că se formaseră cu câteva zile mai înainte deasupra Atlanticului și apoi s-au dus, mai departe și mai târziu, să se destrame deasupra întinderilor continentale.

Ultimii nori ai secolului. În orice caz, așa mi-am zis în gând. Ultimii din secolul norilor în care trăise el. Întunecând într-atât timpul încât, fără îndoială, nici pe vremea când mai trăia, el nu înțelesese nimic. Sau, cel puțin: nu mai mult ca mine sau ca oricine altcineva. Așternând peste pământ o ceață înșelătoare și opacă, absorbind toate lucrurile la care el fusese martor, deopotrivă evenimentele din viața lui și cele din Istorie, îmbrăcându-le într-un fel de materie nedeslușită și absurdă. Dar făcând în văzduh un spectacol minunat prin mijlocul căruia el trecuse liber și fericit. O reprezentație de vapori, uneori ciuruită de vânt pentru a lăsa să treacă o lumină efemeră, în care, fără îndoială, el nu fusese decât un figurant,

recitând textul pe care hazardul îl scrisese pentru el, fără să-l prea știe și chiar fără să-l înțeleagă, străduindu-se să-și joace rolul cât de bine putea. Pe scenă, fusese puțin distrat, cu ochii întorși mereu spre bolta cerului, spre lumina stelelor ori chiar a soarelui, strălucind undeva deasupra decorului.

Am luat din nou vaporul, care ne-a adus la Istanbul. Mă gândeam la el. Și, ca să fiu sincer, asta nu mi se întâmpla foarte des. Ploaia se îndesise, iar vântul sufla în rafale atât de puternice, încât trebuia să mergi aplecat ca să nu fii răsturnat. Eram îmbrăcat cu paltonul lui lung, pe care și-l cumpărase cu câteva luni înainte să moară și pe care nu apucase să-l poarte prea mult. Pe cap, îmi pusesem una dintre pălăriile lui, pe care obișnuia să le poarte ca să își protejeze chelia. Găsisem toate astea în șifonierul unde se odihnea vechea lui uniformă. Purtând, astfel, un fel de pălărie „bob“, pe care toată lumea din jurul meu, fără a mă convinge să o dau jos, o considera neelegantă și mai curând ridicolă. Cred că, așa cum eram deghizat în personajul lui, în pofida faptului că aveam mai mult păr pe cap decât el, trupul meu, ca și al lui odinioară, era deja puțin îngreunat de vârstă. Aceiași ochi, aceeași voce. Astfel încât, în sfârșit, el să poată face această călătorie pe care împrejurările și timpul nu i-o îngăduiseră. Revenind pe aceste meleaguri turcești unde el nu mai ajunsese de zeci de ani, dar unde se găseau, împrăștiate printre ruine, dovezile acelei mari profeții în care nimeni nu ar fi putut spune dacă, atunci când a murit, mai credea sau nu.

Pe cheiuri, o vijelie puțin mai puternică decât celelalte mi-a luat de pe cap pălăria – pălăria lui, pălăria tatălui meu. Apoi a așezat-o pe

pavaj, la câțiva metri de mine. Și am alergat pe pământul alunecos pentru a o prinde. Iar când să pun mâna pe ea, vântul a suflat din nou, împingând-o până în apele învolburate și cenușii ale Bosforului, unde am văzut-o plutind ca un colac rotund, învârtindu-se în curenți, ciuruită de ploaie, înghițită sau dusă de vârtejuri. Eu, ud și tremurând, rămânând neîmpăcat cu timpul, dar având sentimentul de a-i fi dat lumii obolul cuvenit, în pofida a tot ceea ce se întâmplase, de a fi plătit, cu moneda aceea, datoria pe care el o luase asupra lui la începutul secolului, pentru ca, oriunde ar fi, să se odihnească în pace.

Epilog

Once there was (they cannot have told you this either) a summer of wistaria. [28]

William Faulkner

Nu, zicea ea, despre toate acestea nu-și mai aducea aminte. Chiar nu-și mai amintea nimic. Deși acum, că-i pomeneam de ele, era posibil ca asta să-i trezească vag ceva în minte și lucrurile să fi fost într-adevăr așa cum spuneam eu. Dar prin ce an se întâmpla asta? În 1937? Înseamnă c-aveam cincisprezece ani, zicea ea. În martie 1937? Atunci nu-i împlinisem încă. Firește, își amintea că ei treceau prin Mâcon, că se opreau pe malul râului Saône, că o mică ambarcațiune cu motor venea să-i ia pe pasageri – doamnele acelea, frumoasele străine îmbrăcate elegant –, pe membrii echipajului purtând uniformă, și că îi ducea până la debarcader, pe cheiul din Breuil, că ei luau cina și înnoptau la „Hotelul Europei și al Angliei". Era mare lucru într-un orășel ca al lor. N-avea cum să n-o știe, fiindcă șeful escalei închiria casa părinților ei. Mai știi casa din La Coupée? N-aveam cum, doar mă născusem în 1962 și-atunci era deja vândută. Eu, unul, nici că-mi puteam aminti. Pesemne mă confunda cu fratele meu mai mare. Și totuși, sunt sigură că ai fost acolo; nu ne-am mutat decât peste doi sau trei ani, când am cumpărat casa de pe malul râului Yonne, tata murise, dar mama mai trăia încă, parcă o văd în grădină, stând la soare și ținându-te în poala ei.

O furtună traversase toată regiunea și avionul n-a mai găsit drumul. Tot ce se poate, dar, după mai bine de optzeci de ani, cum să-ți mai aduci aminte ce vreme a fost în fiecare zi din viață și, de ce nu, de zăpezile de altădată? Carevasazică, avusese loc accidentul acela. Muriseră toți, căci aparatul se zdrobise cine știe pe unde. Se poate să se fi întâmplat aproape de vârful numit Crucea din Fufret, însă numele nu-i spunea nimic. Cât despre el, dacă se dusese la locul catastrofei, dacă văzuse cu ochii lui ce mai rămăsese din avion, dacă participase la slujba de înmormântare desfășurată în fața micii biserici din Ouroux, cum ar fi putut ea ști toate astea, de vreme ce atunci nici nu se cunoșteau măcar? Într-adevăr, se ducea uneori la magazinul părinților lui, ca să cumpere praline și ciocolată. Dar despre el, nu știa nimic. Ce dacă amândoi erau copii de negustori și trăiau în același orășel de provincie, între un cofetar și un librar se întinde o lume-ntreagă – mai ales dacă acesta din urmă a fost învățător, căpitan și erou în Marele Război.

Și apoi, la paisprezece ani, ea se gândea la alte lucruri. Iar aviația era, de bună seamă, printre cele de pe urmă. Grija „cea mai mică". Aparatele care coborau din înaltul cerului, zbârnâitul motoarelor, carlinga ce se așază pe întinderea apei, aparatul care saltă sprijinindu-se pe flotoare și care abia apoi rămâne neclintit. Cucerirea aerului, vorbe precum: „Niciun animal n-ar fi făcut ce-am făcut eu", Poșta aeriană și toate celelalte. Povești de-ale bărbaților, zicea ea nepăsătoare și chiar cu o ușoară ironie în glas, despre toată mitologia aceea masculină, în care nu putuse să creadă niciodată, cu de-alde Mermoz și Lindbergh. Pe-atunci ea își vedea de cărțile ei, iar dacă era să viseze la ceva, atunci alegea poezia și pictura,

manifestându-și temperamentul de „băiețoaică“ pe terenul de sport, unde se afla mereu în fruntea echipei.

Despre orașul în care trăia, păstrase o cu totul altă amintire – cât să te facă să crezi că ea și el veneau din două universuri paralele, fără nicio legătură unul cu altul, la o distanță atât de mare încât parcă s-ar fi aflat la antipozi. Lumea ei era alcătuită din familiile bune care frecventau librăria părinților săi, cu dinastiile lor de notari, avocați, profesori, medici, farmaciști, ingineri ai căror fii și fiice erau sortiți să se căsătorească unii cu ceilalți, care mergeau la aceleași școli, la aceleași petreceri, care făceau copii împreună pentru ca totul să fie luat iar de la capăt, odată cu generația următoare. Nu că ea chiar ar fi aparținut societății aceleia puțin cam închise… Nu avea vreodată sentimentul că ar face parte din anturajul lor. Se mul]umea doar să asiste la spectacolul pe care-l dădeau ei.

Despre toate astea, își aducea aminte. Păstrând în memorie zeci de povești care, la vremea lor, avuseseră mare răsunet în orășelul lor de dinainte de război, dar care de-acum înainte nu mai aveau pe cine interesa. Simțind cum mulțimi de umbre o împresurau. Amintindu-și cu o extraordinară precizie lumea prin care umbrele acelea petrecuseră o bucată de vreme, atunci când încă mai trăiau. Uneori – și asta tot mai des, pe măsură ce îmbătrânea – începând să capete și ea aceeași aparență fantomatică pe care o vedea aievea. Fiind în stare, zicea ea, în somn sau când stătea trează – căci orele de insomnie deveniseră atât de dese, încât îi era greu să deosebească ziua de noapte –, să revadă locurile în care crescuse, de parcă ar fi rămas neschimbate, deși de mai bine de o jumătate de secol încetaseră de-a

binelea să mai existe. În vis, vizitând casa, grădina, librăria, știind exact unde se află fiecare raft și fiecare carte în parte, recunoscându-le copertele, simțind parcă sub degetele ei pielea învelișului acestora. Uitându-se la toată colecția aceea de volume, zicându-și că ele conțineau totalitatea de neînchipuit a istorisirilor din întreaga lume. Toate poveștile erau acolo. Iar printre ele, și povestea ei. Romanul ei, pe care cineva îl scrisese ieri sau pe care îl va scrie mâine. Carte care îi va spune ce va fi, ce fusese viața ei. Pierdută printre toate celelalte. Fără a ști cum să o deosebească și nici după ce să o recunoască.

Visa că încă era copil și cobora din camera ei fără știrea părinților, îmbrăcată în vechiul capot de fetiță, și pătrundea în magazinul acela mare mirosind a cerneală, piele și hârtie. Știa că n-avea voie să facă asta. Era vechea lor librărie, așa cum o știa ea. Și totuși, ceva îi zicea că totul se schimbase pe nesimțite. Ca și când printr-un descântec misterios spațiul de odinioară fusese preschimbat într-un loc vrăjit. Deschidea cărțile una câte una și i se părea că fuseseră scrise într-un soi de limbă străină, cu litere care se amestecau pe pagină. Își căuta romanul ei. L-a găsit în cele din urmă, avea copertele învelite într-o hârtie cafenie, ca o carte de școală, împodobită cu miniaturi și cu ornamente, asemenea unui manuscris medieval. Se pregătea să-l citească, încercând și reușind în final să îi deslușească slovele și apoi, de fiecare dată, se trezea brusc.

Povestea toate astea. Necontenit. Altminteri, de obicei, puțin vorbăreață. Aproape tăcută din fire. Dar prinzând glas de îndată ce era lângă ea cineva care s-o asculte. Cu condiția să aibă sentimentul – era de-ajuns și numai o simplă iluzie – că exista o ureche care să

primească ce avea ea de spus. Iar eu eram acolo. Fără să am vreun merit anume pentru a primi darul acesta. Mai puțin decât frații mei, surorile mele ori nepoții ei. Lipsind atâta amar de vreme. Reîntors exact la momentul potrivit ca să o aud povestindu-și trează visul. Sau mai degrabă: ajuns prea târziu, încât nu-mi mai rămânea decât să aud frânturi ce se împrăștiau. Așezat lângă patul de spital unde stătea lungită de săptămâni întregi. De bună seamă că doctoriile înghițite și spaima operației îndurate o făceau să vorbească așa, doar pe jumătate conștientă de ceea ce zicea. Nu aiura. Cu mintea-ntreagă. Lucidă. Dar destul de moleșită de oboseala indusă de medicamente, în care alunecase, ca să nu mai rețină nimic din murmurul acela de întâmplări adevărate, care fremătau dintotdeauna în mintea ei și care, în răstimpuri, îi ajungeau pe buze și nu mai așteptau decât să fie rostite.

Suferea de inimă, de multă vreme o supăra ticăitul ei, având o tensiune ale cărei curbe, cu toate acele culmi și adâncituri, erau la fel de neregulate și de abrupte ca șinele prăpăstioase ale unui montagne russe, decenii la rând înghițind felurite doctorii, experimentate după bunul plac al campaniilor publicitare succesive și neîncetate duse de laboratoarele farmaceutice pe lângă medicii cardiologi și generaliști, fără să-i amelioreze întrucâtva starea, ci dimpotrivă, contribuind din plin la deteriorarea ei. Așa încât a trebuit să accepte intervenția care avea să corecteze vechea malformație ușoară de care suferea, cu care putuse trăi până atunci fără bătaie de cap, dar pe care vârsta o agravase dintr-odată atât de tare, încât operația nu mai putea fi evitată, spuneau medicii, în pofida riscului pe care-l prezenta în cazul unei femei în starea ei și care se apropia de împlinirea a optzeci și cinci de ani.

Iar rezultatul nu fusese prea grozav, după cum reieșea din explicațiile încâlcite și stânjenite ale chirurgului. Sau mai degrabă: din acelea ale asistenților pe care îi însărcinase cu raportul despre cum decursese și cum se încheiase operația, aceasta nerezolvând nicicum problema, ci având exact efectul opus. Ieșise din sala de operație mai abătută și mai slăbită, iar când a trebuit să fie luată din salonul de reanimare, era clar că, pe zi ce trece, în loc să se întremeze, starea ei se va deteriora. Astfel încât singura soluție rămânea să o ia de la capăt. Numai că, în starea ei de-acum, cu trupul lipsit de aproape tot ce-i mai rămăsese din vitalitatea de pe vremuri, cu inima slăbită după cele prin care tocmai trecuse, șansele ca o nouă operație să reușească erau așa de mici, încât părea foarte dificil, chiar imposibil, să se găsească un medic care să vrea să-și încerce norocul.

Așadar, a fost trimisă la o clinică din arondismentul cincisprezece, fiind preluată de un departament cu statut neclar, despre care nimeni nu se străduia prea mult să stabilească dacă era destinat pacienților în convalescență sau pentru îngrijiri paliative. Așteptând acolo ca unul dintre copiii ei, cu o recomandare de la vreo cunoștință de familie, să-l convingă pe un alt medic, mai inconștient sau mai încrezător în talentul lui, să încerce imposibilul. Zilele trecând într-o vagă buimăceală. Îndurând cu stoicism această nouă viață. Întremându-se puțin după fiecare transfuzie ce îi aducea sângele nou pe care corpul ei nu-l mai putea produce prin propriile forțe. Pe urmă, cufundându-se iar într-un fel de somnolență tristă.

Ea una era pregătită, pare-se, ca acesta să fie sfârșitul. Oarecum convinsă că nu va mai fi nicio a doua operație sau că, dacă va mai fi, nu va avea forță să supraviețuiască, adormind sub anestezie pentru a nu se mai trezi. Cu tot felul de angoase care puneau stăpânire pe ea. Unele revenite din adâncul copilăriei, care din umbră aduseseră venin în sufletul ei toată viața, dându-i o fire agitată și melancolică, angoase pe care reușise să le țină în frâu câtă vreme fusese sănătoasă și privise înspre viitor, dar pe care bătrânețea le făcuse să aibă o putere violentă și destul de distrugătoare. Altele legate de împrejurările actuale, de grija pe care și-o făcea pentru vreunul dintre copii, dintre nepoți, de ce se va întâmpla cu ei când ea nu va mai fi. Apoi, în pofida a toate, și pentru simpla perspectivă de a muri. Dar, de fapt, mai curând dornică să spună că piesa se încheiase și să i se acopere chipul cu cearșaful de pe patul de spital așa cum cortina acoperă o scenă de teatru. Natura fiind, în fond, mai degrabă bine alcătuită, de vreme ce, în general și cu unele excepții pline de cruzime, nu-ți ia viața decât atunci când te simți destul de sătul ca s-o mai poți accepta și dori.

De altfel, nu trebuia să fii specialist sau să consulți dosarul ei medical ca să înțelegi că operația nu reușise. Fiindcă asta i se citea pe față, pe trup, de cum intrai în camera ei, câteva săptămâni fiind de ajuns pentru a o schimba complet. De parcă pe fruntea ei se făcuse un semn pentru a o sorti, fără ezitare, morții. Având acea expresie foarte ușor de deslușit, pe care o cunoșteam bine, fiindcă o mai văzusem altădată pe chipul nepoatei ei și pe acela al câtorva dintre ceilalți copii care urmau același tratament ca și ea. O mască pe care și-o puneau cei vii pentru a mărturisi că nu mai aveau mult de trăit. Fără

vârstă, exprimând doar cumplita deznădejde de a fi ajuns la capăt și apriga dorință de a scăpa de orice suferință suplimentară.

Nu accepta perspectiva unei alte intervenții decât pentru că fiecare, în jurul ei, nu știa ce să mai facă pentru a o convinge. Apoi, și pentru că bănuia, sau poate spera, că asta nu va mai fi cu putință. Mulțumită dacă ar fi fost, în sfârșit, lăsată să se odihnească. Cu ideea vagă că intră în firea lucrurilor să dispară și ea. Paharul amar fiind plin acum, când el murise de aproape zece ani și când, pentru ca pierderea să fie și mai mare, îi muriseră nu una, ci două dintre nepoate, ceea ce, vorba umoristului, nu mai este o dramă, ci de-a dreptul neglijență. Mulțumită dacă am fi lăsat-o să golească paharul acesta dintr-o înghițitură și să adoarmă pe masa de operație într-un somn adânc și fără întoarcere.

Lungită pe patul de spital, deghizată într-un trup deja pregătit pentru a fi pus în sicriu, îndesată, gârbovită, nemaiavând ținuta dreaptă și zveltă, pe care o datora adolescenței sportive, foarte slabă, cu organismul părăsit de orice vlagă, de parcă se usca pentru ca în mormânt să nu meargă decât un corp dintr-odată mumificat de suferință, ușurat de toate părțile putrescibile, rămas numai piele și os. Arsă, mistuită de focul interior al sfârșitului, sublimându-și înfățișarea. Frumoasă, într-un mod sinistru, am zice, asemenea unui vânt, extrem de ușor, pe care adierea timpului avea să-l ia cu ea și să-l risipească printre neguri.

Vorbea. Mai puțin pentru mine, care îi tot puneam întrebări, crezând că îi abat atenția de la prezent, cât pentru ea însăși. Tulburată de monologul extaziat în care își aducea aminte de toate fragmentele din trecutul ei. Cel mai îndepărtat. De parcă, pe ceasornicul vieții ei, acul se oprise în dreptul vârstei de doisprezece sau treisprezece ani și, după aceea, memoria nu mai reținuse nimic important. Rostind anticul și eternul „A fost odată ca niciodată“ al vieții, timpul înțepenit al primelor clipe, atât de clare și totuși pierdute în necuprinsul unei durate fără repere. Recitând. Cum ar fi făcut cu un basm. Sau cu o poezie învățată pe vremuri în școala primară. Regăsind fiecare frază cu precizie. Destul de uimită să constate că-i rămăseseră neatinse în unele cotloane ale memoriei. Ținându-și companie ei înseși în somn. Ca și cum ar fi fost deopotrivă mama și copila, cea ale cărei cuvinte arată calea prin întunecimea nopții și cea care le primește și care, agățându-se de vorbele culese, se străduiește cu disperare și mereu zadarnic să nu adoarmă în întunecimea de nepătruns.

Sau, poate, până la urmă, pentru mine vorbea. Cum făcea când venea ora de culcare. Citindu-ne, fratelui meu și mie, cărți în care povestea conta mai puțin dat fiind că rostul ei era să ne legene până când ațipeam. Acum, ea și cu mine schimbaserăm rolurile. Ea, lungită pe patul unde avea să rămână până când voi fi părăsit camera pentru a o lăsa să se odihnească, cu lumina stinsă și perdelele trase. Iar eu, așezat la căpătâiul ei. Auzind aceeași voce. Însă ea, pregătită să plece pentru totdeauna, spunându-și că trebuia ca vorbele ei să nu înceteze cu totul, să mai răsune vag în timp. Fiindcă voi avea atunci nevoie, credea ea, de acest murmur stăruitor pentru

a-mi imagina că povestea, în pofida a tot, nu se încheiase pe deplin și că punctul final nu fusese încă pus.

Povestindu-și romanul. Zicându-și că atunci când, în sfârșit, va muri, va continua să viseze și că, regăsind în vis cărțile din copilărie, aranjate frumos la locul lor pe rafturile din vechea librărie, ea, redevenită atunci fetița în capot, dacă va vrea să poată lua cartea care va povesti viața ei, trebuia ca aceasta să fi fost scrisă. Și, în afară de mine, și chiar dacă nu ajunsesem deloc scriitorul pe care și l-ar fi dorit ea – fiind mai puțin talentat pentru treaba asta decât vărul ei îndepărtat, Bernard Clavel, la fel de sentimental ca Lamartine, dar care scriind cărți uneori atât de lipsite de pudoare și mereu prea inteligent complicate pentru gustul ei – nu prea vedea pe cine ar fi putut conta.

De parcă lipsise o singură carte din librăria tatălui ei. Și tocmai pe aceea o căuta în visul său, în fiecare noapte. Cercetând cotoarele din piele, trecând în revistă felul cum fuseseră legate paginile, bibliotecile luând proporții uriașe – și era firesc de vreme ce ea își recăpătase trupul delicat din copilărie –, înalte ca niște blocuri sau ca niște palate, pe care trebuia să se cațăre pentru a putea ajunge la etajera de sus, folosind o scară ce căpăta dimensiuni monumentale. Librăria de altădată se transformase într-un fel de cetate ciudată prin care ea umbla încoace și-ncolo. Tulburătoare și familiară. Așadar, căutând această carte cu scoarțele învelite în hârtie cafenie, ornată cu miniaturi și ilustrații, pe care nu reușea niciodată să pună mâna, dar în care nu se îndoia că se află adevăratul ei roman. Cel ale cărui fraze le alcătuia dintotdeauna în mintea ei, cu poveștile pe care și le

spunea sieși și dintre care cele pe care ni le citea nouă seara erau ca un fel de capitole sau mai degrabă episoade dintr-un lung foileton, ale cărui prime cuvinte le rostise odinioară, „A fost odată ca niciodată“, pentru ca acesta să continue la nesfârșit și pentru fiecare dintre noi. Un basm sau o carte de aventuri, neapărat cu întâmplări puțin disparate și incoerente, cum e mereu un roman prea lung, pe care timpul l-a scris, autorul uitând ce conțineau primele pagini atunci când ajunge să le scrie pe ultimele, întregul sfârșind prin a spune o poveste fără cap și fără coadă, care devine a tuturor fiindcă nu mai este a nimănui.

Așa vorbea ea. Știind foarte bine ce făcea, deși mintea începea să i se întunece. Pentru ca romanul acesta să existe. Singurul care lipsea din librăria dispărută a tatălui ei. Pentru ca el să fi fost. Spunându-și, bineînțeles, că îl voi scrie, poate. Sau nu. Și că, atunci, cu siguranță, va fi prea târziu, fiindcă ea va fi murit de multă vreme, deci nu-l va citi și vestea publicării lui nu va ajunge la ea decât acolo sus – cine știe? –, cu condiția să primească un premiu și ca paradisul să fie conectat la transmisiunea prin satelit. A doua condiție părându-i-se mai ușor de îndeplinit decât prima. Oricum, asta n-avea mare importanță. Ea necrezând cine știe ce în literatură, doar puțin mai mult decât în aviație, în toate poveștile cu bărbați agățându-se de o speranță din cer destul de iluzorie, transmițându-mi și mie puțin din scepticismul ei, nu destul pentru a mă face să renunț la scris, dar îndeajuns pentru a mă feri de tentația de a crede pe deplin în această îndeletnicire.

Eu, așezat lângă ea, știind destule despre viață pentru a nu-mi mai face prea multe iluzii, mai ales despre cărți și despre puterea, pe care uneori le-o mai atribuie unii, de a birui timpul, de a învinge uitarea. Trecând deja de jumătatea vieții de zece ani. Spunându-mi simplu că acum, când începeam să cobor pe aceeași pantă unde îi văzusem rostogolindu-se pe amândoi, nu mai trebuia să aștept prea mult dacă voiam să pot înapoia ceea ce primisem. Nemaiavând pe nimeni după mine căruia să-i pot lăsa moștenire. Ceea ce ar fi fost sigur soluția cea mai bună și cea mai comodă. Eu, rămas fără copil după moartea fiicei mele, în curând fără părinți, de două ori orfan, plutind în timp, fără nimic care să mă poată lega foarte trainic nici de viitor, nici de trecut. Și, ca să îmi destăinui un gând lăuntric, nu prea mult nici de prezent. Ales pentru a primi o revelație fără a mi se cere nimic în schimb. Spunându-mi, deci, că trebuia să înapoiez ceea ce primisem: de la el, semnul pe care la naștere îl făcuse pe fruntea mea; de la ea, povestea cu care, din copilărie, mă însoțise prin întunecimea nopții. Nu ca să plătesc vreo datorie. Moartea dezleagă de orice obligație și șterge paginile pe care este înscrisă contabilitatea efemeră a timpului. Ci doar ca, în sfârșit și la rândul meu, să scap de apăsătoarea povară a unui adevăr gol, fără obiect și fără mod de folosire.

De altfel, știam că, dacă scriam această carte pe care, într-un fel, ea mi-o dicta, pe jumătate ațipită, din patul unde era lungită în clinica aceea din arondismentul cincisprezece al Parisului – „romanul ei" și nu al meu, fiindcă, în fond, fiecare dintre cele câteva cărți pe care le semnasem fusese întotdeauna a altei persoane –, nu ar fi fost cea pe care și-ar fi dorit-o ea. Totuși, plăcându-i ca ea să existe – presupunând că va apărea la timp, firește, pentru a o putea ține în mâinile ei. Dar fără să se recunoască deloc în el. Căci, nu, asta nu se

întâmplase deloc, zicea ea, cum îmi imaginam eu. Și, de altfel, chiar se întreba unde găsisem toate întâmplările acelea din care niciuna nu-i amintea nimic și de care se îndoia că le-aș putea ști de la tata. Fiindcă el nu avea deloc memorie și ea era cea care trebuia mereu să-i aducă aminte de evenimentele cele mai importante din viața lor. Dar chiar când și le amintea, presupunând că asta s-ar fi întâmplat vreodată, nu povestea niciodată nimic despre ele. Că voise să se înroleze în mai 1940 și tatăl lui nu fusese de acord, că traversase Atlanticul pe un pachebot urmărit de submarine germane, că făcuse grevă cu toți camarazii pentru a protesta împotriva excluderii unui pilot de culoare, că efectuase câteva misiuni pentru serviciile secrete franceze și toate celelalte fapte de arme pe care i le atribuiam eu, toate astea nu-i spuneau nimic. Dar atunci, protestam eu puțin, de unde le-aș fi scos eu pe toate, dacă nu mi le-ar fi spus chiar el? Ei, atunci, admitea că întâmplările nu erau cu totul imposibile. Că ea însăși, la vârsta pe care o avea, mai uita multe lucruri. Amintindu-și-le, totuși, pe cele mai importante, cum ar fi ziua aceea de iunie când se avântaseră împreună pe calea exodului. Da, de asta își amintea. Însă restul, nu, zicea ea, era altceva.

Pe urmă, i s-a făcut a doua operație. Un chirurg acceptase să riște această nouă intervenție. Nu fără să-i fi explicat îndelung că probabilitatea de a reuși era minimă, că va trebui să aștepte ca toate rezultatele examinării să indice o ameliorare a stării ei, trecătoare și suficientă pentru a încerca din nou, cu speranța că va putea trece peste șocul din blocul operator. Punând-o să semneze toate hârtiile oficiale care îl absolveau de orice responsabilitate în caz de eșec. Ea

semnând fără ca măcar să le citească. Nimeni nemaicrezând că va supraviețui, dată fiind starea în care se afla de săptămâni întregi. Dar, cu toate acestea, când mai rămâne o șansă, fie și una la un milion, cum să n-o încerci?

Și, contrar oricărei așteptări, supraviețuise. Inima îi pornise din nou. Funcționa aproape normal și din nou regulat. Trupul întremându-se puțin, încetul cu încetul. Astfel că, după câteva luni petrecute în convalescență într-o clinică de la periferia orașului, se putuse întoarce acasă. În micul apartament gol, aflat în arondismentul cincisprezece din Paris. Iar peste un an, era în stare să iasă din nou, până în colțul străzii, să-și facă unele cumpărături.

Revenită dintre morți. Nu există alte cuvinte care să se potrivească aici. Totuși, fără să fi reintrat cu adevărat în tabăra celor vii. Tot la cheremul unei crize sau al primei boli pe lângă care ar fi trecut. Extraordinar de slabă și obosită. Apăsată de timp, slăbită de încercarea abia trecută, însă dreaptă, aproape recăpătându-și înfățișarea tinerească de dinainte. Cu aerul acela de făptură fără vârstă pe care-l avusese mereu și care, acum, o făcea să pară deopotrivă tânără și bătrână. Constatând ea însăși, destul de sceptică, ce devenise. Nevenindu-i a crede când vedea cât de puțin mai rămăsese din ceea ce fusese cândva. Perfect lucidă și, totuși, ușor absentă. Păstrând în ea frământarea aceea permanentă pentru ceilalți, care fusese felul ei de a-i iubi. Făcându-și sânge rău, cum zicea ea, și în cazul ei era expresia potrivită, pentru copiii, nepoții, strănepoții ei, acum, când aceștia se făcuseră o jumătate de duzină, pentru sănătatea unuia, căsnicia altuia, afacerile unui al treilea. Totuși, absorbită de altceva, de dialogul ei cu timpul care-i ocupa

toate zilele și toate nopțile, cu mintea concentrată pentru a îndura încercarea acestei durate vide, în fața căreia se găsea neîncetat, ceasurile la fel de lungi ca anii, anii la fel de scurți ca ceasurile, făcând singură toată această muncă, fizică și mintală, pe care o reprezintă îndeletnicirea prea puțin cunoscută căreia i se consacră bătrânețea lăsată pradă, fără ocupație, vârtejului fără rost al timpului care nu mai trece și care dispare, totuși.

Deci vie. În mod inexplicabil. Lăsându-mă legat de acea, să-i zicem, promisiune pe care o făcusem – dar cui? – când începuse să vorbească din adâncul toropelii în care o cufundaseră medicamentele. Fiindcă știam din experiență că, deși nimic nu te obligă niciodată să faci nebunia de a scrie, ajunge să așterni primul cuvânt pe hârtie ca să constați că e deja prea târziu și că trebuie să continui, oricât de nesemnificativă ori de debilă ți se pare chestia asta tumultuoasă și gureșă care începe atunci să crească, și oricare ar fi urmările – mereu întrucâtva dezastruoase –, tot se va împlini până la urmă. Aveam sentimentul că ea știa foarte bine ce făcea și îmi povestea toate întâmplările astea vechi ca să-mi încredințeze lunga istorisire mereu repetată care, de zeci de ani, îi ocupa mintea. Cel puțin asta îmi ziceam ca să mă liniștesc și să mă dezvinovățesc puțin pentru greșeala pe care îmi dădeam seama că o săvârșisem, și anume de a-i evoca pe cei morți, de a readuce într-o lumină slabă formele câtorva fantome care meritaseră, totuși, să fie lăsate în pace.

Când o vizitam duminica – și asta nu se întâmpla prea des – o găseam mereu lângă televizorul aprins, în fața unuia dintre posturile de știri cărora pe vremuri nu le dăduse niciodată atenție, dar în fața

cărora el își petrecuse cea mai mare parte a ultimilor ani de viață, pândind de la o emisiune la alta cea mai mică informație nouă, fără ca vreodată să apară vreuna. Ca și cum n-ar fi vrut să schimbe ceva, în cazul când el s-ar așeza din nou la locul lui, prăvălindu-și trupul greu și obosit în fotoliul mare din salon, instalându-se fără să spună nimic, foarte firesc, cum fac morții în vis. Luam masa și apoi eu opream sonorul televizorului. Pe când imaginile mute ale actualității politice sau sportive tot alternau, era de-ajuns ca, fără a da impresia că o făceam dinadins, după ce întrebam ce mai face fiecare, să îndrept conversația spre o amintire sau alta, pentru ca ea să reînceapă a vorbi. Revenind la lucruri pe care le mai spusese și apoi, lăsându-se în voia unei digresiuni, luând-o într-o direcție neașteptată, începând să evoce lucruri pe care credea că le uitase, surprinsă ea însăși de noile descoperiri, de parcă nu își aducea aminte, ci își inventa propria viață. Contrazicându-se, uneori. Tot ea căzând la învoială. Spunând atunci că nu prea era sigură, că totul era atât de îndepărtat încât nu-și mai amintea.

Despre mama ei, despre tatăl ei mai ales, despre anii de dinainte de logodnă, putea vorbi la nesfârșit. Dar despre el, părea să nu mai aibă nimic de zis odată povestite întâlnirea și revederea lor. În ansamblu, tot ce se întâmplase pe urmă trecuse așa de repede. Materia sfărâmicioasă a memoriei alunecându-i printre degete. Toți anii aceia risipiți de parcă nu duraseră decât atâta cât ai pocni din degete, ca și cum între clipa când fuseseră uniți și cea când fuseseră despărțiți, în loc de o jumătate de veac, se scurseseră abia câteva secunde fără substanță. Despre viața alături de el – la care, cu toate acestea, ținea totuși mai mult decât la tot restul –, nu era mare lucru de povestit, preciza ea ca pentru a se scuza.

Cât despre aviație, fiindcă asta părea că mă preocupă – și asta se întâmpla cam târziu, ținea ea să remarce, căci, atunci când eram mai tânăr și când el trăia, deși i-ar fi făcut plăcere în mod sigur ca unul dintre fiii lui să se prefacă uneori că este interesat puțin, nu s-ar zice că manifestasem vreodată o curiozitate cât de mică –, nu trebuia să contez pe ea. Fiindcă toate acele povești despre companie, Linie, echipaj, nu numai că nu le crezuse niciodată, dar se săturase de ele foarte repede, și chiar foarte repede. Nu-i mărturisise prea multe despre asta, ca să nu-l necăjească și pentru că, în viață, un bărbat trebuie să creadă în ceva și nu se cade ca o femeie să râdă sincer de jucăriile cu care se amuză soțul ei, de fleacurile care-i satisfac orgoliul. Iar dacă îl iubise – și cu siguranță se iubiseră cât de mult fusese cu putință –, era în pofida meseriei lui, și nu datorită ei. Meritând mai mult decât el, zicea ea, toate medaliile primite spre sfârșitul carierei: pentru cămășile albe pe care i le călcase și uniformele pe care i le dusese la curățat, contribuind astfel la gloria companiei.

Ar fi preferat să fie orice altceva, mai degrabă decât pilot. Încercase, la început, să-l convingă. Abandonând apoi ideea, fiindcă înțelesese că nu va reuși și că, pentru el, a renunța la zbor era ca și cum ar fi renunțat la viață. Dar pe ea, care crescuse singură cinci copii și pe câțiva dintre copiii copiilor, în timp ce el era la mii de kilometri, nu trebuia să contezi pentru a ridica în slăvi aeronautica. Se întreba ce-i putea împinge pe toți oamenii ăia să se ducă să vadă celălalt capăt al planetei, când era așa de evident că fericirea, dacă exista, se afla la tine acasă.

De altfel, exista oare fericire? Se îndoia și ea. Cât despre ea, firește că fusese fericită, însă puțin cam fără să o știe. Fără ca măcar să-și dea seama. Sau abia după aceea. Căci, pe moment, fusese prea absorbită pentru a realiza ce i se întâmpla. Însărcinată de șase ori. Aducând pe lume trei băieți și două fete. Fiindcă mai era și pruncul acela care nu se putuse naște și la care, inevitabil, se gândea uneori, întrebându-se cum ar fi fost și ce se alesese de el. Iar asta nu-i lăsase mult timp pentru a reflecta la nimicuri. Abia venea toamna cu începerea școlii, că și sosea anul următor. Abia mergeau la școala primară, că și dădeau deja bacalaureatul. Între timp, fuseseră câteva vacanțe și apoi obișnuitele mese de pregătit, cumpărături de făcut, rufe de spălat, carnete de școală de semnat, vizite cu școala, unde-i însoțea, proprietatea prea mare pe care o cumpăraseră pe malurile râului Yonne și care-i dădea încă și mai multă bătaie de cap, cu grădina de întreținut, prânzul în familie de pregătit, precum și mesele de fiecare dată demne de un banchet pentru sărbătorirea primei împărtășanii.

Avea sentimentul că-și irosise viața? Nu, căci ce facem mereu cu ea? Ce altceva i-ar fi plăcut să facă? Nu, nu invidia soarta nimănui. Abia dacă își exprima un regret. Fiindcă avea o idee fixă la care ținea. Nu-și imagina că ar fi putut fi pictoriță. Neavând ambiția necesară pentru a pretinde să ți se atârne tablourile la loc de cinste într-un muzeu. Dar zicându-și că s-ar fi putut face profesoară de desen. Ori chiar ilustratoare de cărți pentru copii. De asta era sigură, ar fi avut talent. Și sensibilitatea potrivită. Era convinsă de asta. Și, cu siguranță, nu se înșela.

Avusese, însă, copiii și nepoții ei – și, bineînțeles, avea preferințele ei, care neîndoios se îndreptau spre cei despre care credea că fuseseră cei mai încercați de viață. Amintindu-și vremurile de dinainte. Făcând din asta în mintea ei un fel de idilă puțin cam tristă. Colecționând amintirile despre zilele de joi petrecute în grădinile Luxembourg, despre plimbările pe ponei, despre balansoare și manejuri, despre spectacole cu marionete după ce bătea gongul, despre vacanțele la munte, în La Bourboule sau pe malul mării, despre cărțile pe care ni le citea la lumina veiozei, înainte de culcare. În fond, zicea ea, asta însemna viața, și eu unul nu vedeam cum să nu-i dau dreptate. Dar acum, adăuga ea, ce rămânea din toate astea? Toți copiii crescuseră și chiar nepoții ei – cei care mai trăiau – atinseseră de multă vreme vârsta de a deveni părinți, la rândul lor. Fără ca nimic să se întâmple cum sperase ea mai înainte, căci au fost doliurile, divorțurile și un întreg șir de neplăceri mărunte. Fiecare îmbătrânind și încercând să se descurce cum putea cu pecetea pusă de timp peste ei. Îți dai seama, spunea ea, că sora ta tocmai a împlinit șaizeci de ani? Da, știu, și eu patruzeci și cinci. Patruzeci și cinci? Da, patruzeci și cinci… Nu, nu-și dădea seama. Și, de altfel, nici eu.

De la o mutare la alta, nu păstrase din luxoasa mobilă care umplea vechiul apartament de pe strada Huysmans decât o foarte scumpă comodă, care l-ar fi făcut fericit pe orice anticar, dar care părea mai degrabă nepotrivită în decorul cam sărăcăcios al noii ei locuințe. Având așezate pe bucata plată de marmură o plantă mare, înflorind mereu imperturbabilă, extraordinar de rezistentă, dat fiind că îmi aduceam aminte cum o văzusem mereu acolo și mi se părea la fel de bătrână ca mine, o splendidă statuetă cambodgiană, pe care i-o oferiseră părinții primei ei nurori, cu puțin înainte de a fi omorâți cu

lovituri de hârleț de către khmerii roșii care intrau în Phnom Penh. Și apoi câteva fotografii înrămate, numai ale celor morți, ca și cum acest privilegiu de a avea o imagine în casa ei era rezervat celor dispăruți: cele două nepoate, prima, fiica mea, moartă de cancer la vârsta de patru ani, a doua, Marion, nepoata mea, fiica surorii mele celei mari, moartă subit în casă, victimă a unui fel de atac cerebral, pe când n-avea mai mult de douăzeci sau douăzeci și doi de ani, fără ca nimeni să poată vreodată explica de ce, și pe urmă el, nu pe vremea când îl întâlnise ea, cu alura lui de „june-prim“ melancolic și posomorât, ci așa cum arăta în ultimele lui portrete.

Știu bine, spunea ea, că ți se pare puțin cam copilăresc și naiv, dar eu cred în asta. Că, într-o zi, vom fi cu toții împreună. Nu încerca să mă convingă, firește, știind că nu va reuși. Iar eu nu încercam să o fac să se răzgândească, nici măcar să o contrazic. Nu vedeam cu ce drept aș fi putut-o face. Și, de altfel, ce știam eu despre toate astea? În mintea ei, avea o idee inevitabil destul de vagă despre asta. Cerul: nu senin și cu nori asemenea unor insulițe plutind în aer pe care să stea cei preafericiți– asta mai lipsea, să treacă pe-acolo aparatele companiei, n-ar mai avea liniște nicicând. Mai degrabă un fel de grădină, puțin asemănătoare cu cea din copilăria ei, în apropiere de vechea casă, acum dispărută, din La Coupée, unde ar avea loc o sărbătoare foarte liniștită, la umbra pomilor fructiferi și lângă florile plantate de tatăl ei, o masă de familie unde, fără nicio surpriză, după ce fuseseră despărțiți decenii întregi și, în cazul câtorva, chiar fără să fi fost vreodată contemporani, se vor reîntâlni toți cei pe care ea îi iubise, spunându-și unii altora ce mai făcuseră, de parcă pur și simplu ar fi reluat o veche conversație întreruptă în ajun.

Nu înțelegea cum poți trăi fără să speri asta. Iar mie mi-e era greu să pricep cum puteai continua să trăiești chiar și cu o asemenea speranță. Ea, la mai bine de optzeci și cinci de ani, care-și pierduse soțul și doi dintre nepoți, asistând la spectacolul unei lumi unde totul se ofilește în jurul ei, toate legăturile care o uneau cu ceilalți slăbind și cedând pe rând, făcând-o să plutească și să sfârșească într-un fel de neant încremenit. Și mă întrebam cât curaj sau câtă orbire ne trebuia atunci, ei, mie, tuturor celor vii, pentru a îndura, până la capăt, zadarnica încercare a timpului, în pofida recompensei fericirii, a diversiunii plăcerii.

Un văl mare și gri se așternuse peste toate. O pată neagră crescuse în ochiul ei stâng, cât să-l cuprindă în întregime. Iar cu ochiul drept vedea tot mai puțin. Așa încât nu mai distingea decât forme, îi era foarte greu să citească, mai curând ghicea lumea decât o vedea. O pungă de ceață o înconjura, un fel de brumă fără culoare, întunecând orizontul și lipindu-se de obiectele și corpurile cele mai apropiate. A trebuit să fie operată. Întoarsă de la clinică, la numai câteva ore după ce a ieșit de sub anestezie, lungită pe pat, s-a trezit, cum i se întâmpla mereu, în toiul nopții, a deschis ochii, a aprins lumina. Mai întâi, cu mintea buimacă de somn, n-a băgat de seamă. Verificând mașinal ora, uitându-se la orologiul enorm atârnat pe peretele din camera ei. Zicându-și doar că mai era mult până când răsărea soarele. Și apoi dându-și deodată seama că putuse citi ora din pat, fără să trebuiască să se ridice și să-și apropie capul de pendulă, că distingea nu numai orarul și minutarul, dar și secundarul. Rămânând acolo un timp privind, ca pentru a se convinge că nu visa și că miracolul se

împlinise cu adevărat, observând cu singurul ochi din nou valid mișcarea perpetuă a acestei mici săgeți de metal învârtindu-se în jurul axei sale, numărând secundele care treceau. Verificând timpul și nesfârșita lui perioadă de revoluție.

Văzuse lumina de dimineață pătrunzând printre obloane. Se ridicase, se dusese până în salon și apartamentul neschimbat îi apăruse ca și când era vechea casă și librăria pe care o vizita în vis. Inexplicabil și evident. Toate mobilele, obiectele având din nou vechile lor contururi, recăpătându-și forma de odinioară. Lumea regăsindu-și culoarea. Roșul, zicea ea, îndeosebi roșul, uitasem ce e acela roșu. De parcă îl vedeam pentru prima oară. Pierdut de atâta vreme, încât părea că n-a existat niciodată și, dintr-odată, din nou sub privirea mea.

Ei da, îmi ziceam eu, fără îndoială că meritase să trăiască până acum, chiar și pierzând treptat totul și cu amărăciunea irațională a supărărilor prin care trecuse, pentru a primi, în sfârșit, darul acelei revelații. Dacă alt miracol nu se înfăptuise, acesta era de-ajuns. Ca și cum ceața se risipise brusc atunci când cerul se înseninase deodată. Ceață apărută de te miri unde, vântul împrăștiind-o apoi și suflând-o în depărtare. Soarele, nemaipomenit și splendid, strălucind, subit și dintre nori, deasupra lumii. Și bineînțeles, ea știa, n-avea să țină mult. Vremea bună nu durează niciodată mult. Dar acum, și o clipă era deja destul.

Timpul rotindu-se în jurul propriei axe ca o sfârlează perfectă, cum o făcuse dintotdeauna, parcurgând liniile de pe cadran, cu acul mare pentru secole, cel mic pentru ani și secundarul pentru zile, apropiindu-se, îndepărtându-se, suprapunându-se, depășindu-se, trecând peste cercul continuu unde tot ce trăise ea rămânea gravat, astfel încât evenimentele cele mai îndepărtate se suprapuneau, de parcă s-ar fi petrecut simultan, menite să se repete la nesfârșit. Și apoi culorile urcând la suprafața lucrurilor, imprimându-și chipul pe învelitoare de hârtie. Aceleași culori pe care ea le amesteca ea odinioară pe paletă, la baza turnului Magne, încercând să picteze zările. Sau acelea de care un artist uitat, sortit să fie așa, se folosise pentru a-și ilustra și împodobi romanul cu miniaturi.

Cartea groasă, cu coperțile îmbrăcate în hârtie cafenie, pe care o păstra cu mare grijă în bibliotecă și pe care el i-o oferise la puțin timp după ce s-au logodit. *Tristan și Isolda*, negreșit în versiunea lui Bédier. O frumoasă poveste de dragoste și de moarte, cum zicea poetul. A lor, deci. Aceea pe care fiecare vrea s-o audă. Care istorisea cum, fără să știe, doi îndrăgostiți beau magica licoare ce îi va uni pe veci. Cum se chema satul acela? Nu, degeaba îl căuta, nu-și amintea. Undeva pe drumul dintre Mâcon și Nîmes. Pe 17 sau 18 iunie 1940. În timp ce toată țara era făcută bucăți. Ei, pierduți într-o pădure la fel de adâncă precum cea din povești și prin care rătăcesc copiii. Se opriseră acolo. După cum ar fi putut-o face oriunde. Răcorindu-se la fântână. Iar aceasta pesemne că era fermecată, pentru ca astfel să fie pecetluit legământul vieții lor.

De ziua ei, el îi trimisese cartea cadou de la Maison-Carrée. Era pe 2 noiembrie 1942. Iar cartea ajunsese la ea exact în ziua când împlinea douăzeci de ani. Înainte ca Istoria să pună între ei, de o parte și de cealaltă a Mediteranei, noua graniță din fier și foc care îi va ține departe unul de celălalt, timp de trei ani îndelungați. Cu o dedicație lungă ce se încheia astfel: „Dar pe drumurile Franței, în anul înfrângerii, am băut împreună, de bună seamă, aceeași licoare vrăjită. De atunci, despărțiți de câmpii și munți și mări, inimile noastre zboară necontenit una spre cealaltă și sufletele noastre tânjesc după ziua care va face din noi doi o singură ființă, hotărâți să trăim mereu Dumneavoastră pentru mine și eu pentru Dumneavoastră."

Ea luând cartea aceasta din bibliotecă, punând-o pe masă, deschizând-o la prima pagină, citind aceste câteva rânduri scrise cu cerneală albastră, spunându-și că, în pofida a tot ce se întâmplase, totuși, viața ei n-a fost, poate, în zadar. Chiar dacă totul era pierdut de-acum și nu mai rămânea drept mărturie pentru timpul pe care-l traversaseră împreună decât acest biet obiect mărunt, din hârtie uzată, pe care îl numim „roman".

Note

1 - Atâta mânie în ale zeilor inimi? (în lb. lat. în orig.) (n. red.).

2 - Atâta mânie în ale zeilor inimi? (în lb. lat. în orig.) (n. tr.).

3 - Muză, adu-mi aminte pentru ce pricină… (în lb. lat. în orig.) (n. tr.).

4 - Cânt vitejiile (în lb. lat. în orig.) (n. tr.).

5 - Stéphane Mallarmé, *Album de versuri*, ediție bilingvă, revăzută și adăugită, traducere, prefață, glose și iconografie de Șerban Foarță, Editura Art, 2010 (n. tr.).

6 - Mergeți, slujba s-a încheiat (în lb. lat. în orig.) (n. tr.).

7 - Organizație politică și paramilitară creată de guvernul colaboraționist de la Vichy pentru a lupta împotriva Rezistenței franceze.

8 - Waterloo! Waterloo! sumbru plai! A ta undă clocotind în prea plinul cenușar (în lb. fr. în orig.) (n. tr.).

9 - Trecut-am podurile din Cé / Acolo totul a-nceput / O, Franța mea, plai părăsit / Trecut-am podurile din Cé (în lb. fr. în orig.) (n. tr.).

10 - Gall, al Reginei iubit, merse, turn magnanim, / Galant de la arenă la Magne, turn din Nîmes (în lb. fr. în orig.) (n. tr.).

11 - Iată-l gândindu-se la lucruri care nu s-au întâmplat: ce-ar fi făcut Cezar, dacă ar fi crezut-o pe ghicitoare; ce ar fi putut fi; posibilită]i ale posibilului; lucruri necunoscute; cum l-ar fi chemat pe Ahile dacă ar fi trăit printre femei (în lb. engl. în orig.) (n. red.).

12 - Les Chantieres de la jeunesse française (CFJ), numite simplu „șantierele tineretului", organizație paramilitară franceză, creată de Regimul de la Vichy și care a funcționat din 1940 până în 1944.

13 - Un impuls singuratic de încântare/ Aduse acest tumult în nori;/ Și m-am gândit la tot, tot am adus în gând,/ Anii ce vor veni risipă îmi păreau,/ Tot risipă și anii din urmă,/ I-am cântărit cu această via]ă, cu această moarte (în lb. engl. în orig.) (n red.).

14 - O apoteoză întunecată și amenin]ătoare a rasei, zărită o clipă în strălucirea unui fulger și apoi pe veci dispărută (în lb. engl. în orig.) (n. red.).

15 - Niciodată în istoria conflictelor dintre oameni nu s-a întâmplat ca atât de mulți să le datoreze atât de mult atâtor de puțini (în lb. engl. în orig.) (n. red.).

16 - De acum și până la sfârșitul lumii, dar noi nu vom fi uitați; noi, cei puțini, noi, frați (în lb. engl. în orig.) (n. red.).

17 - *De la destruction comme élément de l'histoire naturelle*, trad. în limba franceză de Patrick Charbonneau, Actes Sud, 2004 (n. tr.).

18 - *Forces françaises de l'intérieur*, care au rezultat din unirea, la 1 februarie 1944, a principalelor grupări militare ale Rezistenței, care se constituiseră în Franța ocupată.

19 - Vânători cu capcane din nordul Statelor Unite ale Americii și Canada (n. tr.).

20 - *Cloche*, în limba franceză are și sensul de „cerșetor, vagabond“ (n. tr.).

21 - Section Française de l’Internationale Ouvrière, partid politic socialist francez, care a existat între anii 1905 și 1969 (n. red.).

22 - Confédération Générale du Travail, sindicat al salariaților francezi, creat în 1895 (n. red.).

23 - L.N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. I, ediția a V-a, trad. de I. Frunzetti și N. Parocescu, București, Editura Univers, 1985, partea a treia, cap. XVI, p. 394; cu modificările noastre, G.C . (n. tr.)

24 - *Biblia*, Psalmul 139:9. „Dacă aș lua aripile aurorei / și m-aș opri dincolo de mare…“ (*Psalmii*, traducere, note și comentarii de pr. Alois Bulai, pr. Anton Budău, pr. Iosif Răchiteanu, Iași, Editura Sapienția, 2005, p. 523 (n. tr.).

25 - Cea mai veche dintre societățile americane independente producătoare de filme. Creată în 1928, a fost cumpărată în 1948 de miliardul Howard Hughes (n. tr.).

26 - Trans World Airlines, veche companie aeriană americană. Creată în 1925, s-a dezvoltat enorm sub influența lui Howard Hughes. În 2001, a fuzionat cu American Airlines (n. tr.).

27 - El însuși este fantoma propriului său tată (în lb. engl. în orig.) (n. tr.).

28 - A fost odată (nici asta nu ți-au spus, pesemne) o vară cu miros îmbătător de glicină (în lb. engl. în orig.) (n. red.).